

तैत्तिरीय संहिता

Colophon

This document was typeset using X_YTeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several TeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY

NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

काण्डम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	13
तृतीयः प्रश्नः	26
चतुर्थः प्रश्नः	38
पञ्चमः प्रश्नः	55
षष्ठमः प्रश्नः	74
सप्तमः प्रश्नः	94
अष्टमः प्रश्नः	113
 काण्डम् २	 131
प्रथमः प्रश्नः	131
द्वितीयः प्रश्नः	154
तृतीयः प्रश्नः	181
चतुर्थः प्रश्नः	202
पञ्चमः प्रश्नः	210
षष्ठमः प्रश्नः	222
 काण्डम् ३	 235
प्रथमः प्रश्नः	235
द्वितीयः प्रश्नः	243
तृतीयः प्रश्नः	251

चतुर्थः प्रश्नः	258
पञ्चमः प्रश्नः	266

काण्डम् ४ 274

प्रथमः प्रश्नः	274
द्वितीयः प्रश्नः	282
तृतीयः प्रश्नः	291
चतुर्थः प्रश्नः	298
पञ्चमः प्रश्नः	305
षष्ठमः प्रश्नः	310
सप्तमः प्रश्नः	318

काण्डम् ५ 326

प्रथमः प्रश्नः	326
द्वितीयः प्रश्नः	336
तृतीयः प्रश्नः	347
चतुर्थः प्रश्नः	355
पञ्चमः प्रश्नः	366
षष्ठमः प्रश्नः	376
सप्तमः प्रश्नः	386

काण्डम् ६ 397

प्रथमः प्रश्नः	397
द्वितीयः प्रश्नः	409

तृतीयः प्रश्नः	420
चतुर्थः प्रश्नः	431
पञ्चमः प्रश्नः	440
षष्ठमः प्रश्नः	447

काण्डम् ७ 456

प्रथमः प्रश्नः	456
द्वितीयः प्रश्नः	465
तृतीयः प्रश्नः	475
चतुर्थः प्रश्नः	483
पञ्चमः प्रश्नः	493

॥ काण्डम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

इ॒षे त्वो॒र्जे त्वा॑ वा॒यवः॑ स्थोपा॒यवः॑ स्थ दे॒वो वः॑
सवि॒ता प्रा॑र्पयतु श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ आ प्या॑यध्वम॒घ्निया
देव॑भा॒गमूर्ज॑स्वतीः पय॑स्वतीः प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा मा
वः स्ते॒न ई॑शत॒ माऽघ॑श॒सो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृणक्तु
ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ स्या॑त ब॒ह्वीर्य॑ज॒मान॑स्य प॒शून्पा॑हि॥१॥

इ॒षे त्रि॑च॒त्वारि॑शत॥ [१]

य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सि॒ प्रत्यु॑ष्ट॒ रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॒तयः॑
प्रेय॑मे॒गाद्धि॑षणा॒ ब॒र्हिर॑च्छ॒ मनु॑ना कृ॒ता स्व॑धया॒ वित॑ष्टा
त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑द्दे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॑मि॒ह ब॒र्हिरा॒सदे॑
दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म॒सि व॒र्षवृ॑द्धम॒सि दे॒व॑ब॒र्हिर्मा त्वा॒ऽन्व॑ङ्गा
ति॒र्यक्प॑र्व॒ ते रा॒ध्या॑समाच्छे॒त्ता ते मा रि॑षं दे॒व॑ब॒र्हिः
श॒तव॑ल्शं॒ वि रौ॑ह स॒हस्र॑वल्शा॥२॥

वि व॒यं रु॑हेम पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हि सु॒स॒म्भृतां॑ त्वा

सम्भ॑राम्यदि॒त्यै रा॒स्त्रां ऽसी॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑नं पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थातु
स ते॒ मा ऽऽस्था॒दिन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्य॑च्छे बृह॒स्पते॑र्मूर्धा
ह॑राम्यु॒र्वन्तरि॑क्षमन्वि॒हि देव॑ङ्गमम॑सि ॥ ३ ॥

सहस्र॑वल॒शा अ॒ष्टात्रिं॑शच्च॥ _____ [२]

शुभ्र॑ध्वं दैव्या॑य॒ कर्म॑णे देवय॒ज्यायै॑ मा॒तरि॒श्व॑नो घ॒र्मो ऽसि॑
द्यौर॑सि पृथि॒व्यासि॑ वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मेण॒ धाम्ना॑ दृ॒ह॑स्व
मा ह्वा॒र्वसू॑नां प॒वित्र॑मसि श॒तधा॑रं वसू॑नां प॒वित्र॑मसि
स॒हस्र॑धारं हुतः स्तो॒को हु॒तो द्र॒प्सो ऽग्नये॑ बृह॒ते नाका॑य॒
स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ सा वि॒श्वायुः॑ सा वि॒श्वव्य॑चाः
सा वि॒श्वक॑र्मा स॒म्पृच्य॑ध्वमृ॒तावरी॑रू॒र्मिणी॑र्मधु॒मत्त॑मा म॒न्द्रा
धन॑स्य सा॒तये॒ सोमे॑न॒ त्वा ऽऽत॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधि॑ वि॒ष्णो
ह॒व्यं र॑क्षस्व ॥ ४ ॥

सोमे॑ना॒ष्टौ च॑ ॥ _____ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शके॒यं वे॒षाय॑ त्वा प्र॒त्युष्ट॑ रक्षः प्र॒त्युष्टा॑
अ॒रा॑तयो॒ धूर॑सि॒ धूर्व॑ धूर्व॒न्तं धूर्व॑ तं यो॑ ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तं धूर्व॑
यं व॒यं धूर्वा॑म॒स्त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्त्रि॑तमं प॒प्रि॑तमं जुष्ट॑तमं

वह्नि॑तमं दे॒व॒हूत॑म॒मुह॑तमसि ह॒वि॒र्धानं॑ दृ॒हंस्व॒ मा ह्वा॑र्मि॒त्रस्य॑
त्वा चक्षु॑षा॒ प्रेक्षे॑ मा भेर्मा॑ सं वि॒क्था॒ मा त्वा॑॥५॥

हि॒सिष॑मुरु॒ वाता॑य दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे-
ऽश्वि॑नो॒र्बा॒हुभ्यां॑ पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम॑ग्नये जुष्टं॑ निर्व॒पाम्य॑ग्नी-
षोमा॑भ्यामिदं दे॒वाना॑मिदमु॒ नः स॒ह स्फा॑त्यै त्वा
नारा॑त्यै सुव॑र॒भि वि॒ ख्ये॑षं वैश्वान॑रं ज्योति॑र्दृ॒हंन्ता॑न्दुर्या
द्यावा॑पृथि॒व्यो रु॒र्वन्तरि॑क्ष॒मन्वि॒ह्यदि॑त्यास्त्वो॒पस्थे॑ सादया॒म्यग्ने॑
हव्य॑ र॒क्षस्व॑॥६॥

मा त्वा षट्त्वारि॑शच्च॥ [४]

दे॒वो वः॑ स॒वि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण प॒वि॒त्रेण॑ वसोः॒ सूर्य॑स्य
र॒श्मिभि॑रापो॒ देवी॑रग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्रे॒ इमं॑ य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑
य॒ज्ञप॑तिं धत्त युष्मा॒निन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्रतू॑र्ये यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं
वृ॒त्रतू॑र्ये प्रोक्षि॑ताः स्था॒ग्नये॑ वो जुष्टं॑ प्रोक्षा॒म्यग्नी॑षोमा॒भ्याः
शुन्ध॑ध्वं दै॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒वय॑ज्याया॒ अव॑धूत॒ रक्षो॑ऽव॑धूता॒
अरा॑तयोऽदि॒त्यास्त्वग॑सि॒ प्रति॑ त्वा॥७॥

पृथि॒वी वै॑त्त्वधि॒षव॑णमसि वानस्प॒त्यं प्रति॑ त्वा-
ऽदि॒त्यास्त्वग॑वे॒त्वग्ने॑स्त॒नूर॑सि वा॒चो वि॒सर्ज॑नं दे॒ववी॑तये त्वा

गृह्णाम्यद्रिरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्यः सुशमिं
 शमिष्वेषमा वदोर्जमा वद द्युमद्वदत वयः सङ्घातं जेष्म
 वरुषवृद्धमसि प्रति त्वा वरुषवृद्धं वेत्तु परापूतः रक्षः
 परापूता अरातयो रक्षसां भागोऽसि वायुर्वो विविनक्तु देवो
 वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु ॥ ८ ॥

त्वा भाग एकादश च ॥ [५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातयोऽदित्यास्त्वगंसि प्रति त्वा
 पृथिवी वेत्तु दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तु
 धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्तु धिषणा-
 ऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्तु देवस्य त्वा सवितुः
 प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामधिवपामि धान्यमसि
 धिनुहि देवान्प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा दीर्घामनु
 प्रसितिमायुषे धां देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति
 गृह्णातु ॥ ९ ॥

प्राणाय त्वा पञ्चदश च ॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छापाऽग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादः
 सेधा देवयजं वह निदग्धः रक्षो निदग्धा अरातयो ध्रुवमसि

पृथि॒वीं दृ॒ष्ट्वाऽऽयु॑र्दृ॒ष्ट्वा प्र॒जां दृ॒ष्ट्वा स॒जा॒ता॒न॒स्मै यज॑मानाय
पर्यू॒ह ध॒र्त्रम॑स्य॒न्तरि॑क्षं दृ॒ष्ट्वा प्रा॒णं दृ॒ष्ट्वा पा॒नं दृ॒ष्ट्वा स॒जा॒ता॒न॒स्मै यज॑मानाय पर्यू॒ह ध॒रुण॑मसि दि॒वं दृ॒ष्ट्वा चक्षु॑र्॥१०॥

दृ॒ष्ट्वा श्रो॑त्रं दृ॒ष्ट्वा स॒जा॒ता॒न॒स्मै यज॑मानाय पर्यू॒ह
धर्मा॑ऽसि दि॒शो दृ॒ष्ट्वा योनिं॑ दृ॒ष्ट्वा प्र॒जां दृ॒ष्ट्वा
स॒जा॒ता॒न॒स्मै यज॑मानाय पर्यू॒ह चि॒तः स्थ प्र॒जाम॒स्मै
र॒यिम॒स्मै सं॒जा॒ता॒न॒स्मै यज॑मानाय पर्यू॒ह भृ॒गूणा॑मङ्गि॒रसां
तप॑सा तप्य॒ध्वं या॒नि घ॒र्मे क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति वे॒धसः॑ ।
पू॒ष्णस्तान्य॑पि ब्र॒त इन्द्र॑वायू वि मु॒ञ्चता॑म्॥११॥

चक्षु॑र्दृष्ट्वा च॒त्वारि॑श॒च्च॥ [७]

सं व॑पामि॒ समा॑पो अ॒द्भिर॑गम॒त॒ समोष॑धयो रसे॒न
स॒ष्ट रे॒वती॒र्जग॑तीभिर्मधु॒मती॒र्मधु॒मती॒भिः सृ॒ज्यध्व॑म॒द्भ्यः परि॑
प्रजा॑ताः स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॒च्यध्वं॑ ज॒नय॑त्यै त्वा॒ सं यौ॑म्य॒ग्रये॑
त्वाऽग्नी॑षोम॒भ्यां म॒खस्य॑ शिरो॑ऽसि घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रुरु
प्र॒थस्वो॑रु ते॒ यज्ञ॑पतिः प्रथ॒तां त्वच॑ गृ॒ह्णीष्वा॑ऽन्तरि॒त॒ष्ट
रक्षो॑ऽन्तरि॒ता अ॒रा॒तयो॑ दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पयतु॒ वर्षि॑ष्ठे

अधि॒ नाके॒ऽग्निस्ते॑ त॒नुवं॑ मा॒ऽति॑ धा॒गग्रे॑ ह॒व्यः॑ र॒क्षस्व॑
सं ब्र॒ह्मणा॑ पृ॒च्यस्वैक॑ताय॒ स्वाहा॑ द्वि॒ताय॒ स्वाहा॑ त्रि॒ताय॒
स्वाहा॑॥१२॥

स॒विता॒ द्वाविं॑शतिश्च॥ _____ [८]

आद॑द॒ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑णः स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा
वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जाः पृथि॑वि देवयज॒न्योष॑ध्यास्ते॒ मूलं॑ मा
हि॑सिष॒मप॑हतो॒ऽरुः॑ पृथि॒व्यै व्र॑जं ग॑च्छ गो॒स्थानं॑ व॒र्षतु॑
ते द्यौर्बा॑धान दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्यां॑ परा॒वति॑ श॒तेन॑ पाशै॒र्यो॑-
ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मस्तमतो॒ मा मौ॑गप॑हतो॒ऽरुः॑
पृथि॒व्यै दे॒वयज॑न्यै व्र॒जं॥१३॥

ग॑च्छ गो॒स्थानं॑ व॒र्षतु॑ ते द्यौर्बा॑धान दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्यां॑
परा॒वति॑ श॒तेन॑ पाशै॒र्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मस्तमतो॒ मा
मौ॑गप॑हतो॒ऽरुः॑ पृथि॒व्या अ॑दे॒वयज॑नो व्र॒जं ग॑च्छ गो॒स्थानं॑
व॒र्षतु॑ ते द्यौर्बा॑धान दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्यां॑ परा॒वति॑ श॒तेन॑
पाशै॒र्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मस्तमतो॒ मा॥१४॥

मौ॑गरु॒स्ते दि॒वं मा॒ स्कान्॑ वस॑वस्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु
गाय॑त्रेण॒ छन्द॑सा रु॒द्रास्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साऽ-

ऽदित्यास्त्वा परिगृह्णन्तु जागतेन छन्दसा देवस्य सवितुः
सुवे कर्म कृण्वन्ति वेधसं ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसि
धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरप्शिन्नुदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि
स्वधाभिस्तान्धीरांसो अनुदृश्य यजन्ते॥१५॥

देवयजन्त्ये ब्रजन्तमतो मा विरप्शिन्नेकादश च॥ [१]

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयोऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा
निष्टपामि गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसाहं
सम्मार्ज्मि वाचं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं
वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीं सम्मार्ज्म्याशासाना सौमनसं
प्रजां सौभाग्यं तनूम्। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय
कम्। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुप॥१६॥

सेदिम। अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्। इमं
विष्यामि वरुणस्य पाशं यमबध्नीत सविता सुशेवः। धातुश्च
योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि।
समायुषा सम्प्रजया समग्ने वर्चसा पुनः। सम्पत्नी पत्याऽहं
गच्छे समात्मा तनुवा मम। महीनां पयोऽस्योषधीनां

रसुस्तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्॥१७॥

वपामि महीनां पयोऽस्योषधीनां रसोऽदब्धेन त्वा
चक्षुषाऽवैक्षे सुप्रजास्त्वाय तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेह्यग्निस्ते
तेजो मा वि नैदग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे भव शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसि देवो वः
सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः
शुक्रं त्वा शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि
ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषि धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे गृह्णामि॥१८॥

उप नी रश्मिभिः शुक्रं षोडश च॥ [१०]

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहा वेदिरसि बर्हिषे त्वा
स्वाहा बर्हिरसि सुग्न्यस्त्वा स्वाहा दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा
पृथिव्यै त्वा स्वधा पितृभ्य ऊर्गभव बर्हिषद्भ्य ऊर्जा पृथिवीं
गच्छत विष्णोः स्तूपोऽस्यूनाम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं
देवेभ्यो गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीषतो यजमानस्य
परिधिरिड ईडित इन्द्रस्य बाहुरसि॥१९॥

दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडितो मित्रावरुणौ
 त्वोत्तरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड
 ईडितः सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्यांश्चिदभिशास्त्या
 वीतिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तं५ समिधीमह्यग्रे बृहन्तमध्वरे
 विशो यन्त्रे स्थो वसूनां५ रुद्राणामादित्यानां५ सदसि सीद
 जुहूरुपभृद्धुवाऽसिं घृताची नाम्नां प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि
 सीदैता असदन्त्सुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं
 पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियम्॥२०॥

बाहुरसि प्रिये सदसि पञ्चदश च॥—————[११]

भुवनमसि वि प्रथस्वाग्रे यष्टरिदं नमः। जुह्वेह्यग्निस्त्वा
 ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति
 देवयज्याया अग्नाविष्णू मा वामवं क्रमिषं वि जिहाथां
 मा मा सन्ताप्तं लोकं मे लोककृतौ कृणुतं विष्णोः
 स्थानमसीत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अध्वरो
 दिविस्पृशमहुतो यज्ञो यज्ञपतेरिन्द्रावान्त्स्वाहा बृहद्वाः पाहि
 माऽग्रे दुश्चरितादा मा सुचरिते भज मुखस्य शिरोऽसि सं

ज्योतिषा ज्योतिरङ्गाम्॥२१॥

अहुत एकविंशतिश्च॥ [१२]

वाजस्य मा प्रसुवेनोद्गाभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्ना५ इन्द्रो
मे निग्राभेणाधरा५ अकः। उद्गाभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा
अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्री मे विषूचीनान्व्यस्यताम्।
वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वाऽक्त५ रिहाणा
वियन्तु वयः। प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमा प्यायन्तामाप
ओषधयो मरुतां पृषतयः स्थ दिवं॥२२॥

गच्छ ततो नो वृष्टिमेरया। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि
चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि ध्रुवाऽसि यं परिधिं पर्यधत्था
अग्ने देव पुणिभिर्वीयमाणः। तन्त एतमनु जोषं भरामि नेदेष
त्वदपचेतयातै यज्ञस्य पाथ उप समित५ सः५स्त्रावभागाः
स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्टा बर्हिषदश्च॥२३॥

देवा इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन्बर्हिषि
मादयध्वमग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्राय सुमिनी
सुम्ने मा धत्तं धुरि धुर्यो पातमग्नेऽदध्यायोऽशीततनो पाहि
माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ठ्यै पाहि दुरद्वन्यै

पा॒हि दु॒श्च॑रि॒ताद॑विष॒न्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः॒ स्वाहा॒
देवा॑ गा॒तुवि॑दो गा॒तुं वि॒त्वा गा॒तुमि॑त॒ मन॑सस्पत इ॒मं नो॑ देव
दे॒वेषु॑ य॒ज्ञः॒ स्वाहा॑ वा॒चि स्वाहा॒ वाते॑ धाः॥२४॥

दिवंश्च वि॒त्वा गा॒तुन्न॑योदश च॥—————[१३]

उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॑हुव॒ध्या उ॒भा रा॑ध॒सः स॒ह मा॑द॒यध्वै॑।
उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षाः र॑यी॒णामु॒भा वाज॑स्य सा॒तये॑ हुवे
वाम्। अश्र॑वः॒ हि भू॑रि॒दाव॑त्तरा वां वि जा॑मातुरु॒त वा॑ घा
स्या॒लात्। अथा॒ सोम॑स्य प्रय॑ती युव॒भ्यामिन्द्रा॑ग्नी स्तोमं
जनयामि॒ नव्य॑म्। इन्द्रा॑ग्नी नव॒तिं पुरो॑ दा॒सप॑त्नीरधूनुतम्।
सा॒कमे॑केन॒ कर्म॑णा। शुचिं॒ नु स्तोमं॒ नव॑जातम॒द्येन्द्रा॑ग्नी
वृ॒त्रह॑णा जुषेथा॑म्॥२५॥

उ॒भा हि वा॑ः सु॒हवा॒ जोह॑वीमि॒ ता वाज॑ः स॒द्य
उ॑श॒ते धे॑ष्ठा। व॒यमु॑ त्वा पथस्पते रथं॒ न वाज॑सातये।
धि॒ये पू॑षन्नयुज्महि। प॒थस्प॑थः परि॑पतिं वच॒स्या का॑मेन
कृ॒तो अ॒भ्या॑नडु॒र्कम्। स नो॑ रा॒सच्छु॑रुधंश्चन्द्रा॒ग्ना धि॑यं
धि॒यः सी॑षधाति॒ प्र पू॑षा। क्षे॒त्रस्य॒ पति॑ना व॒यः हि॒तेनै॑व
जयाम॑सि। गा॒मश्च॑ पोषयि॒त्वा स नो॑॥२६॥

मृडातीदृशैः। क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मि धेनुरिव पयो
 अस्मासु धुक्ष्व। मधुश्रुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो
 मृडयन्तु। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव
 वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठान्ते नम
 उक्तिं विधेम। आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छुक्रवाम्
 तदनु प्रवोदुम्। अग्निर्विद्वान्त्स यजात्॥२७॥

सेदु होता सो अध्वरान्त्स ऋतून्कल्पयाति। यद्वाहिष्ठं
 तदग्रये बृहदर्च विभावसो। महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजा
 उदीरते। अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति
 दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय
 तनयाय शं योः। त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व।
 त्वं यज्ञेष्वीड्यः। यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषा देवा
 अविदुष्टरासः। अग्निष्टद्विष्वमा पृणाति विद्वान् येभिर्देवा
 ऋतुभिः कल्पयाति॥२८॥

जुषेथामा स नो यजादा त्रयोविंशतिश्च॥—————[१४]

[इषे त्वा यज्ञस्य शुन्ध्वं कर्मणे देवोऽवधूतन्धृष्टिः सं वपाम्या ददे प्रत्युष्टं कृष्णोऽसि
 भुवनमसि वाजस्योभा वां चतुर्दश॥१४॥ इषे दृह भुवनमष्टाविंशतिः॥२८॥ इषे त्वां

कल्पयति॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

आपं उ॒न्दन्तु जी॒वसे॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वर्च॑स॒ ओष॑धे
त्राय॑स्वैन॒ः स्व॑र्धिते॒ मेन॑ः॒ हि॒ःसी॑र्देव॒श्रूरे॑तानि॒ प्र व॑पे
स्व॒स्त्युत्त॑राण्यशी॒याऽऽपो॑ अ॒स्मान्मा॒तरः॑ शु॒न्यन्तु॑ घृ॒तेन॑ नो
घृ॒तपु॑वः पुनन्तु॒ विश्व॑म॒स्मत्प्र॑ व॒हन्तु॑ रि॒प्रमु॑दा॒भ्यः शु॒चिरा॑
पू॒त ए॑मि॒ सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुवं॑ मे पाहि मही॒नां प॑यो॒ऽसि
वर्चो॑धा अ॒सि वर्चो॑॥१॥

मयि॑ धेहि वृ॒त्रस्य॑ क॒नीनि॑का॒ऽसि चक्षु॑ष्पा अ॒सि
चक्षु॑र्मे पाहि चि॒त्पति॑स्त्वा पुनातु वा॒क्पति॑स्त्वा पुनातु
दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण प॒वित्रे॑ण॒ वसोः॑ सूर्य॑स्य
र॒श्मिभि॑स्तस्य॒ ते प॑वित्रपते प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॑ कं पु॒ने
तच्छ॑केय॒मा वो॑ दे॒वास ई॒महे॑ सत्य॑धर्माणो अध्व॒रे यद्वो॑
दे॒वास आ॒गुरे॑ यज्ञि॒यासो॑ हवा॑मह॒ इन्द्रा॑ग्नी॒ द्यावा॑पृथि॒वी आप॑

ओषधीस्त्वं दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि॥२॥

वर्च ओषधीरष्टौ च॥ _____ [१]

आकू॑त्यै प्र॒युजे॑ऽग्नये॒ स्वाहा॑ मे॒धायै॑ मन॑सेऽग्नये॒ स्वाहा॑
दी॒क्षायै॑ तप॑सेऽग्नये॒ स्वाहा॑ सर॑स्वत्यै पू॒ष्णेऽग्नये॑ स्वाहाऽऽपो॑
देवी॑र्बृ॒हती॑र्वि॒श्वश॑म्भुवो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒र्वन्तरि॑क्षं बृह॒स्पति॑र्नो
ह॒विषा॑ वृ॒धातु॑ स्वाहा॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुर्म॑र्तोऽवृणीत स॒ख्यं
विश्वे॑ रा॒य इ॑षु॒ध्यसि॑ द्यु॒म्रं वृ॑णीत पु॒ष्यसे॒ स्वाह॑र्त्सामयोः
शिल्पे॑ स्थ॒स्ते वा॒मा र॑भे ते मा॥३॥

पा॒त॒माऽस्य॑ य॒ज्ञस्यो॑द॒च इ॒मां धि॒य॒ः शि॒क्ष॑माणस्य दे॒व
ऋतुं॑ दक्षं वरुण॒ स॒ः शि॑शाधि॒ यया॑ऽति॒ विश्वा॑ दुरि॒ता तरे॑म
सु॒त॒र्मा॑ण॒मधि॑ नाव॒ः रु॒हेमो॑र्गस्याङ्गि॒रस्यूर्ण॑म्रदा ऊ॒र्जं मे॑ यच्छ
पा॒हि मा॒ मा मां॑ हि॒ः सी॒र्वि॒ष्णोः॑ शर्मा॑सि शर्म॒ यज॑मानस्य शर्म
मे॑ यच्छ नक्ष॑त्राणां माऽतीका॒शात् पा॒हीन्द्र॑स्य॒ योनि॑रसि॥४॥

मा मां॑ हि॒ः सीः॑ कृष्यै त्वा॑ सुस॒स्यायै॑ सुपि॒प्पला॒भ्यस्त्वौष॑धे-
धी॒भ्यः॑ सू॒प॒स्था दे॒वो वन॑स्पति॒रूर्ध्वो मां॑ पा॒ह्योद॑चः स्वाहा॑ य॒ज्ञं
मन॑सा॒ स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ः स्वा॒होरो॑रन्तरि॒क्षात्स्वाहा॑

य॒ज्ञं वा॒ता॒दा र॑भे॥५॥

मा यो॒नि॒र॒सि त्रि॒श॒च्च॥ [२]

दै॒वीं धि॒यं म॒नाम॑हे सु॒मृ॒डी॒काम॑भि॒ष्टये॑ वर्चो॒धां य॒ज्ञवा॑ह॒सः
सु॒पा॒रा नो॑ अ॒स॒द्व॒शे॑। ये दे॒वा म॒नो॑जा॒ता म॒नो॒यु॒जः सु॒द॒क्षा
दक्ष॑पि॒ता॒स्ते नः॑ पा॒न्तु ते नो॑ऽव॒न्तु तेभ्यो॑ न॒म॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा-
ऽग्ने॑ त्व॒ सु जा॑गृ॒हि व॒यः सु॑ म॒न्दि॒षीम॑हि गो॒पा॒य नः॑
स्व॒स्तये॑ प्र॒बुधे॑ नः॑ पु॒नर्द॑दः। त्वम॑ग्ने व्र॒त॒पा अ॑सि दे॒व आ
म॒र्त्येष्वा॑। त्वं॥६॥

य॒ज्ञेष्वी॑ड्यः॥ वि॒श्वे दे॒वा अ॒भि मा॒ माऽव॑वृ॒त्रन् पू॒षा स॒न्या
सोमो॑ रा॒ध॑सा दे॒वः स॒वि॒ता वसो॑र्वसु॒दावा॒ रा॒स्वेय॑त्सो॒माऽ-
ऽभू॒यो भ॑र मा॒ पृ॒णन्पू॒र्त्या वि॒ रा॑धि॒ माऽह॑मायु॒षा च॒न्द्रम॑सि
मम॑ भो॒गाय॑ भव॒ वस्त्र॑म॒सि मम॑ भो॒गाय॑ भवो॒स्त्राऽसि॑ मम॑
भो॒गाय॑ भव॒ हयो॑ऽसि॒ मम॑ भो॒गाय॑ भव॥७॥

छा॒गो॑ऽसि॒ मम॑ भो॒गाय॑ भव॒ मेषो॑ऽसि॒ मम॑ भो॒गाय॑ भव॒
वा॒यवे॑ त्वा॒ वरु॑णाय॒ त्वा नि॒र॒ऋ॒त्यै त्वा रु॒द्राय॑ त्वा दे॒वीरा॑पो
अ॒पां न॒पाद्य॑ ऊ॒र्मि॒र्ह॒विष्य॑ इन्द्रि॒यावा॑न्म॒दि॒न्त॑म॒स्तं वो॒ मा-
ऽव॑क्र॒मिष॑मच्छि॒न्नं त॑न्तु॒ पृथि॒व्या अ॒नु गे॑षं भ॒द्राद॑भि श्रेयः

प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वथेमव स्य वर आ पृथिव्या
 आरे शत्रून् कृणुहि सर्ववीर एदमंगन्म देवयजनं पृथिव्या
 विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो
 रायस्पोषेण समिषा मदेम॥८॥

आ त्व९ हयोऽसि मम भोगाय भव स्य पञ्चवि९शतिश्च॥ [३]

इयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि
 धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे वाचो
 यत्रमंशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेव९ हविः सूर्यस्य
 चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कनीनिकां यदेतंशेभिरीयसे भ्राजमानो
 विपश्चिता चिदसि मनाऽसि धीरसि दक्षिणा-॥९॥

ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतःशीर्ष्णी सा
 नः सुप्राची सुप्रतीची सं भव मित्रस्त्वा पदि बंधातु पूषा-
 ऽध्वनः पात्विन्द्रायाध्यक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु
 भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः सा दैवि देवमच्छेहीन्द्राय
 सोम९ रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा
 पुनरेहि सह रय्या॥१०॥

दक्षिणा सोमसखा पञ्च च॥ [४]

वस्व्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि
 चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतु
 पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन् इडायाः पदे घृतवन्ति
 स्वाहा परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरांतय इदमहं
 रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्म इदमस्य ग्रीवा॥११॥

अपि कृन्ताम्यस्मे रायस्त्वे रायस्तोते रायः सं देवि
 देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना
 वीरं विदेय तवं सन्दृशि माऽहं रायस्पोषेण वि योषम्॥१२॥

अस्य ग्रीवा एकान्नत्रिंशच्च॥ [५]

अंशुना ते अंशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु
 मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहोऽभि त्यं
 देवः सवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसंवसः
 रत्नधामभि प्रियं मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतथ्सवीमनि
 हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः। प्रजाभ्यस्त्वा
 प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा प्रजास्त्वमनु प्राणिहि प्रजास्त्वामनु

प्राणन्तु॥१३॥

अनुं सप्त च॥ _____ [६]

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमाति-
षाह॑ शुक्रं ते शुक्लेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन
सम्यत्ते गौरस्मे चन्द्राणि तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते
सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेणं पशुना क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि
ते रायः श्रयन्तामस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तमो मित्रो
न एहि सुमित्रधा इन्द्रस्योरु मा विश दक्षिणमुशन्नुशन्त॑
स्योनः स्योनः स्वान भ्राजाङ्घारे बम्भारे हस्त सुहस्त
कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान्रक्षध्वं मा वो दभन्न॥१४॥

ऊरुं द्वाविंशतिश्च॥ _____ [७]

उदायुषा स्वायुषोदोषधीना॑ रसेनोत्पर्जन्यस्य
शुष्मेणोदस्थाममृता॑ अनु। उर्वन्तरिक्षमन्विह्यदित्याः सदो-
ऽस्यदित्याः सद आसीदास्तभ्राह्मामृषभो अन्तरिक्षममिमीत
वरिमाणं पृथिव्या आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि
वरुणस्य व्रतानि वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वथ्सु पयो
अघ्नियासु हृथ्सु॥१५॥

ऋतुं वरुणो विक्ष्वंघ्रिं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रावुदुत्यं
जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम्॥ उस्त्रावेतं
धूर्षाहावनश्चू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः॥१६॥

हृत्सु पञ्चत्रिंशच्च॥ [८]

प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि धामानि मा त्वां परिपरी
विदन्मा त्वां परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका अघायवो मा
गन्धर्वो विश्वावसुरा दधच्छेनो भूत्वा परा पत यजमानस्य
नो गृहे देवैः सङ्स्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्यस्यपि
पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो
वृणक्ति विन्दते वसु नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे
महो देवाय तदृतं संपर्यत दूरेदृशे देवजाताय केतवे
दिवस्पुत्राय सूर्याय शंसत वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमस्युन्मुक्तो वरुणस्य पाशः॥१७॥

मित्रस्य त्रयोविंशतिश्च॥ [९]

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा सोमस्याऽऽतिथ्यमसि
विष्णवे त्वाऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वाऽग्नये त्वा

रायस्पोषदाञ्त्रे विष्णवे त्वा श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे
 त्वा या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु
 यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम
 दुर्यानदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ॥१८॥

सीद वरुणोऽसि धृतव्रतो वारुणमसि शंयोर्देवानां
 सख्यान्मा देवानामपसंश्छिथ्स्मह्यापतये त्वा गृह्णामि
 परिपतये त्वा गृह्णामि तनूनत्रे त्वा गृह्णामि शाकुराय त्वा
 गृह्णामि शक्नन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णाम्यनाधृष्टमस्यनाधृष्यं
 देवानामोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेऽन्यमनु मे दीक्षां
 दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिरञ्जसा सत्यमुप गेष
 सुविते मा धाः॥१९॥

आ मैकं च॥ _____ [१०]

अ२शुर२शुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामिन्द्रायैकधनविद
 आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वाऽऽप्यायय
 सखीन्त्सन्त्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामंशीयेष्टा
 रायः प्रेषे भगायर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या
 अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूरेषा सा
 त्वयि॥२०॥

या तव तनूरियः सा मयि सह नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानि
 या ते अग्ने रुद्रिया तनूस्तया नः पाहि तस्यास्ते स्वाहा या
 ते अग्नेऽयाशया रजाशया हराशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठोग्रं
 वचो अपावधीं त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहा॥२१॥

त्वयि चत्वारिंशच्च॥ [११]

वित्तायनी मेऽसि तित्तायनी मेऽस्यवतान्मा
 नाथितमवतान्मा व्यथितं विदेरग्निर्नभो नामाग्ने अङ्गिरो
 योऽस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत्तेऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं
 तेन त्वाऽऽदधेऽग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां तृतीयस्यां
 पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत्तेऽनाधृष्टं नाम॥२२॥

यज्ञियं तेन त्वाऽऽदधे सिंहीरंसि महिषीरंस्युरु
 प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां ध्रुवाऽसि देवेभ्यः शुन्धस्व
 देवेभ्यः शुम्भस्वेन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पातु
 मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतः पातु प्रचेतास्त्वा रुद्रैः
 पश्चात्पातु विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु सिंहीरंसि
 सपत्नसाही स्वाहा सिंहीरंसि सुप्रजावनिः स्वाहा
 सिंही-॥२३॥

पा०सुर इरावती धेनुमती हि भूत० सूयवसिनी मनवे
यशस्यै। व्यस्कभ्राद्रोदसी विष्णुरेते दाधारं पृथिवीमभितो
मयूखैः॥ प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं
मा जीह्वरतमत्रं रमेथां वर्ष्मन्पृथिव्या दिवो वा विष्णवुत
वा पृथिव्या महो वा विष्णवुत वाऽन्तरिक्षाद्धस्तौ पृणस्व
बहुभिर्वसुधैरा प्र यच्छु॥२६॥

दक्षिणादोत सव्यात्। विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः
 पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्कंभायदुत्तरं सधस्थं
 विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि
 विष्णोः शजप्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि
 विष्णवे त्वा॥ २७ ॥

अस्य यच्छैकान्नचत्वारिंशच्च॥ [१३]

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा इभेन।
 तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तांसि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः॥ तवं
 भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूष्प्यग्रे
 जुह्वा पतङ्गानसन्दितो वि सृज विष्वंगुल्काः॥ प्रति स्पशो
 वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो
 दूरे अघशंसो॥ २८ ॥

यो अन्त्यग्रे मार्किष्टे व्यथिरा दधर्षीत्। उदग्रे तिष्ठ प्रत्या-
 ऽऽतनुष्व न्यमित्रां ओषतात्तिग्महेते। यो नो अरातिं
 समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्॥ ऊर्ध्वो भव
 प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे। अव स्थिरा तनुहि
 यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून्॥ स ते॥ २९ ॥

जानाति सुमतिं यविष्ठु य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत्।
 विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युमन्यर्यो वि दुरो अभि
 द्यौत्॥ सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा
 य उक्थैः। पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना
 साऽसदिष्टिः॥ अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाख्यं ते वावाता
 जरता-॥३०॥

मियङ्गीः। स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि
 धारयेरनु द्यून्॥ इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन्दोषावस्तर्दीदिवा९-
 समनु द्यून्। कीडन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना
 तस्थिवा९सो जनानाम्॥ यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न
 उपयाति वसुमता रथेन। तस्य त्राता भवसि तस्य सखा
 यस्त आतिथ्यमानुषगजुजोषत्॥ महो रुजामि॥३१॥

बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्विष्याय॥ त्वं
 नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः॥
 अस्वप्रजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः।
 ते पायवः सध्रियश्चो निषद्याऽग्ने तव नः पान्त्वमूर॥ ये
 पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन्।
 ररक्ष तान्यसुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो ना ह॥३२॥

देभुः॥ त्वया वयं सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम
वाजान्। उभा शंसो सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यहयाण॥
अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं
गृभाय। दहाशसो रक्षसः पाह्यस्मान्द्रुहो निदोऽमित्रमहो
अवद्यात्॥ रक्षोहणं वाजिनमाऽऽजिघर्षि मित्रं प्रथिष्ठमुप
यामि शर्म। शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो
दिवा॥ ३३॥

स रिषः पातु नक्तम्॥ वि ज्योतिषा बृहता
भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा। प्रादेवीर्मायाः
संहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे॥ उत स्वानासो
दिविषन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ। मदं चिदस्य
प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः॥ ३४॥

अघशंसः स ते जरतां रुजामि हृ दिवैकचत्वारिंशच्च॥ [१४]

[देवस्य रक्षोहणो विभूस्त्वं सोमात्यन्यानगां पृथिव्या इषे त्वाऽऽददे वाक्ते सं ते
समुद्रं हविष्मन्तीरहृदे त्वमग्ने रुद्रश्चतुर्दश॥ देवस्य गम्यो हविष्मन्तीः पवस एकत्रिंशत्॥
देवस्यार्चयः॥]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्यामाददेऽभ्रिरसि नारिरसि परिलिखितः रक्षः
परिलिखिता अरातय इदमहः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि
योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपि
कृन्तामि दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धतां
लोकः पितृषदनो यवोऽसि यवयास्मद्वेषो॥१॥

यवयारातीः पितृणां सदनमस्युद्विवः स्तभाना-
ऽन्तरिक्षं पृण पृथिवीं दह द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिः
सुप्रजावनिः रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्म दह क्षत्रं
दह प्रजां दह रायस्पोषं दह घृतेन द्यावापृथिवी
आ पृणेत्यामिन्द्रस्य सदोऽसि विश्वजनस्य छाया परि त्वा
गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतो वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा
भवन्तु जुष्टय इन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमस्यैन्द्रमसीन्द्राय

त्वा॥ २॥

द्वेषं इमा अष्टादश च॥ [१]

रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामीद॒म॒हं तं
व॒ल॒ग॒मुद्व॑पामि॒ यं नः॑ स॒मा॒नो यम॑स॒मानो॑ निच॒खाने॑द॒मे॒न॒म॒ध॒रं
करो॑मि॒ यो नः॑ स॒मा॒नो योऽस॑मानोऽराती॒यति॑ गा॒य॒त्रेण॑
छन्द॒साऽव॑बाढो वल॒गः कि॒मत्र॑ भ॒द्रं तन्नो॑ सह वि॒राड॑सि
सप॒त्न॒हा स॒म्राड॑सि भ्रातृ॒व्य॒हा स्व॒राड॑स्यभिमाति॒हा
वि॒श्वा॒राड॑सि वि॒श्वा॑सां ना॒ष्ट्राणां॑ ह॒न्ता॥ ३॥

रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनः॑ प्रोक्षा॑मि वैष्ण॒वान् रक्षो॒हणो॑
वल॒ग॒हनोऽव॑ नया॑मि वैष्ण॒वान् यवो॑ऽसि यु॒वया॑स्मद्वेषो॑
यु॒वया॑राती रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनोऽव॑ स्तृणामि वैष्ण॒वान्
रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनोऽभि॑ जु॒होमि॑ वैष्ण॒वान् रक्षो॒हणो॑
वल॒ग॒हना॑वुप॑ दधामि वैष्ण॒वी रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ पर्यू॑हामि
वैष्ण॒वी रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ परि॑ स्तृणामि वैष्ण॒वी रक्षो॒हणो॑
वल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वी बृ॒हन्न॑सि बृ॒हद्वा॑वा बृ॒हती॑मिन्द्रा॒य वाचं॑
वद॥ ४॥

हन्तेन्द्राय द्वे च॥ [२]

विभूरसि प्रवाहणो वहिरसि हव्यवाहनः श्वात्रो-
 ऽसि प्रचेतास्तुथोऽसि विश्ववेदा उशिगंसि कविरङ्घारिरसि
 बम्भारिरवस्युरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः सम्राडसि
 कृशानुः परिषद्योऽसि पवमानः प्रतक्काऽसि नभस्वानसम्मृष्टो-
 ऽसि हव्यसूद ऋतधामाऽसि सुवर्ज्योतिर्ब्रह्मज्योतिरसि
 सुवर्धामाऽजोऽस्येकपादहिरसि बुध्नियो रौद्रेणानीकेन पाहि
 माऽग्ने पिपृहि मा मा मा हिंसीः॥५॥

अनीकेनाष्टौ च॥ [३]

त्व९ सोम तनूकृद्धो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि
 वरूथुः स्वाहा जुषाणो अमुराज्यस्य वेतु स्वाहाऽयं नो
 अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्। अय९
 शत्रूञ्जयतु जरहृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजंसातौ॥ उरु
 विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि। घृतं घृतयोने पिब
 प्रप्र यज्ञपतिं तिर॥ सोमो जिगाति गातुविद्॥६॥

देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदमदित्याः सदो-
 ऽस्यदित्याः सद आ सीदैष वो देव सवितः सोमस्त९
 रक्षध्वं मा वो दभदेतत् त्व९ सोम देवो देवानुपांगा इदमहं

मनुष्यो मनुष्यान्सह प्रजया सह रायस्पोषेण नमो देवेभ्यः
स्वधा पितृभ्य इदमहं निर्वरुणस्य पाशात्सुवरभि॥७॥

वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरग्रे व्रतपते त्वं व्रतानां
व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदियं सा मयि या
तवं तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यथायथं नो व्रतपते
व्रतिनोर्व्रतानि॥८॥

गातुविदभ्येकत्रिंशच्च॥ [४]

अत्यन्यानगां नान्यानुपांगामर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैस्तं
त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै देवस्त्वा सविता मध्वा-
ऽनक्तोषधे त्रायस्वैनं स्वधिते मैनं हिंसीर्दिवमग्रेण
मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हिंसीः पृथिव्या सं भव
वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं
रुहेम यं त्वाऽयं स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनायं महते
सौभगायाऽच्छिन्नो रायः सुवीरः॥९॥

यं दशं च॥ [५]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्धतां लोकः
पितृषदनो यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो यवयारातीः पितृणां

सद॑नमसि॒ स्वावेशो॑ऽस्यग्रे॒गा नै॑तृणां वन॒स्पति॑रधि॒ त्वा
स्था॑स्यति॒ तस्य॑ वि॒त्ताद्दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु
सुपि॑प्प॒लाभ्य॑स्त्वौष॒धीभ्य॑ उद्वि॒वः स्तभा॑नान्तरि॒क्षं पृ॑ण
पृथि॑वीमुप॒रेण॑ दृ॒ह ते ते॒ धामा॑न्युश्मसी॥१०॥

ग॒मध्ये गा॒वो यत्र॑ भूरि॑श्च॒ङ्गा अ॒यासः॑। अत्रा॒ह तदु॑रुगा॒यस्य॑
वि॒ष्णोः पर॑मं प॒दम॑व॒ भाति॑ भूरेः॑॥ वि॒ष्णोः कर्मा॑णि पश्य॒त
यतो॑ ब्र॒तानि॑ पस्प॒शे। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॑ सखा॑॥ तद्वि॒ष्णोः पर॑मं
प॒दः सदा॑ पश्यन्ति॒ सूरयः॑। दि॒वीव॒ चक्षु॑रात॒तम्॥ ब्र॒ह्मव॑नि॒
त्वा क्षत्र॑वनि॒ सुप्र॑जा॒वनि॑ रा॒यस्पोष॑वनि॒ पर्य॑हामि॒ ब्रह्म॑
दृ॒ह क्षत्रं॑ दृ॒ह प्र॑जां दृ॒ह रा॒यस्पोषं॑ दृ॒ह परि॑वीर॒सि
परि॑ त्वा॒ दैवी॑र्वि॒शो व्य॑यन्तां॒ परी॑मः॒ रा॒यस्पोषो॑ यज॑मानं
मनु॑ष्या॒ अन्तरि॑क्षस्य॒ त्वा सा॒नाव॑व॒ गूहा॑मि॥११॥

उ॒श्मसी॑ पोष॑मेका॒त्रवि॑ः श॒तिश्च॑॥ [६]

इ॒षे त्वो॑प॒वीर॑स्युपो॒ दे॒वान्दैवी॑र्वि॒शः प्रा॒गुर्व॒हीरु॑शिजो॒
बृ॒हस्प॑ते धा॒रया॑ वसू॒नि ह॒व्या ते॑ स्वद॒न्तां दे॒वं त्वष्ट॑र्वसु॒ रण॑व॒
रेव॑ती॒ रम॑ध्वम॒ग्रेर्ज॒नित्र॑मसि॒ वृष॑णौ स्थ॒ उर्व॑श्य॒स्यायु॑र॒सि
पु॒रू॒रवा॑ घृ॒तेना॑क्ते वृष॑णं दधा॒थां गा॒यत्रं॑ छन्दोऽनु॒ प्र जा॑यस्व॒

त्रैष्टुभं जागृतं छन्दोऽनु प्रजायस्व भवतं॥१२॥

नः समनसौ समोकसावरेपसौ। मा यज्ञं हिंसिष्टं मा
यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः॥ अग्रावग्निश्चरति
प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः। स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते
जुहोमि मा देवानां मिथुयाकर्भागधेयम्॥१३॥

भवतुमेकत्रिंशच्च॥ [७]

आ दद ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽरभे धर्षा
मानुषान्द्वस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्यपां पेरुरसि स्वात्तं
चिथ्सदैवं हव्यमापो देवीः स्वदतैनं सं ते प्राणो वायुना
गच्छतां सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषा घृतेनाक्तौ
पशुं त्रायेथां रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽविशतोरौ अन्तरिक्ष
सजूर्देवेन॥१४॥

वार्तेनाऽस्य हविषस्मना यज्ञ समस्य तनुवां भव वर्षीयो
वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः पृथिव्याः सम्पृचः पाहि नमस्त
आतानाऽनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह
रायस्पोषेणाऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवाः ऊङ्क्

शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म॥१५॥

देवेन चतुश्चत्वारिंशच्च॥

[८]

वाक्त् आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतां चक्षुस्त आ प्यायतां३ श्रोत्रं त आ प्यायतां या ते प्राणाञ्छुग्जुगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते क्रूरं यदास्थितं तत् त आ प्यायतां तत् त एतेन शुन्धतां नाभिस्त आ प्यायतां पायुस्त आ प्यायतां शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः॥१६॥

शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै शमहोभ्यामोषधे त्रायस्वेन३ स्वधिते मैत्रिं हिंसी रक्षसां भागोऽसीदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामीषे त्वां घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वार्थामच्छिन्नो रायः सुवीर उर्वन्तरिक्षमन्विहि वायो वीहि स्तोक्राना३ स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम्॥१७॥

अज्यो वीहि पञ्च च॥

[९]

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवथ्स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गेऽङ्गे नि दैध्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गेऽङ्गे वि बोभुवद्देवं त्वष्टर्भूरि ते सःसमेतु विषुरूपा यथ्सलक्ष्माणो

भव॑न्थ दे॒व॒त्रा यन्त॑मव॑से॒ सखा॑योऽनु॑ त्वा मा॒ता पि॒तरौ॑ मदन्तु॒
श्रीर॑स्य॒ग्निस्त्वा॑ श्रीणा॒त्वापः॑ सम॑रिण॒न्वात॑स्य॥१८॥

त्वा॒ ध्रज्यै॑ पू॒ष्णो र॒ङ्ग्या॑ अ॒पामोष॑धीना॒ः रोहि॑ष्यै घृतं
घृत॑पावानः पिबत॒ वसा॑ वसापावानः पिबता॒न्तरि॑क्षस्य
ह॒विर॑सि॒ स्वाहा॑ त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ दिशः॑ प्र॒दिश॑ आ॒दिशो॑
वि॒दिश॑ उ॒दिशः॑ स्वाहा॑ दि॒ग्भ्यो नमो॑ दि॒ग्भ्यः॥१९॥

वात॑स्या॒ष्टाविंश॑तिश्च॥ [१०]

स॒मु॒द्रं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षं गच्छ॒ स्वाहा॑ दे॒वः स॑वि॒तारं॑
गच्छ॒ स्वाहा॑ऽहोरा॒त्रे ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ मि॒त्रावरु॑णौ गच्छ॒ स्वाहा॑
सोमं॑ गच्छ॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ छ॒न्दांसि॑ गच्छ॒
स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वी ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ नभो॑ दि॒व्यं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑-
ऽग्निं वै॑श्वान॒रं ग॑च्छ॒ स्वाहा॑ऽद्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यो॒ मनो॑ मे॒ हार्दि॑
यच्छ॒ तनू॑ त्वचं॑ पु॒त्रं न॑प्तारमशीय॒ शुग॑सि॒ तम॑भि शोच॒ यो-
ऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मो धाम्नो॑धाम्नो राजन्नि॒तो व॑रुण
नो मु॒ञ्च यदा॑पो॒ अग्नि॑या॒ वरु॑णेति॒ शपा॑महे॒ ततो॑ वरुण नो
मु॒ञ्च॥२०॥

अ॒सि प॒ङ्क्तिं॑ शतिश्च॥ [११]

ह॒विष्म॑तीरि॒मा आपो॑ ह॒विष्मा॑न् दे॒वो अ॑ध्व॒रो ह॒विष्मा॑ ५
 आ वि॑वासति ह॒विष्मा॑ ५ अस्तु॒ सूर्यः॑ ॥ अ॒ग्नेर्वो॑-
 ऽप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादयामि सु॒म्राय॑ सु॒मिनीः॑ सु॒मे
 मा॑ धत्तेन्द्रा॒ग्नियो॑र्भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ मि॒त्रावरु॑णयोर्भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ
 विश्वे॑षां दे॒वाना॑ भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ य॒ज्ञे जा॑गृत ॥ २१ ॥

ह॒विष्म॑तीश्चतु॑स्रि ५ शत॑ ॥ [१२]

हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वो॒र्ध्वमि॑ममध्व॒रं
 कृ॑धि दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॑च्छु॒ सोम॑ राज॒न्नेह्य॑व रोह॒ मा भे॑र्मा सं
 वि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि ५ सि॒षं प्र॒जास्त्वमु॑पाव॒रोह॑ प्र॒जास्त्वामु॑पाव॒
 रो॑हन्तु शृ॒णोत्व॑ग्निः स॒मिधा॒ हव॑ मे शृ॒ण्वन्त्वापो॑ धि॒षणा॑श्च
 दे॒वीः। शृ॒णोत॑ ग्रा॒वाणो वि॑दुषो॒ नु ॥ २२ ॥

य॒ज्ञ ५ शृ॒णोतु॑ दे॒वः स॑वि॒ता हव॑ मे। दे॒वीरा॑पो अ॒पां न॑पाद्य
 ऊ॒र्मिर्ह॑वि॒ष्य इ॒न्द्रिया॑वा॒न्मदि॑न्त॒मस्तं॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वत्रा॑ ध॒त्त
 शु॒क्र ५ शु॒क्रपे॑भ्यो॒ येषां॑ भा॒गः स्थ॑ स्वाहा॒ कार्षि॑र॒स्यपा॑पां
 मृ॒ध्र ५ सं॒मुद्र॑स्य॒ वोक्षि॑त्या॒ उन्न॑ये। यम॑ग्ने पृ॒थ्सु म॑र्त्य॒मावो॑
 वाजे॑षु यं जु॒नाः। स य॑न्ता॒ शश्व॑ती॒रिषः॑ ॥ २३ ॥

नु स॒प्तच॑त्वारि ५ श॒च्च ॥ [१३]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्व॥ शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्खयस्त्वं पूषा विधृतः पांसि नु
त्मना॥ आ वो राजानमध्वरस्य रुद्र॥ होतार॥ सत्ययज॥
रोदस्योः। अग्निं पुरा तनयितोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे
कृणुध्वम्॥ अग्निर्होता निषसादा यजीयानुपस्थे मातुः
सुरभावं लोके। युवां कविः पुरुनिष्ठ -॥२४॥

ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्यं इद्धः॥ साध्वीमर्कदेववीतिं
नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम्। स आयुरागांश्चसुर-
भिर्वसानो भद्रामर्कदेवहूतिं नो अद्य॥ अक्रन्ददग्निः
स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो
विहीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः॥ त्वे वसूनि
पुर्वणीक॥२५॥

होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः। क्षामेव विश्वा भुवनानि
यस्मिन्त्स॥ सौभंगानि दधिरे पावके॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम
विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिरे॥ अश्याम
तं काममग्ने तवोत्यश्याम रयि॥ रयिवः सुवीरम्। अश्याम
वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते॥ श्रेष्ठं यविष्ठ
भारताग्ने द्युमन्तमाभर॥२६॥

वसो॑ पुरु॒स्पृह॑ र॒यिम्॥ स श्वि॑ता॒नस्त॑न्य॒तू रो॑चन॒स्था
अ॒जरे॑भिर्नान॑दद्वि॒र्यवि॑ष्ठः। यः पा॑व॒कः पु॑रु॒तमः॑ पु॒रूणि॑
पृ॒थून् य॒ग्निर॑नुयाति॒ भव॑न्न॥ आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दय॑म॒ग्निर्वरे॑ण्यः।
पुन॑स्ते प्रा॒ण आय॑ति॒ परा॒ यक्ष्म॑ सुवामि ते॥ आ॒युर्दा अ॑ग्रे
ह॒विषो॑ जुषा॒णो घृ॑तप्र॒तीको॑ घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑
चा॒रु ग॒व्यं पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भि॥ २७॥

र॑क्षतादिमम्॥ तस्मै॑ ते प्रति॒हर्य॑ते जा॒तवे॑दो विच॑र॒षणे॑।
अ॒ग्रे जना॑मि सुष्टु॒तिम्॥ दि॒वस्परि॑ प्रथ॒मं ज॑ज्ञे अ॒ग्निर॒स्मद्
द्वि॒तीयं॑ परि॑ जा॒तवे॑दाः। तृ॒तीयं॑म॒प्सु नृ॑मणा॒ अज॑स्रमिन्धा॒न
ए॒नं ज॑रते स्वा॒धीः॥ शुचिः॑ पाव॒क व॑न्द्योऽग्रे॑ बृ॒हद्वि रो॑चसे।
त्वं घृ॑तेभि॒राहु॑तः॥ दृ॒शानो॑ रु॒क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौद् दु॒र्मर्ष॑मायुः
श्रि॒ये रु॑चा॒नः। अ॒ग्निर॒मृतो॑ अभव॒द्वयो॑भिर्-॥ २८॥

यदे॑नं द्यौर॒जन॑यथ्सुरेताः॥ आ यद॑षे नृ॒पतिं॑ तेज॒
आ॒न॒द्बु॒चि रे॒तो नि॑षि॒क्तं द्यौर्भी॑कैः। अ॒ग्निः श॒र्धम॑नव॒द्यं
युवा॑नः स्वा॒धियं॑ जन॒यथ्सू॑दय॑च्च॥ स तेज॑यी॒यसा॒ मन॑सा॒
त्वो॒तं उ॒त शि॑क्ष स्व॒पत्य॑स्य॒ शिक्षोः॑। अ॒ग्रे रा॒यो नृ॑त॒मस्य॑
प्रभू॑तौ भू॒याम॑ ते सुष्टु॒तय॑श्च॒ वस्वः॑॥ अ॒ग्रे स॑ह॒न्त॒मा भ॑र

द्युम्नस्य प्रासहा रयिम्। विश्वा यश्-॥२९॥

चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत्॥ तमग्ने पृतनासहं
रयिं सहस्व आ भर। त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता
वाजस्य गोमंतः॥ उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे।
स्तोमैर्विधेमाग्रये॥ वद्मा हि सूनो अस्यद्वसद्वा चक्रे
अग्निर्जनुषाज्मानम॥ स त्वं न ऊर्जसन् ऊर्जं धा राजैव
जेरवृके क्षेप्यन्तः॥ अग्र आयूँषि॥३०॥

पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधत्पोषं रयिं
मयि॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान्
वक्षि यक्षि च॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह।
उप यज्ञं हविश्च नः॥ अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः
कविः। शुची रोचत आहुतः॥ उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त
ईरते। तव ज्योतीँष्यर्चयः॥३१॥

पुरुनिष्ठः पुर्वणीक भराऽभि वयोभिर्य आयूँषि विप्रः शुचिश्चतुर्दश च॥—[१४]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

आ ददे॑ ग्रावा॑स्यध्वर॑कृद् देवेभ्यो॑ गम्भीरमिममध्व॑रं
 कृ॒ध्युत्तमे॑न॒ पवि॑नेन्द्रा॒य सोम॑ꣳ सुषु॑तं मधु॑मन्तं पय॑स्वन्तं
 वृष्टि॑वनिमिन्द्रा॒य त्वा वृ॒त्रघ्न॑ इन्द्रा॒य त्वा वृ॒त्रतु॑र इन्द्रा॒य
 त्वाऽभि॑मातिघ्न इन्द्रा॒य त्वाऽऽदि॑त्यव॑न्त इन्द्रा॒य त्वा
 वि॒श्वदै॑व्यावते॒ श्वात्राः॑ स्थ॑ वृ॒त्रतु॑रो राधो॑गूर्ता अ॒मृत॑स्य
 पत्नी॑स्ता दे॒वीर्दे॒वत्रे॑मं य॒ज्ञं ध॒त्तोप॑हूताः सोम॑स्य पिब॒तोप॑हूतो
 युष्माक॑ꣳ ॥ १ ॥

सोमः॑ पिबतु॒ यत्ते॑ सोम दि॒वि ज्योति॑र्यत् पृथि॒व्यां
 यदुरा॑वन्तरि॒क्षे तेना॒स्मै यज॑माना॒योरु रा॒या कृ॒ध्यधि॑ दा॒त्रे
 वो॑चो धिष॑णे वी॒डू स॒ती वी॒डये॑थामूर्जं दधा॑थामूर्जं मे ध॑त्तं मा
 वाꣳ हिꣳसिषं॒ मा मां हिꣳसिष्टं॒ प्रागपा॑गुद॒गध॑राक्तास्त्वा
 दि॒श आ धा॑व॒न्त्वम्ब॒ नि ष्व॑र। यत्ते॑ सोमादा॑भ्यं॒ नाम॒ जागृ॑वि
 तस्मै॑ ते सोम॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑ ॥ २ ॥

युष्माकꣳ स्वर॒ यत्ते॑ नव॒ च ॥ [१]

वा॒चस्प॑तये॒ पव॑स्व वाजि॒न् वृषा॒ वृष्णो॑ अꣳशुभ्यां॒

ग॒भ॒स्ति॒पू॒तो दे॒वो दे॒वानां॑ प॒वि॒त्रम॑सि॒ येषां॑ भा॒गो-
ऽसि॒ तेभ्य॑स्त्वा॒ स्वां कृ॑तोऽसि॒ मधु॑मती॒र्न इष॑स्कृ॒धि
विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पा॒र्थि॒वेभ्यो॑ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्त-
रि॒क्षम॑न्वि॒हि स्वाहा॑ त्वा सु॒भ॒वः सूर्या॑य दे॒वेभ्य॑स्त्वा
मरी॑चि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते योनिः॑ प्रा॒णाय॑ त्वा॥ ३॥

वा॒चः स॒प्तच॑त्वारि॒ंशत्॥ [२]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒न्तर्य॑च्छ॒ मघ॑वन् पा॒हि सोम॑मुरु॒ष्य
रायः॑ स॒मिषो॑ यज॒स्वान्त॑स्ते॒ दधा॑मि॒ द्यावा॑पृ॒थि॒वी
अ॒न्तरु॑र्वन्त॒रि॒क्षं स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः॒ परै॑श्चान्तर्या॒मे
म॒घ॒वन् मा॑दयस्व॒ स्वां कृ॑तोऽसि॒ मधु॑मती॒र्न इष॑स्कृ॒धि
विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पा॒र्थि॒वेभ्यो॑ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्त-
रि॒क्षम॑न्वि॒हि स्वाहा॑ त्वा सु॒भ॒वः सूर्या॑य दे॒वेभ्य॑स्त्वा
मरी॑चि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते योनि॑रपा॒नाय॑ त्वा॥ ४॥

दे॒वेभ्यः॑ स॒प्त च॑॥ [३]

आ वा॑यो भूष॒ शुचि॑पा॒ उप॑ नः स॒हस्रं॑ ते नि॒युतो॑
विश्व॑वार। उ॒पो ते अ॒न्यो म॑द्यमया॒मि यस्य॑ दे॒व दधि॑षे

पूर्वपेयम्॥ उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे
 सुताः। उप प्रयोभिरा गंतमिन्द्रवो वामुशन्ति हि॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सजोषाभ्यां
 त्वा॥ ५॥

आ वांयो त्रिचत्वारिंशत्॥ [४]

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोमं ऋतावृधा। ममेदिह श्रुतं
 हवम्। उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वैष ते योनिर्
 ऋतायुभ्यां त्वा॥ ६॥

अयं वां विंशतिः॥ [५]

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती। तया
 यज्ञं मिमिक्षतम्। उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते
 योनिर्माध्वीभ्यां त्वा॥ ७॥

या वांमष्टादश॥ [६]

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
 पीतये॥ उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्श्विभ्यां
 त्वा॥ ८॥

प्रातर्युजावेकान्नविंशतिः॥ [७]

अ॒यं वे॒नश्चो॑द॒यत् पृ॒श्नि॑ग॒र्भा ज्योति॑र्ज॒रायू॒ रज॑सो वि॒माने॑ ।
 इ॒मम॒पा॒ सं॒ङ्ग॒मे सूर्य॑स्य॒ शिशुं॑ न वि॒प्रा म॒तिर्भा॑ रिहन्ति॥
 उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ शण्डा॑य त्वैष ते योनिर्वी॒रतां॑ पाहि॥९॥

अ॒यं वे॒नः पञ्च॑वि॒ंशतिः॥ [८]

तं प्र॒त्न॒था पूर्॒व॒था वि॒श्वथे॑म॒था ज्ये॒ष्ठता॑तिं ब॒र्हिष॑दः
 सु॒व॒र्विदं॑ प्रती॒चीनं॑ वृ॒जनं॑ दोह॒से गि॒राऽऽशुं॑ जय॒न्त॒मनु॑ यासु
 वर्ध॑से । उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ मर्का॑य त्वैष ते योनिः प्र॒जाः
 पा॑हि॥१०॥

त॒ पञ्च॑वि॒ंशतिः॥ [९]

ये दे॒वा दि॒व्येका॑द॒श स्थ॑ पृ॒थि॒व्याम॑ध्येका॑द॒श
 स्थाऽप्सु॑षदो॒ महि॑नैका॑द॒श स्थ॑ ते दे॒वा य॒ज्ञमि॑मं
 जु॒षध्व॑मु॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याग्र॒य॒णोऽसि॒ स्वा॑ग्र॒य॒णो जि॒न्व
 य॒ज्ञं जि॒न्व य॒ज्ञप॑तिम॒भि स॑र्व॒ना पा॑हि विष्णु॒स्त्वां पा॑तु वि॒शं
 त्वं पा॑हीन्द्रि॒येणै॑ष ते योनिर्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥११॥

ये दे॒वास्त्रि॑च॒त्वारि॑ंशत्॥ [१०]

त्रि॒ंश॒त्रय॑श्च ग॒णिनो॑ रु॒जन्तो॑ दि॒व रु॒द्राः पृ॒थि॒वीं च॑

सचन्ते। ए॒का॒द॒शा॒सो॑ अ॒प्सु॒षदः॑ सु॒तः॑ सोमं जुषन्ताः॑
 स॒व॒नाय॑ वि॒श्वे॑॥ उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽस्या॒ग्र॒यो॒ऽसि॒ स्वा॑ग्र॒यो॒
 जि॒न्वं य॒ज्ञं जि॒न्वं य॒ज्ञ॒प॒ति॒म॒भि॒ स॒व॒ना पा॒हि वि॒ष्णु॒स्त्वां पा॑तु
 वि॒शं त्वं पा॑ही॒न्द्रि॒ये॒णै॒ष ते॒ योनि॒र्वि॒श्वे॑भ्य॒स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥१२॥

त्रि॒श॒द द्वि॒च॒त्वारि॑शत्॥ [११]

उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽसी॒न्द्रा॒य त्वा बृ॒ह॒द्व॒ते व॒यं॒स्व॒त उ॒क्था॒यु॒वे
 यत् तं इ॒न्द्र बृ॒ह॒द्व॒य॒स्तस्मै॑ त्वा वि॒ष्णवे॑ त्वै॒ष ते॒ योनि॒रि॒न्द्रा॒य
 त्वो॒क्था॒यु॒वे॑॥१३॥

उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ द्वावि॑शतिः॥ [१२]

मूर्धा॑नं दि॒वो अ॒र॒तिं पृ॒थि॒व्या वै॑श्वान॒र॒मृ॒ताय॑ जा॒त॒म॒ग्नि॒म्।
 क॒विः॑ स॒म्राज॑म॒ति॒थिं॑ जना॑नामा॒स॒न्ना पा॒त्रं ज॒न॒य॒न्त
 दे॒वाः॥ उ॒प॒या॒म॒गृ॒ही॒तो॒ऽस्य॒ग्र॒ये॑ त्वा वै॒श्वान॒राय॑ ध्रु॒वो॒ऽसि॒
 ध्रु॒व॒क्षि॑ति॒र्ध्रु॒वाणां॑ ध्रु॒व॒त॒मो॒ऽच्यु॑तानाम॒च्यु॒त॒क्षि॒त्त॒म ए॒ष ते॒
 योनि॑र॒ग्र॒ये॑ त्वा वै॒श्वान॒राय॑॥१४॥

मूर्धा॑नं पञ्च॒त्रि॑शत्॥ [१३]

म॒धु॒श्च मा॒ध॒व॒श्च शु॒क्र॒श्च शु॒चि॑श्च न॒भ॒श्च न॒भ॒स्य॑श्च॒षश्चो॒र्ज॒श्च

सहस्रं सहस्रं तपश्च तपस्यश्चोपयामगृहीतोऽसि स॒ः सर्पो-
ऽस्य॑ हस्पत्याय॑ त्वा॥१५॥

मधु॑स्त्रि॑शत॥ [१४]

इन्द्रा॑ग्नी आ ग॑तं सु॒तं गी॑र्भिर्नभो॒ वरे॑ण्यम्। अ॒स्य
पा॑तं धि॒येषि॑ता॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वैष ते
योनि॑रिन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वा॥१६॥

इन्द्रा॑ग्नी वि॑शतिः॥ [१५]

ओमा॑सश्चर्षणीधृतो॒ विश्वे॑ दे॒वास् आ ग॑त। दा॒श्वा॑सो
दा॒शुषः॑ सु॒तम्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॑ ए॒ष
ते योनि॑र्विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥१७॥

इन्द्रा॑ग्नी ओमा॑सो वि॑शतिर्वि॑शतिः॥ [१६]

म॒रुत्व॑न्तं वृष॒भं वा॑वृधा॒नम॑क॒वारिं दि॒व्यं शा॒समिन्द्र॑म्।
वि॒श्वा॒साह॑मव॑से नू॒तना॑यो॒ग्रं स॑हो॒दामि॑ह तं हु॒वेम॑॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒य त्वा म॒रुत्व॑न्त ए॒ष ते योनि॑रिन्द्रा॒य
त्वा म॒रुत्व॑न्ते॥१८॥

म॒रुत्व॑न्तं षड्वि॑शतिः॥ [१७]

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य।
 तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वंत एष ते योनिरिन्द्राय
 त्वा मरुत्वते॥१९॥

इन्द्रेकान्नत्रिंशत्॥—————[१८]

मरुत्वां इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय।
 आ सिंश्चस्व जठरे मध्वं ऊर्मिं त्वं राजासि प्रदिवः
 सुतानाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वंत एष ते
 योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते॥२०॥

इन्द्रं मरुत्वो मरुत्वानेकान्न त्रिंशदेकान्न त्रिंशत्॥—————[१९]

महां इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमां इवा
 स्तोमैर्वथ्सस्यं वावृधे॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष
 ते योनिर्महेन्द्राय त्वा॥२१॥

महानेकान्नविंशतिः॥—————[२०]

महां इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनः
 सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः
 कर्तृभिर्भूत्॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते

योनिर्महेन्द्राय त्वा॥२२॥

महानृवत्पङ्क्तिं शतिः॥ [२१]

कदा च न स्तरीरसि नेन्द्र सश्वसि दाशुषे। उपोपेन्नु
मघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते॥ उपयामगृहीतो-
ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा॥ कदा च न प्र युच्छस्युभे नि पांसि
जन्मनी। तुरीयादित्य सवनं त इन्द्रियमा तंस्थावमृतं दिवि॥
यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः।
आ वोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्यादहोश्चिद्या वरिवोवित्तरासत्॥
विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य
तृप्यास्म ते वयं तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा
श्रीणामि॥२३॥

वः सप्तविंशतिश्च॥ [२२]

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सावीः।
वामस्य हि क्षयस्य देव भूरया धिया वामभाजः स्याम॥
उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥२४॥

वामं चतुर्विंशतिः॥ [२३]

अदब्धेभिः सवितः पायुभिश्च शिवेभिर्द्य परि पाहि

नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा माकिर्नो
अघशंस ईशत॥ उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा
सवित्रे॥ २५॥

अदब्धेभिस्त्रयोविंशतिः॥ [२४]

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये। स चेत्ता देवता
पदम्॥ उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥ २६॥

हिरण्यपाणिं चतुर्दश॥ [२५]

सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नम एष ते
योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥ २७॥

सुशर्मा द्वादश॥ [२६]

बृहस्पतिसुतस्य त इन्दो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं
गृह्णाम्यग्रा(३)इ पत्नीवा(३)ः सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिब
स्वाहा॥ २८॥

बृहस्पतिसुतस्य पञ्चदश॥ [२७]

हरिरसि हारियोजुनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः
प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयं जुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्तस्य

हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हुरीः स्थ ह्योर्धा॑नाः सहसो॑मा इन्द्रा॑य
स्वाहा॑ ॥ २९ ॥

हरिः षड्विंशतिः ॥ [२८]

अ॒ग्र आयू॑र॒षि पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः । आ॒रे बा॑धस्व
दु॒च्छुना॑म् ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒ग्रये॑ त्वा तेज॑स्वत ए॒ष ते
योनि॑र॒ग्रये॑ त्वा तेज॑स्वते ॥ ३० ॥

अ॒ग्र आयू॑र॒षि त्रयो॑वि ॒शतिः॑ ॥ [२९]

उ॒त्तिष्ठ॑न्नो॒जसा॑ सह पी॒त्वा शि॒घ्रे अ॒वेप॑यः । सोम॑मिन्द्र
च॒मू सु॒तम् ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॑य त्वौज॑स्वत ए॒ष ते
योनि॑रिन्द्रा॑य त्वौज॑स्वते ॥ ३१ ॥

उ॒त्तिष्ठ॑न्नेक॒विंशतिः॑ ॥ [३०]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र॒शतो॑ ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑ । वि॒श्वमा॑ भा॒सि
रोच॑नम् ॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा भ्राज॑स्वत ए॒ष ते
योनिः॑ सूर्या॑य त्वा भ्राज॑स्वते ॥ ३२ ॥

त॒रणि॑र्विं॒शतिः॑ ॥ [३१]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑ । भवा॑ नः

सप्रथस्तमः॥३३॥

आ प्यायस्व नव॥—————[३२]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥३४॥

ईयुरेकान्नविंशतिः॥—————[३३]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
त्वा सादयामि॥३५॥

ज्योतिष्मतीं षट्त्रिंशत्॥—————[३४]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपंते स्वाहा

ब्रह्महृत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३६॥

प्रयासाय चतुर्विंशतिः॥ [३५]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रं तनिम्ना पशुपतिं
स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मत्स्नाभ्यां
महादेवमन्तःपार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥३७॥

चित्तमष्टादश॥ [३६]

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरीं। अर्वाचीनं
सु ते मनो ग्रावा कृणोतु वग्नुनां॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनं॥३८॥

आ तिष्ठ षड्विंशतिः॥ [३७]

इन्द्रमिद्धरीं वहतोऽप्रतिधृष्टशवसमृषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं
च मानुषाणाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष
ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनं॥३९॥

इन्द्रमित्रयोर्विंशतिः॥ [३८]

असावि सोमं इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गंहि। आ त्वां
पृणक्तिन्द्रियं रजः सूर्यं न रश्मिभिः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा

षोडशिनै॥४०॥

असावि सप्तविंशतिः॥ [३९]

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आऽर्धित। स्योनास्मै
सुषदा भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥४१॥

सर्वस्य षड्विंशतिः॥ [४०]

महा९ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु। स्वस्ति
नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा षोडशिनै॥४२॥

सर्वस्य महान्यषड्विंशतिः षड्विंशतिः॥ [४१]

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते
योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥४३॥

सजोषास्त्रिंशत्॥ [४२]

उदु त्यं जा॒तवे॑दसं दे॒वं व॑हन्ति के॒तवः॑। दृ॒शे
विश्वा॑य॒ सूर्य॑म्॥ चि॒त्रं दे॒वाना॑मुद॒गाद॑नीकं चक्षु॑र्मित्रस्य॒
वरु॑णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॒द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सूर्य॑ आ॒त्मा
जग॑तस्त॒स्थुष॑श्च॥ अ॒ग्ने नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान् विश्वा॑नि
देव॒ व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒र्ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नो भूयि॑ष्ठां ते
नम॑उक्तिं विधेम॥ दि॒वं गच्छ॑ सु॒वः प॒त रू॒पेण॑॥४४॥

वो रू॒पम॒भ्यैमि॒ वय॑सा॒ वयः॑। तु॒थो वो॑ वि॒श्ववे॑दा वि
भ॑जतु॒ वर्षि॑ष्ठे॒ अधि॒ नाकै॑॥ ए॒तत् ते॑ अ॒ग्ने रा॒ध ऐति॑
सोम॑च्युतं तन्मि॒त्रस्य॑ प॒था न॑य॒र्तस्य॑ प॒था प्रे॒तं च॒न्द्रद॑क्षिणा
य॒ज्ञस्य॑ प॒था सु॑वि॒ता न॑य॒न्तीर्ब्रा॑ह्म॒णम॒द्य रा॑ध्यास॒मृषि॑मा॒र्षेयं॑
पि॒तृम॑न्तं पै॒तृम॑त्य॒ꣳ सु॒धातु॑दक्षिणं वि सु॒वः प॒श्य व्य॑न्तरि॒क्षं
यत॑स्व स॒दस्यै॑र॒स्मद्वा॑त्रा दे॒वत्रा॑ गच्छ॒त म॑धु॒मतीः॑ प्र॒दा॒ता॒र॒मा
वि॑श॒तान॑वहाया॒स्मान् दे॒व्याने॑न प॒थेत॑ सु॒कृता॑ लो॒के सी॑द॒त
तन्नः॑ सꣳस्कृ॒तम्॥४५॥

रूपेण सदस्यैरष्टादश च॥ [४३]

धा॒ता रा॒तिः स॑वि॒तेदं जु॑षन्तां प्र॒जाप॑तिर्निधि॒पति॑र्नो अ॒ग्निः।
त्वष्टा॑ विष्णुः प्र॒जया॑ सꣳर॒राणो॑ यज॑मा॒नाय॒ द्रवि॑णं दधातु॥

समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः स॥ सूरिभिर्मघवन्थ्स॥
 स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानां सुमत्या
 यज्ञियानाम्॥ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा
 स॥ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणो-॥४६॥

त्वनुं माष्टु तनुवो यद्विलिष्टम्॥ यदद्य त्वां प्रयति यज्ञे
 अस्मिन्नग्रे होतारमवृणीमहीह। ऋधंगयाड्धंगुताशमिष्ठाः
 प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान्॥ स्वगा वो देवाः सदनमकर्म
 य आजग्म सवनेदं जुषाणाः। जक्षिवांसः पपिवांसश्च
 विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि॥ यानाऽवह उशतो देव
 देवान्तान्॥४७॥

प्रेरयु स्वे अग्रे सुधस्थै। वहमाना भरमाणा हवींषि वसुं
 घर्मं दिवमा तिष्ठतानु॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां
 योनिं गच्छ स्वाहैष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीरः
 स्वाहा देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित् मनसस्पत इमं
 नो देव देवेषु यज्ञं स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः॥४८॥

कृणोतु तान्ष्टाचत्वारिंशच्च॥ [४४]

उरुं हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ।

अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवृक्ता हृदयाविधंश्चित्॥ शतं
 ते राजन् भिषजः सहस्रं मुर्वी गम्भीरा सुमतिष्ठे अस्तु।
 बाधस्व द्वेषो निरर्हति पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मत्॥
 अभिष्ठितो वरुणस्य पाशोऽग्नेरनीकमप आ विवेश। अपां
 नपात् प्रतिरक्षन्नसुर्यं दमेदमे॥४९॥

समिधं यक्ष्यग्ने॥ प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत्समुद्रे ते
 हृदयमप्स्वन्तः। सं त्वां विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य
 त्वा यज्ञपते हविर्भिः॥ सूक्तवाके नमोवाके विधेमावभृथ
 निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाव देवैर्देवकृतमेनोऽयाडव
 मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहि सुमित्रा न आप
 ओषधयः॥५०॥

सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्मो देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतः सुभृतमकर्म
 देवेषु नः सुकृतो ब्रूतात् प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो
 वरुणस्य पाश एधोऽस्येधिषीमहि समिदंसि तेजोऽसि तेजो
 मयि धेह्यपो अन्वचारिषः रसेन समंसृक्षमहि। पयस्वाः

अग्र आऽगमं तं मा स९ सृज वर्चसा॥५१॥

दमैदम् ओषधय आ पट च॥ [४५]

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि।
जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमंश्याम्॥
यस्मै त्व९ सुकृते जातवेद उ लोकमग्रे कृणवः स्योनम्।
अश्विन९ स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्त९ रयिं नशते
स्वस्ति॥ त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः। न
त्वामिन्द्राति रिच्यते॥ उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद
नीथेनीथे मघवान९॥५२॥

सुतासः। यदी९ सुबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा
अवसे हवन्ते॥ अग्रे रसेन तेजसा जातवेदो वि
रौचसे। रक्षोहाऽमीवचातनः॥ अपो अन्वचारिष९ रसेन
समसृक्ष्महि। पयस्वा९ अग्र आऽगमं तं मा स९ सृज
वर्चसा॥ वसुर्वसुपतिरहिकमस्यग्रे विभावसुः। स्याम ते
सुमतावपि॥ त्वामग्रे वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे॥५३॥

अध्वरेषु राजन्। त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि
ष्याम पृथ्सुतीर्मर्त्यानाम्। त्वामग्रे वाजसातमं विप्रा वर्धन्ति

सुष्टु॑तम्। स नो॑ रास्व सु॒वीर्य॑म्॥ अ॒यं नो॑ अ॒ग्निर्वरि॑वः
 कृ॒णोत्व॑यं मृ॒धः पु॒र ए॑तु प्र॒भिन्द॑न्। अ॒यं शत्रूँ॑ञ्जयतु
 ज॒र्हृषा॑णोऽयं वाजं॑ जयतु वाजं॑सातौ॥ अ॒ग्निना॑ऽग्निः
 समि॑ध्यते क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॑वा॥ ह॒व्यवा॑ङ् जु॒ह्वा॑स्यः॥ त्वं ह्य॑ग्रे
 अ॒ग्निना॑ वि॒प्रो वि॒प्रेण॑ सन्ध॒सता॑। स॒खा स॒ख्या समि॑ध्यसे॥
 उ॒द॒ग्रे शुच॑य॒स्तव॑ वि॒ज्योति॑षा॥५४॥

मघवानं मन्दे ह्यग्रे चतुर्दश च॥ [४६]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आस॒न् ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तो॒-
 ऽग्नौ॑ वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधते॒दमु॑ नो भवि॑ष्यति॒ यदि॑
 नो जे॒ष्यन्ती॑ति॒ तद॒ग्निर्न्य॑कामयत् तेनापा॑क्रामत् तद्दे॒वा
 वि॒जित्या॑व॒रुरु॑त्स॒माना॑ अन्वा॑यन् तद॑स्य॒ सह॑साऽदि॑त्सन्त॒
 सोऽरो॑दी॒द्यदरो॑दीत् तद्गु॒द्रस्य॑ रु॒द्रत्वं यद॑श्वशी॑यत् तद्॥१॥

र॑ज॒तं हिर॑ण्यमभवत् तस्मा॑द्र॒ज॒तं हिर॑ण्यमदक्षि॒ण्य-
 म॑श्रुजं हि यो ब॒र्हिषि॑ ददा॑ति पु॒राऽस्य॑ संवत्स॒राद्गृ॑हे

रुदन्ति॑ तस्मा॑द्ब्र॒हि॒षि॒ न दे॒यः॑ सौ॑ऽग्निर॑ब्रवीद्भाग्यं॑ सान्यथ॑
व इ॒दमि॒ति पुन॑रा॒धेयं॑ ते॒ के॒वल॑मित्य॑ब्रुवन्नृ॒ध्रुव॑त् खलु॑ स
इत्य॑ब्रवी॒द्यो म॑दे॒वत्य॑म॒ग्निमा॑दधा॒ता इति॑ तं पू॒षाऽऽध॑त्त
तेन॑॥२॥

पू॒षाऽऽध॑र्त्त॒ तस्मा॑त् पौ॒ष्णाः पु॒शवं॑ उच्यन्ते॒ तं त्वष्टा॑ऽऽध॑त्त
तेन॑ त्वष्टा॑ऽऽध॑र्त्त॒ तस्मा॑त् त्वा॒ष्ट्राः पु॒शवं॑ उच्यन्ते॒ तं म॒नुरा॑-
ऽध॑त्त॒ तेन॑ म॒नुराध॑र्त्त॒ तस्मा॑न्मा॒न॒व्यः प्र॒जा उ॑च्यन्ते॒ तं धा॒ता-
ऽऽध॑त्त॒ तेन॑ धा॒ताऽऽध॑र्त्त॒त्सं॒वत्स॒रो वै धा॒ता तस्मा॑त्सं॒वत्स॒रं
प्र॒जाः पु॒शवो॑ऽनु प्र जा॑यन्ते॒ य ए॒वं पु॑न॒रा॒धेय॑स्यर्द्धिं वे-॥३॥

द॒ध॑र्त्तो॒त्येव॑ यो॑ऽस्यै॒वं ब॑न्धुतां वेद॒ बन्धु॑मान् भवति॒ भाग॑धेयं
वा अ॒ग्निरा॑हि॒त इ॒च्छ॒मानः॑ प्र॒जां पु॒शून् यज॑मान॒स्योप॑
दो॒द्रावो॑द्वास्य॒ पुन॑रा द॒धीत॑ भा॒गधे॑ये॒नैवैन॑ः॒ सम॑र्धयत्यथो
शा॒न्तिरे॒वास्यै॑षा पु॒नर्व॑स्वो॒रा द॑धीतै॒तद्वै पु॑न॒रा॒धेय॑स्य
नक्ष॑त्रं॒ यत्पु॑नर्वसू॒ स्वाया॑मे॒वैन॑ दे॒वता॑यामा॒धाय॑ ब्रह्मवर्च॒सी
भ॑वति॒ द॒र्भेरा॑ द॒धात्य॑या॒तयाम॑त्वाय॒ द॒र्भेरा॑ द॒धात्य॑द्भ्य
ए॒वैन॑मोष॒धीभ्यो॑ऽव॒रु॒ध्याऽऽध॑त्ते॒ पञ्च॑कपालः॒ पुरो॒डाशो॑ भवति॒

पञ्च वा ऋतव ऋतुभ्य एवैनमवुरुध्याऽऽधत्ते॥४॥

अशीयत् तत् तेन वेदं दुर्भेः पञ्चविंशतिश्च॥—————[१]

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते
पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
यज्ञमेव पशूनव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन् पङ्क्तो
याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव
वीरं निरवदायाग्निं पुनरा॥५॥

धत्ते शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नर्ह्यते
ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयं सर्वं भवति
सैवास्यर्धिः सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते
स वाचं सृष्टं यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो
भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय॥६॥

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपांशु यजति यथा वामं
वसुं विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं
निराह यथा वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति

तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन् वषट्करोत्यायतनादेव
नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशव एते आहुती यदभितः
पुरोडाशमेते आहुती॥७॥

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न
यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं
यजुर्यज्ञस्य समृद्धौ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं
वासः पुनरुत्सृष्टोऽनुद्धान् पुनराधेयस्य समृद्धौ सप्त ते अग्ने
समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं
ततः॥८॥

एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
तस्य वरुण एवर्णयादाग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं
चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽ-
ऽर्तिमाच्छति यजमानः॥९॥

आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती ततः षट्त्रिंशच्च॥ [२]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा उपस्थे ते
देव्यदितेऽग्निमन्त्रादमन्त्राद्यायाऽऽदधे॥ आऽयं गौः

पृथि॒र॒क्रमी॒द॒स॒न॒न्मा॒तरं॒ पुनः॑। पि॒तरं॑ च प्र॒यन्त्सुवः॑॥
 त्रि॒ंश॒द्धाम॒ वि रा॑जति॒ वाक्प॑त॒ङ्गाय॑ शि॒श्रिये। प्र॒त्य॑स्य वह॒
 द्युभिः॑॥ अ॒स्य प्रा॑णाद॒पान॒त्यन्त॑श्चरति रोच॒ना। व्य॑ख्यन्महिषः
 सुवः॑॥ यत् त्वा॑॥१०॥

क्रु॒द्धः प॑रो॒वप॑ म॒न्युना॒ यद॑व॒र्त्या। सु॒क॒ल्प॑म॒ग्ने तत् तव॑
 पुन॒स्त्वोद्दी॑पयामसि॥ यत् ते॑ म॒न्युप॑रो॒प्तस्य॑ पृथि॒वीम॑नु॒
 दध्व॑से। आ॒दि॒त्या वि॒श्वे तद्दे॒वा वस॑वश्च स॒माभ॑रन्॥
 मनो॑ ज्योति॒र्जुष॑ता॒माज्यं॑ विच्छि॒न्नं य॒ज्ञं समि॑मं द॒धातु।
 बृह॒स्पति॑स्तनुतामिमं नो॒ विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥ स॒प्त
 ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः स॒प्त॥११॥

ऋष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि। स॒प्त हो॒त्राः स॒प्तधा॑ त्वा॒
 यज॑न्ति स॒प्त योनी॒रा पृ॑णस्वा घृ॒तेन॑॥ पुन॑रू॒र्जा नि वर्त॑स्व
 पुन॑र॒ग्न इ॒षाऽऽयु॑षा। पुन॑र्नः पाहि वि॒श्वतः॑॥ स॒ह र॒य्या नि
 वर्त॑स्वाग्ने पि॒न्वस्व॒ धार॑या। वि॒श्वप्सि॑न्वा वि॒श्वत॑स्परि॥ ले॒कः
 स॒ले॒कः सु॒ले॒कस्ते न॑ आ॒दि॒त्या आ॒ज्यं जुषा॑णा वि॒यन्तु॒
 के॒तः स॒के॒तः सु॒के॒तस्ते न॑ आ॒दि॒त्या आ॒ज्यं जुषा॑णा वि॒यन्तु॒
 वि॒वस्वा॒ं अ॒दि॒तिर्दे॒वजू॒तिस्ते न॑ आ॒दि॒त्या आ॒ज्यं जुषा॑णा

वियन्तु॥१२॥

त्वा जिह्वाः सप्त सुकेतस्ते नृन्योदश च॥—————[३]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै
जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कंसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्
ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा
दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव
पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमथ्सैतं॥१३॥

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यथ्सर्पराज्ञिया
ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो अस्यामेवैनं
प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहुत एवास्मै
तत् पुनस्त्वोद्दीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते
मन्युपरोत्तस्येत्याह देवताभिरे-॥१४॥

वैनं सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यो-
ऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञं सं दधाति विच्छिन्नं यज्ञं समिमं
दधात्वित्याह सन्तत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
सन्तत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त

जिह्वा - ॥१५॥

इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्नेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव
 रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति
 यजमानमेवोर्जा च रय्या चौभयतः परि गृह्णात्यादित्या वा
 अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मिल्लोके व्यतृष्यन्त इमं
 लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् होमानजुहवुस्त आर्ध्ववन्
 ते सुवर्गलोकमायन् यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत
 स एतान् होमाञ्जुह्याद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमार्ध्ववन्
 तामेवध्नोति॥१६॥

एतमेव जिह्वा एतान् पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्रये। आरे अस्मे च
 शृण्वते॥ अस्य प्रत्नमनु द्युतं शुक्रं दुदुहे अहयः। पयः
 सहस्रसामृषिम्॥ अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या
 अयम्। अपां रेतांसि जिन्वति॥ अयमिह प्रथमो धायि
 धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः। यमप्रवानो भृगवो
 विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभुवं विशेविशे॥ उभा वामिन्द्राग्नी
 आहुवध्या॥१७॥

उ॒भा रा॒धसः॑ स॒ह मा॑द॒यध्यै॑। उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षा॒
र॒यी॒णामु॒भा वाज॑स्य सा॒तये॑ हुवे वाम्॥ अ॒यं ते
योनि॑र॒ऋत्वियो॒ यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्र आ
रो॒हाथा॑ नो वर्धया र॒यिम्॥ अ॒ग्र आयू॑र॒षि पव॑स आ
सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्॥ अ॒ग्रे पव॑स्व
स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॒त्पोष॑र॒यिं॥१८॥

मयि॑॥ अ॒ग्रे पाव॑क रो॒चिषा॑ म॒न्द्रया॑ देव जि॒ह्वया॑। आ
दे॒वान् व॑क्षि॒ यक्षि॑ च॥ स नः॑ पाव॑क दी॒दिवोऽग्रे॑ दे॒वा॒
इ॒हाऽऽव॑ह। उप॑ य॒ज्ञर॑ ह॒विश्च॑ नः॥ अ॒ग्निः शुचि॑व्रततमः
शुचि॑र्विप्रः शुचिः॑ क॒विः। शुची॑ रोचत॒ आहु॑तः॥ उद॑ग्रे
शुच॑य॒स्तव॑ शु॒क्रा भ्राज॑न्त ईरते। तव॑ ज्योती॑र॒प्यर्च॑यः॥
आ॒युर्दा॑ अ॒ग्रेऽस्या॑यु॒र्मे॥१९॥

देहि॑ वर्चो॒दा अ॒ग्रेऽसि॑ वर्चो॒ मे देहि॑ तनू॒पा अ॒ग्रेऽसि॑
त॒नुवं॑ मे पा॒ह्यग्रे॑ यन्मे॑ त॒नुवा॑ ऊ॒नं तन्म॑ आ पृ॒ण चि॒त्राव॑सो
स्व॒स्ति ते॑ पा॒रम॑शीयेन्धा॒नास्त्वा श॑त॒र॑ हिमा॑ द्युमन्तः
समि॑धीमहि॒ वय॑स्वन्तो वय॒स्कृतं॑ यश॑स्वन्तो यश॒स्कृत॑र॒
सु॒वीरा॑सो अदा॑भ्यम्। अ॒ग्रे सप॑त्नद॒म्भनं॑ वर्षि॑ष्ठे अधि॒

नाके॑॥ सं त्वम॑ग्रे सूर्य॑स्य वर्च॑साऽगथाः समृ॑षीणाः स्तु॒तेन॒
सं प्रि॒येण॒ धाम्ना॑॥ त्वम॑ग्रे सूर्य॑वर्चा असि॒ सं मामा॑युषा
वर्च॑सा प्र॒जया॑ सृज॥ २०॥

आहु॒वध्यै र॒यि मे॒ वर्च॑सा स॒प्तद॑श च॥—————[५]

सं प॑श्यामि प्र॒जा अ॒हमि॑डं प्रजसो मान॒वीः। सर्वा॑ भवन्तु
नो गृ॒हे॥ अम्भः॒ स्था॒म्भो वो भक्षी॑य महः॒ स्थ महो॑ वो
भक्षी॑य सहः॒ स्थ सहो॑ वो भक्षी॒योर्जः॒ स्थोर्जं॑ वो भक्षी॑य रेव॒न्ती
रम॑ध्वम॒स्मि॒ल्लो॒के॑ऽस्मिन् गो॒ष्ठे॑ऽस्मिन् क्षये॒ऽस्मिन् योना॑वि॒हैव
स्तेतो॑ माऽप॑ गात ब॒ह्वी॑र्मे भूयास्त॥ २१॥

स॒ःहि॒तासि॑ विश्वरू॒पीरा मो॒र्जा वि॒शाऽऽगौ॑प॒त्येना॒
ऽऽरा॑यस्पोषेण सहस्रपोषं वः पु॒ष्यासं॒ मयि॑ वो रा॒यः
श्रय॑न्ताम्॥ उप॑ त्वाऽग्रे दि॒वेदि॑वे दोषा॑वस्तर्धि॒या व॒यम्।
नमो॑ भर॑न्त एम॑सि। राज॑न्तमध्व॒राणां॑ गो॒पामृ॑तस्य
दीदि॑विम्। वर्ध॑मान॒ः॒ स्वे दमे॑॥ स नः॑ पि॒तेव॑ सू॒नवे॑ऽग्रे
सूपा॑य॒नो भ॑व। सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑॥ अग्रे॥ २२॥

त्वं नो॑ अ॒न्तमः॑। उ॒त त्रा॒ता शि॒वो भ॑व वरू॒थ्यः॑॥

तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्नायं नूनमीमहे सखिभ्यः॥
 वसुरग्निरवसुश्रवाः। अच्छां नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः॥ ऊर्जा वः
 पश्याम्यूर्जा मां पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण
 मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः स्योना माऽऽविशतेरा मदः।
 सहस्रपोषं वः पुष्यासं॥२३॥

मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥ तथ्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य
 धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्॥ सोमान् स्वरेणं कृणुहि
 ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्॥ कदा च न स्तरीरसि
 नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे। उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु ते दानं
 देवस्य पृच्यते॥ परि त्वाऽग्ने पुरं वयं विप्रः सहस्य
 धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः॥ अग्ने गृहपते
 सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं
 गृहपतिना भूयाः शतः हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे
 ज्योतिष्मतीं तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम्॥२४॥

भूयास्त स्वस्तयेऽग्ने पुष्यासं धृषद्वर्णमेकान्रित्रिंशच्च॥ [६]

अयंज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह
 स्तोममेवास्मै युनक्त्युपेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं

प्र॒जामे॒व प॒शूनि॒मं लो॒कमु॒पैत्य॑स्य प्र॒त्नाम॑नु॒द्युत॑मित्या॒ह
सुव॒र्गो वै लो॒कः प्र॒त्नः सु॒वर्ग॑मे॒व लो॒कः समा॑रो॒हत्य॑ग्नि॒र्मूर्धा
दि॒वः क॒कुदि॒त्याह॑ मूर्धा॒नं-॥२५॥

मे॒वैन॑ः समा॒नाना॑ करो॒त्यथो॑ दे॒वलो॒कादे॒व म॑नु॒ष्यलो॒के
प्रति॑तिष्ठत्य॒यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॑रित्या॒ह मुख्य॑मे॒वैनं॑
करो॒त्युभा॑ वा॒मिन्द्रा॑ग्नी आ॒हुव॒ध्या इ॒त्याहौ॒जो बल॑मे॒वाव
रुन्धे॒ऽयं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्विय॒ इत्या॑ह प॒शवो॒ वै र॒यिः प॒शूने॒वाव
रुन्धे॒ षड्भिरु॑प॑ तिष्ठते॒ षड्वा-॥२६॥

ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति षड्भिरु॒त्तरा॑भि॒रुप॑ तिष्ठते
द्वा॒दश॒ सं प॑द्यन्ते॒ द्वा॒दश॒ मासा॑ः सं॒वत्सरः॑ सं॒वत्सर॑ ए॒व
प्रति॑ तिष्ठति॒ यथा॒ वै पु॒रुषो॑ऽश्वो॒ गौर्जी॑र्य॒त्येव॑म॒ग्निरा॑हि॒तो
जी॑र्यति॒ संवत्स॑रस्य॒ पर॒स्ता॑दा॒ग्निपा॑वमा॒नीभि॒रुप॑ तिष्ठते
पुन॑र्न॒वमे॒वैन॑म॒जरं॑ करो॒त्यथो॑ पु॒नात्ये॒वोप॑ तिष्ठते॒ योगं॑
ए॒वास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते॥२७॥

दम॑ ए॒वास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते या॒ज्ञैवा॒स्यैषो॑प॑ तिष्ठते॒ यथा॒
पापी॑या॒ञ्छ्रेय॑स आ॒हृत्य॑ नम॒स्यति॑ ता॒दृगे॒व तदा॑यु॒र्दा
अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे दे॒हीत्या॑हाऽऽयु॒र्दा ह्ये॒ष वर्चो॑दा अ॒ग्नेऽसि॑

वर्चो मे देहीत्याह वर्चोदा ह्येष तनूपा अंग्रेऽसि तनुवं मे
पाहीत्याह ॥ २८ ॥

तनूपा ह्येषोऽग्रे यन्मे तनुवा ऊनं तन्म् आ पृणेत्याह यन्मे
प्रजायै पशूनामूनं तन्म् आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो
स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिवै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा
एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभेषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्ध इन्धानास्त्वा
शतः ॥ २९ ॥

हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
प्रति तिष्ठत्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म
वै देवा असुराणां शततरहाः स्तृहन्ति यदेतया
समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय
प्रहरति स्तृत्या अछम्बद्वारं सं त्वमग्रे सूर्यस्य वर्चसा
गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्रे
सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते ॥ ३० ॥

मूर्धानं वै तिष्ठत आह शतम्हं षोडश च ॥ [७]

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः

प॒शव॒स्ताने॒वाव॑ रु॒न्धेऽम्भः॑ स्था॒म्भो वो॑ भक्षी॒येत्या॒हाम्भो॑
 ह्ये॒ता म॒हः स्थ॒ महो॑ वो भक्षी॒येत्या॒ह महो॑ ह्ये॒ताः स॒हः
 स्थ॒ सहो॑ वो भक्षी॒येत्या॒ह सहो॑ ह्ये॒ता ऊ॒र्ज॒स्थोर्ज॑ वो
 भक्षी॒ये-॥ ३१॥

त्या॒होर्जो॑ ह्ये॒ता रेव॑ती रम॒ध्वमि॒त्याह॑ प॒शवो॑ वै रे॒वतीः॑
 प॒शूने॒वात्मन् र॑मयत इ॒हैव॑ स्ते॒तो माऽप॑ गा॒तेत्या॒ह ध्रु॒वा
 ए॒वैना॒ अन॑पगाः कुरुत इष्टक॒चिद्वा॑ अ॒न्योऽग्निः॑ प॒शुचि॒दन्यः॑
 स॒हि॒तासि॑ विश्वरू॒पीरि॑ति व॒त्सम॒भि मृ॑श॒त्युपै॒वैनं॑ धत्ते
 प॒शुचि॑तमेनं कुरुते प्र॥ ३२॥

वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒ य आ॑ह॒वनी॑यमु॒पति॑ष्ठते
 गा॒र्हप॑त्यमु॒प ति॑ष्ठतेऽस्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठत्यथो
 गा॒र्हप॑त्यायै॒व नि हु॑ते गा॒यत्रीभि॑रु॒प ति॑ष्ठते तेजो॒ वै
 गा॒यत्री तेज॑ ए॒वात्मन् ध॑त्तेऽथो॒ यदे॑तं तृ॒चम॒न्वाह॑ सन्त॑त्यै
 गा॒र्हप॑त्यं वा अनु॑ द्वि॒पादो॑ वी॒राः प्र॑जायन्ते॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
 द्वि॒पदा॑भिर्गा॒र्हप॑त्यमु॒पति॑ष्ठत -॥ ३३॥

आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यत ऊ॒र्जा वः॑ प॒श्याम्यूर्जा॑ मां
 प॒श्य॒तेत्या॒हाऽऽशि॑षमे॒वैता॒मा शा॑स्ते॒ तथ्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यमि॒त्याह॑

प्रसू॒त्यै सो॒मान्॒ऽ स्वर॑ण॒मित्या॑ह सोमपी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे
कृ॒णु॒हि ब्र॑ह्मणस्पत॒ इत्या॑ह ब्रह्मवर्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे क॒दा च॒न
स्त॒रीर॒सीत्या॑ह न स्त॒री५ रात्रि॑ वसति॥३४॥

य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑पतिष्ठते परि॑ त्वाऽग्ने॒ पुरं
व॒यमि॒त्याह॑ परि॒धिमे॒वैतं॑ परि॑ दधा॒त्यस्क॑न्दायाग्ने॒ गृह॑पत॒
इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतच्छ्रु॑तः५ हिमा॒ इत्या॑ह श॒तं त्वा॑
हेम॒न्तानि॑न्धिषी॒येति॑ वावैतदा॑ह पु॒त्रस्य॑ नाम॒ गृह्णा॑त्यन्ना॒दमे॒वैनं॑
करो॒ति तामा॑शिष॒मा शा॑से तन्त॒वे ज्योति॑ष्मती॒मिति॑
ब्रूया॒द्यस्य॑ पु॒त्रोऽजा॑तः स्यात्ते॒जस्व्ये॒वास्य॑ ब्रह्मवर्च॒सी पु॒त्रो
जा॑यते तामा॑शिष॒मा शा॑सेऽमु॒ष्मै ज्योति॑ष्मती॒मिति॑ ब्रूया॒द्यस्य॑
पु॒त्रो जा॑तः स्यात् तेज॑ ए॒वास्मिन्॑ ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति॥३५॥

ऊर्जं॑ वो भक्षी॒येति॑ प्र गार्हपत्यमुपतिष्ठते वसति॒ ज्योति॑ष्मती॒मेका॒त्रि॒ऽशच्च॑॥—[८]

अ॒ग्नि॒होत्रं॑ जु॒होति॑ यदे॒व किं॑ च॒ यज॑मानस्य॒ स्वं
तस्यै॒व तद्रेतः॑ सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने प्र॒जन॑नः५ हि वा
अ॒ग्निरथौष॑धीरन्त॒गता॑ दहति॒ तास्ततो॑ भूय॑सीः प्रजा॑यन्ते
यथ्सा॒यं जु॒होति॑ रेतं ए॒व तथ्सि॑ञ्चति॒ प्रैव प्रा॑त॒स्तने॑न
जन॑यति॒ तद्रेतः॑ सि॒क्तं न त्वष्ट्रा॑ऽवि॒कृतं॑ प्रजा॑यते याव॒च्छो

वै रेतंसः सिक्तस्य॥३६॥

त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै
दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतंस एव सिक्तस्य
बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति
य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां ते-
ऽसुरा यद्देवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह॥३७॥

रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी
रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाग्निं स्तवाम स नः स्तुतः
पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया
अध्यहरभि पशून्निर्गर्जत् ते देवाः पशून् वित्वा कामा
अकुर्वत य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान् भवत्या-॥३८॥

दित्यो वा अस्माल्लोकादमुं लोकमैत्थसोऽमुं लोकं
गत्वा पुनरिमं लोकमभ्यध्यायत्स इमं लोकमागत्य
मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निं
स्तवानि स मां स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सो-
ऽग्निमस्तौत्स एनं स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्य -॥३९॥

एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति

सर्वमायुरेत्यभि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुपतिष्ठते
 यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप
 तिष्ठते न प्रातः सः हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाश्च
 पापीयाश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्यन्-॥४०॥

नक्तमुपतिष्ठते ज्योतिषैव तमस्तरत्युपस्थेयोऽग्नी(३)र्नोप-
 स्थेया(३) इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्याथैनं याचति
 स इन्वै तमुपाच्छत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति
 तस्मान्नोपस्थेयोऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत
 इत्येषा खलु वा -॥४१॥

आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुपतिष्ठते तस्मादुपस्थेयः प्रजापतिः
 पशूनसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दो-
 भिरन्विन्दद्यच्छन्दोभिरुपतिष्ठते स्वमेव तदन्विच्छति न
 तत्र जाम्यस्तीत्याहुर्योऽहरहरुपतिष्ठत इति यो वा अग्निं
 प्रत्यङ्मुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ् विष्वङ् प्रजयां
 पशुभिरेति कवातिर्यङ्गिवोप तिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ्
 प्रजयां पशुभिरेति॥४२॥

मम॑ नाम॑ प्रथ॒मं जा॑तवेदः पि॒ता मा॒ता च॑ दधतुर्यदग्रे॑। तत्त्वं
 बि॒भृहि॑ पुन॒रा मदै॑तोस्तवा॒हं ना॑म॒ बिभ॑राण्यग्रे॥ मम॑ नाम॑ तव॑
 च जा॑तवेदो वास॑सी इव वि॒वसा॑नौ ये चरा॑वः। आयु॑षे त्वं
 जी॒वसे॑ व॒यं य॑थाय॒थं वि॑ परि॑ दधा॒वहै॑ पुन॒स्ते॥ नमो॑ऽग्नये-
 ऽप्र॑तिविद्धाय॒ नमो॑ऽना॒धृष्टा॑य॒ नमः॑ स॒म्राजै॑। अषा॑ढो॥४३॥

अ॒ग्निर्बृ॑हद्वया विश्व॒जि॒त्सह॑न्त्यः श्रेष्ठो॑ गन्ध॒र्वः॥
 त्वत्पि॑तारो अ॒ग्ने दे॒वास्त्वामा॑हुतय॒स्त्वद्वि॑वाचनाः। सं
 मामा॑युषा॒ सं गौ॑प॒त्येन॒ सुहि॑ते मा धाः॥ अ॒यम॑ग्निः
 श्रेष्ठ॑तमोऽयं भग॑वत्तमोऽय॑ संह॒स्रसा॑तमः। अ॒स्मा अ॑स्तु
 सु॒वीर्य॑म्॥ मनो॑ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यं॑ विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं स॑मि॒मं
 द॑धातु। या इ॒ष्टा उ॒षसो॑ नि॒म्रुच॑श्च ताः सं द॑धामि ह॒विषा॑
 घृ॒तेन॑॥ प॒यस्व॑तीरोष॑धयः॥४४॥

प॒यस्व॑द्वीरुधां प॒यः। अ॒पां प॒यसो॑ यत्प॒यस्तेन॑ मामिन्द्र
 स॑ सं॒ज॥ अ॒ग्ने व्र॑तपते व्र॒तं च॑रिष्यामि॒ तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑
 रा॒ध्यता॑म्॥ अ॒ग्निं हो॑ता॒रमि॑ह तं हु॒वे दे॒वान् य॒ज्ञिया॑नि॒ह
 या॑न् ह॒वाम॑हे॥ आ य॑न्तु दे॒वाः सु॑मन॒स्यमा॑ना वि॒यन्तु॑ दे॒वा
 ह॒विषो॑ मे अ॒स्य॥ क॒स्त्वा यु॑नक्ति॒ स त्वा॑ युनक्तु॒ यानि॑ घ॒र्मे
 क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति॑॥४५॥

वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्॥
 अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदगन् पुनः। इध्मो
 वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति॥
 त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितन्त्रिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते
 तेषां छिन्नं प्रत्येतद्धामि स्वाहा घर्मो देवा अर्प्येतु॥४६॥

अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१०]

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽप्र यातु परावतः। अग्निरुक्थेन
 वाहसा॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्।
 अजस्रं घर्ममीमहे॥ वैश्वानरस्य दसनाभ्यो बृहदरिणादेकः
 स्वपस्यया कविः। उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी
 भूरिरेतसा॥ पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्यां पृष्ठो विश्वा
 ओषधीरा विवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः स नो दिवा
 स॥४७॥

रिषः पातु नक्तम्॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न
 गोपा इर्यः परिज्मा। वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥ त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी
 अपृणा जायमानः। त्वं देवा अभिशास्तेरमुञ्चो वैश्वानर
 जातवेदो महित्वा॥ अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि

क्षत्रम॑जरं॑ सु॒वीर्य॑म्। व॒यं ज॑येम श॒तिन॑ं सह॒स्रिण॑
वैश्वान॑र॥४८॥

वाज॑म॒ग्रे तवो॑तिभिः॥ वै॒श्वान॒रस्य॑ सु॒म॒तौ स्या॑म
राजा॒ हि॒कं भुव॑नानामभि॒श्रीः। इ॒तो जा॒तो वि॒श्वमि॑दं
वि च॑ष्टे वैश्वान॒रो य॑तते॒ सूर्ये॑ण॥ अ॒व ते हे॒डो व॑रुण॒
नमो॑भि॒रव॑ य॒ज्ञेभि॑रीमहे ह॒विर्भिः॑। क्षय॑न्न॒स्मभ्य॑मसुर प्रचेतो
राज॒न्नेना॑सि शि॒श्रथः कृ॑तानि॥ उ॒दु॒त्त॒मं व॑रुण॒ पाश॑म॒स्मद॒
वा॒ध॒मं वि म॑ध्य॒मं श्र॑थाय। अथा॑ व॒यमा॑दित्य॥४९॥

व्र॒ते तवा॑ना॒गसो॑ अ॒दि॒तये॑ स्याम॥ द॒धि॒क्राव॑णो॒ अका॑रिषं
जि॒ष्णोर॑श्व॒स्य वा॒जिनः॑॥ सु॒र॒भि नो॒ मुखा॑ क॒र॒त् प्र ण॑
आयू॑रिषि तारिषत्॥ आ द॒धि॒क्राः श॑व॒सा प॑ञ्च कृ॒ष्टीः सूर्य॑
इ॒व ज्योति॑षा॒ऽप॒स्त॒तान॑। स॒ह॒स्र॒साः श॑त॒सा वा॒ज्य॑र्वा पृण॒क्तु
म॒ध्वा स॑मि॒मा व॑चा॒सि॥ अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ भुवः। मरु॑तो॒ यद्ध॑ वो
दि॒वः सु॑म्रा॒यन्तो॑ ह॒वाम॑हे। आ तू न॥५०॥

उप॑ गन्त॒न॥ या वः॑ श॒र्म श॑शमा॒नाय॑ सन्ति॑ त्रि॒धातू॑नि
दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑ तानि॑ मरु॒तो वि य॑न्त
र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीर्य॑म्॥ अ॒दि॒तिर्न॑ उरुष्य॒त्वदि॑तिः

शर्म यच्छतु। अदितिः पात्व॑हंसः॥ म॒हीमू षु मा॒तर॑
 सु॒व्र॒ता॒ना॒मृ॒तस्य॑ प॒त्नी॒मव॑से हुवेम। तु॒वि॒क्ष॒त्राम॒जर॑न्ती-
 मुरु॒ची॑ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑ति॑ सु॒प्रणी॑तिम्॥ सु॒त्रा॒मा॒णं पृ॒थि॒वीं
 द्या॒म॒ने॒हस॑ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑ति॑ सु॒प्रणी॑तिम्। दै॒वीं ना॒व॑
 स्वरि॒त्राम॑ना॒गस॑म॒स्रव॑न्ती॒मा रु॑हे॒मा स्व॒स्तये॑॥ इ॒मा
 सु ना॒व॒माऽरु॑ह॑ श॒तारि॑त्रा॑ श॒तस्फ्यो॑म। अ॒च्छि॒द्रां
 पा॒रयि॑ष्णुम्॥ ५१॥

दिवा स संहस्रिणं वैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहसं सुशर्माणमेकान्नविंशतिश्च॥-[११]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

सं त्वा॑ सि॒श्रामि॒ यजु॑षा प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च। बृह॒स्पति॑प्र॒सूतो॒
 यज॑मान इ॒ह मा रि॑षत्॥ आ॒ज्यं॑म॒सि स॒त्यम॑सि
 स॒त्यस्या॑ध्य॒क्षम॑सि ह॒विर॑सि वै॒श्वान॑रं वै॒श्वदे॒वमु॒त्पू॒तशु॒ष्म॑
 स॒त्यौजाः॒ सहो॑ऽसि॒ सह॑मान॒मसि॒ सह॑स्वारा॒तीः
 सह॑स्वारा॒तीय॑तः सह॑स्व॒ पृ॒त॒नाः सह॑स्व॒ पृ॒त॒न्य॒तः।
 सह॑स्र॒वीर्य॑म॒सि तन्मा॑ जि॒न्वाऽऽज्य॑स्याऽऽज्य॑म॒सि स॒त्यस्य॑

स॒त्यम॑सि स॒त्यायु॑-॥१॥

रसि स॒त्यशु॑ष्ममसि स॒त्येन॑ त्वाऽभि घा॑रयामि तस्य॑ ते
भक्षी॑य

पश्चा॒नां त्वा वा॑ता॒नां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

पश्चा॒नां त्व॑र्तू॒नां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

पश्चा॒नां त्वा दि॒शां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

पश्चा॒नां त्वा प॑ञ्चज॒नानां॑ य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

च॒रोस्त्वा प॑ञ्च॒बिल॑स्य य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

ब्र॒ह्म॑णस्त्वा तेज॑से य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

क्ष॒त्रस्य॑ त्वौज॑से य॒न्त्राय॑॥२॥

ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

वि॒शे त्वा य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि

सु॒वीर्या॑य त्वा गृह्णामि सु॒प्रजा॑स्त्वाय॑ त्वा गृह्णामि

रा॒यस्पोषा॑य त्वा गृह्णामि ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ त्वा गृह्णामि

भू॒र॒स्माक॑ ह॒विर्दे॑वाना॑मा॒शिषो॑ यज॑मानस्य दे॒वानां॑ त्वा

दे॒वता॑भ्यो गृह्णामि॒ कामा॑य त्वा गृह्णामि॥३॥

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासं
 धीरश्चेत्ता वसुविदुग्रोऽस्युग्रोऽहः संजातेषु भूयास-
 मुग्रश्चेत्ता वसुविदभिभूरस्यभिभूरहः संजातेषु भूयास-
 मभिभूश्चेत्ता वसुविद्युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै
 वोढवे जातवेदः। इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योर्जीवेम
 बलिहतो वयं ते॥ यन्मे अग्रे अस्य यज्ञस्य रिष्या-॥४॥

द्यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो। तेन हन्मि संपत्नं
 दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थे। भूर्भुवः सुवरुच्छुष्मो
 अग्रे यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासंते। अग्रे देवेद्ध
 मन्विद्ध मन्द्रजिह्वामर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्ना जिघर्मि
 रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय मनोऽसि प्राजापत्यं
 मनसा मा भूतेनाऽऽविश वागस्यैन्द्री संपत्नक्षयणी॥५॥

वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविश
 वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातु
 ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातु
 वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मां प्रीताः प्रीणन्तु
 शरदमृतूनां प्रीणामि सा मां प्रीता प्रीणातु

हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मां प्रीतौ प्रीणीता-
मग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासम-
ग्नेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासं॥६॥

दब्धिरस्यदब्धो भूयास-
ममुं दभेयमग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
मिन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो भूयास-
मिन्द्रस्याहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासं
महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमग्नेः
स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां
गमेयम्॥७॥

रिष्यात्सपत्नक्षयण्यन्नादो भूयासः षड्विंशच्च॥ [२]

अग्निर्मा दुरिष्ठात् पातु सविताऽघशः साद्यो मेऽन्ति दूरै-
ऽरातीयति तमेतेन जेषः सुरूपवर्षवर्ण एहीमान् भद्रान्
दुर्याः अभ्येहि मामनुव्रता न्यु शीर्षाणि मृद्वमिड एह्यदित
एहि सरस्वत्येहि रन्तिरसि रमन्तिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टि
तेऽशीयोपहृत उपह्वं॥८॥

तेऽशीय सा मे सत्याशीरस्य यज्ञस्य भूयादरेडता

मनसा तच्छेकेयं यज्ञो दिवः रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो
 देवयानः पन्थास्तेन यज्ञो देवाः अप्येत्वस्मास्विन्द्र इन्द्रियं
 दधात्वस्मान्नायं उत यज्ञाः संचन्तामस्मासु सन्त्वाशिषः
 सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा
 नो-॥९॥

ऽसि जुष्टिं ते गमेयं मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं
 यज्ञं समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा
 इह मादयन्ताम्॥ ब्रध्न पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे
 मोपदसत् प्रजापतेर्भागोऽस्यूर्जस्वान् पयस्वान् प्राणापानौ मे
 पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यक्षितोऽस्यक्षित्यै
 त्वा मा मे क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिन् लोके॥१०॥

उपह्वं जुष्टां नस्त्वा षट् च॥ [३]

बर्हिषोऽहं देवयज्ययां प्रजावान् भूयासं नराशंसस्याहं
 देवयज्ययां पशुमान् भूयासमग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्यया-
 ऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषः
 सोमस्याहमुज्जितिमनूज्जेषमग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषमग्नीषोमयो-
 रहमुज्जितिमनूज्जेषमिन्द्राग्नियोरहमुज्जितिमनूज्जेषमिन्द्रस्याहमु-

॥११॥

ञ्जितिमनूजैषं महेन्द्रस्याहमुञ्जितिमनूजैषमग्नेः स्विष्टकृतो-
 ऽहमुञ्जितिमनूजैषं वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्।
 अथा सपत्ना२ इन्द्रो मे निग्राभेणार्धरा२ अकः॥ उद्ग्राभं
 च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी
 मे विषूचीनान्व्यस्यताम्॥ एमा अगमन्नाशिषो दोहकामा
 इन्द्रवन्तो॥१२॥

वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥ रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां
 गमयतु हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो
 देवतां गमयतु वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन् वि योक्त्रा
 यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो
 ब्रूताद्वागधान् देवतासु॥ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन
 प्रतिष्ठां गमेय२ सोमस्याहं देवयज्यया॥१३॥

सुरेता रेतो धिषीय त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूना२
 रूपं पुषेयं देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं
 देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासं वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय
 कर्मासि करुणमसि क्रियास२ सनिरसि सनितासि सनेयं

घृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं वेदो ददातु
वाजिनम्॥१४॥

इन्द्रस्याहमिन्द्रवन्तः सोमस्याहं देवयज्यया चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [४]

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयज्यः।
सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे
अस्मिन्॥ प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि
सह यजमानेन सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः
पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेष्टाः प्राच्यां
दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणायां॥१५॥

दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः
पशवो मार्जयन्तामुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो
मार्जयन्तामूर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां
विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु
वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिश्चिहा
त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो
विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु

वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो
हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशोऽनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं
द्विष्मः ॥ १६ ॥

दक्षिणायां द्विष्मो विष्णोरेकान्त्रिंशच्च ॥ [५]

अगन्म सुवः सुवरगन्म सन्दृशस्ते मा छिंत्सि यत्ते
तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा
अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीदमहममुं
भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या
अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥ १७ ॥

सं ज्योतिषाऽभूवमैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते समहं प्रजया सं
मया प्रजा समहं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो
अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासं वसुमान् यज्ञो
वसीयान् भूयासमग्न आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च
नः आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥ अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः
सुवीर्यम् ॥ १८ ॥

दधत् पोषं रयिं मयि अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं
त्वया गृहपतिना भूयासं सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना

भूयाः शत९ हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीं
 तामाशिषमाशासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीं कस्त्वा युनक्ति स त्वा
 विमुञ्चत्वग्ने॑ व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेऽराधि यज्ञो
 बभूव स आ॥१९॥

बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव
 सो अस्मा९ अधिपतीन् करोतु वय९ स्याम पतयो
 रयीणाम्॥ गोमा९ अग्नेऽविमा९ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा
 सदमिदप्रमृष्यः। इडावा९ एषो असुर प्रजावान् दीर्घो रयिः
 पृथुबुध्नः सभावान्॥२०॥

द्विष्मः सुवीर्य९ स आ पञ्चत्रि९शच्च॥ [६]

यथा वै समृतसोमा एवं वा एते समृतयज्ञा
 यदरशपूर्णमासौ कस्य वाहे देवा यज्ञमा गच्छन्ति कस्य वा
 न बहूनां यजमानानां यो वै देवताः पूर्वः परिगृह्णाति स एनाः
 श्वो भूते यजत एतद्वै देवानामायतनं यदाहवनीयोऽन्तराग्नी
 पशूनां गार्हपत्यो मनुष्याणामन्वाहार्यपचनः पितृणामग्निं
 गृह्णाति स्व एवायतने देवताः परि॥२१॥

गृह्णाति ताः श्वो भूते यजते व्रतेन वै मेध्यो-

ऽग्निर्व्रतपतिर्ब्राह्मणो ब्रतभृद् ब्रतमुपैष्यन् ब्रूयादग्नें ब्रतपते
 ब्रतं चरिष्यामीत्यग्निर्वै देवानां ब्रतपतिस्तस्मा एव
 प्रतिप्रोच्य ब्रतमालभते बरुहिषा पूर्णमासे ब्रतमुपैति
 वत्सैरमावास्यायामेतद्धेतयोरायतनमुपस्तीर्यः पूर्वश्चाग्निरपर-
 श्वेत्याहुर्मनुष्या ॥ २२ ॥

इत्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां नवावसान-
 मुपास्मिञ्छ्वो यक्ष्यमाणे देवता वसन्ति य एवं
 विद्वानग्निमुपस्तृणाति यजमानेन ग्राम्याश्च पशवो-
 ऽवरुध्या आरण्याश्चेत्याहुयद्ग्राम्यानुपवसति तेन ग्राम्यानव-
 रुन्धे यदारण्यस्याश्जाति तेनारण्यान् यदनाश्वानुपवसेत्
 पितृदेवत्यः स्यादारण्यस्याश्जातीन्द्रियं ॥ २३ ॥

वा आरण्यमिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते यदनाश्वानुपवसेत्
 क्षोधुकः स्याद्यदशजीयाद्रुद्रोऽस्य पशूनभिमन्येतापोऽश्जाति
 तन्नेवाशितं नेवानशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः
 पशूनभि मन्यते वज्रो वै यज्ञः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य
 भ्रातृव्यो यदनाश्वानुपवसति वज्रेणैव साक्षात्क्षुधं भ्रातृव्यः

हन्ति॥२४॥

परि मनुष्या इन्द्रियं साक्षात् त्रीणि च॥—————[७]

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नास्येष्टाय श्रद्धधतेऽपः
प्र णयति श्रद्धा वा आपः श्रद्धामेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत
उभयेऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्धधते तदाहुरति वा एता
वर्त्रन्नेदन्त्यति वाचं मनो वावैता नाति नेदन्तीति मनसा प्र
णयतीयं वै मनो-॥२५॥

ऽनयैवैनाः प्र णयत्यस्कन्नहविर्भवति य एवं वेदं
यज्ञायुधानि सम्भरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव
तत्सम्भरति यदेकमेकं सम्भरेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत्सह
सर्वाणि मानुषाणि द्वेद्वे सम्भरति याज्यानुवाक्ययोरेव
रूपं करोत्यथो मिथुनमेव यो वै दश यज्ञायुधानि वेदं
मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते स्फ्य-॥२६॥

श्च कपालानि चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं
च शम्यां चोलूखलं च मुसलं च दृषच्चोपला चैतानि वै
दश यज्ञायुधानि य एवं वेदं मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते
यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तोऽस्य देवा

हव्य॑ ह॒विर्निरु॑प्यमाण॒म॒भि म॑न्त्रयेता॒ग्नि॑ ह॒ोता॑रमि॒ह त॑
हु॒व इति॑॥ २७ ॥

दे॒वेभ्य॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒ते जु॑षन्ते॑ऽस्य दे॒वा
ह॒व्यमे॑ष वै य॒ज्ञस्य॑ ग्र॒हो गृ॑हीत्वै॒व य॒ज्ञेन॑ यज॒ते तदु॑दित्वा वाचं
यच्छ॑ति य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या अथो॑ मन॑सा॒ वै प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑तनु॒त
मन॑सै॒व तद्य॒ज्ञं त॑नु॒ते रक्ष॑सामन॑न्वव॒चारा॑य॒ यो वै य॒ज्ञं
यो॒ग आ॑गते॒ युनक्ति॑ यु॒क्ते यु॑ञ्जानेषु॒ कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑
युन॑क्तित्वा॒ह प्र॒जाप॑तिर्वै॒ कः प्र॒जाप॑तिनै॒वैनं॑ युनक्ति॒ यु॒क्ते
यु॑ञ्जानेषु॑॥ २८ ॥

वै मनः॑ स्फ्य॒ इति॑ युन॑क्तेका॒दश॑ च॥ [८]

प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञान॑सृज॒ताग्नि॑हो॒त्रं चा॑ग्नि॒ष्टोमं॑ च॒ पौ॒र्णमा॒सीं
चो॒क्थ्यं॑ चा॒मावा॒स्यां चा॑तिरा॒त्रं च॒ तानु॑दमिमी॒त
याव॑दग्नि॒होत्र॑मासी॒त् तावा॑नग्नि॒ष्टोमो॑ याव॑ती॒ पौ॒र्णमा॒सी
तावा॑नु॒क्थ्यो याव॑त्यमा॒वास्या॑ तावा॑नतिरा॒त्रो य
ए॒वं वि॒द्वान॑ग्नि॒होत्रं॑ जु॒होति॑ याव॑दग्नि॒ष्टोमे॒नोपा॑प्रोति॒
ताव॑दुपा॑ऽऽप्रोति॒ य ए॒वं वि॒द्वान् पौ॑र्णमा॒सीं यज॑ते
याव॑दु॒क्थ्ये॒नोपा॑प्रोति॒॥ २९ ॥

तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते
यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तवावदुपाऽऽप्नोति परमेष्ठिनो वा एष
यज्ञोऽग्रं आसीत् तेन स परमां काष्ठामगच्छत् तेन प्रजापतिं
निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठामगच्छत् तेनेन्द्रं
निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां काष्ठामगच्छत् तेनाग्नीषोमौ
निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठामगच्छतां य॥ ३० ॥

एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां
गच्छति यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जायते द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश
द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि सम्पादनीत्याहुर्वत्सं
चोपावसृजत्युखां चाधि श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च
समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोपं दधाति पुरोडाशं
चा-॥ ३१ ॥

धिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं
च परिगृह्णाति पत्नीं च सं नह्यति प्रोक्षणीश्चाऽऽसादयत्याज्यं
चैतानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य
एव५ सम्पाद्य यजते प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजयां

पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ ३२॥

उक्थ्यैनोपाप्रोत्यंगच्छतां यः पुरोडाशं च चत्वारिंशच्च॥ [९]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान्
कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहः संजातेषु भूयासमित्याहाप्रतिवादिन
एवैनान्कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरहः संजातेषु भूयासमित्याह
य एवैनं प्रत्युत्पिपीते तमुपास्यते युनज्मि त्वा ब्रह्मणा
दैव्येनेत्याहैष वा अग्रेर्योगस्तेनै॥ ३३॥

वैनं युनक्ति यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं
लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनासुरान् पराभावयन् यन्मे
अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह यज्ञस्यैव तत्समृद्धेन
यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञस्य व्यृद्धेन भ्रातृव्यान् परा
भावयत्यग्निहोत्रमेताभिर्व्याहृतीभिरुपै सादयेद्यज्ञमुखं वा
अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म॥ ३४॥

कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवोपसादयेद्
ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति दर्शपूर्णमासौ
चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर् हवींष्यासाद-
येद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो

यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागंत एताभिरेवासाद-
येद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति यद्वै यज्ञस्य साम्ना
क्रियते राष्ट्रं॥ ३५॥

यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यदृचा विशं यज्ञस्याऽ-
ऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते
सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद्व्याद् ब्रह्मैव
प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण यज्ञेन यजते यं
कामयेत् यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति
तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्यां वै
पुरोऽनुवाक्यां भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्या-॥ ३६॥

ऽऽशीर्गच्छति यान् कामयेत् यजमानान्त्समावत्येनान्
यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया
अर्धर्च एकां दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्याया अर्धर्च
एकां तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै
पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति
स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषां यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति
मनोऽसि प्राजापत्यं॥ ३७॥

मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याहु मनो वै प्राजापत्यं
 प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वागस्यैन्द्री
 संपत्क्षयणी वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै
 वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते ॥ ३८ ॥

तेनैव ब्रह्म राष्ट्रमेवास्यं यज्ञस्यं प्राजापत्यं षड्विंशच्च ॥ [१०]

यो वै संप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेदं प्रति यज्ञेन
 तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशत आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु
 श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं
 द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै संप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य
 एवं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशते यो वै यज्ञस्य
 प्रायणं प्रतिष्ठा- ॥ ३९ ॥

मुदयनं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सङ्स्थां गच्छत्या
 श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य
 प्रायणमेषा प्रतिष्ठितदुदयनं य एवं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन
 सङ्स्थां गच्छति यो वै सूनृतायै दोहं वेदं दुह एवैनौ यज्ञो
 वै सूनृताऽऽश्रावयेत्यैवैनौमहदस्तु ॥ ४० ॥

श्रौषडित्युपावासाग्यजेत्युदनैषीद्ये यजामह इत्युपास-

दद्वषट्कारेण॑ दोग्ध्येष॑ वै सूनृतायै॑ दोहो॑ य एवं वेद॑ दुह
 एवैना॑ दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत॒ तेषां॑ दि॒शोऽद॑स्यन्त॒ एता॑मा॒र्द्रां
 प॒ङ्क्तिम॑पश्यन्ना श्रा॒वये॑ति॒ पुरो॑वा॒तम॑जनयन्नु॒न्नस्तु॒ श्रौष॑डित्य॒भ्रः
 सम॑प्लावयन्॒ यजे॑ति॒ वि॒द्युत॑-॥४१॥

म॒जनय॑न्॒ ये य॒जाम॑ह॒ इति॒ प्राव॑र्षयन्नु॒भ्यस्त॑नयन्
 वष॑ट्कारेण॒ ततो॒ वै तेभ्यो॒ दि॒शः प्रा॑प्यायन्त॒ य एवं वेद॑
 प्रा॒स्मै दि॒शः प्या॑यन्ते प्र॒जाप॑तिं त्वो॒वेद॑ प्र॒जाप॑तिस्त्वं वेद॒
 यं प्र॒जाप॑तिर्वेद॒ स पु॒ण्यो भ॑वत्येष॒ वै छ॑न्द॒स्यः प्र॒जाप॑तिरा
 श्रा॒वया॑स्तु॒ श्रौष॑ड्यज॒ ये य॒जाम॑हे वष॑ट्कारो॒ य एवं वेद॑ पु॒ण्यो
 भ॑वति वसन्त-॥४२॥

मृ॒तूनां॑ प्री॒णामि॑त्या॒हर्त॑वो॒ वै प्र॑या॒जा ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति॒
 तैऽस्मै॑ प्री॒ता य॑थापूर्वं क॑ल्पन्ते॒ कल्प॑न्तेऽस्मा॒ ऋ॒तवो॑
 य एवं वेदा॒ग्नीषो॑मयो॒रहं॑ दे॒वय॑ज्यया॒ चक्षु॑ष्मान्
 भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्नीषो॑मा॒भ्यां वै य॒ज्ञश्चक्षु॑ष्मान् ता॒भ्यामे॒व
 चक्षु॑रा॒त्मन् ध॑त्ते॒ऽग्नेर॑हं दे॒वय॑ज्यया॒न्नादो॑ भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्निर्वै
 दे॒वाना॑म॒न्नाद॑स्तेनै॒वा-॥४३॥

ऽन्नाद्य॑मा॒त्मन् ध॑त्ते॒ दब्धि॑र॒स्यद॑ब्धो भूया॑सम॒मुं

द॒भेय॒मित्या॑हैतया॒ वै द॒ब्ध्या॑ दे॒वा असु॑रानदभ्रुवन्
 तयै॒व भ्रातृ॑व्यं द॒भ्रोत्य॒ग्नीषोम॑यो॒रहं॑ दै॒वय॒ज्यया॑ वृ॒त्रहा
 भू॒यास॒मित्या॑हा॒ग्नीषोम॑भ्यां॒ वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन् ताभ्यामे॒व
 भ्रातृ॑व्यः॒ स्तृणु॑त इन्द्रा॒ग्नियो॒रहं॑ दै॒वय॒ज्ययेन्द्रि॑याव्य॒न्नादो॑
 भू॒यास॒मित्या॑हेन्द्रि॒याव्ये॑वा॒न्नादो॑ भ॒वतीन्द्र॑स्या-॥४४॥

ऽहं दै॒वय॒ज्ययेन्द्रि॑या॒वी भू॒यास॒मित्या॑हेन्द्रि॒याव्ये॑व भ॒वति
 महेन्द्र॑स्या॒हं दै॒वय॒ज्यया॑ जे॒मानं॑ म॒हिमानं॑ गमे॒यमित्या॑ह
 जे॒मानमे॒व म॒हिमानं॑ गच्छत्य॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतो॑ऽहं दै॒वय॒ज्यया॑-
 ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्र॒तिष्ठां॑ ग॒मेय॒मित्या॑हायु॒रेवा॒त्मन् ध॑त्ते प्र॒ति
 य॒ज्ञेन॑ तिष्ठति॥४५॥

प्र॒तिष्ठा॑म॒हद॑स्तु वि॒द्युतं॑ वस॒न्तमे॒वेन्द्र॑स्या॒ऽष्टात्रि॑ंशच्च॥ [११]

इन्द्रं॑ वो वि॒श्वत॒स्परि॒ हवा॑महे जने॑भ्यः। अ॒स्माक॑मस्तु
 के॒वलः॥ इन्द्रं॑ नरो॑ ने॒मधि॑ता हवन्ते॒ यत्पार्या॑ युन॒जते॑
 धि॒यस्ताः॑। शूरो॑ नृषा॑ता शव॑सश्चका॒न आ गो॑म॒ति व्र॒जे भ॑जा
 त्वं नः॑॥ इन्द्रि॒याणि॑ शत॒क्रतो॒ या ते॒ जने॑षु प॒ञ्चसु॑। इन्द्र
 तानि॑ त॒ आ वृ॑णे॥ अनु॑ ते दा॒यि म॒ह इन्द्रि॒याय॑ स॒त्रा ते॒
 विश्व॑मनु॒ वृत्र॑हत्यै॑। अनु॑॥४६॥

क्षत्रमनु सहां यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये॥ आ
यस्मिन्त्सप्त वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहां यथा। ऋषिर्ह
दीर्घश्रुत्तम इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः॥ आमासु पक्वमैरय आ
सूर्यः रोहयो दिवि। घर्मं न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं
गिर्वणसे गिरः॥ इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः।
इन्द्रं वाणीरनूषत॥ गायन्ति त्वा गायत्रिणो-॥४७॥

चन्त्यर्कमर्किणः। ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुबुद्धः शमिव येमिरे॥
अहोमुचे प्र भरेमा मनीषामोषिष्ठदाव्ने सुमतिं गृणानाः।
इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः॥
विवेष यन्मा धिषणा जुजानु स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः।
अहंसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते॥ प्र
सम्राजं प्रथममध्वराणां-॥४८॥

महोमुचं वृषभं यज्ञियानाम्। अपां नपातमश्विना
हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः॥ वि न इन्द्र मृधो जहि
नीचा यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तर्मी कृधि यो अस्मा
अभिदासन्ति॥ इन्द्रं क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ
चर्षणीनाम्। अपानुदो जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु

लो॒कम्॥ मृ॒गो न भी॒मः कु॒च॒रो गि॑रि॒ष्ठाः प॑रा॒वत् -॥४९॥

आ ज॑ंगामा॒ पर॑स्याः। सृ॒क९ स॒शाय॑ प॒विमि॑न्द्र ति॒ग्मं
वि शत्रू॑न् ता॒ढि वि मृ॒धो नु॑दस्व॥ वि शत्रू॑न् वि मृ॒धो नु॑द वि
वृ॒त्रस्य॑ ह॒नू रु॒ज। वि म॒न्युमि॑न्द्र भा॒मितो॑ऽमि॒त्रस्या॑भि॒दास॑तः॥
त्रा॒तार॒मिन्द्र॑म॒वि॒तार॒मिन्द्र॑९ ह॒वे॑ह॒वे सु॒हव॑९ शू॒रमि॑न्द्रम्। हु॒वे
नु श॒क्रं पु॑रु॒हूत॑मिन्द्र॑९ स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ धा॒त्विन्द्रः॥ मा ते॑
अ॒स्या९॥५०॥

स॑ह॒साव॑न् परि॑ष्ठाव॒घाय॑ भूम॒ हरि॑वः प॒रा॒दै। त्रा॒य॑स्व
नोऽवृ॑केभि॒र्वरू॑थै॒स्तव॑ प्रि॒यासः॑ सूरि॑षु॒ स्याम॥ अन॑वस्ते
रथ॑म॒श्वाय॑ तक्ष॑न् त्व॒ष्टा व॒ज्रं पु॑रु॒हूत॑ द्यु॒मन्त॑म्। ब्र॒ह्माण॑ इन्द्र॑
म॒हय॑न्तो अ॒र्कैर॑व॒र्धय॑न्न॒हये॑ ह॒न्त॒वा उ॑॥ वृ॒ष्णे यत् ते॒ वृष॑णो
अ॒र्कम॑र्चा॒निन्द्र॑ ग्रा॒वा॑णो॒ अदि॑तिः स॒जोषाः॑। अ॒न॒श्वा॒सो ये
प॒वयो॑ऽर॒था इन्द्रे॑षि॒ता अ॒भ्यव॑र्तन्त॒ दस्यू॑न्॥५१॥

वृ॒त्र॒ह॒त्येऽनु॑ गाय॒त्रिणो॑ऽध्व॒राणां॑ प॒रा॒वतो॑ऽस्याम॒ष्टाच॑त्वारि९शच्च॥ [१२]

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्त इडा खलु
 वै पाकयज्ञः सैषाऽन्तरा प्रयाजानूयाजान् यजमानस्य लोके-
 ऽवहिता तामाह्नियमाणामभि मन्त्रयेत् सुरूपवर्षवर्ण एहीति
 पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्यते यज्ञं वै देवा अदुहन् यज्ञो-
 ऽसुरा५ अदुहत् तेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै यज्ञस्य
 दोहं विद्वान्॥१॥

यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे सा मे सत्याऽऽशीरस्य
 यज्ञस्य भूयादित्याहैष वै यज्ञस्य दोहस्तेनैवैनं दुहे प्रप्ता
 वै गौर्दुहे प्रत्तेडा यजमानाय दुह एते वा इडाये स्तना
 इडोपहृतेति वायुर्वत्सो यर्हि होतेडामुपह्वयेत् तर्हि
 यजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेन्॥२॥

मात्रे वत्समुपावसृजति सर्वेण वै यज्ञेन देवाः सुवर्गं
 लोकमायन् पाकयज्ञेन मनुरश्राम्यत्सेडा मनुमुपावर्तत
 तान्देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीं देवाः पराचीमसुराः सा
 देवानुपावर्तत पशवो वै तद्देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुर्य

का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॒ परा॑चीं॒ तस्ये॒डामु॑प॒ह्वये॑ताप॒शुरे॒व
भ॑वति॒ यं॥३॥

का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दिति॒ प्र॒तीचीं॒ तस्ये॒डामु॑प॒ह्वये॑त
प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति॒ ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ स त्वा॒ इडामु॑प॒ह्वये॑त
य इ॒डामु॑प॒ह्वयाऽऽत्मा॑न्मि॒डाया॑मुप॒ह्वये॑तेति॒ सा नः॑ प्रि॒या
सुप्र॑तू॒र्तिर्म॑घोनीत्या॒हेडामे॑वोप॒ह्वयाऽऽत्मा॑न्मि॒डाया॑मुप॒ ह्वये॑ते
व्य॑स्तमि॒व वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यदि॑डा॒ सामि॑ प्रा॒श्नन्ति॑॥४॥

सा॒मि मा॑र्जयन्त ए॒तत् प्रति॒ वा अ॑सुराणां य॒ज्ञो
व्य॑च्छिद्यत् ब्रह्म॑णा दे॒वाः सम॑दधुर्बृह॒स्पति॑स्तनुतामिमं न
इत्या॑ह ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञः स॑न्दधाति
विच्छि॑न्नं य॒ज्ञः स॑मिमं द॒धात्वित्या॑ह स॒न्तत्यै॑ वि॒श्वे दे॒वा
इ॒ह मा॑दयन्ता॒मित्या॑ह स॒न्तत्यै॑व य॒ज्ञं दे॒वेभ्यो॑ऽनु॒ दिश॑ति॒ यां
वै॥५॥

य॒ज्ञे दक्षि॑णां ददा॑ति॒ ताम॑स्य प॒शवो॑ऽनु सङ्क्रा॑मन्ति॒ स ए॒ष
ईजा॑नो॒ऽप॒शुर्भा॑वु॒को य॑ज॒माने॑न् खलु॒ वै तत्का॑र्यमि॒त्याहु॑र्यथा
दे॒वत्रा॑ दत्तं कु॒र्वीता॑ऽऽत्मन् प॒शून् र॑मये॒तेति॑ ब्रध्न॒ पिन्व॑स्वेत्या॒ह
य॒ज्ञो वै ब्र॑ध्नो य॒ज्ञमे॒व तन्म॑हयत्यथो॒ दे॒वत्रै॑व दत्तं कुरु॑त

आत्मन् पशून् रमयते ददतो मे मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति
कुर्वतो मे मोप दसदित्याह भूमानमेवोपैति॥६॥

विद्वान्याये च प्राश्नन्ति यां वै म एकात्रविंशतिश्च॥—————[१]

सः श्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्मौपोदितिमुवाच
यत्सत्रिणां होताऽभूः कामिडामुपाह्वथा इति तामुपाह्व इति
होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यान् पानेन
पितृनितीं छिनत्ति सा न छिनत्ती (३) इति छिनत्तीति
होवाच शरीरं वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाच गौर्वा -॥७॥

अस्यै शरीरं गां वाव तौ तत्पर्यवदतां या यज्ञे दीयते सा
प्राणेन देवान् दाधार यया मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन
मनुष्यान् यां पितृभ्यो घ्नन्ति साऽपानेन पितृन् य एवं
वेदं पशुमान् भवत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः
प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्यन्नं वा अस्यै त-॥८॥

दुपाह्वथा इति होवाचौषधयो वा अस्या अन्नमौषधयो वै
प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति य एवं वेदान्नादो भवत्यथ
वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति
प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वथा इति

होवाचेयं वा अस्यै प्रतिष्ठे-॥१॥

-यं वै प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठत्यथ वै तामुपाहू इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं प्रजाः सञ्जीवन्तीः पिबन्तीति छिनत्ति सा न छिनत्ती (३) इति न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयतीत्येष वा इडामुपाहूथा इति होवाच वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजाः सञ्जीवन्तीः पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति॥१०॥

गोर्वा अस्यै तत् प्रतिष्ठाऽहूथा इति विश्वतिश्च॥ [२]

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एवं देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति यदन्वाहार्यमाहरत्येते वै देवाः प्रत्यक्षं यद् ब्राह्मणास्तानेव तेन प्रीणात्यथो दक्षिणैवास्यैषाऽथो यज्ञस्यैव छिद्रमपि दधाति यद्वै यज्ञस्यै कूरं यद्विलिष्टं तदन्वाहार्येणा-॥११॥

न्वाहरति तदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वं देवदूता वा एते यदृत्विजो यदन्वाहार्यमाहरति देवदूतानेव प्रीणाति प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत

स ए॒तम॑न्वा॒हार्य॑म॒भक्त॑मपश्यत् तमा॒त्मन्न॑धत्त स वा ए॒ष
 प्रा॑जाप॒त्यो यद॑न्वा॒हार्यो॑ यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽन्वा॒हार्य॑ आ॒ह्रिय॑ते
 सा॒क्षादे॒व प्र॒जाप॑तिमृ॒ध्नोत्य॑प॒रिमि॑तो नि॒रुप्यो॑ऽप॒रिमि॑तः
 प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते-॥१२॥

रा॒ष्ट्र्यै दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत् तदसु॒रा अकु॑र्वत् ते दे॒वा ए॒तं
 प्रा॑जाप॒त्यम॑न्वा॒हार्य॑मपश्यन् तम॒न्वाह॑रन्त॒ ततो॑ दे॒वा अ॒भव॑न्
 परा॑सु॒रा यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽन्वा॒हार्य॑ आ॒ह्रिय॑ते भव॑त्या॒त्मना॒
 परा॑स्य॒ भ्रात॑व्यो भवति य॒ज्ञेन॒ वा इ॒ष्टी प॒क्केन॑ पू॒र्त्तिं यस्यै॒वं
 वि॒दुषो॑ऽन्वा॒हार्य॑ आ॒ह्रिय॑ते स त्वे॒वेष्टा॑पू॒र्त्तिं प्र॒जाप॑तेर्भा॒गो-
 ऽसी॑-॥१३॥

त्या॑ह प्र॒जाप॑तिमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धय॒त्यूर्ज॑स्वान्
 पय॑स्वानि॒त्याहो॑र्जमे॒वास्मि॑न् पयो॑ दधाति प्रा॒णापा॒नौ मे॑
 पा॒हि समा॑नव्या॒नौ मे॑ पा॒हीत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते-
 ऽक्षि॑तोऽस्यक्षि॑त्यै त्वा॒ मा मे॑ क्षे॒ष्टा अ॒मुत्रा॑मु॒ष्मिँल्लो॑क इत्या॑ह
 क्षीय॑ते वा अ॒मुष्मिँल्लो॑केऽन्न॑मितः प्र॑दान् ह्य॒मुष्मिँल्लो॑के
 प्र॒जा उ॑प॒जीव॑न्ति यदे॒वम॑भि॒मृश॑त्यक्षि॑तिमे॒वैन॑द्रमयति

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते ॥ १४ ॥

अन्वाहार्येण प्रजापतेरसि ह्यमुष्मिँल्लोके पञ्चदश च ॥ [३]

ब॒र्हिषोऽहं दै॒वय॒ज्यया॑ प्र॒जावा॑न् भूयास॒मित्या॑ह
ब॒र्हिषा॑ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत तेनै॒व प्र॒जाः सृ॑जते
नरा॒शः स॑स्याहं दै॒वय॒ज्यया॑ पशु॒मान् भूयास॒मित्या॑ह
नरा॒शः स॑न् वै प्र॒जाप॑तिः प॒शून् सृ॑जत तेनै॒व प॒शून् सृ॑जते-
ऽग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृतोऽहं दै॒वय॒ज्यया॑ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्रति॒ष्ठां
ग॑मेय॒मित्या॑हाऽऽयु॑रे॒वात्मन् ध॑त्ते प्रति॒ य॒ज्ञेन॑ तिष्ठति
दर्शपूर्णमा॒सयो॑र- ॥ १५ ॥

वै दे॒वा उ॒ज्जि॑तिम॒नूद॑जयन् दर्शपूर्णमा॒साभ्या॑मसु॒रान॑पा-
नुदन्ता॒ग्नेर॒हमु॒ज्जि॑तिम॒नूज्जै॑ष॒मित्या॑ह दर्शपूर्णमा॒सयो॑रे॒व
दे॒वता॑नां यज॑मान् उ॒ज्जि॑तिम॒नूज्ज॑यति दर्शपूर्णमा॒साभ्या॑
भ्रातृ॑व्या॒नप॑ नुदते वाज॑वतीभ्यां व्यू॒ह॒त्यन्नं॑ वै वाजो-
ऽन्नमे॒वाव॑रुन्धे द्वाभ्यां प्रति॑ष्ठित्यै॒ यो वै य॒ज्ञस्य॑ द्वौ दोहौ॑
वि॒द्वान् यज॑त उ॒भय॑ते - ॥ १६ ॥

ए॒व य॒ज्ञं दु॑हे पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्चैष वा अ॒न्यो य॒ज्ञस्य॑ दोह॒
इडा॑याम॒न्यो य॒र्हि होता॑ यज॑मानस्य॒ नाम॑ गृ॒हीयात् त॒र्हि

ब्रूयादेमा अङ्मन्नाशिषो दोहंकामा इति सङ्स्तुता एव देवतां
दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च रोहितेन
त्वाऽग्निर्देवतां गमयत्वित्याहैते वै देवाश्वा -॥१७॥

यजमानः प्रस्तरो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव
यजमानः सुवर्गं लोकं गमयति वि ते मुञ्चामि रशना वि
रश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनं वि मुञ्चति विष्णोः
शंयोरुहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याह यज्ञो वै
विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति सोमस्याहं देवयज्यया
सुरेता -॥१८॥

रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेतं आत्मन्
धत्ते त्वष्टरुहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुषेयमित्याह
त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्तेनैव पशूनां
रूपमात्मन् धत्ते देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं
तयोरुहं देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासमित्याहैतस्माद्वै
मिथुनात्प्रजापतिर्मिथुनेन ॥१९॥

प्राजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते वेदो-
ऽसि वित्तिरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां वित्तं

वेद्यमविन्दन्तु तद्वेदस्य वेदत्वं यद्यद् भ्रातृव्यस्याभिध्यायेत्
 तस्य नामं गृहीयात् तदेवास्य सर्वं वृद्धे घृतवन्तं कुलायिनः
 रायस्पोषः सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं
 पशूनां प्रोत्यास्यं प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद॥२०॥

दशपूर्णमासयोरुभयतो देवाश्चाः सुरेताः प्रजापतिर्मिथुनेनाऽऽप्रोत्यष्टौ च॥—————[४]

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो
 यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
 यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह
 ध्रुवामेवाऽऽप्याययति तामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
 यजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभान्नामं लोकस्तस्मिं
 स्त्वा दधामि सह यजमानेने॥२१॥

त्याहायं वै प्रजापतेर्विभान्नामं लोकस्तस्मिन्नेवैनं
 दधाति सह यजमानेन रिच्यत इव वा एतद्यद्यजते
 यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्येतावान् वै यज्ञो
 यावान् यजमानभागो यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं
 प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्येतद्वै सूयवसः सोदकं
 यद्वरुहिश्चाऽऽपश्चैतद्॥२२॥

यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदिर्यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि
 निनयति स्व एवाऽऽयतने सूयवसः सोदकं कुरुते
 सदसि सन्मे भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं
 यज्ञमेवामृतमात्मन्धत्ते सर्वाणि वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपं
 यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै
 दर्शपूर्णमासयोरवभृथो ॥ २३ ॥

यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव
 सहावभृथमवैति विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननप-
 ज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा
 यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपज्यमभि जयति विष्णोः
 क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं
 जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि
 जयति ॥ २४ ॥

इत्येतदवभृथो दिशः सप्त च ॥ [५]

अगन्म सुवः सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति
 सन्दृशस्ते मा छिन्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा
 वृक्षीत्याह यथायजुरेवैतत्सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा

अस्यायुर्मे धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा
एषोऽस्माल्लोकाच्चवते यो॥२५॥

विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः
क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे विष्णुक्रमान्
क्रमेत य इमाल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं
लोकं प्रत्यवरोहेदित्येष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो
यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव
लोकान्भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहति
सं॥२६॥

ज्योतिषाऽभूवमित्याहास्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यैन्द्रीमा-
वृतमन्वावर्त इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽ-
वृतमनु पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु
पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो
आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते समहं प्रजया सं मया
प्रजेत्याहाऽऽशिष-॥२७॥

मेवैतामा शास्ते समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा
ते अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतद्वसुमान् यज्ञो

वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते बहु वै
 गार्हपत्यस्यान्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां
 गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाग्निं पुनीत आत्मानं द्वाभ्यां
 प्रतिष्ठित्या अग्ने गृहपत इत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतच्छतं हिमा इत्याह शतं त्वा
 हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं
 करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति
 ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी
 पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति
 ब्रूयाद्यस्य पुत्रो॥२९॥

जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति यो वै यज्ञं
 प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स
 त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति
 प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्या ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं
 प्रदहोऽग्ने व्रतपते व्रतमचारिषमित्याह व्रतमेव॥३०॥

वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ एति
 न नि वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते

तम॒भि नि वर्त॑ते य॒ज्ञो ब॑भूव॒ स आ ब॑भूवेत्या॒हैष वै य॒ज्ञस्य॑
 पुन॒राल॒म्भस्तेनै॒वेन॑ पुन॒राल॑भ॒तेऽन॑वरुद्धा॒ वा ए॒तस्य॑ वि॒राड्य
 आहि॑ताग्निः सन्न॑स॒भः प॒शवः॑ खलु॒ वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ स॒भेष्वा
 प्राडु॒त्क्रम्य॑ ब्रूया॒द्गोमा॑ꣳ अ॒ग्नेऽवि॑माꣳ अ॒श्वी य॒ज्ञ इत्य॑व॒
 स॒भाꣳ रु॒न्धे प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्रो॒त्यास्य॑ प्र॒जायां॑ वा॒जी
 जा॑यते॥ ३१॥

यः स मा॒शिषं॑ गृहप॒तु इत्या॑ह॒ यस्य॑ पु॒त्रो व्र॑तमे॒व खलु॒ वै चतु॑र्विंशतिश्च॥—[६]

दे॒वं स॒वि॒तुः प्र॑सु॒व य॒ज्ञं प्र॑सु॒व य॒ज्ञप॑तिं॒ भगा॑य दि॒व्यो
 ग॒न्ध॒र्वः। के॒त॒पूः के॒तं नः॑ पु॒नातु॑ वा॒चस्प॑ति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति
 नः॥ इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒स्त्वया॑ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यात्॥
 वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तरं॑ म॒हीम॑दि॒तिं नाम॒ वच॑सा॒ कराम॑हे।
 यस्या॑मि॒दं वि॒श्वं भुव॑नमावि॒वेश॒ तस्यां॑ नो दे॒वः स॑वि॒ता धर्म॑
 सा॒विष॑त्॥ अ-॥ ३२॥

फ॒स्वन्त॑र॒मृत॑म॒प्सु भै॑ष॒जम॑पा॒मुत प्र॑श॒स्तिष्व॑श्वा॒ भव॑थ
 वा॒जिनः॑॥ वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा त्वा ग॒न्ध॒र्वाः सप्त॑विंश॒तिः। ते
 अ॒ग्ने अ॒श्वमा॑यु॒ञ्जन्ते अ॑स्मि॒ञ्जव॑माद॒धुः॥ अ॒पां न॑पा॒दाशु॑हेम॒न्
 य ऊ॒र्मिः क॒कुद्भ्या॑न् प्रतू॑र्ति॒र्वाज॑सा॒तम॑स्तेना॒यं वाज॑ꣳ सेत्॥

विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्यङ्कौ
 न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ
 दूरेहेतिरिन्द्रियावान्पतन्नी ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु॥ ३३॥

अप्सु न्यङ्कौ पञ्चदश च॥ [७]

देवस्याह९ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं
 जेषं देवस्याह९ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता
 वर्षिष्ठं नाक९ रुहेयमिन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं
 जापयतेन्द्रो वाजमजयित्। अश्वाजनि वाजिनि वाजेषु
 वाजिनीवत्यश्वा॥ न्यसमथ्सु वाजय॥ अर्वाऽसि सप्तिरसि
 वाज्यसि वाजिनो वाजं धावत मरुतां प्रसवे जयत वि
 योजना मिमीध्वमध्वनः स्कन्नीत॥ ३४॥

काष्ठां गच्छत वाजंवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा
 अमृता ऋतज्ञाः॥ अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात
 पृथिभिर्देवयानैः॥ ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु
 वाजिनः॥ मितद्रवः सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवः। महो
 ये रत्न९ समिथेषु जग्निरे शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु॥
 देवताता मितद्रवः स्वर्काः। जम्भयन्तोऽहिं वृक९ रक्षा९सि

सनै॑म्य॒स्मद्यु॑यव॒न्न-॥ ३५॥

मी॒वाः॥ ए॒ष स्य॒ वा॒जी क्षि॑प॒णिं तु॑र॒ण्यति॑ ग्री॒वायां॑
ब॒द्धो अ॑पि॒क॒क्ष आ॒सनि॑ । क्र॒तुं दधि॑क्रा अ॒नु स॒न्तवी॑त्वत्
प॒थाम॑ङ्का॒ऽस्य॒न्वा॒पनी॑फणत् ॥ उ॒त स्मा॑स्य॒ द्रव॑तस्तु॒रण्य॑तः
प॒र्णं न वे॑र॒नु वा॑ति प्रग॒र्धिनः॑ । श्ये॒नस्ये॑व ध्रज॑तो अङ्क॒सं
परि॑ दधि॒क्राव्णः॑ स॒होर्जा॑ तरि॒त्रतः॑ ॥ आ मा॒ वाज॑स्य
प्रस॒वो ज॑ग॒म्या॒दा द्या॑वा॒पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू । आ मा॑ ग॒न्तां
पि॒तरा॑ ॥ ३६ ॥

मा॒तरा॒ चाऽऽमा॒ सोमो॑ अमृ॒तत्वाय॑ ग॒म्यात् ॥
वाजि॑नो वाजजि॒तो वाज॑ः स॒रिष्य॑न्तो वाजं जे॒ष्यन्तो॑
बृह॒स्पते॑र्भा॒गमव॑ जिघ्र॒त वाजि॑नो वाजजि॒तो वाज॑ः
ससृ॒वाः सो वाजं॑ जिगि॒वाः सो बृह॒स्पते॑र्भा॒गे नि मृ॑द्वमि॒यं
वः सा स॒त्या स॒न्धाऽभू॑द्यामिन्द्रे॒ण स॒मध॑ध्व॒मजी॑जिप॒त
व॒नस्प॑तय॒ इन्द्रं॑ वाजं॒ विमु॑च्यध्वम् ॥ ३७ ॥

स्क॒न्नीत॑ यु॒यव॑न्पि॒तरा॒ द्विच॑त्वारि॒ंशच्च॑ ॥ [८]

क्ष॒त्रस्यो॒ल्बम॑सि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि॒ जाय॑ ए॒हि सु॒वो
रोहा॑व॒ रोहा॑व॒ हि सु॒वर॑हं ना॒वुभ॑योः सु॒वो रो॑क्ष्यामि॒ वाजं॑श्च

प्रस॒वश्चा॑पि॒जश्च॑ क्रतु॑श्च सु॒वश्च॑ मूर्धा च॒ व्यश्नि॑यश्चाऽ-
ऽन्त्याय॑नश्चान्त्य॑श्च भौ॒वनश्च॑ भु॒वन॑श्चाधि॒पतिश्च॑। आयु॑र्य॒ज्ञेन॑
कल्प॑तां प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तामपा॒नो -॥३८॥

य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां व्या॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां चक्षु॑र्य॒ज्ञेन॑
कल्प॑तां३ श्रो॒त्रं य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां मनो॑ य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां
वा॒ग्य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां य॒ज्ञो य॒ज्ञेन॑
कल्प॑तां५ सु॒वर्दे॒वां अ॑ग॒न्मामृ॑तां अभू॑म प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा
अ॑भू॒म॒ सम॒हं प्र॑जया॒ सं मया॑ प्र॒जा सम॒हं रा॒यस्पोषे॑ण
सं मया॑ रा॒यस्पोषो॑ऽन्नाय॒ त्वाऽन्ना॑द्याय॒ त्वा वाजा॑य॒ त्वा
वाज॑जि॒त्यायै॑ त्वाऽमृ॑तमसि॒ पुष्टि॑रसि प्र॒जन॑नमसि॥३९॥

अ॒पा॒नो वाजा॑य॒ नवं॑ च॥ _____ [१]

वाज॑स्ये॒मं प्र॑स॒वः सु॑षु॒वे अ॒ग्रे सोम॑ः राजा॑न॒मोष॑धीष्व॒प्सु।
ता अ॒स्मभ्यं॑ मधु॑मतीर्भवन्तु व॒यं रा॒ष्ट्रे जा॑ग्रियाम॒ पुरोहि॑ताः॥
वाज॑स्ये॒दं प्र॑स॒व आ ब॑भू॒वेमा च॑ वि॒श्वा भु॑वनानि स॒र्वतः॑।
स वि॒राजं॑ पर्येति प्र॒जान॑न् प्र॒जां पुष्टि॑ व॒र्धय॑मानो अ॒स्मे॥
वाज॑स्ये॒मां प्र॑स॒वः शि॑श्रिये॒ दिव॑मि॒मा च॑ वि॒श्वा भु॑वनानि
स॒म्राट्। अदि॑त्सन्तं दापयतु प्र॒जान॑न् र॒यिं॥४०॥

च नः सर्ववीरां नि यच्छतु॥ अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति
 नः सुमना भव। प्र णो यच्छ भुवस्पते धनदा असि नस्त्वम्॥
 प्र णो यच्छत्वयमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः। प्र देवाः प्रोत
 सूनृता प्र वाग्देवी ददातु नः॥ अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय
 चोदय। वाचं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं॥४१॥

च वाजिनम्॥ सोमं राजानं वरुणमग्निमन्वारभामहे।
 आदित्यान् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम्॥ देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै
 वाचो यन्तुर्यत्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य
 बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामि॥४२॥

रयिं सवितारं षड्विंशच्च॥ [१०]

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयदश्विनौ द्व्यक्षरेण प्राणापाना-
 वुदजयतां विष्णुस्यक्षरेण त्रीलोकानुदजयत्सोमश्चतुरक्षरेण
 चतुष्पदः पशूनुदजयत् पूषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयद्धाता
 षडक्षरेण षडृतूनुदजयन्मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तपदां
 शक्करीमुदजयन् बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयन्मित्रो
 नवाक्षरेण त्रिवृतं स्तोममुदजय-॥४३॥

द्वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयदिन्द्र एकादशाक्षरेण
 त्रिष्टुभमुदजयद् विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन्
 वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशः स्तोममुदजयन् रुद्राश्चतुर्दशा-
 क्षरेण चतुर्दशः स्तोममुदजयन्नादित्याः पञ्चदशाक्षरेण
 पञ्चदशः स्तोममुदजयन्नादितिः षोडशाक्षरेण षोडशः
 स्तोममुदजयत् प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशः
 स्तोममुदजयत् ॥ ४४ ॥

अजयत् षट्त्वारिंशच्च ॥ [११]

उपयामगृहीतोऽसि नृषदं त्वा द्रुषदं भुवनसदमिन्द्राय
 जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतो-
 ऽस्यप्सुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष
 ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतोऽसि पृथिविषदं त्वा-
 ऽन्तरिक्षसदं नाकसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय
 त्वा॥ ये ग्रहाः पञ्चजनीना येषां तिस्रः परमजाः। दैव्यः
 कोशः - ॥ ४५ ॥

समुज्जितः। तेषां विशिप्रियाणामिषमूर्जः समग्रभीमेष
 ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ अपाः रसमुद्वयसः सूर्यरश्मिः

स॒माभृ॑तम्। अ॒पा॒ रस॑स्य॒ यो रस॑स्तं वो॑ गृ॒ह्णाम्यु॑त्त॒ममेष॑
 ते॒ योनि॑रिन्द्रा॒य त्वा॥ अ॒या वि॒ष्टा ज॒नय॑न्कर्व॒राणि॒ स हि
 घृ॒णि॒रु॒र्वरा॑य गा॒तुः। स प्र॒त्युदै॑द्ध॒रुणो॒ मध्वो॒ अग्र॑ः स्वा॒यां
 यत्त॑नुवां॒ त॒नूमै॑रयत। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि प्र॒जाप॑तये त्वा
 जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष ते॒ योनिः॑ प्र॒जाप॑तये त्वा॥ ४६॥

कोशस्तनुवां त्रयोदश च॥ [१२]

अ॒न्वह॑ मा॒सा अ॒न्वि॒द्वना॒न्यन्वोष॑धी॒रनु॒ पर्व॑तासः।
 अ॒न्वि॒न्द्र॒ रोद॑सी वावशा॒ने अ॒न्वापो॑ अजि॒हत॒ जाय॑मानम्॥
 अ॒नु ते॒ दा॒यि म॒ह इ॒न्द्रि॒याय॑ स॒त्रा ते॒ वि॒श्वम॑नु वृ॒त्रह॑त्ये॒।
 अ॒नु क्ष॒त्रम॑नु स॒हो यज॑त्रेन्द्र॒ देवे॑भि॒रनु॒ ते नृ॑षह्ये॒॥
 इ॒न्द्रा॒णीमा॒सु ना॑रि॒षु सु॒पत्नी॑म॒हम॑श्रवम्। न ह्य॑स्या अ॒परं
 च॒न ज॒रसा॑॥ ४७॥

मर॑ते॒ पतिः॑॥ नाहमिन्द्रा॒णि रा॒रण॒ सख्यु॑र्वृषाक॑पेर् ऋ॒ते।
 यस्ये॒दम॑प्य॒ ह॒विः प्रि॒यं दे॒वेषु॑ गच्छ॑ति॥ यो जा॒त ए॒व प्र॑थ॒मो
 मन॑स्वान् दे॒वो दे॒वान् क्र॑तु॒ना पर्य॑भूषत्। यस्य॒ शुष्मा॑द्रोद॑सी
 अ॒भ्य॑सेतां नृ॒म्णस्य॑ म॒ह्ना स ज॑नास॒ इन्द्रः॑॥ आ ते॑ म॒ह
 इ॒न्द्रो॒त्युग्र॒ सम॑न्यवो यथ्स॒मर॑न्त॒ सेनाः॑। पता॑ति दि॒द्युन्न॑र्यस्य

बाहुवोर्मा ते॥४८॥

मनो विष्वद्वियुग्विचारीत्॥ मा नो मर्धोरा भरा दद्धि तन्नः
प्र दाशुषे दातवे भूरि यत् ते। नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन् तं
उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः॥ आ तू भर माकिरेतत्
परिष्ठाद्विद्वा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम्। इन्द्र यत् ते माहिंनं
दत्रमस्त्यस्मभ्यं तद्धर्यश्च॥४९॥

प्र यन्धि॥ प्रदातारं हवामह इन्द्रमा हविषां वयम्। उभा
हि हस्ता वसूना पृणस्वाऽऽप्र यच्छ दक्षिणादोत सव्यात्॥
प्रदाता वज्री वृषभस्तुराषादुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा।
अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः॥
इन्द्रः सुत्रामा स्ववां अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः।
बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य॥५०॥

पतयः स्याम॥ तस्य वयं सुमृतौ यज्ञियस्यापि भद्रे
सौमनसे स्याम। स सुत्रामा स्ववां इन्द्रो अस्मे आराचिद्वेषः
सनुतर्युयोतु॥ रेवतीर्नः सधमाद् इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः।
क्षुमन्तो याभिर्मदेम॥ प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत।
अभीके चिदु लोककृत्सङ्गे समथ्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि

चोदिता नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु॥५१॥

जुरसा मा तै हर्यश्च सुवीर्यस्याध्येकं च॥—————[१३]

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रश्नः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दक्षिणा ये
प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तन्नैर्ऋतमेककपालं कृष्णं
वासः कृष्णतूषं दक्षिणा वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण एष
तै निर्ऋते भागो भूतै हविष्मत्यसि मुञ्चेममहंसः स्वाहा
नमो य इदं चकाराऽऽदित्यं चरुं निर्वपति वरो दक्षिणाऽ-
ऽग्रावैष्णवमेकादशकपालं वामनो वही दक्षिणाऽग्रीषोमीय-
॥१॥

मेकादशकपालं हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो
वही दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभो वही
दक्षिणैन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुं प्रथमजो वथ्सो
दक्षिणा सौम्यः श्यामाकं चरुं वासो दक्षिणा सरस्वत्यै

च॒रुः सर॑स्वते च॒रुं मि॑थुनौ गावौ दक्षि॑णा॥२॥

अ॒ग्नी॒षोमी॒यं चतु॑स्त्रि॒ंशच्च॥ [१]

आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पति सौ॒म्यं च॒रुः सा॑वि॒त्रं
द्वा॑द॒शक॑पालः सार॑स्वतं च॒रुं पौ॒ष्णं च॒रुं मा॑रु॒तः
स॒प्तक॑पालं वैश्व॒दे॒वीमा॒मिक्षा॑ द्यावापृथि॒व्यमे॑क॒कपाल॑म्॥३॥

आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाद॑श॥ [२]

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमे॑का॒दश॑कपालं मा॒रु॒तीमा॒मिक्षा॑ वा॒रु॒णीमा॒मिक्षा॑
का॒यमे॑क॒कपालं॑ प्रघा॒स्यान् ह॒वाम॑हे म॒रुतो॑ य॒ज्ञवा॑हसः
कर॑म्भेण॑ स॒जोष॑सः॥ मो षू णं इन्द्र॑ पृथ्सु दे॒वास्तु॑ स्म ते
शुष्मि॑न्नव॒या। म॒ही ह्य॑स्य मी॒ढुषो॑ य॒व्या। ह॒विष्म॑तो म॒रुतो॑
वन्द॑ते गीः॥ यद् ग्रामे॑ यद॒रण्ये॑ यथ्स॒भायां॑ यदि॒न्द्रिये॑।
यच्छू॑द्रे यद॒र्य ए॑न॒श्चकृ॑मा व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि ध॒र्मणि॑
तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑॥ अ॒क्रन् क॑र्म क॒र्मकृ॑तः स॒ह वा॒चा
म॑योभुवा॥ दे॒वेभ्यः॑ क॒र्म कृ॑त्वाऽस्तं प्रेतं सु॒दान॑वः॥४॥

व॒यं यद् वि॑ंश॒तिश्च॑॥ [३]

अ॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पति सा॒कः

सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यन्दिने चरुं मरुद्भ्यो
 गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुं पूर्णां दर्वि परां पतु
 सुपूर्णां पुनरापतत। वस्त्रेव वि क्रीणावहा इषमूर्जः शतक्रतो॥
 देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे। निहारमिन्नि मे
 हरा निहारं॥५॥

नि हरामि ते॥ मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशः
 सप्तकपालं निर्वपति साकः सूर्येणोद्यताग्नेयमष्टाकपालं
 निर्वपति सौम्यं चरुः सावित्रं द्वादशकपालः
 सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमैन्द्राग्नमेकादशकपालमैन्द्रं
 चरुं वैश्वकर्मणमेककपालम्॥६॥

हरा निहारं त्रिंशच्च॥ [४]

सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो
 बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवाच्यायै दुग्धे
 मन्थमेतत् ते तत् ये च त्वामन्वेतत् ते पितामह प्रपितामह
 ये च त्वामन्वत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वः सुसन्दृशं त्वा
 वयं मघवन् मन्दिषीमहि॥ प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि
 वशाः अनु॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥७॥

अक्षन्नमीमदन्तु ह्यव प्रिया अधूषत॥ अस्तोषतु
 स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥
 अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त
 पितरः॥ परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पृथिभिः पूर्यैः॥ अथा
 पितृन्सुविदत्रा५ अपीत यमेन ये संधिमादं मदन्ति॥ मनो
 न्वा हुवामहे नाराश५सेन स्तोमेन पितृणां च मन्मभिः॥
 आ॥८॥

न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे॥ ज्योक् च सूर्य
 दृशे॥ पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः॥ जीवं व्रात५
 सचेमहि॥ यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा
 जिहि५सिम॥ अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु
 दुरिता यानि चकृम करोतु मामनेनसम्॥९॥

हरी मन्मभिरा चतुश्चत्वारि५शच्च॥ [५]

प्रतिपूरुषमेककपालान्निर्वपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गृह्याः
 स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशूना५ शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे
 यच्छैक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आखुस्ते रुद्र पशुस्तं
 जुषस्वैष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकया तं जुषस्व

भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजमथो अस्मभ्यं भेषजं
सुभेषजं॥१०॥

यथाऽसंति॥ सुगं मेषाय मेष्ट्यां अवाँम्ब रुद्रमदिमह्यव देवं
त्र्यम्बकम्॥ यथा नः श्रेयसः करद्यथा नो वस्यसः करद्यथा
नः पशुमतः करद्यथा नो व्यवसाययात्॥ त्र्यम्बकं यजामहे
सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मा-
ऽमृतात्॥ एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन पुरो
मूजवतोऽतीह्यवततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः॥११॥

सुभेषजमिहि त्रीणि च॥ [६]

ऐन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय
पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं
द्वादशगवः सीरं दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं
गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुं वहिनीं
धेनुर्दक्षिणा ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्रा दक्षिणसदो यमनेत्राः
पश्चात्सदः सवितृनेत्रा उत्तरसदो वरुणनेत्रा उपरिषदो
बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो॥१२॥

नमस्तेभ्यः स्वाहा समूढः रक्षः सन्दग्धः रक्ष इदमहः

रक्षोऽभि सं दं॒हाम्य॒ग्रये॑ रक्षो॒घ्ने स्वाहा॑ य॒माय॑ सवि॒त्रे
वरु॑णाय॒ बृह॒स्पत॑ये॒ दुव॑स्वते रक्षो॒घ्ने स्वाहा॑ प्र॒ष्टिवा॒ही रथो॑
दक्षि॑णा दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वेऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑ पृ॒ष्णो
हस्ता॑भ्या॒ः रक्ष॑सो व॒धं जु॑होमि ह॒तः रक्षोऽव॑धिष्म॒ रक्षो॑
यद्व॒स्ते तद॑क्षि॒णा॥१३॥

तेभ्यः पञ्च॑चत्वारि॒ःशच्च॥ [७]

धा॒त्रे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपा॒लं निर्व॑प॒त्यनु॑म॒त्यै
च॒रुः रा॒कायै॑ च॒रुः सि॑नीवा॒ल्यै च॒रुं कु॒ह्वै च॒रुं
मि॒थुनौ गा॒वौ दक्षि॑णाऽऽग्रा॒वैष्ण॒वमे॑का॒दश॑कपा॒लं
निर्व॑प॒त्यैन्द्रा॒वैष्ण॒वमे॑का॒दश॑कपा॒लं वैष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लं
वा॒मनो॑ व॒ही दक्षि॑णाऽग्री॒षोमी॒यमे॑का॒दश॑कपा॒लं निर्व॑पतीन्द्रा॒-
सो॒मीय॑मे॒काद॑शकपा॒लः सौ॒म्यं च॒रुं ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा सोमा॒पौष्णं॑
च॒रुं निर्व॑प॒त्यैन्द्रा॒पौष्णं॑ च॒रुं पौ॒ष्णं च॒रुः श्या॒मो दक्षि॑णा
वै॒श्वान॒रं द्वा॒दश॑कपा॒लं निर्व॑पति॒ हिर॑ण्यं दक्षि॑णा वा॒रुणं॑
य॒वम॑यं च॒रुम॑श्चो दक्षि॑णा॥१४॥

नि॒र॒ष्टौ च॥ [८]

बार॒हस्प॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति ब्र॒ह्मणो॑ गृ॒हे शि॑तिपृ॒ष्ठो
 दक्षि॑णै॒न्द्रमेका॑दशकपालः॒ राज॒न्यस्य॑ गृ॒ह ऋ॑षभो दक्षि॑णा-
 ऽऽदि॒त्यं च॒रुं महि॑ष्यै गृ॒हे धे॒नुर्दक्षि॑णा नैर्ऋ॒तं च॒रुं
 परि॑वृ॒त्तयै॑ गृ॒हे कृ॑ष्णानां ब्री॒हीणां न॒खनि॑र्भिन्नं कृ॑ष्णा कू॒टा
 दक्षि॑णाऽऽग्ने॒यमृ॒ष्टाक॑पालः॒ सेना॒न्यो गृ॒हे हि॑र॒ण्यं दक्षि॑णा
 वारु॑णं दश॑कपालः॒ सू॒तस्य॑ गृ॒हे म॒हानि॑र॒ष्टो दक्षि॑णा
 मारु॑तः॒ सप्त॑कपालं ग्राम॒ण्यो गृ॒हे पृ॒श्निर्दक्षि॑णा सावि॒त्रं
 द्वाद॑शकपालं ॥ १५ ॥

क्ष॒त्तुर्गृ॒ह उप॑ध्व॒स्तो दक्षि॑णाऽऽश्वि॒नं द्वि॑कपालः॒
 स॒ङ्ग॒हीतु॑र्गृ॒हे संवा॒त्यो दक्षि॑णा पौ॒ष्णं च॒रुं भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे
 श्या॒मो दक्षि॑णा रौ॒द्रं गा॑वीधु॒कं च॒रुम॑क्षावा॒पस्य॑ गृ॒हे श॒बल॒
 उ॒द्वा॒रो दक्षि॑णेन्द्रा॒य सु॒त्राम्नो॑ पुरो॒डाश॑मेका॑दशकपालं प्रति
 निर्व॑प॒तीन्द्रा॒याः हो॒मुचे॒ऽयं नो॒ राजा॑ वृ॒त्रहा॑ राजा॑ भू॒त्वा
 वृ॒त्रं व॑ध्यान्मैत्राबार॒हस्प॒त्यं भ॑वति श्वे॒तायै॑ श्वे॒तव॑त्सायै दु॒ग्धे
 स्व॑य॒म्मूर्ते॑ स्व॑य॒म्मथि॑त आज्य॒ आश्व॑त्थे ॥ १६ ॥

पात्रे चतुःस॒क्तौ स्व॑यमवप॒न्नायै॑ शाखा॒यै क॒र्णाः श्वा॑कर्णाः॒ श्व
 तण्डु॒लान् वि चि॑नुया॒द्ये क॒र्णाः स प॑यसि बार॒हस्प॒त्यो

येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः स्वयं कृता वेदिर्भवति स्वयन्दिनं
बर्हिः स्वयं कृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्स्या दक्षिणा॥१७॥

सावित्रं द्वादशकपालमाश्वत्थे त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१]

अ॒ग्नये॑ गृ॒हप॑तये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्वपति कृ॒ष्णानां॑
व्री॒हीणां॑ सोमा॒य वन॑स्पतये श्यामा॒कं च॒रुं स॑वि॒त्रे
स॒त्यप्र॑सवाय पुरो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालमाशूनां व्री॒हीणां॑
रु॒द्राय॑ पशु॒पत॑ये गा॒वीधु॑कं च॒रुं बृ॒हस्प॑तये वा॒चस्प॑तये नै॒वारं
च॒रुमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठाय॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं म॒हाव्री॑हीणां
मि॒त्राय॑ स॒त्याया॑ऽऽम्बानां॑ च॒रुं वरु॑णाय धर्म॑पतये यव॑मयं
च॒रुं स॑वि॒ता त्वा॑ प्रस॒वानां॑ सुव॑ताम॒ग्निर्गृ॑हप॑तीनां॒ सोमो॑
वन॑स्पतीनां॒ रु॒द्रः प॑शूनां॥१८॥

बृ॒हस्प॑तिर्वा॒चामिन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठानां॑ मि॒त्रः स॒त्यानां॑ वरु॑णो
धर्म॑पतीनां॒ ये दे॒वा दे॒वसु॒वः स्थ॑ त इ॒ममा॑मुष्याय॒णम॑नमि॒त्राय॑
सुव॑ध्वं म॒हते॑ क्ष॒त्राय॑ म॒हत॑ आधि॒पत्या॑य म॒हते॑ जा॒नरा॑ज्यायैष
वो॑ भर॒ता रा॒जा सोमो॑ऽस्माकं ब्रा॒ह्मणा॑नां॒ राजा॑ प्रति॒
त्यन्ना॑म॒ राज्य॑म॒धायि॑ स्वां त॒नुवं॑ वरु॑णो अ॒शि॒श्रेच्छु॑र्चैर्मि॒त्रस्य॑
व्र॒त्या अ॒भूमा॑म॒न्महि॑ म॒हत॑ ऋ॒तस्य॑ नाम॒ सर्वे॑ व्रा॒ता

वरुणस्याभूवन्वि मित्र एवैररातिमतारीदसूषुदन्त यज्ञियां
 ऋतेन व्यु त्रितो जरिमाणं न आनड् विष्णोः क्रमोऽसि
 विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि॥१९॥

पशूनां व्राताः पञ्चविंशतिश्च॥ [१०]

अर्थेतः स्थाऽपां पतिरसि वृषास्यूर्मिवृषसेनोऽसि
 ब्रजक्षितः स्थ मरुतामोजः स्थ सूर्यवर्चसः स्थ सूर्यत्वचसः
 स्थ मान्दाः स्थ वाशाः स्थ शक्ररीः स्थ विश्वभृतः स्थ
 जनभृतः स्थाऽग्नेस्तेजस्याः स्थाऽपामोषधीनां रसः
 स्थाऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः।
 याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन् याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः॥
 राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहा राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रममुष्मै
 दत्त॥२०॥

अत्येकादश च॥ [११]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः
 क्षत्रियाय वन्वाना अनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः
 क्षत्रियाय दधतीरनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजाः सोमस्य
 दात्रमसि शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृता अमृतेन

स्वाहा॑ राज॒सूया॑य॒ चिता॑नाः॥ स॒ध॒मादो॑ द्यु॒ग्निनी॒रूर्ज॑ ए॒ता
अनि॑भृष्टा अप॒स्युवो॒ वसा॑नः। प॒स्त्या॑सु च॒क्रे वरु॑णः
स॒ध॒स्थम॑पा॒ ५ शिशु॑र्-॥ २१॥

मा॒तृ॒त॒मा॒स्व॒न्तः॥ क्ष॒त्र॒स्यो॒ल्ब॑मसि क्ष॒त्र॒स्य॒ योनि॑र॒स्यावि॑न्नो
अ॒ग्निर्गृ॑हप॒तिरा॑वि॒न्न इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वा आ॒वि॒न्नः पू॒षा वि॒श्ववे॑दा
आ॒वि॒न्नो मि॒त्रावरु॑णावृ॒तावृ॑धा॒वावि॑न्ने द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते
आ॒वि॒न्ना दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॒प्यावि॑न्नोऽय॒म॒सावा॑मु॒ष्याय॑णोऽस्यां
वि॒श्य॑स्मिन् रा॒ष्ट्रे म॑ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते
जान॑राज्यायैष वो॑ भर॒ता राजा॒ सोमो॑ऽस्माकं ब्राह्म॒णाना॑ ५
राजेन्द्र॑स्य॥ २२॥

वज्रो॑ऽसि वा॒र्त्रघ्न॑स्त्वयाऽयं वृ॒त्रं व॑ध्याच्छत्रु॒बाध॑नाः स्थ
पा॒त मा॑ प्र॒त्यञ्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यञ्च॑म॒न्वञ्च॑ मा पा॒त दि॒ग्भ्यो
मा॑ पा॒त वि॒श्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒त हि॒र॒ण्यव॑र्णावु॒षसा॑
वि॒रो॒केऽयः॑ स्थू॒णावु॑दि॒तौ सूर्य॑स्याऽऽरो॒हतं॑ वरुण मि॒त्रं ग॑तं
तत॑श्चक्षाथाम॒दि॒तिं दि॒तिं च॥ २३॥

शिशुरिन्द्रस्यैकचत्वारि ५ शब्दः॥ [१२]

स॒मिध॒मा तिष्ठ॑ गाय॒त्री त्वा॒ छन्द॑सामवतु त्रि॒वृ॒थस्तोमो॑

रथन्त॒रꣳ सा॒माग्नि॑र्दे॒वता॒ ब्रह्म॒ द्रवि॑णमु॒ग्रामा ति॑ष्ठ त्रि॒ष्टुप् त्वा॒
छन्द॑सामवतु प॒ञ्चद॑शः स्तोमो॑ बृ॒हत्सामेन्द्रो॑ दे॒वता॑ क्ष॒त्रं द्रवि॑णं
वि॒राज॒मा ति॑ष्ठ जग॑ती त्वा॒ छन्द॑सामवतु स॒प्तद॑शः स्तोमो॑
वैरू॒पꣳ सा॒मं म॒रुतो॑ दे॒वता॒ वि॒द्भ्रवि॑णमु॒दीची॒मा ति॑ष्ठानु॒ष्टुप्
त्वा॒ ॥ २४ ॥

छन्द॑सामवत्वेकवि॒ंशः स्तोमो॑ वैरा॒जꣳ सा॒मं मि॒त्रावरु॑णौ
दे॒वता॒ बलं॑ द्रवि॑णमु॒र्ध्वा॒मा ति॑ष्ठ प॒ङ्क्ति॑स्त्वा॒ छन्द॑सामवतु
त्रि॒णव॒त्रय॑स्त्रि॒ंशौ स्तोमो॑ शा॒क्रर॑रैव॒ते सा॒मनी॑ बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॒
वर्चो॑ द्रवि॑णमी॒दृङ् चान्या॑दृङ् चै॒तादृङ् च॑ प्र॒तिदृङ् च॑
मि॒तश्च॑ स॒मि॒तश्च॑ स॒भराः॑। शु॒क्रज्यो॑तिश्च चि॒त्रज्यो॑तिश्च
स॒त्यज्यो॑तिश्च ज्योति॑ष्माꣳश्च स॒त्यश्च॑र्त॒पाश्चा॒-॥ २५ ॥

त्यꣳहाः। अ॒ग्नये॑ स्वाहा सोमा॑य॒ स्वाहा॑ सवि॒त्रे स्वाहा॑
सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे स्वाहा॑ बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑
घोषा॑य॒ स्वाहा॑ श्लोका॑य॒ स्वाहाऽꣳशा॑य॒ स्वाहा॑ भगा॑य॒ स्वाहा॑
क्षेत्र॑स्य॒ पत॑ये॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ दि॒वे
स्वाहा॑ सू॒र्याय॒ स्वाहा॑ च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहाऽद्भ्यः॑
स्वाहा॑ ष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑ वन॑स्पतिभ्यः॒ स्वाहा॑ चरा॑चरेभ्यः॒ स्वाहा॑

परिप्लवेभ्यः स्वाहा॑ सरीसृपेभ्यः स्वाहा॑॥२६॥

अनुष्टुप्स्वर्तपाश्च सरीसृपेभ्यः स्वाहा॑॥—————[१३]

सोम॑स्य त्विषि॑रसि तवे॑व मे त्विषि॑र्भूयादमृत॑मसि मृत्यो॑र्मा
पाहि॑ दि॒द्योन्मा॑ पा॒ह्यवे॑ष्टा द॒न्द॒शूका॑ निर॑स्तं नमु॑चेः शिरः॑॥
सोमो॑ राजा वरु॑णो दे॒वा ध॑र्मसुव॑श्च ये। ते ते॒ वाच॑ः सुव॒न्तां
ते ते॑ प्रा॒णः सु॑व॒न्तां ते ते॑ चक्षुः॑ सुव॒न्तां ते ते॑ श्रोत्र॑ः
सुव॒न्ताः सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्नेना॒भिषि॑श्चाम्य॒ग्नेस्-॥२७॥

तेज॑सा सूर्य॑स्य वर्च॑सेन्द्र॒स्येन्द्रि॑येण मि॒त्रावरु॑णयोर्वीर्ये॑ण
म॒रुता॒मोज॑सा क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिर॒स्यति॑ दि॒वस्पा॑हि
स॒माव॑वृ॒त्रन्न॒धरा॑गुदी॒चीर॑हि बु॒ध्रिय॑मनु॒ स॒ञ्चर॑न्ती॒स्ताः
पर्व॑तस्य वृष॒भस्य॑ पृ॒ष्ठे नाव॑श्चरन्ति स्व॒सिच॑ इया॒नाः॥ रुद्र॑
यत्ते॑ क्रयी॒ परं॒ नाम॒ तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसि। प्रजा॑पते॒ न
त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते
जुहु॑मस्तन्नो॒ अस्तु॑ व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥२८॥

अग्नेस्तैकादश च॥—————[१४]

इन्द्र॑स्य वज्रो॑ऽसि वा॒र्त्रघ्न॑स्त्वया॒ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यान्मि॒त्रावरु॑ण-

योस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि यज्ञस्य योगेन विष्णोः
 क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि मरुतां
 प्रसवे जेषमाप्तं मनः समहमिन्द्रियेण वीर्येण पशूनां मन्युरसि
 तवेव मे मन्युर्भूयान्नमो मात्रे पृथिव्यै माऽहं मातरं पृथिवीं
 हिंसिषं मा॥२९॥

मां माता पृथिवी हिंसीदियं दस्यायुरस्यायुर्मे धेह्यूर्गस्यूर्जं
 मे धेहि युद्धुःसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेह्यग्रये गृहपतये
 स्वाहा सोमाय वनस्पतये स्वाहेन्द्रस्य बलाय स्वाहा
 मरुतामोजसे स्वाहा हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता
 वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्धोमसदजा गोजा
 ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्॥३०॥

हिंसिषं मर्तजास्त्रीणि च॥—————[१५]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि समहं विश्वेदेवैः क्षत्रस्य नाभिरसि
 क्षत्रस्य योनिरसि स्योनामा सीद सुषदामा सीद मा त्वां
 हिंसीन्मा मां हिंसीन्निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यां स्वा
 साम्राज्याय सुक्रतुर्ब्रह्मा(३)न् त्वं राजन् ब्रह्माऽसि सविता-
 ऽसि सत्यसंवो ब्रह्मा(३)न् त्वं राजन् ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि

सत्यौजा॥ ३१॥

ब्रह्मा(३)न् त्व९ राजन् ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेवो
ब्रह्मा(३)न् त्व९ राजन् ब्रह्माऽसि वरुणोऽसि सत्यधर्मेन्द्रस्य
वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रध्य दिशोऽभ्यय९ राजा-
ऽभूत्सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्। अपां नप्रे
स्वाहोर्जो नप्रे स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहा॥ ३२॥

सत्यौजाँश्चत्वारि९शच्च॥ [१६]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा सारस्वतं चरुं
वत्सतरी दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालमुपध्वस्तो दक्षिणा
पौष्णं चरु९ श्यामो दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरु९ शितिपृष्ठो
दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वारुणं दशकपालं
महानिरष्टो दक्षिणा सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा त्वाष्ट्रमष्टाकपाल९
शुण्ठो दक्षिणा वैष्णवं त्रिकपालं वामनो दक्षिणा॥ ३३॥

आग्नेयं द्विचत्वारि९शत्॥ [१७]

सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां
प्र यच्छति दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति दशपेयो
भवति शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदश९ स्तोत्रं भवति

प्राकाशावध्वर्यवे ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मः होत्रे-
 ऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां
 मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छुःसिने वाससी नेष्टापोतृभ्याः
 स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायानुद्वाहमग्नीधे भार्गवो होता
 भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसामः
 सारस्वतीरपो गृह्णाति॥ ३४॥

वारवन्तीयं चत्वारि च॥ [१८]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादश-
 कपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गीं पष्ठौही दक्षिणा
 मैत्रावरुणीमामिक्षां वशा दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुः
 शितिपृष्ठो दक्षिणाऽऽदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते मारुतीं
 पृश्निं पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति
 सरस्वते सत्यवाचे चरुः सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं
 द्वादशकपालं तिसृधन्वः शुष्कदृतिर्दक्षिणा॥ ३५॥

आग्नेयः सप्तचत्वारिंशत्॥ [१९]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुः सवित्रं
 द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं

द्वादशकपालं दक्षिणो रथवाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं
चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं
चरुमादित्यं चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो दक्षिणा॥३६॥

आग्नेयं चतुस्त्रिंशत्॥ [२०]

स्वाद्वीं त्वां स्वादुनां तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि
स० सोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्व पुनातु ते परिस्रुत० सोम० सूर्यस्य
दुहिता। वारेण शश्वता तना॥ वायुः पूतः पवित्रेण
प्रत्यङ्मुखो सोमो अतिद्रुतः। इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ कुविदङ्ग
यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूयं। इहेहैषां कृणुत
भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः॥ आश्विनं धूम्रमा
लभते सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति
सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपाल० सोमप्रतीकाः
पितरस्तृणुत वडंबा दक्षिणा॥३७॥

भोजनानि षड्विंशतिश्च॥ [२१]

अग्नाविष्णू महि तद्वा महित्वं वीतं घृतस्य गुह्यानि नाम।

दमेदमे स॒प्त रत्ना॒ दधाना॒ प्रति॑ वां जि॒ह्वा घृ॒तमा च॑रण्येत्॥
 अ॒ग्नाविष्णू॑ म॒हि धाम॑ प्रि॒यं वा॑ वी॒थो घृ॒तस्य॒ गुह्या॑ जुषा॒णा।
 दमेदमे सुष्टु॑तीर्वावृ॒धाना॒ प्रति॑ वां जि॒ह्वा घृ॒तमुच्च॑रण्येत्॥ प्र
 णो॑ दे॒वी सर॑स्वती॒ वाजै॑भिर्वा॒जिनी॑वती। धी॒नाम॑वि॒त्र्यव॑तु।
 आ नो॑ दि॒वो बृ॑हतः॥३८॥

पर्व॑ता॒दा सर॑स्वती यज॒ता ग॑न्तु य॒ज्ञम्। हव॑ दे॒वी
 जु॑जुषा॒णा घृ॒ताची॑ श॒ग्मां नो॒ वाच॑मुश॒ती शृ॑णोतु॥ बृह॑स्पते
 जुष॑स्व नो ह॒व्यानि॑ वि॒श्वदे॒व्य। रास्व॒ रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥
 ए॒वा पि॒त्रे वि॒श्वदे॑वाय॒ वृष्णे॑ य॒ज्ञैर्वि॑धेम॒ नम॑सा ह॒विर्भिः॑।
 बृह॑स्पते सुप्र॒जा वी॒रव॑न्तो व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥
 बृह॑स्पते अति॒ यद॒र्यो अ॒र्हाद्दु॑मद्विभाति॒ क्रतु॑म॒ञ्जने॑षु।
 यद्दी॒दय॑च्छ॒वंस॑-॥३९॥

-त॑प्रजात॒ तद॒स्मासु॒ द्रवि॑णं धेहि चि॒त्रम्॥ आ नो॑
 मि॒त्रावरु॑णा घृ॒तैर्गव्यू॑तिमुक्षतम्। मध्वा॒ रजा॑सि सु॒क्रतू॥
 प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं जी॒वसे॑ न॒ आ नो॑ गव्यू॒तिमुक्ष॑तं घृ॒तेन॑।
 आ नो॑ जने॑ श्रवयतं यु॒वाना॑ श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒वेमा॥
 अ॒ग्निं वः॑ पू॒र्व्य गि॒रा दे॒वमी॑डे॒ वसू॑नाम्। स॒पर्य॑न्तः पुरु॒प्रि॒यं

मित्रं न क्षेत्रसाधसम्॥ मक्षू देववन्तो रथः॥४०॥

शूरो वा पृथ्सु कासु चित्। देवानां य इन्मनो यजमान्
इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत्॥ न यजमान रिष्यसि न सुन्वान्
न देवयो॥ असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्चियम्॥ नकिष्टं
कर्मणा नशन्न प्र योषन्न योषति॥ उप क्षरन्ति सिन्धवो
मयोभुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः। पृणन्तं च पपुंरिं
च॥४१॥

श्रवस्यवो घृतस्य धारा उप यन्ति विश्वतः॥ सोमारुद्रा
वि वृहतं विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश। आरे बाधेथां
निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्रमुमुक्तमस्मत्॥ सोमारुद्रा
युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम्। अव स्यतं
मुञ्चतं यन्नो अस्ति तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत्॥ सोमापूषणा
जनना रयीणां जनना दिवो जनना पृथिव्याः। जातौ विश्वस्य
भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥ इमौ देवौ
जायमानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा। आभ्यामिन्द्रः
पक्रमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्त्रियासु॥४२॥

बृहतः शवसा रथः पपुंरिं च दिवो जनना पञ्चविंशतिश्च॥ [२२]

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

वा॒यु॒व्यः॑ श्वे॒तमा॒ल॒भे॒त् भू॒ति॒का॒मो वा॒युर्वै॑ क्षे॒पि॒ष्ठा दे॒वता॑
 वा॒युमे॒व स्वे॒न भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ भू॒तिङ्ग॑मयति॒
 भव॑त्ये॒वाति॑क्षिप्रा दे॒वते॒त्याहुः॑ सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॑ इत्ये॒तमे॒व
 सन्तं॑ वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑ नि॒युद्वा अ॑स्य॒ धृति॑र्द्ध॒त ए॒व
 भूति॑मु॒पैत्य॑प्र॒दाहा॒य भव॑त्ये॒व ॥ १ ॥

वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भे॒त् ग्रा॒म॒का॒मो वा॒युर्वा॑ इ॒माः
 प्र॒जा न॑स्यो॒ता नै॒नीय॑ते वा॒युमे॒व नि॒युत्वं॑न्तः॑ स्वे॒न
 भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प्र॒जा न॑स्यो॒ता नि॒यच्छ॑ति
 ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति नि॒युत्वं॑ते भवति॒ द्धु॒वा ए॒वास्मा॑ अन॑पगाः
 करो॑ति वा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भेत॑ प्र॒जाका॑मः प्रा॒णो वै
 वा॒युर॑पा॒नो नि॒युत्प्रा॑णापा॒नौ खलु॑ वा ए॒तस्य॑ प्र॒जायाः॑ ॥ २ ॥

अप॑क्रामतो॒ योऽलं॑ प्र॒जायै॑ सन्प्र॒जान्न॑ वि॒न्दते॑ वा॒युमे॒व
 नि॒युत्वं॑न्तः॑ स्वे॒न भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प्रा॒णापा॒ना॒भ्यां॑
 प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वि॒न्दते॑ प्र॒जाँश्चा॒यवे॑ नि॒युत्वंत॑ आल॒भे॒त्

ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा
 एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तः
 स्वेन भागधेयेनोप॥३॥

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
 जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयत
 प्रजाः पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ
 प्रागृह्णात्ततोऽजस्तूपरः समभवत्तः स्वायै देवताया आ-
 लभत ततो वै स प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः॥४॥

पशुकामः स्यात्स एतं प्राजापत्यमजन्तूपरमालभेत
 प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
 प्रजां पशून्प्रजनयति यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपं
 यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्गवां यदव्या इव
 शफास्तदवीनां यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
 पशवस्तान्॥५॥

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्णत्रैतमालभेत पशुकामो द्वौ
 वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायेते ऊर्जं पुष्टिन्तृतीयः
 सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै
 पशून्प्रजनयतः सोमो वै रैतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता

सोमं ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति पू॒षा प॒शून्प्रज॑नयत्यौदु॒म्बरो॑
यूपो॑ भव॒त्यूर्वा उ॑दु॒म्बर॒ ऊ॒र्क्पर्श॑व॒ ऊ॒र्जैवास्मा॒ ऊ॒र्जं
प॒शून्वरु॑न्धे॥६॥

भव॑त्ये॒व प्र॒जायां॑ आ॒मय॑ति वा॒युमे॒व नि॒युत्व॑न्तः॒ स्व॑नं भा॒गधे॒येनोप॑ प्र॒जाका॑म॒स्तान्
यूप॑स्त्रयो॒दश च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीराय॒न्ता
वरु॑णमगच्छ॒न्ता अ॒न्वैत्ताः पु॒नर॑याचत् ता अ॑स्मै न
पु॒नर॑ददा॒त्सोऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृणी॒ष्वथ॑ मे पु॒नर्दे॑हीति॒ तासां॑ वर॒मा-
ऽल॑भत् स कृ॒ष्ण एक॑शितिपादभवद्यो वरु॑णगृहीतः स्या॒त्स
ए॒तं वा॑रु॒णं कृ॒ष्णमेक॑शितिपाद॒माल॑भेत् वरु॑णम्॥७॥

ए॒व स्व॑नं भा॒गधे॒येनोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति
कृ॒ष्ण एक॑शितिपाद्भवति॒ वारु॑णो ह्ये॒ष दे॒वता॑या
समृ॑द्धौ सु॒वर्भा॑नुरासुरः सूर्य॑न्तम॑साऽवि॒द्ध्यत्त॑स्मै दे॒वाः
प्राय॑श्चित्तिमैच्छ॒न्तस्य॑ यत्प्र॑थम॒न्तमो॑ऽपाघ्न॒न्त्सा कृ॒ष्णा-
ऽवि॑रभवद्यद्वितीय॒ः सा फ॑ल्गु॒नी यत्तृ॑तीय॒ः सा ब॑ल॒क्षी
यद॑द्ध्य॒स्थाद॑पाकृ॒न्तन्त्साऽवि॑र्ष॒शा॥८॥

सम॑भव॒त्ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्दे॒वप॒शुर्वा अ॒यं सम॑भू॒त्कस्मा॑

इममालंफस्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पां पृथिव्यासीदजाता
 ओषधयस्तामविं वशामादित्येभ्यः कामायाऽलभन्त ततो वा
 अप्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत प्रथेय पशुभिः प्र
 प्रजयां जायेयेति स एतामविं वशामादित्येभ्यः कामाय॥९॥

आ लभेतादित्यानेव कामः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजयां जनयन्त्यसावादित्यो
 न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मां एता
 मल्हा आलभन्ताग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं
 श्वेतां बार्हस्पत्यान्ताभिरेवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः
 स्यात्तस्मां एता मल्हा आलभेत॥१०॥

आग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां
 बार्हस्पत्यामेता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 ता एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधति ब्रह्मवर्चस्येव भवति
 वसन्तां प्रातराग्नेयीं कृष्णग्रीवीमालभेत ग्रीष्मे मृद्धन्दिने
 संहितामैन्द्रीं शरद्वपराह्णे श्वेतां बार्हस्पत्यान्त्रीणि
 वा आदित्यस्य तेजांसि वसन्तां प्रातर्ग्रीष्मे मृद्धन्दिने
 शरद्वपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येव॥११॥

अव रुन्धे सं वत्सरं पर्यालभ्यन्ते सं वत्सरो वै

ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता सं वत्सुर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति
 ब्रह्मवर्चस्येव भवति गर्भिण्यो भवन्तीन्द्रियं वै गर्भं
 इन्द्रियमेवास्मिन्दधति सारस्वतीं मेघीमालंभेत य ईश्वरो
 वाचो वदितोः सन्वाचन्न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति सैवास्मिन्॥१२॥

वाचन्दधाति प्रवदिता वाचो भवत्यपन्नदती भवति
 तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्त्याग्नेयं कृष्णग्रीवमा
 लंभेत सौम्यं बभ्रुं ज्योगामयाव्यग्निं वा एतस्य शरीरं
 गच्छति सोमं रसो यस्य ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य
 शरीरन्निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
 सौम्यं बभ्रुमालंभेताग्नेयं कृष्णग्रीवं प्रजाकामः सोमः॥१३॥

वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै
 रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजामाग्नेयं
 कृष्णग्रीवमालंभेत सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य
 न विरोचेत यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन्तेन दधाति
 यथ्सौम्यो ब्रह्मवर्चसन्तेन कृष्णग्रीवं आग्नेयो भवति तमं
 एवास्मादपहन्ति श्वेतो भवति॥१४॥

रुचमेवास्मिन्दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नि
कृष्णग्रीवमालभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरोधयाऽ
स्पर्धमान आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो राजन्यो-
ऽभितः सौम्यमाग्नेयौ भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभयतो
राष्ट्रं परिगृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनन्दधते ॥ १५ ॥

लभेत वरुणं वशैतामविं वशामादित्येभ्यः कामाय मल्हा आलभेत तान्येव सैवास्मिन्स्थोमः

श्वेतो भवति त्रिचत्वारिंशच्च। (२) ॥ [२]

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्द्धन्त स एतं विष्णुर्वामनमपश्यत्त
स्वायै देवताया आलभत ततो वै स इमाल्लोकानभ्यजयद्वैष्णवं
वामनमालभेत स्पर्द्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति
विषम आलभेत विषमा इव हीमे लोकाः समृद्ध्या इन्द्राय
मन्युमते मनस्वते ललामं प्राशृङ्गमालभेत सङ्ग्रामे (१६)

सं यत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव
मन्युमन्तं मनस्वन्तऽस्वेन भागधेयेनोपधावति स
एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति त
सङ्ग्राममिन्द्राय मरुत्वते पृश्निसक्थमालभेत ग्रामकाम
इन्द्रमेव मरुत्वन्तऽस्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै

सजा॒तान्प्रयच्छति॑ ग्रा॒म्यैव॑ भ॒वति॑ यदृष॒भस्तेन॑ (१७)

ऐ॒न्द्रो यत्पृ॒श्निस्तेन॑ मा॒रुतः॑ समृ॒द्धौ प॒श्चात्पृ॒श्निस॒क्थो
भ॒वति॑ प॒श्चाद॒न्ववसा॒यिनी॑मे॒वास्मै॑ वि॒शङ्क॑रोति सौ॒म्यं
ब॒भ्रुमाल॑भे॒तान्न॑कामः सौ॒म्यं वा अन्न॑ꣳ सोम॑मे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्नं॒ प्रयच्छ॑त्यन्ना॒द ए॒व
भ॒वति॑ ब॒भ्रुर्भ॑वत्येत॒द्वा अन्न॑स्य रू॒पꣳ समृ॒द्धौ सौ॒म्यं
ब॒भ्रुमाल॑भेत॒ यमल॑म् (१८)

रा॒ज्याय॑ सन्तꣳ रा॒ज्यन्नोप॑न॒मैत्सौ॒म्यं वै रा॒ज्यꣳ सोम॑मे॒व
स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ रा॒ज्यं प्रयच्छ॑त्यु॒पैनꣳ
रा॒ज्यन्न॑मति॒ ब॒भ्रुर्भ॑वत्येत॒द्वै सोम॑स्य रू॒पꣳ समृ॒द्ध्या इन्द्रा॑य
वृ॒त्रतु॑रै॒ ल॒लाम॑ प्रा॒शृङ्ग॑माल॑भेत॒ ग॒तश्रीः॑ प्र॒तिष्ठा॑कामः
पा॒प्मान॑मे॒व वृ॒त्रन्ती॑र्त्वा प्र॒तिष्ठां॑ गच्छ॒तीन्द्रा॑याभि॒माति॑घ्ने
ल॒लाम॑ प्रा॒शृङ्ग॑मा (१९)

ल॒भेत॒ यः पा॒प्मना॑ गृही॒तः स्यात्पा॒प्मा वा
अ॒भिमा॑तिरिन्द्र॑मे॒वाभि॑माति॒हन्ꣳ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒
स ए॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॑म॒भिमा॑तिं प्रणु॑दत॒ इन्द्रा॑य व॒ज्रिणै॑
ल॒लाम॑ प्रा॒शृङ्ग॑माल॑भेत॒ यमल॑ꣳ रा॒ज्याय॑ सन्तꣳ

राज्यन्नोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिणः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मै वज्रं प्रयच्छति स एनं वज्रो भूत्या इन्ध उपैनः
 राज्यन्नमति ललामः प्राशृङ्गो भवत्येतद्वै वज्रस्य रूपः
 समृद्धौ ॥ (२०)

सुङ्ग्रामे तेनालंभमितिग्रे ललामं प्राशृङ्गमैनं पञ्चदश च।३।॥ [३]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
 एतान्दशर्षभामाऽलंभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकाम
 स्यात्तस्मा एतान्दशर्षभामाऽलंभेतामुमेवादित्यः स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति
 ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातस्त्रील्ललामानालंभेत
 ग्रीष्मे मृद्ध्यन्दिने (२१)

त्रीञ्छितिपृष्ठाञ्छुरद्यपराह्णे त्रीञ्छितिवारात्रीणि वा
 आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मृद्ध्यन्दिने
 शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येवावरुन्धे त्रयस्त्रय
 आलंभ्यन्तेऽभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति सं वथ्सरं
 पर्यालंभ्यन्ते सं वथ्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता सं वथ्सर
 एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति सं
 वथ्सरस्य परस्तात्प्राजापत्यङ्गद्रुम् (२२)

आल॑भेत प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वे॒व
प्रति॑तिष्ठति॒ यदि॑ बिभी॒याद्दुश्च॑र्मा भविष्यामीति॑ सोमापौष्णः॑
श्या॒ममाल॑भेत सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या पु॒रुषः पौ॒ष्णाः प॒शवः
स्वयै॑वास्मै दे॒वत॑या प॒शुभि॑स्त्वचङ्क॑रोति न दुश्च॑र्मा भवति
दे॒वाश्च वै य॒मश्चा॒स्मिल्लो॑कैः॒ऽस्प॑र्द्धन्त स य॒मो दे॒वाना॑मिन्द्रि॒यं
वी॒र्य॑मयुवत॒ तद्य॑मस्य॑ (२३)

य॒म॒त्वन्ते॑ दे॒वा अ॑मन्यन्त य॒मो वा इ॒दम॑भूद्यद्वयः॑
स्म इति॑ ते प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑न्त्स ए॒तौ प्र॒जाप॑तिरा॒त्मन॑
उक्ष॑व॒शौ निर॑मिमीत॒ ते दे॒वा वैष्णा॑वरुणीं व॒शामा॑-
ऽल॑भन्तै॒न्द्रमु॑क्षाणन्तं वरु॑णेनै॒व ग्रा॑हयित्वा विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑
प्राणु॑दन्तै॒न्द्रेणै॑वा॒स्येन्द्रि॑यमवृ॒ज्जत॑ यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स
स्प॑र्द्धमानो वैष्णावरु॒णीम् (२४)

व॒शामाल॑भेतै॒न्द्रमु॑क्षाणं वरु॑णेनै॒व भ्रातृ॑व्यङ्ग्राहयित्वा
विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑ प्रणु॑दत ऐ॒न्द्रेणै॑वा॒स्येन्द्रि॑यं वृ॒द्धे भव॑त्या॒त्मना॑
परा॑स्य भ्रातृ॑व्यो भव॒तीन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्तं वृ॒त्रो ह॒तः
षोड॑शभि॒र्भोगै॑र॒सिना॑त्तस्य॑ वृ॒त्रस्य॑ शी॒र्षतो॑ गाव॒ उदा॑यन्ता
वैदे॒ह्योऽभ॑वन्तासा॒मृष॑भो ज॒घने॑ऽनूदै॒त्तमिन्द्रः॑ (२५)

अ॒चा॒य॒थ्सोऽम॒न्यत॒ यो वा इ॒ममा॒लभे॑त॒ मुच्ये॑ता॒स्मात्पा॒प्मन॑
इति॒ स आ॑ग्रे॒यं कृ॒ष्णग्री॑व॒माल॑भ॒तैन्द्र॑मृष॒भन्त॑स्या॒ग्निरे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धे॒येनो॑प॒सृतः॑ षोड॒श॒धा वृ॒त्रस्य॑ भो॒गान॑प्य॒दह॑दै॒न्द्रेणै॑न्द्रि॒यमा॒त्मा
यः पा॒प्मना॑ गृही॒तः स्या॒थ्स आ॑ग्रे॒यं कृ॒ष्णग्री॑व॒माल॑भ॒तैन्द्र॑मृष॒भन्त॑
स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒येनो॑प॒सृतः॑ (२६)

पा॒प्मान॑मपि॒ दह॑त्यै॒न्द्रेणै॑न्द्रि॒यमा॒त्मन्ध॑त्ते॒ मुच्य॑ते पा॒प्मनो॑
भ॒वत्ये॒व द्या॑वापृ॒थिव्या॑न्धे॒नुमा॒लभे॑त॒ ज्यो॒गप॑रु॒द्धोऽन॑यो॒रहि॒ वा
ए॒षोऽप्र॑ति॒ष्ठितो॑ऽथै॒ष ज्यो॒गप॑रु॒द्धो द्या॑वापृ॒थिवी॒ एव॑ स्वेन॑
भा॒ग॒धे॒येनो॑प॒धाव॑ति॒ ते ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑ङ्ग॒मय॑तः॒ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति
पर्या॒रिणी॑ भ॒वति॒ पर्या॒रिव॒ ह्येत॑स्य॒ रा॒ष्ट्रं यो ज्यो॒गप॑रु॒द्धः
समृ॑द्धौ वा॒यव्य॑म् (२७)

व॒थ्समा॑ ल॒भेत॑ वा॒युर्वा॑ अ॒नयो॑र्व॒थ्स इ॒मे वा ए॒तस्मै॑ लो॒का
अ॒प॑शु॒ष्का वि॒डप॑शु॒ष्काऽथै॒ष ज्यो॒गप॑रु॒द्धो वा॒युमे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धे॒येनो॑प॒धाव॑ति॒ स ए॒वास्मा॑ इ॒माल्लो॑का॒न् वि॒शं प्र॑दा॒पय॑ति
प्रा॒स्मा इ॒मे लो॒काः स्तु॑वन्ति॒ भुञ्ज॑त्ये॒नं वि॒डुप॑तिष्ठते॥ (२८)

म॒द्ध्यन्दि॑ने॒ कद्रु॑ य॒मस्य॒ स्प॒र्द्ध॑मानो॒ वैष्णा॑वरु॒णीन्त॑मिन्द्रोऽस्य॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒येनो॑प॒सृतो॑ वा॒यव्यं॑

इन्द्रो वलस्य बिलमपौर्णोत्स य उत्तमः पशुरासीत्तं पृष्ठं
 प्रति सङ्ग्रह्योदक्खिदत्तं सहस्रं पशवोऽनूदायन्त्स उत्ततो-
 ऽभवद्यः पशुकामः स्यात्स एतमैन्द्रमुन्नतमालभेतेन्द्रमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव
 भवत्युन्नतः (२९)

भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी यदुन्नतो लक्ष्मियैव
 पशून्वरुन्धे यदा सहस्रं पशून्प्राप्सुयादथ वैष्णवं वामनमा
 लभेतेतस्मिन्वै तत्सहस्रमर्द्धतिष्ठत्तस्मादेष वामनः समीषितः
 पशुभ्यं एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठान्दधाति कोऽर्हति सहस्रं
 पशून्प्राप्तुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रं सम्पाद्यालभेत
 पशवः (३०)

वा अहोरात्राणि पशून्नेव प्रजातान्प्रतिष्ठाङ्गमयत्योषधीभ्यो
 वेहतमालभेत प्रजाकाम ओषधयो वा एतं प्रजायै
 परिबाधन्ते योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ओषधयः
 खलु वा एतस्यै सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्ववत्योषधीरेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयन्ति
 विन्दते (३१)

प्रजामापो वा ओषधयोऽसत्पुरुष आप एवास्मा
 असतः सद्ददति तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नापस्त्वावासतः
 सद्ददतीत्यैन्द्री९ सूतवंशामालंभेत भूतिकामोऽजातो वा एष
 योऽलं भूत्यै सन्भूतिन्न प्राप्नोतीन्द्रं खलु वा एषा सूत्वा
 वशाऽभवत् (३२)

इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं भूतिङ्गमयति
 भवत्येव य९ सूत्वा वशा स्यात्तमैन्द्रमेवालंभेतैतद्वाव
 तदिन्द्रिय९ साक्षादेवेन्द्रियमवरुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरुत्सृष्टमालंभेत
 य आ तृतीयात्पुरुषात्सोमन्न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य
 सोमपीथो यो ब्राह्मणः सन्ना (३३)

तृतीयात्पुरुषात्सोमन्न पिबेतीन्द्राग्नी एव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत
 उपैन९ सोमपीथो नमति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ
 इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै
 ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सन्तनोति पुनरुत्सृष्टो भवति
 पुनरुत्सृष्ट इव ह्येतस्य (३४)

सोमपीथः समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यन्तूपरमालंभेताभिचरन्ब्रह्मणस्
 स्वेन भागधेयेनोपधावति तस्मा एवैनमा वृश्चति

ताजगार्तिमार्च्छति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा
लक्ष्मी यत्तूपरः समृद्धौ स्फ्यो यूषो भवति वज्रो वै स्फ्यो
वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक
इद्धो भिनत्येवैनम्॥ (३५)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रैतस्येद्धास्त्रीणि च॥—————[५]

बारहस्पत्यः शितिपृष्ठमालभेत ग्रामकामो यः
कामयेत पृष्ठः समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवैनं पृष्ठः समानानांङ्करोति ग्राम्येव
भवति शितिपृष्ठो भवति बारहस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ
पौष्णः श्याममालभेतान्नकामोऽन्नं वै पूषा पूषणमेव स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मै (३६)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा
अन्नस्य रूपः समृद्धौ मारुतं पृश्निमालभेतान्नकामोऽन्नं वै
मारुतो मारुत एव स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा अन्नं
प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः
समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव (३७)

स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्निन्द्रियन्दधातीन्द्रियाव्ये

भ॒वत्य॒रु॒णो भ्रू॒मा॑न्भ॒वत्ये॒तद्वा इन्द्र॑स्य रू॒पः॑ स॒मृ॒द्धौ
 सा॒वि॒त्रमु॑प॒द्धस्त॒माल॑भे॒त स॒नि॒का॒मः स॒वि॒ता वै प्र॑स॒वाना॑मी॒शे
 स॒वि॒तार॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ स॒निं
 प्र॑सु॒वति॒ दान॑कामा अ॒स्मै प्र॒जा भ॑वन्त्युप॒द्धस्तो भ॑वति
 सा॒वि॒त्रो ह्यै॒षः (३८)

दे॒वत॑या॒ स॒मृ॒द्धौ वै॒श्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भे॒तान्न॑कामो वै॒श्वदे॒वं
 वा अन्नं॑ वि॒श्वाने॒व दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒ त ए॒वास्मा॑
 अन्नं॑ प्र॒यच्छ॑न्त्यन्ना॒द ए॒व भ॑वति॒ बहुरू॒पो भ॑वति॒ बहुरू॒पः
 ह्यन्नः॒॑ स॒मृ॒द्धौ वै॒श्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमाल॑भे॒त ग्रा॒म॑कामो वै॒श्वदे॒वा वै
 स॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्ध॒स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒ त ए॒वास्मै॑
 (३९)

स॒जा॒तान्प्र॑यच्छन्ति॒ ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति॒ बहुरू॒पो भ॑वति॒
 बहु॑दे॒व॒त्यो ३ ह्यै॒ष स॒मृ॒द्धौ प्रा॒जाप॑त्यन्तू॒प॒रमाल॑भे॒त
 यस्याना॑ज्ञा॒तमि॒व ज्यो॒गा॒मये॑त्प्रा॒जाप॑त्यो॒ वै पु॒रुषः॑
 प्र॒जाप॑तिः॒ खलु॑ वै तस्य॑ वे॒द् यस्याना॑ज्ञा॒तमि॒व
 ज्यो॒गा॒मय॑ति॒ प्र॒जाप॑तिमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति॒
 स ए॒वैन॑न्तस्मा॒त्स्त्रामा॑न्मु॒ञ्चति॒ तू॒प॒रो भ॑वति॒ प्रा॒जाप॑त्यो ह्यै॒ष

देवतया समृद्धौ॥ (४०)

अस्मा इन्द्रमेवैष संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मै प्राजापत्यो
हि त्रीणि च॥ [६]

वृषद्धारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिन्नतस्यै रसः परा-
ऽपतत्तं बृहस्पतिरुपांगृह्णात्सा शितिपृष्ठा वशाऽभवद्यो
द्वितीयः परापतत्तं मित्रावरुणावुपांगृह्णीताः सा द्विरूपा
वशाऽभवद्यस्तृतीयः परापतत्तं विश्वे देवा उपांगृह्णन्त्सा
बहुरूपा वशाऽभवद्यश्चतुर्थः परापतत्तस्य पृथिवीं प्राविशत्तं
बृहस्पतिरभि (४१)

अगृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्ष्वशः समभवद्यल्लोहितं
परापतत्तद्रुद्र उपांगृह्णात्सा रौद्री रोहिणी वशाऽभव-
द्वारहस्पत्याः शितिपृष्ठामालभेत ब्रह्मवर्चसकामो
बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्ब्रह्म-
वर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसां वा एष रसो
यद्वशा रस इव खलु (४२)

वै ब्रह्मवर्चसञ्छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी

रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्या पर्जन्यं
वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै
वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (४३)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामालभेत प्रजाकामो
मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा
अहोरात्राभ्या प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव
(४४)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा अन्नं
प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा
रस इव खलु वा अन्नञ्छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे
वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (४५)

सजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त
एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवति छन्दसां वा

ए॒ष र॒सो यद्व॒शा र॒सं इ॒व ख॒लु वै सं॒जा॒ताश्छ॒न्द॒सामे॒व
 र॒सेन॒ र॒सः स॒जा॒तान॒वरु॒न्धे बा॒र्ह॒स्प॒त्यमु॑क्ष॒व॒शमा॒ल॒भे॒त
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मो बृ॒ह॒स्प॒तिमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॒ स
 ए॒वास्मि॑न्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम् (४६)

द॒धा॒ति ब्र॒ह्मव॑र्च॒स्ये॒व भ॑वति॒ व॒शं वा ए॒ष च॑रति॒ यदु॑क्षा व॒शं
 इ॒व ख॒लु वै ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं व॒शेनै॒व व॒शं ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॒वरु॒न्धे रौ॒द्रीः
 रोहि॑णी॒माल॑भे॒ताभि॑च॒रन्नु॒द्रमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॒
 तस्मा॑ ए॒वैन॒मावृ॑श्चति॒ ताज॑गा॒र्तिमा॑च्छति॒ रोहि॑णी भवति
 रौ॒द्री ह्ये॒षा दे॒वत॑या॒ समृ॑द्ध्यै॒ स्फ्यो॒ यू॒पो भ॑वति॒ वज्रो॒ वै स्फ्यो॒
 वज्र॑मे॒वास्मै॒ प्रह॑रति॒ शर॒मयं॑ ब॒र्हिः शृ॒णात्ये॒वैनं॑ वैभी॑दक
 इ॒द्धो भि॑न॒त्ये॒वैन॑म्॥ (४७)

अ॒भि ख॒लु वृ॒ष्टिश्छ॒न्द॒सामे॒व र॒सेन॑ प्र॒जाम॑व॒ वैश्व॑दे॒वा वै ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं यू॒प एका॑न्नवि॒ंशति॑श्च॒।

(७)॥ ————— [७]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोच॒त॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्रा॒यश्चि॑त्ति॒मैच्छ॑न्त॒स्मा
 ए॒ताः सौ॒रीः श्वे॒तां व॒शामा॑ल॒भन्त॒ तयै॒वास्मि॑न्नु॒चम॑दधु॒र्यो
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्या॒त्तस्मा॑ ए॒ताः सौ॒रीः श्वे॒तां
 व॒शामा॑ल॒भेता॑मु॒मेवा॑दि॒त्यः स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॒

स ए॒वास्मिन्ब्रह्मवर्च॑स॒न्दधा॑ति ब्रह्मवर्च॑स्यै॒व भ॑वति बै॒ल्वो
यूपो॑ भवत्य॒सौ (४८)

वा आ॑दि॒त्यो यतोऽजा॑यत॒ ततो॑ बि॒ल्वं उद॑तिष्ठ॒त्सयो॑न्ये॒व
ब्रह्मवर्च॑सम॒वरु॑न्धे ब्राह्मणस्प॒त्यां ब॑भ्रुक॒र्णीमा ल॑भेताभि॒चर॑न्वा॒रु
पुर॑स्ता॒न्निर्व॑पे॒द्वरु॑णेनै॒व भ्रातृ॑व्यङ्गाहयित्वा ब्रह्म॑णा स्तृणुते
बभ्रुक॒र्णी भ॑वत्येत॒द्वै ब्रह्म॑णो रू॒पं समृ॑द्धौ स्फ्यो यूपो॑
भवति॒ वज्रो॒ वै स्फ्यो॒ वज्र॑मे॒वास्मै॒ प्रह॑रति श॒र्मयं॑ ब॒र्हिः
शृ॒णाति॑ (४९)

ए॒वैनं॑ वैभी॑दक इ॒द्धो भि॑नत्ये॒वैनं॑ वैष्ण॒वं वा॑म॒नमा॑ल॒भेत॒ यं
य॒ज्ञो नो॑प॒नमे॒द्विष्णु॑र्वै य॒ज्ञो वि॑ष्णुमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑धावति
स ए॒वास्मै॑ य॒ज्ञं प्र॑यच्छ॒त्युपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति वा॒मनो॑ भ॒वति
वैष्ण॒वो ह्येष॑ दे॒वता॑या॒ समृ॑द्धौ त्वा॒ष्ट्रं व॑ड॒बमा॑ल॒भेत
प॒शुका॑म॒स्त्वष्टा॒ वै प॑शूनां मि॒थुना॑ना॒म् (५०)

प्र॒ज॒नयि॑ता त्वष्टा॑रमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑धावति॒ स
ए॒वास्मै॑ प॒शून्मि॑थु॒नान्प्र॑ज॒नय॑ति प्र॒जा हि॒ वा ए॒तस्मि॑न्प॒शवः॑
प्र॒विष्टा॒ अथै॑ष पु॒मान्थ॑स॒न्वड॒बः सा॒क्षादे॒व प्र॑जां प॒शून्वरु॑न्धे
मै॒त्रं श्वे॒तमा॑ल॒भेत॒ सङ्ग्रा॑मे सं य॑त्ते स॒मय॑का॒मो मि॒त्रमे॒व

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ मि॒त्रेण॒ सन्न॑यति (५१)

वि॒शा॒लो भ॑वति॒ व्य॑वसायत्ये॒वैनं॑ प्राजाप॒त्यं
कृ॒ष्णमाल॑भेत॒ वृष्टि॑कामः प्र॒जाप॑तिर्वै वृष्ट्या॑ ई॒शे प्र॒जाप॑तिमे॒व
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ पु॒र्जन्यं॑ वर्षयति
कृ॒ष्णो भ॑वत्येत॒द्वै वृष्ट्यै॑ रू॒पः रू॒पेणै॒व वृष्टि॑मव॑रुन्धे श॒बलो॑
भवति॒ वि॒द्युत॑मे॒वास्मै॑ जनयित्वा व॑र्षयत्यवाशृ॒ङ्गो भ॑वति॒
वृष्टि॑मे॒वास्मै॑ निय॑च्छति॥ (५२)

—————[८]शृणाति॑ मिथु॒नाना॑न्नयति यच्छति॥]

वरु॑णः सुषु॒वाणम॑न्नाद्य॒न्नोपान॑म॒त्स ए॒तां वा॑रु॒णीं कृ॒ष्णां
व॒शाम॑पश्य॒त्ताः स्वा॑यै दे॒वता॑या॒ आऽल॑भत॒ ततो॑ वै
तम॑न्नाद्य॒मुपान॑म॒द्यमल॑म॒न्नाद्या॑य॒ सन्त॑म॒न्नाद्य॒न्नोप॑नमे॒त्स
ए॒तां वा॑रु॒णीं कृ॒ष्णां व॒शामाल॑भेत॒ वरु॑णमे॒व स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्नं॒ प्रय॑च्छत्यन्ना॒दः (५३)

ए॒व भ॑वति कृ॒ष्णा भ॑वति वा॒रु॒णी ह्यै॒षा दे॒वता॑या॒
समृ॑द्ध्यै मै॒त्रः श्वे॑तमाल॑भेत वा॒रु॒णं कृ॒ष्णम॒पाश्रौष॑धीनाश्च
स॒न्धाव॑न्न॒कामो॑ मै॒त्रीर्वा ओष॑धयो वा॒रु॒णीरापो॑ऽपां च॒ खलु॑
वा ओष॑धीनां च॒ रस॑मुप॑जीवामो मि॒त्रावरु॑णावे॒व स्वेन॑

भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव भवति (५४)

अपाञ्चौषधीनाश्च सन्धावालंभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रं श्वेतमा लंभेत वारुणं कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणं शमयति यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिन्नाविन्दन् (५५)

तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यान्न समं राधयन्तावश्विनां वब्रूतामावयो व एषा मैतस्यां वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः पुष्टिकामः स्यात्स एतामाश्विनीं यमीं वशामालंभेताश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजयां पशुभिः॥ (५६)

अन्नादोऽन्नाद एव भवत्यविन्दन्श्चत्वारिंशच्च॥१॥ [९]

आश्विनन्धूम्रललामालंभेत यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासेदश्विनौ वै देवानामसौमपावास्तान्तौ पश्चात् सोमपीथं प्राप्तुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति

तावे॒वास्मै॑ सोमपी॒थं प्रय॑च्छत् उ॒पैन॑ ५ सोमपी॒थो न॑मति
यद्धू॒म्रो भव॑ति धू॒म्रिमा॑णंमे॒वास्मा॒दप॑हन्ति ल॒लामः॑ (५७)

भव॑ति मु॒खत॑ ए॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति वा॒युव्य॑ङ्गोमृ॒गमाल॑भेत
यमज॑घ्निवा॑ ५ समभि॑श॑ ५ सै॒युरपू॑ता वा ए॒तं वागृ॑च्छति
यमज॑घ्निवा॑ ५ समभि॑श॑ ५ स॑न्ति नैष ग्रा॒म्यः प॒शुर्नार॑ण्यो
यद्गो॑मृ॒गो ने॒वैष ग्रा॑मे ना॒रण्ये यमज॑घ्निवा॑ ५ समभि॑श॑ ५ स॑न्ति
वा॒युर्वै दे॒वानां॑ प॒वित्रं॑ वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति स
ए॒व (५८)

ए॒नं प॒व॒यति॑ परा॑ची वा ए॒तस्मै॑ व्यु॒च्छन्ती॑ व्यु॒च्छति॑
तमः॑ पा॒प्मानं॑ प्रवि॑शति॒ यस्या॑श्चि॒ने श॒स्यमा॑ने सूर्यो॑
नावि॑र्भवति सौ॒र्यं ब॑हुरू॒पमाल॑भेता॒मुमे॒वादित्य॑ ५ स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति स ए॒वास्मा॒त्तमः॑ पा॒प्मान॑मप॑हन्ति
प्र॒तीच्य॑स्मै व्यु॒च्छन्ती॑ व्यु॒च्छत्य॑प॒ तमः॑ पा॒प्मान॑ ५ हते॥
(५९)

ल॒लामः॑ स ए॒व षट्त्वारि॑ ५ श॒च्च॥ [१०]

इन्द्र॑ वो वि॒श्वत॑स्परीन्द्र॒न्नरो॑ मरु॒तो यद्ध॑ वो दि॒वो या वः॑
शर्म॑। भरे॒ष्विन्द्र॑ ५ सु॒हव॑ ५ ह॒वामहे॑ ५ हो॒मुच॑ ५ सु॒कृतं॑ दै॒व्यं

जनम्। अग्निं मित्रं वरुणं सातये भगन्द्यावापृथिवी मरुतः
स्वस्तये। ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां
वृषण्वान्। शिशितमिन्द्रापर्वता युवन्नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु
देवाः। प्रिया वो नाम (६०)

हुवे तुराणाम्। आयत्तुपन्मरुतो वावशानाः। श्रियसे कं
भानुभिः सम्मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः। ते
वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः।
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्याथ्सोमो रुद्रेभिरभिरक्षतु त्मना।
इन्द्रो मरुद्विरऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः सः शिंशातु।
सन्नो देवो वसुभिरग्निः सम् (६१)

सोमस्तनूभी रुद्रियाभिः। समिन्द्रो मरुद्विर्यज्ञियैः
समादित्यैर्नो वरुणो अजिज्ञिपत्। यथाऽऽदित्या
वसुभिः सम्बभूवुर्मरुद्भी रुद्राः समजानताभिः। एवा
त्रिणामन्नहणीयमाना विश्वे देवाः समनसो भवन्तु।
कुत्राचिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने। अर्हन्तश्चिद्यमिन्धते
सञ्जनयन्ति जन्तवः। सं यदिषो वनामहे सः हव्या
मानुषाणाम्। उत द्युम्नस्य शवसः (६२)

ऋतस्य रश्मिमाददे। यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्रमादित्यासो
भवता मृडयन्तः। आवोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्याद॥ होश्चिद्या
वरिवोवित्तराऽसत्। शुचिरपः सूयवसा अदब्ध उपक्षेति
वृद्धवयाः सुवीरः। नकिष्टं घन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां
भवति प्रणीतौ। धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा
विश्वस्य भुवनस्य गोपाः। दीर्घार्धियो रक्षमाणाः (६३)

असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि। तिस्रो भूमीर्धारयन्त्री॥
रुत द्यूत्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम्। ऋतेनादित्या महि
वो महित्वन्तर्दयमन्वरुण मित्र चारु। त्यान्नु क्षत्रिया॥
अव आदित्यान् याचिषामहे। सुमृडीका॥ अभिष्टये। न
दक्षिणा विचिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा।
पाक्याचिद्वसवो धीर्याचित् (६४)

युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम्। आदित्यानामवसा
नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन। अनागास्त्वे अदितित्वे
तुरास इमं यज्ञन्दधतु श्रोषमाणाः। इमं मे वरुण श्रुधी
हवमद्या च मृडय। त्वामवस्युराचके। तत्त्वा यामि ब्रह्मणा
वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः। अहेडमानो वरुणेह

बोद्धुरुशंस मा न आयुः प्रमोषीः॥ (६५)

नामाग्निः स९ शवसो रक्षमाणा धीर्याचिदेकान्नपञ्चाशच्च॥—[११][वायव्यं प्रजापतिस्ता वरुणं देवासुरा एष्वसावादित्यो दशरूपभामिन्द्रो वलस्यं बारहस्पत्यं वषट्कारोऽसौ सौरिं वरुणमाश्विनमिन्द्रं वो नर एकादश॥११॥ वायव्यमाग्नेयीं कृष्णग्रीवीमसावादित्यो वा अंहोरात्राणि वषट्कारः प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः॥६५॥ वायव्यं प्रमोषीः॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहता९ सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मै प्रजा अपाघुक्षतामिति स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निरेवपत्तावस्मै प्रजाः प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्प्रजाकाम इन्द्राग्नी (१)

एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै प्रजां प्रसाधयतो विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्स्पर्द्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपधावति

ताभ्यामेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना
 भ्रातृव्येण जयतेऽपु वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं कामति यः
 सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निः (२)

वपेथ्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोपप्रयाति
 जयति त९ सङ्ग्रामं वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ह्यते यः
 सङ्ग्रामञ्जयत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेथ्सङ्ग्रामञ्जित्वेन्द्राग्नी
 एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यम्
 (३)

धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृह्यतेऽपु वा एतस्मादिन्द्रियं
 वीर्यङ्ग्रामति य एति जनतामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेज्जनतामे
 एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः
 सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णं चरुमनुनिर्वपेत्पूषा वा
 इन्द्रियस्य वीर्यस्यानुप्रदाता पूषणमेव (४)

स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा इन्द्रियं वीर्यमनु
 प्रयच्छति क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै क्षेत्रस्य

पतिरस्यामेव प्रतितिष्ठत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेदस्य
प्रतिष्ठायैन्द्रियं वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते ॥ (५)

प्रजाकाम इन्द्राग्नी उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वीर्यं पूषणमेवैकान्नचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥ [१]

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यो
दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वा-
ऽतिपादयेत्पथो वा एषोऽध्यपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी
सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयत्यग्निमेव
पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनमपथात्पन्थामपि
नयत्यनुद्धान्दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्या अग्रये व्रतपतये (६)

पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव
चरेदग्निमेव व्रतपतिं स्वेन भागधेयेनोपधावति
स एवैनव्रतमालभयति व्रत्यो भवत्यग्रये रक्षोघ्ने
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य रक्षांसि सचेरन्नग्निमेव
रक्षोहणं स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्माद्रक्षांस्यपहन्ति
निशितायान्निर्वपेत् (७)

निशितायां हि रक्षांसि प्रेरते सम्प्रेर्णान्येवैनानि

हन्ति परिश्रिते याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय रक्षोग्री
 याज्यानुवाक्ये भवतो रक्षसाः स्तृत्या अग्नये रुद्रवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य घोरा
 तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमाच्छत्यग्नये
 सुरभिमतं पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषाः
 (८)

वा प्रमीयेरन् यो वा बिभीयादेषा वा अस्य
 भेषज्या तनूर्यथसुरभिमती तथैवास्मै भेषजङ्करोति
 सुरभिमतं भवति पूतीगन्धस्यापंहत्या अग्नये क्षामवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामे सं यत्ते भागधेयेनैवैनं
 शमयित्वा परानभि निर्दिशति यमवरेषां विद्ध्यन्ति जीवन्ति
 स यं परेषां प्र स मीयते जयति तं सङ्ग्रामम् (९)

अभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वश्चः
 प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाऽग्नये क्षामवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्भागधेयेनैवैनं शमयति नैषां पुरा-
 ऽऽयुषोऽपरः प्रमीयतेऽभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य

गृहान्दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्भागधेयेनैव
शमयति नास्यापरङ्गृहान्दहति॥ (१०)

व्रतपतये निशितायान्निर्वपेत्पुरुषाः सङ्गामन्न चत्वारि च॥ [२]

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यङ्गामो
नोपनमेदग्निमेव कामः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
एवैनङ्गामेन समर्द्धयत्युपैनङ्गामो नमत्यग्नये यविष्ठाय
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्स्पर्द्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु
वाऽग्निमेव यविष्ठः स्वेन भागधेयेनोपधावति तेनैवेन्द्रियं
वीर्यं भ्रातृव्यस्य (११)

युवते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयतेऽग्नये यविष्ठाय
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदभिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठः
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्माद्रक्षांसि यवयति
नैनमभिचरन्त्स्तृणुतेऽग्नय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्
कामयेत सर्वमायुरिरियमित्यग्निमेवायुष्मन्तः स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन् (१२)

आयुर्दधाति सर्वमायुरेत्यग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपाल

ऽग्निमेव जा॒तवे॑दस॒ः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑
भूति॑ङ्गमयति॒ भव॑त्ये॒वाग्नये॒ रुक्म॑ते पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पाल॒न्निर्व॑पेद्रुक्
ऽग्निमेव॒ रुक्म॑न्तुः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स
ए॒वास्मि॒न्नुच॑न्दधाति॒ रोच॑त ए॒वाग्नये॒ तेज॑स्वते पुरो॒डाशम्॑
(१३)

अ॒ष्टाकं॑पाल॒न्निर्व॑पेत्तेज॑स्कामो॒ऽग्निमे॒व तेज॑स्वन्तुः॒ स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति॒ तेज॑स्यै॒व
भव॑त्य॒ग्नये॑ सा॒हन्त्या॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पाल॒न्निर्व॑पेत्सी॒क्षमाणो॑-
ऽग्निमे॒व सा॑ह॒न्त्यः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तेनै॒व स॑हते॒
यः सी॑क्षते॥ (१४)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरो॒डाशं॑म॒ष्टात्रिं॑शच्च॥ [३]

अ॒ग्नये॑ऽन्न॑वते पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यः का॒मये॑तान्न॑वान्थः
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैन॑मन्न॑वन्तङ्क॒रोत्य॑न्न॑वाने॒व
भव॑त्य॒ग्नये॑ऽन्ना॒दाय॑ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यः
का॒मये॑तान्ना॒दः स्या॒मित्य॒ग्निमे॒वान्ना॒दः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
स ए॒वैन॑मन्ना॒दङ्क॒रोत्य॑न्ना॒दः (१५)

ए॒व भ॑वत्य॒ग्नये॑ऽन्न॑पतये पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यः

का॒मये॒तान्न॑पतिः स्या॒मित्य॒ग्निमे॒वान्न॑पतिः॑ स्व॑नं भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒व
 स ए॒वैन॒मन्न॑पतिङ्क॒रोत्य॒न्नपति॑रे॒व भ॑वत्य॒ग्नये॒ पव॑मानाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पा॒लन्निर्व॑पेद॒ग्नये॑ पा॒वका॒या॒ग्नये॑ शु॒चये॑
 ज्यो॒गा॒मया॑वी यद॒ग्नये॑ पव॑मानाय निर्व॑पति प्रा॒णमे॒वास्मि॒न्तेन॑
 दधा॑ति यद॒ग्नये॑ (१६)

पा॒वका॒य वाच॑मे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधा॑ति यद॒ग्नये॑ शु॒चय॑
 आ॒युरे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधा॑त्यु॒त यदी॒तासु॑र्भव॑ति जी॒वत्ये॒वैतामे॒व
 निर्व॑पेच्चक्षु॑ष्कामो यद॒ग्नये॑ पव॑मानाय निर्व॑पति प्रा॒णमे॒वास्मि॒न्तेन॑
 दधा॑ति यद॒ग्नये॑ पा॒वका॒य वाच॑मे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधा॑ति यद॒ग्नये॑
 शु॒चये॑ चक्षु॑रे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधा॑ति (१७)

उ॒त यद्य॑न्धो भव॑ति प्रै॒व प॑श्यत्य॒ग्नये॑ पु॒त्रव॑ते
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पा॒लन्निर्व॑पेदिन्द्रा॑य पु॒त्रिणे॑ पुरो॒डाश॑मेका॑दशकपा
 प्र॒जाका॑मोऽग्नि॒रेवास्मै॑ प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वृ॒द्धामिन्द्रः॑
 प्रय॑च्छत्य॒ग्नये॑ रस॑वतेऽज॒क्षीरे॑ च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॒त
 रस॑वान्थस्या॒मित्य॒ग्निमे॒व रस॑वन्तः॑ स्व॑नं भा॒ग॒धेये॒नोप॑धा॒वति॑
 स ए॒वैन॒ रस॑वन्तङ्क॒रोति॑ (१८)

रस॑वाने॒व भ॑वत्यज॒क्षीरे॑ भ॑वत्याग्ने॒यी वा ए॒षा यद॑जा

साक्षादेव रसमवरुन्धेऽग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य
कामयेत् वसुमान्त्स्यामित्यग्निमेव वसुमन्तुः स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवैनं वसुमन्तङ्करोति वसुमानेव
भवत्यग्नये वाजसृते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामे सं
यत्ते वाजम् (१९)

वा एष सिंसीरषति यः सङ्ग्रामजिगीषत्यग्निः
खलु वै देवानां वाजसृदग्निमेव वाजसृतुः स्वेन
भागधेयेनोपधावति धावति वाजुः हन्ति वृत्रञ्जयति
तः सङ्ग्राममथो अग्निरिव न प्रतिधृषे भवत्यग्नयेऽग्निवते
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यस्याग्नावग्निमभ्युद्धरेयुर्निर्दिष्टभागो
वा एतयोरन्योऽनिर्दिष्टभागोऽन्यस्तौ सम्भवन्तौ यजमानम्
(२०)

अभिसम्भवतः स ईश्वर आर्तिमार्तोर्यदग्नयेऽग्निवते
निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानो-
ऽग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतो-
ऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वायेदपरं आदीप्यानुद्धृत्य इत्याहुस्तत्तथा न
कार्यं यद्भागधेयमभि पूर्वं उद्ध्रियते किमपरोऽभ्युत् (२१)

ह्रियेतेति तान्येवावक्ष्णानि सन्निधाय मन्थेदितः
 प्रथमञ्जो अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया
 त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति
 छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयत्येष वाव सो-
 ऽग्निरित्याहुर्ज्योतिस्त्वा अस्य परापतितमिति यदग्नये
 ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य ज्योतिः परापतितन्तदेवावरुन्धे।
 (२२)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाजं यजमानमुदेवास्य
 षट्॥ [४]

वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्वारुणं चरुन्दधिक्राव्णं
 चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति
 सं वत्सरः वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरेणैवैनं
 स्वदयत्यप पापं वर्णं हते वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति
 दधिक्राव्णा पुनाति हिरण्यन्दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं
 पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकामः सं
 वत्सरः (२३)

वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनान्निर्दहति योऽलं

प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति सं
 वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरमेव भागधेयेन शमयति
 सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयति वारुणेनैवेन
 वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्षाव्णां पुनाति हिरण्यन्दक्षिणा
 पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनम् (२४)

विन्दते प्रजां वैश्वानरन्द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे जाते
 यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवेन ब्रह्मवर्चसेन पुनाति
 यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन्तेजो दधाति यदशकपालो
 विराजैवास्मिन्नत्राद्यन्दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवा-
 स्मिन्निन्द्रियं दधाति यद्द्वादशकपालो जगत्यैवास्मिन्पशून्दधाति
 यस्मिञ्जात एतामिष्टिन्निर्वपति पूतः (२५)

एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान्भवत्यव वा
 एष सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी
 सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयति सुवर्गाय
 हि लोकाय दर्शपूर्णमासाविज्येत वैश्वानरन्द्वादश-
 कपालन्निर्वपेदमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपाद्यं सं
 वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरमेव प्रीणात्यथो सं

वत्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै (२६)

अथो॑ दे॒वता॑ ए॒वान्वा॒रभ्य॑ सुव॒र्गल्लो॑कमेति वी॒रहा॑ वा
ए॒ष दे॒वानां॑ योऽग्नि॑मु॒द्वास॑यते न वा ए॒तस्य॑ ब्राह्म॒णा ऋ॑ता॒यवः॑
पु॒राऽन्न॑मक्षन्नाग्ने॒यम॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्वैश्वान॒रन्द्वाद॑शकपालम॒ग्निमु॑
यद॒ष्टाक॑पालो भव॑त्य॒ष्टाक्ष॑रा गा॒यत्री॑ गा॒यत्रो॑ऽग्नि॒र्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तर
आति॒थ्यङ्क॑रोत्यथो यथा॒ जन॑ य॒तेऽव॑सङ्क॒रोति॑ ता॒दृक् (२७)

ए॒व तद्वा॑द॒शक॑पालो वैश्वान॒रो भ॑वति द्वा॒दश॑ मा॒साः
सं वत्स॒रः सं वत्स॒रः खलु॑ वा अ॒ग्रेयो॑निः स्वामे॒वेन॑
योनि॑ङ्गमय॒त्याद्य॑म॒स्यान्न॑ भवति वैश्वान॒रन्द्वाद॑शकपाल॒न्निर्व॑पेन्मा
स॒प्तक॑पाल॒ङ्गाम॑काम आ॒हव॑नीये वैश्वान॒रमधि॑श्रयति
गा॒र्हप॑त्ये मा॒रुतं॑ पा॒पव॑स्य॒सस्य॑ वि॒धृत्यै॑ द्वा॒दश॑कपालो
वैश्वान॒रो भ॑वति द्वा॒दश॑ मा॒साः सं वत्स॒रः सं वत्स॒रेणै॒वास्मै॑
सजा॒ताऽश्वा॑वयति मा॒रुतो॑ भ॑वति (२८)

म॒रुतो॑ वै दे॒वानां॑ वि॒शो दे॒ववि॑शेनै॒वास्मै॑ मनुष्यवि॒शम॑वरुन्धे
स॒प्तक॑पालो भवति स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ गण॒श ए॒वास्मै॑
सजा॒तान॑वरुन्धेऽनू॒च्यमा॑न् आसा॑दयति वि॒शमे॒वास्मा॒

अनुवर्त्मानङ्करोति॥ (२९)

प्रजाकामः सं वत्सरो पुनात्येवैनं पृतः समष्टौ तादृङ्गारुतो भवत्येकात्रिंशच्च॥—[५]

आदित्यं चरुं निर्वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा
अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रतितिष्ठन्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद
सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरोः खलु वै
देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन्
यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति देवानामेवायतने यतते
जयति तं सङ्ग्राममेतस्मिन्वा एतौ मृजाते (३०)

यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्विद्विषा
सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरोः स्वदितमेवात्ति
नास्मिन्मृजाते सं वत्सराय वा एतौ सममाते यौ
सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुह्यति तं वरुणो गृह्णाति
वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेत्सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य सं
वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरोः मेवात्वा निर्वरुणम्
(३१)

परस्तादभिद्रुह्यति नैनं वरुणो गृह्णात्याव्यं वा एष

प्रतिगृह्णाति योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेदविं
 प्रतिगृह्यं सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरस्वदितामेव
 प्रतिगृह्णाति नाव्यं प्रतिगृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य
 उभयादत्रप्रतिगृह्णात्यश्वं वा पुरुषं वा वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपे
 (३२)

प्रतिगृह्यं सं वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः सं वत्सरस्वदितमेव
 प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपे
 वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै सं वत्सरञ्जनतायाश्चरत्य
 स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति सं
 वत्सरसातामेव सनिमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा
 भवन्ति यो वै सं वत्सरम् (३३)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव
 वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन
 विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमाङ्गामाजेत्तां भ्रातृव्याय
 प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (३४)

•[६]निर्वरुणं वपेदुभयादद्यो वै सं वत्सरं षट्त्रिंशच्च।]

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति
 पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः
 पशून्प्रजनयतीन्द्रायेन्द्रियावन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेत्पशु-
 इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप-
 धावति सः (३५)

एवास्मा इन्द्रियं पशून्प्रयच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय
 घर्मवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो
 ब्रह्मवर्चसं वै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्रायार्कवन्ते
 पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्र-
 स्वेन भागधेयेन (३६)

उपधावति स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय
 घर्मवन्ते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावन्त
 इन्द्रायार्कवन्ते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवन्ते निर्वपति शिर-
 एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावन्त आत्मानमेवास्य
 तेन करोति यदिन्द्रायार्कवन्ते भूत एवान्नाद्ये प्रतितिष्ठति

भवत्येवेन्द्राय (३७)

अ॒हो॒मुचै॑ पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्यः पा॒प्मना॑
गृही॒तः स्यात्पा॒प्मा वा अ॒ह इन्द्र॑मेवा॒होमुच॑ः
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑ पा॒प्मनोऽ॒हसो॑
मुञ्च॒तीन्द्रा॑य वैमृ॒धाय॑ पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्यं
मृधो॒ऽभि प्र॒वेपे॑रन्ना॒ष्ट्राणि॑ वा॒ऽभिसं॑मि॒युरिन्द्र॑मेव वैमृ॒धः
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑न्मृ॒धः (३८)

अप॑ह॒न्तीन्द्रा॑य त्रा॒त्रे पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्वद्धो
वा परि॑यत्तो वेन्द्र॑मेव त्रा॒तारः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स
ए॒वैन॑त्रायत् इन्द्रा॑यार्क॒श्वमे॑धवते पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्यं
म॑हाय॒ज्ञो नो॒पन॑मे॒देते॑ वै म॑हाय॒ज्ञस्यान्त्ये॑ त॒नू यद॑र्का॒श्वमे॑धाविन्द्र॑
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ अन्त॒तो
म॑हाय॒ज्ञश्चा॑वयत्यु॒पैनं॑ म॑हाय॒ज्ञो न॑मति॥ (३९)

इन्द्रि॒याव॑न्तः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ सोऽर्क॑व॒न्तः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नैवेन्द्रा॑यास्मा॒न्मृधो॑ऽस्मै
सप्त॑ च। ७॥

[७]

इन्द्रा॑यान्वृ॒जवे॑ पुरो॒डाश॑मेकादशकपाल॒न्निर्वपे॑द्भाम॑काम
इन्द्र॑मेवान्वृ॒जुः स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑

सजा॒ताननु॑कान्करोति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वतीन्द्रा॑ण्यै चरुं निर्वपे॒द्यस्य॑
सेना॑ऽसं॒शिते॒व स्यादिन्द्रा॑णी वै सेना॑यै दे॒वतेन्द्रा॑णीमे॒व
स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ सैवास्य॑ सेना॒ऽसं॒श्यति॑
बल्व॑जानपि (४०)

इ॒द्धो सन्न॑ह्ये॒द्रौर्य॑त्राधि॒ष्कन्ना॒ न्यमे॑ह॒त्ततो॑ बल्व॑जा
उ॒दति॑ष्ठ॒न्गवा॑मे॒वैनं॑ न्या॒यम॑पिनीय॒ गा वे॑दय॒तीन्द्रा॑य म॒न्युम॑ते
मन॑स्वते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्वपे॑त्सङ्ग्रामे सं य॑त्त
इन्द्रि॑येण॒ वै म॒न्युना॒ मन॑सा सङ्ग्राम॒ञ्जय॑तीन्द्र॒मेव॑ म॒न्युम॑न्तं
मन॑स्वन्तः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं
म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ जय॑ति॒ तम् (४१)

स॒ङ्ग्राम॑मे॒तामे॒व निर्वपे॑द्यो ह॒तम॑नाः स्व॒यं पा॑प इ॒व
स्यादे॒तानि॑ हि वा ए॒तस्मा॑दप॒क्रान्ता॑न्यथैष ह॒तम॑नाः स्व॒यं
पा॑प इन्द्र॒मेव॑ म॒न्युम॑न्तं मन॑स्वन्तः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं म॒न्युं मनो॑ दधाति॒ न ह॒तम॑नाः स्व॒यं
पा॑पो भव॒तीन्द्रा॑य दा॒त्रे पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्वपे॑द्यः
का॒मये॑त् दान॑कामा मे प्र॒जाः स्युः॑ (४२)

इतीन्द्र॒मेव॑ दा॒तार॒ऽस्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑

दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय
 प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न
 प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातारः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
 प्रदापयतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदपरुद्धो
 वा (४३)

अपरुद्धमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवैनत्रायतेऽनपरुद्धो भवतीन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत्स
 न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशक
 मंदधाच्छक्करी याज्यानुवाक्ये अकरोद्वज्रो वै शक्करी स एनं
 वज्रो भूत्या ऐन्ध (४४)

सोऽभवत्सोऽबिभेद्भूतः प्र मा धक्ष्यतीति स प्रजापतिं
 पुनरुपाधावत्स प्रजापतिः शक्करी अधि रेवतीन्निर्मिमीत
 शान्त्या अप्रदाहाय योऽलः श्रियै सन्त्सदृङ्ख्समानैः
 स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालन्निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्निन्द्रियन्दधाति रेवतीं
 पुरोनुवाक्या भवति शान्त्या अप्रदाहाय शक्करी याज्या वज्रो

वै शक्नोती स एनं वज्रो भूत्या इन्धे भवत्येव॥ (४५)

अपि तद् स्युर्वेन्ध भवति चतुर्दश च॥ [८]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालन्निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा
स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो
भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवेनं यज्ञेन
चाभिचरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती
वाचैवेनमभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनमभिचरति (४६)

प्रति वै परस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति द्वे पुरोनुवाक्ये
कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव
देवताः प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा
ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञं च मद्ध्यतो व्यवसर्पति
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्स्तृणुत
आग्नावैष्णवमेकादशकपालन्निर्वपेद्यं यज्ञो न (४७)

उपनमेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निश्चैव विष्णुं च
स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनं
यज्ञो नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा

मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निश्चैव विष्णुं च स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेव (४८)

अस्मिश्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेन्वै वा एतद्रेतो
यदाज्यमनडुहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्रजनयति
घृते भवति तेजो वै घृतन्तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै
तेजश्चक्षुरवरुन्ध इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानो-
ऽयंजमानस्याद्धुरकल्पां प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने
नास्यैन्द्रियम् (४९)

वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितोनिर्वपेद्यावत्येव
वाक्तामप्रौदितां भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या
वाचोऽनु प्रवदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्याग्रावैष्णवमष्ट
सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यदष्टाक्षरा
भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव
तेनाप्रोति (५०)

आग्रावैष्णवमेकादशकपालनिर्वपेन्माध्यन्दिनस्य
सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यदेकादश
भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं

मा॒र्द्ध्यन्दि॒नमे॒व स॒र्वन् न॒न्तेना॑प्रो॒त्याग्नावै॒ष्णव॒न्द्वाद॑शकपाल॒न्निर्व॑पेत्त॒
स॒रस्व॑त्याज्य॒भागा॒ स्याद्वा॑र्हस्प॒त्यश्च॒रुर्यद्वा॑दशकपालो
भ॒वन्ति॒ द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती॒ जाग॑तन्तृ॒तीयस॒र्वन् न॒न्तृती॒यस॒र्वन् मे॒व
तेना॑प्रोति दे॒वता॑भिरे॒व दे॒वताः॑ (५१)

प्र॒तिच॑रन्ति॒ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञं वा॒चा वाचं॑ ब्रह्म॑णा॒ ब्रह्मं॑
क॒पालैरे॒व छ॒न्दाः स्या॑न्प्रोति॒ पुरो॑डाशैः स॒र्व॒नानि॑
मै॒त्रावरु॑णमेकं क॒पाल॒न्निर्व॑पेद्वशा॒यै क॒ले यैवा॑सौ भ्रातृ॒व्यस्य॑
व॒शाऽनू॑ब॒न्ध्या सो ए॒वैषै॑तस्यैकं क॒पालो भ॑वति॒ नहि॒ क॒पालैः॑
प॒शुम॑र्हत्या॒प्तुम्॥ (५२)

ब्रह्मणैवेनमभिचरन्ति यज्ञो न तावेवास्यैन्द्रियमाप्नोति देवताः सप्तत्रिंशच्च। 9॥ — [९]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्ति॒मैच्छ॑न्तस्मा॒
ए॒त॑ सौ॒मारौ॒द्रं च॒रुं नि॒र॒व॒प॒न्तेनै॒वास्मि॒न्नुचं॑मदधुर्यो
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्यात्तस्मा॑ ए॒त॑ सौ॒मारौ॒द्रं च॒रुं
नि॒र्व॒पे॒त्सोमं॑श्चै॒व रु॒द्रं च॒ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॑नोप॒धाव॑ति॒
तावे॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॑र्च॒सन्ध॑त्तो ब्रह्मव॑र्च॒स्यै॒व भ॑वति॒ ति॒ष्यापू॑र्णमा॒से
नि॒र्व॒पे॒द्बु॒द्रः (५३)

वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे

परि॑श्रिते याजयति ब्र॒ह्मवर्च॑सस्य॒ परि॑गृहीत्यै श्वे॒तायै॑
 श्वे॒तव॑त्सायै दु॒ग्धं म॑थि॒तमाज्यं॑ भव॒त्याज्यं॑ प्रोक्ष॑ण॒माज्ये॑न
 मार्जय॑न्ते याव॑दे॒व ब्र॒ह्मवर्च॑सन्त॒त्सर्व॑ङ्करोत्यति॑ ब्र॒ह्मवर्च॑सङ्कि॑यत
 इत्या॑हुरीश्व॒रो दु॒श्श्मर्मा॑ भवि॑तो॒रिति॑ मान॒वी ऋचौ॑ धा॒य्ये
 कुर्या॑द्यद्वै किं च॒ मनुर॑व॒दत्तद्वै॑ष॒जम् (५४)

भे॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करोति॒ यदि॑ बिभी॒याद्दु॒श्श्मर्मा॑ भवि॑ष्यामीति॒
 सोमा॑पौष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्सौ॒म्यो वै दे॒वता॑या॒ पुरु॑षः पौष्णाः
 प॒शवः॑ स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वता॑या॒ प॒शुभि॑स्त्वच॑ङ्करोति॒ न दु॒श्श्मर्मा॑
 भवति॑ सोमारौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्प्र॒जाका॑मः॒ सोमो॑ वै रे॒तोधा॑
 अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒जनयि॑ता सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रेतो॒ दधा॑त्य॒ग्निः
 प्र॒जां प्र॒जनय॑ति वि॒न्दते॑ (५५)

प्र॒जाः सोमारौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेदभि॒चर॑न्त्सौ॒म्यो वै दे॒वता॑या॒
 पुरु॑ष ए॒ष रु॒द्रो यद॒ग्निः स्वा॑या॒ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑यै नि॒ष्क्रीय॑
 रु॒द्राया॑पि॑ दधाति॒ ताज॑गार्ति॒माच्छ॑ति॒ सोमारौ॒द्रं च॒रुं
 निर्व॑पे॒ज्योगा॑मयावी॒ सोमं॑ वा ए॒तस्य॑ रसो॑ गच्छत्य॒ग्निः
 शरी॑रं॒ यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑ति॒ सोमा॑दे॒वास्य॑ रसं॒ निष्क्री॑णात्य॒ग्नेः

शरीरमुत यदि (५६)

इ॒तासु॑र्भव॒ति जी॒वत्ये॒व सो॒मारु॑द्रयो॒र्वा ए॒तङ्ग॑सि॒तः हो॒ता
नि॒ष्विन्द॑ति॒ स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॒र्तो र॒न॒ङ्घान् हो॒त्रा दे॒यो वह्नि॑र्वा
अ॒न॒ङ्घान् वह्नि॑र॒होता॒ वह्नि॑नै॒व वह्नि॑मा॒त्मानः॑ स्फु॒णोति॑
सो॒मारौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त॒ स्वेऽस्मा॑ आ॒यत॑ने॒ भ्रातृ॑व्यं
ज॒नये॑य॒मिति॑ वे॒दिं परि॑गृह्या॒र्द्धमु॑द्ध॒न्याद॑र्द्ध॒त्रा॒र्द्धं ब॒र्हिषः॑
स्तृ॒णीया॑द॒र्द्धं ना॒र्द्धमि॒च्छास्या॑भ्याद॒द्याद॑र्द्धं न स्व ए॒वास्मा॑
आ॒यत॑ने॒ भ्रातृ॑व्यं ज॒नय॑ति॥ (५७)

रुद्रो भेषजं विन्दते यदि स्तृणीयादर्द्धेन्द्रादंश च॥१०॥ [१०]

ऐ॒न्द्रमे॒काद॑श॒कपा॒ल॒त्रिर्व॑पे॒न्मा॒रुतः॑ स॒प्तक॑पा॒ल॒ङ्गाम॑काम
इ॒न्द्रश्चै॒व म॒रुत॑श्च॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धा॒वति॒ त ए॒वास्मै॑
स॒जा॒तान्प्र॑यच्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वत्या॑ह॒वनी॑य॒ ऐन्द्र॑मधि॒श्रय॑ति
गा॒र्हप॑त्ये॒ मारु॑तं पा॒पव॑स्य॒सस्य॑ वि॒धृत्यै॑ स॒प्तक॑पालो
मा॒रुतो॑ भ॒वति॑ स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ ग॒णश॑ ए॒वास्मै॑
स॒जा॒तानव॑रुन्धेऽनू॒च्यमा॑न॒ आसा॑दयति॒ विश॑मे॒व (५८)

अ॒स्मा अनु॑व॒र्त्मान॑ङ्क॒रोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त
क्ष॒त्राय॑ च वि॒शे च॑ स॒मद॑न्द॒द्यामि॒त्यैन्द्र॑स्या॒वघ्न॑न्ब्रू॒यादिन्द्रा॑यानु॒

ब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावद्यन्ब्रूयान्मरुद्ध्यो-
 ऽनुब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये
 समदन्दधाति वितृ९हाणास्तिष्ठन्त्येतामेव (५९)

निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्निति यथादेवतमवदाय
 यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैवान् यथायथङ्कल्पयति कल्पन्त
 एवैन्द्रमेकादशकपालन्निर्वपेद्वैश्वदेवन्द्वेदशकपालङ्ग्रामकाम
 इन्द्रश्चैव विश्वा९श्च देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त
 एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्यावदाय
 वैश्वदेवस्यावद्येदथैन्द्रस्य (६०)

उपरिष्ठादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान्परिगृह्णात्युपाधाय
 वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै पृश्नि्यै दुग्धे प्रैयङ्गवं चरुं
 निर्वपेन्मरुद्ध्यो ग्रामकामः पृश्नि्यै वै पयंसो मरुतो जाताः
 पृश्नि्यै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत
 एव स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति
 ग्राम्येव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (६१)

भवतः प्रियमेवैन९ समानानाङ्करोति द्विपदा पुरोनुवाक्या
 भवति द्विपद एवावरुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव

प॒शून॑वरु॒न्धे दे॒वासुराः॑ सं य॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो
विप्रि॑या आस॒न्ते ३ऽन्यो॑न्यस्मै ज्यैष्ठ्या॒याति॑ष्ठमा॒नाश्चतु॑र्धा
व्य॑क्रामन्न॒ग्निर्वसु॑भिः सोमो॑ रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्विर्वरु॑ण आदित्यैः
स इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तम् (६२)

ए॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑ऽयाज॒यद॒ग्नये॑ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्नि
रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं
वरु॑णायाऽऽदि॒त्यव॑ते च॒रुन्ततो॑ वा इन्द्र॑ दे॒वा ज्यैष्ठ्या॑या॒भि
सम॑जानत॒ यः स॑मा॒नैर्मि॒थो विप्रि॑यः स्यात्तमे॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑
याज॒येद॒ग्नये॑ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒त्सोमा॑य
रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं
वरु॑णायाऽऽदि॒त्यव॑ते च॒रुमिन्द्र॑मे॒वैनं॑ भू॒तञ्ज्यैष्ठ्या॑य स॒मा॒ना
अ॒भिस॑ज्जानते॒ वसि॑ष्ठः स॒मा॒नाना॑ भवति॥ (६३)

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाथैन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तं वरुणाय चतुर्दश च॥११॥—[११]

हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भ आ॒पो ह॒ यत्प्र॑जापते। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ꣳ स
मा॒तर॒ꣳ स स॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॒र्णोद॑न्तरि॒क्षꣳ
स सु॒वः स वि॒श्वा भु॒वो अ॒भव॑त्स आऽभ॑वत्। उदु॒त्यश्चि॒त्रम्।
सप्र॑ल॒वन्न॑वी॒यसाऽग्ने॑ द्यु॒म्नेन॑ सं यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ भा॒नुना॑।

निकाव्यां वेधसः शश्वतस्करहस्ते दधानः (६४)

नर्या पुरूणि। अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणाः सत्रा चक्राणो
अमृतानि विश्वा। हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुप ह्वये। स
चेत्ता देवता पदम्। वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे
वाममस्मभ्यः सावीः। वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैर्या धिया
वामभाजः स्याम। बडित्था पर्वतानाङ्घ्रिं बिभर्षि पृथिवि।
प्र या भूमि प्रवत्वति मुहा जिनोषि (६५)

महिनि। स्तोमांसस्त्वा विचारिणि प्रतिष्ठोभन्त्यक्तुभिः। प्र
या वाजन्न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि। ऋदूदरेण सख्या सचेय
यो मा न रिष्येद्धर्यश्च पीतः। अयं यः सोमो न्यधाय्यस्मे
तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यच्छ। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः
शिमीवाञ्छरुमाः ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसा वनानि
नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः। प्र (६६)

सुवानः सोमं ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन्।
वृषा यन्तासि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्त्रं दृह।
सबाधस्ते मदश्च शुष्मयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन्।
अर्को वा यत्तुरते सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पृथ्सु तुर्याम्।

वषट्ते विष्णवा॒स आ कृ॑णोमि॒ तन्मे॑ जुषस्व शिपिविष्ट
हव्यम्। (६७)

वर्ध॑न्तु त्वा सुष्टु॒तयो॒ गिरो॑ मे यूयं पा॒त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑
नः। प्र तत्ते॑ अ॒द्य शि॑पिविष्ट॒ नामा॒र्यः श॑सामि व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। तं त्वा॑ गृणामि त॒व स॒म त॑वीया॒न्क्षय॑न्तम॒स्य रज॑सः
परा॒के। कि॒मित्ते॑ विष्णो परि॒चक्ष्य॑ भू॒त्प्रय॑द्व॒वक्षे॑ शि॑पिविष्टो
अ॒स्मि। मा वर्षो॑ अ॒स्मदप॑गूह ए॒तद्य॑द॒न्यरूपः॑ स॒मिथे॑ ब॒भूथ॑।
(६८)

अ॒ग्ने दा॑ दा॒शुषे॑ र॒यिं वी॒रव॑न्तं॒ परी॑णसम्। शि॒शी॒हि नः॑
सूनु॒मतः॑। दा नो॑ अ॒ग्ने श॒तिनो॒ दाः स॑ह॒स्त्रिणो॑ दुरो न वाज॒ः
श्रु॒त्या अ॒पावृ॑धि। प्राची॒ द्यावा॑पृथि॒वी ब्र॒ह्मणा॑ कृधि सुव॒र्ण
शुक्र॑मुषसो विदि॑द्युतुः। अ॒ग्निर्दा॑ द्रवि॑णं वी॒रपे॑शा अ॒ग्निर्ऋषि॑
यः स॒हस्रा॑ स॒नोति॑। अ॒ग्निर्दिवि॑ ह॒व्यमा॑त॒ताना॒ग्नेर्धामा॑नि
विभृ॑ता पुरु॒त्रा। मा (६९)

नो म॒र्द्धी॒रा तू भ॑र। घृ॒तं न पू॒तं त॒नूर॑रे॒पाः शुचि॑ हि॒र॑ण्यम्।
तत्ते॑ रु॒क्मो न रो॑चत स्वधावः। उ॒भे सु॑श्चन्द्र स॒र्पिषो॒ दर्वी॑
श्री॒णीष॑ आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑पूर्या उ॒क्थेषु॑ शवसस्पत॒ इष॑ः

स्तोतृभ्य आ भ॑र। वायो॑ श॒त॒ हरी॑णां यु॒वस्व॒ पोष्या॑णाम्।
उ॒त वा॑ ते स॒हस्रि॑णो रथ॒ आ या॑तु पाज॑सा। प्र याभिः॑ (७०)

यासि॑ दा॒श्वा॒स॒मच्छा॑ नि॒युद्धि॑र्वायविष्टये॑ दुरो॒णे। नि नो॑
र॒यि॒सु॒भोज॑सं यु॒वेह॑ नि वी॒रव॒द्व्यम॒श्वियं॑ च॒ राधे॑। रे॒वती॑र्नः
सध॒माद॒ इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः। क्षु॒मन्तो॒ याभि॑र्मदे॒म। रे॒वा॒
इ॒द्रेव॑तः स्तो॒ता स्या॑त्त्वाव॑तो म॒घोने॑। प्रेदु॑ हरि॒वः श्रु॑तस्य॥
(७१)

जिनोषि॑ दे॒भुः प्र ह॒व्यं ब॒भूथ॒ मा याभि॑श्चत्वारि॒शच्च॑॥ (१२) ————— [१२]

प्रजाप॑तिस्ताः सृष्टा अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॒ऽग्नये॑ कामा॑याग्नयेऽन्न॑वते वैश्वान॑रमा॒दित्यं॑ च॒रुमे॒न्द्रं च॒रुमिन्द्रा॑यान्वृ॒जव॑ आ॒ग्नावे॑ष्णवम॒सौ
सोमा॑रौ॒द्रमे॒न्द्रमे॒काद॑शकपाल॒ हिर॑ण्यग॒र्भो द्वा॑दश॥ (१२) प्रजाप॑तिर॒ग्नये॑ कामा॑याभि सम्भ॑वतो यो वि॒द्विषा॑णयो॒रिन्द्रो॑
सन्न॑द्येदा॒ग्नावे॑ष्णवमु॒परि॑ष्टा॒द्यासि॑ दा॒श्वा॒स॒मेकं॑ सप्ततिः॥ (७१) प्रजाप॑तिः प्रेदु॑ हरि॒वः श्रु॑तस्य॥

आ॒दि॒त्येभ्यो॑ दे॒वा वै मृत्यो॑र्दे॒वा वै स॒त्रम॑र्य॒म्ये प्रजा॑प॒तेभ्यो॑श्चि॒ शत्र॑जाप॒तिर्दे॒वेभ्यो॑ऽन्नाद्य॑न्दे॒वासुरा॑स्तात्रज॒नो ह्यवो॑ऽसि
यन्न॑वम॒ग्निं वै प्रजा॑प॒तिर्व॑रु॒णाय॑ या वा॒मिन्द्रा॑वरु॒णा स॒प्रब॑वच्चतु॒र्दश॥ 14॥ आ॒दि॒त्येभ्य॑स्त्वष्ट॑रस्मै दान॑कामा ए॒वाव॑रु॒न्धेऽग्निं॑ वै
स॒प्रब॑वथ्यद॒श्वाश॑त्॥ 56॥ आ॒दि॒त्येभ्यः॑ सुव॑र॒पो जि॑गाय॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या
 वा एतम्भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न
 प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्वतः स्वेन भागधेयेनोप धावति
 त एवैनम्भूतिं गमयन्ति भवत्येवादित्येभ्यो धारयद्वद्भ्यश्चरुं
 निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो वाऽऽदित्या वा अपरोद्धारं
 आदित्या अवगमयितारं आदित्यानेव धारयद्वतः ॥ १ ॥

स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दाध्रत्यनपरुध्यो
 भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं
 वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते सत्याशीरित्याह
 सत्यामेवाशिषं कुरुत इह मन इत्याह प्रजा एवास्मै
 समनसः करोत्युप प्रेतं मरुतः ॥ २ ॥

सुदानव एना विशपतिनाभ्यमुः राजानमित्याह मारुती
 वै विङ्गोष्ठो विशपतिर्विशैवनः राष्ट्रेण समर्धयति यः
 परस्ताद्भाम्यवादी स्यात्तस्य गृहाद्विहीना हरेच्छुक्लाःश्च
 कृष्णाःश्च वि चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं

निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाव गच्छति॥३॥

अवंगतास्य विडनवगतः राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः स्युस्तं
वारुणं चरुं निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च राष्ट्रं
चाव गच्छति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं
निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशोऽवंगन्तोरिति निर्वपेदादित्या
एवैनम्भागधेयम्प्रेप्सन्तो विशमव॥३॥

गमयन्ति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्शसप्त
मध्यमेषायामुप हन्यादिदमहमादित्यान्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै
विशोऽवंगन्तोरित्यादित्या एवैनम्बद्धवीरा विशमव गमयन्ति
यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्शसं
नह्येदनपरुध्यमेवाव गच्छत्याश्वत्था भवन्ति मरुतां वा
एतदोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति सप्त भवन्ति
सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति॥५॥

धारयद्वतो मरुतो गच्छति विशमवैतदष्टादश च॥—————[१]

देवा वै मृत्योरिभिभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन्तेभ्य
एताम्प्राजापत्याः शतकृष्णलां निरवपत्तयैवैष्वमृतमदधाद्यो
मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एताम्प्राजापत्याः शतकृष्णलां

निर्वपेत्प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति
 शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये॥६॥

प्रति तिष्ठति घृते भवत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवास्मा
 अमृतं च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव
 द्यति चतुरवत्तस्यास्या एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव
 यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतं सौर्यं चरुं निरवपन्तेनैवास्मिन्॥७॥

रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतं सौर्यं
 चरुं निर्वपेदमुमेवादित्यं स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्युभयतो
 रुक्मौ भवत उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति प्रयाजेप्रयाजे
 कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुद्ध
 आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं द्वादशकपालम्भूम्यै॥८॥

चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यम्मोप
 नमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं
 तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते

भूम्यै चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैनः हिरण्यं नमति वि
वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो हिरण्यं विन्दत एताम्॥९॥

एव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यत
एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै
हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति
सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति
यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दीन्द्रः॥१०॥

त्वष्टुः सोममभीषहापिबथ्स विष्वङ्वाच्छ्रुथ्स इन्द्रियेण
सोमपीथेन व्यार्ध्यत स यदूर्ध्वमुदवमीत्ते श्यामाका अभवन्थ्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतः सोमेन्द्रः श्यामाकं चरुं
निर्वपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रियः सोमपीथमदधाद्वि वा एष
इन्द्रियेण सोमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवामी
स्यात्तस्मै॥११॥

एतः सोमेन्द्रः श्यामाकं चरुं निर्वपेथ्सोमं चैवेन्द्रं च
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियः सोमपीथं
धत्तो नेन्द्रियेण सोमपीथेन व्यृध्यते यथ्सौम्यो भवति
सोमपीथमेवाव रुद्धे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ

इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्दे श्यामाको भवत्येष वाव स
सोमः॥१२॥

साक्षादेव सोमपीथमव रुन्देऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालम् पशुकामो-
ऽग्निरेवास्मै पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधु
घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव
रुन्दे पञ्चगृहीतम्भवति पाङ्गा हि पशवो बहुरूपम्भवति
बहुरूपा हि पशवः॥१३॥

समृद्धौ प्राजापत्यम्भवति प्राजापत्या वै पशवः
प्रजापतिरेवास्मै पशून्प्र जनयत्यात्मा वै पुरुषस्य मधु
यन्मध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति
पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव
आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशूनव रुन्दे॥१४॥

इन्द्रियेऽस्मिन्भूम्या एतामिन्द्रः स्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव एकचत्वारिंशच्च॥[२]

देवा वै सत्रमासतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं
राजानं यशं आर्च्छथ्स गिरिमुदैत्तमग्निरनूदैत्तावग्नीषोमौ
समभवतान्ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत्तावब्रवीद्याजयतम्मेति

तस्मा॑ ए॒तामिष्टिं॑ निर॑वपतामाग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालमै॒न्द्रमेका॑दशकपालं
सौ॒म्यं च॒रुन्तयै॒वास्मिन्तेजः॑ ॥१५॥

इन्द्रि॒यम्ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑धत्तां॒ यो य॒ज्ञवि॑भ्रष्टः स्यात्तस्मा॑
ए॒तामिष्टिं॑ निर्व॑पेदाग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालमै॒न्द्रमेका॑दशकपालं
सौ॒म्यं च॒रुं यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति तेज॑ ए॒वास्मिन्तेन॑
दधाति॑ यदै॒न्द्रो भव॑तीन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्तेन॑ दधाति॑
यथ्सौ॒म्यो ब्र॑ह्मवर्च॒सं तेना॑ग्ने॒यस्य॑ च सौ॒म्यस्य॑ चै॒न्द्रे
स॒माश्ले॑षये॒त्तेज॑श्चै॒वास्मिन्ब्र॑ह्मवर्च॒सं च॑ स॒मीची॑ ॥१६॥

द॒धात्य॒ग्नीषो॒मीय॑मेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पेद्यं॒ कामो॑
नोप॑नमे॒दाग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः स सोम॑मिबति स्वामे॒व दे॒वता॑
स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ सैवैनं॑ कामे॒न॒ सम॑र्धयत्युपै॒नं
कामो॑ नमत्य॒ग्नीषो॒मीय॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेद्ब्रह्मवर्च॒सकामो॑-
ऽग्नीषो॒मावे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मिन्ब्र॑ह्मवर्च॒सं
ध॑त्तो ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ ॥१७॥

भव॑ति॒ यद॒ष्टाक॑पाल॒स्तेना॑ग्ने॒यो यच्छा॑मा॒कस्तेन॑
सौ॒म्यः समृ॑द्धौ सोमा॒य वा॒जिनै॑ श्यामा॒कं च॒रुं निर्व॑पेद्यः
क्लै॒व्या॑द्विभी॒याद्रेतो॑ हि वा ए॒तस्मा॒द्वाजि॑नम॒पक्राम॑त्यथैष

क्लैव्या॑द्विभाय॒ सोम॑मे॒व वा॒जिन॑ꣳ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑
धावति॒ स ए॒वास्मि॒न्नेतो॑ वाजिनं॑ दधाति॒ न क्ली॒बो भ॑वति
ब्राह्म॑णस्प॒त्यमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पे॒द्भाम॑कामः॥१८॥

ब्रह्म॑णस्पति॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै
सजा॒तान्प्र य॑च्छति॒ ग्राम्ये॑व भ॑वति॒ ग॒णव॑ती याज्यानुवा॒क्ये
भवतः॑ सजा॒तैरे॒वैनं॑ ग॒णव॑न्तं करोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पेद्यः
का॒मये॑त ब्रह्म॒न्विशं॑ वि ना॑शयेयमिति॒ मारु॑ती या॒ज्यानुवा॒क्ये
कुर्या॑द्ब्रह्म॒न्नेव॑ वि॒शं वि ना॑शयति॥१९॥

तेजः॑ समीचीं॑ ब्रह्मवर्च॑स्यैव॒ ग्राम॑काम॒स्त्रिच॑त्वारि॒ंशच्च॑॥ [३]

अ॒र्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेथ्सुव॒र्गका॑मोऽसौ वा आ॑दि॒त्योऽर्य॑मा-
र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ सुव॒र्गं
लो॒कं ग॑मयत्यर्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त दान॑कामा मे
प्र॒जाः स्यु॑रित्यसौ वा आ॑दि॒त्योऽर्य॑मा यः खलु॒ वै ददा॑ति
सोऽर्य॑माऽर्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒व॥२०॥

अ॒स्मै दान॑कामाः प्र॒जाः क॑रोति॒ दान॑कामा अ॒स्मै
प्र॒जा भ॑वन्त्यर्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त स्व॒स्ति
ज॒नता॑मिया॒मित्य॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽर्य॑माऽर्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑

भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ तद्गमयति॒ यत्र॑ जिगमिषतीन्द्रो॒
वै दे॒वाना॑मानुजावर॒ आसी॑त्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा॑
ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषूकमेकादशकपालं॒ निः॥२१॥

अ॒वप॒त्तेनै॒वैन॒मग्रं॑ दे॒वता॑नां पर्यणयद्बुध्रवती॒ अग्र॑वती
याज्यानुवाक्ये॑ अकरोद्बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ पर्यणयद्बो रा॑ज॒न्य
आनुजावरः॒ स्यात्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषूकमेकादशकपालं॒
निर्व॑पेदिन्द्रमेव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑
समा॒नानां॑ परि॒ णय॑ति बुध्रवती॒ अग्र॑वती याज्यानुवाक्ये॑
भवतो बुध्रादे॒वैन॒मग्रम्॥२२॥

परि॑ णयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य॑ दे॒वता॒ य
आ॑नुजावरः समृद्धौ यो ब्रा॒ह्मण॑ आ॑नुजावरः स्यात्तस्मा॑
ए॒तम्बा॑रहस्पत्यमा॑नुषूकं च॒रुं निर्व॑पेद्बृहस्पतिमेव स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑ समा॒नानां॑ परि॒ णय॑ति
बुध्र॑वती॒ अग्र॑वती याज्यानुवाक्ये॑ भवतो बुध्रादे॒वैन॒मग्रं॑ परि॑
णयत्यानुषूको भवत्येषा ह्येतस्य॑ दे॒वता॒ य आ॑नुजावरः
समृद्धौ॥२३॥

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद्बृहतरं आसन्ताः सोमाय राज्ञे-
 ऽददात्तासां रोहिणीमुपैत्ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन्ता अन्वैत्ताः
 पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात्सोऽब्रवीदृतममीष्व यथा
 समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमामीत्ता
 अस्मै पुनरददात्तासां रोहिणीमेवोप॥२४॥

ऐतं यक्ष्म आर्च्छद्राजानं यक्ष्म आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य
 जन्म यत्पापीयानभवत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्ञायाभ्यो-
 ऽविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद
 नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एता एव नमस्यन्नुपाधावत्ता
 अब्रुवन्वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा
 एतम्॥२५॥

आदित्यं चरुं निरवपन्तेनैवैनम्पापात्स्त्रामादमुश्चन्
 यः पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुं
 निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं
 पापात्स्त्रामान्मुश्चन्त्यमावास्यायां निर्वपेदमुमेवैनमाप्यायमानमन
 प्याययति नवोनवो भवति जायमान इति पुरोनुवाक्या
 भवत्यायुरेवास्मिन्तया दधाति यमादित्या अशुमाप्याययन्तीति

याज्ज्यैवैनमेतया॑ प्याययति॥२६॥

एवोपैतमस्मिन्नयोदश च॥ _____ [५]

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत्सोऽब्रवीद्यदिमाल्लोकानभ्यति
तन्ममांसदिति तदिमाल्लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रः राजानमिन्द्रमधि
स्वराजानन्ततो वै स इमाल्लोकाः स्त्रेधादुहत्तत्रिधातोस्त्रिधातुत्वय
कामयेतान्नादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय
राज्ञे पुरोडाशम्॥२७॥

एकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा
इन्द्रो राजायमिन्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव
लोकान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नम्प्र
यच्छन्त्यन्नाद एव भवति यथा वत्सेन प्रत्तां गां
दुह एवमेवेमाल्लोकान्प्रत्तान्काममन्नाद्यं दुह उत्तानेषु
कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय त्रयः पुरोडाशा
भवन्ति त्रय इमे लोका एषाल्लोकानामास्या उत्तरउत्तरो
ज्यायांभवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्त्रव
द्यत्यच्छम्बद्वारव्यँत्यासमन्वाहानिर्दाहाय॥२८॥

पुरोडाशत्रयः षड्विंशतिश्च॥ _____ [६]

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आ॒स॒न्तां दे॒वान॑सुरा अज॒य॒न्ते
 दे॒वाः प॑राजि॒ग्या॒ना अ॒सुरा॑णां वैश्य॒मुपा॑य॒न्तेभ्य॑
 इन्द्रि॑यं वी॒र्य॑मपा॑क्राम॒त्तदिन्द्रो॑ऽचाय॒त्तद॒न्वपा॑क्राम॒त्तद॒व॒रुध॑
 नाश॑क्रो॒त्तद॑स्माद॒भ्य॒र्धोऽच॑र॒त्स प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धाव॒त्तमे॒तया॑
 सर्व॑पृ॒ष्ठया॑ऽयाज॒य॒त्तयै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मदधा॒द्य
 इन्द्रि॑यका॒मः॥ २९॥

वी॒र्य॑का॒मः स्या॑त्तमे॒तया॑ सर्व॑पृ॒ष्ठया॑ याजयेदे॒ता ए॒व
 दे॒वताः स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ ता ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑
 दध॑ति॒ यदिन्द्रा॑य॒ राथ॑तराय॒ निर्व॑पति॒ यदे॒वाग्ने॑स्तेज॒स्तदे॒वाव॑
 रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ बा॒र॒ह॑ताय॒ यदे॒वेन्द्र॑स्य॒ तेज॒स्तदे॒वाव॑ रु॒न्ध्रे
 यदिन्द्रा॑य॒ वैरू॒पाय॑ यदे॒व स॑वि॒तुस्तेज॒स्तत्॥ ३०॥

ए॒वाव॑ रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ वैरा॒जाय॑ यदे॒व धा॑तुस्तेज॒स्तदे॒वाव॑
 रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ शा॒क्क॒राय॑ यदे॒व म॒रुता॑ं तेज॒स्तदे॒वाव॑
 रु॒न्ध्रे यदिन्द्रा॑य॒ रै॒व॒ताय॑ यदे॒व बृ॒ह॒स्प॒तेस्तेज॒स्तदे॒वाव॑ रु॒न्ध्रे
 ए॒ताव॑न्ति॒ वै तेजा॑ंसि॒ तान्ये॒वाव॑ रु॒न्ध्रे उ॒त्ता॒नेषु॑ क॒पाले॒ष्वधि॑
 श्रय॑त्यया॑तयाम॒त्वाय॑ द्वा॒द॒श॒क॒पालः॑ पु॒रोडा॑शः॥ ३१॥

भ॒व॒ति॒ वैश्व॑दे॒व॒त्वाय॑ स॒म॒न्त॒म्प॒र्य॒व॑द्यति॒ स॒म॒न्त॒मे॒वेन्द्रि॑यं

वीर्यं यजमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायाश्च ऋषभो
 वृष्णिर्बस्तः सा दक्षिणा वृषत्वायैतयैव यजेताभिःस्यमान
 एताश्चेद्वा अस्य देवता अन्नमदन्त्यदन्त्युवेवास्य
 मनुष्याः ॥ ३२ ॥

इन्द्रियकामः सवितुस्तेजस्तत्पुरोडाशोऽष्टात्रिंशच्च ॥ [७]

रजनो वै कौणेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात्तस्मा
 एतामिष्टिं निरवपदग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं
 सौर्यं चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालन्तयैवास्मिश्चक्षुरव
 स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपाल
 सौर्यं चरुमग्रये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमग्रेवै चक्षुषा
 मनुष्या वि ॥ ३३ ॥

पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन
 भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिश्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति
 यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी एवास्मिन्तत्प्रति दधाति यत्सौर्यो
 नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकां
 चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते समानी याज्यानुवाक्ये
 भवतः समानं हि चक्षुः समृद्ध्या उदु त्यं जातवेदसं सप्त

त्वां ह॒रितो॒ रथे॑ चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कमि॒ति पि॒ण्डान्प्र॑
यच्छति॒ चक्षु॑रे॒वास्मै॒ प्र यच्छति॒ यदे॒व तस्य॑ तत्॥३४॥

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥ [८]

ध्रु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयासं॒ धीर॑श्चेत्तां
वसु॒विद्धु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयासमु॒ग्रश्चेत्तां॑
वसु॒विद्धु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयासम॒भिभू॑श्चेत्तां
वसु॒विदाम॑नम॒स्याम॑नस्य दे॒वा ये संजा॒ताः कु॑मा॒राः
सम॑नस॒स्तान॒हं का॑मये हृ॒दा ते मां का॑मयन्तां हृ॒दा तान्म॑
आम॑नसः कृ॒धि स्वा॑हाम॒नम॑सि॥३५॥

आम॑नस्य दे॒वा याः स्त्रियः॑ सम॑नस॒स्ता अ॒हं का॑मये
हृ॒दा ता मां का॑मयन्तां हृ॒दा ता म॑ आम॑नसः कृ॒धि
स्वाहा॑ वैश्वदे॒वी साङ्ग्र॑हणीं निर्व॑पेद्दाम॒कामो॑ वैश्वदे॒वा वै
संजा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ त
ए॒वास्मै॑ सजा॒तान्प्र॑ यच्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वति साङ्ग्र॑हणी
भ॒वति म॒नो॒ग्रह॑णं॒ वै संग्र॑हण॒म्मन॑ ए॒व संजा॒ताना॑म्॥३६॥

गृ॒ह्णाति॒ ध्रु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ संजा॒तेषु॑ भूयास॒मिति॑
परि॒धीन्परि॑ दधा॒त्याशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्तेऽथो॑ ए॒तदे॒व सर्व॑

सजातेष्वधि भवति यस्यैवं विदुषं एते परिधयः परिधीयन्तु
 आमनमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो
 वै सजाता ये महान्तो ये क्षुल्लका याः स्त्रियस्तानेवाव रुद्धे
 त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥३७॥

स्वाहामनमसि सजातानां रुद्धे पञ्च च॥—————[९]

यन्नवमैतन्नवनीतमभवद्यदसंपत्तत्सर्पिरभवद्यदधियत
 तद्धृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
 स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
 स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः
 प्राणोऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि॥३८॥

तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा घृतस्य
 धाराममृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्ताम्प्रयताम्मरुद्भिः। तत्त्वा
 विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयत्। पावमानेन त्वा स्तोमेन
 गायत्रस्य वर्तन्योपाशोर्वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽसृजतु
 जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभौ
 वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत्॥३९॥

सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया

जगत्स्यै वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽथ्सृजतु
जीवातवे जीवनस्याया इममग्र आयुषे वर्चसे
कृधि प्रियं रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा
अदिते शर्म यच्छु विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत्।
अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्मान्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्त्स ओषधीभिर्यज्ञ आयुष्मान्त्स
दक्षिणाभिर्ब्रह्मायुष्मत्तद्वाह्मणैरायुष्मद्देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतं
पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयायुष्मन्तस्तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि॥४०॥

विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोऽथ्सोम
आयुष्मान्पञ्चविंशतिश्च॥ [१०]

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो
वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्नाविष्णू
आत्मा यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो
वा कामयेत सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं
निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालं सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं
सारस्वतं चरुमाग्नावैष्णवमेकादशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं

निष्क्रीणाति सोमाद्रसम् ॥ ४१ ॥

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं
दधात्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं
यज्ञेन च भिषज्यत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवदित्याज्यमवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टेऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याहाश्विनौ वै देवानाम् ॥ ४२ ॥

भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणो-
ऽसीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः
प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां
देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्नेतेन दधाति घृतस्य
धाराममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत्पावमानेन त्वा
स्तोमेनेति ॥ ४३ ॥

आह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा
स्तोमेनेत्याहौजं एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रयेत्याहात्मानं
दधात्यृत्विजः पर्याहुर्यावन्त एवर्त्विजस्त एनम्भिषज्यन्ति
ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति
यदेव तस्य तद्धिरण्यात् ॥ ४४ ॥

घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं ५ हिरण्यममृतादेवायुर्निष्पिबति
 शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्यथो खलु यावन्तीः समा एष्यन्मन्येत
 तावन्मानं ५ स्यात्समृद्ध्या इममग्न आयुषे वर्चसे
 कृधीत्याहायुरेवास्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदिति
 जरदष्टिमेवैनं करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा
 आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति ॥ ४५ ॥

रसं देवानां ५ स्तोमेनेति हिरण्यादसदिति द्वाविंशतिश्च ॥ [११]

प्रजापतिर्वरुणायाश्वमनयत्स स्वां देवतामार्च्छत्स
 पर्यदीर्यत स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत्तं निरवपत्ततो
 वै स वरुणपाशादमुच्यत वरुणो वा एतं गृह्णाति
 योऽश्वं प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावन्तो
 वारुणाश्चतुष्कपालान्निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति ॥ ४६ ॥

चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पाद्यश्वः समृद्ध्या एकमतिरित्तं
 निर्वपेद्यमेव प्रतिग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव
 वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेककपालमनु

निर्वपेदमुमेवादित्यमुच्चारं कुरुतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै
वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजतेऽपोनग्रीयं चरुम्पुनरेत्य
निर्वपेदप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनं
शान्त उप तिष्ठते॥४७॥

मुञ्चति चरुं सप्तदश च॥ [१२]

या वामिन्द्रावरुणा यतुव्या तनूस्तयेममंहंसो मुञ्चतं या
वामिन्द्रावरुणा सहस्र्या रक्षस्या तेजस्या तनूस्तयेममंहंसो
मुञ्चतं यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनाव यजे
यो वामिन्द्रावरुणा द्विपाथ्सु पशुषु चतुष्पाथ्सु गोष्ठे
गृहेष्वप्स्वोषधीषु वनस्पतिषु सामस्तं वामेतेनाव यज इन्द्रो
वा एतस्य॥४८॥

इन्द्रियेणापं क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेनं गृह्णाति
यः पाप्मनां गृहीतो भवति यः पाप्मनां गृहीतः स्यात्तस्मा
एतामैन्द्रावरुणीम्पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति
वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति पयस्यां भवति पयो हि वा
एतस्मादपक्रामत्यथेष पाप्मनां गृहीतो यत्पयस्यां भवति
पयं एवास्मिन्तया दधाति पयस्यायाम्॥४९॥

पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो
 आयतनवन्तमेव चतुर्धा व्यूहति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति
 पुनः समूहति दिग्भ्य एवास्मै भेषजं करोति समूह्याव द्यति
 यथाविद्धं निष्कृन्तति तादृगेव तद्यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ
 साम्स्तं वामेतेनाव यज इत्याह दुरिष्ट्या एवैनम्पाति यो
 वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु साम्स्तं वामेतेनाव यज
 इत्याहैतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशव
 उपजीवनीयास्ता एवास्मै वरुणपाशान्मुञ्चति॥५०॥

एतस्य पयस्यायाम्पाति षड्विंशतिश्च॥—————[१३]

स प्रलवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। त्वं नः
 सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतः। न रिष्येत्त्वावतः सखा।
 या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
 तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेङ्नाजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय।
 अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः।
 युवम्॥५१॥

एतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्।
 युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्।

अग्नीषोमाविमं सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति
सूक्तानि हर्यतम्भवतं दाशुषे मयः। आन्यं दिवो मातरिश्वा
जभारामश्नादन्यं परि श्येनो अद्रेः। अग्नीषोमा ब्रह्मणा
वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम्। अग्नीषोमा हविषः
प्रस्थितस्य वीतम्॥५२॥

हर्यतं वृषणा जुषेथाम्। सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा
धत्तं यजमानाय शं योः। आ प्यायस्व सं तै। गुणानां त्वा
गुणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्। ज्येष्ठराजं
ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद सादनम्। स
इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजम्भरते धना नृभिः।
देवानां यः पितरमाविवासति॥५३॥

श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। स सुष्टुभा स ऋक्ता
गुणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण। बृहस्पतिरुस्त्रियां
हव्यसूदः कनिकदद्वावशतीरुदाजत्। मरुतो यद्ध वो दिवो
या वः शर्म। अर्यमा याति वृषभस्तुविष्मान्दाता वसूनां
पुरुहूतो अरहन्। सहस्राक्षो गोत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु देवो
द्रविणं दधातु। ये तैर्यमन्ब्रह्मो देवयानाः पन्थानः॥५४॥

राज॒न्दि॒व आ॒चर॑न्ति। तेभि॑र्नो दे॒व महि॑ शर्म॑ यच्छु॒ शं
न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ शं चतु॑ष्पदे। बु॒ध्राद॒ग्रम॒ङ्गिरो॒भिर्गृ॑णानो वि
पर्व॑तस्य दृ॒ष्टहि॑तान्यैरत्। रु॒जद्रो॑धा॒सि कृ॒त्रिमा॑ण्येषां
सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार। बु॒ध्राद॒ग्रेण॑ वि मि॒माय॑
मानै॑र्वज्रेण॒ खान्य॑तृणन्नदीना॑म्। वृथा॑सृजत्प॒थिभि॑र्दीर्घया॒थैः
सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार॥५॥

प्र यो ज॒ज्ञे वि॒द्वाः अ॒स्य बन्धुं॑ वि॒श्वानि॑ दे॒वो जनि॑मा
विव॑क्ति। ब्रह्म॒ ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार॒ मध्या॑न्नी॒चादु॒च्चा स्व॒धया॑भि प्र
त॑स्थौ। म॒हान्म॒ही अ॑स्तभाय॒द्वि जा॒तो द्या॑ः सन्न॒ पार्थि॑वं च॒
रजः॑। स बु॒ध्रादा॑ष्ट ज॒नुषा॑भ्य॒ग्रम्बृ॑हस्पति॑र्दे॒वता॒ यस्य॑ सु॒म्राट्।
बु॒ध्राद्यो॑ अ॒ग्रम॑भ्य॒त्यो ज॑सा॒ बृह॑स्पति॒मा वि॑वासन्ति दे॒वाः।
भि॒नद्व॒लं वि॒ पुरो॑ द॒र्दरी॑ति॒ कनि॑क्रद॒त्सुव॑र॒पो जि॑गाय॥५६॥

यु॒वं वी॒तमा॒ विवा॑सति॒ पन्था॑नो दीर्घया॒थैः सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार दे॒वा नव॑
च॥ [१४]

दे॒वा म॑नु॒ष्या दे॒वासुरा॑ अ॒ब्रुव॑न्दे॒वासुरा॑स्तेषा॑ङ्गाय॒त्री प्र॒जाप॑ति॒स्ता यत्रा॑ग्रे गोभि॑श्चित्रा॑
मा॒रुत॑न्दे॒वा व॑सव्या॒ अग्रे॑ मा॒रुत॑मिति॒ दे॒वा व॑सव्या॒ दे॒वाः शर्म॑ण्या॒स्त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो दे॒वा
वै रा॑ज॒न्यान्न॑वो॒नव॑श्चतु॑र्दश॥ [१५]

[देवा मनुष्याः प्रजां पशून् देवा वसव्याः परिदध्यादिदमस्म्यष्टाचत्वारिंशत्॥४४॥ देवा मनुष्या मादयध्वम्॥]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामृत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रक्षांसि रात्रीभिरसुभ्रन्तान् सुब्धान् मृतान् भि व्यौच्छ्रुते देवा अविदुर्यो वै नोऽयमिन्द्रियते रक्षांसि वा इमं घ्नन्तीति ते रक्षांस्युपांमन्नयन्त तान्यंब्रुवन्वरं वृणामहे यत्॥१॥

असुराञ्जयाम तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन्तेऽसुराञ्जित्वा रक्षांस्युपांनुदन्त तानि रक्षांस्यनुतमकर्तेति समन्तं देवान् पर्यविशन्ते देवा अग्रावनाथन्त तैऽग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्नग्नये विबाधवतेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निर्वपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षांसि॥२॥

आसन्तानि तेन प्राणुदन्त यदग्नये विबाधवते यान्येवाभितो रक्षांस्यस्यासन्तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव पश्चाद्रक्षांस्यस्यासन्तानि तेनापांनुदन्त ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्टा यजेताग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवते॥३॥

अग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निर्वपति य एवास्माच्छ्रेयाभ्रातृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवते य एवैनं सदृङ्गं तेन वि बाधते यदग्नये प्रतीकवते य एवास्मात्पापीयान्तं तेनाप नुदते प्र श्रेयासम्भ्रातृव्यं नुदतेऽति सदृशं कामति नैनम्पापीयानाप्रोति य एवं विद्वानेतयेष्टा यजते॥४॥

वृणामहे यत्पुरस्ताद्रक्षांसि वपेदग्नये विबाधवत एवं चत्वारिं च॥—————[१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अंब्रुवन् यो नो वीर्यावत्तमस्तमनुं समारंभामहा इति त इन्द्रमंब्रुवन्त्वं वै नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनुं समारंभामहा इति सोऽब्रवीत्तिस्रो मं

इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति ता वै ब्रूहीत्यब्रुवन्नियमं होमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती ॥ ५ ॥

इत्यब्रवीत् इन्द्राया होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्नन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्राया होमुचै निरवपन्नं हंस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृधं एव तेनापघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्नं दधत त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निरवपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र आत्मन्नं समारम्भयत भूत्यै ॥ ६ ॥

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्त यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्राया होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपेन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते ऽहंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयाभ्रातृव्यो यदिन्द्राया होमुचै निरवपत्य हंस एव तेन मुच्यते मृधा वा एषोऽभिषण्णो यस्मात्समानेष्वन्यः श्रेयानुत ॥ ७ ॥

अभ्रातृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मृधं एव तेनाप हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्यत्ते त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निरवपति त्रयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता एव यजमान आत्मन्नं समारम्भयते भूत्यै सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिर्य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजत उत्तमामेव विजितिम्भ्रातृव्येण वि जयते ॥ ८ ॥

इन्द्रियावती भूत्या उत्तैकान्नपञ्चाशच्च ॥ [२]

देवासुराः संयत्ता आसन्तेषां गायत्र्योजो बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्संगृह्यादायापक्रम्यातिष्ठतेऽमन्यन्त यत्रान् वा इयमुपावत्स्यति त इदमभविष्यन्तीति तां व्यह्वयन्त विश्वकर्मत्रितिं देवा दाभीत्यसुराः सा नान्यत्राश्च नोपावर्तत ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नोजोऽसि सहोऽसि बलमसि ॥ ९ ॥

भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति वाव देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्वृञ्जत यद्रायत्र्यपक्रम्यातिष्ठतस्मादेतां गायत्रीतीष्टिमाहुः सं वत्सरो वै गायत्री संवत्सरो वै तदपक्रम्यातिष्ठद्यदेतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यम् ॥ १० ॥

प्रजां पशून्वृञ्जत तस्मादेता संवर्ग इतीष्टिमाहुर्यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान

एतयेष्ट्यां यजेताग्रये संवर्गायं पुरोडाशमष्टाकंपालं निर्वपेत् ५ श्रुतमासंक्रमेतेन यजुषाभि
मृशेदोजं एव बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्भ्रातृव्यस्य वृद्धे भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
भवति॥११॥

बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता यत्रावसन्ततो गर्मुददतिष्ठत्ता
बृहस्पतिश्चान्ववैता ५ सोऽब्रवीद्बृहस्पतिरनयां त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्ष्यन्तीति
तम्प्रातिष्ठत्तो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः स्यात्तस्मा एतम्प्राजापत्यं
गार्मुतं चरुं निर्वपेत्प्रजापतिम्॥१२॥

एव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजाम्प्र जनयति प्रजापतिः पशून्सृजत् ते-
ऽस्मात्सृष्टाः पराश्च आयन्ते यत्रावसन्ततो गर्मुददतिष्ठत्तान्पूषा चान्ववैता ५ सोऽब्रवीत्पूषानयां
मा प्र तिष्ठान्यथ त्वा पशवं उपावर्ष्यन्तीति माम्प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वै॥१३॥

अकृष्टपुच्यमित्युभौ वाम्प्र तिष्ठानित्यब्रवीत्तौ प्रातिष्ठत्तो वै प्रजापतिम्पशवं उपावर्तन्त
यः पशुकामः स्यात्तस्मा एत ५ सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्सोमापूषणावेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून्प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनाम्प्रजनयिता
सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून्प्र जनयति॥१४॥

वपेत्प्रजापतिं वै दधाति पूषा त्रीणि च॥ [४]

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दौ पुष्ट्या जुषस्व नः। इन्द्रो धर्ता गृहेषु नः॥ सविता यः
सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत्। आ पूषा एत्वा वसु॥ धाता ददातु नो रयिमिशानो
जगतस्पतिः। स नः पूर्णेन वावनत्॥ त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत्।
सहस्रेणायुतेन च॥ येन देवा अमृतम्॥१५॥

दीर्घः श्रवो दिव्यैरयन्त। रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां कुल्मिं जीवस आ युवस्वा।
अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववर्निः सविता सुमेधाः स्वाहा॥ अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन
सह ओज आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठ्यात्पथो मा योषं मूर्धा भूयासः ५ स्वाहा॥१६॥

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥ [५]

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वम्भूतमधि प्रजायते तेनेयं

चित्रा य एवं विद्वाश्चित्रया पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाग्नेयेन
वापयति रेतः सौम्येन दधाति रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ
भवत एतद्वै दैव्यम्मिथुनं दैव्यमेवास्मै॥१७॥

मिथुनम्मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवात्यै चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली
पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि
हवींषि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त छन्दांस्युभयस्यावरुद्धा अथैता
आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो
यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥१८॥

अस्मै त एव द्वादश च॥ [६]

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्द्धि रमयंत मरुतः श्येनमायिनम्मनोजवसं
वृषणं सुवृक्तिम्। येन शर्ध उग्रमवंसृष्टमेति तदंश्विना परि धत्तं स्वस्ति। पुरोवातो
वर्षंज्जिन्वरावृथ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहानशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्व
वर्षन्पूतिरावृत्॥१९॥

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहातपति वर्षन्विराडावृथ्स्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूत
मान्दा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः। मित्रंभृतः क्षत्रंभृतः
सुराष्ट्रा इह मांऽवत। वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि॥२०॥

पूतिरावृद्धिचत्वारिंशच्च॥ [७]

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य। देवाः शर्मण्या मित्रावरुणार्थमन्न। देवाः सपीतयोऽपां
नपादाशुहेमन्न। उद्रो दत्तोऽधिभिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवत।
दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्यै नोदवाहेन। पृथिवीं यद्व्युन्दन्ति। आ यं नरः सुदानवो
ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः। वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना यन्ति॥२१॥

वृष्टयः। उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः। न वो दस्त्रा
उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत। सृजा वृष्टिं दिव आद्विः समुद्रं
पृण। अजा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियम्। उन्नंभय पृथिवीभिन्द्धीदं दिव्यं नभः।
उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। ये देवा दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा

ये पृथिविभागाः। त इमं यज्ञमवन्तु त इदं क्षेत्रमा विशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विशन्तु॥२२॥

यन्ति देवा विशन्ति॥ [८]

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूपं परि धत्त एतद्वै वृष्ट्यै रूपं सरूप एव भूत्वा पर्जन्यं वर्षयति रमयंत मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव जनयति वर्षस्यावरुद्ध्यै वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयत्यष्टौ॥२३॥

जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव वृष्टिः सम्प्र च्यावयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकरन्तर्वेदि सं यौत्यवरुद्ध्यै यतीनामद्यमानानां शीर्षाणि परापतन्ते खूर्जुरां अभवन्तेषां रसं ऊर्ध्वोऽपतत्तानि कुरीराण्यभवन्सौम्यानि वै कुरीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति यत्कुरीराणि भवन्ति॥२४॥

सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुद्धे मधुषा सं यौत्यपां वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वञ्च एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो अञ्च एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं यौति नामधेयैरेवेना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमेवेनां नामधेयैरा॥२५॥

च्यावयति वृष्णो अश्वस्य सदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामीत्याहु वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भूत्वा वर्षति रूपेणैवेनं समर्धयति वर्षस्यावरुद्ध्यै॥२६॥

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरेकात्रिंशच्च॥ [९]

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या बभ्राति देवताभिरेवान्वहं वृष्टिमेच्छति यदि वर्षेत्तावत्येव होतव्यं यदि न वर्षेच्छो भूते हविर्निर्वपेदहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै॥२७॥

अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतोऽग्नये धामच्छदे पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो न्यङ्गुष्मिभिः पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा वर्षत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताः॥२८॥

एवासमैः पर्जन्यं वर्षयन्त्युतावर्षिष्यन्वर्षत्येव सृजा वृष्टिं दिव आद्विः समुद्रं पृणेत्याहेमाश्चैवामूश्चापः समर्धयत्यथो अभिरेवामूरच्छैत्यञ्जा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैतदुन्मभय पृथिवीमिति वर्षाह्वां जुहोत्येषा वा ओषधीनां वृष्टिर्वनिस्तयेव वृष्टिमा च्यावयति ये देवा दिविभागा इति कृष्णाजिनमव धूनीतीम् एवासमैः लोकाः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२९॥

अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च॥ [१०]

सर्वाणि छन्दाः स्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत्कुदुष्णिहा जगत्ये यदुष्णिहक्कुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दाः स्युर्व रुद्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि चत्वार्यध्यक्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशे पुरोडाशोऽध्यमेव तद्यद्व्यध्यक्षराणि यज्जगत्या॥३०॥

परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेत्त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिं षापयति नान्तं गमयत्यग्रे त्री ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवृत्या परि दधाति सरूपत्वाय सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयङ्कामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्त्सर्वो वै॥३१॥

एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वेणैवेन यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत एवेनमेतयेव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्त्स्तृणुत एतयेव यजेत सहस्रेण यक्ष्यमाणः प्रजातमेवेनददात्येतयेव यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा एष पशूनां गच्छति॥३२॥

यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनसृजत ताः सैधातवीयेनैवासृजत य एवं विद्वाः सैधातवीयेन पशुकामो यजते यस्मादेव योनैः प्रजापतिः पशूनसृजत तस्मादेवैनान्सृजत उपैनमुत्तरः सहस्रं नमति देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन यजेत सर्वो वा एष यज्ञः॥३३॥

यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिः षमृद्धत्वाय त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामास्या उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मध्यं एतद्वा

अन्तरिक्षस्य रूपं समृद्धौ सर्वेषामभिगमयन्नवं द्यत्यलम्बद्वारं हिरण्यं ददाति तेजं एव॥३४॥

अवं रुद्धे तार्प्यं ददाति पशूनेवावं रुद्धे धेनुं ददात्याशिषं एवावं रुद्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्धिरण्यं यजुषां तार्प्यमुक्थामदानां धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णान्वं रुद्धे॥३५॥

जगत्याऽभिचरन्त्सर्वो वै गच्छति यज्ञस्तेजं एव त्रिंशच्च॥ [११]

त्वष्टां हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्रं उपहवमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रम्मै-
ज्वधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाहवनीयमुप-
प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति स यावदूर्ध्वः पराविध्यति तावति स्वयमेव व्यरमत यद-
वा तावत्प्रवणम्॥३६॥

आसीद्यदि वा तावदध्यग्रेरासीत्स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रं
विष्वङ्बुवर्धत् स इमाल्लोकानवृणोद्यदिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽभिभेदपि
त्वष्टा तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्तपो वै स वज्रं आसीत्तमुद्यन्तु नाशक्रोदथ वै तर्हि
विष्णुः॥३७॥

अन्या देवतासीत्सोऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो येनायमिदमिति स विष्णुस्नेधात्मानं
वि न्यधत् पृथिव्यां तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्यबिभेद्यत्पृथिव्यां
तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्॥३८॥

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णादधा मेति तद्विष्णवेति
प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्॥३९॥

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णाद्विर्माधा इति तद्विष्णवेति
प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं दधात्विति यद्वि वि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाहम्॥४०॥

इदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु सं दधावहै त्वामेव
प्र विशानीति यन्माम्प्रविशेः किम्मा भुञ्ज्या इत्यब्रवीत्त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वाम्प्र
विशेयमित्यब्रवीत्तं वृत्रः प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यः॥४१॥

एवं वेदं हन्ति क्षुधम्रातृव्यन्तदस्मै प्रायच्छुत्तप्रत्यंगृह्णात्रिर्माधा इति तद्विष्णुवेति प्रायच्छुत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं इन्द्रियं दधात्विति यन्त्रिः प्रायच्छुन्त्रिः प्रत्यंगृह्णातन्त्रिधातोस्त्रिधातुत्वं यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् विष्णुवेति प्रायच्छुत्तस्मादैन्द्रावैष्णवः हविर्भवति यद्वा इदं किं च तदस्मै तत्प्रायच्छुदृचः सामानि यजूंषि सहस्रं वा अस्मै तत्प्रायच्छुत्तस्मात्सहस्रदक्षिणम्॥४२॥

प्रवणं विष्णुर्वा इदमिदमहं यो भवत्येकविंशतिश्च॥ [१२]

देवा वै राजन्याञ्जायमानादविभयुस्तमन्तरेव सन्तं दाम्नापौम्भन्त्स वा एषोऽपौब्धो जायते यद्राजन्त्यो यद्वा एषोऽनपोब्धो जायेत वृत्रान्ध्रश्चरेद्यं कामयेत राजन्यमनपोब्धो जायेत वृत्रान्ध्रश्चरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबारहस्पत्यं चरुं निर्वपेदैन्द्रो वै राजन्त्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति हिरण्मयं दाम् दक्षिणा साक्षादेवेनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति॥४३॥

एनन्द्रादश च॥ [१३]

नवोनवो भवति जायमानोऽह्ना केतुरुपसामेत्यग्रे। भागं देवेभ्यो वि दधात्यायन् चन्द्रमास्तिरति दीर्घमायुः। यमादित्या अशुमाप्याययन्ति यमक्षितमक्षितयः पिबन्ति। तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः। प्राच्या दिशि त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्यां वृत्रहन्वृत्रहासि। यत्र यन्ति स्रोत्यास्तत्॥४४॥

जितं तै दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः। इन्द्रो जयाति न परां जयाता अधिराजो राजंसु राजयाति। विश्वा हि भूयाः पृतना अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथासत्। अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। स्वराडिन्द्रो दम् आ विश्वगूतः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाया अभि त्वां शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः। ईशानम्॥४५॥

अस्य जगतः सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः। त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः। त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः। यद्वावं इन्द्र ते शतं शतम्भूर्मीरुत स्युः। न त्वां वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी। पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं तै सुषावं हर्यश्वाद्रिः॥४६॥

सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्व। रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः। क्षुमन्तो

याभिर्मदम्। उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु त्यं जातवैदसः सप्त त्वा हरितो रथे
वहन्ति देव सूर्या शोचिष्केशं विचक्षण। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः।
आप्ता द्यावापृथिवी अन्तरिक्षः सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषः॥४७॥

च। विश्वे देवा ऋतावृधं ऋतुभिर्हवनश्रुतः। जुषन्तां युज्यम्पयः। विश्वे देवाः शृणुतेमः
हवम्मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ट। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन्बरहिषि
मादयध्वम्॥४८॥

तदीशानमद्रिस्तुस्थुषस्त्रिःशच्च॥ [१४]

विश्वरूपस्त्वष्ट्रेन्द्रं वृत्रम्रह्मवादिनः स त्वे नासोमयाज्येष वै देवर्थो देवा वै नर्वि नायज्ञोऽग्ने
महान्नीर्वीतमायुष्टे द्वादश॥—[१५][विश्वरूपो नैनः शीतरूरावद्य वसु पूर्वद्युर्वाजा इत्यग्ने
महान्नीर्वीतमन्या यन्ति चतुःसप्ततिः॥७४॥ विश्वरूपोऽनु ते दायि॥]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत्स्वस्त्रीयोऽसुराणान्तस्य त्रीणि
शीर्षाण्यांसन्धोमपानः सुरापानमन्नादनः स प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत्परोक्षमसुरेभ्यः
सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रो-
ऽविभेदीदृङ्क्ते राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिन्नद्यत्सोमपानम्॥१॥

आसीत्स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानः स कल्विङ्को यदन्नादनः स
तित्तिरिस्तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्यामुपांगृह्णात्ताः संवत्सरमविभस्तम्भूतान्यभ्यङ्कोशन्ब्रह्महन्त्रिति
स पृथिवीमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साब्रंवीद्वरं वृणै
खातात्पराभविष्यन्ती मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा तै॥२॥

संवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत्तस्मात्पुरा संवत्सरात्पृथिव्यै खातमपि रोहति वारैवृतः
हंस्यै तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यंगृह्णात्तत्स्वकृतमिरिणमभवत्तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत
इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णः स वनस्पतीनुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति

गृहीतेति तैऽब्रुवन्वरं वृणामहे वृक्णात्॥३॥

पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्चनाद्वो भूयांस उतिष्ठानित्यब्रवीत्तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणाम्भूयांस उतिष्ठन्ति वारंवृतुः ह्येषान्तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यंगृह्णन्स निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाशयं ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णोऽथो खलु य एव लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येषति तस्य नाशयम्॥४॥

काममन्यस्य स स्त्रीषंसादमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृहीतेति ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्विगात्प्रजां विन्दामहे काममा विजनितोः सम्भवामेति तस्मादृत्विगात्स्त्रियः प्रजां विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारंवृतुः ह्यासान्तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यंगृह्णन्सा मलंवद्वासा अभवत्तस्मान्मलंवद्वाससा न सं वदेत्॥५॥

न सहासीत् नास्या अन्नमद्याद्ब्रह्महत्यायै ह्येषा वर्णं प्रतिमुच्यास्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति याम्मलंवद्वाससः सम्भवन्ति यस्ततो जायते सौऽभिश्स्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां परांचीं तस्यै हीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्यां अप्सु मारुको या॥६॥

अभ्यङ्के तस्यै दुश्कर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरंपमारी याऽऽङ्के तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या नखानि निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै क्लीबो या रञ्जुः सृजति तस्यां उद्वन्धुको या पूर्णेन पिबति तस्यां उन्मादुको या खर्वेण पिबति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो रात्रीर्व्रतं चरेदञ्जलिनां वा पिबेदखर्वेण वा पात्रेण प्रजायै गोपीथाय॥७॥

यथ्सोमपानन्ते वृक्णात्तस्य नाशयं वदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥[१]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्रं उपहवमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रम्मेऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत् तत्त्वष्टाहवनीयमुप प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति तस्मादस्य॥८॥

इन्द्रः शत्रुर्भवत्स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत्स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुधर्धत् स इमाल्लोकानवृणोद् यदिमाल्लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वन्तस्मादिन्द्रोऽभिभेत्स प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुर्मेऽजनीति तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेनं जहीति तेनाभ्यायत्

तावंब्रूतामग्नीषोमौ मा॥१॥

प्र हारावमन्तः स्व इति मम् वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्येतमिति तौ भागधेयमैच्छेतान्ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालम्पूर्णमासे प्रायच्छुतावंब्रूतामग्निं सन्दष्टौ वै स्वो न शक्नुव एतुमिति स इन्द्र आत्मनः शीतरूरावजनयत्तच्छीतरूरयोर्जन्म य एवः शीतरूरयोर्जन्म वेद॥१०॥

नैनः शीतरूरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत्तस्माञ्ज्जभ्यमानादग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहिताम् प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माञ्ज्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतु इति प्राणापानावेवात्मन्थत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निरहूय वार्त्रघ्नः हविः पूर्णमासे निरवपद्दन्ति वा एनम्पूर्णमास आ॥११॥

अमावास्यायाम्याययन्ति तस्माद्वार्त्रघ्नी पूर्णमासेऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायान्तथ्सुस्थाना वार्त्रघ्नः हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत् ते अब्रूतान्द्यावापृथिवी मा प्र हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहे नक्षत्रविहिताऽहमसानीत्यसावब्रवीच्चित्रविहिताऽहमितीयन्तस्मान्नक्षत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्योः॥१२॥

वरं वेदेनं वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्रमहन्ते देवा वृत्रः हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन्हव्यं नो वहतमिति तावंब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तैऽब्रुवन्क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन्गोर्वाव सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रवीत्॥१३॥

वरं वृषे मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्वोराहरत्तस्माद्भवि सतोभयेन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद्धतमेतत्सोमस्य यत्पयो य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेदं तेजस्व्यैव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यम्पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयतेनेन्द्र ज्येष्ठम्पुत्रं निरवासाययदिति तस्माज्ज्येष्ठम्पुत्रं धनेन निरवसाययन्ति॥१४॥

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जग्निवाः सम्मृधोऽभि प्रावैपन्त स एतं वैमृधम्पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तं निरवपत्तेन वै स मृधोऽपाहत् यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव तेन यजमानोऽप हत् इन्द्रो वृत्रः हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत् स एतमाग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि॥१५॥

तं निरवपत्तेन वै स देवतांश्चेन्द्रियं चारुन्ध्रं यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायाम्भवत्येन्द्रं दधि देवतांश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्ध्र इन्द्रस्य वृत्रं जघ्रुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु व्याच्छ्रुत्तदोषधयो वीरुधौऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्रुष इन्द्रियं वीर्यम्॥१६॥

पृथिवीमनु व्यारुत्तदोषधयो वीरुधौऽभूवन्निति स प्रजापतिः पशूनंब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन्समनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सांन्नाय्यस्यं सान्नाय्यत्वं यत्प्रत्यदुहन्तत्प्रतिधुषः प्रतिधुक्त्वं समनैषुः प्रत्यधुक्षन्न तु मयि श्रयत इत्यंब्रवीदेतदस्मै॥१७॥

शृतं कुरुतेत्यंब्रवीत्तदस्मै शृतमकुर्वन्नन्द्रियं वावास्मिन्वीर्यं तदश्रयन्तच्छृतस्यं शृतत्वं समनैषुः प्रत्यधुक्षच्छृतमकुर्वन्न तु मां धिनोतीत्यंब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यंब्रवीत्तदस्मै दध्यकुर्वन्तदनमधिनोत्तदुधो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दुध्नः पूर्वस्यावुदेयम्॥१८॥

दधि हि पूर्वं क्रियत इत्यनादृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्याव द्येदिन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रित्वा दुधोपरिष्ठाद्धिनोति यथापूर्वमुपैति यत्पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातश्चात्सौम्यं तद्यत्कलै राक्षसं तद्यत्तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदातश्चनेन मानुषं तद्यद्दुध्रा तत्सेन्द्रं दुध्रा तनक्ति॥१९॥

सेन्द्रत्वायाग्निहोत्रोच्छेषणमुभ्यातनक्ति यज्ञस्य सन्तत्या इन्द्रो वृत्रं हत्वा परां परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवताः प्रेषमैच्छन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्यं प्रथमम्भागधेयमिति तम्पितरोऽन्विन्दन्तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्तं देवा अभि समगच्छन्तामा वै नः॥२०॥

अद्य वसु वसतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यं सान्नाय्यमिति वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि समगच्छन्तेत्यथो खल्वेन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति॥२१॥

दधि मे जघ्रुष इन्द्रियं वीर्यमित्यंब्रवीदेतदस्मा अवुदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिंशच्च॥—[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्राविवेनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एताम्॥२२॥

इष्टिमपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपालं५ सरस्वत्यै चरुं५ सरस्वते चरुं ताम्पौर्णमासं५
सुस्थाप्यानु निरवपन्ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्थस्याथ्स पौर्णमासं५
सुस्थाप्यैतामिष्टिमानु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रभ्रातृव्याय प्रहृत्याग्नावैष्णवेन देवतांश्च यज्ञं
च भ्रातृव्यस्य वृद्धे मिथुनान्पशून्त्सारस्वताभ्यां यावदेवास्यास्ति तत्॥२३॥

सर्वं वृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यां५ हत्वा भ्रातृव्यं ना प्याययति
साकम्प्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाहरन्ति नात्मना तृप्यति नान्यस्मै
ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्णं५ होतव्यन्तुष एवैनमिन्द्रः
प्रजया पशुभिस्तर्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमान्श औदुम्बरम्॥२४॥

भूवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क्पशवं ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुद्धे नागतश्रीमहेन्द्रं यजेत
त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्ग्रामिणी राजन्यंस्तेषाम्महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामति यजेत
प्र स्वायै देवतायै च्यवते न पराम्प्राप्नोति पापीयान्भवति संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरं५
हि व्रतं नाति स्वा॥२५॥

एवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्रे वसीयान्भवति संवत्सरस्यं प्रस्तादग्नये व्रतपतये
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवांसमग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्भयति ततो-
ऽधि कामं यजेत॥२६॥

एतान्तदौदुम्बरं५ स्वा त्रिंशच्च॥ [४]

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी यदसौमयाजी
सनयैत्परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्यैव सं नयेत्पयो
वै सोमः पयः सान्नाय्यमपयसैव पयं आत्मन्धत्ते वि वा एतम्प्रजया पशुभिर्गर्धयति
वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हविर्निरुत्तम्पुरस्ताच्चन्द्रमाः॥२७॥

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तान्ग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधंश्चरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय श्रुते
चरुमग्निरेवास्मै प्रजाम्प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ
एव पशुषु प्रति तिष्ठति न द्वे॥२८॥

यजेत यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छम्बद्वयद्यदुत्तरया सम्प्रति यजेत पूर्वया

छुम्बद्गुण्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु ह्रीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायतेऽनादृत्य तद्वै एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते यजत उत्तरया देवता एव पूर्वयावरुन्द्र इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव॥२९॥

पूर्वयाभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानम्पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्यै लोकेऽर्धुकम्भवति दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयामावास्यायां यजेत पूर्णमासे वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासम्प्रसुतस्तेषामैत्रावरुणी वशामावास्यायामनूबन्ध्या यत्॥३०॥

पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वत्सानपाकरोति सदोहविधाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां सम्पादयति स एतमर्धमासं संधमाद देवैः सोमंम्विबति यन्मैत्रावरुण्यामिक्षयामावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशानूबन्ध्या सो एवैषैतस्य साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञम्॥३१॥

अभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृङ्गावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविर्ह्येष यज्ञस्ताजक्पुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वृतं नानृतं वदेन्न मांसमश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयुरेतद्धि देवाः सर्वं न कुर्वन्ति॥३२॥

चन्द्रमा द्वे देवलोकमेव यद्यज्ञं पल्पूलयेयुः षट्॥ [५]

एष वै देवस्थो यदंशपूर्णमासौ यो दंशपूर्णमासाविद्धा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरं देवानामव स्यत्येतानि वा अङ्गापरूषि संवत्सरस्य यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजतेऽङ्गापरूष्येव संवत्सरस्य प्रति दधात्येते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु पश्यति॥३३॥

एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत एष वै देवयानः पन्था यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते य एव देवयानः पन्थास्तं समारोहत्येतौ वै देवानां हरी यदंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते यावेव देवानां हरी ताभ्याम्॥३४॥

एवैभ्यो हव्यं वहत्येतद्वै देवानामास्यं यद्वंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्द्वंशपूर्णमासौ यजते साक्षादेव देवानामास्यं जुहोत्येष वै हविर्धानी यो दंशपूर्णमासयाजी सायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दंशपूर्णमासावहरहरहविर्धानिनाः सुतो य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते हविर्धान्यस्मीति सर्वमेवास्यं बर्हिष्यं दत्तम्भवति देवा वा अहः॥३५॥

यज्ञियं नाविन्दन्ते दंशपूर्णमासावपुनन्तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्वंशपूर्णमासौ य एवं विद्वान्दंशपूर्णमासौ यजते पूतावेवैनौ मेध्यौ यजते नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपेयाद्यदुपेयान्निरिन्द्रियः स्यात्सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन्तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत्॥३६॥

ते एनमभि समनह्येतान्तं यक्ष्मं आर्क्षुद्राजानं यक्ष्मं आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत्पापीयानभवंत्तत्पापयक्ष्मस्य यज्ञायाभ्यामविन्दत्तज्ञायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत्ते अंब्रतां वरं वृणावहा आवं देवानां भागधे अंसाव॥३७॥

आवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात्सदृशीनाः रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद भूतानि क्षुधमग्नश्चो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधम्प्रातृव्यम्॥३८॥

पश्यति ताभ्यामहरैदसाव फलं सप्त च॥_____ [६]

देवा वै नर्वि न यजुष्यश्रयन्त ते सामन्नेवाश्रयन्त हिं करोति सामैवाकर्हिं करोति यत्रैव देवा अश्रयन्त तत् एवैनाम्न युङ्क्ते हिं करोति वाच एवैष योगो हिं करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्वरसम्॥३९॥

नृहृत्यप्रस्रंसाय सन्ततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षंसामपहत्यै राथंतरीम्प्रथमामन्वाह राथंतरो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति त्रिविं गृह्णाति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति बारहतीमुत्तमामन्वाह बारहतो वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि जयति प्र वः॥४०॥

वाजा इत्यनिरुक्ताम्प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते प्र वो वाजा इत्यन्वाहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे प्र वो वाजा इत्यान्वाह तस्मात्प्राचीनः ५ रेतो धीयतेऽग्न आ याहि वीतय इत्याह तस्मात्प्रातीचीः प्रजा जायन्ते प्र वो वाजाः ॥ ४१ ॥

इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हविष्मन्तो गौर्धृताची यज्ञो देवाङ्गिताति यजमानः सुम्रयुरिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामाव रुद्धे यं कामयेत सर्वमायुरिरयादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्न आ याहि वीतय इति सन्ततमुत्तरमर्धमा लभेत ॥ ४२ ॥

प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति यो वा अग्निः ५ सामिधेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धौ सं दधात्येष वा अग्निः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुत ऋषेर्ऋषेर्वा एता निर्मिता यत्सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः प्रजयां पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्धौ सन्दधाति सं युनक्त्येवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं दुहे ॥ ४३ ॥

वृसं वो जायन्ते प्र वो वाजा लभेत दधाति सन्दशं च ॥ [७]

अयज्ञो वा एष योऽसामाऽग्न आ याहि वीतय इत्याह रथन्तरस्येष वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्येष वर्णो बृहदग्रे सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव तत्सामेन्वन्तं करोत्यग्निर्मुष्मिल्लोक आसीदादित्योऽस्मिन्ताविमौ लोकावशान्तौ ॥ ४४ ॥

आस्तान्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यग्न आ याहि वीतय इत्यस्मिल्लोकैः अग्निमदधुर्बृहदग्रे सुवीर्यमित्यमुष्मिल्लोक आदित्यन्ततो वा इमौ लोकावशाम्यतां यदेवमन्वाहानयोर्लोकयोः शान्त्यै शाम्यन्तोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद पञ्चदश सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश ॥ ४५ ॥

वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते तासां त्रीणि च शतानि षष्टिश्चाक्षराणि तावन्तीः संवत्सरस्य रात्रयोऽक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति नृमेधश्च परुच्छेपश्च ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्रैः अग्निं जनयाव यतरो नो ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत्स धूममजनयपरुच्छेपोऽभ्यवदत्सोऽग्निमजनयदृष इत्यब्रवीत् ॥ ४६ ॥

यथ्समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति सामिधेनीनामेवाहं वर्णं
वेदेत्यब्रवीद्यद्वृतवत्पदमनूच्यते स आसां वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव
तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यदचः स्त्रियस्तेन यद्वायत्रियः स्त्रियस्तेन यथ्सामिधेन्यो
वृषण्वतीमन्वाह॥४७॥

तेन पु३स्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानां दूत आसीदुशनां काव्यो-
ऽसुराणान्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमैता३ स प्रजापतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो
देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवतीमन्वाह भ्रातृव्यमेवैतया॥४८॥

ध्वरति शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेवैतया पवयति समिद्धो अग्न
आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दाय यदत ऊर्ध्वमभ्यादध्याद्यथा बहिःपरिधि
स्कन्दति तादृगेव तत्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां काव्यवाहनः पितृणां सहरक्षा
असुराणान्त एतर्ह्या शंसन्ते मां वरिष्यते माम्॥४९॥

इति वृणीध्व३ हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीत आर्षेयं वृणीते
बन्धोरेव नैत्यथो सन्तत्यै परस्तादर्वाचो वृणीते तस्मात्परस्तादर्वाचो मनुष्यान्पितरोऽनु प्र
पिपते॥५०॥

अशान्तावाह पञ्चदशाब्रवीदन्वाहेतया वरिष्यते मामेकान्नत्रि३शच्च॥ [८]

अग्ने महा३ असीत्याह महान् ह्येष यदग्निर्ब्राह्मणेत्याह ब्राह्मणो ह्येष भारतेत्याहैष
हि देवेभ्यो हव्यम्भरति देवेद्ध इत्याह देवा ह्येतमैन्धत मन्विद्ध इत्याह मनुर्ह्येतमुत्तरो
देवेभ्य ऐन्द्रर्षिष्ठुत इत्याहरर्षयो ह्येतमस्तुवन्विप्रानुमदित इत्याह॥५१॥

विप्रा ह्येते यच्छुश्रुवांसः कविशस्त इत्याह कवयो ह्येते यच्छुश्रुवांसो ब्रह्मसंशित
इत्याह ब्रह्मसंशितो ह्येष घृताहवन इत्याह घृताहुतिरह्यस्य प्रियतमा प्रणीर्यज्ञानमित्याह
प्रणीरह्येष यज्ञानां रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवरथोऽतूतो होतेत्याह न ह्येतं कश्चन॥५२॥

तरति तूर्णिरहव्यवाडित्याह सर्व३ ह्येष तरत्यास्पात्रं जुहूर्देवानामित्याह जुहूरह्येष
देवानांश्चमसो दैवपान इत्याह चमसो ह्येष दैवपानोऽरा३ इवाग्ने नेमिर्देवास्त्वं
परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्भ्यादा वह देवान्दैवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै॥५३॥

ज॒न॒ये॒दा व॑ह दे॒वान् य॑ज॒मा॒नाये॒त्याह॑ य॒ज॒मा॒नमे॒वैते॑न॒ वर्ध॑यत्य॒ग्निर्म॑ग्र आ व॑ह सोम॒मा
व॑हेत्या॒ह दे॒वता॑ ए॒व तद्य॑थापूर्वमु॒प ह्व॑यत॒ आ चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह सु॒यजा॑ च य॒ज जा॑तवे॒द
इ॒त्याहा॑ग्निमे॒व तथ्स॑ ऽ श्य॒ति सौ॑ऽस्य॒ स॑ शि॒तो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हत्य॒ग्निर्होता॑॥५४॥

इ॒त्याहा॑ग्निर्वै दे॒वाना॑ ऽ होता॒ य ए॒व दे॒वाना॑ ऽ होता॒ तं वृ॑णीते॒ स्मो व॑यमित्या॒हात्मा॑नमे॒व
स॒त्त्वं ग॑मयति सा॒धु तै॑ य॒जमा॑न दे॒वते॒त्याहा॑शिषमे॒वैता॒मा शा॑स्ते॒ यद्ब्रू॑याद्यौ॑ऽग्नि॑
होता॑र॒मवृ॑था॒ इत्य॑ग्निनो॒भय॑तो॒ यज॑मानं॒ परि॑ गृह्णीयात् प्र॒मायु॑कः स्याद्य॒जमा॑नदे॒वत्या॑
वै जु॒हूर्भा॑तृव्यदे॒वत्यो॑प॒भृत॑॥५॥

यद्वे इ॒व ब्रू॑याद्भा॒तृव्य॑मस्मै॒ जन॑येद्धृ॒तव॑तीम॒ध्वर्यो॑ सु॒चमा॑स्यस्वेत्या॒ह य॒ज॒मा॒नमे॒वैते॑न॒
व॑र्धयति दे॒वायु॑वमित्या॒ह दे॒वान् ह्ये॒षाव॑ति वि॒श्ववा॑रा॒मित्या॑ह वि॒श्वे ऽ ह्ये॒षाव॑तीडा॒महै॑ दे॒वा
ई॒डे॒न्या॑न्नम॒स्याम॑ नम॒स्यान् य॒जाम॑ य॒ज्ञिया॑नित्या॒ह म॑नुष्या॒ वा ई॒डे॒न्याः पि॒तरा॑ नम॒स्या
दे॒वा य॒ज्ञिया॑ दे॒वता॑ ए॒व तद्य॑थाभा॒गं य॑जति॥५६॥

वि॒प्रा॒नुम॑दित॒ इत्या॑ह च॒नास्मै॑ होतो॒प॒भृद्दे॒वता॑ ए॒व त्री॑णि च॥—————[९]

त्री॑ ऽ स्तृ॒चान॑नु॒ ब्रू॑याद्वा॒ज॒न्य॑स्य॒ त्रयो॑ वा अ॒न्ये रा॑ज॒न्या॑त्पुरु॒षा ब्रा॒ह्म॒णो वैश॑यः
शू॒द्रस्ता॑ने॒वास्मा॑ अ॒नु॒का॒न्करो॑ति पञ्च॒दशानु॑ ब्रू॒याद्वा॒ज॒न्य॑स्य पञ्च॒दशो॑ वै रा॑ज॒न्यः स्व
ए॒वैन॑ ऽ स्तोमे॒ प्रति॑ष्ठापयति त्रि॒ष्टुभा॑ परि॒ दध्या॑दिन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगि॑न्द्रि॒यका॑मः खलु॒ वै
रा॑ज॒न्यो य॑जते त्रि॒ष्टुभै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं परि॑ गृह्णाति॒ यदि॑ का॒मये॑त॥५७॥

ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑स्त्विति॒ गाय॑त्री॒या परि॑ दध्याद्ब्रह्मव॑र्च॒सं वै गा॑य॒त्री ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व भ॑वति
सप्त॒दशानु॑ ब्रू॒याद्वैश॑यस्य सप्त॒दशो॑ वै वैश॒यः स्व ए॒वैन॑ ऽ स्तोमे॒ प्रति॑ष्ठापयति जग॑त्या॒
परि॑ दध्या॒ज्जाग॑ता॒ वै प॒शवः॑ प॒शुका॑मः खलु॒ वै वैश॑यो॒ यज॑ते जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून्प॑रि॒
गृह्णा॑त्येक॒वि॑ श॒तिम॑नु॒ ब्रू॑यात्प्रति॒ष्ठाका॑मस्यैक॒वि॑ शः स्तो॒मा॒नां प्रति॑ष्ठा॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५८॥

चतु॑र्वि॑ श॒तिम॑नु॒ ब्रू॑याद्ब्रह्मव॑र्च॒सका॑मस्य॒ चतु॑र्वि॑ श॒त्यक्ष॑रा गाय॒त्री गा॑य॒त्री
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सङ्गा॑य॒त्रियै॒वास्मै॑ ब्रह्मव॑र्च॒सम॑वं रु॒द्धे त्रि॑ श॒तम॑नु॒ ब्रू॑यादन्न॒का॑मस्य॒ त्रि॑ श॒दक्ष॑रा
वि॒राड॑न्नं वि॒राड्वि॒राजै॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॑म॒वं रु॒द्धे द्वा॒त्रि॑ श॒तम॑नु॒ ब्रू॑यात्प्रति॒ष्ठाका॑मस्य॒
द्वा॒त्रि॑ श॒दक्ष॑रानु॒ष्टुग॑नु॒ष्टुष्टु॒दंसा॑ प्रति॒ष्ठा प्रति॑ष्ठित्यै॒ पद्मि॑ श॒तम॑नु॒ ब्रू॑यात्प॒शुका॑मस्य॒
पद्मि॑ श॒दक्ष॑रा बृ॒हती॑ बा॒रह॑ता॒ प॒शवो॑ बृ॒हत्यै॒वास्मै॑ प॒शून्॥५९॥

अ॒वं रु॒द्धे चतु॑श्च॒त्वारि॑ श॒तम॑नु॒ ब्रू॑यादिन्द्रि॒यका॑मस्य॒ चतु॑श्च॒त्वारि॑ श॒दक्ष॑रा त्रि॒ष्टुगि॑न्द्रि॒यं

त्रिष्टुप्त्रिष्टुभेवास्मां इन्द्रियमव रुन्देऽष्टाचत्वारिंशत्तमनु ब्रूयात्पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवासमै पशूनव रुन्दे सर्वाणि छन्दाऽस्यनु ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दाऽस्यवरुन्दानि यो बहुयाज्यपरिमितमनु ब्रूयादपरिमितस्यावरुन्दैः॥६०॥

कामयेत् प्रतिष्ठित्यै पशून्सप्तचत्वारिंशच्च॥ [१०]

निर्वीतम्मनुष्याणाम्प्राचीनावीतम्पितृणामुपवीतं देवानामुप व्ययते देवलक्षमेव तत्कुरुते तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं वदति तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिर्जित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौञ्चमन्वाहासुरं तद्यन्मन्मन्मानुषं तद्यदन्तरा तत्सदेवमन्तरानूच्य सदेवत्वाय विद्वांसो वै॥६१॥

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन्न पन्थानः समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामसंरोहायथौ भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्देऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्देऽथौ ग्राम्याऽश्वेव पशूनारण्याऽश्वाव रुन्देऽथौ॥६२॥

देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्स प्रजापतिस्तृष्णीमाधारमाधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तृष्णीमाधारमाधारयन्ति यज्ञस्यानुख्यात्या अथौ सामिधेनीरेवाभ्यनत्तल्लक्षो भवति य एवं वेदाथौ तर्पयत्येवैनस्तृप्यन्ति प्रजयां पशुभिः॥६३॥

य एवं वेद यदेकयाधारयेदेकां प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यत्तिसृभिरति तद्वैचयेन्मनसा धारयति मनसा ह्यनसमाप्यते तिर्यश्चमा धारयत्यछम्बद्वारं वाक्क मनश्चार्तीयतामहं देवेभ्यो हव्यं वहामीति वागब्रवीदहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमैतां सौऽब्रवीत्॥६४॥

प्रजापतिर्दृतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा वदतीति तत्खलु तुभ्यं न वाचा जुहवन्नित्यंब्रवीत् तस्मान्मनसा प्रजापतये जुह्वति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरात्यै परिधीन्सम्मार्ष्टि पुनात्येवैनान्निर्मध्यमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाभि जयति त्रिर्दक्षिणार्ध्यं त्रयः॥६५॥

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो वै दैवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति त्रिरुपं वाजयति त्रयो वै दैवलोका दैवलोकानेवाभि जयति द्वादश सम्पद्यन्ते

द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या आघारमा घारयति तिर इव॥६६॥

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकम् रौयत्युजुमा घारयत्युजुरिव हि प्राणः सन्ततमा घारयति प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्या अथो रक्षसामपहत्यै यं कामयेत प्रमार्युकः स्यादिति जिह्वं तस्या घारयेत्प्राणमेवास्मा जिह्वं नयति ताजकम् मीयते शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघार आत्मा ध्रुवा॥६७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाः समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यग्निदेवानां दूत आसीदेव्योऽसुराणान्तो प्रजापतिम्प्रश्नमैताः स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्वि ब्रूहीत्या श्रावयेतीदं देवाः शृणुतेति वाव तदब्रवीदग्निदेवो होतेति य एव देवानां तमवृणीत ततो देवाः॥६८॥

अभेवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः प्रवरम्प्रवृणते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति यद्ब्राह्मणश्चाब्राह्मणश्च प्रश्नमेयातां ब्राह्मणायाधि ब्रूयाद्यद्ब्राह्मणायाध्याहात्मनेऽध्याह यद्ब्राह्मणम्पराहात्मनं पराह तस्माद्ब्राह्मणो न परोच्यः॥६९॥

वा आरण्याश्चाव रुन्धेऽथो पशुभिः सौऽब्रवीदक्षिणार्ध्यन्नयं इव ध्रुवा देवाश्चत्वारिंशच्च॥[११]

आयुष्ट आयुर्दा अग्न आ प्यायस्व सं तेऽवं ते हेड उदुत्तमम्प णो देव्या नो दिवोऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इमं मे वरुण तत्त्वा याम्युदु त्यं चित्रम्। अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः। तस्य ज्येष्ठम्महिमानं वहन्तीरहिरण्यवर्णाः परि यन्ति युहीः। सम्॥७०॥

अन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति। तम् शुचिः शुचयो दीदिवाःसम्पां नपातं परि तस्थुरापः। तमस्मेरा युवतयो युवानम्मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः। स शुकेण शिकना रेवदग्निर्दीदायानिध्नो घृतनिर्णिगप्सु। इन्द्रावरुणयोरहः सम्राजोरव आ वृणे। ता नो मृडात ईदृशौ। इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः॥७१॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढः। आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवा। त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वां देवस्य हेडोऽवं यासिसीष्ठाः। यजिष्ठो वहितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत। स त्वं नो

अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ। अवं यक्ष्व नो वरुणम्॥७२॥

रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यथसूर्यो न
रोचते बृहद्वाः। अभि यः पूरु पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः। प्र
तं यक्षि प्र तं इयमि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु। धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्न
इयक्ष्वे पूरवे प्रल राजन्॥७३॥

वि पाजसा वि ज्योतिषा। स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः। उरुक्षयेषु दीद्यत्।
तः सुप्रतीकः सुदृशः स्वश्चमर्विद्वांसो विदुष्टरः सपेमा। स यक्षद्विधा वयुनानि
विद्वान्प्र हव्यमग्निरमृतेषु वोचत्। अहोमुचं विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र क्षत्रमिन्द्रियाणि
शतक्रतोनु ते दायि॥७४॥

युहीः समध्वराय नो वरुणः राजः श्रतुश्चत्वारिंशच्च॥ [१२]

[समिधश्चक्षुषी प्रजापतिराज्यं देवस्य स्फ्यम्ब्रह्मवादिनोऽद्विरेण्यो मनः पृथिव्याः
पशवोऽग्नीधे देवा वै यज्ञस्य युक्ष्वोशन्तस्त्वा द्वादश]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

समिधो यजति वसन्तमेवर्तुनामवं रुद्धे तनूनपातं यजति ग्रीष्ममेवावं रुद्ध इडो
यजति वर्षा एवावं रुद्धे ब्रह्मयजति शरदमेवावं रुद्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवावं
रुद्धे तस्मात्स्वाहाकृता हेमन्तशवोऽवं सीदन्ति समिधो यजत्युषसं एव देवतानामवं रुद्धे
तनूनपातं यजति यज्ञमेवावं रुद्धे॥१॥

इडो यजति पशूमेवावं रुद्धे ब्रह्मयजति प्रजामेवावं रुद्धे समानयत उपभृतस्तेजो
वा आज्यं प्रजा ब्रह्मः प्रजास्वेव तेजो दधाति स्वाहाकारं यजति वाचमेवावं रुद्धे
दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराड्विराजैवान्नाद्यमवं रुद्धे समिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति तनूनपातं यजति॥२॥

यज्ञ एवान्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यजति पशुष्वेव प्रति तिष्ठति ब्रह्मयजति य

एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति स्वाहाकारं यजति सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त तत्प्रयाजानाम्॥३॥

प्रयाजत्वं यस्यैवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यानुदतेऽभिक्रामं जुहोत्यभिजित्यै यो वै प्रयाजानाम्मिथुनं वेद प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बह्वीरिव यजति तनूनपातमेकमिव मिथुनं तदिडो बह्वीरिव यजति बर्हिरेकमिव मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानाम्मिथुनम् य एवं वेद प्र॥४॥

प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते देवानां वा अनिष्टा देवता आसन्नथासुरा यज्ञमंजिघांसन्ते देवा गायत्रीं व्यौहन् पश्चाक्षराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म यज्ञायाभवंद्वर्म यजमानाय यत्प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मेव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्वरूथम्पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो देवा वै पुरा रक्षोभ्यः॥५॥

इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञं सऽस्थाप्यमपश्यन्तः स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समंस्थापयन्ति वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यथस्वाहाकारेण प्रयाजेषु सऽस्थापयन्ति प्रयाजानिष्टा हवींष्यभि घोरयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरेवाकरथो यथापूर्वमुपैति पिता वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानिष्टा हवींष्यभिघोरयति पितैव तत्पुत्रेण साधारणम्॥६॥

कुरुते तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा साधारणम्पितुरित्यस्कन्नमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति गायत्र्यैव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति॥७॥

यजति यज्ञमेवावरुन्धे तनूनपातं यजति प्रयाजानामेवं वेद प्र रक्षोभ्यः साधारणं पञ्चत्रिंशच्च॥

[१]

चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति पूर्वार्धं जुहोति तस्मात्पूर्वार्धं चक्षुषी प्रबाहुंजुहोति तस्मात्प्रबाहुक्क्षुषी देवलोकं वा अग्निना यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमैर्नोत्तरार्धेऽग्नये जुहोति दक्षिणार्धं सोमायैवमिव हीमौ लोकावन्नयोर्लोकयोरनुख्यात्यै राजानौ वा एतौ देवतानाम्॥८॥

यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्वाज्ञा मनुष्या

विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येनान्यतोदतश्च पशून्दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याज्यभागस्य जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हुविषं ऋचा यजति तेनोभयतोदतो दाधार मूर्धन्वतीं पुरोनुवाक्या भवति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति॥१॥

नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून्नि युवते केशिनं ह दाम्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदां ते शक्नोतीं श्वो यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते प्रतिं जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोर्ज्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण पूर्वार्धेनान्द्वान्भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति जातानेव भ्रातृव्यान्प्र पुंदत उपरिष्ठांल्लक्ष्मा॥१०॥

याज्यां जनिष्यमाणानेव प्रतिं नुदते पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्ठांल्लक्ष्मा याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ लोकौ भवतो य एवं वेदं पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या भवति तस्मात्पूर्वार्धेनान्द्वान्भुनक्त्युपरिष्ठांल्लक्ष्मा याज्यां तस्माज्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेदं भुङ्क्ते एनमेतौ वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ॥११॥

वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हर्त्यछम्बट्कारमपूर्य वषट्करोति स्तुत्यै गायत्री पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यां ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेदं प्रैवैनं पुरोनुवाक्यायाह प्र णयति याज्यया गमयति वषट्कारेणैवैनं पुरोनुवाक्याया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रति॥१२॥

वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदां पुरोनुवाक्यां भवति त्रयं इमे लोका एष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठति चतुष्पदा याज्यां चतुष्पद एव पशूनं रुद्धे द्यक्षरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रतिं तिष्ठति गायत्री पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यैषा वै सप्तपदा शक्नोती यद्वा एतया देवा अशिक्षन्तदशक्नुवन् य एवं वेदं शक्नोत्येव यच्छिक्षति॥१३॥

देवतानाङ्करोत्युपरिष्ठांल्लक्ष्माऽऽज्यभागौ प्रतिं शक्नोत्येव द्वे च॥ [२]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वयादिशत्स आत्मन्नाज्यमधत्त तं देवा अब्रुवन्नेष वाव यज्ञो यदाज्यमप्येव नोत्रास्त्विति सोऽब्रवीद्यजान् व आज्यभागान्वापुं स्तृणान्भि घोरयानिति तस्माद्यजन्त्याज्यभागान्वापुं स्तृणन्त्यभि घोरयन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्स्याद्यातयामान्यन्यानि हवींष्ययांतयाममाज्यमिति प्राजापत्यम्॥१४॥

इति ब्रूयादयांतयामा हि देवानां प्रजापतिरिति छन्दांसि देवेभ्योऽप्राकामन्न वो-
ऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुरवत्तमधारयन्पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै
वषट्काराय यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तर्पणीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं
वहन्त्यङ्गिरसो वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्तदपयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन्ते॥१५॥

अपश्यन्पुरोडाशं कूर्मम्भूतं सर्पन्तं तमब्रुवन्निन्द्राय प्रियस्व बृहस्पतये प्रियस्व विश्वेभ्यो
देवेभ्यो प्रियस्वेति स नाप्रियतं तमब्रुवन्नग्नये प्रियस्वेति सोऽग्नयेऽप्रियतं यदाग्नेयोऽष्टाकपालो-
ऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिर्जित्यै तमब्रुवन्कथाहास्था
इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाक्षोऽनुपाक्तः॥१६॥

अवाच्छ्रुत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि
कपालान्यभि प्रथयति तावतः पुरोडाशानमुष्मिन्नैकैऽभि जयति यो विदग्धः स नैर्ऋतो
योऽश्रुतः स रौद्रो यः श्रुतः स सदेवस्तस्मादविदहता श्रुतंकृत्यः सदेवत्वाय भस्मनाभि
वांसयति तस्मान्मासेनास्थिं छन्नं वेदेनाभि वांसयति तस्मात्॥१७॥

केशैः शिरश्छुन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं यच्छ्रुतं
हविरनभिधारितमभिधार्योद्वासयति देवत्रैवेनद्रमयति यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः
संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ
स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत संख्यायोद्वासयति यजमानस्य॥१८॥

गोपीथाय यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद्वावापृथिव्यमेकंकपालमश्विनौ वै देवानां
भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति
यन्नश्यत्यनयोरेवैन्द्विन्दति प्रतिष्ठित्यै॥१९॥

प्राजापत्यन्तेऽक्षोऽनुपाक्तो वेदेनाभि वांसयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ
हि देवानामध्वर्यू आस्ताम पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो
वध इत्याह वज्रमेव तत्सः शयति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्तम्बयजुर्हरत्येतावती वै पृथिवी
यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भजति॥२०॥

तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिहरति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति

तृष्णीं चतुर्थं ह॑रत्यपरि॑मितादे॒वैनं॑ निर्भ॑जत्यु॒द्धन्ति॑ यदे॒वास्यां॑ अमे॒ध्यं तदपं॑ ह॒न्त्युद्ध॑न्ति
तस्मा॑दोषं॒धयः॑ परा॑ भवन्ति॒ मूलं॑ छिन॑त्ति भ्रातृ॒व्यस्यै॒व मूलं॑ छिन॑त्ति पितृदे॒वत्याति॑खा॒तेयंतीं॑
खन॑ति प्र॒जाप॑तिना॥२१॥

य॒ज्ञमु॒खेन॑ स॒म्मित॑ता॒मा प्र॑ति॒ष्ठायै॑ खन॑ति यज॑मानमे॒व प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति दक्षि॒णतो॑
व॒र्षीय॑सीं करोति दे॒वय॑जनस्यै॒व रू॒पम॑कः पुरी॑षवतीं करोति प्र॒जा वै प॑शवः
पुरी॑षम्प्रजयै॒वैनं॑म्प॒शुभिः॑ पुरी॑षवन्तं करोत्युत्तरं परि॒ग्राहं॑ परि॒ गृ॒ह्णात्ये॒ताव॑ती वै पृथि॒वी
याव॑ती वेदि॒स्तस्या॑ ए॒ताव॑त ए॒व भ्रातृ॒व्यं निर्भ॑ज्या॒त्मन॑ उत्तरं परि॒ग्राहं॑ परि॒ गृ॒ह्णाति॑
कू॒रमि॑व वै॥२२॥

ए॒तत्क॑रोति यद्वेदिं क॑रोति धा अ॑सि स्व॒धा अ॒सीति॑ योयु॒प्यते॑ शान्त्यै प्रोक्ष॑णी॒रा
सा॑दयत्यापो वै र॒क्षोघ्नी॑ रक्ष॑सामप॒हत्यै॑ स्फ॒घस्य॑ व॒र्त्मन्॑श्चादयति य॒ज्ञस्य॑ सन्त॒त्यै यं
द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॒येच्छु॒चैवैनं॑मर्पयति॥२३॥

भ॒जति॑ प्र॒जाप॑तिने॒व वै त्रय॑स्त्रिंशच्च॥ [४]

ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्त्यद्वि॒रह॑वीं॒षि प्रौक्षीः॑ केना॒प इति॑ ब्र॒ह्मणे॑ति ब्रूयाद्वि॒रह्यै॒व ह॑वीं॒षि
प्रोक्ष॑ति ब्र॒ह्मणा॑प इ॒ध्माब॑र्हिः प्रोक्ष॑ति मे॒ध्यमे॒वैनं॑त्करोति वेदिं प्रोक्ष॑त्यृ॒क्षा वा ए॒षाऽलो॑मका॒-
ऽमे॒ध्या यद्वेदि॑र्म॒ध्यामे॒वैनो॑ करोति दि॒वे त्वान्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑ ब॒र्हि॒रासाद्य॑
प्र॥२४॥

उ॒क्षत्ये॒भ्य ए॒वैनं॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति कू॒रमि॑व वा ए॒तत्क॑रोति यत्खन॑त्य॒पो नि॑ नयति
शान्त्यै॑ पुरस्ता॑त्प्रस्त॒रं गृ॒ह्णाति॑ मुख्यमे॒वैनं॑ करोती॒यन्तं॑ गृ॒ह्णाति॑ प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑
स॒म्मित॑म्ब॒र्हिः स्तृ॒णाति॑ प्र॒जा वै ब॑र्हिः पृथि॒वी वेदिः॑ प्र॒जा ए॒व पृथि॒व्यां प्रति॑
ष्ठाप॑यत्यन॒तिदृ॒श्रं स्तृ॒णाति॑ प्र॒जयै॒वैनं॑म्प॒शुभिर्न॑तिदृ॒श्रं करोति॥२५॥

उत्तर॑म्ब॒र्हिषः॑ प्रस्त॒रं सा॑दयति प्र॒जा वै ब॑र्हिर्यज॑मानः प्रस्त॒रो
यज॑मानमे॒वाय॑जमाना॒दुत्तरं॑ करोति तस्मा॑द्यज॑मानोऽय॑जमाना॒दुत्तरोऽन्तर्द॑धाति॒ व्यावृ॑त्या
अ॒नक्ति॑ ह॒विष्क॑तमे॒वैनं॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति त्रे॒धानं॑क्ति॒ त्रयं॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैनं॑
लो॒केभ्योऽन॑क्ति॒ न प्रति॑ शृ॒णाति॑ यत्प्र॑तिशृ॒णीयाद॑नूर्ध्व॒म्भावु॑कं यज॑मानस्य स्यादु॒परी॑व प्र
ह॑रति॥२६॥

उपरीव हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवास्यै नि यच्छति नात्यग्रम्
हरेद्यदत्यग्रम्हरैदत्यासारिण्यध्वर्योर्नाशुका स्यान्न पुरस्तात्प्रत्यस्येद्यत्पुरस्तात्प्रत्यस्यैथ्सुवर्गाल्लोका
प्रति नुदेत्प्राश्चम्प हंरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति न विष्वञ्चं वि युयाद्यद्विष्वञ्चं
वियुयात्॥२७॥

स्यस्य जायेतोर्ध्वमुद्यौर्ध्वमिव हि पु॒ंसः पुमानेवास्यं जायते यत्स्फ्येन वोपवेषेण
वा योयुष्येत स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन योयुष्यते यजमानस्य गोपीथाय ब्रह्मवादिनो
वदन्ति किं यज्ञस्य यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय
इति ब्रूयाद्यत्प्रस्तरमाहवनीये प्रहरति यजमानमेव॥२८॥

सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यजमानो लिशते यत्प्रस्तरं योयुष्यन्ते बरहिरनु प्रहरति
शान्त्या अनारम्भण इव वा एतर्ह्यध्वर्युः स ईश्वरो वैपनो भवितोर्ध्ववासीतीमामभि मंशतीयं
वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वैपनो भवत्यगा(३)नंभीदित्याह यद्व्यादगन्त्रिगिरित्यग्रावग्निं
गमयेन्निर्यजमानं सुवर्गाल्लोकाद्भजेदगन्त्रित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति॥२९॥

आसाद्य प्रानतिदृशं करोति हरति वियुयाद्यजमानमेवाग्निरिति सप्तदश च॥—————[५]

अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निरंविभेदित्यं
वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत सौऽपः प्राविशत देवताः प्रेषमैच्छन्तम्मथस्यः
प्राब्रवीत्तमंशपद्धियाधिया त्वा वध्यासुर्यो मा प्रावोच इति तस्मान्मथस्यं धियाधिया घ्नन्ति
शप्तः॥३०॥

हि तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्तुपं न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव
गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणांभागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य
बहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति रक्षंसामपहत्यै
सः स्पर्शयति॥३१॥

रक्षंसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षास्यपहन्त्यूर्ध्वे
समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षास्यपं हन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यामिमिथुनत्वाय द्वे आ
दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत यो यज्ञस्यात्या
वसीयान्स्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानाम्॥३२॥

पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या यजमानो वसीयान्भवति भूयसीरहि

देवताः प्रीणाति जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चौ पुरोडाशावुपाशुयाजमन्तरा यजत्यजामित्वायाथौ मिथुनत्वायाग्निरमुष्मिँल्लौक आसीद्यमौऽस्मिन्ते देवा अंबुवन्नेतेमौ वि पर्यहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्निम्॥३३॥

उपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो यमः पितृणां राजा य एवं वेद् प्र राज्यमन्नाद्यमाप्नोति तस्मा एतद्वाग्धेयम्प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतैऽवद्यन्ति यदग्नये स्विष्टकृतैऽवद्यति भाग्धेयेनैव तद्रुद्रं समर्धयति सकृत्सकृदव द्यति सकृदिदं हि रुद्र उत्तरार्धादव द्यत्येषा वै रुद्रस्य॥३४॥

दिग्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते द्विरभि धारयति चतुरवत्तस्यास्यै पशवो वै पूर्वा आहुतय एष रुद्रो यदग्निर्यत्पूर्वा आहुतीरभि जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्यादतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनां गोपीथाय॥३५॥

शतः स्पर्शयति भूतानामग्निं रुद्रस्य सप्तत्रिंशच्च॥ [६]

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छुत्स घृतं निषिक्तमविन्दुत्सोऽब्रवीत्कोऽस्येश्वरो यज्ञेऽपि कर्तोरिति तावब्रूतामित्रावरुणौ गोरेवावमीश्वरौ कर्तौः स्व इति तौ ततो गां समैरयतां सा यत्रयत्र न्यक्रामत्ततो घृतमपीड्यत् तस्माद्धृतपद्युच्यते तदस्यै जन्मोपहृतं रथन्तरं सह पृथिव्येत्याह॥३६॥

इयं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्वयत् उपहृतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव सहान्तरिक्षेणोप ह्वयत् उपहृतम्बृहत्सह दिवेत्याहैरं वै बृहदिरामेव सह दिवोप ह्वयत् उपहृताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्वयत् उपहृता धेनुः॥३७॥

सहर्षभेत्याह मिथुनमेवोप ह्वयत् उपहृतो भुक्षः सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्वयत् उपहृतां (४) हो इत्याहात्मानमेवोप ह्वयत् आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ इडामुप ह्वयते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो मानवीत्याह मनुर्ह्येताम्॥३८॥

अग्नेऽपश्यद्धृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत् तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ हैनां समैरयतां ब्रह्म देवकृतमुपहृतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्वयते दैव्या अध्वर्यव उपहृता उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोप ह्वयते य इमं यज्ञमवान् ये यज्ञपतिं

वर्धानित्याह॥३९॥

यज्ञाय चैव यजमानाय चाशिषमा शास्त उपहूते द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिवी एवोप ह्यते पूर्वजे ऋतावरी इत्याह पूर्वजे ह्येते ऋतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी ह्येते देवपुत्रे उपहूतोऽयं यजमान इत्याह यजमानमेवोप ह्यत उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतो भूयसि हविष्करणं उपहूतो दिव्ये धामन्नुपहूतः॥४०॥

इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो हविष्करणं सुवर्गो लोको दिव्यं धामेदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामोप ह्यते विश्वमस्य प्रियमुपहूतमित्याहाछम्बद्वारमेवोप ह्यते॥४१॥

आह धेनुरेतां वर्धानित्याह धामन्नुपहूतश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

पशवो वा इडां स्वयमा दत्ते काममेवात्मना पशूनामा दत्ते न ह्यन्यः कामम्पशूनामप्रच्छति वाचस्पतये त्वा हुतम्प्राश्रमीत्याह वाचमेव भागधेयेन प्रीणाति सदसस्पतये त्वा हुतम्प्राश्रमीत्याह स्वगाकृत्यै चतुरवत्तम्भवति हविर्वै चतुरवत्तम्पशवंश्चतुरवत्तं यद्धोतां प्राश्रीयाद्धोतां॥४२॥

आर्तिमार्च्छेद्यदग्नौ जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्याद्वाचस्पतये त्वा हुतम्प्राश्रमीत्याह परोक्षमेवैनञ्जुहोति सदसस्पतये त्वा हुतम्प्राश्रमीत्याह स्वगाकृत्यै प्राश्रन्ति तीर्थ एव प्राश्रन्ति दक्षिणां ददाति तीर्थ एव दक्षिणां ददाति वि वा एतद्यज्ञम्॥४३॥

छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्रन्त्यद्विर्माजयन्त आपो वै सर्वा देवतां देवताभिरेव यज्ञं सं तन्वन्ति देवा वै यज्ञाद्रुद्रमन्तरायन्त्स यज्ञमविध्यन्त देवा अभि समगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तेऽब्रुवन्स्विष्टं वै न इदमविष्यति यदिमं राधयिष्याम इति तथिस्विष्टकृतः स्विष्टकृत्वन्तस्याविद्धं निः॥४४॥

अकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमव द्येद्यज्यायोऽवद्येद्रोपयेत्तद्यज्ञस्य यदुप च स्तृणीयादभि च घारयेदभयतः सञ्चायि कुर्यादवदायाभि घारयति द्विः सम्पद्यते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यत्तिरश्नीनमतिहरेदनमिविद्धं यज्ञस्याभि विध्येदग्रैण परि हरति तीर्थेनैव परि हरति तत्पूष्णे पर्यहरन्तत्॥४५॥

पूषा प्राश्य दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि तं देवा अब्रुवन्वि वा

अयमार्थ्यप्राशिन्नियो वा अयमभूदिति तद्बृहस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभेद्बृहस्पतिरित्थं वाव स्य
आर्तिमारिष्यतीति स एतम्मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि
सूर्यस्य चक्षुः॥४६॥

किं च न हिनस्ति सोऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्तं मा हिःसिष्यतीति देवस्य त्वा सवितुः प्रंसवै-
ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पृष्णो हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितुःप्रसूत एवैनद्ब्रह्मणा देवताभिः
प्रत्यंगृह्णात्सोऽबिभेत्प्राश्रन्तं मा हिःसिष्यतीत्यग्रेस्त्वास्येन प्राश्रामीत्यब्रवीन्न ह्यग्रेरास्यं किं
च न हिनस्ति सोऽबिभेत्॥४७॥

प्राशितं मा हिःसिष्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि ब्राह्मणस्योदरं किं
च न हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठोऽप वा एतस्मात्प्राणाः क्रांमन्ति यः
प्राशित्रम्प्राश्रात्यद्विर्माजयित्वा प्राणान्धसम्मृशतेऽमृतं वै प्राणा अमृतमापः प्राणानेव
यथास्थानमुप ह्वयते॥४८॥

प्राश्नीयाद्धोता यज्ञत्रिरंहरन्तच्चक्षुरास्यङ्किं च न हिनस्ति सोऽबिभेच्चतुश्चत्वारिंशच्च॥—[८]

अग्नीध आ दधात्यग्निर्मुखानेवर्तुन्प्रीणाति समिधमा दधात्युत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या
अथो समिध्वत्येव जुहोति परिधीन्धसम्माष्टि पुनात्येवैनान्धसकृत्सकृत्सम्माष्टि पराडिव
ह्येतर्हि यज्ञश्चतुः सम्पद्यते चतुष्पादः पशवः पशून्वाव रुद्धे ब्रह्मन् स्थाय्याम् इत्याहात्र
वा एतर्हि यज्ञः श्रितः॥४९॥

यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमा रभते यद्धस्तेन प्रमीवैद्वेपनः स्याद्यच्छीर्णा
शीर्षक्तिमान्धस्याद्यत्तूष्णीमासीतासम्प्रतो यज्ञः स्यात्प्र तिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो
यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनः सम्प्र यच्छति देवं सवितरेतत्ते प्र॥५०॥

आहेत्याह प्रसूत्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह स हि ब्रह्मिष्ठः स यज्ञम्पाहि स यज्ञपतिम्पाहि
स माम्पाहीत्याह यज्ञाय यजमानायात्मने तेभ्य एवाशिषमा शास्तेऽनार्त्या आश्राव्याह
देवान् यजेति ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा इति छन्दाःसीति
ब्रूयाद्वायत्रीं त्रिष्टुभम्॥५१॥

जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दाःसीति तानेव तद्यजति देवानां वा इष्टा
देवता आसन्नथाग्निर्नोदज्वलत्तं देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान् यजत्यग्निमेव

तत्समिन्द्र एतदुर्वै नामासुर आसीत्स एतर्हि यज्ञस्याशिषमवृङ्क्त यद्व्यादेतत्॥५२॥

उ द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवासुरं यज्ञस्याशिषं गमयेदिदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव यज्ञस्याशिषंममयत्याधर्मं सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमराध्मेति वावैतदाहोपश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह द्यावापृथिव्योरहि यज्ञ उपश्रित ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी॥५३॥

स्तामित्याहाशिषमेवैतामा शांस्ते यद्व्याथ्मूपावसाना च स्वध्यवसाना चेति प्रमायुको यजमानः स्याद्यदा हि प्रमीयतेऽथेमामुपावस्यति सूपचरणा च स्वधिचरणा चेत्येव ब्रूयाद्वरीयसीमेवासमै गव्यूतिमा शांस्ते न प्रमायुको भवति तयोराविद्यग्निरिदं हविरंजुषतेत्याह या अयाक्ष्म॥५४॥

देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह यत्र निर्दिशेत्प्रतिवेशं यज्ञस्याशीर्गच्छेदा शांस्तेऽयं यजमानोऽसावित्याह निर्दिश्यैवेनं सुवर्गं लोकं गमयत्यायुरा शांस्ते सुप्रजास्त्वमा शांस्त इत्याहाशिषमेवैतामा शांस्ते सजातवनस्यामा शांस्त इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव॥५५॥

नान्तरिति तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा इत्याहाग्निर्देवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वावैतदाहेह गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति याश्च न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनैत्यै॥५६॥

श्रितस्ते प्र त्रिष्टुभमेतद्यावापृथिवी या अयाक्ष्म प्राणानेव षट्त्वारिंशच्च॥[९]

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नाविन्दन्ते शं युम्बार्हस्पत्यमब्रुवन्निमं नो यज्ञं स्वगा कुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेवाब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजाते सा मे यज्ञस्याशीरसदिति तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽश्रद्धधानो यजते शं युमेव तस्य बारहस्पत्यं यज्ञस्याशीर्गच्छत्येतन्ममेत्यब्रवीत्किम्मे प्रजायाः॥५७॥

इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनन्त्सहस्रेण यातयाद्यो लोहितं करवद्यावतः प्रस्कद्य पाःसून्त्यंगुह्यात्तावतः संवत्सरान्पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नापं गुरेत न नि हन्यान्न लोहितं कुर्यादेतावता हैनंसा भवति तच्छं योरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत्स्वगा करोति तत्॥५८॥

शं योरा वृणीमह इत्याह शं युमेव बारहस्पत्यम्भागधेयेन समर्धयति गातुं यज्ञाय
गातुं यज्ञपतय इत्याह शिषमेवैतामा शास्ते सोमं यजति रेतं एव तद्धाति त्वष्टारं
यजति रेतं एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति देवानाम्पत्नीर्यजति मिथुनत्वायाग्निं
गृहपतिं यजति प्रतिष्ठित्यै जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते॥५९॥

यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्त आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्यं पत्नीसंयाजानामृचा
यजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वाय पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः पङ्क्तुदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते
चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुः पञ्चमम्पङ्क्तिमेवानु प्र यन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति॥६०॥

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१०]

युक्ष्वा हि देवहूतमा२ अश्वा२ अग्ने रथीरिवा नि होतां पूर्यः संदः। उत नो
देव देवा२ अच्छा वोचो विदुष्टरः। श्रद्धिश्वा वार्या कृधि। त्व२ ह यद्यविष्म सहसः
सूनवाहुत। ऋतावा यज्ञियो भुवः। अयमग्निः संहस्त्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा
कवी रयीणाम्। तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहतिभिः। नेदीयो यज्ञम्॥६१॥

अङ्गिरः। तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया। वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम्। कमं
ष्विदस्य सेनयाग्नेरपाकचक्षसः। पुंणि गोषु स्तरामहे। मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्नाः।
कृशं न हांसुरग्निः। मा नः समस्य दूढः परिवेषसो अहतिः। ऊर्मिर्न नावमा
वधीत्। नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः। अमैः॥६२॥

अमित्रमर्दया कुविथ्सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम्। उरुकृदुरु णस्कृधि। मा
नो अस्मिन्महाधने परा वर्गारभृद्यथा। संवर्ग२ स२ रयिञ्जया। अन्यमस्मद्विया इयमग्ने
सिषक्तु दुच्छुना। वर्धा नो अमवच्छवः। यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मखस्य वा। तं
घेदग्निर्वृधावति। परस्या अधि॥६३॥

संवतोऽवरा२ अभ्या तरा यत्राहमस्मि ता२ अंवा विद्या हि ते पुरा वयमग्ने
पितुर्यथावसः। अथा ते सुम्रमीमहे। य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृङ्गो न वसंगः। अग्ने
पुरो रुरोजिथा। सखायः सं वः सम्यश्चमिषु२ स्तोमं चाग्रयै। वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो
नग्ने सहस्वते। स२ समिद्यवसे वृषत्रग्ने विश्वान्युर्य आ। इडस्पदे समिध्यसे स नो वसूत्या

भर। प्रजापते स वैद सोमापूषणेमौ देवौ॥६४॥

यज्ञममैरधि वृषन्नेकात्रविंशतिश्च॥

[११]

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि। उशन्नुशत आ वह् पितृन् हविषे अत्तवे। त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा त्वं रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम्। तव प्रणीतो पितरो न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः। वृन्वन्नवातः परिधीं रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवां भव॥६५॥

नः। त्वं सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ तंतन्था। तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणाम्। अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः। अत्ता हवींषि प्रयंतानि बर्हिष्यथा रयिं सर्ववीरं दधातन। बर्हिषदः पितर ऊर्यंवागिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम्। त आ गतावसा शन्तमेनाथास्मभ्यम्॥६६॥

शं योररपो दधात। आहं पितृन्सुविदत्रां अविथिस् नपातश्च विक्रमणं च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः। उपहूताः पितरो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु। त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान्। उदीरतामवर उत्परांस उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुम्॥६७॥

य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु। इदम्पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वांसो य उपरांस ईयुः। ये पार्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनांसु विक्षु। अधा यथा नः पितरः परांसः प्रत्नांसो अग्र ऋतमांशुपाणाः। शुचीदयन्दीर्घितिमुक्थशासः क्षामां भिन्दन्तौ अरुणीरपं व्रत्र। यदग्रे॥६८॥

कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः। प्र च हव्यानि वक्ष्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य आ। त्वमग्र ईडितो जातवेदोऽवाङ्मुष्यानि सुरभीणि कृत्वा। प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि। मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिरऋक्भिर्वावृधानः। याश्च देवा वावृधुर्यं च देवान्स्वाहान्ये स्वधयान्ये मंदन्ति॥६९॥

इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः। आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व। अङ्गिरोभिरा गंहि यज्ञियेभिर्यमं वैरूपैरिह मादयस्व। विवस्वन्तं हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्या। अङ्गिरसो नः पितरो नवंग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे

स्याम॥७०॥

[स॒मिधो॑ या॒ज्या तस्मान्नाभा॒गः हि तम॑न्वित्या॒ह प्र॒जा वा आ॒हेत्या॑ह यु॒क्ष्वा हि
सं॒प्त॒तिः॥७०॥ स॒मिधः॑ सौम॒न॒से स्या॑म॥]

भ॒वा॒स्मभ्य॑मसुं यद॒ग्ने मद॑न्ति सौम॒न॒स एक॑ञ्च॥—————[१२]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यतैष तै य॒ज्ञं वै प्र॒जाप॑ते॒र्जाय॑मानाः प्रा॒जाप॑त्या यो वा अय॑थादेवतमि॒ष्टर्गो
नि॒ग्राभ्याः॑ स्थ॒ यो वै दे॒वां जुष्टोऽग्नि॑ना र॒यिमेका॑दश॥—————[१३]

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत् प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत् स सर्पान्सृजत् सोऽकामयत् प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत् स वयांस्यसृजत् सोऽकामयत् प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत् स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत् यत्तपस्तत्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः॥१॥

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यम्पश्यत्यपास्माद्दीक्षा क्रामति नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो दीक्षे मा मां हासीरित्याह नास्माद्दीक्षापं क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीक्षाम्॥२॥

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहेतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नास्यौजो बलं न दीक्षां न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतरहिं तिर इव यरहि याति तमौश्वरं रक्षांसि हन्तोः॥३॥

भूद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिस्तमेवान्वारंभते स एनं सम्पारयत्येदमंगम् देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनं ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याह विश्वे हेतद्देवा जोषयन्ते यद्वाह्यणा ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याह र्क्सामाभ्यां ह्येष यजुषा सन्तरन्ति यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याह शिषमेवैतामा शास्ते॥४॥

यजमानो दीक्षां हन्तोर्ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष तेऽतैरिष्टुभो जागंतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानां साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमं राजानं साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेव॥५॥

ए॒नं लो॒कं ग॑मयित्वा क्रीणाति॒ गच्छ॑ति॒ स्वाना॒ः साम्रा॑ज्यं यो वै ता॒नून॒त्रस्य॑ प्रति॒ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ न प्रा॑श्रन्ति॒ न जु॑हृत्यथ॒ कं ता॒नून॒त्रं प्रति॑ तिष्ठतीति॒ प्रजा॑प॒तौ मन॑सीति॒ ब्रूया॑न्निर॒व जिघ्रे॑त्प्रजाप॒तौ त्वा मन॑सि जुहोमीत्येषा वै ता॒नून॒त्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा य ए॒वं वेद॑ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति यः॥६॥

वा अ॒ध्व॒र्योः प्रति॑ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति यतो॒ मन्ये॑ता॒नभिक्र॑म्य होष्यामीति॒ तत्तिष्ठ॑न्ना श्रावये॒देषा वा अ॒ध्व॒र्योः प्रति॑ष्ठा य ए॒वं वेद॑ प्रत्ये॒व तिष्ठ॑ति यद॒भिक्र॑म्य जुहुयात्प्रति॒ष्ठायां इया॑त्तस्मा॒त्समा॑न॒त्र तिष्ठ॑ता होत॒व्यं प्रति॑ष्ठित्यै यो वा अ॒ध्व॒र्योः स्वं वेद॑ स्ववा॒ने॒व भ॑वति॒ स्रु॒वा अ॑स्य॒ स्वं वा॑य॒व्यम॑स्य॥७॥

स्वं च॑म॒सोऽस्य॒ स्वं यद्वा॑य॒व्यं वा च॑म॒सं वाऽन॑न्वारभ्याश्रावये॒त्स्वादि॑या॒त्तस्मा॑दन्वारभ्याश्राव्य॒ स्वादे॒व नैति॒ यो वै सोम॑म॒प्रति॑ष्ठाप्य॒ स्तोत्र॑मु॒पाक॑रोत्यप्रति॒ष्ठितः॒ सोमो॒ भव॑त्यप्रति॒ष्ठितः॒ स्तोमो॑ऽप्रति॒ष्ठिता॒न्युक्थान्य॑प्रति॒ष्ठितो॒ यज॑मानोऽप्रति॒ष्ठितोऽध्व॑र्युर्वा॒यव्यं॑ वै सोम॑स्य॒ प्रति॑ष्ठा च॑म॒सोऽस्य॒ प्रति॑ष्ठा सोमः॒ स्तोम॑स्य॒ स्तोमं॒ उक्थानां॑ ग्र॒हं वा गृही॑त्वा च॑म॒सं वो॒न्नीयं॑ स्तोत्रमु॒पाकुर्या॑त्प्रत्ये॒व सोम॑ः॒ स्थाप॑यति॒ प्रति॒ स्तोम॑म्प्रत्युक्थानि॒ प्रति॒ यज॑मान॒स्तिष्ठ॑ति॒ प्रत्य॑ध्व॒र्युः॥८॥

ए॒व तिष्ठ॑ति॒ यो वा॑य॒व्यम॑स्य॒ ग्रहं॑ वैका॒न्नवि॑शति॒श्वं॥

[२]

य॒ज्ञं वा ए॒तत्स॑म्भ॒रन्ति॒ यत्सो॑म॒क्रय॑ण्यै प॒दं य॑ज्ञ॒मुख॑ः॒ हवि॑र्धाने॒ यर्हि॑ हवि॒र्धाने॑ प्राचीं॒ प्रव॑र्तये॒युस्तर॑हि॒ तेना॑क्षमु॒पा॒ध्याद्य॑ज्ञ॒मुख ए॒व य॒ज्ञम॑नु॒ सं त॑नोति॒ प्राश्न॑म॒ग्निम्प्र॒ हर॑न्त्युत्प॒त्नीमा॑ न॒यन्त्य॑न्वना॒सि प्र॒ वर्त॑यन्त्यथ॒ वा अ॑स्यैष धि॒ष्णि॒यो ही॑यते॒ सोऽनु॑ ध्यायति॒ स ई॑श्वरो॒ रुद्रो॒ भूत्वा॥९॥

प्र॒जां प॑शून् यज॑मानस्य॒ शम॑यितो॒र्यर्हि॑ प॒शुमा॑प्री॒तमु॑द॒श्वं न॑यन्ति॒ तर॑हि॒ तस्य॑ पशुश्र॒पण॑ः॒ हरे॑त्तेनै॒वैन॑म्भा॒ग्निं करो॑ति॒ यज॑मानो॒ वा आ॑हव॒नीयो॒ यज॑मानं॒ वा ए॒तद्वि॒ कर्ष॑न्ते॒ यदा॑हव॒नीया॑त्पशुश्र॒पण॑ः॒ हर॑न्ति॒ स वै॒व स्या॑न्निर॒मन्थ्य॑ वा कुर्याद्यज॑मानस्य॒ सात्मा॑त्वाय॒ यदि॑ प॒शोर्व॑दानं॒ नश्ये॑दाज्यस्य॒ प्रत्या॑ख्याय॒मव॑ द्ये॒त्सैव॒ ततः॒ प्राय॑श्चित्ति॒र्ये प॑शुं वि॒मश्री॑रन्॒ यस्ता॑न्का॒मये॑तार्ति॒माच्छे॑युरिति॒ कुवि॑द॒ङ्गेति॒ नमो॑वृ॒क्तिव॑त्यर्चा॒ग्नीध्रे॑ जुहुया॒न्नमो॑वृ॒क्तिमे॒वैषां॑ वृ॒द्धे

ताजगार्तिमार्च्छन्ति॥१०॥

भूत्वा ततः पङ्क्तिं शतिश्च॥ [३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति प्र वेदय चिकित्वा९
अनुं मन्यताम्। इमम्पशुम्पशुपते ते अद्य बध्नाम्यग्रे सुकृतस्य मध्ये। अनुं मन्यस्व
सुयजां यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गैभ्यः
पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि पृथिभिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। येषामीश॥११॥

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतोऽयं यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा
यजमानस्य सन्तु। ये बध्यमानमनुं बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च। अग्निस्ता९
अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः
सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः।
प्रमुञ्चमानाः॥१२॥

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृत९ शशमानं यदस्थाञ्जीवं
देवानामप्येतु पाथः। नाना प्राणो यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं
देवानामप्येतु पाथः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः। यत्पशुर्मयुमकृतोरो वा पङ्क्तिराहुते।
अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्व९हंसः। शर्मितार उपेतन यज्ञम्॥१३॥

देवेभिर्निवृत्तम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि। अदितिः पाशम्प्र मुमोक्तेतं
नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि। अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि
पाशम्। त्वामु ते दधिरे हव्यवाह९ शृतङ्कृतांरमुत यज्ञियं च। अग्रे सदक्षः सतनुरहि
भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व। जातवेदो वपयां गच्छ देवान्त्व९ हि होतां प्रथमो
बभूथ। घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृत९ हविरदन्तु देवाः। स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहा॥१४॥

ईशे प्रमुञ्चमाना यज्ञन्त्व९ षोडश च॥ [४]

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां९ रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्या
लभत आत्मनोऽनात्रस्काय द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च
जुहोति पाङ्क्तीः पशवः पशून्नेवाव रुद्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत

प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्या॒न्ना॒नां प्रा॒णो यज॑मानस्य प॒शुने॒त्याह॑ व्यावृ॑त्त्यै॥१५॥

यत्प॒शुर्मा॑युमकृ॒तेति॑ जुहोति॒ शान्त्यै॑ शर्मितार उ॒पेत॑नेत्याह॒ यथाय॑जुरे॒वैतद्व॑पायां वा
आ॒ह्रिय॑मा॒णायाम॑ग्रेमे॒धोऽपं॑ कामति॒ त्वामु॑ ते दधिरे ह॒व्यवा॑हृमिति॒ वपाम॑भि जुहोत्य॒ग्रेरे॒व
मे॒धम॑व रु॒द्धेऽथो॑ श्रु॒तत्वाय॑ पुरस्ता॒त्स्वाहा॑कृतयो वा अन्ये देवा उपरि॑ष्टा॒त्स्वाहा॑कृतयोऽन्ये
स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहेत्य॒भितो॑ वपां जुहोति॒ ताने॒वोभयान्नी॑णाति॥१६॥

व्यावृ॑त्त्या अ॒भितो॑ वपां पञ्च॑ च॥ [५]

यो वा अय॑थादे॒वतं॑ य॒ज्ञमु॑प॒चर॑त्या दे॒वता॑भ्यो वृ॒क्ष्यते॑ पा॒पीया॑न्भवति॒ यो य॑थादे॒वतं॑ न
दे॒वता॑भ्य आ वृ॒क्ष्यते॑ वसी॒यान्भव॑त्याग्रे॒य्यर्चा॑ग्री॒ध्रम॑भि मृ॒शेद्वे॒ष्णव्या॑ ह॒विर्धान॑माग्रे॒य्या सु॒चो
वाय॑व्य॒या वाय॑व्या॒न्यैन्द्रि॒या सदा॑ यथादे॒वतमे॒व य॒ज्ञमु॑प॒ चरति॑ न दे॒वता॑भ्य आ वृ॒क्ष्यते॑
वसी॒यान्भव॑ति यु॒नज्मि॑ ते पृथि॒वीं ज्योति॑षा स॒ह यु॒नज्मि॑ वा॒युम॑न्तरि॒क्षेण॑॥१७॥

ते स॒ह यु॒नज्मि॑ वाच॑ स॒ह सूर्ये॑ण ते यु॒नज्मि॑ ति॒स्रो वि॒पृचः॑ सूर्य॑स्य ते। अ॒ग्निर्दे॒वता॑
गाय॑त्री छन्द॑ उपा॑शोः पात्र॑मसि॒ सोमो॑ दे॒वता॑ त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ऽन्तर्या॒मस्य॑ पात्र॑मसीन्द्रो॒ दे॒वता॑
जग॑ती छन्द॑ इन्द्र॒वायु॑वोः पात्र॑मसि॒ बृह॑स्पतिर्दे॒वता॑ऽनु॒ष्टुप्छन्दो॑ मि॒त्रावरु॑णयोः पात्र॑मस्य॒श्विनो॑
दे॒वता॑ प॒ङ्क्तिश्छन्दो॑ऽश्विनोः पात्र॑मसि॒ सूर्यो॑ दे॒वता॑ बृ॒हती॑॥१८॥

छन्दः॑ शुक्र॑स्य पात्र॑मसि चन्द्र॑मा दे॒वता॑ स॒तोबृ॑हती छन्दो॑ म॒न्थि॒नः पात्र॑मसि॒ विश्वे॑
दे॒वा दे॒वतो॑ष्णिहा छन्द॑ आ॒ग्रय॑णस्य पात्र॑मसीन्द्रो॒ दे॒वता॑ क॒कुच्छ॑न्द॒ उक्थाना॑म्पात्र॑मसि
पृथि॒वी दे॒वता॑ वि॒राट्छन्दो॑ ध्रु॒वस्य॑ पात्र॑मसि॥१९॥

अ॒न्तरि॑क्षेण बृ॒हती॑ त्रय॑स्त्रि॒शच्च॑॥ [६]

इ॒ष्टर्गो॑ वा अ॒ध्वर्यु॑र्यज॑मानस्ये॒ष्टर्गः॑ खलु॒ वै पूर्वे॑ऽर्ष्टुः क्षी॒यत॑ आस॒न्यान्मा॑ म॒न्त्रात्पा॑हि
कस्या॑श्चिद॒भिशा॑स्त्या इति॑ पुरा प्रा॒तरनु॑वा॒काञ्जु॑हयादा॒त्मन॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युः पुर॑स्ता॒च्छर्म॑ न ह्य॒ते-
ऽन॑र्त्यै सं॒वेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वा गाय॒त्रिया॑स्त्रि॒ष्टुभो॑ जग॑त्या अ॒भिभू॑त्यै स्वाहा प्रा॒णापा॑नौ
मृ॒त्योर्मा॑ पात॑ प्रा॒णापा॑नौ मा मा॑ हासिष्टं दे॒वता॑सु वा ए॒ते प्रा॑णापा॒नयोः॑॥२०॥

व्याय॑च्छन्ते॒ येषा॑ सोमः॒ समृ॑च्छते॒ संवेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वेत्याह॒ छन्दा॑सि॒ वै
सं॒वेश उ॑प॒वेशश्छन्दा॑भिरे॒वास्य॑ छन्दा॑सि वृ॒द्धे प्रेति॑वन्त्याज्यानि भवन्त्य॒भिजि॑त्यै म॒रुत्व॑तीः
प्रति॑पदो विजि॑त्या उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्तरे भ॒वत॑ इ॒यं वाव॑ र॒थन्त॑रम॒सौ बृ॑हदा॒भ्यामे॒वैन॑म॒न्तरै॑त्य॒द्य

वाव रथन्तरं श्वो बृहदद्यान्वादेवेनमन्तरैति भूतम्॥२१॥

वाव रथन्तरम्भविष्यद्बृहद्भूताच्चैवेनम्भविष्यतश्चान्तरैति परिमितं वाव
रथन्तरमपरिमितम्बृहत्परिमिताच्चैवेनमपरिमिताच्चान्तरैति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेतां
स एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यतेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृङ्क्त यद्विहव्यं शस्यत
इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते यस्य भूयांसो यज्ञकृतव इत्याहुः स
देवता वृङ्क्त इति यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं
कुर्वीत यज्ञकृतुभिरेवास्यं देवता वृङ्क्ते वसीयान्भवति॥२२॥

प्राणापानयोर्भूतं वृङ्क्तेऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं मे तर्पयत व्यानं
मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयतात्मानं
मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गृहान्मे तर्पयत गुणान्मे
तर्पयत सर्वगणं मा तर्पयत तर्पयत मा॥२३॥

गुणा मे मा वि तृप्त्रोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा
ऐन्द्रः सोमोऽवीर्यं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम इन्द्रेण देवीर्वीरुधः
संविदाना अनु मन्यन्तां सर्वनाय सोममित्याहोषधीभ्य एवेन स्वायै विशः स्वायै
देवतायै निर्याच्याभि पुणोति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य॥२४॥

प्रथमोऽंशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् यजमानस्य निरहन्तोस्तम्भि
मन्त्रयेता मास्कांस्सह प्रजया सह रायस्पोषणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामा
शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घाताय द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च
योनिमनु यश्च पूर्वः तृतीयं योनिमनु सश्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः॥२५॥

तर्पयत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥ [८]

यो वै देवान्देवयशसेनापयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं देवयशस्यैव देवेषु
भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु यान्प्राचीनमाग्रयणाद्ब्रह्मन्गृहीयात्तानुपांशु
गृहीयाद्यानूर्ध्वाऽस्तानुपब्दिमतो देवानेव तदेवयशसेनापयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो

महिना विश्वशम्भूः। स नः पावको द्रविणं दधातु॥२६॥

आयुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मान्स्मिद्धितीये सवने न जंघुः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त। ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता आयतनवतीर्याः॥२७॥

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युते उपजीवनीये भवत उपजीवनीयो भवति॥२८॥

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्। मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरंभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरंभागिति न त्वा निरंभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते॥२९॥

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्तं दास्यन्तीति तदैभ्योऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम वा इमे पशव इत्यदुर्वै॥३०॥

मह्यमिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यं सौऽब्रवीद्यज्ञे मा भुजार्थं ते पशून्नाभि मङ्स्य इति तस्मा एतम्मन्थिनः सऽस्त्रावमजुहोततो वै तस्य रुद्रः पशून्नाभ्यमन्यत यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सऽस्त्रावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशून्नाभि मन्यते॥३१॥

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥ [९]

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक्। यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा स्तोमं समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्गायत्रवर्तनि। यस्तं द्रप्सः स्कन्दति यस्तं अंशुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात्। अध्वर्योर्वा परि यस्तं

पवित्रा॑श्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य तं जु॒होमि। यो द्र॒प्सो अ॒शुः प॑तितः पृथि॒व्यां प॑रिवा॒पात्॥३२॥

पुरो॑डाशा॑त्कर॒म्भात्। धा॒ना॒सो॒मा॒न्म॒न्थि॒नं इन्द्र॑ शुक्रा॑श्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य तं जु॒होमि। यस्तै॑ द्र॒प्सो मधु॑मा॒ इन्द्रि॒यावा॑न्श्वाहा॑कृतः पुन॑र॒प्येति॑ देवान्। दि॒वः पृथि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒क्षाश्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य तं जु॒होमि। अध्व॑र्युर्वा ऋ॒त्विजा॑ प्रथ॒मो यु॑ज्यते तेन॒ स्तोमो॑ योक्त॒व्यं इत्या॑हुर्वाग्ने॒णा अ॒ग्र ए॒त्वृजु॒गा दे॒वेभ्यो॑ यशो॒ मयि॑ दध॒ती प्रा॒णान्प॒शुषु॑ प्र॒जाम्मयि॑॥३३॥

च॒ यज॑माने चे॒त्याह॒ वाच॑मेव तद्य॑ज्ञमुखे यु॒नक्ति॑ वास्तु वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑ क्रियते॒ यद्ब्र॑ह्म॒न्गृही॒त्वा ब॑हिष्प॒वमान॑ स॒र्पन्ति॑ परा॑श्चो हि यन्ति॒ परा॑चीभिः स्तु॒वते॑ वैष्ण॒व्यर्चा पु॑नरेत्योप॑ तिष्ठते य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञमे॒वाक॑र्विष्णो॒ त्वं नो॒ अन्त॑मः शर्म॑ यच्छ॒ सह॑न्त्य। प्र ते धारा॑ मधु॒श्चुत॑ उ॒त्सं दु॒हते॑ अक्षि॒तमि॒त्याह॒ यदे॒वास्य॑ शयान॒स्योप॑शुष्य॒ति तदे॒वास्यै॒तेना॑ प्या॒ययति॑॥३४॥

प॒रि॒वा॒पात्प्र॒जां मयि॑ दु॒हते॑ चतु॑र्दश च॥ [१०]

अ॒ग्निना॑ र॒यिम॑श्रव॒त्पोष॑मेव दि॒वेदि॑वे। य॒शसं॑ वी॒रव॑न्तम॥ गोमा॑ अ॒ग्नेऽवि॑मा॒ अ॒श्वी य॒ज्ञो नृ॒वत्सं॑खा॒ सद॑मिदं प्रमृ॒ष्यः। इडा॑वा॒ एषो॑ अ॒सुर॑ प्र॒जावा॑न्दी॒र्घो र॒यिः पृ॑थु॒बुधः सु॒भावान्॥ आ॒ प्या॑यस्व॒ सं तै॑॥ इ॒ह त्वष्टा॑रम॒ग्रियं॑ वि॒श्वरू॑पमु॒प॑ ह्वये। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केवलः॥ तन्न॑स्तुरी॒पम॑धं पोषयि॒तु दे॒वं त्वष्ट॑र्वि रं॒राणः॑ स्य॒स्वा यतो॑ वी॒रः॥३५॥

क॒र्मण्यः॑ सु॒दक्षो॑ यु॒क्तग्रा॑वा जाय॑ते दे॒वका॑मः। शि॒वस्त्वष्ट॑रि॒हा ग॑हि वि॒भुः पोष॑ उ॒त त्मना॑। य॒ज्ञेय॑ज्ञे न॒ उद॑वा पि॒शङ्ग॑रूपः सु॒भरो॑ वयो॒धाः श्रु॑ष्टी वी॒रो जा॑यते दे॒वका॑मः। प्र॒जां त्वष्टा॑ वि प्य॒तु नाभि॑म॒स्मे अथा॑ दे॒वाना॑म॒र्येतु॑ पाथः। प्र णो॑ दे॒व्या नो॑ दि॒वः। पी॒पि॒वा॒स॒ सर॑स्वतः॒ स्तनं॑ यो वि॒श्वदर्श॑तः। धु॒क्षीम॑हि॒ प्र॒जामि॑षम॥३६॥

ये ते॑ सर॒स्व ऊ॒र्मयो॑ मधु॒मन्तो॑ घृ॒तश्चु॑तः। तेषा॑ ते सु॒ग्नमी॑महे। यस्य॑ व्र॒तम्प॑शवो॒ यन्ति॑ सर्वे॒ यस्य॑ व्र॒तमु॑प॒तिष्ठ॑न्त॒ आपः॑। यस्य॑ व्र॒ते पु॑ष्टि॒पति॑र्नि॒विष्ट॑स्त॒ सर॑स्वन्त॒मव॑से हुवेम। दि॒व्य॒ सु॒पर्णं॑ व॒यस॑म्बृ॒हन्त॑म॒पां गर्भं॑ वृष॒भमो॑षधीनाम्। अ॒भी॒पतो॑ वृष्ट्या त॒र्पय॑न्तं त॒ सर॑स्वन्त॒मव॑से हुवेम। सिनी॑वालि॒ पृथु॑ष्टुके॒ या दे॒वाना॑म॒सि स्वसा॑। जुष॒स्व ह॒व्यम्॥३७॥

आहु॑तं प्र॒जां दै॒वि दि॒दिद्धि॑ नः। या सु॒पा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः सु॒षूमा॑ बहु॒सूव॑री। तस्यै॑

विश्वत्रियै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतुस्परीन्द्रं नरः। असितवर्णा हरयः
सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आऽववृत्रन्सदनानि कृत्वादितृथिवी घृतैर्व्युद्यते।
हिरण्यकेशो रजसो विसारोऽहिर्धुनिर्वात इव धर्जीमान्। शुचिभ्राजा उषसः॥३८॥

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो
नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेवं
विद्युन्मिमाति वृथ्सं न माता सिंपक्ति। यदैषां वृष्टिरसर्जि। पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय
दिवश्चिन्सानुं रेजत स्वने वः। यत्क्रीडथ मरुतः॥३९॥

ऋष्टिमन्त आपं इव सप्रियंश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय गर्भमा धा उदन्वता
परि दीया रथेन। दृतिः सु कर्ष विषितं न्यञ्चः समा भवन्तृद्वता निपादाः। त्वं त्या
चिदच्युताग्रे पशुर्न यवंसे। धामां ह यत्तं अजर वना वृश्चन्ति शिक्कसः। अग्रे भूरीणि
तवं जातवेदो देवं स्वधावोऽमृतस्य धामं। याश्च॥४०॥

माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संधुः पृष्ठबन्धो। दिवो नो वृष्टिम्मरुतो
ररीध्वम्प पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः। अवडितेन स्तनयिबुतेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता
नः। पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथैष्वाभुवः। अत्यं न मिहे वि नयन्ति
वाजिनमुथ्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम्। उदप्रुतो मरुतस्ताः इयर्त वृष्टिम्॥४१॥

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्येव तुन्ना पेरु तुञ्जाना पत्येव जाया।
घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षत पयस्वतीः कृणुताप ओषधीः। ऊर्जं च तत्रं सुमतिं
च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु। उदु त्यश्चित्रम्। और्वभृगुवच्छुचिंमप्रवानवदा
हुवे। अग्निः समुद्रवांससम्। आ सवः सवितुर्यथा भगस्येव भुजिः हुवे। अग्निः
समुद्रवांससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्दः सहः। अग्निः समुद्रवांससम्॥४२॥

वीर इषः हव्यमुषसो मरुतश्च वृष्टिं भगस्य द्वादश च॥[११]

यो वै पवमानानाञ्जीणि परिभूः स्फ्यः स्वस्तिर्भक्षेहिं महीनां पयोऽसि देवं सवितरेतत्तं
श्येनाय यद्वे होतोपयामगृहीतोऽसि वाक्षसत्प्र सो अग्न एकादश॥[१२]

[यो वै स्फ्यः स्वस्तिः स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्त्वारिंशत्॥४६॥ यो
वै पवमानानां वि क्रमस्व॥]

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

यो वै पर्वमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रोहति न पर्वमानेभ्यो-
ऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि
त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सघासि जगतीछन्दा अनु त्वा रभे
स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहेते॥१॥

वै पर्वमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रोहति न
पर्वमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पर्वमानस्य सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते
पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पर्वमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश
आधवनीयः पूतभृत्तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पर्वमानं वि॥२॥

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति
द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृत्पर्वमानमेव
तथ्सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्॥३॥

एते वि द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्रीणि वाव सर्वनान्यथ तृतीयं सवनमव लुम्पन्त्यनुशु कुर्वन्त उपाशु
हुत्वोपाशुपात्रेऽशुमवास्य तं तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि पुण्यद्यदाप्याययति
तेनाशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि सर्वाण्येव तथ्सर्वनान्यशुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्वीर्याणि
करोति द्वौ संमुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तते जठरेव पादाः तयोः पश्यन्तो अतिं
यन्त्यन्यमपश्यन्तः॥४॥

सेतुनातिं यन्त्यन्यम् द्वे ब्रधंसी सतती वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्
तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दन्ते अनुहाय जायै देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत
ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमन्वताऽग्निहोत्रं व्रतमकुर्वत तस्माद्विव्रतः स्याद्विरह्यग्निहोत्रं
जुह्वति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयम्॥५॥

पशुमकुर्वत दाश्यं यज्ञमाग्नेयम्पशुमकुर्वत वैश्वदेवम्प्रातःसवनमकुर्वत

वरुणप्रधासान्माध्यंदिनः सवनं साकमेधान्पितृयज्ञं त्र्यम्बकास्तृतीयसवनमकुर्वत् तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगांसन्तं नान्ववायन्तं ऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति तदध्वरस्याध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं विद्वान्सोमेन यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥६॥

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीर्यमात्मना परा त्रीणि च॥ [२]

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वं देवान्परिभूर्मांसह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमवते शं राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय वाचे॥७॥

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाः श्रोत्रायात्मनेऽङ्गैर्भ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कौंसि को नाम कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनार्तौतृपं यं त्वा सोमेनामीमदं सुप्रजाः प्रजया भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदाः॥८॥

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते ब्रह्मवर्चसकामोऽवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयावी॥९॥

अवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाभि पवतेऽभिचरन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गैर्भ्य आयुषोऽन्तरेति ताजकप्र धन्वति॥१०॥

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [३]

स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः। यज्ञियां यज्ञकृतः स्थ ते मास्मिन् यज्ञ उप ह्यध्वमुप मा द्यावापृथिवी ह्येतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरुप देवा उप यज्ञ उप मा होत्रा उपहवे ह्यन्तान्नमोऽग्नये मखघ्ने मखस्य मा

यशोऽर्यादित्याहवनीयमुप तिष्ठते यज्ञो वै मुखः॥११॥

युजं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्त्यै नमो रुद्राय मखुघ्रे नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमडस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्त्यै नम इन्द्राय मखुघ्न इन्द्रियं मे वीर्यम्मा निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय या वै॥१२॥

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमाच्छति नमोऽग्नये मखुघ्न इत्याहेता वै देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमाच्छति दृढे स्थः शिथिरे समीची मा हंसस्पातु सूर्यो मा देवो दिव्याद हंसस्पातु वायुरन्तरिक्षात्॥१३॥

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवी द्वारौ मा मा सं तासुम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या अहे दधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकं तर् उन्निवत् उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहुः सदो वै प्रसर्पन्तम्॥१४॥

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिंसितोः सदः प्रसृप्य दक्षिणार्धं परैक्षेतागन्त पितरः पितृमानहं युष्माभिर्भूयास सुप्रजसो मया यूयम्भूयास्तेति तेभ्य एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्त्यै॥१५॥

मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्तन्नयस्त्रिंशच्च॥ [४]

भक्षेहि मा विंश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदोऽस्यधिनोस्त्वा बाहुभ्यां सध्यासम् नृचक्षंसं त्वा देव सोम सुचक्षा अव ख्येषम् मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचर्षणे॥१६॥

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्णं प्र चर क्रत्वे दक्षाय रायस्पोषाय सुवीरताये मा मा राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि त्विषा वधीः। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे। वसुमद्गणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यादिनस्य सवनस्य त्रिष्टुछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य॥१७॥

पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्वणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सर्वनस्य जगतीछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सत्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमति॥१८॥

गाः। अपाम सोमममृता अभूमादर्शम् ज्योतिरविदाम देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्या यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहर्जातवेदा विचरषणिः। पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा धत्तमक्ष्योः। इष्टयंजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य॥१९॥

शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आपूर्याः स्था मा पूरयत प्रजया च धनैर्न च। एतत्तै तत् ये च त्वामन्वेतत्तै पितामह प्रपितामह ये च त्वामन्वत्र पितरो यथाभागम्मन्दध्वम् नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः॥२०॥

स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य एतस्मिँल्लोके स्थ युष्मास्तेऽनु यैस्मिँल्लोके मां तेऽनु य एतस्मिँल्लोके स्थ यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त यैस्मिँल्लोकेऽहं तेषां वसिष्ठो भूयासम् प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव॥२१॥

यत्कांमास्ते जुहुमस्तत्रो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम्। देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमस्यप्सु धौतस्य सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्टयंजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य यो भक्षो अश्वसिनिर्यो गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भक्ष कृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥२२॥

विश्वचरणे त्रिष्टुप्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्याति स्तुतस्तोमस्य जीवाय नमो वः पितरो बभूव चतुश्चत्वारिंशच्च॥

[५]

महीनाम्पयोऽसि विश्वेषां देवानां तनूरृद्ध्यासमद्य पृषतीनां ग्रहम्पृषतीनां ग्रहोऽसि विष्णोर्हृदयमस्येकमिष विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दध्ना घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमा गम्याज्योतिरसि वैश्वानरं पृथिव्यै दुग्धम् यावती द्यावापृथिवी महित्वा

यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः। तावन्तमिन्द्र ते॥२३॥

ग्रहः सहोर्जा गृह्णाम्यस्तुतम्। यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छुद्रा अस्य प्रमायुकाः
स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यथस्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यात्पशवो
वै पृषदाज्यम्पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति
पशून्नेवास्यै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वै॥२४॥

एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्यै
पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति
शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव प्रापयति
प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्यै योनैः प्राणं निर्मिमीते वि वा एतस्य
यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव
यज्ञः सं तनोति॥२५॥

ते पृषदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणन्द्वाविंशतिश्च॥ [६]

देव सवितरेतत्ते प्राहु तत्प्र च सुव प्र च यज्ञ बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा
गात तनूपात्साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत
स्तुत देवस्य सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं
गम्याच्छुस्त्रस्य शस्त्रम्॥२६॥

अस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि
प्रजामिषम्। सा मे सत्याशीर्देवेषु भूयात् ब्रह्मवर्चसं मा गम्यात्। यज्ञो बभूव स आ
बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा अधिपतीन्करोतु
वयः स्याम पतयो रयीणाम्। यज्ञो वा वै॥२७॥

यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान् यजते तं यज्ञो
दुहे स इष्ट्वा पापीयान्भवति य एनयोर्दोहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्ट्वा
वसीयान्भवति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छुस्त्रस्य
शस्त्रमस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्याहेष वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं
य एवं विद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा वसीयान्भवति॥२८॥

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहान्द्वाविंशतिश्च॥ [७]

श्येनाय पत्वने स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा
वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमः परिधये जनप्रथनाय स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे
होत्राणां५ स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां५ स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय
नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नम ऋतमृतापाः सुवर्वादथ्स्वाहा
वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमस्तृम्पन्ता५ होत्रा मधोर्घृतस्य यज्ञपतिमृषय एनसा॥२९॥

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्पयमाना मध्व्यौ स्तोकावप तौ रराधा सं नस्ताभ्याः
सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो अस्त्वभ्यः। चक्षुष एषाम्मनसश्च संधौ बृहस्पतये
महि षड्मुमन्नमः। नमो विश्वकर्माणे स उ पात्वस्माननन्यान्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य
विद्वान्समरे न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मा॥३०॥

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहः। यानृग्योऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं
तेषामवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन्
यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अंकामा वो दक्षिणां न नीनिम् मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट।
यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न॥३१॥

न्युदैभ्यो वृश्चेत यद्वैश्वकर्माणानि जुहोति सदस्यानेव तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे
चिकित्सत यमाशिरा दम्पती वाममंश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे
अरुपा एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममंश्रुतामरिष्टो रायः सचता५ समौकसा। य
आसिचत्सन्दुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन यामन्नमति जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी॥३२॥

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य। सहजानिर्यः सुमखस्यमान
इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्। आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणं५
सर्वर्चसम्। संजयन्क्षेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो अन्याः अधरान्सपत्नान्। भूतमसि
भूते मां धा मुखमसि मुखम्भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिं गृह्णामि विश्वे त्वा देवा
वैश्वानराः॥३३॥

प्र च्यावयन्तु दिवि देवां दृहान्तरिक्षे वयांसि पृथिव्याम्पार्थिवान्भुवं ध्रुवेण हविषाव
सोमं नयामसि। यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मः सुमना असंत। यथा न इन्द्र इद्विशः

केवलीः सर्वाः समनसः करतु। यथा नः सर्वा इद्दिशोऽस्माकं केवलीरसन्न॥३४॥

एनसा विश्वकर्मन् यो दक्षिणां न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

यद्वै होताध्वर्युर्मभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनं त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते॥३५॥

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रैणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनम्प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्धत्तेन्द्रियम्माध्यंदिने सवने पशूस्तृतीयसवन इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि॥३६॥

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनम्माध्यंदिन एव सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं सवनम्॥३७॥

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवनं आत्मन्धत्त उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागतां तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवंस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते यद्वै होताध्वर्युर्मभ्याह्वयत आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्न॥३८॥

अपहनीत पुरास्यं संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदपं हते यथा वा आयताम्प्रतीक्षत एवमध्वर्युः प्रतिगुरम्प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया समृच्छते तादृगेव तद्यदर्धर्चांलुप्येत यथा धावञ्छो हीयते तादृगेव तत्प्रबाहुग्वा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणाम्॥३९॥

ऋचः प्रणव उक्थश्चसिनां प्रतिगुरोऽध्वर्यूणाम् य एवं विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव

भंवत्यास्यं प्रजायां वाजी जायत इयम्वे होतासावध्वर्युयदासीनः शंसत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति॥४०॥

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः शंसति तस्मादितःप्रदानं देवा उप जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानम्ननुष्या उप जीवन्ति यत्प्राडासीनः शंसति प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मात्प्राचीनः रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते यद्वे होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति पराडा वर्तते वज्रमेव तन्नि करोति॥४१॥

सर्वे वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियम्माध्यन्दिनः सर्वन्त्रोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ च॥ [९]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽस्यृतसदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमेण ते सोमस्त रक्षस्व॥४२॥

तं ते दुश्चक्षा मावं ख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि वसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनाम्प्राणपाः प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहि यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥४३॥

रक्षस्व भ्रातृव्यस्त्रयोदश च॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः। यस्य त्वं सुख्यमाविथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्रयं भरता बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते वाजिना त्री पृथस्था तिस्रस्तं जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं वां कर्मणा समिषा॥४४॥

हिनोमीन्द्राविष्णू अपंसस्पारे अस्या जुषेथा यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः

पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनेनौः। इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तवं जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसंस्ते अग्रे। तामिर्देवानामवौ यक्षि विद्वानथ॥४५॥

भुव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथां कविः। स त्रीँरेकादशाँ इह। यक्षच्च पिप्रयच्च नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्यके संमे। इन्द्राविष्णू दृँहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवतिं च श्रथिष्टम्। शतं वर्चिनः सहस्रं च साकँ हृथो अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता महिषमन्ववेनदमी त्वां जहति पुत्र देवाः। अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितुरं वि क्रमस्व॥४६॥

इषाऽथ त्वा त्रयोदश च॥ [११]

अग्रे तेजस्विन्वायुर्वसंवस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा एतं युवानँ सूर्यो देव इदं वामेकादश॥ [१२]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

अग्रे तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपंसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हांसीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मां तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य च॥१॥

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हांसीन्माहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीत्सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु वायोश्च त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा मा हांसीन्माहँ सुवर्हासिषं मा माँ सुवर्हासीन्मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥२॥

क्षत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥ [१]

वायुर्हि कर्ता ऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्राता विश्वे देवा
उपगातारो मरुतः प्रतिहर्तार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वैतद्वै
सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्रातृभ्य उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहेतदेव
सर्वमात्मन्धत्त इडा देवहर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषद्विश्वे देवाः॥३॥

सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मां हिःसीमधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि
मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्याम्मनुष्येभ्यस्तम्मा देवा अंवन्तु
शोभायै पितरोऽनु मदन्तु॥४॥

शःसिषद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च॥ [२]

वसंवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु
त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ उपैह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां
देवानां प्रियम्पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भृन्दनासु कोतनासु नूतनासु
रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृथ्सु मार्ध्वीषु ककुहासु शक्करीषु॥५॥

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं तै शुक्लेण गृह्णाम्यहो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः।
आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असञ्चता ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः
सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्तै सोमादभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम
सोमाय स्वाहोशिक्तं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः॥६॥

प्रियम्पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथो अपीह्यस्मत्संखा
त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथो अपीह्या नः प्राण एतु
परावत् आन्तरिक्षादिवस्परि। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा। इन्द्राग्नी मे
वचः कृणुतां वचः सोमो बृहस्पतिः। वचो मे विश्वे देवा वचो मे धत्तमश्निना। दधन्वे
वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत्। परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत्॥७॥

शक्करीष्वग्नेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहापामेव
नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमव रुद्धे शुक्रं तै शुक्लेण गृह्णामीत्याहेतद्वा अहो रूपं
यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं

च्यावयत्याऽस्मिन्नुग्राः॥८॥

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहं रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्याहेतद्वा अस्य ककुहं रूपं यद्वृष्टीं रूपेणैव वृष्टिमव रुद्धे यत्तं सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहेष ह वै हविषां हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्यायुः प्राण एति॥९॥

योऽंशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत इत्याहायुरेव प्राणमात्मन्यत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैर्नैवायुरात्मन्यत्ते शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजं वा आपो भेषजमेव कुरुते॥१०॥

उग्रा एत्यापस्त्रीणि च॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दाश्चक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याधिपत्ये क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋतस्य॥११॥

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायुर्तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसाऽपश्यत्तया वै स पृथ्वीन्कामानसृजत् तत्पृथ्वीनां पृथ्वीत्वम् यत्पृथ्वी गृह्यन्ते पृथ्वीनेव तैः कामान् यजमानोऽव रुद्धे वायुरसि प्राणः॥१२॥

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुद्धे चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहायुरेवाव रुद्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रजामेवाव रुद्ध ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुद्धे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेव॥१३॥

अव रुद्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुद्ध ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विभूमन इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य॥१४॥

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिशं एवाभि जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै देवलोकास्तानेवाभि जयति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडत्र विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥१५॥

व्योमन ऋतस्य प्राणः पशून्नेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य षट्त्वारिंशच्च॥—[५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत तत्परैरवारुन्धत तत्पराणां परत्वम् यत्परं गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुद्धे तस्यावरुद्धे यम्यथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्ते एषां लोकानामभिजित्यै॥१६॥

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लोकान्युनरिमं लोकम्प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराञ्चो गृह्यन्ते तस्मादितः पराञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वा च इमे लोकास्तस्मादयातयान्नो लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादञ्च ओषधयः सम्भवन्त्योषधयः॥१७॥

मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यञ्चस्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादञ्च ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते॥१८॥

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥—[६]

प्रजापतिर्देवासुरानंसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दांसि ते विष्वञ्चो व्यंक्रामन्थो-
ऽसुराननु यज्ञोऽपक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयं स्म
इति ते प्रजापतिमुपाधावन्थोऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति
स छन्दसां वीर्यमै॥१९॥

आदाय तदेभ्यः प्रायच्छुत्तदनु छन्दांस्यपक्रामञ्छन्दांसि यज्ञस्ततो देवा
अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा श्रावयास्तु श्रौषड्राज ये यजामहे वषट्कारो
भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कर्मध्वर्युरा श्रावयतीति

छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै॥२०॥

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यजु ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद् सर्वीर्यैरेव
छन्दोभिरर्चति यत्किं चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहं त्रमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ कस्मादेन्द्रो
यज्ञ आ सङ्स्थातो रित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञियां तनूर्यद्यज्ञस्तामेव तद्यजन्ति य एवं
वेदोपैनं यज्ञो नमति॥२१॥

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतम्पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेवं पुत्रमभि रक्षतादिमम्। आ वृश्च्यते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
शृतकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहयादाहुत्यैवैनौ
शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो यत्कुसीदम्॥२२॥

अप्रतीत्तमयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्निखंदये तदेतत्तदग्ने अनृणो
भवामि। विश्वलोप विश्वदावस्य त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः। ते नः
कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो नभसा पुरः सङ्स्फानो अभि रक्षतु।
गृहाणामसमत्यै बहवो नो गृहा असन्। स त्वं नः॥२३॥

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं
सङ्स्फान सहस्रपोषस्यैशिषे स नो रास्वाज्यानि रयस्पोष सुवीर्यं संवत्सरीणां
स्वस्तिम्। अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते
यदोषधीभिर्वेदिङ् स्तृणाति यदनुपौष्य प्रयायाद्वीवबद्धमैनम्॥२४॥

अमुष्मिँल्लोके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीत्तमयीत्युपौषतीहैव सन् यमं कुसीदं
निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमैति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्य जुहुयादेष
वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः स एवैनं स्वदयत्यह्ना विधान्यामेकाष्टकायामपूपं
चतुःशरावम्पक्त्वा प्रातरेतेन कक्षमुपौषेद्यदि॥२५॥

दहति पुण्यसमम्भवति यदि न दहति पापसममेतेन ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन
दीर्घसत्रमुप यन्ति यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिँल्लोकं
इष्टापुर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान्

यजते सममुष्मिँल्लौक इष्टापूतेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरः॥२६॥

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहृतन्मे गोपायेति स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाहृतन्मे गोपायेति देवं सःस्फानेत्याहासौ वा आदित्यो देवः सःस्फानं आदित्यमेव तदाहृतन्मे गोपायेति॥२७॥

कुसीदन्वन्नं एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहृतन्मे गोपायेति॥[८]

एतं युवानं परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण। मा नः शाप्त जनुषां सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम। नमो महिम्न उत चक्षुषे ते मरुताम्पितस्तदहं गृणामि। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भं ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य द्रप्समवृणीत पूषा॥२८॥

बृहन्नद्रिर्भवत्तदैषाम्। पिता वृथसानाम्पतिरघ्नियानामथो पिता मंहतां गर्गराणाम्। वृथसो जरायुं प्रतिधुक्पीयूषं आमिक्षा मस्तु घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय त्वां हवन्त मरुतः स्वर्काः। वर्षमक्षत्रस्य ककुभिं शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भजा वसूनि। व्युद्धेन वा एष पशुनां यजते यस्येतानि न क्रियन्त एष ह त्वै समृद्धेन यजते यस्येतानि क्रियन्त॥२९॥

पूषा क्रियन्त एषोऽष्टौ च॥[९]

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः। बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते हरितो गर्भोऽथो योनिर्हरिण्ययी। अङ्गान्यहुता यस्यै तां देवैः समजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि तै भिनद्धि तक्षीं वि योनिं वि गवीन्यौ। वि॥३०॥

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पर्वमानो धीरं आनञ्ज गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी सप्तपद्विष्टापदी भुवनानुं प्रथताः स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः॥३१॥

गवीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥[१०]

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थम्मदंश्च शस्यते। अयं वां परिं
षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती। चारुर्मदाय पीतयै। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तं
शतग्विनम्। अश्वावन्तं सहस्रिणम्। बृहस्पतिर्नः परिं पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु। वि ते विष्वग्वातजूतासो
अग्ने भामांसः॥३२॥

शुचे शुचयश्चरन्ति। तुविम्रक्षासो दिव्या नवंग्वा वनां वनन्ति धृषता रुजन्तः। त्वामग्ने
मानुषीरीडते विशो होत्राविदं विविचिं रत्नधातमम्। गुहा सन्तं सुभग विश्वदर्शतं
तुविष्मणसं सुयजं घृतश्रियम्। धाता दंदातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः
पूर्णेन वावनत्। धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वम्भुवनं जजान। धाता पुत्रं
यजमानाय दाता॥३३॥

तस्मा उ ह्वयं घृतवद्विधेम। धाता दंदातु नो रयिम्राची जीवातुमक्षिताम्। वयं देवस्य
धीमहि सुमतिं सत्यराधसः। धाता दंदातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे।
तस्मै देवा अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः। अनु नोऽद्यानुमतिर्यजं
देवेषु मन्यताम्। अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मयः। अन्विदनुमते त्वम्॥३४॥

मन्यासै शं च नः कृधि। ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूरपि तारिषः। अनु
मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तं रयिमक्षीयमाणम्। तस्यै वयं हेडसि मापिं भूम सा
नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। यस्यामिदम्प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः।
यस्या उपस्थं उर्वन्तरिक्षं सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु॥३५॥

राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना। सीव्यत्वपः
सूच्याऽच्छिद्यमानया दंदातु वीरं शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमत्यः सुपेशसो
याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागंहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा।
सिनीवालि या संपाणिः। कुहूमहं सुभगा विद्वानापसमस्मिन् यज्ञे सुहवां जोहवीमि।
सा नो ददातु श्रवणम्पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी
हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामं रायस्पोषं चिकितुषे

दधातु॥३६॥

भामांसो दाता त्वमन्तरिक्षं सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥[११]

वि वा एतस्या वांयो इमे वै चित्तश्चाग्निर्भूतानां देवा वा अभ्यातानानृतापाद्वाष्ट्रकामाय देविका वास्तोष्पते त्वमग्ने बृहदेकादश॥—[१२] वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने बृहत्पद्वत्वारिंशत्॥४६॥ वि वा एतस्यं प्रियासः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्यं यज्ञं ऋध्यते यस्यं हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्यं प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति रक्षांसि वा एतत्पशुं संचन्ते यदेकदेवत्यं आलब्धो भूयान्भवति यस्यांस्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेनां गमयति रक्षंसामपहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह॥१॥

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्ति तक्षीमित्याह यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यत्र शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इति॥२॥

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चार्तिरिक्तं च शमयति नार्तिमाच्छेति यजमानो भस्मनाभि समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवैनं दधाति यदवद्येदति तद्रेचयेद्यत्रावद्येत्पशोरालब्धस्य नावं द्येत् पुरस्तान्नाभ्यां अन्यदवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै॥३॥

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवार्तिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रद्विरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्यां अन्तरकोश उष्णीषेणाविष्टितम्भवत्येवमिव हि पशुरुत्बमिव चर्मव मांसमिवास्थीव यावानेव

पशुस्तमास्वावं रुद्धे यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥४॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥ [१]

आ वांयो भूष शुचिपा उपं नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार। उपो ते अन्धो
मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधं त्वा किक्किटा
ते मनः प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय
स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा किक्किटा ते वाचं सरस्वत्यै
स्वाहा॥५॥

त्वं तुरीयां वशिनीं वशासिं सकृद्यत्त्वा मनसा गर्भं आशयत्। वशा त्वं वशिनीं गच्छ
देवान्भूतान्ताः संन्तु यजमानस्य कामाः। अजासिं रयिष्ठा पृथिव्यां सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुपं
तिष्ठस्व दिवि तै बृहद्वाः। तन्तुं तन्वत्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया
कृतान्। अनुल्बणं वयत जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्। मनसो हविरसि
प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥६॥

सरस्वत्यै स्वाहा मनुस्त्रयोदश च॥ [२]

इमे वै सहास्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्तं सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत् स एतं
प्रजापतिराग्नेयमृष्टाकंपालमपश्यत्तं निरवपत्तेनैवनामग्नेरधि निरक्रीणान्तस्मादप्यन्यदेवत्यामलभमान
आग्नेयमृष्टाकंपालम्पुरस्तात्रिर्वपदग्नेरेवनामधि निष्क्रीया लभते यत्॥७॥

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वावापृथिव्यां यत्सोमः
प्राजनयदग्निरग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती
यत्प्रजापतिरग्नेरधि निरक्रीणान्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा संवदेवत्या यदजा वशा
वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन॥८॥

भागधेयेनोपं धावति स एवैनम्भूतिं गमयति द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः
प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य
स्यस्यम्भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः स्यामित्यग्निनेवान्नमव रुद्धे
सोमैन्नाद्यमन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत यः॥९॥

ईश्वरो वाचो वर्दितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोपं

धावति सैवास्मिन्वाचं दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितम्भि
जंयेयमिति प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेवानभिजितम्भि जंयति वायव्ययोपाकरोति
वायोरेवैनामवरुध्या लभेत आकूत्यै त्वा कामाय त्वा॥१०॥

इत्याह यथायजुरेवैतत्किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते
प्रारण्याः पतन्ति यत्किंकिटाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति
जीवन्तीमेवैना सुवर्गं लोकङ्गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं वशासीत्याह देवत्रैवेना गमयति
सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा इत्याहेप वै कामः॥११॥

यजमानस्य यदनात् उदचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासि रयिष्ठेत्याहेष्वेवैनां लोकेषु
प्रतिं षापयति दिवि ते बृहद्वा इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वत्रजसो
भानुमन्विहीत्याहेमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणं वयत जुगुवामप इति॥१२॥

आह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्ननुर्भव जनया दैव्यं जनमित्याह
मानव्यो वै प्रजास्ता एवाद्याः कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते गात्रभाजो
भूयास्मेत्याहशिषमेवैतामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवादवयजनं यदालंब्यायामभ्रः॥१३॥

भवति यदालंब्यायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वा वा प्राश्रीयाद्यदप्सु
प्रवेशयेद्यज्ञवेशसं कुर्यात्सर्वामेव प्राश्रीयादिन्द्रियमेवात्मन्धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा
संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया यजेरन्तेषामेवैषाप्ता॥१४॥

यथ्वेन सारस्वतीमा लभेत यः कामाय त्वा कामोऽप इत्यग्नौ द्विचत्वारिंशच्च॥—[३]

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्नोश्च दर्शश्च
पूर्णमासश्च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै
विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव देवासुराः संयत्ता आसन्त्स
इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताञ्जयान्प्रायच्छुत्तानजुहोततो वै देवा असुरानजयन् य-
दजयन्तञ्जयानां जयत्व ऽ स्पर्धमानेनेते हौत्व्या जयत्येव तां पृतनाम्॥१५॥

उप पञ्चविंशतिश्च॥—[४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो

दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाः संमुद्रः स्रोत्यानामन्नः
 साम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा
 रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे
 ततास्ततामहा इह मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायांस्मिन्कर्मन्त्रस्यां
 देवहूत्याम्॥१६॥

अवरे सप्तदश च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतान्भ्यातानान्पश्यन्तान्भ्यातन्वन्त
 यद्देवानां कर्मासीदार्थ्यन्त यद्यदसुराणां न तदार्थ्यन्त येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या ऋग्यजुर्वेदे तेन
 कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छत्तस्माञ्जयाः
 प्राजापत्याः॥१७॥

यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृतां राष्ट्रभृत्वन्ते देवा अभ्यातानैरसुरान्भ्यातन्वन्त
 जयैरजयन्त्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् यद्देवा अभ्यातानैरसुरान्भ्यातन्वन्त तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं
 यञ्जयैरजयन्तञ्जयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृतां राष्ट्रभृत्वन्ततो देवा
 अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यान्स्थाथ्स एताञ्जुह्यादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यान्भ्यातन्नुते जयैर्जयति
 राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥१८॥

प्राजापत्याः सोऽष्टादश च॥ [६]

ऋताषाडृतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता
 इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा संहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य
 मरीचयोऽप्सरस आयुवं सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो बेकुरयो
 भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः॥१९॥

गन्धर्वस्तस्यंर्त्सामान्यंप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यं चा वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो
 मुदा भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानि रायस्पोषः सुवीर्यः
 संवत्सरीणां स्वस्तिम्। परमेष्ठप्रधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवं सुक्षितिः
 सुभूतिर्भद्रकृत्सुर्वान्पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो दूरेहेतिरमृडयः॥२०॥

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधर्यो-
 ऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रम्पान्तु तस्मै स्वाहा
 ताम्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै
 क्षत्राय महि शर्म यच्छ॥२१॥

मनोऽमृडयः षट्त्वारिंशच्च॥ [७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव रुद्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने
 होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छेष्टो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव
 रुद्धे वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं संजाता
 राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रुद्धे ग्रामी॥२२॥

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानव रुद्धे त एनमवरुद्धा उप
 तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा
 ओजोऽव रुद्ध ओजस्व्यैव भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः
 स्युस्तान्ब्रूयाद्युद्धमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति॥२३॥

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पन्ते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रम्रवृह्यं
 नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते सङ्ग्रामे
 संयन्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सङ्ग्रामं संयन्ति
 यस्य पूर्वस्य जुहति स एव भवति जयति तं सङ्ग्रामं मान्युक इध्मः॥२४॥

भुवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येत्तस्मै
 होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्येत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो
 यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताम्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनाञ्छमयति नैयग्रोध औदुम्बर
 आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवेनान्॥२५॥

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं
 ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं
 निर्ऋतिगृहीत एवेनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन वषट्करोति वाच एवेनं क्रूरेण
 प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति यस्य कामयेतात्राद्यम्॥२६॥

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति
तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिर्नैवास्यान्नाद्यमा दत्त
इदमहममुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यं हरामीत्याहान्नाद्यंमेवास्य हरति पद्भिर्हरति पद्वा ऋतवः
प्रजापतिर्नैवास्यान्नाद्यमादायुर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति॥२७॥

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात् ॥ स्थलं ऽवसाय्यं ब्रह्मौदनं चतुःशरावम्पक्त्वा तस्मै होतव्यां
वर्षं वै राष्ट्रभूतो वर्षं स्थलं वर्षणैवेनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति
दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवासिन्धुधात्युद्धरति श्रुतत्वाय सर्पिष्वान्भवति
मेध्यत्वाय चत्वारं आर्षेयाः प्राश्रन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥२८॥

ग्रामी युनक्तीध्मः स्व एवेनान्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥ [८]

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वै
प्रजाश्छन्दोभिरेवास्यै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति मिथुनी एव तेन
करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु
कुह्वा वाचं दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि॥२९॥

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्यै पशून् जनयति प्रथमं धातारं करोति प्रैव
तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून्
प्रजातान्कुह्वा प्रतिं ष्ठापयत्येता एव निर्वपेद्गामकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु
वै ग्रामश्छन्दोभिरेवास्यै ग्रामम्॥३०॥

अवं रुद्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेनं ग्रामस्य दधात्येता एव
निर्वपेज्जोगामयावी छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य
ज्योगामयति छन्दोभिरेवेनमगदं करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याङ्गुत्तं
यस्य ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः॥३१॥

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं
यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्यै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता
एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु वा एतस्य छन्दांसि य

ईजान उ॒त्तमं धा॒तारं करोति॥३२॥

उ॒परि॑ष्टादे॒वास्मै छन्दा॑ऽस्यया॒तयाम॑न्यव॒ रुन्द्र उ॒पैन॑मु॒त्तरो य॒ज्ञो न॑मत्ये॒ता ए॒व
निर्व॑पेद्य॒मेधा नो॒पन॑मेच्छन्दा॑सि॒ वै दे॒विका॑श्छन्दा॑सि॒ खलु॒ वा ए॒तं नो॒प न॑मन्ति
य॒मेधा नो॒पन॑मति॒ प्रथ॑मं धा॒तारं करोति॑ मुख॒त ए॒वास्मै छन्दा॑सि॒ दधा॑त्यु॒पैन॑म॒मेधा
न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेत्॥३३॥

रुक्का॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒विका॑श्छन्दा॑सी॒व खलु॒ वै रुक्छ॑न्दो॒भिरे॒वास्मि॑न्नु॒चं द॑धाति क्षी॒रे
भ॑वन्ति॒ रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधति॒ मध्य॑तो धा॒तारं करोति॑ मध्य॒त ए॒वैन॑ रु॒चो द॑धाति गाय॒त्री
वा अ॒नुम॑तिस्त्रि॒ष्टुग्रा॒का जग॑ती॒ सिनी॒वा॒ल्यं नु॒ष्टृक्कृ॒र्धाता॑ व॒षट्कारः॑ पू॒र्वप॑क्षो रा॒काप॑र॒पक्षः
कु॒हू॒रमा॒वास्या॑ सिनी॒वा॒ली पौ॑र्ण॒मा॒स्यनु॑मतिश्चन्द्र॒मा धा॑ताऽष्टौ॥३४॥

व॒स॒वोऽष्टा॑क्षरा॒ गाय॒त्र्येका॑दश रु॒द्रा एका॑दशाक्षरा॒ त्रि॒ष्टुब्धा॑दशादित्या॒ द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती
प्र॒जाप॑तिरनु॒ष्टुब्धा॒ता व॑षट्कार ए॒तद्वै दे॒विकाः॑ सर्वा॑णि च॒ छन्दा॑सि॒ सर्वा॑श्च दे॒वता॑ व॒षट्कार॑स्ता
य॒थ्स॒ह सर्वा॑ निर्व॑पेदीश्वरा॒ ए॒नम्प्र॑दहो॒ द्वे प्र॑थ॒मे नि॒रुप्य॑ धा॒तुस्तृ॑तीयं॒ निर्व॑पेत्तथो॒ ए॒वोत्त॑रे
निर्व॑पेत्तथै॒नं न प्र॑ द॒हन्त्यथो॑ यस्मै॒ कामा॑य निरु॒प्यन्ते॑ तमे॒वाभि॒रुपा॑प्रोति॥३५॥

प॒शुका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒विका॑श्छन्दा॑सि॒ ग्राम॑ङ्क॒ल्पय॑त्ये॒ता ए॒व निरु॑त्त॒मन्या॑तारं करोति
मे॒धा न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेदष्टौ द॒हन्ति॒ नवं च॑॥१॥ दे॒विकाः॑ प्र॒जाका॑मो मि॒थुनी॑ पशु॒काम॑॥[९]

वा॒स्तो॑ष्पते॒ प्रति॑ जा॒नीह्य॑स्मान्स्वा॒वेशो॑ अ॒नमी॑वो भ॒वा नः॑ यत्त्वे॒महे॒ प्रति॑ तन्नो॑
जुष॒स्व शं न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॒ शं च॑तु॒ष्पदे॑ वा॒स्तो॑ष्पते॒ श॒ग्मया॑ स॒सदा॑ ते सक्षी॒महि॑
र॒ण्वया॑ गा॒तुम॑त्या॑। आ॒वः क्षे॒मं उ॒त यो॒गे व॑रं नो॒ यूय॑म्पा॒त स्व॑स्तिभिः सदा॑ नः॑
य॒था॒य॒म्प्रा॒तर॒ग्नि॒होत्रं॑ जु॒होत्या॑हुतीष्ट॒का ए॒व ता उ॒प ध॑त्ते॥३६॥

यज॑मानोऽहो॒रा॒त्राणि॑ वा ए॒तस्ये॑ष्ट॒का य॑ आ॒हि॒ता॒ग्निर्य॑था॒य॒म्प्रा॒तर्जु॑होत्य॒होरा॒त्राण्ये॒वात्वे॑ष्ट॒काः
कृ॒त्वोप॑ धत्ते॒ दश॑ समा॒नत्र॑ जु॒होति॑ दशा॑क्षरा॒ वि॒राड्वि॒राज॑मे॒वात्वे॑ष्ट॒कां कृ॒त्वोप॑ धत्तेऽथो॑
वि॒राज्ये॒व य॒ज्ञमा॑प्रोति॒ चित्य॑श्चित्योऽस्य॒ भव॑ति॒ तस्मा॑द्यत्र॒ दशो॑षित्वा॒ प्रया॑ति॒
तद्य॑ज्ञवा॒स्त्ववा॑स्त्वे॒व तद्य॑त्ततो॑ऽर्वा॒चीन॑म्॥३७॥

रु॒द्रः खलु॒ वै वा॑स्तो॒ष्पति॑र्यद॒हु॒त्वा वा॑स्तो॒ष्पती॑य॒म्प्रा॒याद्बु॒द्र ए॒नम्भू॒त्वाग्नि॑र॒नू॒त्थाय॑
ह॒न्याद्वा॑स्तो॒ष्पती॑यं जु॒होति॑ भा॒ग॒धेयै॑नै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ नाति॑मा॒र्च्छति॑ यज॑मानो॒ यद्यु॑क्ते

जुहुयाद्यथा प्रयाति वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयः स्यात्॥३८॥

दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोत्युभयमेवाकुरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदेवक्षाणान्यसम्प्रक्षाय्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्यः समारोहयति॥३९॥

एष वा अग्नेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो खल्वार्हुयदरण्यः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदित्पुनराधेयः स्यादिति या तं अग्ने यज्ञियां तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहयते यजमानो वा अग्नेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्यां समारोहयते॥४०॥

धृतेऽर्वाचीनः स्यात्समारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१०]

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषैः क्विर्गृहपतिर्युवां॥ हव्यवाङ्गिरजः पिता नो विभुर्विभावां सुदृशीको अस्मे। सुगारुहपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियरब्धसम्मिमीहि श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः॥४१॥

पवित्रमत्यैति रेभन्न। आ विश्वदेव सत्पतिः सूक्तैर्द्या वृणीमहे। सत्यसंव सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवना विपश्यन्न। यथा नो अदितिः कर्त्तृष्वे नृभ्यो यथा गवैः यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा॥४२॥

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरुहविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिर्मभ्यर्का अनावन्न। ह सैरिव सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्न। बृहस्पतिरभि कनिक्रदद्वा उत प्रास्तोदुच्चं विद्वा अगायत्। एन्द्रं सानसि रयिम्॥४३॥

सजित्वानं सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रूञ्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरंस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथा। इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो

विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः। भुवो नृश्च्योत्तो विश्वस्मिन्मरे ज्येष्ठश्च मन्त्रः॥४४॥

विश्वचरणे। मित्रस्य चरणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति प्रजानन्मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्रं मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्तं आदित्य शिक्षति व्रतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमहो अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत्॥४५॥

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि। यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहम्ननुष्याश्वरामसि। अर्चिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कित्वासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म। सर्वा ता वि ष्यं शिथिरेवं देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥४६॥

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥ [११]

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारः स खदिर उपयामगृहीतोऽसि यां वै त्वे क्रतुम् देवमेकादश॥ [१२] पूर्णा सहजान्तवाग्ने प्राणैरेव षट्त्रिंशत्॥३६॥ पूर्णा सन्ति देवाः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाया। तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्। यत्ते देवा अदधुर्भागेधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नो यज्ञमिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशनी संगमनी वसूनां विश्वां रूपाणि वसून्यावेशयन्ती। सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन्वर्चसा॥१॥

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुतः हविरासीदथादित्या एतौ होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ॥२॥

पूर्वं आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहयात्साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोमम्पूर्णमास्यै प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पूर्वमासीम्पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वप॥३॥

क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहयादमावास्या वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायत आग्रावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत ऋधोत्याभ्यान्द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ॥४॥

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

ऋषयो वा इन्द्रमप्रत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षम्पश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुंगोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा एतान्थस्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेति॥५॥

आह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञम्राह प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञम्राहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञम्राह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव॥६॥

रुद्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिर्गसि वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्वेत्याहाष्टौ वसवं एकादश रुद्रा द्वादशादित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञम्राहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व॥७॥

इत्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं तनोति रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्र जिन्वेत्याहभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय त्वा

प्राणम्॥८॥

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय स०रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह प्रजात्यै वसुकोऽसि वेपथ्रिरसि वस्यष्टिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै॥९॥

जिन्वेत्यव प्रजा जिन्व प्राणत्रि०शच्च॥ [२]

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनानुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण॥१०॥

सहजान् विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणापरजानिन्द्रेण सयुजो वयं सांसह्याम पृतन्यतः। घ्नन्तो वृत्राण्यप्रति। यत्तं अग्रे तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं यत्तं अग्रे वर्चस्तेनाहं वचस्वी भूयासं यत्तं अग्रे हरस्तेनाहं हरस्वी भूयासम्॥११॥

बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण षट्त्वारि०शच्च॥ [३]

ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासन्ते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। आगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणाम्भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णाणाः सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासन्ते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः सवितः॥१२॥

देव्यानीरन्तरा द्यावापृथिवी विरन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजा०सि। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषो दिव्यध्यासन्ते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। येनेन्द्राय समभरः पया०स्युत्तमेन हविषा जातवेदः। तेनाग्रे त्वमुत वर्धयेम० संजातानां० श्रेष्ठ आ धेह्येनम्। यज्ञह्नो वै देवा यज्ञमुषः॥१३॥

सन्ति त एषु लोकेष्वासत आददाना विमश्राना यो ददाति यो यजते तस्य। ये देवा यज्ञह्नोः पृथिव्यामध्यासन्ते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोका०स्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेत्यप वै सोमेनेजानाद्देवतांश्च यज्ञश्च कामन्त्याग्रेयं पञ्चकपालमुदवसानीयं निर्वपेदग्निः सर्वा देवताः॥१४॥

पाङ्क्तौ यज्ञो देवतांश्चैव यज्ञं चावं रुद्धे गायत्रो वा अग्निर्गायत्रछन्दास्तं छन्दसा व्यर्धयति यत्पञ्चकपालं करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गायत्रछन्दाः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तौ यज्ञस्तेनैव यज्ञान्नैति॥१५॥

सवितुर्देवा यज्ञमुषः सर्वा देवतास्त्रिचत्वारिंशच्च॥ [४]

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु चक्षुषः। सक्ष शूष सवितुर्विश्वचर्षण एतेभिः सोमं नामभिर्विधेम ते तेभिः सोमं नामभिर्विधेम ते। अहम्परस्ताद्दहमवस्ताद्दहं ज्योतिषा वि तमो ववार। यदन्तरिक्षं तदु मे पिताभूद्दहं सूर्यमुभयतो ददर्शाहम्भूयासमुत्तमः समानानाम्॥१६॥

आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्रौतु मरुतो वरषयन्तून्त्रभ्य पृथिवीम्भिन्द्धीदं दिव्यं नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दितिम्। पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्दधात्यथो ओषधीष्वेव पशून्॥१७॥

प्रतिं षापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः। येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने याः पृथिव्याम्बर्हिषि सूर्ये याः। तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म। आशासानः सुवीर्यं रायस्पोषु स्वश्वियम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय तिष्ठ॥१८॥

समानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यं यजमानायैकञ्च॥ [५]

सं त्वां नह्यामि पर्यसा घृतेन सं त्वां नह्याम्यप ओषधीभिः। सं त्वां नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे। प्रेतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशम्॥१९॥

यमबन्धीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि। प्रेक्षुदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्तेऽग्रं नयत्वदितिर्मध्यं ददता रुद्रावसृष्टासि युवा नाम मा मा हिंसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पुत्रेजनीर्गृह्णामि

यज्ञाय॑ वः प॒त्रेज॑नीः सादयामि॒ विश्व॑स्य ते॒ विश्वा॑वतो॒ वृष्णि॑यावतः॥२०॥

तवा॑ग्ने वा॒मीरनु॑ स॒न्दशि॒ विश्वा॒ रेता॑सि धि॒षीयागं॑ दे॒वान् य॒ज्ञो नि दे॒वीर्दे॒वेभ्यो॑
य॒ज्ञम॑शिषन्नस्मिन्सु॒न्वति॑ यज॑मान आ॒शिषः॒ स्वाहा॑कृताः समु॒द्रेष्ठा ग॑न्ध॒र्वमा ति॑ष्ठताऽनु॑।
वात॑स्य॒ पत्मा॑न्निड ईडि॒ताः॥२१॥

पाशं॑ वृष्णि॑यावतस्त्रि॒शब्धः॥ [६]

व॒षट्कारो॑ वै गा॒यत्रि॒यै शिरो॑ऽच्छिन्न॒त्तस्यै॒ रसः॒ परा॑पत॒त्स पृथि॑वीम्रावि॒शत्स॒ खदि॑रो-
ऽभव॑द्यस्य॒ खादि॑रः सु॒वो भव॑ति॒ छन्द॑सामे॒व रसे॑नाव॒ द्यति॑ सर॒सा अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति
तृती॑यस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसी॒त्तं गा॒यत्र्या॑ह॒रत्तस्य॑ प॒र्णम॑च्छिद्यत॒ तत्पर्णो॑ऽभव॒त्तत्पर्ण॑स्य॒
पर्ण॑त्वं यस्य॒ पर्ण॑मयी॒ जुहूः॥२२॥

भव॑न्ति सौ॒म्या अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति॒ जुषन्ते॑ऽस्य दे॒वा आहु॑तीर्दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त॒
तत्पर्ण॑ उपा॒श्रृणो॑थ्सुश्र॒वा वै नाम॑ यस्य॒ पर्ण॑मयी॒ जुहूर्भव॑ति॒ न पा॒पः श्लो॒कः शृ॒णोति॑ ब्रह्म॒
वै पर्णो॑ वि॒ण्मरु॑तोऽन्नं वि॒ण्मार्क॑तोऽश्व॒त्थो यस्य॒ पर्ण॑मयी॒ जुहूर्भव॑त्याश्व॒त्थ्युप॒भृद्ब्रह्म॑णै॒वान्न॑मव॒
रुन्दे॑ऽथो ब्रह्म॥२३॥

ए॒व वि॒श्यध्यू॑हति रा॒ष्ट्रं वै पर्णो॑ वि॒दंश्च॑त्थो यत्पर्ण॑मयी॒ जुहूर्भव॑त्याश्व॒त्थ्युप॒भृद्वाष्ट्र॑मे॒व
वि॒श्यध्यू॑हति प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॒जुहो॑त्सा यत्राहु॑तिः प्र॒त्यति॑ष्ठ॒त्ततो॒ वि॒कङ्क॑त॒ उद॑तिष्ठ॒त्ततः प्र॒जा
अ॒सृज॑त॒ यस्य॒ वैक॑ङ्कती ध्रु॒वा भव॑ति॒ प्रत्ये॒वास्याहु॑तयस्तिष्ठ॒न्त्यथो॒ प्रैव जा॑यत ए॒तद्वै
सु॒चाः रू॒पं यस्यै॒व रू॒पाः सु॒चो भव॑न्ति॒ सर्वा॑ण्ये॒वैनं रू॒पाणि॑ प॒शूनामु॑प॒ तिष्ठ॑न्ते
नास्याप॑रूपमा॒त्मजा॑यते॥२४॥

जुहू॑रथो ब्रह्मं सु॒चाः सप्त॑दश च॥ [७]

उ॒प॒याम॑गृहीतोऽसि प्र॒जाप॑तये त्वा॒ ज्योति॑ष्मते॒ ज्योति॑ष्मन्तं गृह्णामि॒ दक्षा॑य दक्ष॒वृधे॑
रा॒तं दे॒वेभ्यो॑ऽग्नि॒जिह्वे॒भ्यस्त्वर्ता॑युभ्य॒ इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यो॒ वाता॑पिभ्यः प॒र्जन्या॑त्मभ्यो
दि॒वे त्वान्तरि॑क्षा॒य त्वा पृथि॑व्यै त्वापै॒न्द्र द्वि॒षतो॒ मनो॑ऽप॒ जिज्या॑सतो ज॒ह्यप॒ यो नो-
ऽरा॑तीयति॒ तं ज॑हि प्रा॒णाय॑ त्वापा॒नाय॑ त्वा व्या॒नाय॑ त्वा स॒ते त्वास॑ते त्वाद्य॒स्त्वौष॑धीभ्यो
वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा भू॒तेभ्यो॒ यतः॑ प्र॒जा अ॒क्वि॒ब्रा अ॒जाय॑न्त॒ तस्मै॑ त्वा प्र॒जाप॑तये वि॒भूदा॑न्ने

ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२५॥

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥—————[८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्चेते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव नि हुंवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्येष्ठमेव गच्छति सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनं रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्त उपयामगृहीतः॥२६॥

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैनं समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहैतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णत्यपेन्द्र द्विपतो मन इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याहु प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२७॥

इत्याहु प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोत्याज्यग्रहं गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यन्तेजस्यैव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं गृहीयात्पशुकामस्योगैर्वै दध्यूर्क्पशवं ऊर्जेवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुद्धे॥२८॥

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचंत्वारिंशच्च॥—————[९]

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः स्वादीयः स्वादुनां सृजा समतं ऊ षु मधु मधुनाभि योधि। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णत्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत्॥२९॥

अवं रुद्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामक्रन्तस्मात्तेषां सर्वा दिशोऽभिर्जिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्येष्ठमेव गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव दिक्ष्वर्ध्नुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः॥३०॥

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहंनृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा

एतत्प्रजा यन्ति यद्दामदेव्यं योनेश्चवते दशमेऽहन्वामदेव्यं योनेश्चवते यद्दशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति॥३१॥

तत्प्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च॥

[१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या नो वक्षदानुष्क। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवाञ्चेतति त्मना। अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहसश्चिथ्सहीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा पदे वयं नामा पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोढवे॥३२॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूणावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्। कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु। सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वांश्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ। देवावीदेवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः। नि होता होतापदने विदानस्त्वेषो दीदिवा असदध्सुदक्षः। अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भुरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं दूतस्त्वम्॥३३॥

उ नः परस्यास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्ने लोकस्य नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घद्वेधे गोपाः। अभि त्वां देव सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्मागमीमहे। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृता नो भरीमभिः। त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः। तमु॥३४॥

त्वा दध्यङ्कृषिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयं रणैरणे। उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निरवृत्रहाजनि। धनंजयो रणैरणे। आ यं हस्ते न खादिनं शिशुं जातं न बिभ्रति। विशामग्निं स्वध्वरम्। प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम्। आ स्वे योनौ नि षीदतु। आ॥३५॥

जातं जातवेदसि प्रियं शिशीतातिथिम्। स्योन आ गृहपतिम्। अग्निनाऽग्निः समिध्यते क्विर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुह्यस्यः। त्वं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्धस्ता। सखा सख्यां समिध्यसे। तम्मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषुं। स्वेषु क्षयेषु वाजिनम्। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकम्महिमानः सचन्ते यत्र

पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३६॥

वोढवे दूतस्त्वन्तमुं सीदत्वा यत्र चत्वारि च॥[११]

युञ्जान इमामंगृभ्णं देवस्य सन्ते वि पाजंसा वसंवस्त्वा समांस्त्वोर्ध्वा अस्याकृतिं यदग्ने
यान्यग्ने यं यज्ञमेकादश॥११॥ युञ्जानो वर्म च स्थ आदित्यास्त्वा भारती स्वा९ अह९
षट्त्वारि९शत्॥४६॥ युञ्जानो वाजेवाजे॥[१२]

॥ काण्डम् ४ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

युञ्जानः प्रथमम्मनस्तत्वाय सविता धियः। अग्निं ज्योतिर्निचाय्यं पृथिव्या अध्याभरत्। युक्ताय मनसा देवान्सुवर्यतो धिया दिवम्। बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्र सुवति तान्। युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे। सुवर्गेयाय शक्त्यै। युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्॥१॥

मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। युजे वां ब्रह्मं पूर्वं नमोभिर्वि श्लोका यन्ति पृथ्यैव सूर्याः। शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः। यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्युर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः। यः पार्थिवानि विममे स एतंशो रजांसि देवः सविता महित्वना। देव सवितुः प्र सुव यज्ञम्प सुव॥२॥

यज्ञपतिम्भगाय दिव्यो गन्धर्वः। केतूपः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः। इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितं धनजितं सुवर्जितम्। ऋचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहदायत्रवर्तनि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामायत्रेण छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वदभ्रिरसि नारिः॥३॥

असि पृथिव्याः सधस्थादग्निपुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वदभ्रिरसि नारिरसि त्वया वयः सधस्थ आग्निः शंकेम खनितुं पुरीष्यं जागतेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वद्वस्तं आधाय सविता बिभ्रदभ्रिः हिरण्ययीम्। तया ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ भरानुष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वत्॥

इद्यज्ञं प्र सुव नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च॥ [१]

इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु क्व्या। तया देवाः सुतमा बभूवुरऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती। प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु संवतम्। दिवि ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः। युञ्जाथा रासंभं युवमस्मिन् यामे वृषण्वसू। अग्निम्भरन्तमस्मयुम्। योगेयोगे त्वस्तरं वाजेवाजे हवामहे। सखाय

इन्द्रमृतये। प्रतूर्वन्॥५॥

एह्यवक्रामत्रशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि। उर्वन्तरिक्षमन्विहि
स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्। पूष्णा सयुजा सह। पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुंरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेह
ऽग्निम्पुंरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामोऽग्निम्पुंरीष्यमङ्गिरस्वद्वरामः। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि
प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य॥६॥

पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ तंतान। आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि
धूनुते। अग्निं सधस्थे महति चक्षुषा नि चिकीषते। आक्रम्य वाजिन्यृथिवीमग्निमिच्छ
रुचा त्वम्। भूम्या वृत्वार्य नो ब्रूहि यतः खनाम् तं वयम्। द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रस्ते योनिः। विख्याय चक्षुषा त्वमभि तिष्ठ॥७॥

पृतन्यतः। उत्क्राम महते सौभंगायास्मादास्थानाद्विणोदा वाजिन्। वयं स्याम सुमतौ
पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त उपस्थे अस्याः। उदक्रमीद्विणोदा वाज्यर्वाकः स लोकं
सुकृतं पृथिव्याः। ततः खनेम सुप्रतीकमग्निं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे। अपो
देवीरुपं सृज मधुमतीरयक्ष्मायं प्रजाभ्यः। तासां स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः।
जिघर्षि॥८॥

अग्निम्मनसा घृतेन प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वा। पृथुं तिरश्चा वयंसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नं
रभसं विदानम्। आ त्वा जिघर्षि वचंसा घृतेनारक्षसा मनसा तज्जुषस्व। मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो
अग्निर्नाभिमृशे तनुवा जर्हृषाणः। परि वाजपतिः क्विरग्निर्हव्या न्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि
दाशुषे। परि त्वाऽग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेतारंम्भङ्गुरावतः।
त्वमग्ने द्युभिस्त्वमांशुशुक्षणिस्त्वमद्ध्यस्त्वमशमनस्परि। त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते
जायसे शुचिः॥९॥

प्रतूर्वन्सूर्यस्य तिष्ठ जिघर्षि भेतारं विश्वतिष्ठ॥ [२]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां पृथिव्याः सधस्थे-
ऽग्निम्पुंरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम्।
शिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तं पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुंरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। अपां पृष्ठमसि
सप्रथा उर्वग्निम्भरिष्यदपरावपिष्ठम्। वर्धमानम्मह आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा

प्रथस्व। शर्म च स्थः॥१०॥

वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती सं वंसाथाम्भर्तमग्निम्पुंरीप्यम्। सं वंसाथाः सुवर्विदां समीची उरंसा त्मना। अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजंस्त्रमित्। पुंरीप्योऽसि विश्वभराः। अथर्वा त्वा प्रथमो निरंमन्थदग्ने। त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरंमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः। तमु त्वा दध्यङ्घ्रिषिः पुत्र ईधे॥११॥

अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणरणे। सीदं होतः स्व उं लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञः सुकृतस्य योनौ। देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः। नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाः असदथ्सुदक्षः। अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भुरः शुचिजिह्वो अग्निः। सः सीदस्व महाः असि शोचंस्व॥१२॥

देववीर्तमः। वि धूममग्ने अरुषमिमेध्य सृज प्रशस्त दर्शतम्। जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अह्नाः हितो हितेष्वरूपो वनेषु। दमैदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निरहोता नि पंसादा यजीयान्॥१३॥

स्थ ईधे शोचंस्व सप्तविंशतिश्च॥ [३]

सं ते वायुर्मातरिश्वा दधातूतानायै हृदयं यद्विलिष्टम्। देवानां यश्चरंति प्राणथेन तस्मै च देवि वषडस्तु तुभ्यम्। सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमासदः सुवः। वासो अग्ने विश्वरूपः सं व्ययस्व विभावसो। उदुं तिष्ठ स्वध्वरावा नो देव्या कृपा। दृशे च भासा बृहता सुशुक्निराग्ने याहि सुशस्तिभिः॥१४॥

ऊर्ध्व ऊ ष णं ऊतये तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिर्वाघद्विर्विह्वयामहे। स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु। चित्रः शिशुः परि तमाःस्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वाः। स्थिरो भव वीङ्ङ्ग आशुर्भव वाज्यवर्त्र। पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुंरीषवाहनः। शिवो भव॥१५॥

प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः। मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं मा वनस्पतीन्। प्रेतुं वाजी कर्निक्रदन्नानंदद्रासंभः पत्वा। भरन्नग्निम्पुंरीप्यं मा पाद्यायुषः पुरा। रासंभो वा कर्निक्रदथ्सुयुक्तो वृषणा रथे। स वामग्निम्पुंरीप्यंमाशुर्दृतो वहादितः। वृषाग्निं वृषणम्भरन्नपां

गर्भं॑ समुद्रियम्। अग्न आ याहि॥१६॥

वीतयं॑ ऋतं॑ सत्यम्। ओषधयः॑ प्रति गृहीताग्निमेतं॑ शिवमायन्तं॑ मभ्यत्रं॑ युष्मान्।
व्यस्यन्विश्वा॑ अमतीररातीर्निषीदन्त्रो॑ अपं दुर्मतिं॑ हनन्तु। ओषधयः॑ प्रति मोदध्वमेनम्पुष्पावतीः॑
सुपिप्पलाः। अयं वो गर्भं॑ ऋत्वियः॑ प्रत्नं॑ सधस्थमासदत्॥१७॥

सुशस्तिभिः॑ शिवो भव याहि षट्रिंशच्च॥ [४]

वि पाजसा॑ पृथुना॑ शोशुचानो॑ बाधस्व द्विषो रक्षसो॑ अमीवाः। सुशर्मणो॑ बृहतः॑
शर्मणि॑ स्यामग्नेरुहं॑ सुहवस्य॑ प्रणीतौ। आपो हि॑ ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे॑ दधातन।
महे रणाय॑ चक्षसे। यो वः॑ शिवतमो॑ रसस्तस्य॑ भाजयतेह नः। उशतीरिव॑ मातरः।
तस्मा॑ अरं गमाम वो यस्य॑ क्षयाय॑ जिन्वथ। आपो॑ जनयथा च नः। मित्रः॥१८॥

सं॑सृज्यं॑ पृथिवीम्भूमिं॑ च ज्योतिषा॑ सह। सुजातं॑ जातवेदसमग्निं॑ वैश्वानरं॑ विभुम्।
अयक्ष्माय॑ त्वा सं॑सृजामि प्रजाभ्यः। विश्वे॑ त्वा देवा वैश्वानराः सं॑सृजन्त्वानुष्टुभेन॑
छन्दसाङ्गिरस्वत्। रुद्राः॑ सम्भृत्यं॑ पृथिवीम्बृहज्योतिः॑ समीधिरे। तेषां॑ भानुरजस्रं॑ इच्छुक्रो
देवेषु॑ रोचते। सं॑सृष्टां॑ वसुभी रुद्रेर्धीरैः॑ कर्मण्यामृदम्। हस्ताभ्यामृद्वीं॑ कृत्वा सिनीवाली॑
करोतु॥१९॥

ताम्। सिनीवाली॑ सुकपर्दा॑ सुकुरीरा॑ स्वौपशा। सा तुभ्यमदिते॑ मह ओखां॑
दधातु॑ हस्तयोः। उखां॑ करोतु॑ शक्त्या॑ बाहुभ्यामदितिर्धिया। माता पुत्रं॑ यथोपस्थे॑
साग्निम्बिभर्तु॑ गर्भ आ। मुखस्य॑ शिरोऽसि॑ यज्ञस्यं॑ पदे स्थः। वसंवस्त्वा कृण्वन्तु॑ गायत्रेण॑
छन्दसाङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि॑ रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु॑ त्रैष्टुभेन॑ छन्दसाङ्गिरस्वदन्तरिक्षमसि॥२०॥

आदित्यास्त्वा॑ कृण्वन्तु॑ जागतेन॑ छन्दसाङ्गिरस्वद्वोरसि॑ विश्वे॑ त्वा देवा वैश्वानराः॑
कृण्वन्त्वानुष्टुभेन॑ छन्दसाङ्गिरस्वद्विशोऽसि॑ ध्रुवासि॑ धारया॑ मयि प्रजां॑ रायस्पोषं॑ गौपत्यं॑
सुवीर्यं॑ सजातान्॑ यजमानायादित्यै॑ रास्त्रास्यदितिस्ते॑ बिलं॑ गृह्णातु॑ पाङ्केन॑ छन्दसाङ्गिरस्वत्।
कृत्वाय॑ सा महीमुखामृन्मयीं॑ योनिमग्रयै॑ ताम्पुत्रेभ्यः॑ सम्प्रायच्छुददितिः॑ श्रपयानिति॥२१॥

मित्रः॑ करोत्वन्तरिक्षमसि॑ प्र चत्वारिं॑ च॥ [५]

वसंवस्त्वा धूपयन्तु॑ गायत्रेण॑ छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा धूपयन्तु॑ त्रैष्टुभेन॑
छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु॑ जागतेन॑ छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे॑ त्वा देवा वैश्वानराः॑

धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्वरुणस्त्वा
धूपयत्वङ्गिरस्वददितस्त्वा देवी विश्वदैव्यावती पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्खनत्ववट देवानां
त्वा पत्नीः॥२२॥

देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वद्वधतूखे धिषणांस्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः
पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदभीन्धतामुखे ग्रास्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः
सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छपयन्तूखे वरूत्रयो जनयस्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः
सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे। मित्रैतामुखाम्पंचेषा मा भेदि। एतां ते परि ददाम्यभित्त्यै।
अभीमाम्॥२३॥

महिना दिवमित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्। मित्रस्य चरषणीधृतः
श्रवो देवस्य सानुसिम्। द्युमं चित्रश्रवस्तमम्। देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गिरिः।
सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ ब्रह्मती भवोर्ध्वा
तिष्ठ ध्रुवा त्वम्। वसंवस्त्वाच्छन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा च्छन्दन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छन्दन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा
आच्छन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत्॥२४॥

पत्नीरिमा रुद्रास्त्वाच्छन्दन्त्वेकात्रविंशतिश्च॥ [६]

समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या। सं दिव्येन दीदिहि
रोचनेन विश्वा आ माहि प्रदिशः पृथिव्याः। सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयेन्मुचं तिष्ठ
महते सौभगाय। मा च रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये। त्वामग्ने
वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने॥२५॥

सुवरणे भवानः। सपत्न्या नो अभिमातिजिच्च स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छत्र। इहैवाग्ने अधि
धारया रयिं मा त्वा नि क्रन्पूर्वचितो निकारिणः। क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां
ते अनिष्टतः। क्षत्रेणाग्ने स्वायुः स रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधेयं यतस्वा। सजातानाम्मध्यमस्था
एधि राज्ञामग्ने विह्व्यो दीदिहीह। अति॥२६॥

निहो अति मिधोऽत्यर्चित्तिमत्यरातिमग्ने। विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्वाथास्मभ्यं
सहवीरा रयिं दाः। अनाधृष्यो जातवेदा अनिष्टतो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह। विश्वा
आशाः प्रमुञ्चन्मानुषीर्भियः शिवाभिरेद्य परि पाहि नो वृधे। बृहस्पते सवितर्बोधयेन्

सश्शितं चिह्नसन्तरा५ स५ शिंशाधि। वर्धयैनम्महते सौभगाय॥२७॥

विश्वं एनमनु मदन्तु देवाः। अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुंश्चः।
प्रत्यौहतामश्विनां मृत्युमस्माद्देवानांमग्ने भिषजा शर्चाभिः। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो
ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥२८॥

इमे शिवो अग्नेऽति सौभगाय चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोची५ष्यग्नेः। द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः।
तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः। पथ आनक्ति मर्धा घृतेन। मर्धा यज्ञं नक्षसे
प्रीणानो नराश५सो अग्ने। सुकृद्देवः संविता विश्ववारः। अच्छायमैति शर्वसा घृतेनेडानो
वह्निर्ममसा। अग्निः५ सुचो अध्वरेषु प्रयत्सु। स यक्षदस्य महिमानमग्नेः सः॥२९॥

ई मन्द्रासु प्रयसः। वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च। द्वारो देवीरन्वस्य विश्वं व्रता ददन्ते
अग्नेः। उरुव्यचंसो धाम्ना पत्यमानाः। ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्तः।
इमं यज्ञमवतामध्वरं नः। दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम्। कृणुतं नः
स्विष्टिम्। तिस्रो देवीर्बहिरिद५ संदन्तिवडा सरस्वती॥३०॥

भारती। मही गृणाना। तत्रस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीरम्। रायस्पोषं वि ष्यंतु
नाभिम्मस्मे। वनस्पतेऽर्व सृजा रराणस्त्मनां देवेषु। अग्निरहव्य५ शंमिता सूदयाति। अग्ने
स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम्। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। हिरण्यगर्भः
समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पतिरेकं आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्याम्॥३१॥

उतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम। यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो
बभूव। य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम। य आत्मदा बलदा
यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय
हविषा विधेम। यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्र५ रसया सह॥३२॥

आहुः। यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम। यं क्रन्दसी
अवंसा तस्तभाने अभ्यैक्षेताम्मनसा रेजमाने। यत्राधि सूर उदितौ व्येति कस्मै देवाय
हविषा विधेम। येन द्यौराग्रा पृथिवी च दृढे येन सुवं स्तभितं येन नाकः। यो
अन्तरिक्षे रजंसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम। आपो ह यन्महतीर्विश्वम्॥३३॥

आयन्दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। ततो देवानां निरवर्ततासुरैकः कस्मै देवाय हविषा

विधेम। यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम॥३४॥

अग्नेः स सरस्वती द्याः सह विश्वञ्चतुस्त्रिहःशश्च॥ [८]

आकृतिमग्निम्रयुजः स्वाहा मनो मेधामग्निम्रयुजः स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निम्रयुजः स्वाहा वाचो विधृतिमग्निम्रयुजः स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाग्नये वैश्वानराय स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सुख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा मा सु भित्था मा सु रिषो दहस्व वीडयस्व सु। अम्बं धृष्णु वीरयस्वा॥३५॥

अग्निश्चेदं करिष्यथः। दहस्व देवि पृथिवि स्वस्तय आसुरी माया स्वधया कृतासि। जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन्। मित्रैतामुखां तपेषा मा भेदि। एतान्ते परि ददाम्यभित्यै। द्वन्नः सर्पिरासुतिः प्रलो होता वरेण्यः। सहसस्पुत्रो अद्भुतः। परस्या अधि संवतोऽवराः अभ्या॥३६॥

तरा यत्राहमस्मि ताः अवा पुरमस्याः परावतो रोहिदंश्च इहा गंहि। पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने त्वं तरा मृधः। सीद त्वं मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने व्युनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्याः शक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदनं स्वे। तस्यास्त्वः हरंसा तपजातवेदः शिवो भव। शिवो भूत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहासदः॥३७॥

वीरयस्वा तपन्विःशतिश्च॥ [९]

यदग्ने यानि कानि चा ते दारूणि दध्मसि। तदस्तु तुभ्यमिद्धृतं तज्जुषस्व यविष्ठा। यदत्युपजिह्विका यद्व्रो अतिसर्पति। सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठा। रात्रिं रात्रिमप्रयावम्भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै। रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम। नाभा॥३८॥

पृथिव्याः समिधानमग्निः रायस्पोषाय बृहते हवामहे। इरम्मदम्बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम्। याः सेना अभीत्वरीराव्याधिनीरुगेणा उता ये स्तेना ये च तस्करास्तास्तै अग्नेऽपि दधाम्यास्यै। दष्ट्रभ्याम्मलिमूञ्जम्यैस्तस्कराः उता हनूभ्यास्तैनान्भंगवस्तास्त्वं खाद सुखादितान्। ये जनैषु मलिम्वः स्तेनास्तस्करा

वनैः ये॥३९॥

कक्षेष्वघायवस्ताऽस्ते दधामि जम्भयोः। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः।
निन्दाद्यो अस्मान् दिप्साच्च सर्वं तम्मस्मसा कुरु। सशितं मे ब्रह्म सशितं वीर्यं
बलम्। सशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषाम्बाहू अतिरमुद्वर्च उदू बलम्।
क्षिणोमि ब्रह्मणामित्रानुन्नयामि॥४०॥

स्वां अहम्। दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो
अभवद्द्वयोर्भिर्यदेनं द्यौरजनयथ्सुरेताः। विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे
चतुष्पदे। वि नाकमख्यथ्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति। नक्तोपासा समनसा
विरूपे धापयते शिशुमेकं समीची। द्यावा क्षामा रुक्मः॥४१॥

अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। सुपर्णोऽसि गरुत्मान्निवृत्ते शिरो गायत्रं
चक्षुः स्तोमं आत्मा सामं ते तनूर्वामदेव्यम्बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियम्पुच्छं छन्दाऽस्यङ्गानि
धिष्ण्याः शफा यजूंषि नाम। सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पत॥४२॥

नाभा वने येन यामि क्षामा रुक्मोऽष्टात्रिंशच्च॥ [१०]

अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि। स इद्वेषु गच्छति। सोम यास्ते मयोभुवं
ऊतयः सन्ति दाशुषै। तभिर्नोऽविता भव। अग्निर्मूर्धा भुवं। त्वं नः सोम या ते धामानि।
तथ्सवितुर्वरेण्यम्भर्गा देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। अचिन्ती यच्चकृमा दैव्ये
जने दौनैर्दक्षेः प्रभूती पूरुषत्वता॥४३॥

देवेषु च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागसः। चोदयित्री सूनूतानां चेतन्ती
सुमतीनाम्। यज्ञं दधे सरस्वती। पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं
धात्। ग्राभिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यशसत्। पूषा गा अन्वेतु
नः पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्॥४४॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावो भद्रा ते
पूषन्निह रातिरस्तु। तैऽवर्धन्त स्वतवसो महित्वना नाकं तस्थुरु रुचक्रिरे सदः।
विष्णुर्यद्बावद्वर्षणम्मदच्युतं वयो न सौदन्नधिं बर्हिषि प्रिये। प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय
मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहासि सहसा सहन्ते॥४५॥

रेजन्ते अग्ने पृथिवी मुखेभ्यः। विश्वे देवा विश्वे देवाः। द्यावां नः पृथिवी इमं
सिध्ममद्य दिविस्पृशम्। यज्ञं देवेषु यच्छताम्। प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं
सदने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातुम्महि वां वरूथम्। अग्निं स्तोमेन
बोधय समिधानो अमर्त्यम्। हव्या देवेषु नो दधत्। स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः।
अग्निर्धिया समृण्वति। शं नो भवन्तु वाजेवाजे॥४६॥

पुरुषत्वतां यजतन्ते अन्यथ्सहन्ते चनोहितोऽष्टौ च॥ [११]

विष्णोः क्रमोऽसि दिवस्पर्यन्तपतेऽपेतं समितं या जाता मा नो हिंसीद्धवा-
ऽस्यादित्यङ्गर्भमिन्द्राग्नी रोचनैकादश॥ [१२]

विष्णोरस्मिन् हव्येति त्वाऽहं धीतिभिर्होत्रां अष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥ विष्णोः क्रमोऽसि
स त्वन्नो अग्ने॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गांयत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः
स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिशास्तिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व
निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु
वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः॥१॥

क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्तानुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स
यं द्विष्मः। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्योः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो
वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः। अग्नेऽभ्यावर्तित्रभि न आ वर्तस्वायुषा
वर्चसा सन्या मेधया प्रजया धनेन। अग्ने॥२॥

अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः। तासाम्पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा
कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषायुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः।
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वस्मिन् रया विश्वतस्परि। उदुत्तमं वरुण

पाशंस्मदवाधुमम् ॥ ३ ॥

वि मध्यम् ५ श्रथाय। अथा वयमादित्य व्रते तवानांगसो अदितये स्याम। आ त्वाहारपमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविंचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन्नाष्टमधिं श्रया अग्रे बृहन्नुपसामूर्ध्वो अस्थान्निर्जग्मिवान्तमसो ज्योतिषागात्। अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्भान्यप्राः। सीद् त्वं मातुरस्याः ॥ ४ ॥

उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनांनि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्या ५ शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरग्रे रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्व ५ हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव। शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः। ह ५ सः शुचिपद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिपदतिथिर्दुरोणसत्। नृपद्वरसदतसद्योमसदजा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतम्बृहत् ॥ ५ ॥

दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विप्पो विष्णोर्धनेनाग्रेऽधममस्याः शुचिपथोडश च ॥ [१]

दिवस्परिं प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः। तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः। विद्या ते अग्रे त्रेधा त्रयाणि विद्या ते सद्भ विभृतं पुरुत्रा। विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्सं यत आजगन्थ। समुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन्। तृतीयं त्वा ॥ ६ ॥

रजसि तस्थिवा ५ समृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः। उशिक्पावको अरतिः सुमेधा मतैष्वग्निरमृतो निधायि। इयति धूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्लेण शोचिषा द्यामिनक्षत्। विश्वस्य केतुर्भवनस्य गर्भ आ ॥ ७ ॥

रोदसी अपृणाञ्जायमानः। वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च। श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्मनीषाणाम्प्रार्पणः सोमगोपाः। वसोः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्रं उपसामिधानः। यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्रे। प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्नं देवभक्तं यविष्ठ। आ ॥ ८ ॥

तम्भज सौश्रवसेष्वग्र उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने। प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनित्वैः। त्वामग्रे यजमाना अनु द्यून् विश्वा वसूनि दधिरे वार्याणि।

त्वया सह द्रविणमिच्छमाना ब्रजं गोमन्तमुशितो वि वंशः। दृशानो रुक्म उर्व्या
व्यद्यौर्दुर्मरुमायुः श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो अभवद्वयोर्भिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरताः॥१॥

तृतीयं त्वा गर्भ आ यविष्ठा यच्चत्वारि च॥ [२]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः। प्रप्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि
द्विपदे चतुष्पदे। उदं त्वा विश्वे देवा अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः
सुप्रतीको विभावसुः। प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिर्चिभिस्त्वम्। बृहद्विभानुभिर्भासन्मा
हिंसीस्तनुवां प्रजाः। समिधाग्निं दुवस्यत घृतेर्बोधयतातिथिम्। आ॥१०॥

अस्मिन् हव्या जुहोतन। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यथ्सूर्यो न रोचते बृहद्वाः।
अभि यः पुरुम् पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः। आपो देवीः
प्रति गृहीत भस्मेतत्स्थोने कृणुध्वं सुरभावुं लोके। तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मतिव
पुत्रम्बिभृता स्वेनम्। अपस्वग्ने सधिष्ठवः॥११॥

सौषधीरनुं रुध्यसे। गर्भे सञ्जायसे पुनः। गर्भो अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम्।
गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भो अपामसि। प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने।
संसृज्य मातृभिस्त्वं ज्योतिष्मान्यनुरासदः। पुनरासद्य सदनमपश्च पृथिवीमग्ने। शेषं
मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्यां शिवतमः। पुनरूर्जा॥१२॥

नि वर्तस्व पुनरग्न इषायुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः। सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व
धारया। विश्वप्सिन्धया विश्वतस्परि। पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसंवः समिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ
यज्ञैः। घृतेन त्वं तनुवां वर्धयस्व सत्याः संतु यजमानस्य कामाः। बोधा नो अस्य
वचंसो यविष्ठ मंहिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः। पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति वन्दारुस्ते
तनुवं वन्दे अग्ने। स बोधि सूरिर्मघवा वसुदावा वसुपतिः। युयोध्यस्मद्वेषांसि॥१३॥

आ तवोर्जाऽनु षोडश च॥ [३]

अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमो-
ऽवसानं पृथिव्या अक्रन्तिमम् पितरो लोकमस्मै। अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि संज्ञानमसि
कामधरणम्मयि ते कामधरणम्भूयात्। सं या वः प्रियास्तनुवः सम्प्रिया हृदयानि वः।
आत्मा वो अस्तु॥१४॥

सम्प्रियः सम्प्रियास्तनुवो मम। अयं सो अग्निर्यस्मिन्सोममिन्द्रः सुतं दधे जठरं
वावशानः। सहस्रियं वाजमत्यं न सप्तिः ससवान्स्सन्स्तूयसे जातवेदः। अग्ने दिवो
अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाः ऊचिषे धिष्ण्या ये। याः परस्ताद्रोचने सूर्यस्य
याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः। अग्ने यत्तं दिवि वचः पृथिव्यां यदोषधीषु॥१५॥

अप्सु वा यजत्र। येनान्तरिक्षमुर्वाततन् त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः। पुरीष्यासो
अग्रयः प्रावणेभिः सजोषसः। जुषन्ताः हव्यमाहुतमनमीवा इषो महीः। इडामग्ने पुरुदः सः
सनिं गोः शश्वत्तमः हवमानाय साध। स्यान्नः सुनुस्तनयो विजावाग्ने सा तं सुमतिभूत्वस्मे।
अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्न॥१६॥

अग्न आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्। चिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद
परिचिदसि तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद लोकं पृण छिद्रं पृणार्थो सीद शिवा त्वम्।
इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीपदन्न। ता अस्य सूर्ददोहसः सोमः श्रीणन्ति
पृथयः। जन्म देवानां विशस्त्रिष्वारोचने दिवः॥१७॥

अस्त्वोषधीषु जानन्नष्टाचत्वारिंशच्च॥ [४]

समितः सं कल्पेथाः सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ। इषमूर्जमभि संवसानौ सं
वाम्मनांसि सं व्रता समु चित्तान्याकरम्। अग्ने पुरीष्याधिपा भवा त्वं नः। इषमूर्जं
यजमानाय धेहि। पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान्युष्टिमाः असि। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां
योनिमिहासदः। भवतं नः समनसौ समोकसौ॥१८॥

अरेपसौ। मा यज्ञं हिंसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः।
मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निः स्वे योनावभारुखा। तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि मुञ्चतु। यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति
द्विषोऽग्ने वैश्वानर स्वाहा। नमः सु तं निर्रुते विश्वरूपे॥१९॥

अयस्मयं वि चृता बन्धमेतम्। यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि रोहयेमम्। यत्तं
देवी निर्रुतिरा बबन्ध दामं ग्रीवास्वविचर्त्यम्। इदं ते तद्वि ष्याम्यायुषो न मध्यादथा
जीवः पितुमद्धि प्रमुक्तः। यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसञ्जुहोम्येषाम्बन्धानामवसर्जनाय।
भूमिरिति त्वा जनां विदुर्निर्रुतिः॥२०॥

इति त्वाहं परि वेद विश्वतः। असुन्वन्तमयंजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वेषि। अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु। देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः पितेवं पुत्रं दस्ये वचोभिः। विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरःशिरः प्रति सूरि वि चष्टे। निवेशनः संगमनो वसूनां विश्वा रूपाभि चष्टे॥२१॥

शर्वाभिः। देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पंथीनाम्। सं वरत्रा दधातु निराहावान्कृणोतन। सिञ्चामहा अवटमुद्रिणं वयं विश्वाहादस्तमक्षितम्। निष्कृताहावमवटं सुवरत्रं सुषेचनम्। उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम्। सीरां युञ्जन्ति क्वयो युगा वि तन्वते पृथक्। धीरां देवेषु सुम्रया। युनक्त सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह॥२२॥

बीजम्। गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्थमृण्या पक्वमायत्। लाङ्गलम्पवीरवः सुशेवः सुमतिथ्सरा उदित्कृषति गामविम्प्रफुर्यं च पीवरीम्। प्रस्थावद्रथवाहनम्। शुनः नः फाला वि तुदन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहान्। शुनम्पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनांसीरा शुनमस्मासु धत्तम्। कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय वरुणाय च। इन्द्रायाग्रये पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः। घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वदैवैरनुमता मरुद्भिः। ऊर्जस्वती पयसा पिबन्मानास्मान्धर्मीति पयसाभ्याववृथ्स्व॥२३॥

समोकसौ विश्वरूपे विदुर्निर्ऋतिरभि चष्ट इह मित्राय द्वाविंशतिश्च॥ [५]

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा। मन्दांमि बभ्रूणामहं शतं धामानि सप्त च। शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः। अथा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृता। पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफला उता। अथा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः। ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुपं ब्रुवे। रपांसि विघ्नतीरितु रपः॥२४॥

चातयमानाः। अश्वत्ये वो निषदनम्पर्णे वो वसतिः कृता। गोभाज इत्किलासथ यथ्सनवथ पूरुषम्। यदहं वाजयन्निमा ओषधीरहस्तं आदधे। आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभौ यथा। यदोषधयः संगच्छन्ते राजानः समिताविवा विप्रः स उच्यते भिषग्रक्षोहामीवचातनः। निष्कृतिर्नाम वो माताया यूयं स्थ सङ्कृतीः सराः पतत्रिणीः॥२५॥

स्थुन यदामयति निष्कृता। अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावता। ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदम्मे प्रावता वचः। उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते। धनं सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष। अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन इव ब्रजमक्रमुः। ओषधयः

प्राच्यवुर्यत् किं च तनुवा५ रपः। याः॥२६॥

तु आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः। तास्ते यक्षं वि बाधन्तामुग्रो मध्यमशीरिवा
साकं यक्षं प्र पंत श्येनेन किकिदीविनः। साकं वार्तस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाकया।
अश्वावती५ सौमवतीमूर्जयन्तीमुदौजसम्। आ विंत्सि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये।
याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः। बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्व५हंसः।
याः॥२७॥

ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तासां त्वमस्युत्तमा प्र णो जीवातवे
सुव। अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयः परि। यं जीवमश्रवामहे न स रिष्याति पूरुषः।
याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः। इह संगत्य ताः सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम्।
मा वो रिषत्वनिता यस्मै चाहं खनामि वः। द्विपच्चतुष्पदस्माक५ सर्वमस्त्वनातुरम्।
ओषधयः सं वदन्ते सोमै न सह राज्ञा। यस्मै करोति ब्राह्मणस्त५ राजन्यारयामसि॥२८॥

रपः पतत्रिणीर्या अ५हंसो याः खनामि वोऽष्टादश च॥—————[६]

मा नो हि५सीञ्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिव५ सत्यधर्मा जजान। यश्चापश्चन्द्रा
बृहतीर्जजान कस्मै देवाय हुविषा विधेम। अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पर्यसा सह।
वपां ते अग्निरिषितोऽव सर्पतु। अग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत्पूतं यद्यज्ञियम्। तद्देवेभ्यो
भरामसि। इषमूर्जमहमित आ॥२९॥

दद ऋतस्य धाम्नो अमृतस्य योनैः। आ नो गोषु विशत्वोषधीषु जहामि
सेदिमनिराममीवाम्। अग्ने तव श्रवो वयो महि भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो। बृहद्भानो
शवंसा वाजमुक्थ्यं दधासि दाशुषे कवे। इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य।
स द्रशतस्य वपुषो वि राजसि पृणक्षि सानसि५ रयिम्। ऊर्जो नपाज्जातवेदः
सुशस्तिभिर्मन्दस्व॥३०॥

धीतिभिर्हितः। त्वे इषः सं दधुर्भूरिरेतसश्चित्रोतयो वामजाताः। पावकवर्चाः शुक्रवर्चा
अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना। पुत्रः पितरां विचरन्नुपावस्युभे पृणक्षि रोदसी। ऋतावानम्महिषं
विश्वचरषणिमग्नि५ सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः। श्रुत्कर्ण५ सप्रथस्तं त्वा गिरा दैव्यम्मानुषा
युगा। निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्त५ राधसे महे। रातिम्भृगूणामुशिजं कविक्रतुं

पृणक्षिं सानुसिम्॥३१॥

रयिम्। चितः स्थ परिचितं ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदत।
आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य सङ्गथे। सं ते पयांसि
समु यन्तु वाजाः सं वृष्णियान्यभिमातिषाहः। आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि
श्रवांस्युत्तमानि धिष्व॥३२॥

आ मन्दस्व सानुसिमैकान्नचत्वारिंशच्च॥ [७]

अभ्यस्थाद्विधाः पृतना अरातीस्तदग्निराह तदु सोम आह। बृहस्पतिः सविता तन्म
आह पुषा माधात्सुकृतस्य लोके। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात।
श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिम् ततै अर्वन्। अपां पृष्ठमसि योनिर्ग्रेः
समुद्रमभितः पिन्वमानम्। वर्धमानम्महः॥३३॥

आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। ब्रह्म जज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद्वि सीमतः
सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसंतश्च विवः। हिरण्यगर्भः
समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय
हविषा विधेम। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु॥३४॥

द्यामिं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सत
होत्राः। नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु। ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो
नमः। येऽदो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु। येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो
नमः। या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पती रनु। ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो
नमः॥३५॥

महोऽनु यातुधानानामेकादश च॥ [८]

ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णोऽव्यथमाना
पृथिवीं दृह। प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्प्रथोऽसि पृथिव्यसि
भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृह
पृथिवीं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायोपानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै॥३६॥

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पातु मद्वा स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीद। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषःपरुषः परि। एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन
चा या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यस्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्।
अषाढासि सहमाना सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः।
सहस्रवीर्या॥३७॥

असि सा मां जिन्वा मधु वातां ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीनः
सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमुत्पार्थिव५ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो
वनस्पतिर्मधुमा५ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। मही द्यौः पृथिवी च न इमं
यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः। तद्विष्णोः परमम्॥३८॥

पद५ सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्। ध्रुवासि पृथिवि सहस्व पृतन्यतः।
स्यूता देवेभिरमृतेनागाः। यास्तै अग्ने सूर्ये रुचं उद्यतो दिवंमातृन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः
सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी
ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। विराट्॥३९॥

ज्योतिरधारयत्सम्राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत्। अग्ने युक्त्वा हि ये तवाश्वासो
देव साधवः। अरं वहन्त्याशवः। युक्त्वा हि देवहूतमा५ अश्वा५ अग्ने रथीरिव। नि होता
पूर्व्यः संदः। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु
सश्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त॥४०॥

होत्राः। अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च। अग्निज्योतिषा
ज्योतिष्मान्नुको वर्चसा वर्चस्वान्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिथ्रं वन्ति सरितो न
धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभि चांक्षीमि। हिरण्ययो वेतसो
मध्यं आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः। तस्यासते हरयः
सप्त तीरं स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्॥४१॥

प्रतिष्ठायै सहस्रवीर्या परमं विराट्सप्त तीरं चत्वारि च॥ [९]

आदित्यं गर्भम्पयसा समञ्जस्यसहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम्। परि वृद्धिं हरसा माभि
मृक्षः शतायुषं कृणुहि चीयमानः। इमं मा हिंसीद्विपादम्पशूना५ सहस्राक्ष मेध आ
चीयमानः। मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वातस्य ध्राजिं

वरुणस्य नाभिमश्वं जज्ञानं संरिरस्य मध्ये। शिशुं नदीनां हरिमद्रिबुद्धमग्रे मा हिंसीः॥४२॥

परमे व्योमन्। इमं मा हिंसीरेकशफम्पशूनां कनिकृदं वाजिनं वाजिनेषु। गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। अजस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तो नमोभिः। स पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिंसीरदिति विराजम्। इमं संमुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानम्भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति जनायाग्रे मा॥४३॥

हिंसीः परमे व्योमन्। गव्यमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानां रजसः परस्मात्। महीं साहस्रीमसुरस्य मायामग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्। इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचम्पशूनां द्विपदां चतुष्पदाम्। त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्। उष्ट्रमारण्यमनु॥४४॥

ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। यो अग्निरग्रेस्तपसोऽधि जातः शोचात्पृथिव्या उत वा दिवस्पतिं। येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानद्वमग्रे हेडः परि ते वृणक्तु। अजा ह्यग्रेरजनिष्ट गर्भात्सा वा अपश्यञ्जनितारमग्रे। तया रोहमायन्नुप मेध्यासस्तया देवा देवतामग्रं आयन्। शरभमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद॥४५॥

अग्रे मा हिंसीरग्रे मोष्टमारण्यमनु शरभं नवं च॥ [१०]

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः। तद्वा चेति प्र वीर्यम्। श्रथद्वत्रमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहस्री सपर्यात्। इरज्यन्तां वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्तां। प्र चरषणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च। प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या। मरुतो यस्य हि॥४६॥

क्षयं पाथा दिवो विमहसः। स सुंगोपातमो जनः। यज्ञैर्वा यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम्। मरुतः शृणुता हवम्। श्रियसे कम्भानुभिः समिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः। ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः। अवं ते हेड उदुत्तमम्। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता॥४७॥

को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुरह्णायून। आसन्निपून हृथ्वसो मयोभून् य एषाम् भृत्यामृणधत्स जीवात्। अग्रे नया देवानां शं नो भवन्तु वाजेवाजे।

अप्स्वंग्रे सधिष्टव सौषधीरनुं रुध्यसे। गर्भे सञ्जायसे पुनः। वृषां सोम द्युमां अंसि
वृषां देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे। इमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्रे स
त्वं नो अग्रे॥४८॥

हि वृता म एकादश च॥ [११]

अपां त्वेमन्नयं पुरो भुवः प्राचीं ध्रुवक्षितिस्त्र्यविरिन्द्राग्नी मा छन्द आशुस्त्रिवृदग्रेर्भागो-
ऽस्येकयेयमेव सा याग्रे जातान्निर्वृत्राणि त्रयोदश॥ [१२] अपां त्वेन्द्राग्नी इयमेव देवताता
षट्त्रिंशत्॥३६॥ अपां त्वेमन् हविषा वर्धनेन॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोद्यन्त्सादयाम्यपां त्वा भस्मन्त्सादयाम्यपां त्वा ज्योतिषि
सादयाम्यपां त्वार्यने सादयाम्यर्णवे सदर्ने सीद समुद्रे सदर्ने सीद सलिले सदर्ने सीदापां
क्षये सीदापां सधिषि सीदापां त्वा सदर्ने सादयाम्यपां त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा
पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ सादयाम्यपां त्वा पार्थसि सादयामि गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो
जगती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः पङ्क्तिश्छन्दः॥१॥

योनौ पञ्चदश च॥ [१]

अयम्पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्रिये
गायत्रं गायत्रादुपां शुरुपां शोस्त्रिवृत्रिवृतौ रथन्तरं रथन्तराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया
त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो
मानसस्त्रिष्टुग्रेष्मी त्रिष्टुम् ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात् पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाज
ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया मनः॥२॥

गृह्णामि प्रजाभ्योऽयम्पश्चाद्विश्ववचास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं वर्षाणि चाक्षुषाणि जगती
वार्षी जगत्या ऋक्षमृक्षमाच्छुक्रः शुक्रात्सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र
ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यं इदमुत्तराश्वुवस्तस्य श्रोत्रं सौवः

शरच्छ्रौत्र्यनुष्टुप्छारद्यनुष्टुभः स्वारः स्वारान्मन्थी मन्थिनं एकविंश एकविंशद्वैराजं
वैराजाञ्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया ॥३॥

त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यं इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्माती हेमन्तो
वाच्यायनः पङ्क्तिर्हेमन्ती पङ्क्तौ निधनं वन्निधनं वत आग्रयण आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिंशौ
त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां शक्रररेवते शक्रररेवताभ्यां विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया
वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥४॥

त्वया मनो जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्रिंशच्च ॥ [२]

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृथस्तोमः स उं
पञ्चदशवर्तनिस्त्यविर्वयः कृतमयानां पुरोवातो वातः साननं ऋषिर्दक्षिणा दिशां ग्रीष्म
ऋतूनामिन्द्रो देवतां क्षत्रं द्रविणं पञ्चदशः स्तोमः स उं सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्मयस्त्रेतायानां
दक्षिणाद्वातो वातः सनातन ऋषिः प्रतीचीं दिशां वर्षा ऋतूनां विश्वे देवा देवता
विद ॥५॥

द्रविणं सप्तदशः स्तोमः स उं वेकविंशवर्तनिस्त्रिवृथस्तो वयो द्वापरोऽयानाम्पश्चाद्वातो
वातोऽहभून् ऋषिरुदीची दिशां शरदृतूनामित्रावरुणौ देवतां पुष्टं द्रविणमेकविंशः स्तोमः
स उं त्रिणवर्तनिस्त्यवाङ्मय आस्कन्दोऽयानामुत्तराद्वातो वातः प्रब्रह्म ऋषिरूर्ध्वा दिशां
हेमन्तशिशिरावृतूनाम्बृहस्पतिर्देवता वचो द्रविणं त्रिणवः स्तोमः स उं त्रयस्त्रिंशवर्तनिः
पष्ठवाङ्मयोऽभिभूरयानां विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः पितरः पितामहाः परेऽवरे ते नः पान्तु
ते नोऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्त्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायांस्मिन्कर्मन्त्रस्यां देवहूत्याम् ॥६॥

विदंष्ट्रवाङ्मयोऽष्टाविंशतिश्च ॥ [३]

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवांसि ध्रुवं योनिमा सीद साध्या उख्यस्य
केतुमप्रथमम्पुरस्तादश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद
देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा। स्वासस्था तनुवा सं विशस्व पितेवैधि सूनव आ
सुशेवाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा। कुलायिनी वसुमती वयोधा रयिं नो वर्ध बहुलं
सुवीरम् ॥७॥

अपामतिं दुर्मतिम्बाधमाना रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्ती सुवर्धेहि यजमानाय
पोषमश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वा। अग्नेः पुरीषमसि देवयानी तां त्वा विश्वे अभि

गृणन्तु देवाः। स्तोमं पृष्टा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्वाश्विनो ध्वर्यू
सादयतामिह त्वा। दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी दिशामधिपत्नी भुवनानाम्॥८॥

ऊर्मिर्द्रप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनो ध्वर्यू सादयतामिह त्वा।
सजूरऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजू रुद्रैः सजूरादित्यैः सजूर्विश्वेदेवैः सजूर्देवैः
सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्र्यै त्वा वैश्वानरायाश्विनो ध्वर्यू सादयतामिह त्वा। प्राणं मे पाह्यपानं
मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या वि भाहि श्रोत्रं मे श्लोकयापस्पिन्वौषधीर्जिन्व
द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरय॥९॥

सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च॥ [४]

त्र्यविरव्यस्त्रिष्टुप्छन्दो दित्युवाङ्मयो विराट्छन्दः पञ्चाविरव्यो गायत्री छन्दस्त्रिविधो वयं
उष्णिहा छन्दस्तुर्युवाङ्मयोऽनुष्टुप्छन्दः पष्ठवाङ्मयो बृहती छन्द उक्षा वयः सतोबृहती छन्द
ऋषभो वयः ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽनुङ्गान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो वयो
विवलं छन्दो वृष्णिवयो विशालं छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दो व्याघ्रो वयोऽनाधृष्टं छन्दः
सिंहो वयश्छुदिश्छन्दो विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दः क्षत्रं वयो मयदं छन्दो विश्वकर्मा
वयः परमेष्ठी छन्दो मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः॥१०॥

पुरुषो वयः पङ्क्तिश्शतिश्च॥ [५]

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दृहतं युवम्। पृष्ठेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च
वि बाधताम्॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्भास्वतीं
सूरिमतीमा या द्याम्भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दृहान्तरिक्षं मा
हिंसीर्विश्वस्मे प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुस्त्वाभि पातु मद्या
स्वस्त्या छुर्दिषा॥११॥

शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। राज्यसि प्राची दिग्विराडसि दक्षिणा
दिख्सम्राडसि प्रतीची दिखस्वराडस्युदीची दिगधिपत्यसि बृहती दिगायुर्मे पाहि प्राणं मे
पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि मनो मे जिन्व वाचं
मे पिन्वात्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे यच्छ॥१२॥

छुर्दिषां पिन्व पद्म॥ [६]

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोऽस्त्रीविश्वछन्दः पङ्क्तिश्छन्दः उष्णिहा छन्दो बृहती
छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो विराट्छन्दो गायत्री छन्दश्छिष्टछन्दो जगती छन्दः पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं
छन्दो द्यौश्छन्दः समाश्छन्दो नक्षत्राणि छन्दो मनश्छन्दो वाक्छन्दः कृषिश्छन्दो हिरण्यं
छन्दो गौश्छन्दोऽजा छन्दोऽश्वश्छन्दः। अग्निर्देवता॥१३॥

वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता रुद्रा देवतादित्या देवता
विश्वे देवा देवता मरुतो देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता मूर्धासि राङ्गुवासि
धरुणा यच्च्यसि यमित्रीषे त्वोर्जे त्वा कृष्ये त्वा क्षेमाय त्वा यन्त्री राङ्गुवासि धरणी
धर्यसि धरित्र्यायुषे त्वा वर्चसे त्वौजसे त्वा बलाय त्वा॥१४॥

देवताऽऽयुषे त्वा षट्॥ [७]

आशुस्त्रिवृद्भान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो नवदशोऽभिवर्तः संवि॑शो
धरुण॑ एकवि॑शो वर्चो॑ द्वावि॑शः सम्भरण॑स्त्रयोवि॑शो योनिश्चतुर्वि॑शो गर्भो॑ पञ्चवि॑शः
ओजस्त्रि॑णवः क्रतुरेकत्रि॑शः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रि॑शो ब्रध्नस्य॑ विष्टपं चतुस्त्रि॑शो नाकः
षट्त्रि॑शो विवर्तोऽष्टाचत्वारि॑शो धर्त्रश्चतुष्टोमः॥१५॥

आशुः सप्तत्रि॑शत्॥ [८]

अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया॑ आधिपत्यं ब्रह्म॑ स्पृतं त्रिवृ॑त्स्तोम इन्द्र॑स्य भागोऽसि
विष्णो॑राधिपत्यं क्षत्र॑ स्पृतम्पञ्चदशः॑ स्तोमो नृचक्ष॑साम्भागोऽसि धातुराधिपत्यं जनि॑त्रं
स्पृतं सप्तदशः॑ स्तोमो मि॒त्रस्य॑ भा॒गोऽसि वरु॑णस्याधिपत्यं दि॒वो वृष्टि॑र्वातः॑ स्पृता
ए॒कवि॑शः स्तोमोऽदित्यै॑ भा॒गोऽसि पू॒ष्ण आधि॑पत्यमोजः॑ स्पृतं त्रि॑णवः स्तोमो वसू॑नाम्भागोऽसि॥१६॥

रुद्राणा॑माधिपत्यं चतु॑ष्पात्स्पृतं चतुर्वि॑शः स्तोम॑ आदित्यानां॑ भा॒गोऽसि मरु॑तामाधिपत्यं
गर्भो॑ः स्पृताः पञ्चवि॑शः स्तोमो दे॒वस्य॑ स॒वितु॑र्भागोऽसि बृह॑स्पते॒राधि॑पत्यं स॒मीची॑र्दिशः
स्पृताश्चतुष्टोमः॑ स्तोमो या॒वाना॑म्भागोऽस्य या॒वाना॑माधिपत्यं प्र॒जाः स्पृताश्चतुश्चत्वारि॑शः स्तोम॑
ऋ॒भूणा॑म्भागोऽसि वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑माधिपत्यम्भूतं॑ निशान्तं॑ स्पृतं त्रयस्त्रि॑शः स्तोमः॥१७॥

वसू॑नां भा॒गोऽसि षट्त्वारि॑शच्च॥ [९]

एकयास्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिरस्तुवत् ब्रह्मासृज्यत्
ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यसृज्यन्त भूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तुवत्
सप्तर्षयोऽसृज्यन्त धाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीदेकादशभिर
ऽसृज्यन्तार्तवोऽधिपतिरासीत् त्रयोदशभिरस्तुवत् मासां असृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिः॥१८॥

आसीत्पञ्चदशभिरस्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्सप्तदशभिरस्तुवत पशवो-
ऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीन्नवदशभिरस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी
आस्तामेकविंशत्यास्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीन्नयोविंशत्यास्तुवत
क्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरासीत्पञ्चविंशत्यास्तुवतारण्याः पशवोऽसृज्यन्त
वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्यास्तुवत् द्यावापृथिवी वि॥१९॥

एतां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामाधिपत्यमासीन्नवविंशत्यास्तुवत्
वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीदेकत्रिंशतास्तुवत प्रजा असृज्यन्त
यावानां चार्यावानां चाधिपत्यमासीन्नयस्त्रिंशतास्तुवत भूतान्यशाम्यन्प्रजापतिः
परमेष्ठ्यधिपतिरासीत्॥२०॥

सं वत्सरोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च॥ [१०]

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा। वधूर्जजान नवगङ्गनिर्त्री
त्रय एनाम्महिमानः सचन्ते॥ छन्दस्वती उपसा पेपिशाने समानं योनिमनु सञ्चरन्ती।
सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजान्ती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा॥ ऋतस्य पन्थामनु तिस्र
आगुस्त्रयो घर्मासो अनु ज्योतिषागुः। प्रजामेका रक्षत्यूर्जमेका॥२१॥

व्रतमेका रक्षति देवयूनाम्॥ चतुष्टोमो अभवद्या तुरीयां यज्ञस्य पक्षावृषयो भवन्ती।
गायत्री त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभम्बृहदकं युञ्जानाः सुवराभरन्निदम्॥ पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं
यत्तासां स्वसृरजनयत्पञ्चञ्च तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि कर्तवो
वसानाः॥ त्रिंशत्स्वसार उप यन्ति निष्कृतं समानं केतुमप्रतिमुञ्चमानाः॥२२॥

ऋतूस्तन्वते कवयः प्रजान्तीर्मध्यैछन्दसः परि यन्ति भास्वतीः। ज्योतिष्मती प्रति
मुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि। वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या
उपस्थै। एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भम्महिमानमिन्द्रम्। तेन दस्युर्व्यसहन्त
देवा हन्तासुराणामभवच्छर्वाभिः। अनानुजामनुजाम्मामकर्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत्।

भूयासम्॥२३॥

अस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त। अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा
आष्टं प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम्। भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा
प्र युक्त। पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाग्रीमृतवोऽनु पञ्च। पञ्च दिशः पञ्चदशेन
कृताः समानमूर्ध्नीरभि लोकमेकम्॥२४॥

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युष्यपामेका महिमानम्बिभर्ति। सूर्यस्यैका चरन्ति निष्कृतेषु
धर्मस्यैका सवितैका नि यच्छति। या प्रथमा व्योच्छ्रुत्सा धेनुरभवद्यमे। सा नः
पर्यस्वती धुक्ष्वोत्तरामुत्तराः समां। शुक्रर्षभा नभसा ज्योतिषागाद्विश्वरूपा शबलीरग्निर्केतुः।
समानमर्थः स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामंजर उप आगाः। ऋतूनाम्पत्नी प्रथमेयमागादह्ना
नेत्री जनित्री प्रजानां। एका सती बहूधोषो व्युच्छस्यजानी त्वं जरयसि सर्वमन्यत्॥२५॥

ऊर्जमेका प्रतिमुञ्चमाना भूयासमेकं पत्येकात्रविंशतिश्च॥ [११]

अग्ने जातान्म णुंदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना
अहेडन्तवं स्याः शर्मन्निवरूथ उद्वित्। सहसा जातान्म णुंदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो
नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयः स्याम प्र णुंदा नः सपत्नान्। चतुश्चत्वारिंशः
स्तोमो वर्चो द्रविणं षोडशः स्तोम ओजो द्रविणं पृथिव्याः पुरीषमसि॥२६॥

अप्सो नाम। एवश्छन्दो वरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्दः आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो
व्यचश्छन्दः सिन्धुश्छन्दः समुद्रं छन्दः सलिलं छन्दः संयच्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो
रथन्तरं छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः सष्टृच्छन्दोऽनुष्टृच्छन्दः
ककुच्छन्दस्त्रिककुच्छन्दः काव्यं छन्दोऽङ्कुपं छन्दः॥२७॥

पदपङ्क्तिश्छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरो भृज्वाञ्छन्दः प्रच्छच्छन्दः
पक्षश्छन्द एवश्छन्दो वरिवश्छन्दो वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विशालं छन्दो
विष्पर्धाश्छन्दश्छुदिश्छन्दो दूरोहणं छन्दस्तन्द्रं छन्दोऽङ्गाङ्गं छन्दः॥२८॥

अस्यङ्कुपञ्छन्दस्त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१२]

अग्निवृत्राणि जङ्घनद्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः॥ त्वं सोमासि
सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः॥ भद्रा ते अग्ने स्वनीक सन्दग्धोरस्यं

सुतो विषुणस्य चारुः। न यत्ते शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तनुवि रेपु आ धुः॥
भद्रं ते अग्रे सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य॥२९॥

रुशदृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम्। सैनानीकेन सुविदत्रो
अस्मे यष्टा देवाः आयंजिष्ठः स्वस्ति। अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्रं द्युमदुत
रेवद्विदीहि। स्वस्ति नो दिवो अग्रे पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव। यत्सीमहि
दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्। यथा होतुर्मनुषः॥३०॥

देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजांसि। एवानो अद्य संमाना संमानानुशत्रं
उशतो यंक्षि देवान्॥ अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्। होतारः रत्नधातमम्॥
वृषा सोम द्युमाः अंसि वृषा देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे। सान्तपना इदः
हविर्मरुतस्तज्जुष्टन। युष्माकोती रिशादसः॥ यो नो मर्तो वसवो दुरह्णा युस्तिरः सत्यानि
मरुतः॥३१॥

जिघांसात्। द्रुहः पाशं प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन तपसा हन्तना तम्। संवत्सरीणां
मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सगणा मानुषेषु। तैऽस्मत्पाशान् मृश्चन्त्वहंसः सान्तपना
मदिरा मादयिष्णवः। पिप्रीहि देवाः उशतो यविष्ठ विद्वाः ऋतूः रऋतुपते यजेह। ये
दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्रे त्वः होतृणामस्यायंजिष्ठः। अग्रे यदद्य विशो अध्वरस्य होतः
पावकः॥३२॥

शोचे वेष्टः हि यज्वा। ऋता यजांसि महिना वि यद्गृह्या वहं यविष्ठ या ते
अद्य। अग्निना रयिमंश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥ गयस्फानो अमीवहा
वंसुवित्युष्टिवर्धनः। सुमित्रः सोम नो भव। गृहमेधासु आ गंत मरुतो मापं भूतन।
प्रमुञ्चन्तो नो अहंसः। पूर्वीभिरहि दंदाशिम शरद्विर्मरुतो वयम्। महोभिः॥३३॥

चरुषणीनाम्। प्र बुध्रिया ईरते वो महांसि प्र णामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम्।
सहस्रियं दम्यम्भागमेतं गृहमेधीयम्मरुतो जुषध्वम्। उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा
वस्तोरहविष्मती घृताची। उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः। इमो अग्रे वीततमानि हव्याजस्रो
वक्षि देवतातिमच्छ। प्रति न ईः सुरभीणि वियन्तु। क्रीडं वः शर्धो मारुतमनुर्वाणः
रथेशुभम्॥३४॥

कणां अभि प्र गांयत। अत्यासो न ये मरुतः स्वञ्चो यक्षदृशो न शुभयन्त मर्याः।
ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वृत्सासो न प्रक्रीडिनः पयोधाः। प्रेषामज्मेषु विथुरेवं रेजते
भूमिर्यामेषु यद्ध युञ्जते शुभे। ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त
धूतयः। उपह्वरेषु यदचिध्वं ययिं वयं इव मरुतः केन॥३५॥

चित्पथा। श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्व्वा घृतमुक्षता मधुवर्णमर्चते। अग्निमग्निं
हवीमभिः सदा हवन्त विशपतिम्। हव्यवाहं पुरुप्रियम्। तं हि शश्वन्त ईडते सूचा देवं
घृतश्रुता। अग्निं हव्याय वोढवे। इन्द्राग्नी रोचना दिवः श्रथद्वत्रमिन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं
नरो विश्वकर्मन् हविषा वावृधानो विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन॥३६॥

सूर्यस्य मनुषो मरुतः पावक महोभी रथेशुभं केन षट्त्वारिंशच्च॥ [१३]

रश्मिरसि राज्यस्ययं पुरो हरिकेशोऽग्निर्मूर्धन्द्राग्निभ्यां बृहस्पतिर्भूयस्कृदस्यग्निनां
विश्वापाद्वाजापतिर्मनसा कृत्तिका मधुश्च समिद्दिशान्द्रादंश॥ [१४] रश्मिरसि प्रति धेनुमसि
स्तनयिबुसनिरस्यादित्यानां सप्तत्रिंशत्॥३७॥ रश्मिरसि को अद्य युङ्क्ते॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्व प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वान्वितिरसि दिवे
त्वा दिवं जिन्व संधिरस्यन्तरिक्षाय त्वान्तरिक्षं जिन्व प्रतिधिरसि पृथिव्यै त्वा पृथिवीं
जिन्व विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्व प्रवास्यहे त्वाहर्जिन्वानुवासि रात्रियै त्वा
रात्रिं जिन्वोशिगंसि॥१॥

वसुभ्यस्त्वा वसूजिन्व प्रकेतोऽसि रुद्रेभ्यस्त्वा रुद्राजिन्व सुदीतिरस्यादित्येभ्यस्त्वा-
ऽऽदित्याजिन्वौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृजिन्व तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व
पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशूजिन्व रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वाभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय
त्वेन्द्रं जिन्वाधिपतिरसि प्राणाय॥२॥

त्वा प्राणं जिन्व यन्तास्यपानाय त्वापानं जिन्व स॒सर्पोऽसि चक्षुषे त्वा चक्षुर्जिन्व
वयोधा असि श्रोत्राय त्वा श्रोत्रं जिन्व त्रिवृदसि प्रवृदसि संवृदसि विवृदसि स॒रोहोऽसि
नीरोहोऽसि प्ररोहोऽस्यनुरोहोऽसि वसुकोऽसि वर्षश्रिरसि वस्यष्टिरसि॥३॥

उशिर्गसि प्राणाय त्रिचत्वारि॑शच्च॥ [१]

राज्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनाम्प्रतिधृता त्रिवृत्त्वा स्तोमः
पृथिव्याः श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु रथन्तर॑ साम् प्रतिष्ठित्यै विराडसि दक्षिणा
दिशुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनाम्प्रतिधृता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु
प्रउंगमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु बृहत्साम् प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि प्रतीची दिक्॥४॥

आदित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनाम्प्रतिधृता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः
श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु वैरूप॑ साम् प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची दिग्विश्वे
ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनाम्प्रतिधृतेकवि॑शस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु
निर्वैवल्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु वैराज॑ साम् प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते
देवा अधिपतयः॥५॥

बृहस्पतिर्हेतीनाम्प्रतिधृता त्रिणवत्रयस्त्रि॑शौ त्वा स्तोमौ पृथिव्याः श्रयतां
वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभ्रीता॑ शाक्ररैवते सामनी प्रतिष्ठित्या
अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधृता चायमधिपतिश्च
ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु॥६॥

प्रतीची दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारि॑शच्च॥ [२]

अयम्पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला
च कृतस्थला चाप्सरसौ यातुधाना हेती रक्षा॑सि प्रहेतिर्यं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य
रथस्वनश्च रथेचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहज्या चाप्सरसौ दृङ्मवः पशवो
हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिर्यम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य रथप्रोतश्चासंमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ
प्रम्लोचन्ती च॥७॥

अनुम्लोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिर्यमुत्तराथस्यद्वसुस्तस्य
सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वार्ची च घृताची चाप्सरसावापो हेतिर्वातः
प्रहेतिर्यमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्यावुर्वशी च पूर्वचित्तिक्षाप्सरसौ

विद्युद्धेतिरिवस्फूर्जन्ग्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यम्॥८॥

द्विष्णो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यायोस्त्वा सदाने सादयाम्यवन्तश्छायायां नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसे परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथंस्वतीं विभूमतीम्प्रभूमतीं परिभूमतीं दिवं यच्छु दिवं दृ१ह दिवं मा हि१सीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानार्योदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय सूर्यस्त्वाभि पातु मृह्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। प्रोथदश्चो न यवंसे अविष्यन् यदा मृहः संवरणाद्व्यस्थात। आदस्य वातो अनु वाति शोचिरधं स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति॥९॥

प्रम्लोचन्ती च य३ स्वस्त्याष्टावि१शतिश्च॥ [३]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्। अपा१ रेता१सि जिन्वति॥ त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः॥ अयमग्निः संहस्त्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम्॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्धिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षां जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्॥ अबोध्यग्निः समिधा जनानाम्॥१०॥

प्रति धेनुमिवायतीमुषासम्। यद्वा इव प्र व्यामुज्जिहानाः प्र भानवः सिस्त्रते नाकमच्छ। अवोचाम कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीवं रुक्ममुर्व्यश्चमश्रेत्। जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे। घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति भरतेभ्यः शुचिः। त्वामग्ने अङ्गिरसः॥११॥

गुहा हितमन्वविन्दच्छिप्रियाणं वनेवने। स जायसे मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः। यज्ञस्य केतुम्रथमम्पुरोहितमग्निं नरस्त्रिपथस्थे समिन्धते। इन्द्रेण देवैः सरथ१ स बरहिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः। त्वं चित्रश्रवस्तम् हवन्ते विश्व जन्तवः। शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोढेव। सखायः सं वः सम्यञ्मिषम्॥१२॥

स्तोमं चाग्र्यौ वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नग्ने सहस्वते। स१समिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ। इडस्पदे समिध्यसे स नो वसुन्या भर। एना वो अग्निं नमसोर्जो नपात्मा हुवे। प्रियं चेतिष्ठमरति३ स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतम्। स योजते अरुषो विश्वभौजसा स दुद्रव्त्स्वाहुतः। सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी॥१३॥

वसूनां देव॑ राधो॑ जनानाम्। उदस्य शोचिर॑स्थादाजुह्वानस्य मी॒दुषः॑। उद्धूमासो॑
अरू॒षासो॑ दिविस्पृशः सम॒ग्रिमिन्ध॑ते नरः। अग्रे वाज॑स्य गोम॑त ईशानः सहसो य॒हो।
अ॒स्मे धेहि॑ जातवेदो महि॑ श्रवः। स इ॒धानो वसु॑ष्कविर॒ग्निरिडे॑न्यो गिरा। रे॒वद॑स्मभ्यं
पुर्व॑णीक दीदिहि। क्ष॒पो राज॑न्वृत त्मनाग्रे वस्तो॑रुतोपसः। स ति॒ग्मज॑म्भ॥१४॥

र॒क्षसो॑ दह॒ प्रति॑। आ ते॑ अ॒ग्र इधी॑महि द्युम॑न्तं दे॒वाज॑रम्। यद्ध॒ स्या ते॑ पनी॑यसी
स॒मिद्दी॑दयति॒ द्यवी॑षः॒ स्तोतृ॑भ्य आ भ॑र। आ ते॑ अ॒ग्र ऋ॒चा ह॒विः शु॒क्रस्य॑ ज्योतिषस्पते।
सु॒श्व॒न्द्र द॑स्म वि॒शप॑ते ह॒व्यवा॑द्भ्य॑ हूयत इ॒षः॒ स्तोतृ॑भ्य आ भ॑र। उ॒भे सु॑श्व॒न्द्र सर्पि॑षो
दर्वी॑ श्रीणीष आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑र्याः॥१५॥

उ॒क्थेपुं॑ शवसस्पत इ॒षः॒ स्तोतृ॑भ्य आ भ॑र। अग्रे तम॒द्याश्वं॑ न स्तोमैः क्रतुं न भ॒द्र॑
ह॒दिस्पृ॑शम्। ऋ॒ध्यामां॑ त ओ॒हैः। अ॒धा ह्य॑ग्रे क्रतो॑र्भ॒द्रस्य॑ दक्ष॑स्य सा॒धोः। र॒थीर॑ऋतस्य
बृ॒ह॒तो ब॒भूथ॑। आ॒भिष्टे॑ अ॒द्य गो॑र्भिर्गृणन्तोऽग्रे दाशे॑म। प्र ते॑ दि॒वो न स्त॑नयन्ति शु॒ष्माः।
ए॒भिर्नो॑ अ॒र्केर्भ॑वा नो अ॒र्वाङ्॥१६॥

सु॒व॒र्न ज्योतिः॑। अग्रे वि॒श्वेभिः॑ सु॒मना॒ अनी॑कैः। अ॒ग्नि॑ हो॒ता॒र॒म्मन्ये॑ दास्व॑न्तं वसोः॑
सू॒नु॑ सह॑सो जा॒तवे॑दसम्। वि॒प्रं न जा॒तवे॑दसम्। य ऊ॒र्ध्वया॑ स्व॒ध्वरो॑ दे॒वो दे॒वाच्या॑
कृ॒पा। घृ॒तस्य॑ वि॒भ्राष्टि॑मनुं शु॒क्रशो॑चिष आ॒जुह्वान॑स्य सर्पि॑षः। अग्रे त्व॒न्नो अ॑न्तमः। उ॒त
त्रा॒ता शि॒वो भ॑व वरू॒थ्यः। तं त्वां॑ शोचिष्ठ दी॒दिवः॑। सु॒म्राय॑ नून॒मीम॑हे सखि॑भ्यः।
वसु॑र्ग्निर॒वसु॑श्रवाः। अ॒च्छां न॑क्षि द्युम॑त्तमो र॒यिं दा॑ः॥१७॥

जनाना॑मङ्गिरस् इ॒षः॑ सु॒शमी॑ ति॒ग्मज॑म्भ पु॒र्या अ॒र्वाङ्॒वसु॑श्रवाः प॒ञ्च च॥—————[४]

इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वा स॒युजा॑ यु॒जा यु॑न॒ज्याघा॑राभ्यां तेज॑सा व॒र्चसो॑क्थेभिः स्तोमै॑भिश्छन्दो॒भी
र॒थ्ये पोषा॑य स॒जा॒ताना॑म॒ध्यम॑स्थेया॒य मया॑ त्वा स॒युजा॑ यु॒जा यु॑न॒ज्यम्बा॑ दु॒ला
नि॑त॒तिर॒भ्रय॑न्ती मे॒घय॑न्ती व॒र्षय॑न्ती चु॒पुणी॑का॒ नामा॑सि प्र॒जाप॑तिना त्वा वि॒श्वाभि॑र्धो॒भिरु॑प
द॒धामि॑ पृथि॒व्युद॑पुरम॒त्रेन॑ वि॒ष्टा म॑नुष्य॒स्ते गो॑प्तारोऽ॒ग्निरि॑य॒न्तोऽस्यां॑ ताम॒हम्प॑ प॒द्ये सा॑॥१८॥

मे श॑र्म च॒ वर्म॑ चा॒स्त्वधि॑द्यौर॒न्तरि॑क्षं ब्रह्म॑णा वि॒ष्टा म॑रुत॑स्ते गो॒प्तारो॑ वा॒युर्वि॑य॒न्तोऽस्यां॑
ताम॒हम्प॑ प॒द्ये सा॑ मे श॑र्म च॒ वर्म॑ चास्तु॒ द्यौरप॑राजिता॒मृते॑न वि॒ष्टादि॑त्यास्तं गो॒प्तारः॑

सूर्यो विर्यन्तोऽस्यां तामहम्प पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु॥१९॥

साऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [५]

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छाग्निस्तेऽधिपतिर्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः पुरोवातसर्निरस्यभ्रसर्निरसि विद्युत्सर्निः॥२०॥

असि स्तनयितुसर्निरसि वृष्टिसर्निरस्यग्नेर्यान्यसि देवानामग्नेर्यान्यसि वायोर्यान्यसि देवानां वायोयान्यस्यन्तरिक्षस्य यान्यसि देवानामन्तरिक्षयान्यस्यन्तरिक्षमस्यन्तरिक्षाय त्वा सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वा सतीकाय त्वा केताय त्वा प्रचेतसे त्वा विवस्वते त्वा दिवस्त्वा ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा यशोदां त्वा यशसि तेजोदां त्वा तेजसि पयोदां त्वा पयसि वर्चोदां त्वा वर्चसि द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२१॥

विद्युत्सर्निर्द्युत्वैकान्नत्रिंशच्च॥ [६]

भूयस्कृदसि वरिषस्कृदसि प्राच्यंस्यूर्ध्वास्यन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे सीदाप्सुषदसि श्येनसदसि गृध्रसदसि सुपर्णसदसि नाकसदसि पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्यन्तरिक्षस्य त्वा द्रविणे सादयामि दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि दिशां त्वा द्रविणे सादयामि द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानम्मे॥२२॥

पाह्यायुर्मे पाहि विश्वायुर्मे पाहि सर्वायुर्मे पाह्यग्ने यत्ते परं हन्ताम् तावेहि स रंभावहै पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्ने यावा अयावा एवा ऊमाः सवः सगरः सुमेकः॥२३॥

व्यानम्मे द्वात्रिंशच्च॥ [७]

अग्निना विश्वापादत्सूर्येण स्वराद्रुत्वा शचीपतिरऋषभेण त्वष्टां युजेन मध्वान्दक्षिणया सुवर्गो मन्युना वृत्रहा सौहाद्येन तनूपा अत्रेन गयः पृथिव्यासनोदृग्भिरन्नादो वषट्कारेणर्द्धः साम्ना तनूपा विराजा ज्योतिष्मान् ब्रह्मणा सोमपा गोभिर्यज्ञं दाधार क्षत्रेण मनुष्यान्ध्वेन

च रथेन च वज्र्युतिभिः प्रभुः संवत्सरेण परिभूस्तपसानाधृष्टः सूर्यः सन्तनुभिः॥२४॥

अग्निनैकात्रपञ्चाशत्॥ [८]

प्रजापतिर्मनसान्धोऽर्द्धतो धाता दीक्षायां सविता भृत्यां पूषा सोमक्रयण्यां वरुण उपनद्धोऽसुरः क्रीयमाणो मित्रः क्रीतः शिपिविष्ट आसादितो नरन्धिषः प्रोह्यमाणोऽधिपतिरागतः प्रजापतिः प्रणीयमानोऽग्निराग्नीध्रे बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमान इन्द्रो हविर्धानेऽदितिरासादितो विष्णुरुपावह्नियमाणोऽथर्वोपोत्तो यमोऽभिषुतोऽपूतपा आधूयमानो वायुः पूयमानो मित्रः क्षीरश्रीर्मन्थी संकुश्रीर्वैश्वदेव उन्नीतो रुद्र आहुतो वायुरावृत्तो नृचक्षाः प्रतिख्यातो भक्ष आगतः पितृणां नाराशंसोऽसुरात्तः सिन्धुरवभृथमवप्रयन्त्यंसुद्रोऽवगतः सलिलः प्रप्लुतः सुवरुदच गतः॥२५॥

रुद्र एकविंशतिश्च॥ [९]

कृत्तिका नक्षत्रमग्निदेवताग्ने रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिदेवता मृगशीर्षं नक्षत्रं सोमो देवताद्रो नक्षत्रं रुद्रो देवता पुनर्वसू नक्षत्रमदितिदेवता तिष्यो नक्षत्रम्बृहस्पतिदेवताश्रेषा नक्षत्रं सर्पा देवता मघा नक्षत्रम्पितरो देवता फल्गुनी नक्षत्रम्॥२६॥

अर्यमा देवता फल्गुनी नक्षत्रम्भगो देवता हस्तो नक्षत्रं सविता देवता चित्रा नक्षत्रमिन्द्रो देवता स्वाती नक्षत्रं वायुदेवता विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवताऽनूराधा नक्षत्रम्मित्रो देवता रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रो देवता विचृतौ नक्षत्रम्पितरो देवताषाढा नक्षत्रमापो देवताषाढा नक्षत्रं विश्वे देवा देवता श्रोणा नक्षत्रं विष्णुदेवता श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवं॥२७॥

देवता शतभिषङ्गक्षत्रमिन्द्रो देवता प्रोष्ठपदा नक्षत्रमज एकपादेवता प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिर्बुध्नियो देवता रेवती नक्षत्रं पूषा देवताश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवतापभरणीनक्षत्रं यमो देवता पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अर्द्धधुः॥२८॥

फल्गुनी नक्षत्रं वसंवस्त्रयस्त्रिंशच्च॥ [१०]

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रेष्मावृतू नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू इषश्चोर्जश्च शारदावृतू सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्म

ज्येष्ठाय स्रताः॥२९॥

यैऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि कल्पमाना इन्द्रमिव देवा
अभि सं विशन्तु संयच्च प्रचेताश्चग्नेः सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितृणां यमस्येन्द्रस्य
ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य धर्त्री च धरित्री च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य
धातुः प्राची च प्रतीची च वसूनां रुद्राणाम्॥३०॥

आदित्यानान्ते तेऽर्धपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि
तं वो जम्भे दधामि सहस्रस्य प्रमा असि सहस्रस्य प्रतिमा असि सहस्रस्य विमा
असि सहस्रस्योन्मा असि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वेका
च शतं च सहस्रं चायुतं च॥३१॥

नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च परार्धक्षेमा मे
अग्र इष्टका धेनवः सन्तु षष्टिः सहस्रमयुतमक्षीयमाणा ऋतस्थाः स्थर्तावृधो घृतश्रुतो
मधुश्रुत ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु विराजो नाम कामदुधा
अमुत्रामुष्मिल्लौके॥३२॥

स्रता रुद्राणामयुतं च पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [११]

समिद्दिशामाशया नः सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान्। अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य
इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान्। रथंतरं सामभिः पात्वस्मान्नायत्री छन्दसां विश्वरूपा।
त्रिवृत्रो विष्टया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोजः पिपतु। उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः
शुचिः शुक्रे अहन्योजसीना। इन्द्रार्धिपतिः पिपृतादतो नो महि॥३३॥

क्षत्रं विश्वतो धारयेदम्। बृहत्सामं क्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियं त्रिष्टुभौजः शुभितमुग्रवीरम्। इन्द्र
स्तोमेन पञ्चदशेन मर्ध्यमिदं वातेन सगरेण रक्ष। प्राची दिशं सहयशा यशस्वती
विश्वे देवाः प्रावृषाहा सुवर्वती। इदं क्षत्रं दुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वत।
वैरूपे सामन्निह तच्छकेम जगत्त्यैनं विक्वा वैशयामः। विश्वे देवाः सप्तदशेन॥३४॥

वर्च इदं क्षत्रं सलिलवातमुग्रम्। धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाशानाम्मित्रवदस्त्वोजः।
मित्रावरुणा शरदाहा चिकित्वा अस्मे राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम्। वैराजे सामन्त्रधि मे
मनीषानुष्टुभा सम्भृतं वीर्यं सहः। इदं क्षत्रमित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रक्षतमाधिपत्यैः।

सम्राड्दिशां सहसाम्नी सहस्वत्युत्तरहेमन्तो विष्टया नः पिपर्तु। अवस्युवाताः॥३५॥

बृहतीर्नु शक्नोरीरिम् यज्ञमवन्तु नो घृताचीः। सुवर्वती सुदुघा नः पर्यस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताचीः। त्वं गोपाः पुरणुतो पश्चाद्बृहस्पते याम्या युद्धि वाचम्। ऊर्ध्वा दिशां रन्तिराशौषधीनां संवत्सरेण सविता नो अह्वाम्। रेवत्सामातिच्छन्दा उ छन्दोजातशत्रुः स्योना नो अस्तु। स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नः॥३६॥

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पर्यस्वती रन्तिराशा नो अस्तु। ध्रुवा दिशां विष्णुपुत्र्यघोरस्येशाना सहसो या मनोता। बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः संधुवाना वाता अभि नो गृणन्तु। विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी। विश्वव्याचा इषयन्ती सुभूतिः शिवा नो अस्त्वदितिरुपस्थै। वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिव्यनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वङ्कया नश्चित्र आ भुवत्को अद्य युङ्क्ते॥३७॥

महिं सप्तदशेनावस्युवाता अभि नोऽनु नश्चतुर्दश च॥[१२]

नमस्ते रुद्र नमो हिरण्यबाहवे नमः सहमानाय नम आव्याधिनीभ्यो नमो भूवाय नमो ज्येष्ठाय नमो दुन्दुभ्याय नमः सोमाय नम इरिण्याय द्रापे सहस्राण्येकादश॥[१३] नमस्ते रुद्र नमो भूवाय द्रापे सप्तविंशतिः॥२७॥ नमस्ते रुद्र तं वो जम्भे दधामि॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

नमस्ते रुद्र मन्यवं उतो त इषवे नमः। नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः। या त इषुः शिवतमा शिवम्बभूवं ते धनुः। शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडय। या तै रुद्र शिवा तनूरघोरापापकाशिनी। तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशन्ताभि चांकशीहि। यामिषु गिरिशन्त हस्तैः॥१॥

बिभर्ष्यस्तवे। शिवा गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं जगत्। शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छां वदामसि। यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत्। अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक्। अहींश्च सर्वाङ्गम्भयन्त्सर्वाश्च यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो अरुण

उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये चेमा रुद्रा अभितो दिक्षु॥२॥

श्रिताः सहस्रशोऽवैषां हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः। उतैनं गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः। उतैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे। अथो ये अस्य सत्त्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः। प्र मुञ्च धन्वंनस्त्वमुभयोरारिज्योर्ज्याम्। याश्च ते हस्त इषवः॥३॥

परा ता भगवो वपा अवतत्य धनुस्त्व सहस्राक्ष शतेषुधे। निशीर्य शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना भव। विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवा उत। अनैशन्नस्येषव आभुरस्य निषङ्गयिः। या तं हेतिर्मीदुष्टम् हस्तं बभूव ते धनुः। तयास्मान् विश्वतस्त्वमयक्षमया परिं ब्रुज। नमस्ते अस्त्वायुधायानां तताय धृष्णवे। उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने। परिं ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः। अथो य इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धेहि तम्॥४॥

हस्तं दिक्ष्विषव उभाभ्यां द्वाविंशतिश्च॥ [१]

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनाम्पतये नमो नमः सस्पिञ्जराय त्विषीमते पथीनाम्पतये नमो नमो बभ्रुशाय विव्याधिनेऽन्नानाम्पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानाम्पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगताम्पतये नमो नमो रुद्रायां तताविने क्षेत्राणाम्पतये नमो नमः सूतायाहन्त्याय वनानाम्पतये नमो नमः॥५॥

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणाम्पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणाम्पतये नमो नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनाम्पतये नमो नम उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते पत्तीनाम्पतये नमो नमः कृत्स्नवीताय धावते सत्त्वानाम्पतये नमः॥६॥

वनानाम्पतये नमो नम एकात्रिंशच्च॥ [२]

नमः सहमानाय निव्याधिनं आव्याधिनीनाम्पतये नमो नमः ककुभाय निषङ्गिणे स्तेनानाम्पतये नमो नमो निषङ्गिणं इषुधिमते तस्कराणाम्पतये नमो नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनाम्पतये नमो नमो निचेरवे परिचरायारण्यानाम्पतये नमो नमः सूकाविभ्यो जिघांसञ्चो मुष्णताम्पतये नमो नमोऽसिमञ्चो नक्तं चरञ्चः प्रकृन्तानाम्पतये नमो नम

उष्णीषिणं गिरिचरायं कुलुञ्चानाम्पतये नमो नमः॥७॥

इषुमञ्चो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम
आयच्छञ्चो विसृजञ्च वो नमो नमोऽस्यञ्चो विध्यञ्च वो नमो नम आसीनेभ्यः
शयानेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपञ्चो जाग्रञ्च वो नमो नमस्तिष्ठञ्चो धावञ्च वो नमो
नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः॥८॥

कुलुञ्चानाम्पतये नमो नमोऽश्वपतिभ्यस्त्रीणि च॥ [३]

नम आव्याधिनौभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमो
नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो
गुणेभ्यो गुणपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमो मह्यः
क्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो नमो रथेभ्यः॥९॥

रथपतिभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमः क्षत्तृभ्यः सङ्गृहीतृभ्यश्च
वो नमो नमस्तक्ष्मभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कर्मरिभ्यश्च वो नमो नमः
पुञ्जिष्ठेभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो नम इषुकृञ्चो धन्वकृञ्च वो नमो नमो मृगयुभ्यः
श्वनिभ्यश्च वो नमो नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमः॥१०॥

रथेभ्यः श्वपतिभ्यश्च द्वे च॥ [४]

नमो भ्वाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च
शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युत्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने
च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च
वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संवृध्वने च॥११॥

नमो अग्निंयाय च प्रथमाय च नम आशवे चाजिराय च नमः शीघ्रिंयाय च
शीर्भ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च॥१२॥

सं वृध्वने च पञ्चविंशतिश्च॥ [५]

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय
चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्निंयाय च नमः सोभ्याय च प्रतिसर्याय च नमो
याम्याय च क्षेम्याय च नम उर्व्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च

नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च॥१३॥

नम आशुषेणाय चाशुरंथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥१४॥

प्रतिश्रवाय च पञ्चविंशतिश्च॥ [६]

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेपुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च नमः स्रुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च॥१५॥

नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नम ईध्रियाय चातप्याय च नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च॥१६॥

वैशन्ताय च त्रिंशच्च॥ [७]

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः शङ्गाय च पशुपतये च नम उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय नमः शम्भवे च मयोभवे च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च॥१७॥

नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नम आतार्याय चालाद्याय च नमः शष्याय च फेन्याय च नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च॥१८॥

शिवतराय च त्रिंशच्च॥ [८]

नम इरिण्याय च प्रपथ्याय च नमः किंशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्दिने च पुलस्तये च नमो गोष्ठाय च गृह्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमो हृदय्याय च निवेष्याय च नमः पांसुव्याय च रजस्याय च नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च॥१९॥

नम ऊर्वाय च सूर्म्याय च नमः पर्ण्याय च पर्णशद्याय च नमोऽपगुरमाणाय

चाभिघ्नते च नम आक्खिदते च प्रक्खिदते च नमो वः किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विक्षीणकेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नम आनिरुहतेभ्यो नम आमोवत्केभ्यः॥२०॥

उलप्याय च त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रनीललोहित। एषां पुरुषाणामेषाम्पशूनां मा भेमारो मो एषां किं चनाममत्। या तै रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहभेषजी। शिवा रुद्रस्य भेषजी तया नो मृड जीवसै। इमा रुद्राय तवसै कपर्दिनै क्षयद्वीराय प्र भंगमहे मतिम्। यथा नः शमसद्विपदे चतुष्पदे विश्वम्पुष्टम्प्राप्तै अस्मिन्॥२१॥

अनांतुरम्। मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते। यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम् तवं रुद्र प्रणीतौ। मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्। मा नो वधीः पितरम्मोत मातरम्मिया मा नस्तनुवः॥२२॥

रुद्र रीरिषः। मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरुहविष्मन्तो नमसा विधेम ते। आरातै गोघ्न उत पूरुषघ्ने क्षयद्वीराय सुम्रमस्मे तै अस्तु। रक्षां च नो अधि च देव ब्रूहधां च नः शर्म यच्छ द्विबर्हाः। स्तुहि॥२३॥

श्रुतं गर्तसदं युवानम्मृगं न भीममुपहृतमुग्रम्। मृडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यं तै अस्मन्नि वपन्तु सेनाः। परि णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरंघायोः। अव स्थिरा मधवच्चस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडय। मीढुष्टम् शिवंतम् शिवो नः सुमनां भव। परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्तिं वसान् आ चर पिनाकम्॥२४॥

बिभ्रदा गंहि। विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः। यास्तै सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः। सहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तवं हेतयः। तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि॥२५॥

अस्मि स्तनुवः स्तुहि पिनाकमेकान्त्रिंशच्च॥ [१०]

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम्। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। अस्मिन्महत्त्यर्णवैऽन्तरिक्षे भवा अधि। नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः।

नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः। ये वृक्षेषु सस्मिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः।
ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः। ये अत्रेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान्।
ये पथाम्पथिरक्षय ऐलबृदा यव्युधः। ये तीर्थानि॥२६॥

प्रचरन्ति सूकावन्तो निष्ङ्गिणः। य एतावन्तश्च भूयांसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे।
तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिक्षे ये दिवि
येषामन्नं वातो वर्षमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो
नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि॥२७॥

तीर्थानि यश्च षट्॥

[११]

[अश्मन् य इमोदेनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं
नव॥९॥ अश्मन्मनोयुजं प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिगूर्तिः षट्त्वारिंशत्। अश्मन्
हविष्मान्॥]

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

अश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। अद्ध्य ओषधीभ्यो
वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सःरराणाः। अश्मंस्ते क्षुद्रमुं ते
शुगृच्छतु यं द्विष्मः। समुद्रस्य त्वाऽवाक्याग्ने परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यः शिवो
भवा हिमस्य त्वा जरायुणाग्ने परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यः शिवो भवा उप॥१॥

ज्मन्नुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्वा। अग्ने पितृमपामसि। मण्डूकि ताभिरा गंहि सेमं नो
यज्ञम्। पावकवर्णः शिवं कृधि। पावक आ चितयन्त्या कृपा। क्षामन्नुच उपसो न
भानुना। तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे। न तंतृषाणो अजरः। अग्ने पावक
रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान्॥२॥

वृक्षि यक्षि च। स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह। उप यज्ञः हविश्च नः।
अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम्। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः
शिवो भवा नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः

पाव॒को अ॒स्मभ्य॑ शि॒वो भ॑व। नृष॑दे वद॥३॥

अ॒प्सुष॑दे वड्ढ॑नसदे वड्ढ॑रहिषदे वद॑त्सुव॑र्विदे वद। ये दे॒वा दे॒वानां॑ य॒ज्ञियां॑ य॒ज्ञियांना॑
संव॑त्स॒रीण॑मुप॒ भा॒गमा॑सते। अ॒हुता॑दो ह॒विषो॑ य॒ज्ञे अ॒स्मिन्स्व॑यं जु॒हुध्व॑म्पु॒नो घृ॑तस्य।
ये दे॒वा दे॒वेष्व॑धि॒ देव॑त्वमायन् ये ब्र॒ह्मणः॑ पु॒रए॒तारो॑ अ॒स्या येभ्यो॑ न॒र्ते पव॑न्ते धाम॒ किं
च॒न न ते दि॒वो न पृ॑थि॒व्या अधि॑ स्तुषु॑। प्रा॒णदाः॥४॥

अ॒पा॒न॒दा व्या॑न॒दाश्च॑क्षु॒र्दा व॑र्चो॒दा व॑रि॒वोदाः॑। अ॒न्यं ते॑ अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑ पाव॒को
अ॒स्मभ्य॑ शि॒वो भ॑व। अ॒ग्नि॒स्तिग्मे॑न॒ शोचि॑षा य॒सद्वि॑श्वं न्य॒त्रिण॑म्। अ॒ग्निर्नो॑ व॒सते
र॒यिम्। से॒नानी॑केन सु॒विद॑त्रो अ॒स्मे यष्टा॑ दे॒वा आ॒र्यजि॑ष्ठः स्व॒स्ति। अ॒द॒व्यो गो॒पा उ॒त
नः पर॑स्या अ॒ग्रे द्यु॑मदु॒त रे॒वदि॑दीहि॥५॥

उप॑ दे॒वान् व॒द्वा॒ण॒दाश्च॑तु॒श्चत्वारि॑श॒च॥ [१]

य इ॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ जु॒हुद॑षि॒रहो॑ता॒ निष॑सादा॒ पि॒ता नः॑। स आ॒शिषा॑
द्र॒वि॒णमि॑च्छ॒मानः॑ पर॒मच्छ॑दो वर॒ आ वि॑वेश। वि॒श्वक॑र्मा म॒नसा॑ यद्वि॒हाया॑ धा॒ता वि॑धा॒ता
प॑र॒मोत॑ स॒न्दक्। ते॒षामि॑ष्टानि॒ समि॑षा म॒दन्ति॑ यत्र॑ स॒त्त॒र॒षी॒न्पर॑ एक॒माहुः॑। यो नः॑ पि॒ता
ज॑नि॒ता यो वि॑धा॒ता यो नः॑ स॒तो अ॒भ्या स॑ज्ज॒जाना॑॥६॥

यो दे॒वानां॑ नाम॒धा एक॑ ए॒व त॒सं॒म॒ग्र॒ज॒म्भुव॑ना यन्त्य॒न्या। त आ॒र्यज॑न्तु द्र॒वि॒णः
स॒म॒स्मा ऋ॑ष॒यः पूर्वं॑ ज॒रि॒तारो॑ न भू॒ना। अ॒सूर्ता॑ सू॒र्ता रज॑सो वि॒माने॑ ये भू॒तानि॑
स॒म॒कृ॒ण्वन्नि॑मानि॒। न तं वि॑दाथ॒ य इ॒दं ज॑जाना॒न्यद्यु॑ष्माक॒मन्त॑र॒म्भवा॑ति। नी॒हारे॑ण प्रावृ॒ता
ज॒ल्प्या चा॑सु॒तृप॑ उक्थ॒शासं॑श्चरन्ति। प॒रो दि॒वा प॒र ए॒ना॥७॥

पृ॒थि॒व्या प॒रो दे॒वेभि॑र॒सुरै॑र्गुहा॒ यत्। क॒स्वि॒द्र॒भं प्र॑थ॒मं द॑ध्र॒ आपो॑ यत्र॑ दे॒वाः
स॒म॒गं॑च्छन्त॒ विश्वे॑। तमि॒द्र॒भं॒प्र॒थ॒मं द॑ध्र॒ आपो॑ यत्र॑ दे॒वाः स॒म॒गं॑च्छन्त॒ विश्वे॑। अ॒जस्य॑
ना॒भाव॑ध्येक॒मर्पि॑तं यस्मि॒न्नि॒दं वि॑श्व॒म्भुव॑नमधि॒ श्रित॑म्। वि॒श्वक॑र्मा ह्य॒जनि॑ष्ठ दे॒व आदि॑द्र॒न्ध्रवो॑
अ॒भ॒वद्वि॑तीयः। तृ॒तीयः॑ पि॒ता ज॑नि॒तोप॑धीनाम्॥८॥

अ॒पां गर्भं॑ व्य॒दधा॑त्पु॒त्रा। चक्षु॑षः पि॒ता म॑न॒सा हि धी॑रो घृ॒तमे॑ने अ॒ज॒न॒न्न॒त्रमा॑ने।
य॒दे॒दन्ता॑ अ॒द॒द॒हन्त॑ पूर्वं आदि॒द्यावा॑पृथि॒वी अ॑प्रथेताम्। वि॒श्वत॑श्चक्षु॒रुत॑ वि॒श्वतो॑मुखो
वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं ब॒हुभ्या॑ न॒मति॑ स॒म्पत॑त्रै॒र्द्यावा॑पृथि॒वी ज॒नय॑ दे॒व एकः॑।

किं स्विदासीदधिष्ठानमारम्भं कतमथ्स्वित्किमासीत्। यदी भूमिं जनयन्॥१॥

विश्वकर्मा वि द्यामौर्णान्महिना विश्वचक्षाः। किं स्विद्वनं क उ स वृक्ष आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। या ते धामानि परमाणि यावमा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा। शिक्षा सखिभ्यो हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। वाचस्पतिं विश्वकर्माणमत्यै॥१०॥

मनोयुजं वाजं अद्या हुवेम। स नो नेदिष्टा हवनानि जोषते विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा। विश्वकर्मन् हविषा वावृधानः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना इहास्माकम्मधवा सूरिरस्तु। विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम्। तस्मै विशः समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो विहव्यो यथासत्। समुद्राय वयुनाय सिन्धूनाम्पतये नमः। नदीनां सर्वासाम्पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यं हविः॥११॥

ज्जानैनौषधीनां भूमिं जनयन्नृतये नमो नवं च॥ [२]

उदेनमुत्तरां न्याग्रै घृतेनाहुता। रायस्पोषेण सः सृज प्रजयां च धनेन च। इन्द्रेमम्रतरां कृधि सजातानामसद्वशी। समेनं वर्चसा सृज देवेभ्यो भागधा असत्। यस्य कुर्मो हविर्गृहे तमग्रे वर्धया त्वम्। तस्मै देवा अधि ब्रवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः। उदु त्वा विश्वे देवाः॥१२॥

अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः। पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामतिं दुर्मतिम्बाधमानाः। रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः। रायस्पोषे अधि यज्ञो अस्थात्समिद्धे अग्नावधि मामहानः। उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्ततं घर्म परिगृह्यायजन्त। ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्टै। देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः॥१३॥

परिगृह्य देवा यज्ञमायन्त। सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाः अजस्रम्। तस्य पूषा प्रसवं याति देवः सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः। देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीतः शमित्रे शमिता यजध्वै। तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमिति ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम्। विमान एष दिवो मध्यं आस्त आप्रिवान्नोदसी अन्तरिक्षम्। स विश्वाचीरभिः॥१४॥

चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। उक्षा संमुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिंम्यितुरा
विवेश। मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजंसः पात्यन्तौ। इन्द्रं विश्वा
अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमं रथीनां वाजानां सत्पतिम्यतिम्। सुमहूर्यज्ञो
देवा आ च वक्षद्यक्षदग्निर्देवो देवा आ च वक्षत्। वाजस्य मा प्रसवेनौद्गभेणोदग्रीत।
अथा सपत्ना इन्द्रो मे निग्राभेणाधरा अकः। उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा
अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्री मे विपूचीनान्व्यस्यताम्॥१५॥

देवाः शतपया अभि वाजस्य पङ्क्तिं शतिश्च॥ [३]

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो घनाघनः क्षोभेणश्चरषणीनाम्। सङ्क्रन्दनोऽनिमिष
एकवीरः शतं सेनां अजयत्समाकमिन्द्रः। संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्चवनेन
धृष्णुना। तदिन्द्रेण जयत् तत्सहध्वं युधो नर इपुहस्तेन वृष्णा। स इपुहस्तेः स
निषङ्गिभिर्वशी स संश्रष्ट स युध इन्द्रो गणेन। स सृष्टजिह्वांमपा बाहुशर्ध्यूर्ध्वधन्वा
प्रतिहिताभिरस्ता। बृहस्पते परि दीय॥१६॥

रथेन रक्षोहामित्रा अपबाधमानः। प्रभञ्जन्त्सेनाः प्रमृणो युधा जयन्तस्माकमेध्यविता
रथानाम्। गोत्रभिर्द गोविदं वज्रबाहुं जयन्तमज्मं प्रमृणन्तमोजसा। इमं संजाता अनु
वीरयध्वमिन्द्रं सखायोऽनु स रभध्वम्। बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी
सहमान उग्रः। अभिर्वीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित्। अभि
गोत्राणि सहसा गाहमानोऽदायः॥१७॥

वीरः शतमन्युरिन्द्रः। दुश्चवनः पृतनाषाडयुध्योऽस्माकं सेनां अवतु प्र युत्सु।
इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः। देवसेनानामभिभञ्जतीनां
जयन्तीनाम्मरुतो यन्त्वग्रै। इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानाम्मरुता शर्ध
उग्रम्। महामनसाम्भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयन्तामुदस्थात्। अस्माकमिन्द्रः समृतेषु
ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु॥१८॥

अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मान् देवा अवता हवेषु। उद्धरष्य
मघवन्नायुधान्युत्सत्वनाम्मामकानाम्महासि। उद्ध्वहन्वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयन्तामेतु
घोषः। उप प्रेत जयन्ता नरः स्थिरा वः सन्तु बाहवः। इन्द्रो वः शर्म यच्छत्वनाधृष्या
यथासंथ। अवसृष्ट परा पत शरव्ये ब्रह्मसंशिता। गच्छामित्रान्॥१९॥

विश॒ मैषां॑ कं च॒नोच्छि॑षः। म॒र्माणि॑ ते॒ वर्म॑भिश्छादयामि॒ सोम॑स्त्वा॒ राजा॒मृतै॑नाभि
व॑स्ताम्। उ॒रोर्वरी॑यो वरि॑वस्ते अस्तु॒ जय॑न्तं॒ त्वाम॑नु॒ मद॑न्तु दे॒वाः। यत्र॑ बा॒णाः स॑म्प॒तन्ति॑
कु॒मारा॑ वि॒शिखा॑ इ॒वा इन्द्रो॑ न॒स्तत्र॑ वृ॒त्रहा॑ वि॒श्वहा॑ शर्म॒ यच्छ॑तु॥२०॥

दी॒या दा॒यो ज॑यन्त्व॒मित्रा॑न्त्र च॒त्वारि॑श॒च्च॥ [४]

प्राची॑मनु॒ प्रदि॑श॒म्प्रेहि॑ वि॒द्वान॑ग्रेर॒ग्रे पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॑शा दी॒द्यानो॑ वि॒ भा॒ह्यूर्जं॑
नो धे॑हि द्वि॒पदे॑ चतु॒ष्पदे॑। क्र॒मध्व॑म॒ग्निना॑ ना॒कमु॒ख्य॑ ह॒स्तेषु॑ बि॒भ्रतः॑। दि॒वः पृ॑ष्ठ॑
सुव॑र्ग॒त्वा मि॒श्रा दे॒वेभि॑रा॒द्धम्। पृ॒थिव्या॑ अ॒हमु॒दन्तरि॑क्ष॒मारु॑ह॒मन्तरि॑क्षा॒दिव॑मारु॒हम्। दि॒वो
नाक॑स्य॒ पृ॒ष्ठात्सु॒व॒ज्योति॑र॒गाम्॥२१॥

अ॒हम्। सु॒व॒र्यन्तो॑ नापै॒क्षन्त॑ आ द्या॑ रु॒हन्ति॑ रोद॒सी। य॒ज्ञं ये वि॒श्वतो॑धा॒र॑
सु॒वि॒द्वा॒सो वि॒तेनि॑रे। अ॒ग्रे प्रे॑हि॒ प्रथ॑मो दे॒वय॑तां चक्षु॑र्दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। इ॒यंक्षमा॑णा
भृ॒गुभिः॑ स॒जोषाः॑ सु॒व॒र्यन्तु॑ यज॑मानाः स्व॒स्ति। न॒क्तोषा॑सा॒ सम॑नसा॒ विरू॑पे धा॒पये॑ते
शि॒शुमे॑क॒ समी॑ची। द्या॒वा क्षा॒मा रु॒क्मो अ॒न्तर्वि॑भाति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दाः। अ॒ग्ने
स॒हस्रा॑क्ष॥२२॥

श॒त॒मूर्ध॑ञ्छु॒तं ते॑ प्रा॒णाः स॒हस्र॑मपा॒नाः। त्व॑ सा॒हस्र॑स्य॒ रा॒य ई॒शिषे॑ तस्मै॒ ते वि॒धेम॑
वाजा॑य॒ स्वाहा॑। सु॒पर्णो॑ऽसि ग॒रुत्मा॑नृ॒थिव्या॑ सी॒द पृ॑ष्ठे पृ॒थिव्याः॑ सी॒द भा॑सान्तरि॒क्षमा॑
पृ॒ण ज्योति॑षा॒ दिव॑मु॒त्त॒भान् तेज॑सा॒ दिश॑ उदृ॒ह। आ॒जुह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑द॒ग्रे स्वां
योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑ अ॒ध्युत्तर॑स्मिन्वि॒श्वे दे॒वाः॥२३॥

यज॑मानश्च सी॒दत। प्रे॒द्धो अ॒ग्रे दी॑दिहि पु॒रो नो॑ऽज॒स्रया॑ सू॒म्या॒ यवि॑ष्ठ। त्वा॑ श॒श्वन्त॑
उप॑ यन्ति॒ वाजाः॑। वि॒धेम॑ ते पर॒मे जन्म॑न्त्र॒ग्रे वि॒धेम॑ स्तोमै॒रवरे॑ स॒धस्थे॑। यस्मा॑द्योने॒रुदा॑रि॒था
यजे॑ तम्प्र॒ त्वे ह॒वी॒षि जु॒हुरे॑ समि॒द्धे। ता॑ स॒वितु॑र्वरे॒ण्यस्य॑ चि॒त्रामा॑हं वृ॒णे सु॒म॒तिं
वि॒श्वज॑न्याम्। या॒मस्य॑ क॒ण्वो अ॑र्दु॒हत्प्र॑पी॒ना स॒हस्र॑धारा॒म्॥२४॥

पय॑सा म॒हीं गा॑म्। स॒प्त ते॑ अ॒ग्रे स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः स॒त्तर॑ष॒यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑।
स॒प्त हो॒त्राः स॒प्त॒था त्वां यज॑न्ति स॒प्त योनी॑रा पृ॒णस्वा॑ घृ॒तेन॑। ई॒दृङ्वा॑न्यादृ॒ङ्वा॒तादृ॒ङ्वा॒ प्रति॑दृ॒ङ्वा॒
मि॒तश्च॑ स॒मि॒तश्च॑ स॒भराः॑। शु॒क्रज्योति॑श्च चि॒त्रज्योति॑श्च स॒त्यज्योति॑श्च ज्योति॑ष्मा॒श्च
स॒त्यश्च॑र्त॒पाश्चा॒त्य॒हाः॥२५॥

ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च दूरेअमित्रश्च गुणः। ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च विधर्ता च विधारयः। ईदृक्षांस एतादृक्षांस ऊ पु णः सदृक्षांसः प्रतिसदृक्षांस एताना मित्तासश्च सम्मितासश्च न ऊतये सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मिन्निन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं दैवीश्च विशो मानुषीश्चानुवर्त्मानो भवन्तु॥२६॥

अगा९ सहस्राक्ष देवाः सहस्रधारामत्य९हा अनुवर्त्मानः षोडश च॥—————[५]

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मी याति समदामुपस्थं। अनाविद्धया तनुवां जय त्व९ स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु। धन्वंना गा धन्वंनाजिं जयेम धन्वंना तीव्राः समदो जयेम। धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वंना सर्वाः प्रदिशो जयेम। वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णम्रिय९ सखायं परिषवजाना। योषेव शिङ्गे वितताधि धन्वन्॥२७॥

ज्या इय९ समने पारयन्ती। ते आचरन्ती समनेव योषां मातेव पुत्रम्बिभृतामुपस्थं। अपु शत्र न्विध्यता९ संविदाने आर्त्ता इमे विष्फुरन्तीं अमित्रान्। बह्वीनाम्पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्चा कृणोति समनावगत्य। इषुधिः सङ्काः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतः। रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः। अभीशूनाम्महिमानम्॥२८॥

पुनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः। तीव्रान्योषान्कृण्वते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयन्तः। अवक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान्क्षिणन्ति शत्रू९रनपव्ययन्तः। रथवाहन९ हविरस्य नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म। तत्रा रथमुप शम् ९ संदेम विश्वाहा वय९ सुमनस्यमानाः। स्वादुषु९सदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः। चित्रसेना इषुबला अमृध्राः सतोवीरा उरवो व्रातसाहाः। ब्राह्मणासः॥२९॥

पितरः सोम्यांसः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा। पूषा नः पातु दुरितादृतावृधो रक्षा मार्किनो अघश९स ईशत। सुपर्ण वंस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता। यत्रा नरः सं च वि च द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिषंवः शर्म य९सन्न। ऋजीते परि वृद्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः। सोमो अधि ब्रवीतु नोऽदितिः॥३०॥

शर्म यच्छतु। आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघना९ उप जिघ्रते। अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्समथ्यु चोदय। अहिंरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्यायां हेति परिबाधमानः। हस्तघ्नो

विश्वा वयुनानि विद्वान्मुमान्मुमांसं परि पातु विश्वतः। वनस्पते वीडङ्गो हि भूया
अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः। गोभिः सन्नद्धो असि वीडयस्वास्थाता तै जयतु जेत्वानि।
दिवः पृथिव्याः परि॥३१॥

ओज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहैः। अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य
वज्रं हविषा रथं यज। इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकम्मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः।
सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देवं रथं प्रति हव्या गृभाया उपं श्वासय पृथिवीमुत
द्याम्पुरुत्रा तै मनुतां विष्टितं जगत्। स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरात्॥३२॥

दवीयो अपं सेधु शत्रून्। आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा नि ष्ठनिहि दुरिता बाधमानः।
अपं प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व। आमूरंज प्रत्यावर्तयेमाः
कैतुमदुन्दुभिर्वावदीति। समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु॥३३॥

धन्वन्महिमानं ब्राह्मणासोऽदितिः पृथिव्याः परि दूरादेकचत्वारिंशच्च॥ [६]

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात्। श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू
उपस्तुत्यम्माहिं जातं तै अर्वत्र। यमेनं दत्तं त्रित एनमायुनगिन्द्र एणम्प्रथमो अर्ध्यतिष्ठत्।
गन्धर्वो अस्य रशनामगृष्णाश्मूरादश्वं वसवो निरतष्ट। असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि
त्रितो गुह्येन व्रतेन। असि सोमेन समया विपृक्तः॥३४॥

आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि। त्रीणि त आहुर्दिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः
संमुद्रे। उतेवं मे वरुणश्छन्त्स्यर्वन् यत्रा त आहुः परमं जनित्रम्। इमा तै
वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानां सनितुर्निधाना। अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य
या अभिरक्षन्ति गोपाः। आत्मानं ते मनसारादंजानामवो दिवा॥३५॥

पुतयन्तम्पतंगम्। शिरो अपश्यम्पथिभिः सुगेभिरेणुभिर्जहमानम्पतत्रि। अत्रा ते
रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः। यदा ते मर्तो अनु भोगमानडादिद्वसिष्ठ
ओषधीरजीगः। अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम्। अनु
व्रातांसस्तवं सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यम्॥३६॥

ते। हिरण्यशृङ्गोऽयौ अस्य पादा मनोजवा अवर् इन्द्र आसीत्। देवा इदस्य
हविरद्यमायन् यो अर्वन्तम्प्रथमो अर्ध्यतिष्ठत्। ईर्मान्तांसः सिलिकमध्यमासः स५

शूर्णासो दिव्यासो अत्याः। ह॒सा इ॒व श्रेणि॑शो य॒तन्ते॑ यदाक्षि॑षुर्दिव्यमज्ममश्वाः।
तव॑ शरीर॑मपतयिष्व॒र्वन्तव॑ चित्तं वातं इव॑ ध्रजि॑मान्। तव॑ शृङ्गाणि॑ विष्टिता पुरु॑त्रारण्येषु॑
जर्भुराणा॑ चरन्ति। उप॑॥३७॥

प्रागा॑च्छस॒नं वा॒ज्यर्वा देव॑द्रीचा॒ मन॑सा दी॒ध्यानः॑। अ॒जः पुरो॑ नीयते॒ नाभि॑रस्यानु॑
प॒श्चात्क्वयो॑ यन्ति रे॒भाः। उप॑ प्रागा॑त्परमं॒ यत्स॒धस्थ॑मर्वा॒ अच्छा॑ पित॑रम्मातरं॒ च।
अ॒द्या दे॒वां जुष्ट॑तमो हि ग॒म्या अथा॑ शा॒स्ते दा॒शुषे॑ वार्याणि॥३८॥

विपु॑क्तो दि॒वा वी॒र्य॑मुपैका॒न्नच॑त्वारि॒शच्च॑॥ [७]

मा नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॑मायुरिन्द्रं ऋ॒भुक्षा म॑रुतः परि॑ ख्यन्। यद्वा॒जिनो॑ दे॒वजा॑तस्य॒
सप्तैः॑ प्रव॒क्ष्यामो॑ वि॒दथे॑ वी॒र्या॑णि। यन्नि॒र्णिजा॒ रेक्ण॑सा प्रावृ॑तस्य रा॒तिं गृ॑भीताम्मु॒खतो॑
नय॑न्ति। सु॒प्राङ्जो॑ मे॒म्यद्वि॒श्वरूप॑ इन्द्रा॒पूष्णोः प्रि॒यमप्ये॑ति पाथः। ए॒ष च्छा॑गः पुरो॑ अ॒श्वेन॑
वा॒जिना॑ पू॒ष्णो भा॒गो नी॒यते॑ वि॒श्वदै॒व्यः। अ॒भिप्रि॒यं यत्पु॑रोडाशम॒र्वता॑ त्वष्टे॑॥३९॥

ए॒न॒ सौश्र॑वसाय॑ जिन्वति। यद्ध॒विष्य॑मृतुशो दै॒व्यानु॑ त्रि॒र्मानु॑षाः पर्य॑श्वं नय॑न्ति। अत्रा॑
पू॒ष्णः प्र॑थ॒मो भा॒ग ए॑ति य॒ज्ञं दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिवे॒दय॑न्न॒जः। होता॑ध्व॒र्युराव॑या अ॒ग्निमि॒न्धो ग्रा॑वग्रा॒भ
उ॒त श॑स्ता सु॒विप्रः॑। तेन॑ य॒ज्ञेन॑ स्वरं॒ कृते॑न स्वि॒ष्टेन॑ व॒क्षणा॑ आ पृ॒णध्व॑म्। यूप॒व्रस्का
उ॒त ये॑ यूप॒वाहा॑श्च॒षालं॑ ये अ॒श्वयू॑पाय॒ तक्ष॑ति। ये चा॒र्वते॑ पच॑न॒ सम्भ॑रन्त्यु॒तो॥४०॥

तेषा॑म॒भिगू॑र्तिर्न इन्वतु। उप॑ प्रागा॑त्सुमन्मे॒ऽधायि॑ मन्म॑ दे॒वाना॑माशा॒ उप॑ वी॒तपृ॑ष्ठः।
अन्वे॑न॒ विप्रा॑ ऋष॑यो म॒दन्ति॑ दे॒वाना॑ पु॒ष्टे च॑कृ॒मा सु॒बन्धु॑म्। यद्वा॒जिनो॑ दामं॒ संदान॑म॒र्वतो॑
या शी॒र्षण्या॑ र॒शना॑ र॒ज्जुर॑स्या। यद्वा॑ घास्य॒ प्रभृ॑तमा॒स्यै तृण॑ सर्वा॒ ता ते॑ अपि॑
दे॒वेष्व॑स्तु। यद॒श्वस्य॑ ऋ॒विषः॑॥४१॥

म॒क्षिका॑श्च॒ यद्वा स्व॑रौ स्व॒र्धितौ॑ रि॒प्तम॑स्ति। यद्ध॒स्तयोः॑ श॒मितु॑र्य॒न्नखे॑षु सर्वा॒ ता ते॑
अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु। यदू॒वध्य॑मुद॒रस्या॑प॒वाति॑ य आ॒मस्य॑ ऋ॒विषो॑ ग॒न्धो अ॑स्ति। सु॒कृता॑
तच्छ॒मि॒तारः॑ कृ॒ण्वन्तू॑त मे॒धश्च॑ शृ॒तपा॑कं पचन्तु। यत्ते॑ गात्रा॑द॒ग्निना॑ प॒च्यमा॑नाद॒भि शूलं॑
निह॑तस्याव॒धाव॑ति। मा तद्भू॒म्यामा॑ श्रि॒षन्मा॑ तृ॒णेषु॑ दे॒वेभ्य॑स्तदु॒शश्च्यो॑ रा॒तम॑स्तु॥४२॥

इदु॑तो ऋ॒विषः॑ श्रि॒षत्स॑ च॥ [८]

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निरहुरेति। ये चार्वतो मांसमभिक्षामुपासन्त उतो तेषामभिर्गूतिर्न इन्वतु। यन्नीक्षणम्मांसं स्पचन्त्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि। ऊष्ण्यापिधानां चरूणामङ्गाः सूनाः परि भूषन्त्यश्वम्। निक्रमणं निषदनं विवर्तनं यच्च पङ्क्तिशमर्वतः। यच्च पपौ यच्च घासिम्॥४३॥

जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु। मा त्वाग्निर्ध्वनयिद्धूमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभि विक्तु जग्निः। इष्टं वीतमभिर्गूतं वर्षदृतं तं देवासः प्रति गृभ्णन्त्यश्वम्। यदश्वाय वासं उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मै। संदानमर्वन्तम्पङ्क्तिशमिष्या देवेष्वामयन्ति। यतं सादे महसा शुकृतस्य पार्ष्ण्या वा कशया॥४४॥

वा तुतोद। सुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सूदयामि। चतुस्त्रिंशद्वाजिनो देवबन्धोर्वङ्गीरश्वस्य स्वधितिः समेति। अच्छिद्रा गात्रा वयुना कृणोत परुष्परुरुनुघुष्या वि शंस्ता। एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशंस्ता द्वा यन्तारां भवतस्तथर्तुः। या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानाम्प्र जुहोम्यग्नौ। मा त्वा तपत्॥४५॥

प्रिय आत्मापियन्तं मा स्वधितिस्तनुव आ तिष्ठिपते। मा तं गृध्रुरविशंस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि देवा इदेषि पृथिभिः सुगेभिः। हरी ते युञ्जा पृषती अभूतामुपास्थाद्वाजी धुरि रासभस्या। सुगव्यं नो वाजी स्वश्वियम्पुंसः पुत्रा उत विश्वापुष रयिम्। अनागास्त्वं नो अर्दितिः कृणोतु क्षत्रं नो अश्वो वनता हविष्मान्॥४६॥

घासिं कशया तपद्रयिं नवं च॥ [९]

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्। वाजंश्च मे प्रसवश्च मे प्रयंतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरंश्च मे श्लोकंश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवंश्च मे प्राणश्च मेऽपानः॥१॥

च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च मे आधीतं च मे वाक्च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च मे ओजश्च मे सहश्च मे आयुश्च मे जरा च मे आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूरुषि च मे शरीराणि च मे॥२॥

अपानस्तनूश्च मेऽष्टादश च॥_____ [१]

ज्यैष्ठ्यं च मे आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽम्भश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे वर्ष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगच्च॥३॥

मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे वेद्यं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं च मे ऋद्धं च मे ऋद्धिश्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मृतिश्च मे सुमृतिश्च मे॥४॥

जगच्चर्द्धिश्चतुर्दश च॥_____ [२]

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च॥५॥

मे महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च मे ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं च मे सृषा च मे सुदिनं च मे॥६॥

विश्वं च शयनमष्टौ च॥_____ [३]

ऊर्कं मे सूनृतां च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधु च मे सग्धिश्च मे सपौतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च मे औद्धिद्यं च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभु च॥७॥

मे प्रभु च मे बहु च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च

मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे व्रीह्यंश्च मे यवांश्च मे माषांश्च मे तिलांश्च मे मुद्गांश्च मे खल्वांश्च
मे गोधूमांश्च मे मसुरांश्च मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकांश्च मे नीवारांश्च मे॥८॥

विभु च मसुराश्चतुर्दश च॥ [४]

अश्मां च मे मृत्तिका च मे गिरयंश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च
मे हिरण्यं च मेऽयंश्च मे सीसं च मे त्रपुंश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म
आपंश्च मे वीरुधंश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्यं च॥९॥

मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशवं आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे
वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसुं च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च
म एमंश्च म इतिश्च मे गतिश्च मे॥१०॥

कृष्टपच्यश्चाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [५]

अग्निश्च म इन्द्रंश्च मे सोमंश्च म इन्द्रंश्च मे सविता च म इन्द्रंश्च मे सरस्वती
च म इन्द्रंश्च मे पूषा च म इन्द्रंश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रंश्च मे मित्रंश्च म इन्द्रंश्च
मे वरुणश्च म इन्द्रंश्च मे त्वष्टा च॥११॥

म इन्द्रंश्च मे धाता च म इन्द्रंश्च मे विष्णुंश्च म इन्द्रंश्च मेऽश्विनौ च म इन्द्रंश्च मे
मरुतंश्च म इन्द्रंश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रंश्च मे पृथिवी च म इन्द्रंश्च मेऽन्तरिक्षश्च
म इन्द्रंश्च मे द्यौश्च म इन्द्रंश्च मे दिशश्च म इन्द्रंश्च मे मूर्धा च म इन्द्रंश्च मे
प्रजापतिश्च म इन्द्रंश्च मे॥१२॥

त्वष्टा च द्यौश्च म एकविंशतिश्च॥ [६]

अशुश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपाशुश्च मेऽन्तर्यामश्च म
ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानंश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च
म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च॥१३॥

मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च
मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पालीवतश्च मे हारियोजुनश्च मे॥१४॥

ऋतुग्रहाश्च चतुस्त्रिंशच्च॥ [७]

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्णि॑याश्च मे सुच॑श्च मे चम॑साश्च मे ग्रावा॑णश्च मे स्वर॑वश्च म उपर॑वाश्च मेऽधि॑षवणे च मे द्रोण॑कल॒शश्च मे वाय॑व्यानि च मे पू॒तभृ॑च्च म आध॑वनीयश्च म आग्नी॑ध्रं च मे ह॒वि॒र्धानं॑ च मे गृ॒हाश्च मे स॒दश्च मे पुरो॑डाशाश्च मे पच॑ताश्च मेऽव॑भृथश्च मे स्व॒गाका॑रश्च मे॥१५॥

गृ॒हाश्च॑ षोड॑श च॥ [८]

अग्नि॑श्च मे घ॒र्मश्च मेऽर्क॑श्च मे सूर्य॑श्च मे प्रा॒णश्च मेऽश्व॑मे॒धश्च मे पृथि॑वी च मेऽदि॑तिश्च मे दि॒तिश्च मे द्यौश्च॑ मे श॒करी॑र॒ङ्गुल॑यो दि॒शश्च मे य॒ज्ञेन॑ कल्पन्ता॒मृक् मे सामं॑ च मे स्तोम॑श्च मे यजु॑श्च मे दी॒क्षा च॑ मे तप॑श्च म ऋ॒तुश्च मे व्र॑तं च॑ मेऽहो॒रात्रयो॑र्वृष्ट्या बृ॒ह॒द्र॒थन्त॑रे च॑ मे य॒ज्ञेन॑ कल्पेताम्॥१६॥

दी॒क्षाऽष्टा॑दश च॥ [९]

गर्भा॑श्च मे व॒थ्साश्च मे त्र्य॑वि॒श्च मे त्र्य॑वी च॑ मे दि॒त्य॒वाद् मे दि॒त्यौही॑ च॑ मे पञ्चा॑वि॒श्च मे पञ्चा॑वी च॑ मे त्रि॒व॒थ्साश्च मे त्रि॒व॒थ्सा च॑ मे तु॒र्य॒वाद् मे तु॒र्यौही॑ च॑ मे प॒ष्ठ॒वाच्च॑ मे प॒ष्ठौही॑ च॑ म उ॒क्षा च॑ मे व॒शा च॑ म ऋ॒ष॒भश्च॑॥१७॥

मे वे॒ह॒च॒मेऽनु॑ङ्वां च॑ मे धे॒नुश्च॑ म आ॒यु॒र्य॒ज्ञेन॑ कल्पतां प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्पताम॒पानो य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒व्यौनो॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पतां चक्षु॑र्य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒ऽश्रोत्रं॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒म्मनो॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पतां वा॒ग्य॒ज्ञेन॑ कल्पतामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्पतां य॒ज्ञो य॒ज्ञेन॑ कल्पताम्॥१८॥

ऋ॒ष॒भश्च॑ च॒त्वारि॑ःश॒च॑॥ [१०]

एका॑ च मे ति॒स्रश्च॑ मे पञ्च॑ च मे स॒प्त च॑ मे न॒वं च॑ म एका॑दश च मे त्रयो॑दश च मे पञ्च॑दश च मे स॒प्तद॑श च मे न॒वद॑श च म ए॒क॒वि॒ंश॒तिश्च॑ मे त्रयो॑वि॒ंश॒तिश्च॑ मे पञ्च॑वि॒ंश॒तिश्च॑ मे स॒प्तवि॑ंश॒तिश्च॑ मे न॒ववि॑ंश॒तिश्च॑ म ए॒क॒त्रि॑ंश॒च॑ मे त्रय॑स्त्रिंश॒च॑॥१९॥

मे च॒त॒स्रश्च॑ मेऽष्टौ॑ च॑ मे द्वा॑द॒श च॑ मे षोड॑श च॑ मे वि॒ंश॒तिश्च॑ मे च॒तुर्वि॑ंश॒तिश्च॑ मेऽष्टा॑वि॒ंश॒तिश्च॑ मे द्वा॒त्रि॑ंश॒च॑ मे प॒द्मि॑ंश॒च॑ मे च॒त्वारि॑ःश॒च॑ मे च॒तुश्च॑त्वारि॒ंश॒च॑ मेऽष्टा॑च॒त्वारि॑ंश॒च॑ मे वा॒ज॒श्च प्र॑स॒वश्चा॑पि॒जश्च॑ ऋ॒तुश्च सु॒वंश्च॑ मूर्धा॑ च॑

व्यश्रियश्चान्त्यायुनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च॥२०॥

त्रयस्त्रिंशच्च व्यश्रिय एकादश च॥ [११]

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः। वाजो नो विश्वेर्देवैर्धनं साताविहावतु। विश्वे अद्य मरुतो विश्वं ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः। विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे। वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्यैः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये। वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु॥२१॥

विप्रा अमृता ऋतज्ञाः। अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः। वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवाः ऋतुभिः कल्पयाति। वाजस्य हि प्रसवो नन्नमीति विश्वा आशा वाजपतिर्भवेयम्। पयः पृथिव्यामप्य ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाम्। पयस्वतोः प्रदिशः सन्तु मह्यम्। सम्मा सृजामि पयसा घृतेन सम्मा सृजाम्यपः॥२२॥

ओषधीभिः। सौऽहं वाजः सनेयमग्ने। नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेंते शिशुमेकः समीची। द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। समुद्रोऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि मां वाहि स्वाहा मारुतोऽसि मरुतां गणः शम्भूर्मयोभूरभि मां वाहि स्वाहा वस्युरसि दुर्वस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि मां वाहि स्वाहा॥२३॥

धनेष्वपो दुर्वस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि मा द्वे च॥ [१२]

अग्निं युनज्मि शवसा घृतेन दिव्यः सुपूर्णं वयसा बृहन्तम्। तेन वयं पतेम ब्रध्नस्य विष्टपः सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे। इमौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणो याभ्याः रक्षाः स्यपहः स्यग्ने। ताभ्यां पतेम सुकृतांमु लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। चिदसि समुद्रयोनिरिन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युर्महान्त्सधस्थे ध्रुवः॥२४॥

आ निषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीर्विश्वस्य मूर्धन्नधि तिष्ठसि श्रितः। समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्द्यावापृथिवी भुवनेष्वर्पिते। उद्रो दन्तोदधिम्बिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात्पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्यावत। दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोषधीनाम्। विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे। येनर्षयस्तपसा सन्नम्॥२५॥

आसतेन्याना अग्निः सुवराभरन्तः। तस्मिन्नहं नि दधे नाकं अग्निमेतं यमाहुर्मनवः

स्तीर्णबर्हिषम्। तम्पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः। नाकं गृह्णानाः
सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। आ वाचो मध्यमरुहद्वरुण्युरयमग्निः
सप्ततिश्चेकितानः। पृष्ठे पृथिव्या निहितो दविद्युतदधस्पदं कृणुते॥२६॥

ये पृतन्यवः। अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः
सरिरस्य मध्य उप प्र यात दिव्यानि धामा। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो
देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्सधस्थे अध्येत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। येना सहस्रं
वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नो वह देवयानो यः॥२७॥

उत्तमः। उद्ध्व्यस्वाग्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूते ससृजेथामयं च। पुनः कृण्वस्त्वा
पितरं युवानमन्वातासीत् त्वयि तन्तुमेतम्। अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो
अरौचथाः। तं जानन्नग्रं आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्॥२८॥

ध्रुवः सत्रं कृणुते यः सप्तत्रिंशच्च॥ [१३]

ममाग्ने वर्चो विह्वेष्वस्तु वयं त्वेभ्यानास्तनुवम्पुषेम। मह्यं नमन्तामप्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेण
पृतना जयेम। मम देवा विह्वे संन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः। ममान्तरिक्षमुरु
गोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन्। मयि देवा द्रविणमा यजन्ताम्मय्याशीरस्तु
मयि देवहूतिः। दैव्या होतारा वनिषन्त॥२९॥

पूर्वेऽरिष्टाः स्याम तनुवां सुवीराः। मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याकूतिः सत्या मनसो
मे अस्तु। एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता मे। देवीः षडुर्वीरुरु
णः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम्। मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रंधाम
द्विषते सोम राजन्। अग्निर्मन्युम्रतिनुदन्पुरस्तात्॥३०॥

अदब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वम्। प्रत्यञ्चो यन्तु निगुतः पुनस्तेऽमैषां चित्तम्प्रबुधा वि
नैशत। धाता धातृणाम्भुवनस्य यस्पतिर्देवसंवितारमभिमातिपाहम्। इमं यज्ञमश्विनोभा
बृहस्पतिर्देवाः पातन्तु यजमानं न्यर्थात्। उरुव्यचा नो महिषः शर्म यसदस्मिन् हवै
पुरुहूतः पुरुक्षु। स नः प्रजायै हर्यश्च मृडयेन्द्र मा॥३१॥

नो रीरिषो मा परा दाः। ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामहे
तान्। वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशम्मोग्रं चेतारमधिराजमक्रन्। अर्वाश्मिन्द्रममुतो

हवामहे यो गोजिद्धं न जिदंश्च जिद्धः। इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्वास्य कुर्मो हरिवो मेदिनं
त्वा॥३२॥

वनिषन्त पुरस्तान्मा त्रिचंत्वारिंशच्च॥ [१४]

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यम्पाञ्चजन्यम्बहवः समिन्धतौ। विश्वस्यां विशि
प्रविविशिवांसमीमहे स नो मुञ्चत्वंहसः। यस्येदं प्राणन्निमिषद्यदेजति यस्य जातं
जनमानं च केवलम्। स्तौम्यग्निं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः। इन्द्रस्य
मन्ये प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्रघ्नः स्तोमा उप मामुपागुः। यो दाशुषः सुकृतो हवमुप
गन्ता॥३३॥

स नो मुञ्चत्वंहसः। यः सङ्ग्रमं नयति सं वशी युधे यः पृष्ठानि सस्मृतिं त्रयाणि।
स्तौमीन्द्रं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः। मन्वे वाँम्मित्रावरुणा तस्य वित्तं
सत्यौजसा दृहणा यं नुदेथै। या राजानं सरथं याथ उग्रा ता नो मुञ्चतमागंसः।
यो वां रथं ऋजुरग्निः सत्यधर्मा मिथुश्चरन्तमुपयाति दूषयन्। स्तौमि॥३४॥

मित्रावरुणा नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमागंसः। वायोः संवितुर्विदधानि मन्महे
यावाँत्मन्वद्विभृतो यौ च रक्षतः। यौ विश्वस्य परिभू बभूवतुस्तौ नो मुञ्चतमागंसः। उप
श्रेष्ठा न आशिषो देवयोर्धर्मं अस्थिरन्। स्तौमि वायुं संवितारं नाथितो जोहवीमि तौ
नो मुञ्चतमागंसः। रथीतमौ रथीनामह ऊतये शुभं गर्मिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः। ययौ॥३५॥

वां देवौ देवेष्वनिशितमोजस्तौ नो मुञ्चतमागंसः। यदयातं वहतुं सूर्यायाँस्त्रिचक्रेण
सस्मदमिच्छमानौ। स्तौमि देवावश्विनौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमागंसः।
मरुताँम्मन्वे अर्धे नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वाँमवन्तु विश्वैः। आशून हुवे सुयमानृतये
ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। तिग्ममायुधं वीडितं सहस्वद्विव्यं शर्धः॥३६॥

पृतनासु जिष्णु। स्तौमि देवान्मरुतौ नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः।
देवानाँम्मन्वे अर्धे नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वाँमवन्तु विश्वैः। आशून हुवे सुयमानृतये
ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। यदिदम्माँभिः शोचति पौरुषेयेण दैव्येन। स्तौमि विश्वाँ देवान्नाथितो
जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनंसः। अनु नोऽद्यानं मतिरनु॥३७॥

इदं नुमते त्वं वैश्वानरो न ऊत्या पृष्ठो दिवि। ये अप्रथेताममिंतेभिरोजोभिर्ये प्रतिष्ठे

अभ॑वतां वसू॑नाम्। स्तौ॑मि द्यावा॑पृथि॒वी ना॑थि॒तो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मु॒ञ्चत॑म॒हंसः॑। उर्वी॑
रोद॑सी वरि॑वः कृ॒णोत॑ क्षेत्र॑स्य पत्नी॒ अधि॑ नो ब्रूया॑तम्। स्तौ॑मि द्यावा॑पृथि॒वी ना॑थि॒तो
जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मु॒ञ्चत॑म॒हंसः॑। यत्ते॑ व॒यं पु॑रुष॒त्रा य॑वि॒ष्ठावि॑द्वा॒सश्च॑कृ॒मा क॑च्च॒न॥३८॥

आगः॑। कृ॒धी स्व॑स्मा॒ अदि॑ते॒रना॑गा॒ व्येना॑सि॒ शिश्र॑थो॒ विष्व॑ग॒ग्रे। यथा॑ ह॒ तद्व॑सवो
गौर्यं॑ चि॒त्प॒दि पि॒ताम॑मु॒ञ्चता॑ यज॒त्राः। ए॒वा त्वम॑स्मत्प्र॒ मुञ्चा॑ व्य॒हः प्राता॑र्य॒ग्रे प्र॒तरां न॑
आयुः॑॥३९॥

गन्ता॑ दूषय॒न्स्तौमि॑ ययोः शर्धो॑ऽनु॒मति॑रनु॒ च॒न चतु॑स्त्रि॒शच्च॑॥ [१५]

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वा॒मश्चो॑ द्वि॒च॑त्वारि॒शच्च॑॥ [१६]

॥ काण्डम् ५ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः पशवः पशून्वाव रुद्धे चतस्रो दिशो दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन् वोऽभ्यागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत ॥१॥

पापीयान्स्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्स्यादिति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान्भवत्यथौ यज्ञस्यैवेषाभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादृद्धा योऽग्नेर्देवताया एत्यष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रः ॥२॥

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादृद्धा अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति यदि कामयेत छन्दांसि यज्ञयशसेनापयेयमित्युचमन्तमां कुर्याच्छन्दांस्येव यज्ञयशसेनापयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनापयेयमिति यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयशसेनापयत्यृचा स्तोमं समर्धयेति ॥३॥

आहु समृद्धौ चतुर्भिरभिमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुम्प्राविशत्स एतामृतिमनु समचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराभिर्भवति सयोनित्वाय स यत्रयत्रावसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति रूपसमृद्ध्या उभयतः क्षूर्भवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धौ व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्यसम्मिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावरुद्धौ यो वनस्पतीनाम्फलग्रहिः स एषां वीर्यावान्फलग्रहिवेणुर्वेणुवी भवति वीर्यस्यावरुद्धौ ॥४॥

कामयेत गायत्रौऽर्धयेति च सप्तविंशतिश्च ॥ [१]

व्यूद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामगृग्यन्नामृतस्येत्यंश्चाभिधानीमा दत्ते

यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे युञ्जाथाः रासभं युवमिति गर्दभमसत्येव गर्दभं प्रति ष्ठापयति तस्मादश्वार्द्रदभो-
ऽसन्तरो योगेयोगे तवस्तरमित्याह॥५॥

योगेयोग एवैनं युङ्क्ते वाजैवाजे हवामह इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवावं रुद्धे सखाय
इन्द्रमृतय इत्याहेन्द्रियमेवावं रुद्धेऽग्निदेवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत्प्राजापत्यो-
ऽश्वोऽश्वेन सम्भरत्यनुवित्यै पापवस्यसं वा एतत्क्रियते यच्छेयसा च पापीयसा च समानं
कर्म कुर्वन्ति पापीयान्॥६॥

ह्यश्वार्द्रदभोऽश्वम्पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्यै तस्माच्छ्रेयाः सम्पापीयान्पश्चादन्वेति
बहुर्वै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव खलु वा एष योऽग्निश्चिनुते वज्रश्वः
प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्तीरित्याह वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमव क्रामति रुद्रस्य
गाणपत्यादित्याह रौद्रा वै पशवो रुद्रादेव॥७॥

पशून्त्रिर्याच्यात्मने कर्म कुरुते पूष्णा सयुजां सहेत्याह पूषा वा अध्वनाः
सन्नेता समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां
समभरन्पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवैनं देवताभिः
सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह येन॥८॥

संगच्छते वाजमेवास्यं वृङ्क्ते प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भृत्य इत्याहुरियं वै
प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्रं यद्वल्मीकोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इति वल्मीकवपामुप
तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वराम इत्याह येन
संगच्छते वाजमेवास्यं वृङ्क्तेऽन्वग्निरुषसामग्रम्॥९॥

अख्यदित्याहानुख्यात्या आगत्यं वाज्यध्वन आक्रम्यं वाजिन्पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनम्पूर्वया
विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र
जायन्ते द्यौस्तै पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः
समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे वज्री वा एष यदश्वो दद्विरन्यतोदञ्चो
भूयाल्लौर्मभिरुभयादञ्चो यं द्विष्यात्तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रेणैवैनं स्तृणुते॥१०॥

आह पापीयान्रुद्रादेव येनाग्रं वज्री वै सप्तदश च॥ [२]

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः
प्र जायन्तेऽप उप सृजति यत्र वा आप उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः
प्रति तिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादप
उप सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः॥११॥

स्याद्रक्षाःसि यज्ञः हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्योऽध्वर्युर्भवति
न यज्ञः रक्षाःसि घ्नन्ति जिघर्म्यग्निम्नसा घृतेनेत्याहु मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति
प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वेत्याहु सर्वः ह्येष प्रत्यङ्केति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्मित्याहात्यो
ह्येष जातो महान्॥१२॥

भवति व्यचिष्टमत्रः रभसं विदानमित्याहात्रमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै
स्वदते य एवं वेदा त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनेत्याहु तस्माद्यत्पुरुषो
मनसाभिगच्छति तद्वाचा वदत्यरक्षसेत्याहु रक्षसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो
अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधात्यपचितिमान्भवति य एवं॥१३॥

वेद मनसा त्वे तामाप्तुमरहति यामध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहोति मनस्वतीभ्यां
जुहोत्याहुत्योरात्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाःसि
जिघाःसन्त्येतरहि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यर्ह्येनदाहुतिरश्नुते परि लिखति रक्षसामपहत्यै
तिसृभिः परि लिखति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षाःस्यप हन्ति॥१४॥

गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवैनं परि गृह्णाति त्रिष्टुभा परि
लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनम् परि गृह्णात्यनुष्टुभा परि लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाःसि
परिभूः पर्यात्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्तस्मान्मध्यतो वाचा वदामो गायत्रिया प्रथमया
परि लिखत्यथानुष्टुभाथ त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप्तेजसा चैवेन्द्रियेण
चोभयतो यज्ञं परि गृह्णाति॥१५॥

अन्धोऽध्वर्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो धूममेवैतेन जनयति
ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमित्याहु ज्योतिरेवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयत्तं
देवा अर्धर्चेनाशमयच्छिवं प्रजाभ्योऽहिःसन्तमित्याहु प्रजाभ्य एवैनः शमयति द्वाभ्यां

खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमा॥१६॥

हृत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदा हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं सयोन्येवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्वाग्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेद्वाग्यानां शूङ्खुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्यानेव पशून्॥१७॥

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाः सः शुचा हृता लोमतः सम्भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सः स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्न इति॥१८॥

आह य एवैनमन्वपश्यतेनैवैनं सम्भरति त्वामग्ने पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे होनमुपश्रितमविन्दत्तमु त्वा दध्यङ्घ्रिपिरित्याह दध्यङ्घ्रा आथर्वणस्तैजस्य्यासीतेज एवास्मिन्दधाति तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति॥१९॥

चतसृभिः सम्भरति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेव गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो यं कामयेत वसीयान्स्यदित्युभयीभिस्तस्य सम्भरेतेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधात्यष्टाभिः सम्भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं सम्भरति सीदं होतरित्याह देवता एवास्मै सः सादयति नि होतेति मनुष्यान्सः सीदस्वेति वयांसि जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अह्नामित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सः सन्नान्नं जनयति॥२०॥

एव पशूनि गृणाति होतरिति सप्तविंशतिश्च॥ [४]

क्रूरमिव वा अस्या एतत्करोति यत्खनत्यप उपं सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचं शमयति सं ते वायुर्मातरिश्वा दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणं सं दधाति सं ते वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते तस्मै च देवि वषडस्तु॥२१॥

तुभ्यमित्याह षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति यद्वषट्कुर्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोपं नह्यत्यनुष्टुप्॥२२॥

सर्वाणि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियैवैनं तनुवा परिं दधाति वेदुको वासो भवति य एवं वेद वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदं तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ पु णं ऊतय इति सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति सवितृप्रसूत एवास्योर्ध्वा वरुणमेनिमुध्मृजति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो गर्भो असि॥२३॥

रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवमाहाग्रे चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं विभरन्त्यथ चारुतरो भवति प्र मातृभ्यो अधि कर्निक्रदद्वा इत्याहोषधयो वा अस्य मातरस्ताभ्य एवैनम्प्र च्यावयति स्थिरो भव वीङ्म इति गर्दभ आ सादयति॥२४॥

सं नह्यत्यैवैनमेतया स्थेन्ने गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशेत्यन्यान्पशून्मैद्यत्यन्नं ह्येनेनार्कं सम्भरन्ति गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा एष एतरह्यारूढः॥२५॥

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्याहेभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति प्रेतुं वाजी कर्निक्रददित्याह वाजी ह्येष नानन्दद्रासंभः पत्विति॥२६॥

आह रासंभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्भरन्नग्निम्पुरीष्यमित्याहाग्निः ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहायुरेवास्मिन्दधाति तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुरायुषः प्रमीते बिभ्यति वृषाग्नि वृषणम्भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाग्निरपां गर्भम॥२७॥

समुद्रियमित्याहापाः ह्येष गर्भो यदग्निरग्न आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न आ याहि वीतय इति यदाहानयोर्लोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः प्रतिष्ठाः स एतरह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्यृतः सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ॥२८॥

सत्यमनयोरैवैनं प्रतिं षापयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युन यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदग्निरुपनद्ध ओषधयः प्रतिं गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वा अमंतीररातीरित्याह रक्षसामपंहत्यै निषीदन्नो अपं दुर्मतिः हनदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः

प्रति मोदध्वम्॥२९॥

अस्त्वनुष्टुबसि सादयत्यारूढः पत्वेति गर्भमसौ मोदध्वं द्विचत्वारिंशच्च॥ [५]

एनमित्याहौषधयो वा अग्नेर्भागधेयन्ताभिरेवैनं समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याह तस्मादौषधयः फलं गृह्णन्त्ययं वो गर्भं ऋत्विग्यः प्रब्रं सधस्थमासददित्याह याभ्यं एवैनंम्रच्यावरयति तास्वेवैनं प्रतिं षापयति द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै॥३०॥ [६]

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्रंसयति सवितृप्रसूत एवास्य विषूचीं वरुणमेनिं वि सृजत्यप उपं सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति तिसृभिरुपं सृजति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्नस्तस्य शुचं शमयति मित्रः ससृज्यं पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैव॥३१॥

एनं ससृजति शान्त्यै यद्वाभ्याणाम्पात्राणां कपालैः ससृजेद्वाभ्याणि पात्राणि शुचार्पयेदर्मकपालैः ससृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचार्पयति शर्कराभिः ससृजति धृत्या अथो शत्वायाजलोमैः ससृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदजा प्रिययेवैनं तनुवा ससृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः सम॥३२॥

सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं ससृजति रुद्राः सम्भृत्यं पृथिवीमित्याहेता वा एतं देवता अग्ने समंभरन्ताभिरेवैनं सम्भरति मुखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मुखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य ह्येते॥३३॥

पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्रान्याभिर्यच्छृत्यन्वन्त्यैर्मन्त्रयते मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामास्यै छन्दाभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि वीर्येणैवैनं करोति यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्या इयंतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुः स्तनां करोति पशूनां दोहायाष्टास्तनां करोति छन्दासां दोहाय नवांश्रिमभिचरतः कुर्यान्निवृत्तमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतांस्वेवैनं प्रतिं षापयति॥३४॥

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरत एकविंशतिश्च॥ [७]

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिरं एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षणैव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सप्त शीर्षण्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः

सयोनि॒त्वायादि॑तिस्त्वेत्या॒हेयं वा अदि॑तिरदि॒त्यैवादि॑त्यां खनत्य॒स्या अकूर॑ङ्काराय॒ न हि स्वः स्वः॑ हिनस्ति॑ दे॒वानां॑ त्वा॒ पत्नी॑रित्या॒ह दे॒वानां॑॥३५॥

वा ए॒ताम्पत्न्योऽग्रैऽकुर्व॑न्ताभिरे॒वैनां॑ दधाति धिषणा॒स्त्वेत्या॒ह वि॒द्या वै धिषणां॑ वि॒द्याभिरे॒वैनाम॑भीन्दे ग्रास्त्वेत्या॒ह छन्दा॑सि॒ वै ग्राश्छन्दा॑भिरे॒वैनां॑ श्रपयति वरू॒त्रय॑स्त्वेत्या॒ह होत्रा॒ वै वरू॒त्रयो होत्रा॑भिरे॒वैनां॑ पचति॒ जन॑य॒स्त्वेत्या॒ह दे॒वानां॑ वै पत्नीः॑॥३६॥

जन॑यस्ताभिरे॒वैनां॑ पचति षड्विः पंचति॑ षड्वा ऋतव॑ ऋतुभिरे॒वैनां॑ पचति द्विः पच॑न्तिवत्या॒ह तस्मा॑द्विः संव॑ध्मरस्य॒ सस्य॑म्पच्यते वारु॑ण्य॒खाभी॑द्धा मैत्रि॑योपैति॒ शान्त्यै॑ देव॒स्त्वा सवि॑तोद्व॒प॒त्वित्या॒ह सवि॑तृप्रसूत ए॒वैनां॑ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पत्यप॑द्यमाना पृथि॒व्याशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण॥३७॥

इत्या॒ह तस्मा॑दग्निः सर्वा॒ दिशोऽनु॒ वि भा॒त्युत्तिष्ठ॑ बृहती भ॑वो॒र्ध्वा तिष्ठ॑ ध्रु॒वा त्वमि॑त्या॒ह प्रतिष्ठि॑त्या असुर्य॑म्पात्रमन॑च्छृ॒ण्णमा च्छृ॑णति दे॒वत्रा॑कर॒जक्षी॑रेणा च्छृ॑णति पर॑मं वा ए॒तत्प॒यो यद॑जक्षी॒रं पर॑मेणै॒वैना॑म्पय॒सा च्छृ॑णति यजु॑षा व्याव॑त्यै छन्दा॑भि॒रा च्छृ॑णति छन्दा॑भि॒र्वा ए॒षा क्रि॑यते छन्दा॑भिरे॒व छन्दा॑स्य च्छृ॑णति॥३८॥

आ॒ह दे॒वानां॑ वै पत्नीः॑ पृणै॒षा षड्वा॑॥ [८]

एक॑वि॒शत्या॒ माषैः॑ पुरुष॑शी॒र्षमच्छै॑त्यमे॒ध्या वै माषा॑ अमे॒ध्यम्पुरुष॑शी॒र्षममे॒ध्यैरे॒वास्यामे॒ध्यं नि॑रव॒दाय॒ मेध्यं॑ कृ॒त्वा ह॑रत्येक॑वि॒शति॑र्भवन्त्येक॑वि॒शो वै पुरु॑षः पुरु॑षस्या॒द्यै व्यु॑द्धं वा ए॒तत्प्रा॑णै॒रमे॒ध्यं यत्पुरु॑षशी॒र्षः सं॑सृधा वितृ॑ण्णा वल्मी॑कव॒पां प्रति॑ नि द॑धाति स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॑णाः प्रा॒णैरे॒वैन॑ध्मस॒मर्ध॑यति मे॒ध्यत्वा॒य याव॑न्तः॥३९॥

वै मृ॒त्युबन्ध॑व॒स्तेषां॑ यम॒ आधि॑पत्यं परी॑याय॒ यमगा॑थाभिः परि॑ गायति॒ यमादे॒वैन॑द्व॒ङ्के तिसृ॑भिः परि॑ गायति॒ त्रयं॑ इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैन॑लो॒केभ्यो॑ वृ॒ङ्के तस्मा॑द्गाय॑ते न दे॒यङ्गाथा॒ हि तद्वृ॒ङ्कैऽग्नि॑भ्यः प॒शूना ल॑भते॒ कामा॒ वा अ॒ग्नयः॑ कामा॑ने॒वाव॑ रु॒न्दे यत्प॒शूनाल॑भेतान॑वरु॒द्धा अस्य॑॥४०॥

प॒शवः॑ स्युर्य॑त्पर्य॒ग्निक॑तानु॒श्मृजे॑द्यज्ञ॒वेश॑सं कुर्या॑द्य॒ध्सऽस्था॑पर्यै॒द्यात॑यामा॒नि शी॒र्षाणि॑ स्युर्य॑त्प॒शूनाल॑भते॒ तेनै॒व प॒शून॑व॒ रुन्दे॑ यत्पर्य॒ग्निक॑तानु॒श्मृज॑ति शी॒र्षा॒मया॑तयाम॒त्वाय॑

प्राजापत्येन सः स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति प्रजापतिः
प्रजा असृजत स रिंरिचानोऽमन्यत स एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः॥४१॥

आत्मानमाप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ
प्रीणात्यपरिमितछन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या ऊनातिरिक्ता मिथुनाः
प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः पशून्वाव रुद्धे सर्वाणि वा
एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य॥४२॥

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो रुचमेव गच्छत्यथौ प्रतिष्ठामेव
प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिमन्वाह चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः
साक्षादेव वैश्वानरमव रुद्धे पराचीरन्वाह पराडिव हि सुवर्गो लोकः समास्त्वाग्न ऋतवो
वर्धयन्त्वित्याह समाभिरेवाग्निं वर्धयति॥४३॥

ऋतुभिः संवत्सरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह तस्मादग्निः सर्वा
दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप नुदत्युद्वयं
तमसस्पर्शित्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप हन्त्यगन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासौ
वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य
श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तममन्वाह ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठाद्वाति
सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४४॥

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥ [९]

षड्विदीक्षयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवेन दीक्षयति सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दांसि
छन्दोभिरेवेन दीक्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्टुप्समात्प्राणानां
वागुत्तमैकस्मादक्षरादनासम्प्रथमम्पदम् तस्माद्यद्वाचोऽनासं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया
जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः॥४५॥

प्रजापतेरात्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्यै
यद्विषिं प्रवृज्याद्भूतमव रुन्धीत यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुद्धे
भविष्यद्धि भूयो भूताद्वाभ्याम्प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा एषा यजुषा
सम्भृता यदुखा सा यद्विद्येतार्तिमाच्छेत्॥४६॥

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रेतामुखां तपेत्याहु ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मन्नेवेनां प्रति
ष्ठापयति नार्तिमार्च्छति यजमानो नास्य यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः
सः सृजेत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भूतो वा एष स
स्वां॥४७॥

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेत्स एव तस्य स्यादतो ह्येष
सम्भवंत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येव यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्याव
दध्याध्माक्षादेवास्यै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बरीषादन्नकामस्याव दध्यादम्बरीषे वा अन्नं म्रियते
सयोन्येवान्नम्॥४८॥

अव रुद्धे मुञ्जानव दधात्यूर्वा मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यग्निदेवेभ्यो निलायत
स क्रुमुकम्प्राविशत् क्रुमुकमव दधाति यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुद्ध आज्येन सं
यौत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यम् प्रियेणैवेन धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥४९॥

वैकं कतीमा दधाति भा एवाव रुद्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सीद् त्वं मातुरस्या
उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रयं इमे लोका एष्वेव लोकेष्वाविदं गच्छत्यथो
प्राणानेवात्मन्धत्ते॥५०॥

प्रजापतिरृच्छेत्स्वामेवान्नं तेजसा चतुस्त्रिंशच्च॥ [१०]

न ह स्म वै पुराग्निरपरशुवृक्णं दहति तदस्मै प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने यानि
कानि चेति समिधमा दधात्यपरशुवृक्णमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं
वेदोदुम्बरीमा दधात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत तं
सृष्टं रक्षांसि॥५१॥

अजिघांसन्स्य एतद्राक्षोघ्नमपश्यतेन वै स रक्षांस्यपाहत यद्राक्षोघ्नम्भवंत्यग्नेरेव
तेन जाताद्रक्षांस्यप हन्त्याश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो विजित्यै
वैकं कतीमा दधाति भा एवाव रुद्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सशितम्मे ब्रह्मोदेषाम्बाहू
अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी॥५२॥

वाचयति ब्रह्मणैव क्षत्रं सः शयति क्षत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यम्ब्राह्मणं
तस्माद्वाजिन्यो ब्राह्मणवानत्यन्यं राजन्यं मृत्युर्वा एष यदग्निरमृतं हिरण्यं रुक्ममन्तरं

प्रति॑ मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्त॑ एक॑विंशतिनिर्बाधो भवत्येक॑विंशतिर्वै देवलो॒का द्वाद॑श॒ मासाः पञ्च॑र्तवस्त्रयं इमे लो॒का अ॒सावा॑दित्यः॥५३॥

एक॑विंश ए॒ताव॑न्तो वै दे॒वलो॒कास्तेभ्य॑ ए॒व भ्रातृ॑व्यमन्तर॑ति निर्बा॒धैर्वै दे॒वा अ॒सुरा॑न्निर्बा॒धेऽकुर्व॑त् तन्निर्बा॒धानां॑ निर्बा॒धत्वन्निर्बा॒धी भ॑वति भ्रातृ॑व्याने॒व निर्बा॒धे कुरु॑ते सा॒वित्रि॑या प्रति॑ मुञ्चते प्र॒सूत्यै॑ नक्तो॒षासे॒त्युत्तर॑याहोरा॒त्राभ्या॑मे॒वैनमुद्य॑च्छते दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रयन्द्रवि॒णोदा॑ इत्या॒ह प्रा॒णा वै दे॒वा द्र॑वि॒णोदा॑ अ॒होरा॒त्राभ्या॑मे॒वैनमुद्य॑त्यः॥५४॥

प्रा॒णैर्दा॑धा॒रासी॑नः प्रति॑ मुञ्चते तस्मा॒दासी॑नाः प्र॒जाः प्र जा॑यन्ते कृष्णाजि॒नमुत्त॑रन्तेजो॒ वै हि॑रण्यं ब्रह्मं कृष्णाजि॒नन्तेज॑सा चै॒वैनं॑ ब्रह्म॑णा चोभय॑तः परि॑ गृह्णाति षडु॒द्याम॑ शि॒क्यम्भ॑वति षड्वा ऋ॒तव॑ ऋतु॒भिरे॒वैनमुद्य॑च्छते यद्वा॒दशो॒द्याम॑ सं॒वथ्स॑रेणै॒व मौञ्ज॑म्भ॒वत्यृ॒ग्वै मुञ्जा॑ ऊ॒र्जैवे॒न॒ सम॑र्धयति सु॒पर्णा॑ऽसि ग॒रुत्मा॑नित्यवै॒क्षते॑ रू॒पमे॒वास्ये॑तन्महि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे दि॒वं गच्छ॑ सु॒वंः प॒तेत्या॑ह सु॒वर्ग॑मे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति॥५५॥

रक्षा॒ऽस्यौदु॑म्बरी आदित्य उ॒द्यत्य॑ सञ्चतुर्विंशतिश्च॥ [११]

समि॑द्धो अ॒ञ्जन्कृ॑दर॒म्मती॑नां घृ॒तम॑ग्ने मधु॑मत्पि॒न्वमानः॑ वा॒जी वह॑न्वाजि॒नं जा॑तवेदो दे॒वानां॑ वक्षि प्रि॒यमा॑ स॒धस्थ॑म्। घृ॒तेना॑ञ्ज॒न्सम्प॑थो दे॒व्याना॑न्प्रजा॒नन्वा॒ज्यप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒नु त्वा स॑प्ते प्र॒दिशः॑ सच॒न्ताऽस्व॑धाम॒स्मै यज॑मानाय धेहि। ईड्य॑श्चा॒सि व॒न्द्यश्च॑ वाजि॒न्नाशु॑श्चा॒सि मे॒ध्यश्च॑ सप्ते। अ॒ग्नि॒ष्ट्वा॥५६॥

दे॒वैर्वसु॑भिः स॒जोषाः॑ प्री॒तं वह्नि॑ वहतु जा॒तवे॑दाः। स्ती॒र्णम्ब॑र॒हिः सु॒ष्टरी॑मा जुषा॒णोरु॑ पृथु प्रथ॑मानं पृथि॒व्याम्। दे॒वेभि॑र्यु॒क्तम॑र्दितिः स॒जोषाः॑ स्यो॒नं कृ॑ण्वाना सु॒विते॑ दधातु। ए॒ता उ॑ वः सु॒भगा॑ वि॒श्वरू॑पा वि पक्षो॑भिः श्रय॑माणा उ॒दातैः॑। ऋ॒ष्वाः स॒तीः क॒वषः॑ शु॒भमा॑ना द्वा॒रो दे॒वीः सु॑प्राय॒णा भ॑वन्तु। अ॒न्तरा॑ मि॒त्रावरु॑णा चर॑न्ती मुखं य॒ज्ञाना॑म॒भि सं॑विदाने। उ॒षासा॑ वाम्॥५७॥

सु॒हि॒र॒ण्ये सु॑शि॒ल्पे ऋ॑तस्य योना॑वि॒ह सा॑दयामि। प्र॒थ॒मा वा॑ सर॒थिना॑ सु॒वर्णा दे॒वौ प॑श्यन्तौ भु॒वंना॑नि वि॒श्वम्। अपि॑प्रयं चोदे॒ना वा॑म्मि॒माना॑ हो॒तांरा॑ ज्योतिः प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता॑। आ॒दि॒त्यैर्नो॑ भा॒रती॑ वष्टु य॒ज्ञं सर॑स्वती स॒ह रु॒द्रेर्न॑ आ॒वीत्। इडो॑प॒हूता॑ वसु॑भिः स॒जोषा॑ य॒ज्ञं नो॑ दे॒वीर॑मृतेषु धत्ता त्वष्टा॑ वी॒रं दे॒वका॑मं जजा॒न त्वष्टु॑र॒वा जा॑यत आ॒शुर॑श्चः॥५८॥

त्वष्टेदं विश्वम्भुवनं जजान ब्रह्मोः कर्तारमिह यक्षि होतः। अश्वो घृतेन त्मन्या समक्तु
उप देवाः ऋतुशः पाथ एतु। वनस्पतिर्देवलो कम्प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत।
प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने। स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि
साध्या हविरदन्तु देवाः॥५१॥

अग्निष्ठां वामश्वो द्विचत्वारिंशच्च॥ [१२]

विष्णुमुखा अन्नपते यावती वि वै पुरुषमात्रेणाग्ने तव श्रवो ब्रह्म जज्ञानः स्वयमातृणामेषां
वै पशुर्गायत्री कस्त्वा द्वादश॥ [१३] विष्णुमुखा अपचितिमान् वि वा एतावग्ने तव
स्वयमातृणां विषूचीनानि गायत्री चतुः षष्टिः॥६४॥ विष्णुमुखास्तनुवै भुवत्॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दाभिर्माल्लोकाननपज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुकृमान्क्रमते विष्णुरेव
भूत्वा यजमानश्छन्दाभिर्माल्लोकाननपज्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह
गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षम् जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दाभिरेवेमाल्लोकान्
यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमंसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः॥१॥

पराङ्मेतयान्वेदक्रन्ददिति तया वै सौऽग्नेः प्रियं धामावारुन्ध्र यदेतामन्वाहाग्नेरेवैतया
प्रियं धामाव रुन्ध्र ईश्वरो वा एष पराङ्दयो यो विष्णुकृमान्क्रमते चतस्रभिरा वर्तते
चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामेवास्य तनुवमभि॥२॥

पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मानो
वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते शुनःशेपमाजीगर्ति वरुणोऽगृह्णात्स एतां
वारुणीमपश्यत्तया वै स आत्मानं वरुणपाशादमुञ्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य उग्राम्प्रतिमुञ्चत्
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्याहात्मानमेवैतया॥३॥

वरुणपाशान्मुञ्चत्या त्वाहार्षमित्याहा ह्येनः हरति ध्रुवस्तिष्ठविचाचलिरित्याह
प्रतिष्ठित्यै विशंस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वित्याह विशैवेनः समर्धयत्यस्मिन्नाष्टमधि श्रयेत्याह

राष्ट्रमेवास्मिन्भुवमर्क्यं कामयेत राष्ट्रं स्यादिति तम्मनसा ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति॥४॥

अग्रे बृहन्नृषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहारमेवैनं समानानां करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति ज्योतिषागादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति चतसृभिः सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवार्तिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवैनं समानानां करोति सद्वती॥५॥

भवति सत्त्वमेवैनं गमयति वात्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन वै वात्सप्रीर्भालन्दनोऽग्रेः प्रियं धामावारुन्द्वाग्रेरेवैतेन प्रियं धामाव रुन्ध एकादशम्वत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति स्तोमैर्न वै देवा अस्मिन्नौक आर्ध्वञ्छन्दाभिरेवमुष्मिन्स्तोमस्येव खलु वा एतद्रूपं यद्वात्सप्रम्यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठते॥६॥

इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुकृमान्क्रमतेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पूर्वद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरप तिष्ठते तस्माद्योगेऽन्यासां प्रजानाम्मनः क्षेमेऽन्यासान्तस्माद्यायावरः क्षेम्यस्येशे तस्माद्यायावरः क्षेम्यमध्यवस्यति मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यै॥७॥

सृष्टोऽन्येतया भवति सद्वत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा अन्नम्प्र यच्छत्यनमीवस्यं शुष्मिण इत्याहायक्षमस्येति वावैतदाह प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याहाशिपमेवैतामा शास्त उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः॥८॥

प्राणैरेवैनमुद्यच्छतेऽग्रे भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति चतसृभिरा सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवार्तिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवैनं समानानां करोति सद्वती भवति सत्त्वमेवैनं गमयति प्रेदग्रे ज्योतिष्मान्॥९॥

याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति तनुवा वा एष हिंनस्ति यं हिंनस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्यं एवैनं शमयति रक्षांसि वा एतद्यज्ञं संचन्ते यदनं उत्सर्ज्यक्रन्ददित्यन्वाह रक्षसामपंहत्या अनंसा वहन्त्यपचितिमेवास्मिन्दधाति तस्मादनस्वी च रथी चातिथीनामपचिततमौ॥१०॥

अपचितिमान्भवति य एवं वेद समिधाऽग्निं दुवस्यतेति घृतानुषित्कामवसिते समिधमा

दधाति यथातिथय आगताय सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्वायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभो राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्योऽप्सु भस्म प्र वैशयत्यप्सु योनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति तिसृभिः प्र वैशयति त्रिवृद्वै॥११॥

अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामव दधाति ज्योतिरेवास्मिन्दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून् वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वादित्याः॥१२॥

रुद्रा वसवः समिन्धतामित्याहेता वा एतं देवता अग्रे समैन्धत ताभिरेवैनं समिन्दे बोधा स बोधीत्युपं तिष्ठते बोधयत्येवैनन्तस्मात्सुखा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुपं तिष्ठते तस्माद्यथास्थानम्पशवः पुनरेत्योपं तिष्ठन्ते॥१३॥

वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपचिततमो त्रिवृद्धा आदित्या द्विचत्वारिंशच्च॥ [२]

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमार्थैनं स चिनुतेऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्यात्मनेऽग्निं चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनध्यवसाययति॥१४॥

अनामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदपं हन्त्यपोऽवोक्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्ध ऊषान्नि वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञानं एव संज्ञानं ह्येतत्॥१५॥

पशूनां यदूषा द्यावापृथिवी सहास्तान्ते वियती अब्रूतामस्त्वेव नौ सह यजियमिति यदमुष्या यजियमासीत्तदस्यामदधात् ऊषा अभवन् यदस्या यजियमासीत्तदमुष्यामदधात्तददश्चन्द्रमसि कृष्णमूर्षान्निवपन्नदो ध्यायेद्द्यावापृथिव्योरेव यजियेऽग्निं चिनुतेऽयं सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य॥१६॥

सूक्तम्भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्रेः प्रियं धामावारुद्धाग्रेरेवैतेन प्रियं धामाव रुद्धे छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायश्चतस्रः प्राचीरुपं दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समं वीयन्त ते द्वे

पुरस्तात्समीची उपादधत् द्वे॥१७॥

पश्चात्समीची ताभिर्वै ते दिशोऽदृहन् यद्वे पुरस्तात्समीची उपदधाति द्वे पश्चात्समीची दिशां विधृत्या अथो पशवो वै छन्दांसि पशून्वास्मै समीचो दधात्यष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्वाग्वाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुपं दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य॥१८॥

प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकं पृष्ठा उपं दधात्येकंविंशतिः सम्पद्यन्ते प्रतिष्ठा वा एकंविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकंविंशस्यैव प्रतिष्ठा गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं चिक्यानस्तिष्ठति य एवं वेद पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो यज्ञमेव पशूनं रुद्धे त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्य इमे लोका एष्वेव लोकेषु॥१९॥

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा वै सुवर्गो लोक एकवृत्तेव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति तस्मान्मासेनास्थिं छन्नन्न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च चित्तयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥२०॥

अद्धवसाययति ह्येतद्विश्वमित्रस्यादधत् द्वे लोकस्य लोकेषु सप्तचत्वारिंशच्च॥ [३]

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराग्निर्यश्चोखायां समितमिति चतसृभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा स शास्ति समितमित्याह तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं समेति यत्संन्युप्य विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं व्येत्युतुभिः॥२१॥

वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेवं पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमित्याहर्तुभिरेवैनं दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या शिकमा दत्ते स्वदयत्येवैनन्नैरऋतीः कृष्णास्तिष्ठस्तुषपक्वा भवन्ति निर्ऋत्यै वा एतद्वाग्धेयं यत्तुषा निर्ऋत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयत इमां दिशं यन्त्येषा॥२२॥

वै निर्ऋत्यै दिग्ख्यायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते स्वकृत इरिणं उपं दधाति प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनं स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते शिकमभ्युपं दधाति

नैर्ऋतो वै पाशः साक्षादेवेनं निरऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उपं दधाति त्रेधाविहितो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निरऋतिमव यजते पराचीरुपं॥२३॥

दधाति पराचीमेवास्मान्निरऋतिम्पुण्डतेऽप्रतीक्ष्मा यन्ति निरऋत्या अन्तरहित्यै मार्जयित्वापं तिष्ठन्ते मेध्यत्वायु गार्हपत्यमुपं तिष्ठन्ते निरऋतिलोक एव चरित्वा पूता देवलोकमुपावर्तन्त एक्योपं तिष्ठन्त एकधैव यजमाने वीर्यं दधति निवेशनः संगमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पशवो वसु प्रजयैवेनम्पशुभिः समर्धयन्ति॥२४॥

ऋतुभिरेषा पराचीरुपाष्टाचत्वारिंशच्च॥ [४]

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः सम्मितो यज्ञपुरुषैवेनं वि मिमीते यावान्पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावांभवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्यैवेनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमर्हत्यरत्निनां पक्षौ द्राघीयांसौ भवतस्तस्मात्पक्षप्रवयांसि वयांसि व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यम्॥२५॥

वीर्यसम्मितो वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः सयोनित्वाय यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्त्यै षड्वेनं कृषति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवेनं कृषति यद्वादशगवेनं संवत्सरेणैवेयं वा अग्नेरतिदाहादभिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां नात्यदह्यत्कृष्टं चाकृष्टं च॥२६॥

भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्हतीत्याहुर्यत्कृष्टं चाकृष्टं च भवत्यग्नेरद्यत्या एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् यत्प्राचं उथ्सृजेद्रुद्रायापि दध्याद्यदक्षिणा पितृभ्यो नि धुवेद्यत्पतीचो रक्षांसि हन्युरुदीच उथ्सृजत्येषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्॥२७॥

तामेवेनाननूथ्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुथ्सृजत्यसौ वा आदित्यः प्राणः प्राणमेवेनाननूथ्सृजति दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्वक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते तस्मात्परांश्च पशवो वि तिष्ठन्ते प्रत्यं च आ वर्तन्ते तिस्रस्तिस्त्रः सीताः॥२८॥

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति ब्रह्मणान्नमव रुद्धेऽर्केऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तरण्या उभयीषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य

वपत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्त्यनुसीतं वपति प्रजात्यै
द्वादशसु सीतासु वपति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नम्पचति
यदग्निचित्॥२९॥

अनवरुद्धस्याश्नीयादवरुद्धेन व्युद्धेत ये वनस्पतीनाम्फलग्रहयस्तानिध्मेऽपि
प्रोक्षेदनवरुद्धस्यावरुद्धौ दिग्भ्यो लोष्टान्धसमस्यति दिशामेव वीर्यमवरुध्यं दिशां वीर्येऽग्निं
चिनुते यं द्विष्याद्यत्र स स्यात्तस्यै दिशो लोष्टमा हरेदिषमूर्जमहमित आ दद इतीषमेवोर्जं
तस्यै दिशोऽव रुद्धे क्षोभुको भवति यस्तस्यां दिशि भवत्युत्तरवेदिमुप वपत्युत्तरवेद्या
ह्यग्निश्चीयतेऽथो पशवो वा उत्तरवेदिः पशून्वाव रुद्धेऽथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै॥३०॥

च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं यत्कृष्टश्चाकृष्टं च दिखसीतां अग्निचिदव पञ्चविंशतिश्च॥[५]

अग्ने तव श्रवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा अग्नेवैश्वानरस्यं सूक्तं सूक्तेनैव
वैश्वानरमव रुद्धे षड्भिर्नि वपति षड्वा ऋतवः सं वत्सरः संवत्सरोऽग्निवैश्वानरः साक्षादेव
वैश्वानरमव रुद्धे समुद्रं वै नामैतच्छन्दः समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता
निवपति प्रजानां प्रजननायेन्द्रः॥३१॥

वृत्राय वज्रम्प्राहर्त्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं
यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ताः शर्करा अभवन्तच्छर्कराणां शर्करत्वं वज्रो वै शर्कराः
पशुरग्निर्यच्छर्कराभिरग्निं परिमिनोति वज्रेणैवास्मै पशुन्परि गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः
परिगृहीतास्तस्मात्स्थेयानस्थेयसो नोप हरते त्रिसप्ताभिः॥३२॥

पशुकामस्य परिं मिनुयात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै
पशुनव रुद्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या
अपरिमिताभिः परिं मिनुयादपरिमितस्यावरुद्धौ यं कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य
शर्कराः सिकता व्यूहेदपरिगृहीत एवास्यं विषूचीनं रेतः परा सिञ्चत्यपशुरेव भवति॥३३॥

यं कामयेत पशुमान्स्थ्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः सिकता व्यूहेत्परिगृहीत
एवास्मै समीचीनं रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा
रेत एव तदधाति गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि
राजन्यः शं युम्बारहस्पत्यम्मेधो नोपानमृत्सोऽग्निम्प्राविशत्॥३४॥

सौऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वम्प्राविशत्सोऽश्वस्यावान्तरशफो-
ऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वम्प्राविशत्तमेवाव रुद्धे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्यं इत्याहुः
प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते पुष्करपर्णमुप दधाति योनिर्वा
अग्नेः पुष्करपर्णं सयोननिमेवाग्निं चिनुतेऽपां पृष्ठमसीत्युप दधात्यपां वा एतत्पृष्ठं
यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदुप दधाति॥३५॥

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्वस्योनिं विश्वतिश्रं॥ [६]

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा
एव तत्प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म जज्ञानमित्याहुः तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य
एवं वेदं ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्यं इति यत्पृथिव्यां
चिन्वीत पृथिवीं शुचार्पयेन्नोषधयो न वनस्पतयः॥३६॥

प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षं शुचार्पयेन्न वयांसि प्र जायेरन् यद्वि
चिन्वीत दिवं शुचार्पयेन्न पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं
चिनुते प्रजातै हिरण्मयं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै यदिष्टकाया
आतृणमनूपदध्यात्पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दध्यादक्षिणतः॥३७॥

प्राश्चमुप दधाति दाधारं यजमानलोकत्र पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो
खल्विष्टकाया आतृणमनूप दधाति प्राणानामुध्मष्टै द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि मृशति होत्रास्वेवैनं
प्रतिं षापयति सुचावुप दधात्याज्यस्य पूर्णां कार्प्यमयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीमियं वै
कार्प्यमय्यसावौदुम्बरीमे एवोप धत्ते॥३८॥

तूष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषासुमर्हति दक्षिणां कार्प्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीन्तस्मादस्या
असावुत्तराज्यस्य पूर्णां कार्प्यमयीं वज्रो वा आज्यं वज्रः कार्प्यो वज्रैणैव यज्ञस्य
दक्षिणतो रक्षास्यपं हन्ति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीम्पशवो वै दध्यूर्गुदुम्बरः पशुष्वेवोर्ज
दधाति पूर्णं उप दधाति पूर्णं एवैनम्॥३९॥

अमुष्मिल्लोक उप तिष्ठते विराज्यग्निश्चेतव्यं इत्याहुः सुग्वै विराड्पशुचावुपदधाति
विराज्येवाग्निं चिनुते यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति यज्ञमुखं
रुक्मो यद्रुक्मं व्याधारयति यज्ञमुखादेव रक्षास्यपं हन्ति पञ्चभिर्व्याधारयति पाङ्क्तो यज्ञो

यावानेव यज्ञस्तस्माद्भक्ष्यस्यप हन्त्यक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र
हरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥४०॥

वनस्पतयो दक्षिणतो धत्त एनन्तस्मादक्षण्या पञ्च च॥ [७]

स्वयमातृणामुप दधातीयं वै स्वयमातृणेमामेवोप धत्तेऽश्वमुप घ्रापयति प्राणमेवास्यां
दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते प्रथमेष्टकोपधीयमाना पशूनां च
यजमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या अग्नावग्निश्चेत्ययं इत्याहुरेष वै॥४१॥

अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृताम्प्र यच्छेत्ताम्राह्मणश्चोप
दध्यातामग्नावेव तदग्निं चिनुत ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोऽविद्वानिष्टकामुपदधाति त्रीन्
वरान्दद्यात्रयो वै प्राणाः प्राणानां स्पृत्यै द्वावेव देयौ द्वौ हि प्राणावेक एव देय एको
हि प्राणः पशुः॥४२॥

वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव आर्यवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुप दधाति पशूनां
धृत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीत्याह काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतिष्ठित्येवा
नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै देवलक्ष्मं वै
त्र्यालिखिता तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधताधरलक्ष्माणमसुरा यम्॥४३॥

कामयेत वसीयान्स्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योप दध्याद्वसीयानेव भवति यं कामयेत
पार्षीयान्स्यादित्यधरलक्ष्माणं तस्योप दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परां भावयति पार्षीयान्भवति
त्र्यालिखिता भवतीमे वै लोकास्त्र्यालिखितेभ्य एव लोकेभ्यो भ्रातृव्यमन्तरेत्यङ्गिरसः सुवर्गं
लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु प्रासर्पत्॥४४॥

यत्कूर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कूर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति
मेधो वा एष पशूनां यत्कूर्मो यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधमपश्यन्तः पशव उप तिष्ठन्ते
श्मशानं वा एतत्क्रियते यन्मृतानां पशूनां शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कूर्ममुपदधाति
तेनाश्मशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत्॥४५॥

कूर्मो मधु वाता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति स्वदयत्येवैनं द्वाभ्यां वा
एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्धौ मही द्यौः पृथिवी च
न इत्याहाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुपं दधाति तस्मात्॥४६॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपं तिष्ठन्ते यो वा अपनाभिमुग्निं चिनुते यजमानस्य नाभिमु प्र विंशति स एनमीश्वरो हिंसितोरूलूखलमुपं दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः सनाभिमेवाग्निं चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरम्भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे मध्यत उपं दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत इयद्भवति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितमव हन्त्यन्नमेवाकर्वैष्णव्यर्चोपं दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति॥४७॥

एष वै पशुर्यमंसर्पदेष यत्तस्मात्तस्मात्सतविंशतिश्च॥ [८]

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुद्धे मध्यत उपं दधाति मध्यत एवास्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपास्महे सिकताभिः पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्धे यं कामयेत क्षोधुकः स्यादित्यूनां तस्योपं॥४८॥

दध्यात्क्षोधुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्नमद्यादिति पूर्णां तस्योपं दध्यादनुपदस्यदेवान्नमति सहस्रं वै प्रति पुरुषः पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीर्षमुपं दधाति सवीर्यत्वायोखायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयति व्यृद्धं वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणाः॥४९॥

अमृतं हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयित्वा प्राणैः समर्धयति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति मध्व्योऽसानीति श्रुतात्ङ्गैर्न मेध्यत्वाय ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्यावरुद्धौ पशुशीर्षाण्युपं दधाति पशवो वै पशुशीर्षाणि पशूनेवाव रुद्धे यं कामयेतापशुः स्यादिति॥५०॥

विषूचीनानि तस्योपं दध्याद्विषूच एवास्मात्पशून्धात्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति समीचीनानि तस्योपं दध्यात्समीच एवास्मै पशून्धाति पशुमानेव भवति पुरस्तात्प्रतीचीनमश्चस्योपं दधाति पश्चात्प्राचीनमृषभस्यापशवो वा अन्ये गौअश्वेभ्यः पशवो गौअश्वानेवास्मै समीचो दधात्येतावन्तो वै पशवः॥५१॥

द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतद्गौ प्र दधाति यत्पशुशीर्षाण्युपदधात्यमुमांरण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान्पशूञ्छुचमनूश्मृजति तस्मात्समावत्पशूनां

प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाः सः शुचा ह्युताः सर्पशीर्षमुप दधाति यैव सर्पे
त्विषिस्तामेवाव रुद्धे॥५२॥

यथ्समीचीनम्पशुशीरपैरुपदध्याद्ग्राम्यान्पशून् शुकाः स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव
वेदेदव तां त्विषि रुद्धे या सर्पे न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खलूपधेयमेव
यदुपदधाति तेन तां त्विषिमव रुद्धे या सर्पे यद्यजुर्वदति तेन शान्तम्॥५३॥

ऊनान्तस्योप प्राणाः स्यादिति वै पशवो रुद्धे चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते
रेतोऽपस्या अपस्या उप दधाति योनावेव रेतो दधाति पशोप दधाति पाङ्गाः पशवः
पशूनेवास्यै प्र जनयति पञ्च दक्षिणतो वज्रो वा अपस्या वज्रैरेव यज्ञस्य दक्षिणतो
रक्षाऽस्यै हन्ति पञ्च पश्चात्॥५४॥

प्राचीरुप दधाति पश्चाद्वै प्राचीन रु रेतो धीयते पश्चादेवास्यै प्राचीन रु रेतो दधाति
पञ्च पुरस्तात्प्राचीरुप दधाति पञ्च पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीन रु रेतो धीयते प्राचीनीः प्रजा
जायन्ते पश्चात्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्ध्रमायतनमभि पर्यूहत
इयं वा अग्नेरितिदाहादभिभेत्सैताः॥५५॥

अपस्या अपश्यता उपाधत्त ततो वा इमां नात्यदहृद्यदपस्या उपदधात्यस्या
अनतिदाहायोवाच हेयमददिहस ब्रह्मणान्नं यस्यैता उपधीयान्ते य उ चैना एवं
वेददिति प्राणभूत उप दधाति रेतस्येव प्राणान्दधाति तस्माद्वदन्प्राणन्पश्यञ्छृण्वन्पशुर्जायते-
ऽयम्पुरः॥५६॥

भुव इति पुरस्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधाराय दक्षिणा विश्वकर्मेति दक्षिणतो
मन एवैताभिर्दाधारायम्पश्चाद्विश्वव्या इति पश्चाच्चक्षुरेवैताभिर्दाधारेदमुत्तराथ्सुवरित्युत्तरतः
श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्युपरिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधार दशदशोप दधाति
सवीर्यत्वायाक्षणया॥५७॥

उप दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ
आर्घ्रोद्या दक्षिणा ताभिर्भरद्वाजो याः प्राचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या
ऊर्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य एवमेतासामृद्धि वेदध्रोत्येव य आंसामेवम्बन्धुतां वेद बन्धुमान्भवति
य आंसामेव क्लृप्ति वेद कल्पते॥५८॥

अस्मै य आसामेवमायतनं वेदायतनवान्भवति य आसामेवम्प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभृतं उपधाय संयत उप दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्धिः सं यच्छति तत्संयताः संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो विषूचीरुपं दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसं यतम्॥५९॥

असुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निर्यत्सुं यतं उपदधाति समेवेनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकस्यविवर्यः कृतमयानामित्याह वयोभिरेवायानवं रुद्धेऽयैर्वयाःसि सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति तस्मादयः सर्वतः पवते॥६०॥

पश्चादेताः पुरोऽक्षण्या कल्पतेऽसं यतं पञ्चत्रिंशच्च॥ [१०]

गायत्री त्रिष्टुजगत्यनुष्टुप्पङ्क्ता सह। बृहत्युष्णिहां कुक्थसूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा या च षट्पदा। सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। महानाम्री रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः। मेघ्या विद्युतो वाचः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। रजता हरिणीः सीसा युजो युज्यन्ते कर्मभिः। अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। नारीः॥६१॥

ते पत्नयो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया। देवानाम्पत्नीर्दिशः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूयं। इहेहैषां कृणुत भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः॥६२॥

नारीस्त्रिंशच्च॥ [११]

कस्त्वा छति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिम्यति। क उ ते शमिता कविः। ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु। संवत्सरस्य धार्यसा शिमीभिः शिम्यन्तु त्वा। दैव्या अध्वर्यवस्त्वा छन्तु वि च शासतु। गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिम्यन्तः। अर्धमासाः परूषि ते मासाश्छन्तु शिम्यन्तः। अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टं॥६३॥

सूदयन्तु ते। पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रम्विषज्यतु। द्यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं कृणोतु साधुया। शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः शमस्त्वरेभ्यः। शमस्थभ्यो मङ्गभ्यः शमं ते

तनुवै भुवत्॥६४॥

विलिष्टिञ्चिः शच्च॥ [१२]

उ॒थ्स॒न्न॒य॒ज्ञ इन्द्रा॑ग्नी दे॒वा वा अ॑क्ष॒णया॒स्तोमी॑या अ॒ग्नेर्भा॑गाऽस्य॒ग्ने जा॒तात्र॑श्मि॒रिति॑
ना॒क॒सद्वि॑च्छन्दा॑सि॒ सर्वा॑भ्यो वृ॒ष्टि॒सनी॑र्द॒वासुराः॑ कर्नी॒याः सः प्र॒जाप॑ते॒रक्षि॑ द्वाद॒श॥ [१३] उ॒थ्स॒न्न॒य॒ज्ञो
दे॒वा वै यस्य॑ मु॒ख्य॒वती॑र्ना॒क॒सद्विरे॑वैताभि॒रष्टा॑च॒त्वारि॑शत्॥४४॥ उ॒थ्स॒न्न॒य॒ज्ञः स॑र्व॒त्वाय॑॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

उ॒थ्स॒न्न॒य॒ज्ञो वा ए॒ष यद॑ग्निः किं वा॒हैत॑स्य॒ क्रिय॑ते किं वा॒ न यद्वै य॒ज्ञस्य॑
क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति॑ पू॒र्यति॑ वा अ॒स्य तदा॑श्चिनीरु॒पं दधा॑त्य॒श्चिनो॑ वै दे॒वानां॑ भिष॒जौ
ता॒भ्यामे॒वास॑मै भेष॒जं करो॑ति प॒ञ्चोप॑ दधाति पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञो यावा॑ने॒व य॒ज्ञस्त॑स्मै भेष॒जं
करो॑त्य॒त॒व्या उप॑ दधात्य॒त॒नां क्लृ॑प्त्यै॥१॥

प॒ञ्चोप॑ दधाति प॒ञ्च वा ऋ॑तवो याव॑न्त ए॒वर्त॑व॒स्तान्क॑ल्पयति स॒मान॑प्रभृतयो भव॑न्ति
स॒मा॒नो॒द॒र्का॒स्तस्मा॑त्स॒मा॒ना ऋ॑तव ए॒कै न प॑दे॒न व्या॑वर्तन्ते तस्मा॑द्द॒तवो॑ व्या॒वर्त॑न्ते प्राण॒भृत॑ उप॑
दधा॒त्य॒त॒व्या प्रा॑णा॒न्धाति॑ तस्मा॑त्स॒मा॒नाः स॒न्त ऋ॑तवो न जी॒र्यन्त्य॑थो प्र ज॑नयत्ये॒वैना॑ने॒ष
वै वा॒युर्य॑त्प्रा॒णो यद॑त॒व्या उप॑धा॒य प्रा॑ण॒भृतः॥२॥

उ॒प॒धाति॑ तस्मा॑त्स॒र्वानृ॑त॒ननु॑ वा॒युरा व॑रीवर्ति वृ॒ष्टि॒सनी॑रु॒पं दधा॑ति वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रु॒द्धे
यदे॑क॒पोप॑द॒ध्यादे॑क॒मृतुं॑ व॒र्षेद॑नु॒परि॑हार॑ सा॒दय॑ति तस्मा॑त्स॒र्वानृ॑त॒न व॑र्षति यत्प्रा॑ण॒भृतं॑
उ॒प॒धा॒य वृ॒ष्टि॒सनी॑रु॒प॒धाति॑ तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता दि॒वो वृ॒ष्टिरी॑ते प॒शवो॑ वै व॒य॒स्या नाना॑मन॒सः
खलु॑ वै प॒शवो॑ नाना॑व्र॒तास्ते॑ऽप ए॒वाभि॑ सम॑न॒सः॥३॥

यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दिति व॒य॒स्यास्त॑स्यो॒प॒धाया॑प॒स्या उप॑ द॒ध्याद॑सं॒ज्ञान॑मे॒वास॑मै
प॒शुभिः॑ करो॒त्य॒प॒शुरे॒व भ॑वति यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थ्या॒दित्य॑प॒स्यास्त॑स्यो॒प॒धा॒य व॒य॒स्या
उप॑ द॒ध्यात्सं॒ज्ञान॑मे॒वास॑मै प॒शुभिः॑ करोति प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति च॒त॒स्रः पु॑र॒स्तादु॑प॑ दधाति
तस्मा॑च्च॒त्वारि॑ चक्षु॑षो रू॒पाणि॑ द्वे शु॒क्ले द्वे कृ॑ष्णे॥४॥

मूर्धन्वतीर्भवन्ति तस्मात्पुरस्तान्मूर्धा पञ्च दक्षिणायाः श्रोण्यामुप दधाति पञ्चोत्तरस्यां तस्मात्पश्चाद्वर्षीयान् पुरस्तात्प्रवणः पशुर्बस्तो वय इति दक्षिणेऽस्य उप दधाति वृष्णिवय इत्युत्तरेऽस्यैव प्रति दधाति व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उप दधाति सिंहो वय इत्युत्तरे पक्षयोरेव वीर्यं दधाति पुरुषो वय इति मध्ये तस्मात्पुरुषः पशूनामधिपतिः॥५॥

कृष्या उपधाय प्राणभृतः समनसः कृष्णे पुरुषो वय इति पञ्च च॥—————[१]

इन्द्राग्नी अव्यंथमानामिति स्वयमातृणामुप दधातीन्द्राग्निभ्यां वा इमौ लोकौ विधृतावनयौर्लोकयोर्विधृत्या अधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चितिरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्याहेन्द्राग्नी वै देवानामोजोभूतावोजसैवैनामन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै स्वयमातृणामुप दधात्यन्तरिक्षं वै स्वयमातृणान्तरिक्षमेवोप धत्तेऽश्वमुप॥६॥

प्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथौ प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिर्नैवाग्निं चिनुते स्वयमातृणा भवति प्राणानामुर्ध्वं अथौ सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां दिशः समं गीयन्त त एता दिश्या अपश्यन्ता उपादधत् ताभिर्वै ते दिशोऽदृहन्त्यदिश्या उपदधाति दिशां विधृत्यै दशं प्राणभृतः पुरस्तादुप॥७॥

दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुप दधाति तस्मात्प्राणानां वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोप दधाति दशाक्षरा विराड्विराट्छन्दांसं ज्योतिर्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्ताज्योतिरुपास्महे छन्दांसि पशुष्वजिमयुस्तान्बृहत्युदजयत्तस्माद्बारहताः॥८॥

पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दक्षिणत उप दधाति तस्माद्वक्षिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैवासमै पशूनव रुद्धे बृहती छन्दसाः स्वाराज्यं परीयाय यस्यैताः॥९॥

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुप दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाँश्चौ प्राणानां सवीर्यत्वाय मूर्धासि राडिति पुरस्तादुप दधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राणानेवासमै समीचौ दधाति॥१०॥

अश्वमुप पुरस्तादुप बारहता एताश्चतुस्त्रिंशच्च॥—————[२]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्ते ते देवा एता अक्षयास्तोमीया अपश्यन्ता

अन्यथानूच्यान्यथोपादधत् तदसुरा नान्ववायन्ततो देवा अभवन्परासुरा यदक्षयास्तोमीया
अन्यथानूच्यान्यथोपादधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्याशुस्त्रिवृदिति
पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै त्रिवृत्॥११॥

यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति व्योम सप्तदश इति दक्षिणतोऽन्नं वै व्योमान्नं
सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते धरुणं एकविंश इति पश्चात्प्रतिष्ठा
वा एकविंशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त ओजः पञ्चदश
ओज एवात्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तात्॥१२॥

उप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञमुखे वि यातयत्यभिवर्तः सविंश इति दक्षिणतोऽन्नं
वा अभिवर्तोऽन्नं सविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते वर्चो द्वाविंश
इति पश्चाद्यद्विंशतिर्द्वे तेन विराजौ यद्वे प्रतिष्ठा तेन विराजोरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति
तिष्ठति तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात्सुव्यः॥१३॥

हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुप दधाति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री
गायत्री यज्ञमुखम् यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविंश इति दक्षिणतोऽन्नं
वै गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यत ओजस्त्रिणव इति
पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति सम्भरणस्ययोविंश इति॥१४॥

उत्तरतस्तस्मात्सुव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः ऋतुरेकत्रिंश इति पुरस्तादुप दधाति
वाग्वै ऋतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति
दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽधौ
ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नार्कः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः सुवर्गो
वै लोको नार्कः सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥१५॥

वै त्रिवृदिति पुरस्तात्सुव्यस्ययोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च॥ [३]

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्यज्ञमुखं दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म
यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति नृचक्षसाम्भागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवांसो
वै नृचक्षसोऽन्नं धाता जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रं स्पृतं
सप्तदशः स्तोम इत्याहान्नं वै जनित्रम्॥१६॥

अन्नं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणापानावेवास्मिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरतो ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः पञ्चदशः॥१७॥

ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति वसूनाम्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो यज्ञमुखं रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयत्यादित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यतेऽदित्यै भागः॥१८॥

असीति पश्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवन्ती भवति प्रसूत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची सनिः प्रसूता धर्त्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै धर्त्रः॥१९॥

यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति यावानाम्भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्धमासा अयावास्तस्माद्दक्षिणावृत्तो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यत ऋभूनाम्भागोऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय तस्मादिमौ लोकौ समावद्द्वीयौ॥२०॥

यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव भवत्यास्य मुख्यो जायते यस्यान्नवतीर्दक्षिणतोऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात्प्रत्येव तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरतो औजस्व्येव भवत्यास्यौजस्वी जायतेऽर्को वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छ्रुत्तं यदेषा विधा॥२१॥

विधीयतेऽर्क एव तद्वर्कमनु विधीयतेऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्येषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेद सृष्टीरुप दधाति यथासृष्टमेवाव रुद्धे न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन्ता उपादधत ततो वा इदं व्यौच्छद्यस्येता उपधीयन्ते व्यैवास्मा उच्छ्रुत्यथो तम एवाप हते॥२२॥

वै जनित्रं पञ्चदशोऽदित्यै भागो वै धर्त्रः समावद्द्वीयौ विधा ततो वा इदं चतुर्दश च॥४॥

अग्नें जातान्त्र णुंदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपं दधाति जातानेव भ्रातृव्यान्त्र णुंदते सहसा जातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽधी ब्रह्मवर्चसितरः षोडशः स्तोम इत्युत्तरतो ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मात्॥२३॥

उत्तरतोभिप्रयायी जयति वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशो वज्रः षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च भ्रातृव्यान्त्रणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवतीम्मध्य उपं दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मा मुष्मिंल्लोके भवति य एवं वेदेता वा असपत्ना नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्ते॥२४॥

नास्य सपत्नौ भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराजं उत्तमायां चित्यामुपं दधाति विराजमेवोत्तमाम्पशुषुं दधाति तस्मात्पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोपं दधाति सवीर्यत्वायाक्ष्णयोपं दधाति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यानि वै छन्दांसि सुवर्ग्याण्यासन्तेर्देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेनर्षयः॥२५॥

अश्राम्यन्ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसापश्यन्तेभ्य एता इष्टका निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपादधत् ताभिर्वै ते सुवर्गं लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः स्तोमभागैरेवासृजत् यत्॥२६॥

स्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः समभरद्यस्तोमभागा यस्तोमभागा उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा एतां यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यस्तोमभागा यस्तोमभागा उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोपं दधाति सवीर्यत्वाय तिस्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै॥२७॥

उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्त ऋषयोऽसृजत् यन्निचत्वारिंशच्च॥ [५]

रश्मिरित्येवादित्यमसृजत् प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति दिवः संधिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टम्भ इति वृष्टिम्भवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिति वसून्मकेत इति रुद्रान्यसुंदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः पृतनाणाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदंसि युक्तग्रावा॥२८॥

इन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यौहदभिजित्यै ताः प्रजा अपंप्राणा
असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्यन्तेत्यपानं सः सर्प इति चक्षुर्वयोधा इति
श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव
मिथुनमदधात्ताः प्रजा मिथुनी॥२९॥

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सः रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव प्राजनयत्ताः प्रजाः प्रजाता
न प्रत्यतिष्ठन्ता वंसुकोऽसि वेपथ्रिरसि वस्यष्टिरसीत्येवेषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह
वसुकोऽसि वेपथ्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु प्रतिं ष्ठापयति
सात्मान्तरिक्षं रोहति सप्राणोऽमुष्मिँल्लोके प्रतिं तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति य
एवं वेद॥३०॥

युक्तग्रावा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षेन्द्रादंश च॥ [६]

नाक्सद्विर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तन्नाक्सदां नाक्सत्त्वं यन्नाक्सदं उपदधाति
नाक्सद्विरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते
नास्मा अकम्भवति यजमानायतनं वै नाक्सदो यन्नाक्सदं उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः
कुरुते पृष्ठानां वा एतत्तेजः सम्भृतं यन्नाक्सदो यन्नाक्सदः॥३१॥

उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽवं रुद्धे पञ्चचोडा उपं दधात्यप्सरसं एवैनमेता भूता
अमुष्मिँल्लोक उपं शेरेऽथो तनूपानीरवैता यजमानस्य यं द्विष्यात्तमुपदधद्यायेदेताभ्यं एवेनं
देवताभ्यं आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्युत्तरा नाक्सद्व्य उपं दधाति यथा जायामानीयं
गृहेषु निषादयति तादृगेव तत्॥३२॥

पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्पश्चात्प्राची पत्यन्वास्ते स्वयमातृणां च
विकर्णी चौत्तमे उपं दधाति प्राणो वै स्वयमातृणायुर्विकर्णी प्राणं चैवायुश्च
प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात्प्राणश्चायुश्च प्राणानामुत्तमौ नान्यामुत्तरामिष्टकामुपं
दध्याद्यदन्यामुत्तरामिष्टकामुपदध्यात्पशूनाम्॥३३॥

च यजमानस्य च प्राणं चायुश्चापि दध्यात्तस्मान्नान्योत्तरेष्टकोपधेयां स्वयमातृणामुपं
दधात्यसौ वै स्वयमातृणामूमेवोपं धत्तेऽश्वमुपं प्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो
वा अश्वः प्रजापतिर्नैवाग्निं चिनुते स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्तमं अथो सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपदधाति देवानामेव

विक्रान्तिमनु वि क्रमत उत्तरत उपं दधाति तस्मादुत्तरत उपचारोऽग्निर्वायुमती भवति समिद्धौ॥३४॥

सम्भृतं यत्राकसदो यत्राकसदस्तत्पशुनामेपां वै द्वाविंशतिश्च॥ [७]

छन्दांस्युपं दधाति पशवो वै छन्दांसि पशून्वावं रुद्धे छन्दांसि वै देवानां वामम्पशवो वाममेव पशून्वावं रुद्ध एतां ह वै यज्ञर्सेनश्चेत्रियायुणश्चितिं विदां चकार तया वै स पशून्वावरुद्ध यदेतामुपदधाति पशून्वावं रुद्धे गायत्रीः पुरस्तादुपं दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव॥३५॥

मुखतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति त्रिष्टुभ उपं दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो धत्ते जगतीरुपं दधाति जागता वै पशवः पशून्वावं रुद्धेऽनुष्टुभ उपं दधाति प्राणा वा अनुष्टुप्प्राणानामुत्सृष्ट्यै बृहतीरुष्णिहाः पङ्क्तिरक्षरपङ्क्तिरिति विपुरुपाणि छन्दांस्युपं दधाति विपुरुपा वै पशवः पशवः॥३६॥

छन्दांसि विपुरुपानेव पशून्वावं रुद्धे विपुरुपमस्य गृहे दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एव वेदतिच्छन्दसमुपं दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वभिरैवैनं छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्ष्मेवैनं समानानां करोति द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै॥३७॥

तेज एव पशवः पशवो यजमान एकश्च॥ [८]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत्सयुजो नोपदध्याद्देवता अस्याग्निं वृञ्जीरन् यत्सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं चिनुते नाग्निना व्यूध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्रावभिः सन्तत एवमेवैताभिर्ऽग्निः सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव॥३८॥

लोकमैति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उपं दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा देवपुरा एव प्र विंशति नार्तिमाच्छत्यग्निं चिक्यानो विश्वज्योतिष उपं दधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाधत्येता वै देवताः सुवर्ग्यास्ता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमैति॥३९॥

सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च॥ [९]

वृष्टिसनीरुपं दधाति वृष्टिमेवावं रुद्धे यदेकधोपदध्यादेकमृतुं वर्षेदनुपरिहारः सादयति तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति पुरोवातसनिर्सीत्याहेतुद्वे वृष्टौ रूपं रूपेणैव वृष्टिमवं रुद्धे संयानीभिर्वै देवा इमाल्लोकान्स्मरन्त्युस्तथसंयानीनां संयानित्वं यथसंयानीरुपदधाति यथाप्सु नावा संयात्येवम्॥४०॥

एवैताभिर्यजमान इमाल्लोकान्स्मरन् याति प्लवो वा एषोऽग्रेयथसंयानीर्यथसंयानीरुपदधाति प्लवमेवैतमग्नय उपं दधात्युत यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निः हरन्त्यहंत एवास्याग्निरादित्येष्टका उपं दधात्यादित्या वा एतम्भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोत्यादित्याः॥४१॥

एवैनम्भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्यादित्यो रुचमा दत्ते योऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्येष्टका उपदधात्युसावेवास्मिन्नादित्यो रुचं दधाति यथासौ देवानां रोचत एवमेवैष मनुष्याणां रोचते घृतेष्टका उपं दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतमग्नियेणैवेन धाम्ना समर्धयति॥४२॥

अथो तेजसानुपरिहारः सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत स यशंसा व्यर्ध्यत स एता यशोदा अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स यशं आत्मन्धत्त यद्यशोदा उपदधाति यशं एव ताभिर्यजमान आत्मन्धत्ते पञ्चोपं दधाति पाङ्क्तुः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो दधाति॥४३॥

एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्धयत्येकान्नपञ्चाशच्च॥ [१०]

देवासुराः संयन्ता आसन्कनीयांसो देवा आसन्भूयांसोऽसुरास्ते देवा एता इष्टका अपश्यन्ता उपाधत्त भूयस्कृदसीत्येव भूयांसोऽभवन्वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृदसीतीमामंजयन्प्राच्यसीति प्राचीं दिशमंजयन्नुर्ध्वासीत्यमूमंजय सीदित्यन्तरिक्षमंजयन्ततो देवा अभवन्॥४४॥

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकान्जयति भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यप्सुषदंसि श्येनसदसीत्याहेतुद्वे अग्ने रूपं रूपेणैवाग्निमवं रुद्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत आयुष्या उपं दधात्यायुरेव॥४५॥

अस्मिन्धात्यग्ने यत्ते परं हन्नामेत्याहेतुद्वे अग्नेः प्रियं धाम प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति तावेहि सः रभावहा इत्याहु व्यैवेनेन परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्यैध्यग्र इत्याह्वेष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमार्हतव्या उपं दधात्येतद्वा ऋतूनाम्रियं धाम यदृतव्या

ऋतूनामेव प्रियं धामाव रुद्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो वै सुमेकः संवत्सरस्यैव प्रियं धामोपाप्नोति॥४६॥

अभंवन्नायुरेवर्तव्या उप पङ्क्तिं शतिश्च॥ [११]

प्रजापतेरक्ष्यं श्वयत्तत्परापतत्तदश्वोऽभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वन्तद्देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष वै प्रजापतिः सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्व एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य भेषजः सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अंतरन्नापि वा एतेन ब्रह्महृत्यामन्तरन् सर्वम्पाप्मानम्॥४७॥

तरति तरति ब्रह्महृत्या योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं वेदोत्तरं वै तत्प्रजापतेरक्ष्यं श्वयत्तस्मादश्वस्योत्तरतोऽवं दक्षिणतोऽन्येषां पशूनाम्बैतसः कटो भवत्यप्सु योनिर्वा अश्वोऽप्सुजो वैतसः स्व एवैनं योनौ प्रतिं छापयति चतुष्टोमः स्तोमो भवति सरङ्ग वा अश्वस्य सक्थ्यावृहत्तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय॥४८॥

सर्वं पाप्मानमवृहद्वादश च॥ [१२]

देवासुराः तेनर्तव्या रुद्रोऽश्मनृषदे वडुदेनं प्राचीमिति वसोर्धारांमग्निर्देवेभ्यः सुवर्गाय यत्राकूताय छन्दश्चितं पर्वस्व द्वादश॥ [१३] देवासुरा अजायां वै गुमुष्टिः प्रथमो देवयतामेतद्वै छन्दसामृगोत्यष्टौ पञ्चाशच्च॥५८॥ देवासुराः सर्वं जयति॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्ते न व्यजयन्त स एता इन्द्रस्तनूरपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स तनुवमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नेधत्त ततो देवा अभवन्परासुरा यदिन्द्रस्तनूरुपदधाति तनुवमेव ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्तेऽथो सेन्द्रमेवाग्निः सतनुं चिनुते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यः॥१॥

भुवति यज्ञो देवेभ्योऽपाकामुत्तमवरुधं नाशंकुवन्त एता यज्ञतनूरपश्यन्ता उपादधत्
ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत् यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽव रुद्धे
त्रयस्त्रिंशत्मुप दधाति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाव रुद्धेऽथो सात्मानमेवाग्निं
सतनुं चिनुते सात्मानमुष्मिँल्लौके॥२॥

भुवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुप दधाति ज्योतिरेवास्मिन्दधात्येताभिर्वा अग्निश्चितो
ज्वलति ताभिरेवैनं समिन्द्र उभयोरस्मै लोकयोज्योतिर्भवति नक्षत्रेष्टका उप दधात्येतानि
वै दिवो ज्योतींषि तान्येवाव रुद्धे सुकृता वा एतानि ज्योतींषि यन्नक्षत्राणि
तान्येवाप्रोत्यथो अनूकाशमेवैतानि॥३॥

ज्योतींषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै यत्संस्पृष्टा उपदध्याद्वृष्टै लोकमपि
दध्यादवरुषुकः पर्जन्यः स्यादसंस्पृष्टा उप दधाति वृष्टा एव लोकं करोति वरुषुकः
पर्जन्यो भवति पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुप दधाति पश्चादन्याः प्राचीस्तस्मात्प्राचीनानि च
प्रतीचीनानि च नक्षत्राण्या वर्तन्ते॥४॥

भ्रातृव्यो लोक एवेतान्येकचत्वारिंशच्च॥ [१]

ऋतव्या उप दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै द्वंद्वमुप दधाति तस्माद्द्वंद्वमृतवोऽधृतेव वा एषा
यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषा द्वंद्वमन्यासु चितीषूप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या
अन्तःश्लेषणं वा एताश्चित्तीनां यदृतव्या यदृतव्या उपदधाति चितीनां विधृत्या अवकामनूप
दधात्येषा वा अग्रेयोनिः सयोनिम्॥५॥

एवाग्निं चिनुत उवाच ह विश्वामित्रोऽददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता उपधीयान्तै य उ
चैना एवं वेददिति संवत्सरो वा एतम्प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च
पूर्वाश्चितयो भवन्त्यथ षष्ठीं चितिं चिनुते षड्वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति
तिष्ठत्येता वै॥६॥

अधिपत्नीनामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव समानाना भवति यं
द्विष्यात्तमुपदधद्वायेदेताभ्य एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यङ्गिरसः सुवर्ग
लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहन् तद्धिरण्यमभवद्द्विहरण्यश्लकैः
प्रोक्षति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो भेषजमेवास्मै करोति॥७॥

अथो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं लोकमेति साहस्रवता प्रोक्षति

साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या इमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्वित्याह धेनुरेवनाः
कुरुते ता एनं कामदुघा अमुत्रामुष्मिन्नौक उप तिष्ठन्ते॥८॥

सयोनितेता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः स यथा वथ्सो जातः
स्तनम्प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयम्प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं
च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं शमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युं
यजमानो यद्गाम्याणां पशूनाम्॥९॥

पयसा जुहुयाद्गाम्यान्पशूञ्चुर्चापयेद्यदारण्यानामारण्याञ्जर्तिलयवाग्वा वा
जुहुयाद्रवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै
जर्तिलांश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाहुत्यैव जुहोति न
ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः॥१०॥

अजायां घर्मम्प्रासिञ्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णं पराजिहीत सो ऽर्को-
ऽभवत्तदर्कस्याकृत्वमर्कपर्णेन जुहोति सयोनित्वायोद्विष्टं जुहोत्येषा वै रुद्रस्य
दिग्ब्रवायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां जुहोत्यन्त एव रुद्रं निरवदयते
त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्स्मर्मावद्वीर्यान्करोतीत्यग्नें
जुहोति॥११॥

अथेत्यथेयति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति तिस्र उत्तरा
आहुतीर्जुहोति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं शमयति यदनुपरिक्रामं
जुहुयादन्तरवचारिणं रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाहं दिशि रुद्रः कस्यां
वेत्यनुपरिक्राममेव होतव्यमपरिवर्गमेवैनं शमयति॥१२॥

एता वै देवताः सुवर्गा या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति ताभिरेवैनं सुवर्गं
लोकं गमयति यं द्विष्यात्तस्य सञ्चरे पशूनां न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स
आर्तिमार्च्छति॥१३॥

पशूनां यन्तोऽग्नें जुहोत्यपरिवर्गमेवैनं शमयति त्रिंशच्च॥ [३]

अश्मन्तूर्जमिति परि पिश्वति मार्जयत्येवैनमथो तर्पयत्येव स एनं तृप्तो-
ऽक्षुध्यन्नशौचन्नमुष्मिन्नौक उप तिष्ठते तृप्यति प्रजयां पशुभिर्य एवं वेद तां न इषमूर्जं
धत्त मरुतः सःरराणा इत्याहान्नं वा ऊर्गन्नम्मरुतोऽन्नमेवाव रुद्धेऽश्मन्स्ते क्षुदमुं ते
शुक॥१४॥

ऋच्छतु यं द्विष्म इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा च शुचा चार्पयति त्रिः
परिपिश्वन्पर्येति त्रिवृद्धा अग्निर्वाग्नेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति त्रिः पुनः पर्येति
षट्त्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयत्यपां वा एतत्पुष्पं यद्वैतसो-
ऽपाम्॥१५॥

शरोऽवका वेतसशाखया चावकाभिश्च वि कर्षत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य
शुचं शमयति यो वा अग्निं चितम्प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तं शुचा प्रदहो
मण्डूकेन वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नारण्येषु
तमेव शुचापयत्यष्टाभिर्वि कर्षति॥१६॥

अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्वाग्नेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति पावकवतीभिरन्नं वै
पावकोऽन्नैनेवास्य शुचं शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनम् कार्ष्णीं
उपानहावुपं मुञ्चते ब्रह्मणेव मृत्योरन्तर्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽन्यां
नान्तः॥१७॥

एव मृत्योर्धत्तेऽवान्नाद्यं रुद्धे नमस्ते हरंसे शोचिष इत्याह नमस्कृत्य हि
वसीयाः समुपचरन्त्यन्यं तं अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचापयति
पावको अस्मभ्यं शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुद्धे द्वाभ्यामधि क्रामति
प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्यां शान्त्यै॥१८॥

शुग्वैतसोऽपामष्टाभिर्विकर्षति नान्तरेकान्नपञ्चाशच्च॥ [४]

नृपदे वडिति व्याघारयति पङ्क्याहुत्या यज्ञमुखमा रभतेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या
पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यद्वषट्कुर्याद्यातयामास्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रक्षांसि
यज्ञं हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञं
रक्षांसि घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवाः॥१९॥

अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्प्रीणाति ये देवा देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति हुतादश्चैव देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते यजमानम्प्रीणन्ति दध्नेव हुतादः प्रीणाति मधुषाहुतादो ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्ध्यारण्यम्मधु यद्ध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुद्धे शुमुष्टिनावोक्षति प्राजापत्यः॥२०॥

वै शुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यपरिवर्गमेवैनान्प्रीणाति वि वा एष प्राणैः प्रजयां पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रः॥२१॥

हुतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्स एतामग्नयेऽनीकवत् आहुतिमपश्यत्तामजुहोत्तस्याग्निरीकवान्त्स भागधेयेन प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यत यदग्नयेऽनीकवत् आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्त्सवेन भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत चिरम्पाप्मनः॥२२॥

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥२३॥

देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारिंशच्च॥ [५]

उदेनमुत्तरां न्येति समिध आ दधाति यथा जनं यतेऽवसं करोति तादृगेव तत्तिष्ठ आ दधाति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः॥२४॥

एवैनमुद्यच्छतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवेनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवेनं समर्धयति पञ्च दिशो देवीर्यज्ञमवन्तु देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनुं प्रच्यवतेऽपामिति दुर्मतिम्बार्धमाना इत्याह रक्षसामपहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो वै रायस्पोषः॥२५॥

पशूनेवाव रुद्धे पङ्क्तिरहरति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं हरति द्वे परिगृह्यवती

भवतो रक्षसामपंहत्यै सूर्यरश्मिरहरिकेशः पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुद्धे देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तैः प्रति॥२६॥

असुरानजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो होतान्वाहाप्रत्यैव तेन यजमानो भ्रातृव्याञ्जयत्यथो अनभिजितमेवाभि जयति दशर्चम्भवति दशाक्षरा विराड्विराजेमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यसदिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवाग्नीध्रमाग्नीध्रे॥२७॥

अश्मानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष दिवो मध्यं आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते मध्यं दिवो निहितः पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृथ्यन्नमेवाव रुद्धे चतसृभिरा पुच्छादिति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानां सत्पतिम्पतिम्॥२८॥

इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे सुम्रहूर्यज्ञो देवा आ च वक्षदित्याह प्रजा वै पशवः सुम्रं प्रजामेव पशूनात्मन्धते यक्षदग्निर्देवो देवा आ च वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै वाजस्य मा प्रसवेनोद्गमभेणोदग्मभेदित्याहासौ वा आदित्य उद्यनुद्गम एष निम्रोचन्निग्राभो ब्रह्मणैवात्मानमुद्गृह्णाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि गृह्णाति॥२९॥

प्राणैः पोषोऽप्रत्याग्नीध्रे पतिमेष दशं च॥ [६]

प्राचीमनुं प्रदिशम्प्रेहिं विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्स्वमारोहति सुवर्यन्तो नापैक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यग्रे प्रेहि॥३०॥

प्रथमो देवयुतामित्याहोभयैष्वेवैतया देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति पञ्चभिरधिं कामति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्गं लोकमेति नक्तोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे सहस्राक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव॥३१॥

रुद्धे दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं स्वयमातृणायाम् जुहोत्यूर्गै दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृणामुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतोऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्तिः सादयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति प्रेद्धो अग्रे दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा

दधात्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म॥३२॥

वै देवा असुराणां शततरहाः स्तुहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति स्तुत्या अछम्बद्वारं विधेम ते परमे जन्मन्नग्र इति वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुन्दे ताः सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीः शान्त्या अग्निर्वा ह वा अग्निचितं दुहेऽग्निचिद्वाग्निं दुहे ताम्॥३३॥

सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्वं एव श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मैनः स दुहे यदेतया समिधमादधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे सप्त तै अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य साप्तानि प्रीणाति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेः॥३४॥

आस्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स दिशोऽनु प्राविशञ्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमव रुन्दे दध्ना पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षात्॥३५॥

एव वैश्वानरमव रुन्दे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्तिः सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानरो विष्मरुतो वैश्वानरः हुत्वा मारुताञ्जुहोति राष्ट्र एव विशमनुं बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्या श्रावयत्युपांशु मारुताञ्जुहोति तस्माद्भ्राष्ट्रं विशमतिं वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव रुन्दे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव रुन्दे गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति॥३६॥

अग्ने प्रेह्यवं स्म दुहे तां प्रजापतेः साक्षान्मनुष्यविशमेकविंशतिश्च॥ [७]

वसोर्धारां जुहोति वसोर्मै धारासदिति वा एषा हूयते घृतस्य वा एनमेषा धारामुष्मिन्लोकं पिबन्मानोप तिष्ठत आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्देऽथो कामा वै वसोर्धारा कामानेवाव रुन्दे यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं वि॥३७॥

छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यं विच्छिनत्ति यं कामयेत

प्राणानस्यान्नाद्यः सं तनुयामिति सन्ततां तस्य जुहुयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यः सं तनोति
द्वादश द्वादशानि जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्देऽन्नं च
मेऽक्षुच्च म इत्याहैतद्वै॥३८॥

अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमव रुन्देऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य
योनिः सयोन्येवान्नमव रुन्देऽर्धेन्द्राणि जुहोति देवता एवाव रुन्दे यत्सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति
तस्मादिन्द्रो देवतानामभूयिष्ठभाक्तं इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति यज्ञायुधानि
जुहोति यज्ञः॥३९॥

वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्देऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपं रूपेणैव यज्ञमव रुन्दे-
ऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहैतद्वै
ब्रह्मवर्चसस्य रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्द ऋक् मे सामं च म इत्याह॥४०॥

एतद्वै छन्दसा रूपं रूपेणैव छन्दास्यव रुन्दे गर्भाश्च मे वत्साश्च म इत्याहैतद्वै
पशूना रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्दे कल्पाञ्जुहोत्यकृतस्य कृत्यै युग्मदयुजे जुहोति
मिथुनत्वार्योत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एका च मे तिस्रश्च म इत्याह देवछन्दसं वा
एका च तिस्रश्च॥४१॥

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं चाव रुन्द आ
त्रयस्त्रिंशतो जुहोति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाव रुन्द आष्टाचत्वारिंशतो
जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्दे वाजंश्च
प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥४२॥

वि वै यज्ञः सामं च म इत्याह च तिस्रश्चैकात्रपञ्चाशच्च॥ [८]

अग्निर्देवेभ्योऽपौक्रामद्वाग्धेयमिच्छमानस्तं देवा अब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो
वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यमेव वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयं
जुह्वति यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्वाग्धेयं समर्धयत्यथो अभिषेक एवास्य स
चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्त॥४३॥

आरण्या उभर्यौषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धा औदुम्बरेण
स्रुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जैवास्मा ऊर्जमन्नमव रुन्देऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तो-

ऽग्निचिन्मनुष्याणान्तस्मादग्निचिद्वर्षति न धावेदवरुद्धः ह्यस्यान्मन्त्रमिव खलु वै वर्षं यद्वावेदन्नाद्यद्वावेदुपावर्तेतान्नाद्यमेवाभिः॥४४॥

उपावर्तते नक्तोपासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा जुहोत्यह्नेवास्मै रात्रिम्प दापयति रात्रियाहंरहोरात्रे एवास्मै प्रते काममन्त्राद्यं दुहाते राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुद्धे षड्भिर्जुहोति षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत् इति रथमुखे पञ्चाहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रैणैव दिशः॥४५॥

अभि जयत्यग्निचितः ह वा अमुष्मिँल्लोके वातोऽभि पवते वातनामानि जुहोत्यभ्येनममुष्मिँल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुद्धे समुद्रोऽसि नभस्वानित्याहेतद्वै वातस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुद्धेऽञ्जलिना जुहोति न ह्येतेषामन्यथाहुतिरवकल्पते॥४६॥

ओषधयः सप्ताभि दिशोऽन्यथा द्वे च॥ [९]

सुवर्गाय वै लोकाय देवर्थो युज्यते यत्राकृताय मनुष्यरथ एष खलु वै देवर्थो यदग्निरग्निं युनज्मि शवसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनं स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति यथ्सर्वाभिः पञ्चभिर्युञ्ज्याद्युक्तोऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनैऽभि मृशति त्रिवृत्॥४७॥

वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथानसि युक्त आधीयत एवमेव तत्प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि यज्ञायज्ञिर्यस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव यज्ञस्तमन्ततोऽन्वारोहति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या एक्याप्रस्तुतम्भवत्यथ॥४८॥

अभि मृशत्युपैनुमुत्तरो यज्ञो नमत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरव कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहुतिं जुहोति सर्वति वै सा ताः सर्वन्तीं यज्ञोऽनु परा भवति यज्ञं यजमानो यत्पुनश्चितिं चिनुत आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति॥४९॥

न यज्ञः पराभवति न यजमानोऽष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रेणैवेनं छन्दसा चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन यद्वादश जागतेन छन्दोभिरेवैनं चिनुते नपात्को वै नामैषोऽग्निर्यत्पुनश्चितिर्य एवं विद्वान्पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति यथा वै पुनराधेयं

एवमुपुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न॥५०॥

ऋध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नर्ध्नोति स पुनश्चितिं चिनुते यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्या अथो खल्वाहुर्न चैतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्रः सुसम्बोधयति तादृगेव तदथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयाः सम्भागधेयेन बोधयति तादृगेव तन्मनुरग्निमचिनुत तेन नार्ध्नोत्स एतामुपुनश्चितिमपश्यत्तामचिनुत तया वै स आर्ध्नोद्यत्पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धौ॥५१॥

त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत सप्तदश च॥ [१०]

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि पशुमानेव भवति श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वर्यसाम्पतिष्ठः श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकम्पतति कङ्कचितं चिन्वीत यः कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिल्लोके स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिल्लोके भवत्यलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान्॥५२॥

एव भ्रातृव्यानुदत उभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्र जातान्भ्रातृव्यानुदेयं प्रतिजनिष्यमाणानिति प्रैव जातान्भ्रातृव्यानुदते प्रति जनिष्यमाणान्त्रयचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे वा अन्नम्प्रियते सयोन्येवान्नमव रुद्धे समूह्यं चिन्वीत पशुकामः पशुमानेव भवति॥५३॥

परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति श्मशानचितं चिन्वीत यः कामयेत पितृलोकं ऋध्न्यामिति पितृलोक एवर्ध्नोति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धताः स एता जमदग्निर्विह्व्या अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमववृद्धं यद्विह्व्या उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे होतुर्धिष्णियं उपं दधाति यजमानायतनं वै॥५४॥

होता स्व एवास्मां आयतन इन्द्रियं वीर्यमव रुद्धे द्वादशोपं दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुद्धेऽष्टावष्टावन्त्येषु धिष्णियेषूपं दधात्यष्टाशपाः पशवः पशूनेवाव रुद्धे षण्माजर्जालीये षड्वा ऋतवः ऋतवः खलु वै देवाः पितरं ऋतूनेव

देवान्पितृन्प्रीणाति॥५॥

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशच्च॥ [११]

पवंस्व वाजसातय इत्यनुष्टुप्प्रतिपद्वति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो गायत्रियो यत्तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादः श्वस्त्रिभिस्तिष्ठः स्तिष्ठति यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वाश्चतुरः पदः प्रतिदधत्पलायते परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुक्परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवेनं परमतां गमयत्येकविंशमहर्भवति॥५६॥

यस्मिन्नश्वं आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रयं इमे लोका असावादित्य एकविंश एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादधोति शक्रयः पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्ये वा एते पशव आ लभ्यन्त उतेव ग्राम्या उतेवारण्या यच्छक्रयः पृष्ठम्भवन्त्यश्वस्य सर्वत्वाय पार्थुरश्मम्ब्रह्मसामम्भवति रश्मिना वा अश्वः॥५७॥

यत ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोर्त्यार्थुरश्मम्ब्रह्मसामम्भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै सङ्कृत्यच्छावाकसामम्भवत्युत्सन्नयज्ञो वा एष यदश्वमेधः कस्तद्वेदेत्याहुर्यदि सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति यत्सङ्कृत्यच्छावाकसामम्भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वस्यात्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाप्रोति सर्वं जयति॥५८॥

अहर्भवति वा अश्वोऽहर्भवति दशं च॥ [१२]

यदेकैः प्रजापतिः प्रेणानु यजुषापो विश्वकर्माश्च आ याहि सुवर्गाय वज्रो गायत्रेणाग्रं उदधे समीचीन्द्राय मयुरपां बलाय पुरुषमृगः सौरी पृषतः शका रुरुरलजः सुपर्ण आग्नेयोऽश्वोऽग्नयेऽनीकवते चतुर्विंशतिः॥ [१३] यदेकैः स पापीयानेतद्वा अग्नेर्धनुस्तद्देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा अपां नप्रेऽश्वस्तूपरो द्विषष्टिः॥६२॥ यदेकैः नैकशितिपात्येत्वं॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

यदेकेन सङ्स्थापयति यज्ञस्य सन्तत्या अविच्छेदायैन्द्राः पशवो ये मुक्करा यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्य आलभ्यन्ते देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभौ याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया यत्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धौ न देवताभ्यः समदं दधाति वायवे नियुत्वन्ते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेवायुस्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियङ्वायुः॥१॥

वातिं तद्रियङ्मुग्निर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति यन्न नियुत्वन्ते स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वन्ते भवति यजमानस्यानुन्मादाय वायुमतीं श्वेतवती याज्यानुवाक्ये भवतः सतेजस्त्वायं हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याधारमा धारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वाय सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनाम्रत्या लभ्यते यच्छ्रुणुस्तत्॥२॥

पुरुषाणां रूपम् यत्तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्ववां यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानां वायुर्वै पशूनाम्रियं धाम् यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः पशव उपा तिष्ठन्ते वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुयद्वायव्यं कुर्यात्प्रजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं कुर्याद्वायोः॥३॥

इयाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोनैति यत्प्राजापत्यः पुरोडाशो भवति तेन प्राजापतेनैति यद्वादशकपालस्तेन वैश्वानरात्रैत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीक्षिष्यमाणोऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चारभतेऽग्निरवमो देवतानां विष्णुः परमो यदाग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति देवताः॥४॥

एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽवं रुद्धे पुरोडाशेन वै देवा अमुष्मिँल्लोक आर्धुवं चरुणास्मिन् यः कामयेतामुष्मिँल्लोकं ऋधुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोकं ऋधोति यदष्टाकपालस्तेनाग्नेयो यत्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्धौ यः कामयेतास्मिँल्लोकं ऋधुयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्घृतं विष्णोस्तण्डुलास्तस्मात्॥५॥

चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोकं ऋधोत्यादित्यो भवतीत्यं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाधि यज्ञं तनुते यो वै संवत्सरमुख्यमभृत्वाग्निं चिनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते

तादृगेव तदार्तिमार्च्छद्वैश्वानरं द्वादशकपालम् पुरस्तान्निर्वपेत्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यथा संवत्सरमाप्त्वा॥६॥

काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमाप्त्वा काल आगतेऽग्निं चिनुते नार्तिमार्च्छत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमव रुद्धे त्रीण्येतानि हवींषि भवन्ति त्रयं इमे लोका एषां लोकानां रोहाय॥७॥

यद्रियङ्गायुर्यच्छ्रुणस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादाप्त्वाष्टात्रिंशच्च॥ [१]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानु प्राविशत्ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशंक्रोत्सौऽब्रवीदृध्रवदित्स यो मेतः पुनः सञ्चिनवदिति तं देवाः समचिन्वन्ततो वै त आर्ध्वन् यत्समचिन्वन्तच्चित्यस्य चित्यत्वम् य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्नोत्येव कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुरग्नियान्॥८॥

असानीति वा अग्निश्चीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्देवा मां वेदन्निति वा अग्निश्चीयते विदुरेन देवाः कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्गृह्यंसानीति वा अग्निश्चीयते गृह्येव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः पशुमानंसानीति वा अग्निः॥९॥

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः सप्त मा पुरुषा उपं जीवानिति वा अग्निश्चीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यं च आत्मा संसप्त एतावन्त एवैनममुष्मिँल्लौकं उपं जीवन्ति प्रजापतिरग्निर्मचिकीषत् तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चैष्यसेति मा धक्ष्यति सा त्वातिदह्यमाना वि धविष्ये॥१०॥

स पापीयान्भविष्यसीति सौऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि यथा त्वा नातिधक्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदग्निं मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत् संवत्सरमभिभस्ततो वै स प्राजायत तस्मात्संवत्सरमभ्यः प्रैव जायते तं वसवोऽब्रुवन् त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रायच्छुतं त्रीण्यहान्यविभरुस्तेन॥१२॥

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्त्र्यहमभ्यः प्रैव जायते तान्नुद्रा अब्रुवन्

यूयमंजनिद्वं वयं प्र जायामहा इति तं रुद्रेभ्यः प्रायच्छन्तं षडहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्षडहम्भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन् यूयमंजनिद्वं वयं ॥१३॥

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छन्तं द्वादशाहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्माद्द्वादशाहम्भार्यः प्रैव जायते तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखां सहस्रतमीं य एवमुख्यं साहस्रं वेदं प्र सहस्रं पशूनांप्रोति ॥१४॥

अग्निवान्यंशुमानं सानीति वा अग्निर्धविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद तेन तानादित्या अब्रुवन् यूयमंजनिद्वं वयश्चत्वारिंशच्च ॥ [२]

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैतरहिं यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्रे युक्ष्वा हि ये तवं युक्ष्वा हि देवहूतमा इत्युखायां जुहोति तेनैवेनाम्पुनः प्र युक्ते तेनायातयाम्नी यो वा अग्निं योगं आगते युनक्ति युक्ते युञ्जानेष्वग्ने ॥१५॥

युक्ष्वा हि ये तवं युक्ष्वा हि देवहूतमा इत्याहेष वा अग्रेर्योगस्तेनैवेन युनक्ति युक्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनो वदन्ति न्यङ्कुश्रिश्चेतव्या (३) उत्ताना (३) इति वयसां वा एष प्रतिमयां चीयते यदग्निर्यन्यंश्च चिनुयात्पृष्टित एनमाहुतय ऋच्छेयुर्दुत्तानं न पतितुं शक्नुयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानम् ॥१६॥

पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवेनमाहुतय ऋच्छन्ति नोत्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन्निति दधाति द्विजुहोति द्वे हि चक्षुषी समान्या जुहोति समानं हि चक्षुः समृद्धौ देवासुराः संयत्ता आसन्ते वामं वसु सं न्यदधत् तद्देवा वामभृतावृजत् तद्वामभृतौ वामभृत्त्वं यद्वामभृतमुपदधाति वाममेव तया वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे हिरण्यमूर्ध्नी भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योतिर्पैवास्य ज्योतिर्वामं वृद्धे द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै ॥१७॥

युञ्जानेष्वग्ने प्राचीनमुत्तानं वामभृतश्चतुर्विंशतिश्च ॥ [३]

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन्ता अग्निरभ्यध्यायत्ताः समंभवत्तस्य रेतः परापतत्तदियमंभवद्यद्वितीयम्परापतत्तदसावंभवदियं वै विराडसौ स्वराड्यद्विराजावुपदधातीमे

एवोपं धत्ते यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत्र जायते ता ओषधयः॥१८॥

वीरुधौ भवन्ति ता अग्निरिति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामुभे उप दध्यादिमे एवासमै समीची रेतः सिञ्चतो यः सित्करेताः स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप दध्यादुत्तमायामन्याः रेत एवास्यं सित्तमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति संवत्सरं न कम्॥१९॥

च न प्रत्यवरोहेत्र हीमे कं च न प्रत्यवरोहंतस्तदेनयोर्व्रतं यो वा अपंशीर्षाणमुग्निं चिनुतेऽपंशीर्षामुष्मिल्लौके भवति यः सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लौके भवति चितिं जुहोमि मनसा धृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृधः समुद्रस्य वयुनस्य पत्नं जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यः हविरिति स्वयमातृणामुपधाय जुहोति॥२०॥

एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते सशीर्षामुष्मिल्लौके भवति य एवं वेद सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तस्य यदयथापूर्वं क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तथसुवर्ग्योऽग्निश्चितिमुपधायामि मृशेच्चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वान्पृष्ठेवं वीता वृजिना च मर्तात्रये च नः स्वपत्याय देव दिति च रास्वादितिमुरुष्येति यथापूर्वमेवेनामुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति॥२१॥

ओषधयः कञ्जुहोति स्वपत्यायाष्टादश च॥ [४]

विश्वकर्मा दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै नमः प्रजापती रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशाम्पतिः स नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै नमः एता वै देवता एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यः पंशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्यं एव देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनः॥२२॥

वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून् दधाति शुचारण्यानर्पयति किं तत् उच्छिषतीति यद्विरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं नैव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयापानस्तृतीयानु प्राण्योत्पथमाः स्वयमातृणामुपधाय प्राणेनैव प्राणः समर्धयति व्यन्यात्॥२३॥

द्वितीयामुपधाय व्यानेनैव व्यानः समर्धयत्यपान्यात्तृतीयांमुपधायापानेनैवापानः

समर्धयत्यथौ प्राणैरेवैनं५ समिन्दे भूर्भुवः सुवृरिति स्वयमातृणा उपं दधातीमे वै लोकाः
स्वयमातृणा एताभिः खलु वै व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिः
स्वयमातृणा उपदधातीमानेव लोकानुपधायेषु॥२४॥

लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय व्यानायापानाय वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तया
देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमजिगा५सन्तेन पतितुं
नाशंक्रुवन्त एताश्चतस्रः स्वयमातृणा अपश्यन्ता दिक्षूपादधत तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्गं
लोकमायन्यच्चतस्रः स्वयमातृणा दिक्षूपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव तदग्निना यजमानः सुवर्गं
लोकमेति॥२५॥

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च॥—————[५]

अग्र आ याहि वीतय इत्याहाहृतैवेनमग्निं दूतं वृणीमह इत्याह हृत्वैवेन वृणीते-
ऽग्निनाग्निः समिध्यत इत्याह समिन्द एवेनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिन्द एवास्मिन्निन्द्रियं
दधात्यग्नेः स्तोमम्मनामह इत्याह मनुत एवेनमेतानि वा अहा५ रूपाणि॥२६॥

अन्वहमेवेनं चिनुतेऽवाहा५ रूपाणि रुन्दे ब्रह्मवादिनो वदन्ति
कस्मात्सत्याद्यातयाग्नीरन्या इष्टका अयातयाग्नी लोकं पृणेत्यैन्द्राग्नी हि बारहस्पत्येति
ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानाम्बृहस्पतिश्चायातयामानोऽनुचरवती भवत्यजामित्वायानुष्टुभानुं
चरत्यात्मा वै लोकं पृणा प्राणोऽनुष्टुप्तस्मात्प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु चरति ता अस्य
सूददोहसः॥२७॥

इत्याह तस्मात्पुरुषिपरुषि रसः सोमं५ श्रीणन्ति पृश्नय इत्याहात्रं वै पृश्यन्नमेवाव
रुन्देऽर्को वा अग्निर्कोऽन्नमन्नमेवाव रुन्दे जन्म देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव
इत्याहेमानेवासमै लोकां ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव
तिष्ठति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्याहेषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव
तिष्ठति॥२८॥

रूपाणि सूददोहसस्तया षोडश च॥—————[६]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी यदग्नावेकादशिनीमिनुयाद्वज्रैणेन५
सुवर्गाल्लोकादन्तर्दध्याद्यत्र मिनुयात्स्वरुभिः पशून्व्यर्धयेदेकयूपमिमिनोति नैनं वज्रैण

सुवर्गाल्लोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून्यर्धयति वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्धयते
योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिया॥२९॥

ऋचाक्रमणम्प्रतीष्टकामुपं दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य
तिस्रः शरव्याः प्रतीचीं तिरश्चनूचीं ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा
तिसृधन्वमयाचितम्ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्यं एव नमस्करोत्यथो ताभ्यं एवात्मानं निष्क्रीणीते
यत्तै रुद्र पुरः॥३०॥

धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि यत्तै रुद्र दक्षिणा
धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि यत्तै रुद्र पश्चाद्धनुस्तद्वातो
अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत्तै रुद्रोत्तराद्धनुस्तत्॥३१॥

वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि यत्तै रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो
अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा
व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवं वा एष एतर्हि सञ्चितमेतैरुपं तिष्ठते नमस्कारैरेवेन शमयति
यैऽग्नयः॥३२॥

पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो जीवातवे सुवा आपं
त्वाग्ने मनसापं त्वाग्ने तपसापं त्वाग्ने दीक्षयापं त्वाग्ने उपसद्भिरापं त्वाग्ने सुत्ययापं
त्वाग्ने दक्षिणाभिरापं त्वाग्नेऽवभृथेनापं त्वाग्ने वशयापं त्वाग्ने स्वगाकारेणेत्याहेषा वा
अग्नेराप्तिस्तयैवेनमाप्नोति॥३३॥

ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्धनुस्तदग्नयं आहाष्टौ च॥ [७]

गायत्रेण पुरस्तादुपं तिष्ठते प्राणमेवास्मिन्दधाति बृहद्रथन्तराभ्यां पक्षावोजं
एवास्मिन्दधात्यृतुस्थायज्ञायज्ञियेन पुच्छंमृतुष्वेव प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुपं तिष्ठते तेजो
वै पृष्ठानि तेजं एवास्मिन्दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्मत्तं
वारवन्तीयेनावारयत् तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वञ् श्यैतेन श्येती अंकुरुत् तच्छैतस्य
श्यैतत्वम्॥३४॥

यद्वारवन्तीयेनोपतिष्ठते वारयत् एवेन श्यैतेन श्येती कुरुते प्रजापतेरहदयेनापिपक्षमप्रत्युप
तिष्ठते प्रेमाणमेवास्य गच्छति प्राच्यां त्वा दिशा सांदयामि गायत्रेण छन्दसाग्निना
देवतयाग्नेः शीर्ष्णाग्नेः शिर् उपं दधामि दक्षिणया त्वा दिशा सांदयामि त्रैष्टुभेन

छन्दसेन्द्रेण देवतयाग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधामि प्रतीच्यां त्वा दिशा सादयामि॥३५॥

जागतेन छन्दसा सवित्रा देवतयाग्नेः पुच्छेनाग्नेः पुच्छमुप दधाम्युदीच्या त्वा दिशा सादयाम्यानुष्टुभेन छन्दसा मित्रावरुणाभ्यां देवतयाग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधाम्यूर्ध्वयां त्वा दिशा सादयामि पाङ्केन छन्दसा बृहस्पतिना देवतयाग्नेः पृष्ठेनाग्नेः पृष्ठमुप दधामि यो वा अपात्मानमग्निं चिनुतेऽपात्तामुष्मिँल्लोके भवति यः सात्मानं चिनुते सात्तामुष्मिँल्लोके भवत्यात्मेष्टका उपं दधात्येष वा अग्नेरात्मा सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्तामुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेद॥३६॥

श्येत्त्वं प्रतीच्यां त्वा दिशा सादयामि यः सात्मानञ्चिनुते द्वाविंशतिश्च॥ [८]

अग्रं उदधे या त इषुर्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो भूयास्माग्ने दुध्र गह्व किंशिल वन्य या त इषुर्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो भूयास् पञ्च वा एतैऽग्नयो यच्चितय उदधिरेव नाम प्रथमो दुध्रः॥३७॥

द्वितीयो गह्वस्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनञ्छमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युं यजमानो वाङ्ग आसन्नसोः प्राणाऽक्ष्योश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रम्बाहुवोर्बलमूरुवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः॥३८॥

तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरप वा एतस्मात्प्राणाः क्रांमन्ति योऽग्निं चिन्नन्धिक्रामति वाङ्ग आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणानेवात्मन्यत्ते यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वाहुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्भागाः॥३९॥

अन्ये शतरुद्रीयं हुत्वा गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा चरमायामिष्टकायां नि दध्याद्भागधेयेनैवैनं शमयति तस्य त्वे शतरुद्रीयं हुतमित्याहुयस्यैतद्ग्नौ क्रियत इति वसंवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु पितरंस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वेर्देवैः पश्चात्पान्तु द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्नृत्तरतः पातु॥४०॥

देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्ठाच्च पान्तु न वा एतेन पूतो न मेध्यो

न प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोक्षति यत्सञ्चितमाज्येन प्रोक्षति तेन पूतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः ॥ ४१ ॥

दुध्रस्तनूरहुविर्भागाः पातु द्वात्रिंशच्च ॥ [९]

समीची नामांसि प्राची दित्तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्योज्ज्विनी नामांसि दक्षिणा दित्तस्यास्त इन्द्रोऽधिपतिः पृदांकुः प्राची नामांसि प्रतीची दित्तस्यास्ते ॥ ४२ ॥

सोमोऽधिपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची दित्तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजिरधिपत्नी नामांसि बृहती दित्तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो वशिनी नामासीयं दित्तस्यास्ते यमोऽधिपतिः कल्माषंघ्रीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च ॥ ४३ ॥

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्निं चित् रक्षन्ति ताभ्यो यदाहुतीं जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयैर्नैवैनाञ्छमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवः सलिलो निलिम्पा नाम ॥ ४४ ॥

स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व इषवः सगरो वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहाः स्वप्नो व इषवो गह्वरोऽवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषवः समुद्रोऽधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरि गृहा वर्षं व इषवोऽवस्वान्क्रव्या नाम स्थ पार्थिवास्तेषां व इह गृहाः ॥ ४५ ॥

अत्र व इषवो निमिषो वातनामन्तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि हुतादो वा अन्ये देवा अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्ग्रीणाति दध्ना मधुमिश्रेणैता आहुतीर्जुहोति भागधेयैर्नैवैनाग्नीणात्यथो खल्वाहुरिष्टका वै देवा अहुताद इति ॥ ४६ ॥

अनुपरिक्रामं जुहोत्यपरिवर्गमेवैनाग्नीणातीमं स्तनमूर्जस्वन्तं धयापाम्प्रप्यातमग्रे सरिरस्य मध्ये। उथ्सं जुषस्व मधुमन्तमूर्वं समुद्रियं सदनमा विशस्वा यो वा अग्निम्रयुज्य न विमुञ्चति यथाश्चो युक्तोऽविमुच्यमानः क्षुध्यन्पराभवत्येवमस्याग्निः परां

भवति तं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा लूक्षः॥४७॥

भुवतीम् ५ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्याज्यस्य पूर्णां ५ सुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च न सुधाय ५ ह वै वाजी सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत्प्रीणाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति॥४८॥

प्रतीची दित्तस्यांस्ते द्विष्मो यश्च निलिम्पा नामेह गृहा इति लूक्षो वसीयान्भवति॥[१०]

इन्द्राय राज्ञे सूकरो वरुणाय राज्ञे कृष्णो यमाय राज्ञे ऋश्यं ऋषभाय राज्ञे गवयः शार्दूलाय राज्ञे गौरः पुरुषराजाय मर्कटः क्षिप्रश्येनस्य वर्तिका नीलगोः क्रिमिः सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गः सिन्धोः शिशुमारो हिमवतो हस्ती॥४९॥

इन्द्रायाष्टाविंशतिः॥ _____[११]

मयुः प्राजापत्य ऊलो हलीक्ष्णो वृषदंशस्ते धातुः सरस्वत्यै शारिः श्येता पुरुषवाग्सरस्वते शुक्रः श्येतः पुरुषवागारण्योऽजो नकुलः शका ते पौष्णा वाचे क्रौञ्चः॥५०॥

मयुस्त्रयोविंशतिः॥ _____[१२]

अपां नत्रे जषो नाक्रो मकरः कुलीकयस्तेऽकूपारस्य वाचे पैङ्गराजो भगाय कुपीतक आती वाहसो दर्विदा ते वायव्या दिग्भ्यश्चक्रवाकः॥५१॥

अपामेकान्नविंशतिः॥ _____[१३]

बलायाजगर आखुः सृजया शयण्डकस्ते मैत्रा मृत्यवेऽसितो मन्यवे स्वजः कुम्भीनसः पुष्करसादो लोहिताहिस्ते त्वाष्ट्राः प्रतिश्रुत्कायै वाहसः॥५२॥

_____ [१४]

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनामेण्यहे कृष्णो रात्रिये पिकः श्विङ्गा नीलशीर्ष्णी तेऽर्यम्णे धातुः कत्कटः॥५३॥

_____ [१५]

सौरी बलाकश्यो मयूरः श्येनस्ते गन्धर्वाणां वसूनां कपिञ्जलो रुद्राणां तित्तिरी

रोहि॒त्कुण्ड॑णा॒र्ची गो॒ल॒त्ति॒का ता अ॒प्स॒रसा॒मर॑णाय॒ सृम॒रः॥५४॥

[१६]

पृ॒ष॒तो वै॑श्वदेवः पि॒त्वो न्य॒ङ्कुः क॒श॒स्तेऽनु॑मत्या॒ अन्य॑वा॒पोऽर्ध॑मा॒साना॑म्मा॒सां क॒श्यपः॑
क॒रि॒यः कु॒टरु॑र्दा॒त्यौह॑स्ते सि॒नीवा॒ल्यै बृ॒ह॒स्प॒तये॑ शि॒त्पु॒टः॥५५॥

[१७]

शका॑ भौमी पा॒त्रः क॒शो मा॒न्थी॒लव॑स्ते पि॒तृणा॑मृ॒तूनां॑ जह॑का संव॒त्स॒राय॒ लोपा॑
क॒पोत॑ उ॒लूकः॑ श॒शस्ते॑ नैर्ऋ॒ताः कृ॒क॒वाकुः॑ सावि॒त्रः॥५६॥

[१८]

बला॑य पुरुष॒मृगः॑ सौरी पृ॒ष॒तः शका॑ष्टाद॒शाष्टा॑द॒शः॥
रुरू॑ रौ॒द्रः कृ॒क॒ला॒सः श॒कुनिः॑ पि॒प्प॒का ते श॑र॒व्या॒यै हरि॑णो मा॒रुतो॑ ब्रह्म॒णे
शा॒र्गि॒स्तर॑क्षः कृ॒ष्णः श्वा च॑तु॒रक्षो॑ गर्द॒भस्त॑ इ॒तर॑ज॒नाना॑म॒ग्नये॑ धृ॒ङ्गा॥५७॥

[१९]

रुरु॑र्वि॒श॒तिः॥
अ॒ल॒ज आ॑न्तरि॒क्ष उ॒द्रो म॒द्गुः प्ल॒वस्ते॑ऽपाम॒र्दित्यै॑ ह॒स॒साचि॑रिन्द्रा॒ण्यै की॒र्शा गृ॒ध्रः
शि॒ति॒क॒क्षी वा॑घ्रा॒णस॑स्ते दि॒व्या द्या॑वापृ॒थिव्या॑ श्व॒वित्॥५८॥

[२०]

सु॒प॒र्णः पा॑र्जन्यो ह॒सो वृ॒को वृष॑द॒शस्त॑ ऐ॒न्द्रा अ॒पामु॑द्रोऽर्य॒म्णे लो॑पा॒शः सि॒हो
न॑कु॒लो व्या॒घ्रस्ते॑ म॒हेन्द्रा॑य॒ कामा॑य॒ पर॑स्वान्॥५९॥

[२१]

अ॒ल॒जः सु॑प॒र्णोऽष्टा॑द॒शाष्टा॑द॒शः॥
आ॒ग्ने॒यः कृ॒ष्णग्री॑वः सा॒रस्व॑ती मे॒षी ब॒भ्रुः सौ॒म्यः पौ॒ष्णः श्या॒मः शि॑तिपृ॒ष्ठो बा॑र॒ह॒स्प॒त्यः
शि॒ल्पो वै॑श्वदेव ऐ॒न्द्रोऽरु॑णो मा॒रुतः॑ क॒ल्माष॑ ऐ॒न्द्रा॒ग्नः स॑र॒हितो॑ऽधो॒रामः॑ सावि॒त्रो वा॑रु॒णः
पे॒त्वः॥६०॥

[२२]

आ॒ग्ने॒यो द्वा॒वि॒श॒तिः॥
अ॒श्व॑स्तू॒परो गो॑मृ॒गस्ते॑ प्रा॒जाप॑त्या आ॒ग्ने॒यौ कृ॒ष्णग्री॑वौ त्वा॒ष्टौ लो॑म॒शस॑क्थौ शि॑तिपृ॒ष्ठौ

बा॒र्हस्प॒त्यौ धा॒त्रे पृ॒षोद॒रः सौ॒र्यो ब॒लक्षः प॑त्वं ॥६१॥

अश्वः षोडश ॥ [२३]

अ॒ग्नयेऽनी॑कव॒ते रोहि॑ताञ्जिर॒न॒ङ्गान॒धोरा॑मौ सावि॒त्रौ पौ॒ष्णौ रं॒ज॒तना॑भी वैश्वदे॒वौ
पि॒शङ्गौ तू॒प॒रौ मा॑रु॒तः क॒ल्माष॑ आ॒ग्नेयः कृ॒ष्णोऽजः॑ सा॒र॒स्वती॑ मे॒षी वा॑रु॒णः कृ॒ष्ण
एक॑शितिपा॒त्पेत्वं ॥६२॥

अ॒ग्नयेऽनी॑कव॒ते द्वाविं॑शतिः ॥ [२४]

हि॒र॒ण्यव॑र्णा अ॒पां ग्र॒हान्भू॑तेष्ट॒काः स॒जुः सं व॒त्स॒रं प्र॒जाप॑तिः स क्षुर॒प॒वि॒र॒ग्रेवै दी॒क्षया॑
सुव॑र्गाय॒ तं यन्न॑ स॒ूयते॑ प्र॒जाप॑तिर॒ऋतु॑भी रोहि॒तः पृ॒श्निः शि॒तिबा॒हुरु॑न्न॒तः क॒र्णाः शु॒ण्ठा
इन्द्रा॑यादि॒त्यै सौ॒म्या वा॑रु॒णाः सोमा॑यैका॒दश॑ पि॒शङ्गा॒स्त्रयो॑विंशतिः ॥ [२५] हि॒र॒ण्यव॑र्णा
भू॒तेष्ट॑काश्छन्दो॒ यत्कनी॑याः स॒न्नि॒वृद्धा॑ग्नि॒र्वा॒रुणा॑श्चतुःपञ्चाशत् ॥५४॥ हि॒र॒ण्यव॑र्णा नि॒र्वक्ष॑सः ॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

हि॒र॒ण्यव॑र्णाः शुच॑यः पाव॒का या॒सु जा॒तः क॒श्यपो॑ यास्विन्द्रः। अ॒ग्निं या॒ गर्भं॑ दधि॒रे
वि॒रूपा॑स्ता न॒ आपः॑ श॒ऽस्यो॒ना भ॑वन्तु। यासां॑ राजा वरु॒णो या॒ति म॒ध्ये स॒त्यानृ॑ते
अ॒व॒पश्य॑ञ्जना॒नाम्। म॒धुश्च॑तः शुच॑यो याः पा॒वका॑स्ता न॒ आपः॑ श॒ऽस्यो॒ना भ॑वन्तु। यासां॑
दे॒वा दि॒वि कृ॑ण्वन्ति भ॒क्षं या॒ अ॒न्तरि॑क्षे बहु॒धा भ॑वन्ति। याः पृ॒थि॒वीम॒पय॑सो॒न्दन्ति॑ ॥१॥

शु॒क्रास्ता॑ न॒ आपः॑ श॒ऽस्यो॒ना भ॑वन्तु। शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यतापः शि॒वया॑
तनु॑वोप॑ स्पृशत॒ त्वच॑म्मे। सर्वा॑ः अ॒ग्नीः र॑प्सुष॒दो हु॒वे वो म॒यि व॑र्चो बलमो॒जो नि
ध॑त्त। यद॒दः सं॒म्रय॑ती॒रहा॑व॒न॒द॒ता हु॒तो तस्मा॑दा न॒द्यो नाम॑ स्थ॒ ता वो॒ नामा॑नि सिन्ध॒वः।
यत्प्रे॑षिता॒ वरु॑णेन॒ ताः शी॒भः स॒मव॑ल्गता ॥२॥

तदा॑प्रोदिन्द्रो॒ वो य॒तीस्तस्मा॑दापो॒ अनु॑ स्थन। अ॒प॒का॒मः स्य॑न्द॒माना॒ अवी॑वरत वो
हि॒कम्। इन्द्रो॑ वः शक्ति॒भिर्दे॒वीस्तस्मा॑द्वा॒र्णाम॑ वो हि॒तम्। ए॒को दे॒वो अ॒प्यति॑ष्ठ॒थ्स्य॑न्द॒माना॒
यथा॑व॒शम्। उ॒दानि॑षुर्म॒हीरि॑ति॒ तस्मा॑द्द॒दक॑मुच्यते। आपो॑ भ॒द्रा घृ॒तमि॑दाप॑ आ॒सुर॑ग्री॒षोमौ॑

बिभ्रत्याप् इत्ताः। तीव्रो रसो मधुपृचाम्॥३॥

अरुंगम आ मां प्राणेन सह वर्चसा गन्। आदित्यश्याम्युत वां शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ् आसाम्। मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणांय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या सम्भवं ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा॥४॥

उन्दन्ति समवल्गत मधुपृचाम्मातरो द्वाविंशतिश्च॥ [१]

अपां ग्रहान्गृह्णात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सवौऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतम्॥५॥

वा आपस्तस्मादद्विरवतान्तमभि पिंश्चन्ति नार्तिमाच्छति सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदान्न वा आपः पशव आपोऽन्नम्पशवोऽन्नादः पशुमान्भवति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मै॥६॥

अन्नमव रुद्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते सयोन्येवान्नमव रुद्ध आ द्वादशात्पुरुषादन्नमत्यथो पात्रान्न छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ॥७॥

चैना एवं वेद शुवा अग्निः सोऽध्वर्युं यजमानं प्रजाः शुचारपयति यदप उपदधाति शुचमेवास्य शमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानः शाम्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्तेऽपां वा एतानि हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति दिव्याभिरेवैनाः सः सृजति वर्षुकः पर्जन्यः॥८॥

भवति यो वा एतासामायतनं कृप्तिं वेदायतनवान्भवति कल्पतेऽस्मा अनुसीतमुप दधात्येतद्वा आसामायतनमेषा कृप्तिर्य एवं वेदायतनवान्भवति कल्पतेऽस्मै द्वन्द्वमुन्या उप

दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या अन्नं वा इष्टंका एतत्खलु वै साक्षादन्नं यदेष चरुयदेतं चरुमुपदधाति साक्षात्॥१॥

एवास्मा अन्नमव रुद्धे मध्यत उपं दधाति मध्यत एवास्मा अन्नं दधाति तस्मान्मध्यतोऽन्नमद्यते बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्नमव रुद्धे ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्येष उपधीयते य उं चैनमेवं वेद॥१०॥

अमृतमस्मै जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उं पर्जन्यं उपदधाति साक्षात्सप्तचत्वारिंशच्च॥[२]

भूतेष्टका उपं दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते तत एवैनमव यजते तस्मादग्निचिह्नसर्वमार्युरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवैष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरित्वे प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते सूयते वा एष योऽग्निं चिनुते दैवसुवामेतानि हवीःषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां सवास्त एव॥११॥

अस्मै सवान्प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सवोऽग्निर्वरुणसवो राजसूर्यं ब्रह्मसवश्चित्यो देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिर्भि पिंश्चित्यन्नस्यान्नस्याभि पिंश्चित्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ पुरस्तात्प्रत्यश्चमभि पिंश्चति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि पिंश्चति शीर्षतो ह्यन्नमद्यत आ मुखादन्ववस्त्रावयति॥१२॥

मुखत एवास्मा अन्नाद्य दधात्यग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि पिंश्चामीत्याहैष वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि पिंश्चति बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि पिंश्चामीत्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि पिंश्चतीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि पिंश्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधात्येतत्॥१३॥

वै राजसूर्यस्य रूपं य एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूर्येनेजानस्य यश्चाग्निचित इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परापतत्तद्देवाः सौत्रामण्या समभरन्सूयते वा एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं सम्भृत्यात्मन्येते॥१४॥

त एवान्ववस्त्रावयत्येतदष्टाचत्वारिंशच्च॥[३]

सजूरब्दोऽयावभिः सजरूपा अरुणीभिः सजूः सूर्य एतंशेन सजोषावश्विना दससौभिः

सजूरग्निर्वैश्वानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा संवत्सरो वा अब्दो मासा अयांवा उषा अरुणी सूर्य
एतंश इमे अश्विनां संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतः संवत्सरम्पशवोऽनु
प्र जायन्ते संवत्सरेणैवास्मै पशून्प्र जनयति दर्भस्तम्बे जुहोति यत्॥१५॥

वा अस्या अमृतं यद्वैर्यं तद्दर्भास्तस्मिंश्जुहोति प्रैव जायतेऽन्नादो भवति यस्यैव
जुह्वत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्वागास्ता एव प्रीणात्यथो चक्षुरेवाग्नेः पुरस्तात्प्रति
दधात्यनन्धो भवति य एवं वेदापो वा इदमग्ने सलिलमासीत्स प्रजापतिः पुष्करपर्णे
वातो भूतोऽलेलायुत्सः॥१६॥

प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्नग्निमचिनुत् तदियमभवत्ततो
वै स प्रत्यतिष्ठद्याम्पुरस्तादुपादधात्तच्छिरोऽभवत्सा प्राची दिग्यां दक्षिणत उपादधात्स
दक्षिणः पक्षोऽभवत्सा दक्षिणा दिग्याम्पश्चादुपादधात्तत्पुच्छमभवत्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत
उपादधात्॥१७॥

स उत्तरः पक्षोऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात्तत्पृष्ठमभवत्सोर्ध्वा दिगियं वा
अग्निः पश्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां तृन्दन्त्यभि शर्कराः सर्वा वा इयं वयोभ्यो
नक्तं दृशे दीप्यते तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासते य एवं विद्वानग्निं चिनुते
प्रत्येव॥१८॥

तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय सर्वासु दिक्ष्वर्धुकः
स्वामेव तद्विशमन्वैत्यपां वा अग्निः कुलायन्तस्मादापोऽग्निः हारुकाः स्वामेव तद्योनिम्प्र
विशन्ति॥१९॥

यदलेलायुत्स उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च॥ [४]

संवत्सरमुख्यम्भृत्वा द्वितीयं संवत्सर आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदैन्द्रमेकादशकपालं
वैश्वदेवं द्वादशकपालम् बारहस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालन्तृतीयं संवत्सरेऽभिजितां
यजेत् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्र्याग्नेयं गायत्रम्प्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेन
दाधार गायत्रं छन्दो यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुगेन्द्रं त्रैष्टुभम्मार्ध्यदिनः
सर्वनम्मार्ध्यदिनमेव सर्वनं तेन दाधार त्रिष्टुभम्॥२०॥

छन्दो यद्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं जागतं

तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो यद्वाहस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव तेन दाधार यत्तृतीयं संवत्सरं ऽभिजिता यजते ऽभिजित्यै यथसंवत्सरमुख्यं विभर्तुमिव ॥ २१ ॥

तेन लोकः स्पृणोति यद्वितीयं संवत्सरं ऽग्निं चिनुते ऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत्तृतीयं संवत्सरे यजते ऽमुमेव तेन लोकः स्पृणोत्येतं वै परं आद्धारः कक्षीवाः औशिजो वीतहव्यः श्रायसस्त्रसदस्युः पौरुकुत्स्यः प्रजाकामा अचिन्वत ततो वै ते सहस्रं सहस्रमुत्रानविन्दन्त प्रथते प्रजयां पशुभिस्ताम्रात्रामाप्नोति यां ते ऽगच्छन् य एवं विद्वानेतमग्निं चिनुते ॥ २२ ॥

दाधार त्रिष्टुभमिममेवैवं चत्वारि च ॥ [५]

प्रजापतिरग्निमचिनुत स क्षुरपविर्भूत्वातिष्ठतं देवा बिभ्यन्तो नोपायन्ते छन्दोभिः रात्मानं छादयित्वोपायन्तच्छन्दसां छन्दस्त्वं ब्रह्म वै छन्दांसि ब्रह्मण एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनङ्कार्णा उपानहावुपं मुञ्चते छन्दोभिरेवात्मानं छादयित्वाग्निमुपं चरत्यात्मनो ऽहिंसायै देवनिधिर्वा एष नि धीयते यदग्निः ॥ २३ ॥

अन्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति न वा प्रति प्र जानात्युखामा क्रामत्यात्मानमेवाधिपां कुरुते गुप्त्या अथो खल्वाहुर्नाक्रम्येति नैरऋत्युखा यदाक्रामेन्नैरऋत्या आत्मानमपि दध्यात्तस्मान्नाक्रम्यां पुरुषशीर्षमुपं दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मे गोपायेति तादृगेव तत् ॥ २४ ॥

प्रजापतिर्वा अथर्वाग्निरेव दध्यङ्काथर्वणस्तस्येष्टका अस्थान्येतं ह वाव तदृषिरभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति यद्विष्टकाभिर्ऽग्निं चिनुति सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मानमुर्मिह्लोके भवति य एवं वेद शरीरं वा एतदग्रेर्यच्चित्यं आत्मा वैश्वानरो यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सः ऽसृक्त्यं ॥ २५ ॥

अभ्यारोहति शरीरं वा एतद्यजमानः सः ऽस्कुरुते यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सः ऽसृक्त्यात्मनाभ्यारोहति तस्मात्तस्य नावं द्यन्ति जीवन्नेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुपं दधातीयं वा अग्निवैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं

चिनुत एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव रुन्दे॥२६॥

अग्निस्तथ्संस्कृत्याग्नेर्दशं च॥ [६]

अग्नेर्वै दीक्षया देवा विराजंमाप्रवन्तिस्मो रात्रीर्दीक्षितः स्यात्त्रिपदा विराड्विराजंमाप्रोति पञ्चरात्रीर्दीक्षितः स्यात् पञ्चा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति दश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्दशाक्षरा विराड्विराजंमाप्रोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति त्रयोदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात्त्रयोदश॥२७॥

मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति पञ्चदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात्पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति सप्तदश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्द्विदश मासाः पञ्चतवः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितः स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति त्रिंशत् रात्रीर्दीक्षितः स्यात्॥२८॥

त्रिंशदक्षरा विराड्विराजंमाप्रोति मासं दीक्षितः स्याद्यो मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजंमाप्रोति चतुरो मासो दीक्षितः स्याच्चतुरो वा एतम्मासो वसंवोऽविभरुस्ते पृथिवीमाजयन्नायत्रीं छन्दोऽष्टौ रुद्रास्तेऽन्तरिक्षमाजयन्निष्टुभं छन्दो द्वादशादित्यास्ते दिव्यमाजयन्जगतीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृत्तमगच्छञ्छ्रेष्ठं देवानाम् तस्माद्द्वादश मासो भृत्वाग्निं चिन्वीत द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आप्तेष्टकमेन चिनुतेऽथो व्यावृत्तमेव गच्छति श्रेष्ठं समानानाम्॥२९॥

स्यात्त्रयोदश त्रिंशत् रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वै तैऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं यन्नान्वारोहेऽसुवर्गल्लोकाद्यजमानो हीयेत पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हांसीदन्तरिक्षमाक्रमिषं प्रजा मा मा हांसीद्विमाक्रमिषं सुवर्गन्मेत्याहैष वा अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टे यत्पक्षसंमितामिनुयात्॥३०॥

कर्त्तव्यासं यज्ञक्रतुमुपैयात्पापीयस्यस्यात्मनः प्रजा स्याद्वेदिसंमितामिनोति ज्यायासमेव यज्ञक्रतुमुपैति नास्यात्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत

द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहसं वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि जयति त्रिषाहसं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानः॥३१॥

त्रिषाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति जानुदघ्नं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभैवान्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदघ्नं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्पैवामं लोकमभ्यारोहति नाभिं चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो धास्यामीति न द्वितीयं चित्वा न्यस्य स्त्रियम्॥३२॥

उपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतंसा व्युध्येताथो खल्वाहुरप्रजस्यं तद्यत्रोपेयादिति यद्रेतःसिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्वन्दाय त्रीणि वाव रेताःसि पिता पुत्रः पौत्रः॥३३॥

यद्वे रेतःसिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्द्यात्तिस्र उपं दधाति रेतसः सन्तत्या इयं वाव प्रथमा रेतःसिग्वाग्वा इयं तस्मात्पश्यन्तीमाम्पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया प्राणो वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षम्पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूम्पश्यन्ति चक्षुर्यजुषेमां च॥३४॥

अमुं चोपं दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां क्लृप्त्या अथो प्राणानामिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्यं त इष्टस्यं वीतस्य द्रविणेह भक्षयेत्याह स्तुतशस्त्रे एवैतेन दुहे पिता मातरिश्वाच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदानुं तक्षुः सोमो विश्ववित्रेता नैषद्बृहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषदित्याहेतद्वा अग्रेरुक्थन्तेनैवैनमनु शःसति॥३५॥

मिनुयात्तृतीयं चिन्वानस्त्रियं पौत्रंश्च वै सप्तदश च॥[८]

सूयते वा एषोऽग्नीनां य उखायां भ्रियते यदधः सादयेद्गर्भाः प्रपादुकाः स्युरथो यथा सवात्प्रत्यवरोहति तादृगेव तदासन्दी सादयति गर्भाणां धृत्या अप्रपादायाथो स्वमेवेन करोति गर्भो वा एष यदुख्यो योनिः शिक्वा यच्छिक्वादुखां निरुहेद्योनेर्गर्भं निरहंण्याथ्यडुद्यामः शिक्वाम्भवति षोढाविहितो वै॥३६॥

पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मन्नेवैनम्बिभर्ति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्योखा चोलूखलं च स्तनौ तावस्य प्रजा उपं जीवन्ति यदुखां चोलूखलं चोपदधाति ताभ्यामेव

यजमानोऽमुष्मिन्नौकैऽग्निं दुहे संवत्सरो वा एष यदग्निस्तस्य त्रेधाविहिता इष्टकाः प्राजापत्या वैष्णवीः॥३७॥

वैश्वकर्मणीरहोरात्राण्येवास्य प्राजापत्या यदुरव्यम्बिभर्ति प्राजापत्या एव तदुप धत्ते यथ्समिधं आदधाति वैष्णवा वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निं चिनोतीयं वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत यदस्यान्यश्चिनुयाद्यत्तं दक्षिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य वृञ्जीत योऽस्याग्निं चिनुयात्तं दक्षिणाभी राधयेदग्निमेव तथस्पृणोति॥३८॥

षोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो विश्वतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्य पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दक्षिणम्पक्षं वर्षाभिः पुच्छं शरदोत्तरम्पक्षं हेमन्तेन मध्यं ब्रह्मणा वा अस्य तत्पूर्वार्धमचिनुत क्षत्रेण दक्षिणम्पक्षम्पशुभिः पुच्छं विशोत्तरम्पक्षमाशया मध्यं य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋतुभिरेवेन चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव॥३९॥

रुन्दे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्यानमत्यन्नं रोचत इयं वाव प्रथमा चित्तिरोपधयो वनस्पतयः पुरीषमन्तरिक्षं द्वितीया वयांसि पुरीषमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीषं यज्ञश्चतुर्थी दक्षिणा पुरीषं यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषं यन्त्रिचितीकं चिन्वीत यज्ञं दक्षिणामात्मानं प्रजामन्तरियात्तस्मात्पञ्चचितीकश्चेतव्यं एतदेव सर्वं स्पृणोति यत्तिस्रश्चितयः॥४०॥

त्रिवृद्धाग्निर्यद्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति पाङ्कः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्युहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तं स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति संवत्सरो वै षष्ठी चित्तिर्ऋतवः पुरीषं पद्वितयो भवन्ति षदुरीषाणि द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥४१॥

अव चितयः पुरीषं पञ्चदश च॥ [१०]

रोहितो धूम्रोरोहितः कर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्या बभ्रुररुणबभ्रुः शुक्बभ्रुस्ते रौद्राः श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवस्ते पितृदेवत्यास्तिस्रः कृष्णा वशा वारुण्यस्तिस्रः श्वेता वशाः सौर्यो

मैत्राबार्हस्पत्या धूम्रललामास्तूपराः॥४२॥

[११]

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णी बलक्षी ताः सारस्वत्यः
पृषती स्थूलपृषती क्षुद्रपृषती ता वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्यामा वशाः पौष्णियस्तिस्त्रो रोहिणीर्वशा
मैत्रिय ऐन्द्राबार्हस्पत्या अरुणललामास्तूपराः॥४३॥

रोहितः पृश्निः षड्विंशतिः षड्विंशतिः॥ [१२]

शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त ऐन्द्रवायवाः शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः
समन्तशितिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त आश्विनास्तिस्त्रः शिल्पा
वशा वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्येनीः परमेष्ठिनैः सोमापौष्णाः श्यामललामास्तूपराः॥४४॥

[१३]

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितिपृष्ठः शितिभस्त ऐन्द्राबार्हस्पत्याः
शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्त्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्त्रो धात्रे
पृषोदरा ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः॥४५॥

शितिबाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः॥ [१४]

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्नये यविष्ठाय त्रयो
नकुलास्तिस्त्रो रोहिणीरुयव्यस्ता वसूनान्तिस्त्रोऽरुणा दित्यौह्यस्ता रुद्राणां
सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः॥४६॥

कर्णास्त्रयोंविंशतिः॥ [१५]

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोधकर्णास्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय लप्सुदिनस्त्रयो
विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्तिस्त्र आदित्यानां त्रिवत्सास्तिस्त्रोऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा
गौरललामास्तूपराः॥४७॥

शुण्ठा विंशतिः॥ [१६]

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः शितिककुद् इन्द्राय
स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्तिस्त्रस्तुर्यौह्यः साध्यानान्तिस्त्रः पञ्चौह्यो विश्वेषां देवानामाग्नेन्द्राः

कृष्णललामास्तूपराः॥४८॥

इन्द्राय राज्ञे द्वाविंशतिः॥ [१७]

अदित्यै त्रयो रोहितैता इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैताः कुह्वै त्रयोऽरुणैतास्त्रिस्रो धेनवो
राकायै त्रयोऽनुद्वाहः सिनीवाल्या आग्नावैष्णवा रोहितललामास्तूपराः॥४९॥

अदित्या अष्टादशः॥ [१८]

सौम्यास्त्रयः पिशङ्गाः सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः पार्जन्या नभोरूपास्त्रिस्रोऽजा
मल्हा इन्द्राण्यै तिस्रो मेघ्य आदित्या द्यावापृथिव्या मालङ्गास्तूपराः॥५०॥

सौम्या एकात्रविंशतिः॥ [१९]

वारुणास्त्रयः कृष्णललामा वरुणाय राज्ञे त्रयो रोहितोललामा वरुणाय
रिशादसे त्रयोऽरुणललामाः शिल्पास्त्रयो वैश्वदेवास्त्रयः पृश्नयः सर्वदेवत्या ऐन्द्रासूराः
श्येतललामास्तूपराः॥५१॥

वारुणा विंशतिः॥ [२०]

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टाराविन्द्राग्निभ्या बलदाभ्या
सीरवाहाववी द्वे धेनू भौमी दिग्भ्यो वडवे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषी द्वे धेनू भौमी
वायव आरोहणवाहावनद्वाहौ वारुणी कृष्णे वशे अंराड्यौ दिव्यावृषभौ परिमरौ॥५२॥

सोमाय स्वराज्ञे चतुस्त्रिंशत्॥ [२१]

एकादश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगुलः कल्माषः किकिदीविर्विदीगयस्ते
त्वाष्ट्राः सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्त्याग्नेय ऐन्द्राग्ना आश्विनस्ते विशालयूप आ
लभ्यन्ते॥५३॥

एकादश पञ्चविंशतिः॥ [२२]

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रेष्माः पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः पृश्नयस्त्रयः शारदाः

पृश्निसक्थास्त्रयो हैमन्तिका अवलिप्तास्त्रयः शैशिराः संवत्सुराय निर्वक्षसः॥५४॥

पिशङ्गां वि०श्रुतिः॥ [२३]

यो वा अयंथादेवतन्त्वामग्र इन्द्रस्य चित्तिं यथा वै वयो वै यदाकृताद्यास्ते अग्ने मयि गृह्णामि प्रजापतिः सौ०स्माथ्स्तेगान् वार्जं कूर्मान् योक्रं मित्रावरुणाविन्द्रस्य पूष्ण ओजं आनन्दमहरग्नेर्वायोः पन्थाङ्कमैद्यौस्तेऽग्निः पशुरासीत्पृश्निसः॥ [२४] यो वा एवाहुंतिमभवन्पृथिभिर्वरुध्यान्न्दमष्टौपञ्चाशत्॥५८॥ यो वा अयंथादेवतं यद्यवजिघ्रंसि॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

यो वा अयंथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यंथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चितिमभि मृशेष्टिभृभां द्वितीयां जगत्या तृतीयांमनुष्टुभां चतुर्थीम्पृङ्गा पञ्चमीं यंथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवतीडांयै वा एषा विभक्तिः पशव इडां पशुभिरेनम्॥१॥

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्च्छत्यैवावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिणस्तावाल्भ्येष्टंका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते रूपम्प्राजापत्योऽश्वः साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहः॥२॥

रूपं यदिष्टंका रात्रियै पुरीषमिष्टंका उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि मृशेतपुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्र चिनुते हिरण्यपात्रम्मधौः पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या चित्रवत्यावैक्षते चित्रमेव भवति मध्यन्दिनेऽश्वमव घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्वैप्रोति॥३॥

एनमेतदहोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्वामग्ने वृषभं चेकिंतान्मुन्युवांनञ्जनयन्नुपागाम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा स० शिक्षाधि। पशवो वा एते यदिष्टंकाश्चित्याचित्यामृषभमुप दधाति

मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यथेयूथ ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वां राज्युपासते। प्रजां सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यञ्जवत्। प्राजापत्याम्॥४॥

एतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं क्रियते तदेवैतयावं रुद्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा तथैव यजमानोऽमुष्मिह्नौ कैऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनादित्या वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति। सुवर्गाय वा एष लोकाय॥५॥

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्त्रित्युख्यं समिन्द्र इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ शतायुधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहे। शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा। ये चत्वारः पृथयो देवानां अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां यो अज्यानिमजीतिमा वहत्तस्मै नो देवाः॥६॥

परि दत्तेह सर्वे। ग्रीष्मो हैमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः सुवितं नो अस्तु। तेषामृतानां शतशारदानां निवात एषामभये स्याम। इदुवत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय कृणुता बृहन्नमः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगजीता अहंताः स्याम। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो॥७॥

आ विशस्व शं तोकायं तनुवै स्योनः। अज्यानीरेता उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य आग्रयणं निरूप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन् यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं निरूप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतूत्संवत्सरमग्नीणाति न देवताभ्यः समदन्दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥८॥

प्राजापत्याह्नौकायं देवाः पितो दध्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च॥ [२]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पशः। यो नः पुरस्ताद्वक्षिणतः पश्चादुत्तरतोऽधायुरभिदासत्येतं सोऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयत्ता आसन्तेऽसुरा दिग्भ्य आबाधन्त तां देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानप नुदते दिक्षूपं॥९॥

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यहृतेऽग्नाविष्णू सजोषंसेमा वर्धन्तु वां
गिरः। द्युमैर्वाजंभिरा गंतम्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति यत्र देवताये जुहुत्यथ किन्देवत्या
वसोधरित्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा धाराग्नावैष्णव्यर्चा वसोर्धारा जुहोति
भागधेयैर्नैवैनौ समर्धयत्यथो एताम्॥१०॥

एवाहुतिमायतनवतीं करोति यत्काम एनां जुहोति तदेवाव रुद्धे रुद्रो वा एष
यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोरान्या शिवान्या यच्छंत रुद्रीयं जुहोति यैवास्यं घोरा तनूस्तां तेन
शमयति यद्वसोर्धारा जुहोति यैवास्यं शिवा तनूस्तां तेन प्रीणाति यो वै वसोर्धारायै॥११॥

प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन्ब्रह्मोदनम्पंचेतम्ब्राह्मणाश्चत्वारः
प्राश्नीयुरेष वा अग्निर्वैश्वानरो यद्वैश्वानरो एषा खलु वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः
प्रियायामेवैनौ तनुवां प्रतिं षापयति चतस्रो धेनूदद्यात्ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिन्नौकैऽग्निं
दुहे॥१२॥

उपैतान्धारायै षट्त्वारिंशच्च॥ [३]

चित्तिंजुहोमि मनसा घृतेनेत्याहादाभ्या वै नामैषाहुतिर्वैश्वकर्मणी नैनं चिक्यान्म्रातृव्यो
दभ्नोत्यथो देवता एवाव रुद्धेऽग्ने तमद्येति पृङ्गा जुहोति पृङ्गाहुत्या यज्ञमुखमारभते सप्त
तै अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याहु होत्रा एवाव रुद्धेऽग्निर्देवेभ्योऽपौकामद्वाग्धेयम्॥१३॥

इच्छमानस्तस्मा एतद्वाग्धेयम्प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि खलु वा एष जातो
यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ क्वास्याहवनीय इत्यसावादित्य इति
ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वेभ्यो देवताभ्यो जुहति॥१४॥

य एवं विद्वानग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्यग्ने यशस्विन्
यशंसेममर्पयेन्द्रावतीमपंचितीमिहा वह्। अयम्मूर्धा परमेष्ठी सुवर्चाः समानानामुत्तमश्चोको
अस्तु। भद्रमपश्यन्त उप सेदुरग्ने तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रम्बलमोजश्च जातं
तदस्मै देवा अभि सं नमन्तु। धाता विधाता परमा॥१५॥

उत सन्दृक्प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा। स्तोमाश्छन्दांसि निविदो म आहुरेतस्मै
राष्ट्रमभि सं नमाम। अभ्यावर्तध्वमुप मेतं साकमयः शास्तार्धिपतिर्वो अस्तु। अस्य

विज्ञानमनु स० रंभध्वमिमम्पश्चादनु जीवाथ सर्वे राष्ट्रभृतं एता उपं दधात्येषा वा अग्नेश्चितीं राष्ट्रभृत्तयैवास्मिन्नाष्ट्रं दधाति राष्ट्रमेव भवति नास्माद्राष्ट्रम्भ्रंशते॥१६॥

भागधेयञ्जुहति परमा राष्ट्रन्दधाति सप्त च॥ [४]

यथा वै पुत्रो जातो म्रियते एवं वा एष म्रियते यस्याग्निरुख्यं उद्धारयति यन्निर्मन्थ्यं कुर्याद्विच्छिन्द्याद्वातुव्यमस्मै जनयेत्स एव पुनः परीध्यः स्वादेवेनं योनेर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति तमो वा एतं गृह्णाति यस्याग्निरुख्यं उद्धारयति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा तमसा॥१७॥

एव तमो मृत्युमपं हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिषैव तमोऽपं हतेऽथो तेजो वै हिरण्यन्तेजं एवात्मन्धत्ते सुवर्नं घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्नं शुक्रः स्वाहा सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा सुवर्नं सूर्यः स्वाहार्को वा एष यदग्निरसावादित्यः॥१८॥

अश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्काश्वमेधयोरिव ज्योतींषि सं दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधो यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे सलिलमांसीत्स एतां प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदियमभवत्तं विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीति॥१९॥

अब्रवीत्स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदन्तरिक्षमभवत्स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत्तन्दिश्याभिरुपेत्ता उपाधत्त ता दिशः॥२०॥

अभवत्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुपं वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूता० स एतां तृतीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदसावभवत्स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वा॥२१॥

आयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुपं वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूता० स परमेष्ठिनमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति लोकं पृणयेत्यब्रवीत्तं लोकं पृणयोपैत्तस्मादयातयाम्नी लोकं पृणाऽयातयामा ह्यसौ॥२२॥

आदित्यस्तानृषयोऽब्रुवन्नुपं व आयामेति केन न उपैष्यथेति भूमेत्यब्रुवन्तान्धाभ्यां चित्तीभ्यामुपायन्त्स पञ्चचितीकः समपद्यत य एवं विद्वानग्निं चिनुते भूयानेव

भंवत्यभीमाल्लौकाञ्जयति विदुरेनं देवा अथो एतासामेव देवतानां५ सायुज्यं गच्छति॥२३॥

तमसाऽऽदित्योऽस्तीति दिशं आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वाऽसौ पञ्चतवारिः५शच्च॥—[५]

वयो वा अग्निर्यदग्निचित्पक्षिणोऽश्नीयात्तमेवाग्निमद्यादार्तिमाच्छेत्संवत्सरं व्रतं चरेत्संवत्सरः५ हि व्रतं नातिं पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति खलु वै तम्पशुर्य एनम्पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राडुपचर्य आत्मनोऽहिःसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ॥२४॥

पृथिव्यै मां पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि सुवंगसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याहीताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपदधात्येषां लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा ज्योतिरहिरण्यं यथस्वयमातृणा उपधाय॥२५॥

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मां इमे लोकाः प्र भान्ति यास्तं अग्ने सूर्ये रुचं उद्यतो दिवंमातृन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोव्यश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं नो धेहि॥२६॥

ब्राह्मणेषु रुचः५ राजंसु नस्कृधि। रुचं विश्वेषु शूद्रेषु मयि धेहि रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिक्यानस्य यशं इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यशं इन्द्रियं धत्त ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोयौऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा॥२७॥

जुहुयाच्छान्तिरेवैषाग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष योऽग्निं चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिक्षया यजेत मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो वा अग्निर्मृतुस्थां वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो वा अग्निः॥२८॥

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो वर्षाः पुच्छः शरदुत्तरः पक्षो हैमन्तो मध्यम्पूर्वपक्षाश्चितयोऽपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्

ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिनुते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति॥२९॥

पृथिवीं यच्छु यथ्वयमातृणा उपधाय धेह्युचाग्निश्चिनुते त्रीणि च॥ [६]

यदाकूतात्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वा। तमनु प्रेहिं सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमज्ञा ये पुराणाः। एतः संधस्थं परिं ते ददामि यमावहाच्छ्वधिं जातवेदाः। अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तः स्मं जानीत परमे व्योमन्। जानीतादेन परमे व्योमन्देवाः सधस्था विद रूपमस्य। यदागच्छात्॥३०॥

पृथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पृथो देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। प्रस्तरेण परिधिनां सुचा वेद्यां च बर्हिषां। ऋचेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यदिष्टं यत्परादानं यद्वत्तं या च दक्षिणा। तत्॥३१॥

अग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्। येनां सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने दक्षिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्युत्विजः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने सुकृतः पृथा मधोर्धारां व्यानुशुः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यत्र धारा अनपेता मधोर्धृतस्य च याः। तदग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्॥३२॥

आगच्छात्तद्व्यानशुस्तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥ [७]

यास्तै अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अर्चिः। ये तै अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन्। उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहेतस्य क्रियते किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्नेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति यास्तै अग्ने समिधो यानि॥३३॥

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयञ्चितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वन्नजरः सुवीरं ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह॥३४॥

दिश एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै

ब्रह्मं समिद्धंवत्याहुतीनामित्याहु ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति
ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि
रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजां पशूश्छन्दांस्यव रुन्देऽथो प्रजाभ्यं
एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्धं चिनुते॥३५॥

यान्यग्नय इत्याहेष्टकानां षोडश च॥ [८]

मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। मयि प्रजाम्मयि
वचो दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवां सुवीराः। यो नो अग्निः पितरो हृष्वन्तरमर्त्यो
मर्त्यां आविवेश। तमात्मन्परि गृह्णीमहे वयं मा सो अस्मा अंवहाय परां गात्।
यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि॥३६॥

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्तेऽपक्रामुका अस्मात्पशवः स्युर्मयि
गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहात्मन्नेव स्वमग्निं दाधार नास्मात्पशवोऽप क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति यन्मृचापश्चाग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयत इति यदद्भिः संयौति॥३७॥

आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेवैनं स संजति यन्मृदा चिनोतीयं वा अग्निर्वैश्वानरो-
ऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत
इति यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्नयो वै छन्दांसि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं वा अग्निर्वैश्वानरो
यत्॥३८॥

मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उपं दधाति ज्योतिर्वै हिरण्यं
ज्योतिरेवास्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं तेज एवात्मन्धत्ते यो वा अग्निं सर्वतोमुखं
चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीम्पुरस्तादुपं दधाति त्रिष्टुभं
दक्षिणतो जगतीम्पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिम्मध्यं एष वा अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं
विद्वाश्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव दिशम्प्र वयति
तस्माद्दिशि दिक्प्रोता॥३९॥

अपि सं यौति वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥ [९]

प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः प्राङ्वाद्रवत्तस्मा अश्वम्प्रत्यास्यत्स दक्षिणावर्तत तस्मै
वृष्णिम्प्रत्यास्यत्स प्रत्यङ्वावर्तत तस्मा ऋषम्प्रत्यास्यत्स उदङ्वावर्तत तस्मै बस्तम्प्रत्यास्यत्स

ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषम्प्रत्यास्यत् यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवेनम्॥४०॥

अवरुध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चक्षुष्मतीरिष्टका यत्पशुशीर्षाणि
यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिँल्लौके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मा
इमे लोकाः प्र भौन्ति मुदाभिलिप्योपं दधाति मेध्यत्वायं पशुर्वा एष यदग्निरन्नम्पशवं
एष खलु वा अग्निर्यत्पशुशीर्षाणि यं कामयेत् कनीयोऽस्यान्नम्॥४१॥

स्यादिति सन्तरां तस्य पशुशीर्षाण्युपं दध्यात्कनीय एवास्यान्नम्भवति यं कामयेत्
समावदस्यान्नं स्यादिति मध्यतस्तस्योपं दध्यात्समावदेवास्यान्नम्भवति यं कामयेत् भूयो-
ऽस्यान्नं स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योपं दध्यादन्तत एवास्मा अन्नमव रुद्धे भूयो-
ऽस्यान्नम्भवति॥४२॥

एनमस्यान्नम्भूयोऽस्यान्नम्भवति॥ [१०]

स्तेगान्दष्ट्रभ्याम्पण्डूकाञ्जम्भ्यैभिरादकां खादेनोर्जं ससूदेनारण्यं जाम्बीलेन
मृदम्बस्वैभिः शर्कराभिरवकामवकाभिः शर्करामुत्सादेन जिह्वामवक्रन्देन तालुं सरस्वतीं
जिह्वाग्रेण॥४३॥

स्तेगान्द्वाविंशतिः॥ [११]

वाजं हनूभ्यामप आस्येनादित्याञ्चश्रुभिरुपयाममधरेणोष्ठेन सदुत्तरेणान्तरेणानूकाशम्प्रकाशे
बाह्यं स्तनयितुं निर्बाधेन सूर्याग्री चक्षुर्भ्यां विद्युतौ कनानकाभ्यामशनिंमस्तिष्केण
बलंमृज्जभिः॥४४॥

वाजं पञ्चविंशतिः॥ [१२]

कूर्माञ्छफैरच्छलाभिः कपिञ्जलान्धसाम् कुष्ठिकाभिर्जवं जङ्घाभिरगदं जानुभ्यां वीर्यं
कुहाभ्यां भयम्प्रचालाभ्याम् गुहोपपक्षाभ्यामश्विनावसौभ्यामदिति शीर्ष्णा निरर्कति
निर्जाल्मकेन शीर्ष्णा॥४५॥

कूर्मात्रयोविंशतिः॥ [१३]

योक्रं गृध्राभिर्युगमानतेन चित्तम्पन्थाभिः सङ्कोशान्प्राणैः प्रकाशेन त्वचं
पराकाशेनान्तराम्मशकान्केशैरिन्द्रं स्वपसा वहेन बृहस्पतिं शकुनिसादेन

रथमुष्णिहाभिः॥४६॥

योऋमेकविंशतिः॥ [१४]

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यामिन्द्राग्नी शिखण्डाभ्यामिन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू
अष्टीवज्राः सवितारम्पुच्छेन गन्धर्वाञ्छेपेनाप्सरसो मुष्काभ्याम्पर्वमानम्पायुना
पवित्रम्पोत्राभ्यामाक्रमणं स्थूराभ्यां प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्याम्॥४७॥

[१५]

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजस्यन्दिशां जत्रवो जीमूतान्हृदयौपशाभ्यामन्तरिक्षं पुरितता
नभं उदर्येणेन्द्राणीम्नीहा वल्मीकान्क्लोन्ना गिरीन्मृशिभिः समुद्रमुदरेण वैश्वानरम्भस्मना॥४८॥

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः॥ [१६]

पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहेः स्थूरगुदा सर्पान्गुदाभिरऋतून्पृष्टीभिर्दिवं पृष्ठेन वसूनाम्प्रथमा
कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानां पञ्चमी विश्वेषां देवानां
षष्ठी॥४९॥

पूष्णश्चतुर्विंशतिः॥ [१७]

ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिमस्थभिरिन्द्रः स्वपसा वह्नेन रुद्रस्य विचलः स्कन्धो-
ऽहोरात्रयोर्द्वितीयोऽर्धमासानां तृतीयो मासां चतुर्थ ऋतूनाम्पञ्चमः संवत्सरस्य षष्ठः॥५०॥

ओजो विंशतिः॥ [१८]

आनन्दं नन्दथुना कामम्प्रत्यासाभ्यां भयं शिंतीमभ्यां प्रशिषम्प्रशासाभ्यां
सूर्याचन्द्रमसौ वृक्याभ्यां श्यामशबलौ मतस्नाभ्याव्युष्टिं रूपेण निम्नुक्तिमरूपेण॥५१॥

आनन्दं षोडश॥ [१९]

अहर्मासेन रात्रिम्पीवसापो यूषेण घृतं रसेन श्यां वसंया दूषीकाभिर्हृदुनिमश्रुभिः
पृष्वान्दिवं रूपेण नक्षत्राणि प्रतिरूपेण पृथिवीं चर्मणा छवीं छव्योपाकृताय स्वाहालब्धाय
स्वाहा हुताय स्वाहा॥५२॥

अहर्ष्टाविंशतिः॥ [२०]

अग्नेः पंक्षतिः सरस्वत्यै निपंक्षतिः सोमस्य तृतीयापां चतुर्थ्योपंधीनां पञ्चमी संवत्सरस्य षष्ठी मरुताः सप्तमी बृहस्पतैरष्टमी मित्रस्य नवमी वरुणस्य दशमीन्द्रस्यैकादशी विश्वेषां देवानां द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वं यमस्य पाटूरः॥५३॥

अग्नेरेकान्नत्रिंशत्॥ [२१]

वायोः पंक्षतिः सरस्वतो निपंक्षतिश्चन्द्रमसस्तृतीया नक्षत्राणां चतुर्थी संवितुः पञ्चमी रुद्रस्य षष्ठी सर्पाणां सप्तम्यर्यम्णां ऽष्टमी त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वं यम्यै पाटूरः॥५४॥

वायोरष्टाविंशतिः॥ [२२]

पन्थामनूवृभ्याः सन्ततिः स्नावन्याभ्याः शुक्रान्पित्तेन हरिमाणं यक्रा हलीक्ष्णान्पापवातेन कूश्माञ्छकंभिः शवर्तानूवध्येन शुनो विशसनेन सर्पांल्लोहितगन्धेन वयांसि पक्कगन्धेन पिपीलिकाः प्रशादेन॥५॥

पन्थान्द्वाविंशतिः॥ [२३]

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयं स्वधया मदेम॥५६॥

क्रमैरष्टादश॥ [२४]

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो योनिः सूर्यस्ते चक्षुर्वातः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रम्मासौश्चार्धमासाश्च पर्वण्यृतवोङ्गानि संवत्सरो महिमा॥५७॥

द्यौः पञ्चविंशतिः॥ [२५]

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स तै लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स तै लोकस्तस्मात्त्वान्तरैष्यामि यदि नावजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं

लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यः स तै लोकस्तं जैष्यसि यद्यवजिघ्रसि॥५८॥

यस्मिन्नद्यौ च॥—————[२६]

प्राचीनव॑शं याव॑न्त ऋ॒ख्सा॒मे वा॒ग्वै दे॒वेभ्यो॑ दे॒वा वै दे॒वय॑जनङ्ग॒द्रश्च॒ तद्धि॑र॒ण्य॒ षट्प॑दानि
ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वि॒चित्यो॒ यत्क्ल॑या॒ ते वा॒रु॒णो वै क्री॑तः सोम॒ एका॑दश॥—————[२७]

॥ काण्डम् ६ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्राचीनव॑शं करोति देवमनुष्या दिशो व्य॑भजन्त प्राचीं दे॒वा दक्षि॑णा पि॒तरः
प्रतीची॑म्मनुष्या उदीची॑ रु॒द्रा यत्प्राचीन॑व॑शं करोति दे॒वलोक॑मेव तद्यज॑मान उ॒पाव॑र्तते
परि श्रय॑त्यन्तर॑र्हितो हि दे॒वलोक॑ो म॑नुष्यलो॒कात्रास्माल्लो॑काश्चै॒तव्यमि॑वेत्याहुः को हि
तद्वेद॑ यद्यमुष्मि॑ल्लोकेऽस्ति वा न वेति॑ दि॒क्ष्वती॑काशा॒नकरोति॑॥१॥

उ॒भयौ॑लो॒कयोर॑भिजि॑त्यै केश॑श्मश्रु व॑पते न॒खानि॑ नि कृ॑न्तते मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या
यत्केश॑श्मश्रु मृ॒तामे॒व त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मे॒धमु॑पैत्यङ्गि॑रसः सु॒वर्गं॑ लो॒कं
यन्तोऽप्सु॑ दी॒क्षात॑पसी प्रावै॑शयन्नप्सु स्ना॑ति सा॒क्षादे॒व दी॒क्षात॑पसी अ॒व रु॒द्धे ती॒र्थे स्ना॑ति
ती॒र्थे हि ते ताम्प्रावै॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति॥२॥

ती॒र्थमे॒व संमा॑नानां भवत्यु॑पोऽश्नात्यन्तर॑त ए॒व मे॒ध्यो भव॑ति वास॑सा दी॒क्षय॑ति
सौम्यं॑ वै क्षौमं॑ दे॒वत॑या सोम॑मेष दे॒वता॑मुपैति॑ यो दी॒क्षते॑ सोम॑स्य त॒नूर॑सि
त॒नुवं॑ मे पा॒हीत्या॑हु स्वा॒मे॒व दे॒वता॑मुपैत्यथो आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्तेऽग्ने॒स्तूषा॑धानं
वा॒योर्वा॑त॒पान॑म्यितृ॒णान्नी॒विरो॑प॒धीना॑म॒प्रघा॑तः॥३॥

आ॒दित्या॑नां प्राची॑नतानो वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मोतु॑र्नक्ष॒त्राणाम॑तीकाशास्तद्वा ए॒तथ्सर्व॑दे॒वत्य॑
यद्वा॑सो यद्वा॑स॑सा दी॒क्षय॑ति सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्दी॒क्षय॑ति ब॒हिःप्रा॑णो वै म॑नुष्यस्तस्याश॑नं
प्रा॒णोऽश्ना॑ति स॒प्रा॒ण ए॒व दी॒क्षत॑ आ॒शितो॑ भवति या॒वाने॑वास्यं प्रा॒णस्तेन॑ स॒ह मे॒धमु॑पैति
घृ॒तं दे॒वाना॑म्मस्तु॑ पितृ॒णान्निष्प॑क्कम्मनु॒ष्याण॑न्तद्वै॥४॥

ए॒तथ्सर्व॑दे॒वत्य॑ यन्न॑वनीतं यन्न॑वनीतेनाभ्यङ्के॑ सर्वा ए॒व दे॒वताः॑ प्री॒णाति॑ प्रच्यु॑तो वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒कादग॑तो दे॒वलोकं॑ यो दी॒क्षितो॑ऽन्तरे॒व न॑वनीत॒न्तस्मान्न॑वनीतेनाभ्यङ्के॑ऽनु॒लोमं॑ यजु॑षा
व्यावृ॑त्या इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्तस्य क॒नीनि॑का॒ परा॑प॒तत्तदा॑ञ्जनमभवद्यदाङ्के॑ चक्षु॑रे॒व भ्रातृ॑व्यस्य
वृ॒द्धे दक्षि॑णम्पूर्वमाङ्के॑॥५॥

स॒व्यः॑ हि पूर्व॑मनु॒ष्या आ॒ञ्जते॒ न नि धा॑वते नी॒व हि म॑नु॒ष्या धा॑वन्ते पञ्च
कृ॒त्व आ॒ङ्गे पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒द्धे परि॑मित॒माङ्गेऽप॑रि॒मितः॑ हि
म॑नु॒ष्या आ॒ञ्जते स॒तूल॑याङ्गेऽप॒तूल॑या हि म॑नु॒ष्या आ॒ञ्जते व्या॑वृ॒त्तै यद॑प॒तूल॑याञ्जीत व॒ज्रं
इ॒व स्या॒त्स॒तूल॑याङ्गे मि॒त्र॒त्वाय॑॥६॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्त्योऽ३ पोऽ३ भ्य॑ग्नियत् तासां य॒न्मेध्यं॑ य॒ज्ञियः॑ स॒दे॒वमा॑सीत्तदपोद॑क्राम॒ते
दर्भा॑ अ॒भव॑न् य॒द्दर्भ॑पुञ्जी॒लैः प॒वय॑ति॒ या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ स॒दे॒वा आप॑स्ताभि॒रे॒वैन॑म्पवयति
द्वाभ्या॑ पवयत्यहोरा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑म्पवयति त्रि॒भिः प॒वय॑ति त्रयं इ॒मे लो॒का ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः
प॒वय॑ति प॒ञ्चभिः॑॥७॥

प॒वय॑ति पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञायै॒वैन॑म्पवयति प॒ङ्क्तिः प॒वय॑ति ष॒ड्वा ऋ॒तव॑
ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑म्पवयति स॒प्तभिः॑ पवयति स॒प्त छ॒न्दाः॑सि छ॒न्दोभि॑रे॒वैन॑म्पवयति न॒वभिः॑ पवयति
न॒व वै पुरु॑षे प्रा॒णाः स॒प्राण॑मे॒वैन॑म्पवयत्येक॑विंश॒त्या प॒वय॑ति द॒श ह॒स्त्या अ॒ङ्गुल॑यो द॒श
प॒द्मा आ॒त्मैक॑विं॒शो या॒वाने॒व पुरु॑ष॒स्तम॑परि॒वर्गम्॑॥८॥

प॒वय॑ति चि॒त्पति॑स्त्वा पु॒ना॒त्वित्या॑ह॒ मनो॑ वै चि॒त्पति॑र्म॒नसे॒वैन॑म्पवयति वा॒क्पति॑स्त्वा
पु॒ना॒त्वित्या॑ह॒ वा॒चै॒वैन॑म्पवयति दे॒वस्त्वा स॒वि॒ता पु॒ना॒त्वित्या॑ह॒ स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒वैन॑म्पवयति
तस्य॑ ते प॒वित्र॑प॒ते प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॑ क॒म्पुने॑ तच्छ॒क्रेय॑मित्या॒हाशि॑षमे॒वैता॑मा शा॒स्ते॥९॥

अ॒ती॒का॒शा॒न्करो॒त्यवै॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति प्र॒घा॒तो म॑नु॒ष्याणा॑न्त॒द्वा आ॒ङ्गे मि॒त्र॒त्वाय॑
प॒ञ्चभि॑र॒परि॑वर्गमृ॒ष्टाच॑त्वारिं॒शच्च॑॥ [१]

या॒व॑न्तो॒ वै दे॒वा य॒ज्ञाया॑पु॒नत् त ए॒वाभ॑वन् य ए॒वं वि॒द्वान् य॒ज्ञाय॑ पु॒नीते॑ भ॒वत्ये॒व
ब॒हिः प॒वयि॑त्वान्तः प्र पा॑दयति मनु॒ष्यलो॒क ए॒वैन॑म्पवयित्वा पू॒तर्दे॒वलो॒कम॒प्र ण॑यत्यदी॒क्षित॑
ए॒क॒याहु॑त्येत्या॒हुः स्रु॒वेण॑ च॒तस्रो॑ जु॒होति॑ दी॒क्षित॑त्वाय॑ स्रु॒चा प॒ञ्चमीं॑ पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑
य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒द्ध आकू॑त्यै प्र॒यु॒जेऽग्नये॑॥१०॥

स्वा॒हे॒त्याहाकू॑त्या हि पुरु॑षो य॒ज्ञम॑भि प्र॒यु॒ङ्क्ते य॒जेये॑ति मे॒धायै॑ म॒नसे॑ऽग्नये॒ स्वा॒हे॒त्याह॑
मे॒धया॑ हि म॒नसा॑ पुरु॑षो य॒ज्ञम॑भिगच्छति सर॑स्वत्यै पू॒र्णोऽग्नये॑ स्वा॒हे॒त्याह॑ वा॒गवै॑ सर॑स्वती
पृथि॒वी पू॒षा वा॒चैव॑ पृथि॒व्या य॒ज्ञम॑प्र यु॒ङ्क्ता आपो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भु॒व इ॒त्याह॑ या वै
वर्ष्या॑स्ताः॥११॥

आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विव्या आपोऽशान्ता इमल्लौकमा गच्छेयुरापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहास्मा एवेनां लोकाय शमयति तस्माच्छान्ता इमल्लौकमा गच्छन्ति द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो बृहस्पतिर्नो हविषा वृधातु॥१२॥

इत्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमव रुन्दे यद्व्याद्विधेरिति यज्ञस्थाणुमृच्छेद्वधात्वित्याह यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्मुखः प्र यजुरर्हानात्र साम तमृगदयच्छद्यदृगदयच्छतदौद्वहणस्यौद्वहणत्वमृचा॥१३॥

जुहोति यज्ञस्योद्यत्या अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छदित्याहुस्तस्मादनुष्टुभा जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै द्वादश वाथसबन्धान्युदयच्छन्त्रित्याहुस्तस्माद्द्वादशभिर्वाथसबन्धविदो दीक्षयन्ति सा वा एषर्गनुष्टुग्वागनुष्टुग्यदेतयर्चा दीक्षयति वाचैवैनं सर्वया दीक्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्याह सावित्र्यैतेन मतो वृणीत सख्यम्॥१४॥

इत्याह पितृदेवत्यैतेन विश्वे राय इषुध्यसीत्याह वैश्वदेव्यैतेन द्युम्नं वृणीत पुष्यस् इत्याह पौष्यैतेन सा वा एषर्ख्सर्वदेवत्या यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरम्प्रथमम्पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुप यन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदष्टाक्षरा तेन॥१५॥

गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिष्टुग्यद्वादशाक्षरा तेन जगती सा वा एषर्ख्सर्वाणि छन्दांसि यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वेभिरेवैनं छन्दाभिर्दीक्षयति सप्ताक्षरम्प्रथमम्पदं सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्वाव रुद्ध एकस्मादक्षरादनात्सम्प्रथमम्पदन्तस्माद्यद्वाचोऽनसन्तन्मनृष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्टै॥१६॥

अग्नये ता वृधात्वृचा सख्यन्तेन जुहोति पञ्चदश च॥ [२]

ऋक्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायातिष्ठमाने कृष्णो रूपं कृत्वापक्रम्यातिष्ठतान्तैऽमन्यन्त यं वा इमे उपावृथ्यतः स इदं भविष्यतीति ते उपामन्त्रयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय देवानुपावर्ततामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्येष साम्नो यत्कृष्णमृक्सामयोः शिल्पं स्थ इत्याहर्क्सामे एवाव रुन्ध एषः॥१७॥

वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत्कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं
तदेवाव रुद्धे कृष्णाजिनेन दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं
दीक्षयतीमान्धियं५ शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुर्वेत्तद्रभो वा एष यदीक्षित उत्वं वासः
प्रोणुते तस्मात्॥१८॥

गर्भाः प्रावृता जायन्ते न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत यत्पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत
गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युः क्रीते सोमेऽपोर्णुते जायत एव तदथो यथा
वसीया५सम्प्रत्यपोर्णुते तादृगेव तदङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो
यदत्यशिष्यत ते शरा अभवन्नूगैर्वै शरा यच्छरमयी॥१९॥

मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुद्धे मध्यतः सत्रह्यति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति
तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जत ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनहति
मेध्यं चैवास्यामेध्यं च व्यावर्तयतीन्द्रो वृत्राय वज्रम्राहर्त्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं५
रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम्॥२०॥

यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छराणां५ शरत्वं वज्रो वै शराः क्षुत्खलु
वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छरमयी मेखला भवति वज्रेणैव साक्षात्क्षुध्म्रातृव्यम्मध्यतोऽप
हते त्रिवृद्धवति त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणम्मध्यतो यजमाने दधाति पृथ्वी भवति
रज्जुनाव्यौवृत्यै मेखलया यजमानन्दीक्षयति योक्त्रेण पत्नीम्मिथुनत्वाय॥२१॥

यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत्ता५ समभवत्तदिन्द्रोऽचायत्सोऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते
स इदम्भविष्यतीति ताम्प्राविशत्तस्या इन्द्र एवाजायत सोऽमन्यत यो वै मदितोऽपरो
जनिष्यते स इदम्भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाच्छिन्नत्सा सूतवंशाभवत्तत्सूतवंशायै
जन्म॥२२॥

ता५ हस्ते न्यवेष्टयत् ताम्मृगेषु न्यदधात्सा कृष्णविषाणाभवंदिन्द्रस्य योनिरसि मा
मां हि५सीरिति कृष्णविषाणाम्प्र यच्छति सयोनमेव यज्ञं करोति सयोनिन्दक्षिणा५
सयोनिमिन्द्र५ सयोनित्वाय कृष्ये त्वां सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः
पच्यन्ते सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति यद्धस्तेन॥२३॥

कण्डूयेत पामन्म्भावुकाः प्रजाः स्युर्यश्मयेत नग्नम्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयते-

ऽपिगृह्यं स्मयते प्रजानां गोपीथाय न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतौः कृष्णविषाणामव चृतेद्यत्पुरा दक्षिणाभ्यो नेतौः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुंका स्यान्नीतासु दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणाम्प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य सयोनित्वाय॥२४॥

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तृतीयमिधुनत्वाय जन्म हस्तेनाष्टाचत्वारिंशच्च॥—[३]

वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविशत्थैषा वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या वीणायां यदीक्षितदण्डम्प्रयच्छति वाचमेवाव रुन्ध औदुम्बरो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते॥२५॥

कृते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डम्प्र यच्छति मैत्रावरुणो हि पुरस्तादृत्विग्भ्यो वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने प्रतिं षापयन्ति स्वाहा यज्ञम्मनसेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादारभ इत्याहायम्॥२६॥

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते मृष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदीक्षिष्टायम्राह्मण इति त्रिरुपांश्चाह देवेभ्य एवैनम्प्राह त्रिरुचैरुभयैभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राह न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्द्यात्॥२७॥

उदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै दीक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदि विसृजेद्वैष्णवीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सं तनोति दैवीन्धियम्मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्मदयति सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव रुन्धे॥२८॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति हविर्वै दीक्षितो यज्ञहुयाद्यजमानस्यावदाय जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्षं जुहोति तन्नेवं हुतं नेवाहुतं स्वपन्तं वै दीक्षितं रक्षांसि जिघांसन्त्यग्निः॥२९॥

खलु वै रक्षोहाग्रे त्व९ सु जागृहि वय९ सु मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा
स्वपिति रक्षसामपहत्या अव्रत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति त्वमग्रे
व्रतपा असीत्याहाग्निर्वै देवानां व्रतपतिः स एवैनं व्रतमालम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याह
देवः॥३०॥

ह्येष सम्मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहेत९ हि यज्ञेष्वीड्यतेऽप्य वै दीक्षिताथ्सुषुपुषं
इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा अभि मामाववृत्रन्त्रित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति
यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्यावत् एव पशूनभि दीक्षेत तावन्तोऽस्य पशवः स्यू रास्वेयत्॥३१॥

सोमा भूयो भूरेत्याहापरिमितानेव पशूनव रुद्धे चन्द्रमसि मम भोगाय भूवेत्याह
यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायव त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदयथादेवतं
दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्चेत यदेवमेता अनुदिशति यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति
न देवताभ्य आ॥३२॥

वृश्च्यते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञिय९ सदेवं तद्वो मावं क्रमिषमिति
वावैतदाहाच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनुं गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वात्येति॥३३॥

भुञ्जतेऽयच्छिन्ध्याद्बुधेऽग्निराह देव इयं देवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

देवा वै दैवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन्तेऽज्ञं न्योन्यमुपाधावन्त्वया प्र जानाम
त्वयेति तेऽदित्या९ समंघ्रियन्त त्वया प्र जानामेति साब्रवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा एव वो
यज्ञा मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता
यजति पञ्च दिशो दिशाम्पज्ञात्यै॥३४॥

अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे पथ्याऽ स्वस्तिमयजन्प्राचीमेव
तया दिशम्प्राजानन्नग्निना दक्षिणा सोमैः प्रतीचीः सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वाम्पथ्याऽ स्वस्तिं
यजति प्राचीमेव तया दिशम्प्रा जानाति पथ्याऽ स्वस्तिमिद्धाग्नीषोमौ यजति चक्षुषी वा
एते यज्ञस्य यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवानुं पश्यति॥३५॥

अग्नीषोमाविद्धा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानुं पश्यति सवितारमिद्धादितिं
यजतीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतिष्ठायानुं पश्यत्यदितिमिद्धा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै
देवानां विशो देवविशं खलु वै कल्पमानम्ननुष्यविशमनुं कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाह

विशां क्लृप्त्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजवदननूयाजम्प्रायणीयं कार्यमनूयाजवत्॥३६॥

अप्रयाजमुदयनीयमितिमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव सा यज्ञस्य सन्ततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यदनूयाजानन्तरियात् खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु॥३७॥

परा भवति प्रयाजवदेवानूयाजवत्प्रायणीयं कार्यम्प्रयाजवदननूयाजवदुदयनीयं नात्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्कास उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिर्याः प्रायणीयस्य याज्यां यत्ता उदयनीयस्य याज्याः कुर्यात्पराङ्मुं लोकमा रोहेत्प्रमायुकः स्याद्याः प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति॥३८॥

प्रज्ञात्यै पश्यत्यनूयाजवद्यजमानोऽनु पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च॥—————[५]

कद्रूश्च वै सुपर्णी चात्मरूपयोरस्पर्धेताः सा कद्रूः सुपर्णीमंजयत्साब्रवीतृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हरं तेनात्मानं निष्क्रीणीष्वेतीयं वै कद्रूसौ सुपर्णी छन्दांसि सौपर्ण्याः साब्रवीदस्मै वै पितरौ पुत्रान्बिभृतस्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हरं तेनात्मानं निष्क्रीणीष्व॥३९॥

इति मा कद्रूवोचदिति जगत्पुदपतच्चतुर्दशाक्षरा सती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरौ अमीयेताः सा पशुभिश्च दीक्षया चागच्छत्तस्माज्जगती छन्दसाम्पशव्यतमा तस्मात्पशुमन्तं दीक्षोपं नमति त्रिष्टुगुदपतत्रयोदशाक्षरा सती साप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरौ अमीयेताः सा दक्षिणाभिश्च॥४०॥

तपसा चागच्छत्तस्मात्त्रिष्टुभो लोके माध्यदिने सवने दक्षिणा नीयन्त एतत्खलु वाव तप इत्याहुयः स्वं ददातीति गायत्र्युदपतच्चतुरक्षरा सत्यंजया ज्योतिषा तमस्या अजाभ्यरुन्द्र तदजाया अजत्वः सा सोमं चाहरच्चत्वारि चाक्षराणि साष्टाक्षरा समपद्यत ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥४१॥

कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसा सती यज्ञमुखं परीयायेति यदेवादः सोममाहरत्तस्माद्यज्ञमुखं पर्येत तस्मात्तेजस्विनीतमा पद्यां द्वे सवने समगृह्णाम्मुखेनेकं

यन्मुखेन समगृह्णात्तदधयत्तस्माद्दे सवने शुक्रवती प्रातःसवनं च माध्यदिनं च तस्मात्तृतीयसवनं ऋजीषमभि पुंष्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्ते॥४२॥

अशिरमव नयति सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनत् सौममाह्रियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्स तिस्रो रात्रीः परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति ते देवा अंब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाचः स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरंक्रोणन्त्सा रोहिद्रूपं कृत्वा गन्धर्वेभ्यः॥४३॥

अपक्रम्यातिष्ठत्तद्रोहितो जन्म ते देवा अंब्रुवन्नपं युष्मदक्रमीन्नास्मानुपावर्तते वि हयामहा इति ब्रह्मं गन्धर्वा अवदन्नगायं देवाः सा देवान्गायंत उपावर्तत तस्माद्गायन्तः स्त्रियः कामयन्ते कामुका एनः स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्येषु भवति तेभ्य एव ददत्युत यद्बहुतयाः॥४४॥

भवत्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनः सर्वया क्रीणाति तस्मादेकहायना मनुष्यां वाचं वदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽ काणयाऽश्लोणयाऽसंसशफया क्रीणाति सर्वयैवैनं क्रीणाति यच्छ्वेतया क्रीणीयाद्दुश्कर्मा यजमानः स्याद्यत्कृष्णयानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको यजमानः स्याद्यद्विरूपया वात्रंघ्री स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयादरुणया पिङ्गाक्ष्या क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपः स्वयैवैनं देवतया क्रीणाति॥४५॥

निष्क्रीणीष्व दक्षिणाभिश्च वदन्ति मन्यन्ते गन्धर्वेभ्यो बहुतयाः पिङ्गाक्ष्या दश च॥—[६]

तद्धिरण्यमभवत्तस्मादद्भ्यो हिरण्यम्पुनन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं घृतेऽवधाय जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्र वीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं तं शुक्र तनूरिदं वर्च इत्याह सतेजसमेवैनः सतनुम्॥४६॥

करोत्यथो सम्भरत्येवैनं यदबद्धमवद्ध्याद्ब्रह्माः प्रजानां परापातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टक्यम्बध्नाति प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी जूरसीत्याह यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णवं इत्याह॥४७॥

यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनं जुष्टो करोति तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसव इत्याह

सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुद्धे काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्त्येष
खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्रेष्व सूर्यस्य च सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्रेरक्षणः कृनीनिकामित्याह
य एवारक्षोहतः पन्थास्तः समारोहति॥४८॥

वाग्वा एषा यत्सोमक्रयणी चिदसि मनासीत्याह शास्त्येवैनामेतत्तस्माच्छ्रुष्टाः प्रजा
जायन्ते चिदसीत्याह यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनासीत्याह यद्धि मनसाभिगच्छति
तत्करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा॥४९॥

वदति दक्षिणासीत्याह दक्षिणा ह्येषा यज्ञियासीत्याह यज्ञियामेवैनां करोति
क्षत्रियासीत्याह क्षत्रिया ह्येषादितिरस्युभयतःशीर्ष्णीत्याह यदेवादित्यः प्रायणीयो
यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी
स्यात्प्रमारुको यजमानः स्यात्॥५०॥

यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं वान्यो जिनीयाम्मित्रस्त्वां पदि
बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो देवानान्तेनैवैनां पदि बध्नाति पूषाध्वनः पात्वित्याहयं वै
पूषेमामेवास्यां अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षयेत्याहेन्द्रमेवास्यां अध्यक्षं करोति॥५१॥

अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया क्रीणाति सा दैवि देवमच्छेहीत्याह
देवी ह्येषा देवः सोम इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आह्रियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात्पराच्येव
सोमक्रयणीयाद्बुद्रस्त्वा वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै क्रूरः॥५२॥

देवानान्तमेवास्यै परस्तादधात्यावृत्यै क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्बुद्रस्य कीर्तयति
मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि क्रीणीते यः सोमक्रयण्या स्वस्ति सोमसखा
पुनरेहि सह रथ्येत्याह वाचैव विक्रीय पुनरात्मन्वाचं धत्तेऽनुपदासुकास्य वाग्भवति य
एवं वेद॥५३॥

सतनुं विष्णवं इत्याह समारोहति ध्यायति तद्वाचा यजमानः स्यात्करोति क्रूरो वेद॥[७]

षट्पदान्यनु नि क्रामति षडहं वाङ्मति वदत्युत संवत्सरस्यायने यावत्येव वाक्तामव
रुद्धे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुद्धे सप्त ग्राम्याः
पशवः सप्तरण्याः सप्त छन्दांस्युभयस्यावरुद्धौ वस्यंसि रुद्रासीत्याह रूपमेवास्यां
एतन्महिमानम्॥५४॥

व्याचष्टे बृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वत्वित्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनं व
रुन्दे रुद्रो वसुभिरा चिकेतित्वित्याहावृत्तयै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्षि देवयजनं इत्याह
पृथिव्या ह्येष मूर्धा यदेवयजनमिडायाः पद इत्याहेडाये ह्येतत्पदं यत्सोमक्रयण्यै घृतवति
स्वाहा॥५॥

इत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत तस्मादेवमाह यदध्वर्युरेनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धो-
ऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति
न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति
परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरांतय इत्याह रक्षंसामपंहत्यै॥५६॥

इदमहं रक्षंसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव
पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै
पदं यावत्समृतं सं वपति पशून्नेवावं रुन्देऽस्मे राय इति सं वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः॥५७॥

पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति यजमान एव रयिन्दधाति
तोते राय इति पत्न्या अर्धो वा एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधते तादृगेव
तत्त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनामिन्धुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु दधात्यस्मै
वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मां आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिन्नैके
पशुमान्ध्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिन्नैके पशुमान्ध्यादुभयोरुप वपत्युभयोरेवैनन्नैकयोः पशुमन्तं
करोति॥५८॥

महिमानं स्वाहापंहत्या अध्वर्युर्धीयते चतुर्विंशतिश्च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या (३) इति सोमो वा
ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापन्नं ग्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्वसितं निष्विदति
तादृगेव तद्यत्र विचिनुयाद्यथाक्षत्रापन्नं विधावति तादृगेव तत्क्षोधुकोऽध्वर्युः स्यात्क्षोधुको
यजमानः सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरम्॥५९॥

यदीतरमुभयैनेव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी क्षोधुकोऽरुणो ह
स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशून्नेवावं
रुन्दे पशवो हि तृतीयं सवनं यङ्गामयेतापशुः स्यादित्यृक्षतस्तस्य मिमीतर्क्षं वा
अपशव्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्ध्यात्॥६०॥

इति लोम॒तस्तस्य॑ मिमी॒तेतद्वै॑ प॒शुना॑रूपं रूपेणै॒वास्मै॑ प॒शून॑व॒ रुन्दे॑ प॒शुमाने॑व भवत्य॒पामन्ते॑ क्रीणाति सर॑समे॒वैनं॑ क्रीणात्य॒मात्योऽसी॑त्या॒हामै॒वैनं॑ कुरुते शुक्र॑स्ते ग्रह॒ इत्या॑ह शुक्रो ह्य॒स्य ग्रहोऽन॑साच्छ॒ याति॑ महि॒मान॑मे॒वास्याच्छ॑ यात्यन॑सा॥६१॥

अच्छ॑ याति तस्मा॑दनोवा॒ह्यं स॒मे जी॒वनं॑ यत्र खलु॒ वा ए॒तं शी॒र॒ष्णा हर॑न्ति तस्मा॑च्छी॒र॒षहा॑र्य॒ गिरौ॑ जी॒वनम॑भि॒ त्य दे॒वः स॒वि॒तार॑मित्यति॒च्छन्द॑स॒र्चा मि॒मी॒तेऽति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि छन्दा॑सि॒ सर्व॑भिरे॒वैनं॑ छन्दा॑भिर्मिमी॒ते व॒र्ष्म वा ए॒षा छन्द॑सां॒ यदति॑च्छन्दा॒ यदति॑च्छन्दस॒र्चा मि॒मी॒ते व॒र्ष्मै॒वैनं॑ स॒माना॑ करोत्येकै॒कयो॑ऽर्गम्॥६२॥

मिमी॒तेऽया॑तयाम्नि॒याया॑तयाम्नि॒यैवैन॑मिमी॒ते तस्मान्ना॑ना॒वीर्या॑ अ॒ङ्गुल॑यः सर्वा॑स्वङ्गु॒ष्ठमु॒प नि गृ॒ह्णाति॑ तस्मा॑त्स॒माव॑द्दी॒र्योऽन्या॑भि॒रङ्गुलि॑भिस्तस्मा॒त्सर्वा॑ अनु॒ सं च॑रति॒ यत्स॒ह सर्वा॑भिर्मिमी॒त स॒ंश्लि॑ष्टा अ॒ङ्गुल॑यो जाये॒रन्नेकै॒कयो॑ऽर्गमिमी॒ते तस्मा॑द्विभ॑क्ता जायन्ते पञ्च॒ कृत्वो॑ यज॒जुषा॑ मिमी॒ते पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्दे॒ पञ्च॑ कृ॒त्वंस्तू॒ष्णीम्॥६३॥

दश॒ सम्प॑द्यन्ते दशा॑क्षरा वि॒राड॒न्नं वि॒राड्वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॒ रुन्दे॑ यद्यज॒जुषा॑ मिमी॒ते भू॒तमे॒वाव॑ रुन्दे॒ यत्तू॒ष्णीम्भ॑विष्यद्यद्वै॒ तावा॑ने॒व सोमः॑ स्याद्याव॑न्तमिमी॒ते यज॑मानस्यै॒व स्या॒न्नापि॑ सद॒स्यानां॑ प्र॒जाभ्य॑स्त्वेत्यु॒प समू॑हति॒ सद॒स्याने॒वान्वाभ॑जति॒ वास॒सोप॑ न नहति॒ सर्व॑दे॒वत्य॑ वै॥६४॥

वासः॒ सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः॒ सम॑र्धयति॒ प॒शवो॑ वै सोमः॑ प्रा॒णाय॑ त्वेत्यु॒प नह॑ति प्रा॒णमे॒व प॒शुपुं॑ दधाति॒ व्या॒नाय॑ त्वेत्यनु॑ शृ॒न्थति॑ व्या॒नमे॒व प॒शुपुं॑ दधाति॒ तस्मा॑त्स्व॒पन्तं॑ प्रा॒णा न ज॑हति॥६५॥

इ॒तर॑म्पशु॒मात्स्या॑द्यात्यन॑सो॒ऽर्गम॑न्तू॒ष्णीं सं॒वदे॒वत्य॑ वै त्रय॑स्त्रिंशच्च॥ [९]

यत्क॒लया॑ ते श॒फेनं॑ ते क्रीणा॒नीति॑ प॒णेता॑गो॒र्धं सोमं॑ कुर्या॒दगो॑र्धं॒ यज॑मानम॒गो॒र्धम॑ध्व॒र्युङ्गो॑स्तु म॒हि॒मानं॑ नाव॒ तिर॑द्वा॒ ते क्रीणा॒नीत्ये॒व ब्रू॑यादो॒र्धमे॒व सोमं॑ करोति॒ गो॒र्धं यज॑मानं गो॒र्धम॑ध्व॒र्युन्न गो॑म॒हि॒मान॑मव॒ तिर॑त्य॒जया॑ क्रीणाति॒ सत॑प॒समे॒वैनं॑ क्रीणाति॒ हिर॑ण्येन क्रीणाति॒ सशु॑क्रमे॒व॥६६॥

ए॒नं क्री॑णाति॒ धे॒न्वा क्री॑णाति॒ सा॒शि॒रमे॒वैनं॑ क्रीणात्यु॒भेण॑ क्रीणाति॒ सेन्द्र॑मे॒वैनं॑

क्रीणात्यनुडुहां क्रीणाति वह्निर्वा अनङ्गान् वह्निर्नैव वह्निं यज्ञस्य क्रीणाति मिथुनाभ्यां
क्रीणाति मिथुनस्यावरुद्धौ वासंसा क्रीणाति सर्वदेवत्यं वै वासः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यः
क्रीणाति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रन्द्धे॥६७॥

तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्याह पशुभ्य एव तदध्वर्युर्नि हुत आत्मनोऽनावस्काय
गच्छति श्रियम् पशूनाप्नोति य एवं वेद शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामीत्याह यथायजुरेवैतद्देवा
वै येन हिरण्येन सोममक्रीणन्तदभीषहा पुनराददत् को हि तेजसा विक्रेष्यत् इति येन
हिरण्येन॥६८॥

सोमं क्रीणीयात्तदभीषहा पुनरा ददीत् तेजं एवात्मन्धत्तेऽस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि
तम् इत्याह ज्योतिरेव यजमाने दधाति तमसा सोमविक्रयिणमर्पयति यदनुपग्रथ्य
हन्याद्वन्दशूकास्ताः समाः सर्पाः स्युरिदमहः सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उप
ग्रन्थामीत्याहाद्वन्दशूकास्ताः समाः सर्पा भवन्ति तमसा सोमविक्रयिणं विध्यति स्वानं॥६९॥

भ्राजेत्याहेते वा अमुष्मिँल्लोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन् यदेतेभ्यः
सोमक्रयणान्नानुदिशेदक्रीतोऽस्य सोमः स्यान्नास्येतेऽमुष्मिँल्लोके सोमः रक्षेयुर्यदेतेभ्यः
सोमक्रयणाननुदिशति क्रीतोऽस्य सोमो भवत्येतेऽस्यामुष्मिँल्लोके सोमः रक्षन्ति॥७०॥

सशुक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वानं चतुश्चत्वारिंशच्च॥—[१०]

वारुणो वै क्रीतः सोम उपनद्धो मित्रो न एहि सुमित्रधा इत्याह शान्त्या इन्द्रस्योरुमा
विंश दक्षिणमित्याह देवा वै यः सोममक्रीणन्तमिन्द्रस्योरौ दक्षिण आसादयन्नेष खलु
वा एतर्हीन्द्रो यो यजते तस्मादेवमाहोदायुषा स्वायुषेत्याह देवता एवान्वाभ्योत्॥७१॥

तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो ३ ह्येतरहि सोमोऽदित्याः सदोऽस्यदित्याः
सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्वि वा एनमेतदर्धयति यद्धारुणः सन्तम्मेत्रं करोति
वारुण्यर्चा सादयति स्वयैवैनं देवतया समर्धयति वासंसा पर्यानहति सर्वदेवत्यं वै वासः
सर्वाभिरेव॥७२॥

एनं देवताभिः समर्धयत्यथो रक्षंसामपहत्यै वनेषु व्यन्तरिक्षं ततानेत्याह वनेषु हि
व्यन्तरिक्षं ततान् वाजमवध्वित्याह वाजः ह्यवध्वसु पयो अघ्नियास्वित्याह पयो ह्यघ्नियासु
ह्वसु ऋतुमित्याह ह्वसु हि ऋतुं वरुणो विश्वंघ्नमित्याह वरुणो हि विश्वंघ्निन्दि

सूर्यम्॥७३॥

इत्याह दिवि हि सूर्यः सोममद्रावित्याह ग्रावाणो वा अद्रयस्तेषु वा एष सोमं दधाति यो यजते तस्मादेवमाहोदु त्वं जातवेदसमिति सौर्यर्चा कृष्णाजिनमृत्यानहति रक्षसामपहत्या उस्त्रावेत धूर्षाहावित्याह यथायजुरेवैतत्प्र च्यवस्व भुवस्पत इत्याह भूतानां हि॥७४॥

एष पतिर्विश्वान्यभि धामानीत्याह विश्वानि ह्ये ३ षोऽभि धामानि प्रच्यवते मा त्वां परिपरी विददित्याह यदेवादः सोममाह्रियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्तस्मादेवमाहापरिमोषाय यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसीत्याह यजमानस्यैवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यत्॥७५॥

क्रीतः सोम उपनद्धो नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षस इत्याह शान्त्या आ सोमं वहन्त्यग्निना प्रति तिष्ठते तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतः पुरा खलु वावैष मेधायात्मानमरभ्यं चरति यो दीक्षितो यदग्नीषोमीयम्पशुमालभत आत्मनिष्क्रयण एवास्य स तस्मात्तस्य नाश्यं पुरुषनिष्क्रयण इव ह्यथो खल्वाहुरग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्ति यदग्नीषोमीयम्पशुमालभते वार्त्रघ्न एवास्य स तस्माद्वाश्यं वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवेन देवतया परि चरति॥७६॥

अन्वारभ्योत्सर्वाभिरेव सूर्यं भूतानां ह्येति यदाहुः सप्तविंशतिश्च॥ [११]

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्गं यद्वा अनीशानः पुरोहविपि तेभ्यः सोत्तरवेदिर्बद्धं देवस्याग्निः शिरो वा एकादशः॥ [१२] यदुभावित्याह देवानां यज्ञो देवेभ्यो न रथाय यजमानाय परस्तादवाचीन्नवपञ्चाशत्॥५९॥ यदुभौ दुह एवैनौ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृह्णीयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य यथानागतायातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनङ्गान्भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथातिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तत्यै

पत्न्यन्वारभते पत्नी हि पारीणह्यस्येशे पत्नियैवानुमतं निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निया एव॥१॥

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्विष्वै राजानुचरैरागच्छति सर्वभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्यै॥२॥

एवैतेन करोत्यग्नयै त्वा रायस्पोषदात्रे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा॥३॥

अहरत्तस्माद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमेन समिन्तास्तेजस्त्रिवृतेज एव यज्ञस्य शीर्षन्दधाति नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन समिन्तास्त्रिवृद्वै॥४॥

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षन्दधाति प्रजापतेर्वा एतानि पक्ष्माणि यदश्ववाला ऐक्ष्वी तिरश्ची यदाश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैक्ष्वी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मनेन कुर्वीतेति ते कार्ष्ण्यमयान्परिधीन्॥५॥

अकुर्वत तैर्वै ते रक्षास्यपाघ्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहत्यै सस्पर्शयति रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षास्यपहन्त्यूर्ध्वे समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षास्यपहन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यामिमिथुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥६॥

अग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्नय इति यदग्नावग्निमथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नय आतिथ्यं क्रियतेऽथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता

इति यद्धविरासाद्याग्निम्मन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयति॥७॥

पत्न्या एव जगत्या आ त्रिवृद्वै परिधीन् वदन्त्येकवत्वारि११शच्च॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽ ३ न्योन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा व्यक्रामन्प्रविर्वसुभिः सोमो रुद्रेरिन्द्रो मरुद्विर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदम्भ्रातृव्येभ्यो रथ्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवद्यामहे ताभ्यः स निर्ऋच्छाद्यः॥८॥

नः प्रथमोऽ ३ न्योन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्रिणामप्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमार्च्छति यत्तानूनत्र१ समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवंत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति पञ्च कृत्वोऽव द्यति पञ्चधा हि ते तथ्समवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्ध आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वै॥९॥

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मन एव प्रीणाति तनूनत्र इत्याह तनुवो हि ते ताः समवाद्यन्त शाकरायेत्याह शक्त्यै हि ते ताः समवाद्यन्त शक्नन्नोजिष्ठायेत्याहौजिष्ठ१ हि ते तदात्मनः समवाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहानाधृष्ट१ ह्येतदनाधृष्य देवानामोजः॥१०॥

इत्याह देवाना१ ह्येतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहाभिशस्तिपा ह्येतदनभिशस्तेन्यमनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद्धृतं वै देवा वज्रं कृत्वा सोममग्नन्नन्तिकमिव खलु वा अस्यैतच्चरन्ति यत्तानूनप्रेण प्रचरन्त्य१शुर१शुस्ते देव सोमा प्यायतामित्याह यत्॥११॥

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्र च सोमं चा प्याययत्या प्यायय सखीन्थस्य मेधयेत्याहृत्विजो वा अस्य सखायस्तानेवा प्याययति स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामशीय॥१२॥

इत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चवन्ते ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो हि सोम आप्यायित एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याह द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिन्नैके प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा बिभ्यन्तोऽग्निम्प्राविशन्तस्मादाहुरग्निः सर्वा देवता इति ते॥१३॥

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र विंशति यो-
ऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षया
पाति प्रजामवान्तरदीक्षया सन्तराम्मेखलाः समार्यच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तप्रतो
भवति मदन्तीभिर्मारजयते निरह्यग्निः शीतेन वार्यति समिद्धौ या ते अग्ने रुद्रिया तनूरित्याह
स्वयैवेन देवतया व्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै॥१४॥

यो वा ओजं आह यदशीयेति तैऽग्र एकादश च॥ [२]

तेषामसुराणान्तिस्त्रः पुरं आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा
जेतुन्नाशंकुवन्ता उपसदैवाजिगीषन्तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं
जयन्तीति त इषुः समस्कुर्वताग्निमनीकः सोमः शल्यं विष्णुन्तेजन्तेऽब्रुवन्क
इमामसिष्यतीति॥१५॥

रुद्र इत्यब्रुवन् रुद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव
पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः पशूनामधिपतिस्ताः रुद्रोऽवांसृजत्स तिस्रः
पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत् यदुपसदं उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै
नान्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुह्याद्यदन्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुह्यात्॥१६॥

अन्यन्मुखं कुर्यात्स्रुवेणाधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै पराङ्तिक्रम्य जुहोति
परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान् प्रुदते पुनरत्याक्रम्योपसदं जुहोति
प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्याञ्जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसदं
उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राणुदन्त याः सायः रात्रियै तभिर्यत्सायम्प्रातरुपसदः॥१७॥

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान् प्रुदते याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः
सायम्पुरोनुवाक्याः कुर्यादयांतयामत्वाय तिस्र उपसद उपैति त्रयं इमे लोका इमानेव
लोकान्प्रीणाति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति द्वादशाहीने सोम उपैति
द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम॥१८॥

पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्तरदीक्षामुपैयाद्यः
कामयेतास्मिन्मे लोकेऽर्धुकः स्यादित्येकमग्रेऽथे द्वावथ त्रीनथ चतुर एषा वा
आराग्रवान्तरदीक्षास्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकम्भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपैयाद्यः

कामयेतामुष्मिन्मे लोकेऽर्धुकः स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै परोवरीयस्यवान्तरदीक्षामुष्मिन्नेवासमै लोकेऽर्धुकम्भवति॥१९॥

असिष्यतीति जुहुयात्स्याम्प्रातरुपसदश्चतुर्विंशतिः सञ्चतुरोऽग्रे षोडश च॥ [३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसदं उपयन्ति तेषां य उन्नयते हीयत एव स नोदनेषीति सूत्रीयमिव यो वै स्वार्थतां यताः श्रान्तो हीयत उत स निष्ठाय सह वसति तस्मात्सकृदुन्नीय नापरमुन्नयेत दधोन्नयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशून्व रुन्दे॥ २०॥

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णू रूपं कृत्वा स पृथिवीम्प्राविशतं देवा हस्तान्त्सुरभ्यैच्छन्तमिन्द्रं उपर्युपर्यत्यक्रामत्सोऽब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे वै हन्तावोचथा वराहोऽयं वाममोषः॥ २१॥

सप्तानां गिरीणाम्पूरस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिभर्ति तं जहि यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्ध्वं सप्त गिरीन्भित्त्वा तमहन्त्सोऽब्रवीद्दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो यज्ञ एव यज्ञमाहरद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यं वेदित्वमसुराणाम्॥ २२॥

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते देवा अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वो दास्याम् इति यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यं वेदित्वम्॥ २३॥

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्यामीति त्वा अंवायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्नी भवति षट्त्रिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्नी दशदश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रूद्ध उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरम्बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः॥ २४॥

रुन्धे वाममोषो वेदित्वमसुराणां वेदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिशते यद्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रो-
ऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य
सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते वृत्तस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपैत्यथ
द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै॥२५॥

क्षुरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यानुदत्ते प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव
भूय उपैति चतुरोऽग्रे स्तनान्भ्रातृमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं तपस्यं
सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्ववागू राजन्यस्य व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर
इव॥२६॥

राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्ध्या अमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपम्पुष्ट्यै पयो
ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पयं आत्मन्धत्तेऽथो पयसा वै गर्भा
वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदीक्षितो यदस्य पयो व्रतम्भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति
त्रिव्रतो वै मनुंरासीद्विव्रता असुरा एकव्रताः॥२७॥

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोव्रतमासीत्पाकयज्ञस्य रूपम्पुष्ट्यै प्रातश्च सायं
चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं ततस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्ते-
ऽभवन्सुवर्गं लोकमायन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतम्भवति मध्यतो वा अत्रैनं
भुञ्जते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना॥२८॥

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यदीक्षितो योनिर्दीक्षितविमितं यदीक्षितो
दीक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायैष
वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यदीक्षितः प्रवसेत्स एनमीश्वरोऽनुत्थाय हन्तोर्न
प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनं स्व एवायतने
शयेऽग्निमभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमभ्यावृत्य शये॥२९॥

एतद्वै क्रूर इवैकव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥ [५]

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैन्मुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं
जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि
विपश्यत्युपैन्मुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तम्पन्थां
वाधिस्पर्शयेत्कर्तुं वा यावन्नानसे यातवै॥३०॥

न रथायैतद्वा आसं देवयजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकोन्नतद्वे देवयजनादङ्गिरसः पशूनंसृजन्तान्तरा संदोहविधानि उन्नतः स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयजनम्पशुमानेव भवति त्र्युन्नते देवयजने याजयेत्सुवर्गकामं त्र्युन्नतद्वे देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमायन्नन्तराहवनीयं च हविर्धानं च॥३१॥

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च गार्हपत्यं चैतद्वे त्र्युन्नतं देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वे प्रतिष्ठितं देवयजनं यथ्सर्वतः समम्प्रात्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिपक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वे पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशून्॥३२॥

अव रुद्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते देवयजने याजयेद्यं कामयेत् निर्ऋत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वे निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यथ्सदृश्यै सत्या ऋक्षत्रिरऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्यावृत्कामं यम्पात्रे वा तल्पे वा मीमांसेरन्नाचीनमाहवनीयात्प्रवृणः स्यात्प्रतीचीनं गार्हपत्यादेतद्वे व्यावृत्तं देवयजनं वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तते नैनम्पात्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्यं देवयजने याजयेद्भूतिकामं कार्यो वै पुरुषो भवत्येव॥३३॥

यातवै हविर्धानंश्च पशून्पाप्मनाऽष्टादश च॥ [६]

तेभ्यं उत्तरवेदिः सिंही रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठते देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावथ्स्यति त इदम्भविष्यन्तीति तामुपांमन्नयन्त साब्रवीद्वरं वृणै सर्वाभ्या कामान्व्यश्नवथ पूर्वां तु माऽग्नेराहृतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिम्पूर्वामग्नेर्व्याधारयन्ति वारंवृत्तः ह्यस्यै शम्यया परि मिमीते॥३४॥

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमव रुद्धे वित्तायनी मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तिकायनी मेऽसीत्याह तित्तान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावद्विदेरग्निर्नभो नाम॥३५॥

अग्ने अङ्गिर इति त्रिहंरति य एवैषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाव रुद्धे तूष्णीं चतुर्थं हंरत्यनिरुक्तमेवाव रुद्धे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरह्येषा रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठदुरु प्रथस्वोरु तं यज्ञपतिः प्रथतामित्याह यजमानमेव प्रजयां पशुभिः प्रथयति ध्रुवा॥३६॥

असीति स० हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवैनां प्रोक्षति देवाश्चेदुत्तरवेदिरुपावर्ततीहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादप॥३७॥

अनुदत् मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत् इन्द्रो यतीन्शालावृकेभ्यः प्रायच्छत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्यत् तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत्तेन शमयति यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैर्वैनमर्पयति॥३८॥

मिमिंते नाम ध्रुवाऽपं शुचा त्रीणि च॥ [७]

सोत्तरवेदिर्ब्रवीत्सर्वान्मया कामान्व्यंशवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान्भ्रातृव्यानभि भवेमेति तैऽजुहवुः सि०हीरंसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्भ्रातृव्यानभ्यभवन्ते-ऽसुरान्भ्रातृव्यानभिभूयांकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सि०हीरंसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्त्वा॥३९॥

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सि०हीरंसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशून्विन्दन्त ते पशून् वित्त्वाऽ कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सि०हीरंस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमाम्प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमाम्प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त देवता आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सि०हीरस्या वह देवान्देवयते॥४०॥

यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपायन्पञ्च कृत्वो व्याघारयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्देऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्त्वेति सूचमुद्रुह्णाति य एव देवा भूतास्तेषान्त्वाङ्गधेयन्तानेव तेन प्रीणाति पौतुद्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम्॥४१॥

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निर्बिभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत् स यां वनस्पतिष्ववसत्ताम्पूतुद्रौ यामोषधीषु ता० सुगन्धितेजने याम्पशुषु ताम्पेत्वस्यान्तरा शृङ्गे तं देवताः प्रैषमैच्छन्तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्॥४२॥

उप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य

बहिःपरिधिं स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधिं स्कन्दति तेषान्तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति सोऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वं भ्रातरः प्रामैषतास्थानि शातया इति स यानि॥४३॥

अस्थान्यशातयत् तत्पूतुं द्वभ्वद्यन्मसमुपमृतं तद्वल्गुलु यदेतान्सम्भारान्त्सम्भरत्यग्निमेव तत्सम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहुग्नेर्ह्येतत्पुरीषं यत्सम्भारा अथो खल्वाहुरेते वावेनं ते भ्रातरः परि शोरे यत्पूतुं द्रवाः परिधय इति॥४४॥

वित्वा देवयत् एषामंब्रुवन् यानि चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

बुद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेध्यं एवैनं करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धानं प्र वर्तयति सवितृप्रसूत एवैनं प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बुद्धो यदक्षः स यदुत्सर्ज्येद्यजमानस्य गृहानभ्युत्सर्ज्येत्सुवाग्देवं दुर्याः आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याः शान्त्यै पत्नी॥४५॥

उपानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रमित्रत्वाय यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै वर्त्मना वा अन्वित्यं यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षांस्यपं हन्ति यदध्वर्युरनग्नावाहुतिञ्जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युः॥४६॥

हिरण्यमुपास्यं जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति प्राचीं प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयत्यत्र रमेथां वर्ष्मन्पृथिव्या इत्याह वर्ष्म ह्येतत्पृथिव्या यद्वैव्यजनं शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं नन्दिबो वा विष्णवुत वा पृथिव्याः॥४७॥

इत्याशीर्षदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं नि हन्ति शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवं रुद्धे दण्डो वा औपरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाक्षमच्छिनद्यत्तृतीयं छुद्दिहविर्धानं योरुदाह्रियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावरुद्धौ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्यूतं विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह वैष्णवं हि देवतया हविर्धानं यम्प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न

विस्त्र॑सयेदमेहेनाध्व॑र्युः प्र मी॑येत् तस्मा॑त्स वि॒स्रस्यः॑॥४८॥

पत्नीं ह॑न्युर्वा पृथि॒व्या विष्य॑तं विष्णोः पङ्क्तिं॑ शतिश्च॥ [९]

देवस्य॑ त्वा सवितुः प्र॑सव इत्य॒भिमा द॑त्ते प्रसू॑त्या अ॒श्विनोर्बा॑हुभ्या॒मित्या॑हा॒श्विनौ हि देवाना॑मध्व॑र्यु आस्तां॑ पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै वज्रं॑ इव॒ वा एषा॑ यद॒भिर॑भिर॒सि नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑ काण्डे॑काण्डे॑ वै क्रियमाणे॑ य॒ज्ञः रक्षा॑सि जिघा॑सन्ति॒ परि॑लिखित॒ रक्षः॑ परि॒लिखिता॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह॒ रक्ष॑साम॒पहत्यै॑॥४९॥

इदम॑ह॒ रक्ष॑सो ग्री॒वा अपि॑ कृ॒न्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं द्विष्म॑ इत्या॑ह॒ द्वौ वाव॑ पुरु॑षौ यं चैव॒ द्वेष्टि यश्चैनं॑ द्वेष्टि॒ तयोरे॒वानन्तरा॑यं ग्री॒वाः कृ॒न्तति॑ दि॒वे त्वान्तरि॑क्षाय॒ त्वा पृथि॒व्ये त्वेत्या॑हेभ्य॒ एवेना॑ल्लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति॒ प्रस्ता॑द्वा॒र्वाचीं॑ प्रोक्ष॑ति॒ तस्मा॑त्॥५०॥

प्रस्ता॑द्वा॒र्वाचीं॑मनुष्या॒ ऊर्ज॑मुप॒ जीवन्ति॑ कूर॒मिव॑ वा ए॒तत्करोति॑ यत्खन॑न्त्युपोऽव॒ नयति॑ शान्त्यै॒ यव॑मती॒रव॑ नय॒त्यूर्गै यव॑ ऊर्गु॒दुम्बर॑ ऊर्जे॒वोर्जः॑ सम॒र्धयति॑ यज॑मानेन॒ सम्मि॑तौदु॒म्बरी॑ भवति॒ यावा॑नेव॒ यज॑मान॒स्ताव॑तीमेवास्मिन्नू॒र्जं दधा॑ति॒ पितृ॑णा॒ सदन॑म॒सीति॑ ब॒र्हिर॑व॒ स्तृणा॑ति॒ पितृ॑दे॒वत्य॑म्॥५१॥

ह्येत॑द्यन्निखा॑तं यद्व॒र्हिर॑न॒वस्तीर्य॑ मि॒नुया॑त्पितृ॒देव॑त्या॒ निखा॑ता स्याद्व॒र्हिर॑व॒स्तीर्य॑ मि॒नोत्य॑स्यामे॒वेना॑म्मि॒नोत्यथो॑ स्वा॒रुह॑मे॒वेना॑ङ्करो॒त्युदिवः॑ स्त॒भाना॑न्तरि॒क्षं पृ॒णेत्या॑हेषा॒ल्लोका॑नां विधृ॒त्यै द्युता॑न॒स्त्वा मा॑रु॒तो मि॑नो॒त्वित्या॑ह॒ द्युता॑नो ह॒ स्म वै मा॑रु॒तो दे॒वानामौदु॑म्बरी॒म्मिनो॑ति॒ तेनै॒व॥५२॥

ए॒ना॒म्मि॒नोति॑ ब्र॒ह्मव॑नि॒ त्वा क्षत्र॑व॒निमि॑त्या॒ह॒ यथा॑य॒जुरे॒वैतद्धृ॑तेन॑ द्या॒वापृथि॒वी आ पृ॒णेत्या॑मि॒त्यौदु॑म्ब॒र्या जु॑होति॒ द्यावा॑पृथि॒वी ए॒व रसे॑नान॒त्तान्त॑मन्व॒र्वस्त्रा॑वय॒त्यान्तमे॒व यज॑मानं॒ तेज॑सा॒ऽनत्तै॒न्द्रम॑सीति॒ छुदि॑रधि॒ नि द॑धात्यै॒न्द्रः हि दे॒वत॑या॒ सदा॑ विश्व॒जन॑स्य॒ छाये॑त्या॒ह॒ विश्व॒जन॑स्य॒ ह्येषा॑ छा॒या यत्स॑दो न॒वच्छ॑दि॥५३॥

तेज॑स्का॒मस्य॑ मि॒नुया॑त्त्रि॒वृता॑ स्तोमे॑न॒ सम्मि॑त॒न्तेज॑स्त्रि॒वृत्तै॑ज॒स्यैव॑ भ॒वत्येका॑दश॒छदीन्द्रि॑यका॒म॒ त्रिष्टु॑र्गिन्द्रि॒यं त्रिष्टु॑र्गिन्द्रि॒याव्यै॒व भ॑वति॒ पञ्च॑दश॒छदि॑ भ्रातृ॒व्यवतः॑ पञ्च॒दशो॑ वज्रो॒ भ्रातृ॑व्याभि॒भूत्यै॑ सप्त॒दश॑छदि॒ प्रजा॑का॒मस्य॑ सप्त॒दशः॑ प्र॒जाप॑तिः॒ प्रजा॑प॒तेरा॑स्या॒ एक॑वि॒ंशति॑छदि॒ प्रति॑ष्ठाका॒मस्यै॒कवि॑ंशः॒ स्तोमा॑नां॒ प्रति॑ष्ठा॒ प्रति॑ष्ठित्या॒ उद॑रं॒ वै स॑द॒

ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरीम्मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात्॥५४॥

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छदीर्षि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरोऽन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया सदो यम्प्रथमं ग्रन्थिं ग्रंथीयाद्यत्तं न विस्रः सयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात्स विस्रस्यः॥५५॥

अपंहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनेव नवच्छदि तस्मात्सदः पञ्चदश च॥ [१०]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं प्राणा उपरवा हविर्धानं खायन्ते तस्माच्छीर्षप्राणा अधस्तात्खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्षाः प्राणा रक्षोहणो वलगहणो वैष्णवान्खनामीत्याह वैष्णवा हि देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलगान्न्यखनन्तान्बाहुमात्रेऽन्विन्दन्तस्माद्बाहुमात्राः खायन्त इदमहं तं वलगमुद्वपामि॥५६॥

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवासौ तौ वलगं निखनन्तस्तमेवोद्वपति सं तृणन्ति तस्मात्सन्तृण्णा अन्तरतः प्राणा न सम्भिनन्ति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्मादाद्री अन्तरतः प्राणा यवमतीरवं नयति॥५७॥

ऊर्ग्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति ब्रह्मिरव स्तृणाति तस्माँल्लोमशा अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याघारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति हनू वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणन्त्यसंतृण्णे हि हनू अथो खलु दीर्घसोमे सन्तृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानम्॥५८॥

प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरः सदो यदा खलु वै जिह्वायां दध्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्माद्विधाने चर्मत्रधि ग्रावभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा प्रत्यञ्चः परेत्य सदसि भक्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेदं दुह एवैनमियं वै विराद्वस्यै त्वक्कर्मोधोऽधिषवणे स्तना उपरवा ग्रावाणो वृत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः

पयो य एवं वेदं दुह एवैनौम्॥५९॥

वपामि यवमतीरवं नयति हविर्धानमेव त्रयोविंशतिश्च॥ [११]

चात्वालात्सुवर्गाय यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या इषे त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पशोः पशुमालभ्य मेदसा सुचावेकादश॥ [१२] चात्वालाद्देवानुपैति मुञ्चति प्रह्रियमाणाय पर्यग्नि पशुमालभ्य चतुष्पादो द्विषष्टिः॥६२॥ चात्वालात्पशुं दधाति॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

चात्वालाद्धिष्ण्यानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञस्य सयोनित्वाय देवा वै यज्ञं पराजयन्त तमाग्नीध्रात्पुनरप्राजयन्नेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदाग्नीध्राद्धिष्ण्यान् विहरति यदेव यज्ञस्यापराजितं तत एवैनम्पुनस्तनुते पराजित्यैव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पवमानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते॥१॥

आहाग्नीदग्नीन् वि हरं बरहिः स्तृणाहि पुरोडाशाः अलं कुर्विति यज्ञमेवापजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गारैर्द्वे सर्वने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयः सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनद्धिष्ण्या वा अमुष्मिँल्लोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन्तमन्वायन्तं पर्यविशन् य एवं वेदं विन्दते॥२॥

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तां देवा अब्रुवन्देदे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाप्स्यथ न वेत्यग्रयो वा अथ धिष्ण्यास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां ये नेदिष्ठम्पर्यविशन्ते सोमपीथं प्राप्तुवन्नाहवनीयं आग्नीध्रीयो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात्तेषु जुह्वत्यतिहाय वर्षद्गरोति वि हि॥३॥

एते सोमपीथेनार्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यङ्गासीनो धिष्ण्यान्व्याधारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्म्र पुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः॥४॥

जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्ण्या यदध्वर्युः प्रत्यङ्घिष्ण्यानतिसर्पेत्प्राणान्ध्रं
कंरुषेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै नाभ्यै प्राणोऽवाङ्पानो
यदध्वर्युः प्रत्यङ्घोतोर्मतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरुपं गायेद्वाग्वीर्यो
वा अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायेदुद्गात्रे॥५॥

वाचः सम्प्र यच्छेदुपदासुंकास्य वाग्व्याद्ब्रह्मवादिनो वदन्ति नासंस्थिते सोमोऽध्वर्युः
प्रत्यङ्ग्वसदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा
यामं वायामं वानुं ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीध्रं परीत्य जुहोति दाक्षिणानि न प्राणान्ध्रं कंरुषति
न्यन्ये धिष्ण्या उप्यन्ते नान्ये यान्निवर्पति तेन तान्प्रीणाति यान्न निवर्पति यदनुदिशति
तेन तान्॥६॥

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचीरुद्गात्र उप्यन्ते चतुर्दश च॥ [१]

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति
द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमत आहवनीये जुहोति
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं लोकं यतो रक्षांस्यजिघांसन्ते सोमैन
राज्ञा रक्षांस्यपहत्यासुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायन्नक्षंसामनुपलाभायात्तः सोमो
भवत्यथ॥७॥

वैसर्जनानि जुहोति रक्षंसामपहत्यै त्वं सोम तनूकृद्भ्य इत्याह तनूकृद्भ्यो
ऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि रक्षांस्युरु यन्तासि वरूथमित्याहोरु णस्कृधीति
वावैतदाह जुषाणो अमुराज्यस्य वेत्वित्याहासुमेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं गमयति
रक्षंसामनुपलाभाया सोमं ददते॥८॥

आ ग्राव्ण आ वायव्या न्या द्रोणकलशमुत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्ति
यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं लोकमेति नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य
लोकस्याभिनीत्यै ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्रं उप वासयति वि ह्येनं तैर्गृह्णते
यथ्सहोपवासर्येदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वयां॥९॥

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ सीदेत्याह
यथायजुरेवैतद्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष वो देव सवितः सोम इत्याह
सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र यच्छत्येतत्त्वं सोम देवो देवानुपांगा इत्याह देवो

ह्येष सन्॥१०॥

देवानुपैतीदमहम्मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ३ ह्येष सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न
ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहेमं
लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह
स्वधाकारो हि॥११॥

पितृणामिदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽग्रे व्रतपत आत्मनः
पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद यद्वसीयान्स्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो
वै सोमस्य राज्ञो मलिमुसेना य एवं विद्वान्ग्राव्ण आग्रीध्र उपवासयति नैनम्मलिमुसेना
विन्दति॥१२॥

अथ ददते स्वया सन्स्वधाकारो हि विन्दति॥ [२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवेन देवतयाच्छैत्यत्यन्यानां
नान्यानुपांगमित्याहाति हान्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्त्वा परैरविदम्परोऽवरैरित्याहार्वाग्येन
परैर्विन्दति परोवरैस्तं त्वा जुषे॥१३॥

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वा सविता मध्वान्क्तित्याह
तेजसैवेनमनत्तद्योषधे त्रायस्वेन स्वधिते मेन हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै
स्वधितेर्वृक्षस्य बिभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः
परापतेत्तमप्या हरेत्सतैजसम्॥१४॥

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपोत्पयतो बिभ्यति दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षमध्येन मा
हिंसीरित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवल्शो वि रोहेत्याव्रश्चने जुहोति
तस्मादाव्रश्चनाद्वक्षाणाभ्यूयांस उत्तिष्ठन्ति सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याहाशिषमेवैतामा
शास्तेऽनक्षसङ्गम्॥१५॥

वृश्चेददक्षसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमारुकं स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः
स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं
कामयेतापशुः स्यादित्यपूर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्योऽपशुरेव भवति
यं कामयेत पशुमान्ध्यादिति बहुपूर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै॥१६॥

वनस्पतीनाम्पशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः समे भूम्यै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं वृश्चेत्स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञः॥१७॥

नमति षडरलिं प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्ता ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारलिम्पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्वाव रुद्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमै न समितं तेजस्त्रिवृत्तेजस्यैव भवत्येकादशारलिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशारलिम्भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारलिं प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशत्यरलिं प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन समितः॥१८॥

जुषे सतेजसमनक्षसङ्गं बहुशाखं वृश्चेदेष वै यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञ आस्या एकात्रविंशतिश्च॥ [३]

पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहेभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति पराञ्चं प्रोक्षति पराडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनत्यपोव नयति शान्त्यै यवमतीरवं नयत्यूर्ग्वै यवो यजमानेन यूपः समितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति॥१९॥

पितृणां सदनमसीति ब्रह्मरिव स्तृणाति पितृदेवत्य १५ ह्येतद्यन्निखातं यद्ब्रह्मरिवस्तीर्य मिन्यातिपितृदेवत्यो निखातः स्याद्ब्रह्मरिवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनमिनोति यूपशकलमवांस्यति सतेजसमेवैनमिनोति देवस्त्वा सविता मध्वान्क्षित्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति चपालं प्रति॥२०॥

मुञ्चति तस्माच्छीरपत ओषधयः फलं गृह्णन्त्यनक्ति तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः समितो यदग्निष्ठामश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसान्त्यान्तमनक्त्यान्तमेव यजमानं तेजसानक्ति सर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो दधात्युद्विग्ं स्तभानान्तरिक्षं पृणेत्याहेषां लोकानां विधृत्यै वैष्णव्यर्चा॥२१॥

कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतया कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयेत् तेजसेनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयादित्थं वेत्थं वातिं नावयेत्तेजसैवेन देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति यं कामयेत् तेजसेनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयेयमिति॥२२॥

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सम्मिन्यात्तेजसैवेन देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरैवैतत्परि व्ययत्यूर्ग्वै रशना यजमानेन यूपः सम्मितो यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदघ्ने परि व्ययति नाभिदघ्न एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्नाभिदघ्न ऊर्जा भुञ्जते यं कामयेतोर्जनम्॥२३॥

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वावोहेदूर्जैवेन व्यर्धयति यदि कामयेत् वरपुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहेद्वष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरपुकः स्यादित्यूर्ध्वा मुदहेद्वष्टिमेवोद्यच्छति पितृणां निखातम्मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया ओषधीनां रशना विश्वेषाम्॥२४॥

देवानामूर्ध्वं रशनाया आ चपालादिन्द्रस्य चपालं साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूपमिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषयो यूपैनेवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम्॥२५॥

यद्यूपमिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुरस्तान्मिनोति पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायतेऽप्रज्ञातं हि तद्यदतिपत्र आहुरिदं कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो नास्पृशतान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निर्मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत्॥२६॥

यूपस्य यदूर्ध्वं चपालात्तेषां तद्वाग्धेयं तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सङ्स्थिते सोमे प्र सुचोहरन् यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तारं सुचात्रिष्कर्यणमपश्यन्स्वरुं यूपस्य सङ्स्थिते सोमे प्र प्रस्तारं हरन्ति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसाय॥२७॥

दधाति प्रत्युचा समर्धयेयमित्यूर्जेन विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च॥ [४]

साध्या वै देवा अस्मिन्नौक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषत्तेऽग्निमेवाग्नये मेधायालभन्त न

ह्यन्यदालम्भ्यमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्नावग्निर्मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याग्निर्मन्थैर्ब्रुद्राय यजमानम्॥२८॥

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निर्मन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थ्यस्तन्नेवालब्धं नेवानालब्धमग्नेर्जनित्रमसीत्याहाग्नेर्ह्येतज्जनित्रं वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ॥२९॥

ह्येतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं दधाथामित्याह वृषणः ह्येते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनम्प्र जनयत्यग्नये मथ्यमानायानु ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनम्मन्थति जातायानु ब्रूहि॥३०॥

प्रह्रियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवेनं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निर्मथित्वा प्र हरति तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याह शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यमिष्येणैवेन धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥३१॥

यजमानमाह वृषणौ जातायानुब्रूह्यप्यष्टादश च॥ [५]

इषे त्वेति बरहिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजत उपवीरसीत्याहोप ह्यनानाकरोत्युपो देवान्देवीर्विशः प्रागुरित्याह देवीर्ह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वह्नोरुशिज इत्याहृत्विजो वै वह्नय उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीति॥३२॥

आह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुद्धे हव्या ते स्वदन्तामित्याह स्वदयत्यैवैनान्देवं त्वष्टर्वसु रण्वेत्याह त्वष्टा वै पशूनामिमिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुपुं दधाति रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति॥३३॥

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेना रभ इत्याह सत्यं वा ऋतं सत्येनैवैनमृतेना रभतेऽक्षण्या परि हरति वध्यः हि प्रत्यश्च प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै धरषा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अज्यः॥३४॥

त्वोषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाच्चो ह्येष ओषधीभ्यः सम्भवति यत्पशुरपाम्पेरुरसीत्याहैष
ह्यपाम्पाता यो मेधोयारभ्यतै स्वात्तं चिथ्सदेवः हव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्याह
स्वदयत्येवैनमुपरिष्ठात्प्रोक्षत्युपरिष्ठादेवैनन्मेध्यं करोति पाययत्यन्तरत एवैनन्मेध्यं
करोत्यधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनन्मेध्यं करोति॥३५॥

वसूनितिं प्रसव इत्युच्चोऽन्तरत एवैनन्दशं च॥ [६]

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन्नग्रये समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै
सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै सप्तदशान्वाह द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः स संवत्सरः संवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै
सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारम्॥३६॥

आधारयत्ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्थानुख्यात्या
असुरेषु वै यज्ञ आसीत्तं देवास्तूष्णीः होमेनावृज्जत यत्तूष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्यस्यैव
तद्यज्ञं वृङ्के परिधीन्त्सम्माष्टिं पुनात्येवैनात्रिन्त्रिः सम्माष्टिं त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपंहत्यै
द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश॥३७॥

मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति
शीर्षत एव यज्ञस्य यजमानः सर्वा देवता अव रुद्धे शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाधार
आत्मा पशुराधारमाधार्य पशुः समनत्तद्यात्मन्नेव यज्ञस्य॥३८॥

शिरः प्रति दधाति सं तै प्राणो वायुना गच्छतामित्याह वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्यं
प्राणं जुहोति सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्यशिषं गमयति
विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उपरिष्ठात्पशुमभ्यवमीत्तस्मादुपरिष्ठात्पशोर्नाव द्यन्ति यदुपरिष्ठात्पशुः
संमनक्ति मेध्यमेव॥३९॥

एनं करोत्युत्विजो वृणीते छन्दाः स्येव वृणीते सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवः
सप्तारण्याः सप्त छन्दाः स्युभयस्यावरुद्धा एकादश प्रयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा
आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तम्प्र यजति वपामेकः परि शय आत्मैवात्मानं परि शये
वज्रो वै स्वर्धितिवज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्धृतेनाक्तौ पशं

त्रायेथामित्याह वज्रेणैवेनं वशं कृत्वा लभते॥४०॥

आधारम्पद्यन्ते द्वादशात्मन्नेव यज्ञस्य मेध्यमेव खलु वा अष्टादश च॥ [७]

पर्यग्निं करोति सर्वहुतमेवेनं करोत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्निं करोति त्र्यावृद्धिं यज्ञोऽथो रक्षंसामपंहत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशू (३) नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यादथो खल्व्वाहः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत्॥४१॥

पशुरिति यन्नावारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्नेवान्वारभ्यं नेवानन्वारभ्यमुप प्रेष्यं होतरहुव्या देवेभ्य इत्याहेषितं हि कर्म क्रियते रेवंतीर्यज्ञपतिं प्रियधा विंशतेत्याह यथायजुरेवैतदग्निना पुरस्तादेति रक्षंसामपंहत्यै पृथिव्याः सम्पृचः पाहीति बर्हिः॥४२॥

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्बर्हिषि स्कन्दत्यथो बर्हिषदमेवेनं करोति पराडा वर्ततेऽध्वर्युः पशोः संज्ञप्यमानात्पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोनात्रस्काय गच्छति श्रियम्प्र पशूनांप्रोति य एवं वेद पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी नमस्त आतानेत्याहादित्यस्य वै रश्मयः॥४३॥

आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याहाशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह यथायजुरेवैतत्॥४४॥

लोकाय नीयते यद्बर्ही रश्मयः सप्तत्रिंशच्च॥ [८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्त् आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवास्य शुचं शमयति सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवी शुक्लं विंशति शमहोभ्यामिति नि नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्योषधे त्रायस्वेन स्वधिते मेन हि सीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः॥४५॥

शान्त्यै पार्श्वत आच्छति मध्यतो हि मनुष्या आच्छन्ति तिरश्चीन्मा च्छत्यनूचीन् हि मनुष्या आच्छन्ति व्यावृत्तै रक्षंसाम्भागोऽसीति स्थविमतो बर्हिरक्तापास्यत्यन्नेव रक्षांसि निरवदयत इदमहं रक्षोऽधुमं तमो नयामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म

इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव॥४६॥

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधुमं तमो नयतीषे त्वेति वृषामुत्खिदतीच्छत इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्धाद्रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्धादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनानन्तच्छिन्नः॥४७॥

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्वृषामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत शान्त्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते यः पशुम्मृत्यवे नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्या अथो देवता एव हव्येन॥४८॥

अन्वेति नान्तममङ्गारमिति हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरेद्देवता अति मन्येत वायो वीहिं स्तोकानामित्याह तस्माद्विभक्ताः स्तोका अव पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां यद्वृषाग्रमोषधीनाम्बरहिरग्रैवाग्रं समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रति स्थापयति स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येत्याह॥४९॥

यज्ञस्य समिधौ प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यमात्मा वपा पृषदाज्यमभिघार्य वपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्ध्वनभसम्मरुतं गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्रहरति तेनैवने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ॥५०॥

स्वधितिश्चैवाच्छिन्नो हव्येनेष्येत्याह षट्त्वारिंशच्च॥ [९]

पशुमालभ्यं पुरोडाशं निर्वपति समैधमेवैनमा लभते वपयां प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्ग्वै पुरोडाश ऊर्जमेव पशूनाम्मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतं हवीः (३) शमितरिति त्रिषेत्या हि देवा योऽशृतं शृतमाहु स एनसा प्राणापानौ वा एतौ पशूनाम्॥५१॥

यत्पृषदाज्यम्पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माभि समेति यत्पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभेविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्त्वा मेधम्प्राक्षारयन्त्स प्रक्षोऽभवत्तत्प्रक्षस्यं प्रक्षत्वं यत्प्रक्षशाखोत्तरबरहिर्भवति समैधस्यैव॥५२॥

पशोरवँ द्यति पशुं वै ह्रियमाणं रक्षास्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपं चाहवनीयं च
हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपि कामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु
ब्रूहीत्याह मन एवास्यावँ रुद्ध एकादशावदानान्यवँ द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
यावानेव पशुस्तस्यावँ॥५३॥

द्यति हृदयस्याग्रेऽवँ द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति
तज्जिह्वाया वदति यज्जिह्वाया वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदाय
यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्य पशोरवत्तम्भवति मध्यतो गुदस्यावँ द्यति मध्यतो
हि प्राण उत्तमस्यावँ द्यति॥५४॥

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा
जायते ब्रह्मचर्येणर्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा
ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवावँ दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
अग्निमब्रुवन्त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति॥५॥

सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत् दोः पूर्वार्धस्य गुदममध्यतः
श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत्र्यङ्गाणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै
भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्यावँ द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै॥५६॥

एतौ पशूनां समेधस्यैव तस्यावौत्तमस्यावँ द्यतीति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१०]

मेदंसां सुचौ प्रोर्णोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूपन्नवधाय प्रोर्णोति
रसो वा एष पशूनां यद्वै रसमेव पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमम्प्र यौति मध्यं वा
एतत्पशूनां यत्पार्श्वं रसं एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमम्प्रयौति मध्यत एव
पशूनां रसं दधाति घ्नन्ति॥५७॥

वा एतत्पशुं यत्संज्ञपयन्त्येन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो
अङ्गेऽङ्गे नि दैध्यदित्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टर्भूरि ते सः संमेत्वित्याह
त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषुरूपा यत्सलक्ष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः
सलक्ष्माण एतर्हि भवन्ति देवत्रा यन्तम्॥५८॥

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्वित्याहानुमतमेवैनम्मात्रा पित्रा सुवर्गं
लोकं गमयत्यर्धर्चं वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्चं इयमर्धर्चं इमे एव रसेनानक्ति दिशो
जुहोति दिशं एव रसेनानक्तयथो दिग्भ्य एवोर्जः रसमव रुद्धे प्राणापानौ वा एतौ
पशूनां यत्पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु॥५९॥

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहत्याह वनस्पतयेऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति
प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो
यूष्णोपं सिञ्चति रसो वा एष पशूनां यद्व रसमेव पशुषु दधातीडामुपं ह्वयते पशवो
वा इडां पशूनेवोपं ह्वयते चतुरुपं ह्वयते॥६०॥

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा
वै पशवो रूपेणैवैनम्पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्थ्यादिति
मेदस्वत्तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनव रुद्धे पशुमानेव भवति
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत स आज्यम्॥६१॥

पुरस्तादसृजत पशुम्मध्यतः पृषदाज्यम्पश्चात्तस्मादाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते पशूनां
मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव पश्चात्सृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश
वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घ्नन्ति वा एतत्पशुं यत्संज्ञपरयन्ति
प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव
पशुषु दधाति॥६२॥

घ्नन्ति यन्तङ्गलं चतुरुपं ह्वयत आज्यं यत्पृषदाज्येन षट्॥ [११]

यज्ञेन ता उपयङ्गिर्देवा वै यज्ञमाग्रींभ्रे ब्रह्मवादिनः सत्वे देवस्य ग्रावाणं प्राण उपाःश्वग्रा
देवा वा उपाःशौ वाग्वै मित्रं यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाम्रानेकादश॥ [१२] यज्ञेन लोके
पशुमान्स्थ्यात्सवनम्माध्यन्दिनं वाग्वा अरिक्तानि तत्प्रजा अभ्येकपश्चात्॥ 51॥ यज्ञेन
गौरभि निवर्तते॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

युजेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता उपयङ्गिरेवासृजत् यदुपयजं उपयजति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते जघनार्धादव द्यति जघनार्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमतोऽव द्यति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजायन्तेऽसम्मिन्दन्नव द्यति प्राणानामसम्भेदाय न पर्यावर्तयति यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहुकः स्यात्समुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेतः॥१॥

एव तद्धात्यन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिक्षं ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देवः सवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितुप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा॥२॥

इत्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति सोमं गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि देवतया प्रजा यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति छन्दांसि गच्छ स्वाहेत्याह पशवो वै छन्दांसि पशून्वाव रुद्धे द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति नभः॥३॥

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं नि यच्छत्यग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिं षापयति प्राणानां वा एषोऽव द्यति योऽव द्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा आलब्धस्य हृदयः शुगच्छति सा हृदयशूलम्॥४॥

अभि समेति यत्पृथिव्याः हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवीः शुचार्पयेद्यदप्स्वपः शुचार्पयेच्छुक्लस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्यै यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैर्वैनमर्पयति॥५॥

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नभो हृदयशूलन्द्वात्रिंशच्च॥ [१]

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत् तदब्रुवन्वसंतु नु न इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवस्त्वित् तस्मिन्प्रातर्न समंशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता

वसतीवरीरभवन्वसतीवरीर्गृह्णाति यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोप वसति
यस्यागृहीता अभि निम्नोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात्॥६॥

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्यां वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा
ब्राह्मणो बहूयाजी तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीर्गृह्णाति
पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका
अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णातीन्द्रः॥७॥

वृत्रमहन्सो ३ऽपो ३ऽभ्यम्रियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञियं सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत् ता
वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा
वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै
स्थावरा यथस्थावराणां गृहीयात्॥८॥

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा
ददृशे यत्रक्तम्भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृशे छायायै चातपतश्च
संधौ गृह्णात्यहोरात्रयोरैवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव
गृह्णाति हविष्मा अस्तु॥९॥

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवेनाः सर्वया
गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी
पशूनेवाव रुद्धेऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य
उपसादयेदस्मिन्नौके पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन्॥१०॥

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरैवेन लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परिं
हरति रक्षसामपहत्या इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्रं उपं वासयत्येतद्वै
यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैना उपं वासयति यतः खलु
वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रक्षास्यैव चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति
क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परिं
शेरे यज्ञस्य सन्तत्ये॥११॥

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अर्ध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहरन्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्य उपावहरति पुरा वाचः॥१२॥

प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामव रुन्देऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दाः स्यन्वाह पशवो वै छन्दांसि पशून्मेवाव रुन्दे गायत्रिया तेजस्कामस्य परिं दध्यात्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्ता यज्ञकामस्य विराजान्नकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा हवम्॥१३॥

म इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यप इष्य होतरित्याहषितः हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणो वा अपां नेतारौ ताभ्यामेवेना अच्छैति देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवेना निष्क्रीय गृह्णात्यथौ हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति॥१४॥

कार्ष्णिरीसीत्याह शमलमेवासामपं प्लावयति समुद्रस्य वोक्षित्या उन्नय इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना आपो न क्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीर्होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सस्पर्श्य वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवेना योनेः प्र जनयत्यध्वर्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमनन्नमुरुतेमाः पश्येति वावैतदाह यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधौ नि माँष्टि यद्यतिरात्रो यजुर्वदन् पद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्यै॥१५॥

वाचो हवम्भिघृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम् पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै पशवो वै सोमो व्यान उपाशुसर्वनो यदुपाशुसर्वनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोम आह्रियते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते॥१६॥

पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे पञ्च कृत्वस्तूष्णीन्दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्दे श्वात्राः स्थ वृत्रतुर इत्याहेप वा अपाशु सोमपीथो

य एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छति यत्तै सोम दिवि ज्योतिरित्याहेभ्य एवैनम्॥१७॥

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत्स दिशोऽनु प्राविशत्प्रागपागुदंगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनं सम्भरत्यथो दिशं एवास्मा अव रुन्देऽम्ब नि ष्वरेत्याह कामुका एनं स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद यत्तै सोमादाभ्यं नाम जागृवीति॥१८॥

आहैष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न सौम्यामार्तिमाच्छति घ्नन्ति वा एतथ्सोमं यदभिषुण्वन्त्यंशूनपं गृह्णाति त्रायत एवैनं प्राणा वा अंशवः पशवः सोमोऽंशून्युनरपि सृजति प्राणानेव पशुपुं दधाति द्वौद्वावपि सृजति तस्माद्वौद्वा प्राणाः॥१९॥

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांश्वग्रा ग्रहां गृह्यन्ते प्राणमेवानु प्र यन्त्यरुणो ह स्माहौपवेशिः प्रातःसवन एवाहं यज्ञं संस्थापयामि तेन ततः संस्थितेन चरामीत्यष्टौ कृत्वोऽग्रेऽभि षुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रमप्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेनाप्रोत्येकादश कृत्वौ द्वितीयमेकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ्मामध्यदिनम्॥२०॥

सवनमम्याध्यदिनमेव सवनं तेनाप्रोति द्वादश कृत्वस्तृतीयंद्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाप्रोत्येतां ह वाव स यज्ञस्य संस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्यज्ञस्य संस्थितस्य स्कन्दत्यथो खत्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यनतिवादुक एनम्रातृव्यो भवति य एवं वेद तस्मादष्टावष्टौ॥२१॥

कृत्वोऽभिषुत्य ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहां गृह्यन्ते किम्पवित्र उपांशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये पवस्व वाजिन्त्रित्याह वाचैवैनम्पवयति वृष्णो अंशुभ्यामित्याह वृष्णो ह्येतावःशू यौ सोमस्य गर्भस्तिपूत इत्याह गर्भस्तिना ह्येनम्पवयति देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः॥२२॥

सं देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमंकृत मधुमतीर्न इपंस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इदं स्वंदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव देवमनुष्येषु

प्राणान्दधाति मनस्त्वा॥२३॥

अद्वित्याह मन एवाश्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि कामयेत वरपुङ्कः पर्जन्यः॥२४॥

स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरपुङ्कः स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवेनम्पेप्सन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति यद्यभिचरेदमुष्यं॥२५॥

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसंज्ञो वै प्राणः प्राणमेवास्य सादयति षड्विंशशुभिः पवयति षष्ठा ऋतवं ऋतुभिरेवेनम्पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवेन लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात्रयः पशूनां हस्तादाना इति यन्निरुपांशुः हस्तेन विगृह्णाति तस्मात्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः॥२६॥

माध्यन्दिनमृष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपांशौ यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तमुपांशौ समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽन्तर्यामिणान्तरधत्त तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वम् यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तरधत्तेऽन्तस्ते॥२७॥

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहेभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तरधत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैः ब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान्॥२८॥

अन्वाभजत्सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे य चावरे तानुभयान्न्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु नृच्छेत्प्रमार्युकः स्यात्प्रवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते॥२९॥

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ व्यान उपाशुसर्वनो यं कामयेत प्रमायुकः स्यादित्यसङ्स्पृष्टौ तस्य सादयेद्वाग्नेनैवास्य प्राणापानौ विच्छिनन्ति ताज्जक्रमीयते यं कामयेत सर्वमायुरिरियादिति सङ्स्पृष्टौ तस्य सादयेद्वाग्नेनैवास्य प्राणापानौ सं तनोति सर्वमायुरेति॥३०॥

त उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अंब्रुवन्थसोम राजान हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्थोऽपूयत् तं देवा नोपाधृष्णुवन्ते वायुमंब्रुवन्निमं नः स्वदय॥३१॥

इति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मद्देवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमैभ्यो वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूरयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्थाऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीध्वम्मद्देवत्या एव वः सोमः॥३२॥

सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि मृन्मयाणि साक्षात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमंब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स वराववृणीत॥३३॥

स्वदय सोमः सहाष्टाविंशतिश्च॥ [७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्थसोम राजान हनामेति सौऽब्रवीन्नाह सर्वस्य वा अहम्मित्रमस्मीति तमंब्रुवन् हनामैवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै पयसैव मे सोमऽ श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन्क्रूरमंकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः॥३४॥

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणम्पयसा श्रीणाति

पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति पशुभिर्यजमानम्पुरा खलु वावैवमित्रोऽवेदपु मत्क्रूरं चक्रुषः
पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा अब्रुवन्त्वयांशुभुवा सोमं राजानं
हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं च॥३५॥

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्राजा
राजानमंशुभुवां घ्नन्ति वैश्येन वैश्यं शूद्रेण शूद्रत्र वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते
देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वांसयतमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहा एकं एवावत्पूर्वो
ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादेन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ
यदुपांश्चन्तर्यामौ मित्रोऽहरजंनयद्वरुणो रात्रिन्ततो वा इदं व्यौच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते
व्युष्टे॥३६॥

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्भिषजौ वै स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति
धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहे ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्ततो
वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपतौ
वा इमौ मनुष्यचरो॥३७॥

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ
बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते
तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते
तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयम्ब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम्॥३८॥

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भेषजं तेन करोति
समर्धुकमस्य कृतम्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्यां गृह्यन्ते
द्विपात्रां हूयन्त इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रां हूयन्ते
तस्माद्द्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते यदिद्विदेवत्याः पशव इडा यदिदाम्पूर्वा द्विदेवत्येभ्य
उपह्रयेत॥३९॥

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्यांभक्षयित्वेडामुप हूयते
प्राणानेवात्मन्धित्वा पशूनुप हूयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः

पुरस्तादेन्द्रवायव्यम्भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वंदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः॥४०॥

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः रक्षाऽस्य चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याः सादयति वाच्येव वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शरे यज्ञस्य सन्तत्ये॥४१॥

मनुष्यचरावुदपात्रमुपह्वयेत द्विदेवत्याः पद्वत्वारिःश्च॥ [१]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्ते ऽन्योन्यं नाशंक्रुवन्नभिर्भवितुन्ते देवाः शण्डामर्कावुपांमन्नयन्त तावब्रूतां वरं वृणावहे ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्तौ देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा॥४२॥

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन् इन्द्रायाजुहवुरपनुतौ शण्डामर्कौ संहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापं नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन् इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि रूपाणि करिर्ऋदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ निः॥४३॥

क्रामत्स्तस्मात्प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्चौ यन्तौ पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिंकोत्तरवेदिर्भितः परिक्रम्य जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मात्त्रासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहत्ये देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्र॥४४॥

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषा॥४५॥

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहुता वै सुवीरा

या अ॒न्त्रीरेताः सु॒प्रजा या आ॒द्या य ए॒वं वेदा॒त्र्यस्य प्र॒जा जा॒यते नाद्यां
प्र॒जाप॑तेरक्ष्यंश्चयु॒त्तत्परा॑पत॒त्तद्विक॑ङ्कत॒म्प्रावि॑श॒त्तद्विक॑ङ्कते नार॑मत॒ तद्य॒वम्प्रावि॑श॒त् तद्य॒वैऽरमत॑
तद्य॒वस्य॑॥४६॥

यु॒वत्वं यद्वैक॑ङ्कत॒म्मन्थि॑पात्र॒म्भवंति॑ स॒क्तुभिः॑ श्री॒णाति॑ प्र॒जाप॑तेरे॒व तच्चक्षुः॑ स॒म्भर॑ति
ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्यान्मन्थि॑पात्र॒ः सदो॑ नाश्रु॒त इत्या॑र्तपात्र॒ः हीति॑
ब्रूया॒द्यद॑श्चु॒वीतान्धो॑ऽध्व॒र्युः स्या॒दार्ति॑मा॒र्च्छेत्तस्मान्नाश्रु॑ते॥४७॥

आ॒त्मना॒ परा॒ निष्प्रा॒ शुक्र॑शोचिषा॒ यव॑स्य स॒सत्रि॑श॒च्च॥ [१०]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत् तदसु॑रा अकु॑र्वत् ते दे॒वा आ॑ग्र॒यणा॒ग्रान्ग्रहा॑नपश्यन्तान॑गृह्ण॒त
ततो॑ वै तेऽग्रं॑ पर्या॒यन् यस्यै॒वं वि॒दुषं॑ आग्र॒यणा॒ग्रा ग्रहा॑ गृह्णन्तेऽग्र॑मे॒व संमा॑नानां
पर्य॑ति रु॒ग्णव॑त्यर्चा भ्रातृ॒व्यवतो॑ गृह्णी॒याद्भातृ॑व्यस्यै॒व रु॒क्ताग्र॑ः समा॒नानां॑ पर्य॑ति ये दे॒वा
दि॒व्येका॑दश॒ स्थेत्या॑ह॥४८॥

ए॒ताव॑ती॒र्वै दे॒वता॑स्ताभ्य॒ ए॒वैन॑ः सर्वा॑भ्यो गृह्णा॒त्येष॑ ते योनि॑र्विश्वै॒भ्यस्त्वा
दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह वैश्वदे॒वो ह्येष॑ दे॒वत॑या वा॒ग्वै दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामद्य॒ज्ञायाति॑ष्ठमा॒ना
ते दे॒वा वा॒च्यप॑क्रान्तायां तू॒ष्णीं ग्रहा॑नगृह्ण॒त साऽम॑न्यत॒ वाग॑न्तर्य॒न्ति वै मेति॑
साग्र॑य॒णम्प्रत्याग॑च्छ॒त्तदा॑ग्र॒यणस्या॑ग्र॒यणत्व॑म्॥४९॥

तस्मा॑दाग्र॒यणे॑ वा॒ग्वि सृ॑ज्यते॒ यत्तूष्णी॑म्पूर्वे॒ ग्रहा॑ गृह्णन्ते॒ यथा॑ त्स्या॒रीय॑ति म॒ आख॑
इय॑ति॒ नाप॑ रा॒ध्यामीत्यु॑पावसृजत्ये॒वमे॒व तदध्व॑र्युरा॒ग्रय॑णं गृही॒त्वा य॒ज्ञमा॑रभ्य॒ वाचं॑ वि
सृ॑जते॒ त्रिर्हि॑ क॒रोत्यु॒द्गातृ॑ने॒व तद्वृ॑णीते प्र॒जाप॑ति॒र्वा एष॑ यदा॒ग्रय॑णो यदा॒ग्रय॑णं गृही॒त्वा
हिं॒करो॑ति प्र॒जाप॑तिरे॒व॥५०॥

तत्प्र॒जा अ॒भि जि॑घ्रति॒ तस्मा॑द्दृ॒शं जा॒तं गौ॒रभि॑ जि॑घ्रत्या॒त्मा वा एष॑ य॒ज्ञस्य॑
यदा॑ग्र॒यणः॑ स॒र्वने॑स॒र्वने॑ऽभि गृह्णा॒त्यात्म॑न्ने॒व य॒ज्ञः सं त॑नोत्यु॒परि॑ष्ठा॒दा न॑यति॒ रेत॑ ए॒व
तद॑धा॒त्यध॑स्ता॒दुप॑ गृह्णाति॒ प्र ज॑नयत्ये॒व तद्वृ॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद्रा॑य॒त्री क॒निष्ठा॑
छ॒न्दसा॑ः स॒ती सर्वा॑णि स॒र्वना॑नि व॒हतीत्ये॑ष वै गा॒यत्रि॑यै व॒त्सो यदा॑ग्र॒यणस्तमे॑व

तदभिनिवर्तः सर्वाणि सवन्नानि वहति तस्माद्विध्वंसपाकृतं गौरभि नि वर्तते॥५१॥

आहाग्रयणत्वं प्रजापतिरेवेति विशतिश्च॥ [११]

इन्द्रो वृत्राययुर्वै यज्ञेन सुवर्गायेन्द्रो मरुद्भिरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपाशुपात्रेणेन्द्रो वृत्रमहन्तस्य ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादशः॥[१२] इन्द्रो वृत्राय पुनरुक्तुनाह मिथुनम्शवो नेष्टः पत्नीमुपाश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारिंशत्॥४२॥ इन्द्रो वृत्राय पाङ्कत्वम्॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छुत्स वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यम्प्रायच्छुत्तस्मै द्वितीयमुदयच्छुत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति॥१॥

तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्तस्मै तृतीयमुदयच्छुतं विष्णुर्न्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुतं निर्मायम्भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीद्यदुक्थ्यो गृह्यत इन्द्रियमेव॥२॥

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तम्प्रायच्छुत्तस्मै त्वा विष्णवे त्वेत्याह यदेव विष्णुर्न्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुम्न्वाभजति त्रिनिर्गृह्णाति त्रिर्हि स तं तस्मै प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याह पुनःपुनः॥३॥

ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यंस्तस्मादुक्थ्यं हुतं सोमा अन्वारयन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वेति तस्मादेकं यन्ताम्बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनाम्भद्रो भवति तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तराहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नवं नयेत्॥४॥

आत्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा संदोहविर्धाने तिष्ठन्नवं नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत सदस्यान्

यज्ञयशसेनापयेयमिति सद् आलभ्याव नयेत्सदस्यानेव यज्ञयशसेनापयति॥५॥

इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्येत्रयस्त्रिंशच्च॥ [१]

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्धुव उत्तमो ग्रहाणां गृह्यते तस्मादायुः प्राणानामुत्तममूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इत्याह मूर्धानमेवैनं समानानां करोति वैश्वानरमृताय जातमग्निमित्याह वैश्वानरं हि देवतयायुरुभयतौवैश्वानरो गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्टाच्चार्धिनोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्तेऽर्धो ध्रुवस्तस्मात्॥६॥

अर्ध्वार्द्धाणोऽन्येषां प्राणानामुपोतेऽन्ये ग्रहाः साद्यन्तेऽनुपोते ध्रुवस्तस्मादस्थान्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति मासेनान्या असुरा वा उत्तरतः पृथिवीम्यर्चाचिकीरषन्तां देवा ध्रुवेणादहन्तद्ध्रुवस्य ध्रुवत्वं यद्धुव उत्तरतः साद्यते धृत्या आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्धुव आत्मा होता यद्धौतृचमसे ध्रुवमवनयत्यात्मन्नेव यज्ञस्य॥७॥

आयुर्दधाति पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहुः पुरस्ताद्ध्यायुषो भुङ्क्ते मध्यतोऽवनीय इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते उत्तरार्धेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायामवं नयति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवायुर्दधाति॥८॥

ध्रुवस्तस्मादेव यज्ञस्यैकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते संवत्सरेण योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषय ऋतुग्रहेरेवानु प्राजानन्यदंतुग्रहा गृह्यन्ते सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै द्वादश गृह्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरस्य प्रजात्यै सह प्रथमौ गृह्येते सहोत्तमौ तस्माद्द्वाद्वीवृतू उभयतौमुखमृतुपात्रम्भवति कः॥९॥

हि तद्वेद यतं ऋतूनाम्मुखमृतुना प्रेष्येति षट्त्वं आह षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून्प्रीणाति द्विः पुनर्ऋतूनाह द्विपद एव प्रीणात्यृतुना प्रेष्येति षट्त्वं आहुर्भिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं ऋतूनुपं जीवन्ति द्विः॥१०॥

पुनर्ऋतूनाह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुपं जीवन्त्यृतुना प्रेष्येति षट्त्वं आहुर्भिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतूनाहाक्रमणमेव तथ्येतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ नान्योन्यमनु प्र पद्येत् यदन्योऽन्यमनु प्रपद्येत्तर्तुर्ऋतुमनु प्र पद्येत्तर्तवो मोहुकाः स्युः॥११॥

प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन प्र पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण तस्मादादित्यः षण्मासो

दक्षिणेनैति षडुत्तरेणोपयामगृहीतोऽसि स॒ऽसर्पोऽस्य॑ हस्पत्याय॒ त्वेत्याहास्ति॑ त्रयोदशो मास॒ इत्याहुस्तमेव॑ तत्प्रीणाति॥१२॥

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

सुवर्गाय॒ वा एते॑ लो॒काय॑ गृह्यन्ते॒ यदंतु॑ग्रहा ज्योतिरिन्द्रा॒ग्नी यदैन्द्रा॑ग्नमृतुपात्रेण॑ गृह्णाति॒ ज्योतिरि॑वास्मा॒ उपरि॑ष्टादधाति॒ सुवर्ग॑स्य॒ लोक॑स्यानु॒ख्यात्या॑ ओजोभृतो॒ वा एतौ॑ दे॒वानां॑ यदैन्द्रा॒ग्नी यदैन्द्रा॑ग्नी गृह्यत॒ ओजं॑ ए॒वाव॑ रु॒द्धे वैश्व॑दे॒वः शुक्र॑पात्रेण॑ गृह्णाति॒ वैश्व॑दे॒व्यो वै प्र॒जा अ॒सावा॑दित्यः॒ शुक्रो॑ यद्वैश्व॑दे॒वः शुक्र॑पात्रेण॑ गृह्णाति॒ तस्मा॑द॒सावा॑दित्यः॥१३॥

सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रत्य॑ङ्मु॒देति॑ तस्मा॒त्सर्व॑ ए॒व मन्य॑ते॒ माम्प्रत्यु॑दगादिति॑ वैश्व॑दे॒वः शुक्र॑पात्रेण॑ गृह्णाति॒ वैश्व॑दे॒व्यो वै प्र॒जास्तेजः॑ शुक्रो॑ यद्वैश्व॑दे॒वः शुक्र॑पात्रेण॑ गृह्णाति॒ प्र॒जास्वे॒व तेजो॑ दधाति॥१४॥

तस्मादसावादित्यस्त्रिंशच्च॥ [४]

इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः सांवि॑द्येन॒ माध्य॑दिने॒ सवने॑ वृत्रम॒हन्य॑न्माध्य॑दिने॒ सवने॑ मरुत्व॒तीयां॑ गृह्यन्ते॒ वार्त्र॑ग्ना ए॒व ते यज॑मानस्य गृह्यन्ते॒ तस्य॑ वृत्रं ज॒घ्नुष॑ ऋ॒तवो॑ऽमुह्य॒न्स ऋ॑तुपात्रेण॑ मरुत्व॒तीयां॑ गृह्णा॒त्ततो॒ वै स ऋ॑तून्प्राजा॒नाद्य॑दंतुपात्रेण॑ मरुत्व॒तीयां॑ गृह्यन्त॑ ऋ॒तूना॑म्प्रज्ञा॒त्यै वज्रं॑ वा ए॒तं यज॑मानो॒ भ्रात॑र्व्याय॒ प्र ह॑रति॒ यन्म॑रुत्व॒तीया॑ उदे॒व प्र॑थमेन॥१५॥

यच्छ्रु॑ति॒ प्र ह॑रति॒ द्विती॑येन॒ स्तृणु॑ते॒ तृती॑येनायुधं॒ वा ए॒तद्यज॑मानः॒ सऽस्कु॑रुते॒ यन्म॑रुत्व॒तीया॑ धनु॒रे॒व प्र॑थ॒मो ज्या॑ द्विती॒य इ॒षुस्तृ॑तीयः॒ प्रत्ये॒व प्र॑थमेन॒ धत्ते॒ वि सृ॑जति॒ द्विती॑येन॒ विध्य॑ति॒ तृती॑येनेन्द्रो॑ वृत्रं॒ हत्वा॑ परा॑ पराव॒तम॑गच्छु॒दपारा॑धमिति॒ मन्य॑मानः॒ स ह॑रितोऽभव॒त्स ए॒तान्म॑रुत्व॒तीया॑ना॒त्मस्पर्॑रणानपश्य॒त्तान॑ गृह्णीत॥१६॥

प्राणमे॒व प्र॑थमेना॒स्पृणु॑तापा॒नं द्विती॑येना॒त्मानं॑ तृतीयेना॒त्मस्पर्॑रणा॒ वा ए॒ते यज॑मानस्य गृह्यन्ते॒ यन्म॑रुत्व॒तीयाः॑ प्राणमे॒व प्र॑थमेन॒ स्पृणु॑तेऽपा॒नं द्विती॑येना॒त्मानं॑ तृतीयेनेन्द्रो॑ वृत्रम॒हन॑तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्म॒हान् वा अ॒यम॑भूद्यो वृत्रम॒वधी॑दिति॒ तन्म॑हेन्द्रस्य॒ महेन्द्र॑त्वः॒ स ए॒तन्मा॑हेन्द्रमु॒द्धार॑मुद॒हर॑त वृत्रं॒ हत्वान्या॑सु॒ दे॒वता॑स्वधि॒ यन्मा॑हेन्द्रो गृह्यत॒ उद्धा॑रमे॒व तं यज॑मान॒ उद्ध॑रतेऽन्यासु॒ प्र॒जास्वधि॑ शुक्रपात्रेण॑ गृह्णाति॒ यज॑मानदे॒वत्यो॑ वै माहेन्द्र॒स्तेजः॑

शुक्रो यन्माहेन्द्र५ शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति॥१७॥

प्रथमेनागृहीत देवतास्वष्टाविंशतिश्च॥ [५]

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत्तस्या उच्छेषणमददुस्तत्राश्रात्सा
रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचत्सा मन्यतोच्छेषणान्म इमेऽजत
यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीया५सो जनिष्यन्त इति साग्रे प्राश्रात्सा रेतोऽधत्त तस्यै
व्यृद्धमाण्डमजायत सादित्येभ्य एव॥१८॥

तृतीयमपचद्भोगाय म इदं५ श्रान्तमस्त्विति तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे योऽतो जायाता
अस्माक५ स एकोऽसृद्योऽस्य प्रजायामृध्याता अस्माकम्भोगाय भवादिति ततो
विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्द्धो यो यजते स
देवानाम्भोगाय भवति देवा वै यज्ञात्॥१९॥

रुद्रमन्तरायन्त्य आदित्यान्वाक्रमत ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त तान्न प्रति
प्रायच्छन्तस्मादपि वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते
यदुच्छेषणादजायन्त तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव
तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव तत्॥२०॥

मिथुनम्पशवो वा एते यदादित्य ऊर्गर्धं दध्ना मध्यतः श्रीणात्यूर्जमेव पशूनाममध्यतो
दधाति श्रुतातङ्घ्रौ न मेध्यत्वाय तस्मादामा पक्वं दुहे पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्यं
गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णाति पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्यं
गृह्णाति रुद्रादेव पशून्तर्दधाति॥२१॥

एष वै विवस्वानादित्यो यदुपांशुसवनः स एतमेव सोमपीथं परि शय आ
तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवादित्य५ सोमपीथेन
समर्धयति या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवाव रुद्धे
यदि ताजकप्रस्कन्देद्वरपुंकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिरमवरपुको न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः
प्रजायन्ते नानु वर्षद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेन्न हुत्वान्वीक्षेत यदन्वीक्षेत
चक्षुरस्य प्रमायुकं५ स्यात्तस्मान्नान्वीक्ष्यः॥२२॥

एव यज्ञाञ्जरायु तदेव तदन्तर्दधाति न सप्तविंशतिश्च॥ [६]

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमग्रयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षद्वरोति यदनुवषट्कुर्याद्बुधं प्रजा अन्ववसृजेदेष वै गायत्रो देवानां यथ्संवितैष गायत्रिये लोके गृह्यते यदाग्रयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमग्रयणाद्गृह्णाति स्वादेवेनं योनेर्निर्गृह्णाति विश्वे॥२३॥

देवास्तृतीय५ सवनं नोदयच्छन्ते सवितारम्प्रातःसवनभाग५ सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीय५ सवनमुदयच्छन्त्यतृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सवनस्योद्यत्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे यथ्सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्रा॥२४॥

जनयति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तदधाति सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम् इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवेन५ सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः॥२५॥

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकान्रवि५शतिश्च॥ [७]

प्राणो वा एष यदुपा५शुर्यदुपा५शुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च ग्रहौ गृह्येतै प्राणमेवानु प्रयन्ति प्राणमनुद्यन्ति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्राण उपा५शुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपा५शुपात्रेण पत्नीवतमग्रयणाद्गृह्णाति प्रजानां प्रजननाय तस्मात्प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा इतइतः पत्नीः सुवर्गम्॥२६॥

लोकमजिगा५सन्ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त एतम्पत्नीवतमपश्यन्तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गं लोकम्प्राजानन्त्यत्पत्नीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तं घृतं वज्रं कृत्वाघ्नन्तं निरिन्द्रियम्भूतमगृह्णन्तस्मात्स्त्रियो निरिन्द्रिया अदायादीरपि पापात्पु५स उपस्तितरम्॥२७॥

वदन्ति यद्धृतेन पत्नीवतः श्रीणाति वज्रेणैवेनं वशं कृत्वा गृह्णात्युपयामगृहीतोऽऽसित्याहेयं वा उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते बृहस्पतिसुतस्य त इत्याह

ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयतीन्द्रो इत्याहु रेतो वा इन्दु रेतं एव तदधातीन्द्रियाव इति॥२८॥

आहु प्रजा वा इन्द्रियं प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यग्रा(३) इत्याहुभिर्वै रेतोधाः पत्नीव इत्याहु मिथुनत्वाय सजूर्देवेन त्वष्टा सोमम्पिबेत्याहु त्वष्टा वै पशूनामिमिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु दधाति देवा वै त्वष्टारमजिघांसन्त्यस्य पत्नीः प्रापद्यत तं न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि॥२९॥

वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्पत्नीवृते त्वष्ट्रेऽपि गृह्यते न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेद्यन्नानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयेदुपाश्वनु वषट्करोति न रुद्रं प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयत्यग्नीन्नेष्टुरुपस्थमा सीद॥३०॥

नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहुग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति नेष्टा पत्नियामुद्गात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्गाता प्रजानां प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेतं एव तथ्सिञ्चत्यूरुणोप प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिञ्च्यते नग्नकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिञ्च्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते॥३१॥

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥_____॥८॥

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जथ्स द्रौणकलशोऽभवत्तस्मात्सोमः समस्रवथ्स हारियोजनोऽभवत् व्यचिकिथ्सञ्जुहवानी(३) मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्यामं हौष्यामि यन्न होष्यामि यज्वेशंसं करिष्यामीति तमधियत होतुः सोऽग्निर्ब्रवीन्न मय्यामं हौष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात्॥३२॥

तं शृतम्भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजनं श्रीणाति शृतत्वाय शृतमेवैनम्भूतं जुहोति बृहीभिः श्रीणात्येतावतीरेवास्यामुष्मिन्नोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बृहीभिः श्रीणीयादृक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानं यदप्रहृत्य परिधीञ्जुह्यादन्तराधानाभ्याम्॥३३॥

घासम्प्र यच्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव घासम्प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतरह्यध्वर्युः स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुह्याद्यथा विमुक्तम्पुनर्युनक्ति तादृगेव

तच्छीर्षत्राधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स समभवंद्विक्रम्य जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ पशवो वै हारियोजनीर्यत्सम्भिन्द्यादल्पाः॥३४॥

एनम्पशवो भुञ्जन्त उपं तिष्ठेरन्यत्र सम्भिन्द्याद्बृहवं एनम्पशवोऽभुञ्जन्त उपं तिष्ठेरन्मनसा सम्बाधत उभयं करोति बृहवं एवैनम्पशवो भुञ्जन्त उपं तिष्ठन्त उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वपति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून्प्रतिं ष्ठापयन्ति॥३५॥

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥ [१]

ग्रहान् वा अनुं प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपाश्चन्तर्यामावजावयः शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गावं आदित्यग्रहो भूर्यिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्भावः पशूनाम्भूर्यिष्ठा यत्रिरूपाश्शु हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्द्वौ त्रीनजा जनयत्यथावयो भूर्यसीः पिता वा एष यदाग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्यैत्कलशाद्गृहीयाद्यथा पिता॥३६॥

पुत्रं क्षित उपधावति तादृगेव तद्यत्कलशं उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपधावति तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्ब्रह्म वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मन एवाधि यज्ञं निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणः स्थात्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात्॥३७॥

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावभृथमवं यन्ति परां स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्यानि हरन्ति तस्माच्छ्रियं जातां परास्यन्त्युत्पुमाश्स हरन्ति यत्पुरोरुचमाह यथा वस्यंस आहरति तादृगेव तद्यद्ब्रह्म गृह्णाति यथा वस्यंस आहृत्य प्राह तादृगेव तद्यत्सादयति यथा वस्यंस उपनिधायोपक्रामति तादृगेव तद्यद्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यद्वा तद्दृढम्पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त उपरिष्ठादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै॥३८॥

यथा पिता तस्मादपक्रामति तादृगेव तद्यदष्टादंश च॥ [१०]

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पराडिव ह्यंसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनःपुनरिव ह्ययं लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः॥३९॥

प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमपं यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति यो वै ग्रहाणां निदानं वेदं निदानवान्भवत्याज्यमित्युक्तं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपांशु शंसति तत्॥४०॥

उपांश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां निदानं य एवं वेदं निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणाम्मिथुनं वेदं प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिरन्ये ग्रहा गृह्यन्ते वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणाम्मिथुनं य एवं वेदं प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबुध्स विष्वङ्॥४१॥

व्याच्छुध्स आत्मन्नारमणं नाविन्दुध्स एताननुसवन्म्पुरोडाशानपश्यत्तान्निर्वपत्तैर्वै स आत्मन्नारमणमकुरुत् तस्मादनुसवन्म्पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवन्म्पुरोडाशानाम्प्राश्नीयादात् कुरुते नैनुं सोमोऽति पवते ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्तिराप्यतेऽथ किं यज्ञस्य पाङ्कत्वमिति धानाः करम्भः परिवापः पुरोडाशः पयस्या तेन पङ्क्तिराप्यते तद्यज्ञस्य पाङ्कत्वम्॥४२॥

भवन्ति यानि पुनः शंसति तद्विष्वङ्किञ्चतुर्दश च॥—————[११]

सुवर्गाय यद्वाक्षिणानि समिष्टयजूंष्यवभृथयजूंषि स्फ्येनं प्रजापतिरेकादशिनीमिन्द्रः पत्न्या प्रन्ति देवा वा इन्द्रियं देवा वा अदाभ्ये देवा वै प्रबाहुं कप्रजापतिदेवेभ्यः स रिंरिचानः षोडशधैकादश॥—————[१२] सुवर्गाय यजति प्रजाः सौम्येन गृहीयात्प्रत्यञ्चं गृहीयात्प्रजां पशून्निचंत्वारिंशत्॥४३॥ सुवर्गाय वज्रस्य रूपं समृद्धौ॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः ॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वाक्षिणानि द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमते सदोऽयैति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं लोकं समारोहयति नयंवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यम्॥१॥

हुत्वोद्गृह्णाति सुवर्गमेवैनं लोकङ्गमयति रूपेण वो रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासा५
रूपमभ्यैति यद्विरण्येन तुथो वो विश्ववेदा वि भञ्जत्वित्याह तुथो ह स्म वै विश्ववेदा
देवानां दक्षिणा वि भञ्जति तेनैवेना वि भञ्जत्येतत्तै अग्ने राधः॥२॥

ऐति सोमच्युतमित्याह सोमच्युतः५ ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य पथा नयेत्याह
शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा इत्याह सत्यं वा ऋतः सत्येनैवेना ऋतेन
वि भञ्जति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यद्वक्षिणा
ब्राह्मणमद्य राध्यासम्॥३॥

ऋषिमार्षेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः शुश्रुवान्तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य
व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याह मित्रत्वायास्मद्वात्रा
देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्र दातारमा विशतेत्याह वयमिह प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र
मधुमतीरा विशतेति॥४॥

वावैतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवतूर्न्प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै होत्रे
ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोतात्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति॥५॥

हिरण्यः५ राधो राध्यासममुत्र मधुमतीरा विशतेत्यष्टात्रिंशच्च॥ [१]

समिष्टयजूंषि जुहोति यज्ञस्य समिष्टे यद्वै यज्ञस्य कूरं यद्विलिष्टं यदत्येति
यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे
प्राणाः पुरुषेण यज्ञः सम्मितो यावानेव यज्ञस्तम्प्रीणाति षडृग्मियाणि जुहोति षड्वा ऋतव
ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजूंषि॥६॥

त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छेत्याह
यज्ञपतिमेवैनं गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याह स्वामेवैनं योनिं गमयत्येष तं यज्ञो
यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीर इत्याह यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो
दैवभागम्प्रच्छ यथ्सृञ्जयान्बहुयाजिनोऽयीयजो यज्ञे॥७॥

यज्ञम्प्रत्यतिष्ठिपा(३)यज्ञपता(३)विति स होवाच यज्ञपताविति सत्याद्वै सृञ्जयाः परां
बभूवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्यं आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवां गातुविदो

गा॒तुं वि॒त्वा गा॒तुमि॒तेत्या॑ह य॒ज्ञ ए॒व य॒ज्ञं प्र॒ति॑ ष्ठा॒पय॑ति य॒ज॑मान॒स्याप॑राभावाय॥८॥

यजू॑ंषि य॒ज्ञ ए॒कच॑त्वारि॒शच्च॥ [२]

अ॒व॒भृथ॑य॒जूंषि॑ जुहोति यदे॒वावा॑ची॒नमे॑कहाय॒नादे॑नः क॒रोति॑ तदे॒व तै॒रव॑ यज॒तेऽपो॒-
ऽव॒भृथ॑मवै॒त्यप्सु॑ वै वरुणः सा॒क्षादे॒व वरु॑ण॒मव॑ यज॒ते वर्त्त॑ना वा अ॒न्वित्य॑ य॒ज्ञं रक्षा॑ंसि
जिघा॑सन्ति सा॒न्ना प्र॑स्तो॒तान्वै॑ति॒ साम॑ वै र॒क्षोहा॑ र॒क्ष॑साम॒पंह॑त्यै त्रि॒र्निध॑नमु॒पैति॑ त्रयं
इ॒मे लो॒का ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ रक्षा॑ंसि॥९॥

अपं॑ हन्ति पुरु॑षःपुरु॑षो निध॑नमु॒पैति॑ पुरु॑षःपुरु॑षो हि र॒क्ष॑स्वी र॒क्ष॑साम॒पंह॑त्या उ॒रु
हि॒ राजा॑ वरु॑णश्चकारेत्या॑ह प्र॒तिष्ठि॑त्यै श॒तं तै॑ राज॒न्भिर्ज॑ः स॒हस्र॑मि॒त्याह॑ भेष॒जमे॒वास्मै॑
करो॑त्य॒भिष्ठि॑तो वरु॑णस्य॒ पाश॑ इत्या॑ह वरु॑णपा॒शमे॒वाभि॑ तिष्ठति ब॒र्हिर्भि॑ जुहो॒त्याहु॑तीनां
प्र॒तिष्ठि॑त्या अथो॑ अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॑होत्य॒प॒ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान्॥१०॥

य॒ज॒ति प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्च॒त्याज्य॑भागौ यजति य॒ज्ञस्यै॒व
चक्षु॑षी॒ नान्त॑रेति॒ वरु॑णं यजति वरु॑णपा॒शादे॒वेन॑म्मु॒ञ्चत्य॑ग्नीवरु॑णौ यजति सा॒क्षादे॒वेन॑
वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चत्य॒प॒ब॒र्हिषा॒वनू॒याजौ॑ यंजति प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति
च॒तुरः॑ प्रया॒जान् यंज॑ति द्वा॒वनू॒याजौ॑ षट्॒त्सम्प॑द्यन्ते ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑॥११॥

ऋ॒तुष्वे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑त्य॒व॒भृथ॑ निच॒ङ्कु॒णेत्या॑ह यथो॒दित॑मे॒व वरु॑ण॒मव॑ यज॒ते स॒मुद्रे॑ ते
हृ॒दय॑म॒प्स्वन्त॑रि॒त्याह॑ स॒मुद्रे॑ ह्य॒न्तर्वरु॑णः सं त्वा॑ वि॒शन्त्वो॑ष॒धीरु॑ताप॒ इत्या॑हद्वि॒रे॒वेन॑मोष॒धीभिः॑
स॒म्यञ्च॑ दधाति दे॒वीरा॑प ए॒ष वो॒ गर्भ॑ इत्या॑ह यथा॒य॒जुरे॒वैतत्प॑शवो॒ वै॥१२॥

सोमो॑ यद्वि॒न्दूना॑म्भ॒क्षये॑त्पशु॒मान्स्या॑द्वरु॑णस्त्वे॒न गृ॒हीया॑द्यन्न भ॒क्षये॑द॒पशुः॑ स्या॒त्रैनं॑ वरु॑णो
गृ॒हीया॑दुप॒स्पृश्य॑मे॒व प॑शु॒मान्भव॑ति नैनं॑ वरु॑णो गृ॒ह्णाति॑ प्र॒तियु॑तो वरु॑णस्य॒ पाश॑ इत्या॑ह
वरु॑णपा॒शादे॒व निर्मु॑च्यतेऽप्र॒तीक्ष॑मा य॒न्ति वरु॑णस्यान्त॒रहि॑त्या ए॒धोऽस्ये॒धिषी॑मही॒त्याह॑
स॒मिधै॒वाग्नि॑ न॒मस्य॑न्त॒ उपा॑यन्ति तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेही॒त्याह॑ तेज॑ ए॒वात्म॑न्यन्ते॥१३॥

रक्षा॑ंसि प्रया॒जानृ॑तवो॒ वै न॑म॒स्यन्तो॒ द्वाद॑श च॥ [३]

स्फ्ये॒न वेदि॑मुद्ध॒न्ति रथा॑क्षेण वि मि॒मीते॑ यू॒प॒म्मि॒नोति॑ त्रि॒वृत्त॑मे॒व वज्र॑ं स॒म्भृत्य॑
भ्रातृ॑व्याय प्र ह॒रति॑ स्तृ॒त्यै यद॑न्तर्वे॒दि मि॑नुयाद्दे॒वलोक॑म॒भि ज॑येद्यद्वि॒हर्वे॑दि म॒नुष्य॑लो॒कं
वैद्य॑न्तस्य॒ संधौ॑ मि॒नोत्यु॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्या॒ उप॑र॒स॒मि॒ता॒मि॒नुया॑त्पि॒तृलो॒कका॑मस्य

रशनसंमिताम्मनुष्यलोककामस्य च्पालंसंमितामिन्द्रियकामस्य सर्वांश्चसुमान्प्रतिष्ठाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्चसुमान्पशुकामस्यैतान् वै॥१४॥

अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषज्जेदितरान्प्रजयैवैनम्पशुभिर्व्यतिषजति यं कामयैत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनयादुत्तरार्धं वर्षिष्ठमथ हसीयाऽसमेपा वै गर्तमिद्यस्यैवमिनोति ताजक्प्र मीयते दक्षिणार्धं वर्षिष्ठमिनयात्सुवर्गकामस्याथ हसीयाऽसमाक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते यत्रैकाऽरशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दते यं कामयैत स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषज्जेत्यैवास्य जायते यं कामयैत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्य॥१६॥

जायतेऽसुरा वै देवान्दक्षिणत उपानयन्तां देवा उपशयेनैवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं यद्दक्षिणत उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यत्र निर्दिशेदातिमाच्छेद्यजमानोऽसौ तं पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव॥१७॥

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्तं पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यान्प्रजापतिः प्रजा असृजत सोऽन्नाद्येन व्यार्ध्यत स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै सोऽन्नाद्यमवारुन्ध यद्दश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे॥१८॥

य एकादशः स्तन एवास्यै स दुह एवैनां तेन वज्रो वा एषा सम्मीयते यदेकादशिनीं सेध्वरा पुरस्तात्प्रत्यश्च यज्ञऽसम्मर्दितोर्यत्प्राप्नोति यज्ञस्य प्रत्युत्तं व्यै सयत्वाय॥१९॥

वै समष्ट्यै पुमानेवास्य यमेव रुन्धे त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव यदेषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते प्रैवाग्नेयेन

वापयति मिथुनं सारस्वत्या करोति रेतः॥२०॥

सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्दे विशम्मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने दधाति॥२१॥

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते विद्वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि कामयेत योऽवंगतः सोऽपं रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽवं गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रम्॥२२॥

य एवावंगतः सोऽपं रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽवं गच्छति यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्यतिषजेत्प्रजा एव मोहयति यदभिवाहृतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयादक्षिणत उदञ्चमा लभतेऽपवाहृतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय॥२३॥

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रं सप्तत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयत्तां पर्यग्निकृतमुदंसृजत्तया मनुराध्नोद्यत्पर्यग्निकृतम्पालीवतमुंथसृजति यामेव मनुरऋद्धिमाध्नोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पालीवतं सङ्स्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञमप्रतिष्ठित्यै यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया॥२४॥

भवत्यनिष्टं वृषयाथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवास्य यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणम्पत्नीष्वपि सृजति सौऽस्मै रूपाणि वि करोति॥२५॥

वपया षट्त्रिंशच्च॥ [६]

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयाद्देवताभ्यः सोमं दध्यादक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पितृणां दिग्बवायामेव दिशि पितृन्निरवदयत उद्रातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बदुर्वन्ति तस्यैव स शान्तिरव॥२६॥

ईक्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदितार्सुः
स्यादभिदिदि कृत्वा वैक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गतमनाः
स्यात्सोऽवैक्षेत यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम्। राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु
धारयामसीति मन एवात्मन्दाधार॥२७॥

न गतमना भवत्यप वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजानादनीजानमभ्याग्नावैष्णव्यर्चा
घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च दाधारोपांशु यजति
मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुरिष्टं कं तर्हि
यज्ञः कं यजमानो भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते मित्रेणैव॥२८॥

यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नार्तिमाच्छति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरा
प्रभिन्दन्त्येवमृगसां यज्ञम्र भिन्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय
मृत्यमन्ववास्यति शान्त्यै यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि य ईजानश्छन्दसामेष
रसो यद्वशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते छन्दांस्येव पुनरा प्रीणात्ययातयामत्वायाथो
छन्दःस्वेव रसं दधाति॥२९॥

अवं दाधार मित्रेणैव प्रीणाति षट्॥_____ [७]

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं १ व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदतिग्राह्या
अभवन्तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं यदतिग्राह्या गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते तेज आग्नेयेनेन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसं सौर्येणोपस्तम्भनं वा एतद्यज्ञस्य
यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्प्राञ्च यज्ञं पृष्ठानि सः शृणीयुर्यदुक्थ्यै॥३०॥

गृहीयात्प्रत्यञ्च यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवभ्यो यज्ञान्व्यादिशश्वस प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या
अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुयस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सतनुत्वाय देवता वै सर्वाः सदृशीरासन्ता न व्यावृत्तमगच्छन्ते देवाः॥३१॥

एत एतान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्यताग्नेयमग्निरेन्द्रमिन्द्रः सौर्यं सूर्यस्ततो वै तै-
ऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृत्तमगच्छन् यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्तै व्यावृत्तमेव पाप्मना
भ्रातृव्येण गच्छतीमे लोका ज्योतिष्मन्तः समावर्द्धीर्याः कार्या इत्याहुराग्नेयेनास्मिन्नैके

ज्योतिर्धत्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिर्लोकैः॥३२॥

ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति समावद्वीर्यानेनाङ्कुरुत एतान् वै ग्रहांन्ब्रम्बाविश्ववयसाववित्तम् ताभ्यामिमे लोकाः पराश्चश्चार्वाश्चश्च प्राभुर्यस्यैवं विदुषं एते ग्रहा गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः पराश्चश्चार्वाश्चश्च भान्ति॥३३॥

उक्थ्यै देवा अमुष्मिर्लोक एकात्रचत्वारिंशच्च॥—————[८]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा अदाभ्ये छन्दांसि सर्वनानि समस्थापयन्ततो देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽदाभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति यद्वै देवा असुरानदाभ्येनादभ्रवन्तददाभ्यस्यादाभ्यत्वं य एवं वेद दभ्रोत्येव भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्यो दभ्रोति॥३४॥

एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्णात्यतिमुत्तया अतिं पाप्मानम्भ्रातृव्यमुच्यते य एवं वेद घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति सोमं हन्यमाने यज्ञो हन्यते यज्ञे यजमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन जीवन्त्सुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्णाति जीवन्तमेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यददाभ्ये सऽस्थापयन्त्यं शूनपि सृजति यज्ञस्य सन्तत्यै॥३५॥

दभ्रोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकान्नविंशतिश्च॥—————[९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृह्णत स एतं प्रजापतिरंशुमपश्यत्तमंगृहीत तेन वै स आर्ध्रोद्यस्यैवं विदुषोऽंशुर्गृह्यत ऋध्रोत्येव सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनार्ध्रोन्मनसा गृह्णाति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे चतुःस्रक्ति भवति दिक्षु॥३६॥

एव प्रति तिष्ठति यो वा अंशोरायतनं वेदायतनवान्भवति वामदेव्यमिति साम तद्वा अस्यायतनम्मनसा गायमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरंशुं गृह्णन्नार्धयैदुभाभ्यां नर्धयैताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वर्यैदुभाभ्यामृध्येतानवानं गृह्णाति सैवास्यर्द्धिरहिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः

शतेन्द्रियं आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥३७॥

दिक्ष्वनिति विशतिश्च॥

[१०]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत् स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियं वीर्यात्मानंमभि समक्खिदत् तथोऽश्यंभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वा षोडशः स्तोत्रं षोडशः शस्त्रं तेन षोडशी तथोऽडशिनः षोडशित्वं यथोऽडशी गृह्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः॥३८॥

न प्राभवत्त एतं षोडशिनमपश्यन्तमगृह्णत् ततो वै तेभ्यः सुवर्गो लोकः प्राभवद्यथोऽडशी गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्याभिर्जित्या इन्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतं षोडशिनम्प्रायच्छुत्तमगृह्णीत ततो वै सोऽग्रं देवतानां पर्येद्यस्यैव विदुषः षोडशी गृह्यते॥३९॥

अग्रमेव संमानानां पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनं स्वादेवेनं योनेर्निर्गृह्णाति सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सर्वनात्सवनादेवेनम्प्रा ज्ञयति तृतीयसवने पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवंस्तृतीयसवनं वज्रेणैवास्मै तृतीयसवनात्पशूनं वन्दे नोक्थ्यै गृहीयात्प्रजा वै पशवं उक्थानि यदुक्थ्यै॥४०॥

गृहीयात्प्रजां पशूनस्य निर्दहेदतिरात्रे पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रेणैवास्मै पशूनंवरुध्य रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे राज्ञ्यस्य गृहीयाद्वावृत्कामो हि राज्ञ्यो यजते साह एवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इन्द्रे निर्वा दहत्येकविंशः स्तोत्रम्ववति प्रतिष्ठित्यै हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियं धाम॥४१॥

उपाप्रोति कनीयांसि वै देवेषु छन्दाःस्यास्यस्यास्यसुरेषु ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यंशंसन्ततो वै तेऽसुराणां लोकमवृज्जत यत्कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि विशंसन्ति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृद्धे षडक्षराण्यति रेचयन्ति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति॥४२॥

चतुष्पद एव पशूनं वन्दे द्वे उत्तरे द्विपद एवाव वन्देऽनुष्टुभमभि सम्पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा समयविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रमभ्रातृव्याय प्र हरत्यरुणपिशङ्गोऽश्वो दक्षिणैतद्वै वज्रस्य

रूपं समृद्धौ॥४३॥

लो॒को वि॒दुषः॑ षोड॒शी गृ॒ह्यते॑ यदु॒क्थ्ये॑ धामं॒ कल्प॑यन्ति स॒प्तच॑त्वारि॒शच्च॑॥—————[११]

॥ काण्डम् ७ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजननं ज्योतिरग्निर्देवतानां ज्योतिर्विराट्छन्दसां ज्योतिर्विराड्वाचां ऽग्नौ सं तिष्ठते
विराजंमभि सम्पद्यते तस्मात्तज्ज्योतिरुच्यते द्वौ स्तोमौ प्रातःसवनं वहतो यथा प्राणश्चापानश्च
द्वौ माध्यदिनं सवनं यथा चक्षुश्च श्रोत्रं च द्वौ तृतीयसवनं यथा वाक् प्रतिष्ठा च
पुरुषसम्मिता वा एष यज्ञोऽस्थूरिः॥१॥

यं कामं कामयते तमेतेनाभ्यश्नुते सर्वं ह्यस्थूरिणाभ्यश्नुते ऽग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः
प्रजा असृजत् ता अग्निष्टोमेनैव पर्यगृह्णात्तासां परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यप्रवत् तस्यानुहाय
रेत् आदत्त तद्गर्दभे न्यमार्द्रस्मार्द्रदभो द्विरेता अथो आहुर्वडबायां न्यमार्डिति तस्माद्वडबा
द्विरेता अथो आहुरोषधीषु॥२॥

न्यमार्डिति तस्मादोषधयोऽनभ्यक्ता रेभन्त्यथो आहुः प्रजासु न्यमार्डिति तस्माद्यमौ
जायेते तस्मादश्वतरो न प्र जायत आत्तरेता हि तस्माद्वरहिष्यनवक्लृप्तः सर्ववेदसे वा
सहस्रे वावक्लृप्तोऽति ह्यप्रवत् य एवं विद्वानग्निष्टोमेन यजते प्राजाताः प्रजा जनयति
परि प्रजाता गृह्णाति तस्मादाहुर्ज्येष्ठयज्ञ इति॥३॥

प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्नेऽयंजत प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स
मुखतस्त्रिवृत् निरमिमीत् तमग्निर्देवतान्वसृज्यत गायत्री छन्दो रथन्तरं सामं ब्राह्मणो
मनुष्याणामजः पशूनान्तस्मात्ते मुख्या मुखतो ह्यसृज्यन्तो रसो बाहुभ्यां पञ्चदशं निरमिमीत्
तमिन्द्रो देवतान्वसृज्यत त्रिष्टुप्छन्दो बृहत्॥४॥

सामं राजन्यो मनुष्याणामविः पशूनान्तस्मात्ते वीर्यावन्तो वीर्याद्यसृज्यन्त मध्यतः
सप्तदशं निरमिमीत् तं विश्वं देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपं सामं
वैश्यो मनुष्याणां गावः पशूनान्तस्मात्त आद्या अन्नधानाद्यसृज्यन्त तस्माद्भूयांसोऽन्येभ्यो
भूयिष्ठा हि देवता अन्वसृज्यन्त पत्त एकविंशं निरमिमीत् तमनुष्टुप्छन्दः [5]

अन्वसृज्यत वैराजं सामं शूद्रो मनुष्याणामश्वः पशूनान्तस्मात्तौ भूतसङ्गामिणावश्वश्च

शूद्रश्च तस्माच्छूद्रो यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात्पादावुप जीवतः
पत्तो ह्यसृज्येतां प्राणा वै त्रिवृदर्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिः सप्तदशस्रय इमे लोका
असावादित्य एकविंश एतस्मिन्वा एते श्रिता एतस्मिन्प्रतिष्ठिता य एवं वेदेतस्मिन्नेव
श्रयत एतस्मिन्प्रति तिष्ठति॥६॥

अस्थूरीरोषधीषु ज्येष्ठयज्ञ इति बृहदनुष्टुप्छन्दः प्रतिष्ठिता नवं च॥ [१]

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय ज्योतिर्दधेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन
पञ्चदशाय ज्योतिर्दधेति पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्दधेति सप्तदशेन
प्राजापत्येन प्रजननेनैकविंशाय ज्योतिर्दधेति स्तोम एव तथ्स्तोमाय ज्योतिर्दधेत्यथो
स्तोम एव स्तोममभि प्र णयति यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो लोकास्तावन्ति
ज्योतीःप्येतावन्त एव स्तोमानेतावन्तः कामानेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतीःप्येव रुन्दे॥७॥

तावन्तो लोकान्नयोदश च॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे यजेत योऽग्निष्टोमेन यजमानोऽथ सर्वस्तोमेन यजेतेति
यस्य त्रिवृतमन्तर्यन्ति प्राणाःस्तस्यान्तर्यन्ति प्राणेषु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते यस्य पञ्चदशमन्तर्यन्ति वीर्यं तस्यान्तर्यन्ति वीर्यं मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन
यजमानो यजते यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति॥८॥

प्रजां तस्यान्तर्यन्ति प्रजायाम्मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते
यस्यैकविंशमन्तर्यन्ति प्रतिष्ठां तस्यान्तर्यन्ति प्रतिष्ठायाम्मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन
यजमानो यजते यस्य त्रिणवमन्तर्यन्त्युतूश्च तस्य नक्षत्रियां च विराजमन्तर्यन्त्युतुषु
मेऽप्यसन्नक्षत्रियायां च विराजीति॥९॥

खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति देवतास्तस्यान्तर्यन्ति
देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यो वै स्तोमानामवमं परमतां
गच्छन्तं वेदं परमतामेव गच्छति त्रिवृद्वै स्तोमानामवमस्त्रिवृत्परमो य एवं वेदं परमतामेव
गच्छति॥१०॥

सप्तदशमन्तर्यन्ति विराजीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [३]

अङ्गिरसो वै सूत्रमांसतु ते सुवर्गं लोकमायन्तेषां हविष्मांश्च
हविष्कृच्छाहीयेतान्तावकामयेतां सुवर्गं लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतान्तमाहरतान्तेनायजे
वै तौ सुवर्गं लोकमैतां य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमैति तावैताम्पूर्वणा-
ऽह्नाऽगच्छतामुत्तरेण॥११॥

अभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव
रुद्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं सर्वस्यात्यै सर्वस्यावरुद्धौ गायत्रिपूर्वेहन्त्सामं भवति तेजो
वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसन्तेज एव ब्रह्मवर्चसमात्मन्धत्ते त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यं
त्रिष्टुगोजं एव वीर्यमात्मन्धत्ते रथन्तरम्पूर्व॥१२॥

अहन्त्सामं भवतीयं वै रथन्तरमस्यामेव प्रति तिष्ठति बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव
प्रति तिष्ठति तदाहुः कं जगती चानुष्टुप्चेति वैखानसम्पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेन
जगत्यै नैति षोडशुत्तरे तेनानुष्टुभोऽथाहुर्यत्समानैऽधमासे स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनु
पद्येतेत्यमावास्यायाम्पूर्वमहर्भवत्युत्तरस्मिन्नुत्तरन्नानैवारधमासयोर्भवतो नानावीर्यं भवतो
हविष्मन्निधनम्पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनमुत्तरं प्रतिष्ठित्यै॥१३॥

उत्तरेण रथन्तरम्पूर्वेऽन्वेकविंशतिश्च॥ [४]

आपो वा इदमग्रे सलिलमांसीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाचरत्स इमामपश्यतां
वराहो भूत्वाहरतां विश्वकर्मा भूत्वा व्यमादत्सांप्रथत सा पृथिव्यंभवत्तत्पृथिव्यै
पृथिवित्वन्तस्यामश्राम्यत्प्रजापतिः स देवानंसृजत् वसून्नुद्रानादित्यान्ते देवाः
प्रजापतिमब्रुवन्प्र जायामहा इति सौऽब्रवीत्॥१४॥

यथाहं युष्मांस्तपसासृक्ष्येवं तपसि प्रजननमिच्छध्वमिति तेभ्यो-
ऽग्निमायतनम्प्रायच्छदेतेनायतनेन श्राम्यतेति तैऽग्निनायतनेनाश्राम्यन्ते संवत्सर
एकां गामंसृजन्त तां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्रायच्छन्नेतां रक्षध्वमिति तां वसवो
रुद्रा आदित्या अरक्षन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राजायत् त्रीणि च॥१५॥

शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव संहस्रतम्यंभवत्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्सहस्रेण
नो याजयेति सौऽग्निष्टोमेन वसूनयाजयत् इमं लोकमजयन्तच्चाददुः स
उक्थ्येन रुद्रानयाजयत्तैऽन्तरिक्षमजयन्तच्चाददुः सौऽतिरात्रेणादित्यानयाजयत्तैऽमुं

लोकमजयन्तच्चाददुस्तदन्तरिक्षम्॥१६॥

व्यवैर्यत तस्माद्ब्रुवा घातुका अनायतना हि तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि तद्वैर्यतेति त्रैष्टुभम्मध्यमस्याहु आज्यम्भवति संयानानि सूक्तानि शंसति षोडशिनं शंसत्यहो धृत्या अशिथिलम्भावाय तस्मात्त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः स्यादथोक्थ्योऽधातिरात्र एषां लोकानां विधृत्यै त्रीणित्रीणि शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददाति॥१७॥

एषां लोकानामनु सन्तत्यै दशतं न विच्छिन्द्याद्विराजं नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत्तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च व्यायच्छेतां स इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः सहस्रं वक्ष्यत इति तस्यामकल्पेतां द्विभाग इन्द्रस्तृतीये विष्णुस्तद्वा एषाभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा एतामच्छावाकः॥१८॥

एव शंसत्यथ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होतानामस्यापयिताथारुन्नेत्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्यातिरिक्त उन्नेतत्विजामथाहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यथारुरुदाकृत्या सा वशं चरेदित्यथारुर्ब्रह्मणे चाग्नीधे च देयेति॥१९॥

द्विभागम्ब्रह्मणे तृतीयमग्नीधे ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवोऽग्नीधयेव तावकल्पेतामित्यथाहुर्या कृत्याणी बहुरूपा सा देयेत्यथाहुर्या द्विरूपोभयतएनी सा देयेति सहस्रस्य परिगृहीत्यै तद्वा एतत्सहस्रस्यायनं सहस्रं स्तोत्रीयाः सहस्रं दक्षिणाः सहस्रं सम्मितः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

अब्रवीच्च तदन्तरिक्षन्ददात्यच्छावाकश्च देयेति सप्तचत्वारिंशच्च॥ [५]

सोमो वै सहस्रमविन्दत्तमिन्द्रोऽन्विन्दत्तौ यमो न्यागच्छत्तावब्रवीदस्तु मेऽत्रापीत्यस्तु ही(३) इत्यब्रूतां स यम एकस्यां वीर्यं पर्यपश्यदियं वा अस्य सहस्रस्य वीर्यम्भिर्भूतिं तावब्रवीदियम्ममास्त्वेतद्यवयोरिति तावब्रूतां सर्वे वा एतदेतस्यां वीर्यम्॥२१॥

परि पश्यामोऽशमा हरामहा इति तस्यामशमाहरन्त तामप्सु प्रावेशयन्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत्तस्माद्रोहिण्या पिङ्गलैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान्रोहिण्या पिङ्गलैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवास्य त्रिभिश्च॥२२॥

शतैः सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते तामप्सु प्रावेशयन्निन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी

लक्ष्मणा पंष्टौही वार्त्रघ्नी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैतस्माद्रोहिणीं
लक्ष्मणाम्पंष्टौही वार्त्रघ्नी दद्याद्य एवं विद्वान्रोहिणीं लक्ष्मणाम्पंष्टौही वार्त्रघ्नी ददाति
त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा दत्ता॥२३॥

भवति तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती मूर्खा तंजघन्या रूपं कृत्वा
त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैतस्माज्जरतीम्मूर्खा तंजघन्यामनुस्तरणीं कुर्वीत य
एवं विद्वान्जरतीम्मूर्खा तंजघन्यामनुस्तरणीं कुरुते त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि
सामुष्मिंल्लोके भवति वागेव संहस्रतमी तस्मात्॥२४॥

वरो देयः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दत्ता भवति तस्माद्वरो न प्रतिगृह्यः सा
हि वरः सहस्रमस्य प्रतिगृहीतम्भवतीयं वर इति ब्रूयादथान्याम्ब्रूयादियम्ममेति तथास्य
तत्सहस्रमप्रतिगृहीतम्भवत्युभयतएनी स्यात्तदाहुरन्यतएनी स्यात्सहस्रम्परस्तादेतमिति यैव
वरः॥२५॥

कल्याणी रूपसमृद्धा सा स्यात्सा हि वरः समृद्धौ तामुत्तरेणाग्नीध्रं
पर्याणीयाहवनीयस्यान्तं द्रोणकलशमव घ्रापयेदा जिघ्र कलशमह्यरुधारा पर्यस्वत्या त्वा
विशन्तिवन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज प्रजयां पशुभिः सह पुनर्मा
विंशताद्रयिरिति प्रजयैवैनम्पशुभी रय्या सम॥२६॥

अर्धयति प्रजावाँन्यशुमात्रयिमान्भवति य एवं वेद तया सहाग्नीध्रम्परेत्यं पुरस्तात्प्रतीच्यां
तिष्ठन्त्यां जुहुयादुभा जिग्यथुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनैनोः। इन्द्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रं साहस्रीमेवैनं
करोति सहस्रस्यैवैनान्मात्राम्॥२७॥

करोति रूपाणि जुहोति रूपैरेवैनं समर्धयति तस्या उपोत्थाय कर्णमा जपेदिडे
रन्तेऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि महि विश्रुत्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतं मा देवेषु
ब्रूतादिति देवेभ्य एवैनमा वैदयत्यन्वेन देवा बुध्यन्ते॥२८॥

एतदेतस्यां वीर्यमस्य त्रिभिश्च दत्ता सहस्रतमी तस्मादेव वरः सम्मात्रामेकान्नचत्वारिंशच्च॥[६]

सहस्रतम्यां वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनं सुवर्गं लोकं गमयति सा
मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति सा मा ज्योतिष्मन्तं

लोकं गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैनं लोकं गमयति सा मा सर्वाऽन्पुण्याल्लोकानांमयेत्याह
सर्वानेवैनम्पुण्याल्लोकानांमयति सा॥२९॥

मा प्रतिष्ठां गमय प्रजयां पशुभिः सह पुनर्मा विंशताद्रयिरिति प्रजयैवेनम्पशुभी
र्यां प्रतिष्ठापयति प्रजावाऽन्पशुमात्रयिमान्भवति य एवं वेद तामग्नीधे वा ब्रह्मणे वा
होत्रे वोद्गात्रे वाध्वर्यवे वा दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतम्भवति
यस्तामविद्वान्॥३०॥

प्रतिगृह्णाति तां प्रति गृह्णीयादेकांसि न सहस्रमेकां त्वा भूतां प्रति गृह्णामि न
सहस्रमेकां मा भूता विंश मा सहस्रमित्येकामेवैनं भूतां प्रति गृह्णाति न सहस्रं य एवं
वेद स्योनासिं सुषदां सुशेवां स्योना मा विंश सुषदा मा विंश सुशेवा मा विंश॥३१॥

इत्याह स्योनैवेन५ सुषदां सुशेवां भूता विंशति नैनं५ हिनस्ति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति सहस्रं५ सहस्रतम्यन्वेती(३) सहस्रतमी५ सहस्रा(३)मिति यत्राचीमुत्सृजेत्सहस्रं५
सहस्रतम्यन्वियात्तत्सहस्रमप्रज्ञात्रं सुवर्गं लोकं न प्र जानीयात्प्रतीचीमुत्सृजति तां५
सहस्रमनु पर्यावर्तते सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति यजमानमभ्युत्सृजति क्षिप्रे सहस्रम्प्र
जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवानांच्छति॥३२॥

लोकानांमयति साविद्वान्सुशेवा माविंश यजमानन्द्वादश च॥[७]

अत्रिरददादौवाय प्रजाम्पुत्रकामाय स रिरिचानोऽमन्यत निर्वीर्यः शिथिलो यातयामा
स एतं चतुरात्रमपश्यत् तमाहरत्तेनायजत ततो वै तस्य चत्वारो वीरा आजायन्त सुहोता
सूद्राता स्वध्वर्युः सुसंभयो य एवं विद्वांश्चतुरात्रेण यजत आस्य चत्वारो वीरा जायन्ते
सुहोता सूद्राता स्वध्वर्युः सुसंभयो ये चतुर्विंशाः पर्वमाना ब्रह्मवर्चसं तत्॥३३॥

य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सात्रिंश् श्रद्धादेवं यजमानं चत्वारि वीर्याणि नोपानमन्तेजं
इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यं स एतांश्चतुरश्रतुष्टोमान्त्सोमानपश्यत्तानाहरत्तैरयजत तेजं
एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन य एवं
विद्वांश्चतुरश्रतुष्टोमान्त्सोमानाहरति तैरयजते तेज एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन
ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन यामेवात्रिंशद्दिमाभ्रोत्तामेव यजमान ऋध्नोति॥३४॥

तत्तेज एवाष्टादश च॥[८]

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतूरात्रेणायजत् स एतान्योषाः अपुष्यत्तस्मात्पलितौ जामदग्नियौ न सं जानाते एतानेव पोषान्युष्यति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण यजते पुरोडाशिन्य उपसदो भवन्ति पशवो वै पुरोडाशः पशून्वाव रुन्देऽन्नं वै पुरोडाशोऽन्नमेवाव रुन्देऽन्नादः पशुमान्भवति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण यजते॥३५॥

जमदग्निरष्टाचत्वारिंशत्॥ [९]

संवत्सरो वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयत्तून्स्मृजेयेति स एतम्पञ्चरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायज ततो वै स ऋतून्सृजत् य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते प्रैव जायते त ऋतवः सृष्टा न व्यावर्तन्त त एतम्पञ्चरात्रमपश्यन् तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते व्यावर्तन्त॥३६॥

य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तते सार्वसेनिः शौचेयोऽकामयत पशुमान्स्थ्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमाहरत्तेनायजत् ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोद्य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते प्र सहस्रं पशून्प्राप्नोति बबरः प्रावाहणिरकामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा॥३७॥

अहरत्तेनायजत् ततो वै स वाचः प्रवदिताभवद्य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो भवत्यथो एनं वाचस्पतिरित्याहुरनाप्तश्चतूरात्रोऽतिरिक्तः षड्रात्रोऽथ वा एष सम्प्रति यज्ञो यत्पञ्चरात्रो य एवं विद्वांश्चरात्रेण यजते सम्प्रत्येव यज्ञेन यजते पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः॥३८॥

ऋतुष्वेव स वत्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेजं एवाव रुन्दे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्दे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिह्वसर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥३९॥

ते व्यावर्तन्त प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा सं वत्सरोऽभिजित्यै॥ [१०]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा दद इमामगृभ्णत्रशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या। तया देवाः सुतमा बभूवुरऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती। अभिधा असि भुवनमसि यन्तासि धर्तासि सौऽग्निं वैश्वानरं सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः पृथिव्यां यन्ता राड्यन्तासि यमनो धर्तासि धरुणः कृष्ये त्वा क्षेमाय त्वा रय्ये त्वा

पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा सृते त्वासंते त्वान्द्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः॥४०॥

धरुणः पञ्चविंशतिश्च॥ [११]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्चोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि नरोऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यंसि
वृषांसि नृमणा असि ययुर्नामास्यादित्यानाम्पत्वान्विह्यग्रये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यां स्वाहा
प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवेताभ्य इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः
स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहा भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वम्मेधाय प्रोक्षितं गोपायत॥४१॥

रन्तिः स्वाहा द्वाविंशतिश्च॥ [१२]

आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहोद्वावाय स्वाहोद्वाताय स्वाहा शूकाराय स्वाहा शूकृताय
स्वाहा पलायिताय स्वाहाऽपलायिताय स्वाहाऽवल्गते स्वाहा परावल्गते स्वाहाऽयते
स्वाहा प्रयते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

आयनायोत्तरमापलायिताय षड्विंशतिः॥ [१३]

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहापाम्मोदाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै
स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४३॥

[१४]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा
नक्षत्रेभ्यः स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै
दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहाऽवान्तरदिशाभ्यः स्वाहा समाभ्यः स्वाहा
शरद्भ्यः स्वाहाऽहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा संवत्सराय
स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४४॥

[१५]

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा

बृहस्पतये स्वाहाऽपाम्मोदाय स्वाहा वायवे स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४५॥

[१६]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहाऽग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहाऽह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहर्जवे स्वाहा साधवे स्वाहा सुक्षित्यै स्वाहा क्षुधे स्वाहाऽऽशितिम्ने स्वाहा रोगाय स्वाहा हिमाय स्वाहा शीताय स्वाहाऽऽतपाय स्वाहाऽरण्याय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४६॥

[१७]

भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य पथ्यासि वसुभिर्देवेभिर्देवतया गायत्रेण त्वा छन्दसा युनज्मि वसन्तेन त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि ग्रीष्मेण त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यादित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन त्वा छन्दसा युनज्मि वर्षाभिस्त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयानुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि॥४७॥

शरदा त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया पाङ्गेन त्वा छन्दसा युनज्मि हेमन्तशिशिराभ्यां त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्याह दीक्षामरुहमृतस्य पत्नी गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा चर्तः सत्येऽधाः सत्यमृतैऽधाम् महीम् पु सुत्रामाणमिह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहा॥४८॥

[१८]

ईङ्गाराय स्वाहे कृताय स्वाहा क्रन्दते स्वाहाऽवक्रन्दते स्वाहा प्रोथते स्वाहा प्रप्रोथते स्वाहा गन्धाय स्वाहा घ्राताय स्वाहा प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा सन्दीयमानाय स्वाहा सन्दिताय स्वाहा विचृत्यमानाय स्वाहा विचृत्ताय स्वाहा पलायिष्यमानाय स्वाहा पलायिताय स्वाहोपरःस्यते स्वाहोपरताय स्वाहा निवेक्ष्यते स्वाहा निविशमानाय स्वाहा निविष्टाय स्वाहा निषथ्यते स्वाहा निषीदते स्वाहा निषण्णाय स्वाहा॥४९॥

असिष्यते स्वाहाऽऽसीनाय स्वाहाऽऽसिताय स्वाहा निपथ्यते स्वाहा निपद्यमानाय

स्वाहा निपन्नाय स्वाहा शयिष्यते स्वाहा शयानाय स्वाहा शयिताय स्वाहा सम्मीलिष्यते
स्वाहा सम्मीलते स्वाहा सम्मीलिताय स्वाहा स्वप्स्यते स्वाहा स्वपते स्वाहा सुप्ताय
स्वाहा प्रभोथ्स्यते स्वाहा प्रबुध्यमानाय स्वाहा प्रबुद्धाय स्वाहा जागरिष्यते स्वाहा जाग्रते
स्वाहा जागरिताय स्वाहा शुश्रूषमाणाय स्वाहा शृण्वते स्वाहा श्रुताय स्वाहा वीक्षिष्यते
स्वाहा॥५०॥

वीक्षमाणाय स्वाहा वीक्षिताय स्वाहा सहास्यते स्वाहा सञ्जिहानाय स्वाहोज्जिहानाय
स्वाहा विवर्त्स्यते स्वाहा विवर्त्तमानाय स्वाहा विवृत्ताय स्वाहोत्थास्यते स्वाहोत्तिष्ठते
स्वाहोत्थिताय स्वाहा विधविष्यते स्वाहा विधून्वानाय स्वाहा विधूताय स्वाहोत्क्रास्यते
स्वाहोत्क्रामते स्वाहोत्क्रान्ताय स्वाहा चङ्क्रमिष्यते स्वाहा चङ्क्रम्यमाणाय स्वाहा चङ्क्रामिताय
स्वाहा कण्डूयिष्यते स्वाहा कण्डूयमानाय स्वाहा कण्डूयिताय स्वाहा निकषिष्यते स्वाहा
निकषमाणाय स्वाहा निकषिताय स्वाहा यदत्ति तस्मै स्वाहा यत्पिबति तस्मै स्वाहा
यन्मेहति तस्मै स्वाहा यच्छकृत्करोति तस्मै स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा
प्रजननाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[१९]

अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहा सूर्याय स्वाहर्तमस्यृतस्यर्तमसि सत्यमसि सत्यस्य
सत्यमस्यृतस्य पन्था असि देवानां छायामृतस्य नाम तत्सत्यं यत्त्वं प्रजापतिरस्यधि
यदस्मिन्वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते कव्यन्यशुं न
गोपा इर्यः परिज्मा॥५२॥

[२०]

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एतः षड्रात्रमपश्यन्तमाहर्न्तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्ग
लोकमायन् य एवं विद्वांसः षड्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्ति देवसत्रं वै षड्रात्रः

प्रत्यक्षः ह्येतानि पृष्ठानि य एवं विद्वांसः षड्रात्रमासंते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति षड्रात्रो भवति षड्वा ऋतवः षट्पृष्ठानि॥१॥

पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशः॥२॥

भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्धते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविधानिन एतेन षड्रात्रेण यजेरन्नाश्वत्थी हविर्धानं चाग्नीध्रं च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यं चक्रीवन्ती भवतः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या उलूखलबुध्नो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै प्राश्नो यान्ति प्राडिव हि सुवर्गः॥३॥

लोकः सरस्वत्या यान्त्येष वै देवयानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त्याक्रोशन्तो यान्त्यवर्तिमेवान्यस्मिन्प्रतिषज्यं प्रतिष्ठां गच्छन्ति यदा दशं शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्ति यदा शतं सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं सहस्रसम्मितो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयन्ति यदैषां प्रमीयेत यदा वा जीयेरन्नथैकमुत्थानन्तद्धि तीर्थम्॥४॥

पृष्ठानि सप्तदशः सुवर्गो जयन्ति यदैकादश च॥ [१]

कुसुरुबिन्द औद्दालकिरकामयत पशुमान्स्यामिति स एतं सप्तरात्रमाहर्त्तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः पशवस्तानवारुन्ध य एवं विद्वान्सप्तरात्रेण यजते यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुन्धे सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तरण्याः सप्त छन्दास्युभयस्यावरुद्धौ त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेजः॥५॥

एवाव रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्धते त्रिणवो भवति विजित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरास्यै महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै यत्प्रत्यक्षम्पूर्वेष्वहंसु पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यक्षम्॥६॥

विश्वजिति यथा दुग्धामुपसीदत्येवमुत्तममहः स्यान्नैकरात्रश्चन स्याद्बृहद्रथन्तरे
पूर्वेष्वहःसूपं यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव न युन्त्यथो अनयोरेव प्रति
तिष्ठन्ति यत्प्रत्यक्षं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रत्ता दुहे तादृगेव तत्॥७॥

तेजं उपेयुः प्रत्यक्षं द्विचत्वारिंशच्च॥ [२]

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो
वै स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टाक्षरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसमगायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुद्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै
दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुद्धे॥८॥

त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेजं एवाव रुद्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुद्धे सप्तदशो
भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
रुचमेवात्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशो
ऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेरात्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति
सर्वस्याभिजित्यै॥९॥

दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवरुद्धेऽभिजित्यै॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः क्षुधं न्यायन्त्स एतं नवरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत
ततो वै प्रजाभ्योऽ कल्पत यर्हि प्रजाः क्षुधं निगच्छेयुस्तरहि नवरात्रेण यजेतेमे हि
वा एतासां लोका अकृता अथैताः क्षुधं नि गच्छन्तीमानेवाभ्यो लोकान्कल्पयति
तान्कल्पमानान्प्रजाभ्योऽनु कल्पते कल्पन्ते॥१०॥

अस्मा इमे लोका ऊर्जं प्रजासु दधाति त्रिरात्रेणैवेमं लोकं कल्पयति
त्रिरात्रेणान्तरिक्षं त्रिरात्रेणामु लोकं यथा गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति
धृत्या अशितिलम्भावाय ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः स्तोमा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं
गौरसावायुरेष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति ज्ञात्रं प्रजानाम्॥११॥

गच्छति नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति यो ज्योगामयावी स्यात्स
नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्याधृता अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन्दाधारोत

यदीतासुर्भवति जीवत्येव॥१२॥

कल्पन्ते प्रजानात्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत्तमं जुहोतेन दशरात्रमसृजत् तेन दशरात्रेण प्राजायत दशरात्राय दीक्षिष्यमाणो दशहोतारं जुहुयाद्दशहोत्रैव दशरात्रं सृजते तेन दशरात्रेण प्र जायते वैराजो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रः॥१३॥

य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते प्रैव जायत इन्द्रो वै सहङ्गैवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रमप्रायच्छत्तमाहर्त्तेनायजत् ततो वै सौऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छद्य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति त्रिकुक्षुद्वै॥१४॥

एष यज्ञो यद्दशरात्रः ककुत्पञ्चदशः ककुदेकविंशः ककुत्रयस्त्रिंशो य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते त्रिकुक्षुदेव संमानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान एकविंशो यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरा अभिचर्यमाणो दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्त्यस्तृणुते देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा एताः॥१५॥

देवपुरा अपश्यन् यद्दशरात्रस्ताः पर्यूहन्त तेषां न कुतश्चनोपाव्याधोऽभवत्ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमः स्तोमस्योपस्तिर्भवति भ्रातृव्यमेवोपस्तिं कुरुते जामि वै॥१६॥

एतत्कुर्वन्ति यज्ञायास्सुऽस्तोममुपेत्य कर्नीयासमुपयन्ति यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च परस्ताच्च भवन्त्यजामित्वाय त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टोमोऽग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुद्धे पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रुद्धे त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव रुद्धे सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते॥१७॥

एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्येते सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्य उपहवमेव गच्छति त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै त्रयस्त्रिंश

उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै विश्वजिध्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥१८॥

प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यदशरात्रस्त्रिकुद्धा एता वै जायत एकत्रिंशच्च॥ [५]

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तैऽकामयन्त प्रजां सृजेमहि प्रजामव
रुन्धीमहि प्रजां विन्देमहि प्रजावन्तः स्यामेति त एतमैकादशरात्रमपश्यन्तमाहुरन्तेनायजन्त
ततो वै ते प्रजामसृजन्त प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन्त ऋतवो-
ऽभवन्तदार्तवानामार्तवत्वमृतूनां वा एते पुत्रास्तस्मात्॥१९॥

आर्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वांसं एकादशरात्रमासते प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते
प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्तादधते सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्दृष्टानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः
संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री॥२०॥

गायत्रमर्ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारिंशो भवति
चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुत्रिष्टुष्वेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यष्टाचत्वारिंशो
भवत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यामेव पशुषु प्रति
तिष्ठन्त्येकादशरात्रो भवति पञ्च वा ऋतव आर्तवाः पञ्चर्तुष्वेवार्तवेषु संवत्सरे प्रतिष्ठायं
प्रजामव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै॥२१॥

तस्माद्वाय्वेकात्रपञ्चाशच्च॥ [६]

ऐन्द्रवायवाग्रान्गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरन्निति यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु
प्रजाः कल्पन्ते यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायांसं
कर्नीयानति क्रामत्यैन्द्रवायवाग्रान्गृहीयादामयाविनः प्राणेन वा एष व्युध्यते यस्यामयति प्राण
ऐन्द्रवायवः प्राणेनैवैनं समर्धयति मैत्रावरुणाग्रान्गृहीरन् येषां दीक्षितानां प्रमीयेत॥२२॥

प्राणापानाभ्यां वा एते व्युध्यन्ते येषां दीक्षितानां प्रमीयन्ते प्राणापानौ मित्रावरुणौ
प्राणापानावेव मुखतः परि हरन्त आश्विनाग्रान्गृहीतानुजावरौऽश्विनौ वै देवानामानुजावरौ
पञ्चेवाग्रं पर्येतामश्विनावेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवैनमग्रं परि णयतः शुक्राग्रान्गृहीत
गतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र एषोऽन्तोऽन्तम्मनुष्यः॥२३॥

श्रियै गत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रभते न ततः पार्ष्णीयान्भवति

मन्थ्यग्राङ्गुह्रीताभिचरन्त्रातपात्रं वा एतद्यन्मन्थिपात्रम्मुत्युनैवेनं ग्राहयति ताजगार्तिमार्च्छत्याग्रयणः
यस्य पिता पितामहः पुण्यः स्यादथ तत्र प्राप्नुयाद्वाचा वा एष इन्द्रियेण व्यूध्यते यस्य
पिता पितामहः पुण्यः॥२४॥

भवत्यथ तत्र प्राप्नोत्युरं इवेतद्यज्ञस्य वागिव यदाग्रयणो वाचैवेनमिन्द्रियेण समर्धयति न
ततः पापीयान्भवत्युक्थ्याग्राङ्गुह्रीताभिचर्यमाणः सर्वेषां वा एतत्पात्राणामिन्द्रियं यदुक्थ्यपात्रं
सर्वेणैवेनमिन्द्रियेणाति प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं कुर्याद्वाग्वै॥२५॥

सरस्वती वाचैवेनमति प्र युङ्क्ते मा त्वत्क्षेत्राण्यरणानि गन्मेत्याह मृत्योर्वै क्षेत्राण्यरणानि
तेनैव मृत्योः क्षेत्राणि न गच्छति पूर्णान्ग्रहान्गृह्णीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य
शुगच्छति यस्यामयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्यं शुचो मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
पूर्णान्ग्रहान्गृह्णीयाद्यर्हि पर्जन्यो न वर्षतिप्राणान् वा एतर्हि प्रजानां शुगच्छति यर्हि
पर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां शुचो मुञ्चति ताजकप्र वर्षति॥२६॥

प्रमीयत मनुष्यं ऋध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो वाग्वा एव पूर्णान्ग्रहान्पञ्चविंशतिश्च॥[७]

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रम्रायणीयमहस्तस्मात्प्रायणीयेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व
एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभं द्वितीयमहस्तस्माद्वितीयेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व
एवैनमायतने गृह्णाति जागतो वा आग्रयणो जागतं तृतीयमहस्तस्मात्तृतीयेऽहन्नाग्रयणो
गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै॥२७॥

यज्ञमापद्यच्छन्दास्याप्नोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः
प्र युङ्क्ते जगन्मुखो वै द्वितीयस्त्रिरात्रो जागत आग्रयणो यच्चतुर्थेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व
एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते राथंतरो वा ऐन्द्रवायवो राथंतरं
पञ्चममहस्तस्मात्पञ्चमेऽहन्न॥२८॥

ऐन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति बारहतो वै शुक्रो बारहतं
षष्ठमहस्तस्मात्षष्ठेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै द्वितीयं
यज्ञमापद्यच्छन्दास्याप्नोति यच्छुक्रः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्ते
त्रिष्टुङ्मुखो वै तृतीयस्त्रिरात्रस्त्रैष्टुभः॥२९॥

शुक्रो यथसप्तमेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु

पर्यावर्तन्ते वाग्वा आग्रयणो वागष्टममहस्तस्मादष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममहस्तस्मान्नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतत्॥३०॥

वै तृतीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्यात्प्रोति यदैन्द्रवायवः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तं एवैनम्पुनः प्र युङ्क्तेऽथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते पथो वा एतेऽध्यपथेन यन्ति यैऽन्येनैन्द्रवायवात्प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य यदृशममहदृशमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते यज्ञस्य॥३१॥

एवान्तं गत्वापथात्पन्थामपि यन्त्यथो यथा वहींयसा प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव तच्छन्दाः स्यन्त्योन्यस्य लोकमभ्यध्यायन्तान्येतेनैव देवा व्यवाहयन्नैन्द्रवायवस्य वा एतदायतनं यच्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते तस्मादाग्रयणस्यायतने नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते शुक्रस्य वा एतदायतनं यत्पञ्चमम्॥३२॥

अहस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्मादैन्द्रवायवस्यायतने सप्तमेऽहञ्छुक्रो गृह्यत आग्रयणस्य वा एतदायतनं यत्षष्ठमहस्तस्मिञ्छुक्रो गृह्यते तस्माच्छुक्रस्यायतनेऽष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते छन्दाः स्येव तद्वि वाहयति प्र वस्यसो विवाहमाप्नोति य एवं वेदाथो देवताभ्य एव युज्ञे संविदं दधाति तस्मादिदमन्योन्यस्मै ददाति॥३३॥

एतद्वै पञ्चमेऽहन्नैष्टुभ एतद्वृह्यते यज्ञस्य पञ्चममन्यस्मा एकञ्च॥ [८]

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं द्वादशरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै स प्राजायत् यः कामयैत् प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण यजेत् प्रैव जायते ब्रह्मवादिनो वदन्त्यग्निष्टोमप्रायणा युज्ञा अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यत् इति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदतिरात्रौ कनीनिके अग्निष्टोमौ यत्॥३४॥

अग्निष्टोमं पूर्वम्प्रयुञ्जीरन्बहिर्धा कनीनिके दध्युस्तस्मादतिरात्रः पूर्वः प्र युज्यते चक्षुषी एव युज्ञे धित्वा मध्यतः कनीनिके प्रति दधति यो वै गायत्री ज्योतिःपक्षां वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोकमेति यावद्भिष्टोमौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टाबुक्थ्याः स आत्मैषा वै गायत्री ज्योतिःपक्षा य एवं वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोकम्॥३५॥

एति प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद्द्वादशरात्रो यावतिरात्रौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टाबुक्थ्याः स आत्मा प्रजापतिर्वावैष सन्धस्द्ध वै सन्नेण स्पृणोति प्राणा वै सत्प्राणानेव

स्पृणोति सर्वासां वा एते प्रजानां प्राणैरासते ये सत्रमासते तस्मात्पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः प्रजानामुत्थितो भवति य एवं वेद॥३६॥

अग्निष्टोमौ यथ्सुवर्गल्लोकं प्रियः प्रजानां पञ्च च॥ [१]

न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय प्रामवदूर्ध्वो ह वा एष आतत आसीत्ते देवा एतं वैश्वानरं पर्योहन्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन्तेष्वाम्रोदधि तदधोति ह वा ऋत्विक्षु य एवं विद्वान्द्वादशाहेन यजते तैऽस्मिन्नेच्छन्त स रसमहं वसन्ताय प्रायच्छत्॥३७॥

यवं ग्रीष्मायौषधीर्वरषाभ्यो ब्रीहीञ्छुरदे माषतिलौ हेमन्तशिशिराभ्यान्तेनेन्द्र प्रजापतिरयाजयत्ततो वा इन्द्र इन्द्रोऽभवत्तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्रेऽयंजतेषु ह वै कुणपमत्ति यः सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमंश्वकुणपङ्गौर्वा अन्नं येन पात्रेणान्त्रिभ्रति यत्तन्न निर्णेनिजति ततोऽधि॥३८॥

मलं जायत एकं एव यंजेतैको हि प्रजापतिराग्रोद्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वावैष एष ह त्वे जायते यस्तपसोऽधि जायते चतुर्धा वा एतास्तिस्तिस्त्रो रात्रयो यद्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञं ताभिः सम्भरति या द्वितीया यज्ञं ताभिरा रभते॥३९॥

यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णेनित्ते याश्चतुर्थीरपि ताभिरात्मानमन्तरतः शुन्यते यो वा अस्य पशुमत्ति मा५स५ सोऽत्ति यः पुरोडाशंमस्तिष्क५ स यः परिवापं पुरीष५ स य आज्यंमज्जान५ स यः सोम५ स्वेद५ सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद्वादशाहेन न याज्यंम्याप्मनो व्यावृत्त्यै॥४०॥

अयच्छुदधि रभते द्वादशाहेन चत्वारि च॥ [१०]

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्या५ स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहाैकादशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहाऽष्टादशभ्यः स्वाहाैकान्न वि५शत्यै स्वाहा नववि५शत्यै स्वाहाैकान्न चत्वारि५शते स्वाहा नवचत्वारि५शते स्वाहाैकान्न षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहाैकान्नाशीत्यै

स्वाहा नवांशीत्यै स्वाहेकात्र शताय स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्यां शताभ्यां स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४१॥

नवचत्वारिंशते स्वाहेकान्नैकविंशतिश्च॥ [११]

एकस्मै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहेकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहेकात्र विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहेकात्र चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहेकात्र षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहेकान्नाशीत्यै स्वाहा नवांशीत्यै स्वाहेकात्र शताय स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

एकस्मै त्रिभ्यः पञ्चाशत्॥ [१२]

द्वाभ्यां स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा ऽष्टादशभ्यः स्वाहा विंशत्यै स्वाहा ऽष्टानवत्यै स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४३॥

द्वाभ्यामष्टानवत्यै षड्विंशतिः॥ [१३]

त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहेकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहेकात्र विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहेकात्र चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहेकात्र षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहेकान्नाशीत्यै स्वाहा नवांशीत्यै स्वाहेकात्र शताय स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४४॥

त्रिभ्योऽष्टचत्वारिंशत्॥ [१४]

चतुर्भ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा विंशत्यै स्वाहा षण्णवत्यै स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४५॥

चतुर्भ्यः षण्णवत्यै षोडश॥ [१५]

पञ्चभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा विंशत्यै स्वाहा षण्णवत्यै स्वाहा

श॒ताय॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥४६॥

प॒ञ्चभ्यः॑ प॒ञ्चन॑वत्यै चतु॑र्दश॥ [१६]

द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ त्रि॒श॒ते स्वाहा॑ च॒त्वारि॒श॒ते स्वाहा॑ प॒ञ्चाश॑ते
स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ सप्त॒त्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै स्वाहा॑ न॒वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥४७॥

द॒शभ्यो॒ द्वावि॑शतिः॥ [१७]

वि॒श॒त्यै स्वाहा॑ च॒त्वारि॒श॒ते स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑
सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥४८॥

वि॒श॒त्यै द्वाद॑श॥ [१८]

प॒ञ्चाश॑ते स्वाहा॑ श॒ताय॒ स्वाहा॑ द्वाभ्या॑श्च श॒ताभ्या॑श्च स्वाहा॑ त्रि॒भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑
चतु॑र्भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ प॒ञ्चभ्यः॑ श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ ष॒ड्भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ सप्त॒भ्यः श॒तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽष्टा॒भ्यः श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ न॒वभ्यः॑ श॒तेभ्यः॑ स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥४९॥

प॒ञ्चाश॑ते द्वात्रि॑शत्॥ [१९]

श॒ताय॒ स्वाहा॑ स॒हस्रा॑य॒ स्वाहा॑ऽयु॒ताय॒ स्वाहा॑ नि॒यु॒ताय॒ स्वाहा॑ प्र॒यु॒ताय॒ स्वाहा॑ऽर्बु॒दाय॒
स्वाहा॑ न्य॒र्बु॒दाय॒ स्वाहा॑ स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॑ म॒ध्याय॒ स्वाहा॑ऽन्ता॒य॒ स्वाहा॑ प॒रा॒र्धाय॒ स्वाहा॑ऽप॒से
स्वाहा॑ व्यु॒ष्ट्यै स्वाहा॑दे॒ष्यते॒ स्वाहा॑द्य॒ते स्वाहा॑दि॒ताय॒ स्वाहा॑ सु॒व॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒
स्वाहा॑ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥५०॥

श॒ताया॒ष्टात्रि॑शत्॥ [२०]

प्रज॑व॒ ब्रह्म॑वादि॒नः कि॑मेष वा आ॒प्त आ॑दित्या उ॒भयोः॑ प्र॒जाप॑तिर॒न्वाय॑न्निन्द्रो वै स॒दङ्घ्रि॑न्द्रो वै
शि॒थिलः॑ प्र॒जाप॑तिर॒काम॑य॒तान्ना॑दः सा वि॒राड्सा॒वादि॒त्योर्वाङ्म॑त॒मा मे॒ऽग्नि॑ना स्वाहा॒धि॒न्द्रोऽञ्जे॑ताय॒
कृ॒ष्णा॒यौष॑धीभ्यो व॒न॒स्पति॑भ्यो वि॒श॒तिः॥ [२१]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

प्रजवं वा एतेन यन्ति यदंशममहः पापावहीयं वा एतेन भवन्ति यदंशममह्यो वै प्रजवं यतामपथेन प्रतिपद्यते यः स्थाणुः हन्ति यो भ्रेषं न्येति स हीयते स यो वै दंशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स हीयते तस्मै य उपहताय व्याह तमेवान्वाभ्य समश्नुतेऽथ यो व्याह सः॥१॥

हीयते तस्मादंशमेऽहन्नविवाक्य उपहताय न व्युच्यमथो खल्वह्ययज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्युद्धेनासुरान्पराभावयन्निति यत्खलु वै यज्ञस्य समृद्धं तद्यजमानस्य यद्व्युद्धं तद्वातव्यस्य स यो वै दंशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स एवाति रेचयति ते ये बाह्या दशीकवः॥२॥

स्युस्ते वि ब्रूयुर्यदि तत्र न विन्देयुरन्तःसदसाद्बुध्यं यदि तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यन्तद्बुध्यमेवाथ वा एतत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राज्ञी यद्वा अस्यां किं चार्चन्ति यदानृचुस्तेनेयः सर्पराज्ञी ते यदेव किं च वाचानृचुर्यदतोऽध्यर्चितारः॥३॥

तदुभयमाप्तावरुध्योत्तिष्ठामेति ताभिर्मनसा स्तुवते न वा इमामंश्चरथो नाश्वतरीथः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनो वा इमाः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनः परिभवितुमथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजूंष्यथैतस्यैवान्तो नास्ति यद्ब्रह्म तत्प्रतिगृणत आ चक्षीत स प्रतिगुरः॥४॥

व्याह स दशीकवोऽर्चितारः स एकश्च॥ [१]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्य प्रथमेनाहर्त्विजां यजमानो वृद्ध इति तेज इन्द्रियमिति किं द्वितीयेनेति प्राणानन्नाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीनिमाल्लोणकानिति किं चतुर्थेनेति चतुष्पदः पशूनि किम्पञ्चमेनेति पञ्चाक्षराम्पङ्क्तिमिति किं षष्ठेनेति षडृतूनि किं सप्तमेनेति सप्तपदाः शक्रमीति॥५॥

किमष्टमेनेत्यष्टाक्षरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति त्रिवृतः स्तोममिति किं दशमेनेति दशाक्षरां विराजमिति किमेकादशेनेत्येकादशाक्षरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति द्वादशाक्षरां

जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृद्धे॥६॥

शक्ररीमित्येकचत्वारिंशच्च॥ [२]

एष वा आप्तो द्वादशाहो यत्रयोदशरात्रः समानः ह्येतदहर्हृत्यायणीयंश्चोदयनीयंश्च त्र्यतिरात्रो भवति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामास्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानोदानेष्वेवान्नाद्ये प्रति तिष्ठन्ति सर्वमायुर्यन्ति य एवं विद्वांसस्रयोदशरात्रमासते तदाहुर्वाग्वा एषा वितता॥७॥

यद्वादशाहस्तां विच्छिन्द्युर्मध्येऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका गृहपतेर्वाख्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानां कुर्वन्ति सन्ततामेव वाचमव रुद्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति पशवो वै छन्दोमा अन्नम्महाव्रतं यदुपरिष्ठाच्छन्दोमानां महाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु चैवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति॥८॥

वितता त्रिचत्वारिंशच्च॥ [३]

आदित्या अकामयन्तोभयोर्लोकयोर्ऋध्रुयामेति त एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै त उभयोर्लोकयोराध्रुवन्स्मिंश्चामुष्मिंश्च य एवं विद्वांसस्रतुर्दशरात्रमासते उभयोरेव लोकयोर्ऋध्रुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयोषामवरुद्धौ यत्पराचीनानि पृष्ठानि॥९॥

भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभि जयन्ति यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ भवतः साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव समानानां भवन्त्यतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै॥१०॥

पृष्ठानि चतुस्त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतं देवा अन्वायन्तानादित्याश्च पशवश्चान्वायन्ते देवा अब्रुवन् यान्पशूनुपाजीविष्म त इमेऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रमप्रत्यौहन् आदित्याः पृष्ठैः सुवर्गं लोकमारोहन्त्यहाभ्यामस्मिल्लौके पशून्प्रत्यौहन्पृष्ठैरादित्या अमुष्मिल्लौके आध्रुवन्त्यहाभ्यामस्मिन्॥११॥

लोके पशवो य एवं विद्वांसस्रतुर्दशरात्रमासते उभयोरेव लोकयोर्ऋध्रुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च पृष्ठैरेवामुष्मिल्लौके ऋध्रुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिल्लौके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधं

स्यान्मध्यं पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वाय॥१२॥

ओजो वै वीर्यं पृष्ठान्योजं एव वीर्यमध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती
ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि
पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यर्वरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति
चतुर्दशेतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो
दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्ये॥१३॥

आर्ध्ववज्र्याभ्यामस्मिन्सविवधत्वाय प्रतिष्ठित्या एकत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रो वै सदृष्टेवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
एतम्पञ्चदशरात्रमप्रायच्छत्तमाहरत् तेनायजत ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्यावृतमगच्छद्य
एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षम्॥१४॥

गौरसावायुरेवैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यसन्नं वा एतद्यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति
तेन सन्नं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वा वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा
ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः
प्र हरन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य परिगृहीत्ये॥१५॥

अन्तरिक्षमिन्द्रियस्यैकञ्च॥ [६]

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत्सोऽसुरेभ्योऽविभेत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
एतम्पञ्चदशरात्रं वज्रमप्रायच्छत् तेनासुरान्पराभाव्य विजित्य श्रियमगच्छदग्निहृता पाप्मानं
निरदहत पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत् य एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते
भ्रातृव्यानेव पराभाव्य विजित्य श्रियं गच्छन्त्यग्निहृता पाप्मानं निः॥१६॥

दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्दधत एता एव पशव्याः पञ्चदश
वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते
तस्मात्पशव्या एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर
आप्यते संवत्सरः सुवर्गो लोकस्तस्मात्सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव

ज्योतिरन्तरिक्षम्॥१७॥

गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधः स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायोजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यमध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकम्॥१८॥

यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढा अथो प्रतिष्ठित्या उभयौर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनां परिगृहीत्यै॥१९॥

गच्छन्त्यग्निष्ठतां पाप्मानन्निरन्तरिक्षल्लोकं प्रजायै द्वे च॥ [७]

प्रजापतिरकामयतान्नादः स्यामिति स एतः सप्तदशरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै सौऽन्नादोऽभवद्य एवं विद्वांसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा एव भवन्ति पञ्चाहो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धतेऽसंन्नं वा एतत्॥२०॥

यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सन्नं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमेरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यां अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥२१॥

एतत्सप्तत्रिंशच्च॥ [८]

सा विराड्विक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा अकामयन्तोभयः सं वृञ्जीमहि ब्रह्म चान्नं चेति त एता विंशतिः रात्रीरपश्यन्ततो वै त उभयः समंवृञ्जत ब्रह्म चान्नं च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा अभवन् य एवं विद्वांस एता आसंत उभयमेव सं वृञ्जते ब्रह्म चान्नं च॥२२॥

ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे वा एते विराजौ तयोरिव नाना प्रति तिष्ठन्ति विंशो वै पुरुषो दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या यावानेव पुरुषस्तमात्वोत्तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा

भवंत्यभिपूर्वमेव सुवर्गम्॥२३॥

लोकमभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधः स्यान्मध्यं पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायोजो वै वीर्यं पृष्ठान्योजं एव वीर्यमध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति परांश्च वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्ग्रहो भवति प्रत्यवरूढा अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्यात्राद्यस्य परिगृहीत्ये॥२४॥

वृञ्जते ब्रह्म चात्रश्च सुवर्गमेते सुवर्गत्रयोविंशतिश्च॥ [९]

असावादित्योऽस्मिन्नल्लोक आसीत्तं देवाः पृष्ठैः परिगृह्य सुवर्गं लोकमंगमयन्परैरवस्तात्पर्यं गृह्णन्ति सुवर्गे लोके प्रत्यस्थापयन्परैः परस्तात्पर्यं गृह्णन्पृष्ठैरुपावारोहन्त्यस वा असावादित्योऽमुष्मिन्नल्लोके परैरुभयतः परिगृहीतो यत्पृष्ठानि भवन्ति सुवर्गमेव तैर्लोकं यजमाना यन्ति परैरवस्तात्परिं गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येन॥२५॥

सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः परस्तात्परिं गृह्णन्ति पृष्ठैरुपावारोहन्ति यत्परं परस्तान्न स्युः परांश्च सुवर्गाल्लोकात्रिष्वधेरन् यदवस्तान्न स्युः प्रजा निर्दहेयुरभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति सुवर्ग एवेनाल्लोक उभयतः परि गृह्णन्ति यजमाना वै दिवाकीर्त्यं संवत्सरः परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परः सामानो भवन्ति संवत्सर एवोभयतः॥२६॥

प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठं वै दिवाकीर्त्यं पृष्ठं परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठं पृष्ठं भूयिष्ठा ग्रहा गृह्यन्ते भूयिष्ठं शस्यते यज्ञस्यैव तन्मध्यतो ग्रन्थं ग्रन्थन्त्यविस्रंसाय सप्त गृह्यन्ते सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति यत्पराचीनानि पृष्ठानि भवंत्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यदिमं लोकं न॥२७॥

प्रत्यवरोहेयुरुद्धा माद्यैर्युयजमानाः प्र वा मीयेरन् यत्प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकमप्रत्यवरोहन्त्यथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुन्मादायेन्द्रो वा अप्रतिष्ठित आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रमप्रायच्छत्तमाहर्त्तेनायजत् ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्ये बहूयाजिनोऽप्रतिष्ठिताः॥२८॥

स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीरन्द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रय इमे लोका असावादित्य
एकविंश एतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यसावादित्यो न व्यरोचत स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रमप्रायच्छुत्तमाहंरतेनायजत ततो वै सौऽरोचत य
एवं विद्वांस एकविंशतिरात्रमासंते रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो भवति रुग्वा एकविंशो
रुचमेव गच्छन्त्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशोऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य
परिगृहीत्यै॥२९॥

गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यैवोभयतो नाप्रतिष्ठिता आसन्त एकविंशतिश्च॥ [१०]

अर्वाङ्ग्यज्ञः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि। ऋषीणां यः पुरोहितः। निर्देवं निर्वीरं
कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां योऽस्मान्द्वेष्टि। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु
योऽस्मान्द्वेष्टि। यज्ञं यज्ञस्य यत्तेजस्तेन सं क्राम मामभि। ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य
तपसा ते सवाहमा हुवे। इष्टेन पक्रमुप॥३०॥

ते हुवे सवाहम्। सन्तै वृञ्जे सुकृतं सं प्रजां पशून्। प्रैषान्त्सामिधेनीराधारावाज्यभागावाश्रु
शृणामि ते। प्रयाजानूयाजान्ध्विष्वकृतमिडामाशिष आ वृञ्जे सुवः। अग्निनेद्रेण सोमैः
सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः। याज्यानुवाक्याभ्यामुप ते हुवे स्वाहं यज्ञमा ददे ते
वर्षदृतम्। स्तुतं शस्त्रमप्रतिगुरं ग्रहमिडामाशिषः॥३१॥

आ वृञ्जे सुवः। पत्नीसंयाजानुप ते हुवे सवाहं संमिष्टयजुरा ददे तव।
पशून्सुतम्पुरोडाशान्सर्वनान्योत यज्ञम्। देवान्त्सेन्द्रानुप ते हुवे सवाहमग्निमुखान्त्सोमवतो
ये च विश्वैः॥३२॥

उप ग्रहमिडामाशिषो द्वात्रिंशच्च॥ [११]

भूतम्भव्यम्भविष्यद्वषट्स्वाहा नम ऋक्साम यजुर्वषट्स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती
वषट्स्वाहा नमः पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट्स्वाहा नमोऽग्निर्वायुः सूर्यो वषट्स्वाहा नमः
प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमोऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः पिता पुत्रः पौत्रो
वषट्स्वाहा नमो भूर्भुवःसुवर्वषट्स्वाहा नमः॥३३॥

भुवंश्चत्वारि च॥ [१२]

आ मे गृहा भवं त्वा प्रजा म आ मां यज्ञो विशतु वीर्यावान्। आपो देवीर्यज्ञिया

मा विंशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्। आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुखस्तुतश्चे
मा विंशता९ समीची। आदित्या रुद्रा वसंवो मे सदस्याः सहस्रस्य मा भूमा मा
प्र हांसीत्। आ माग्निष्टोमो विंशतूक्थ्यश्चातिरात्रो मा विंशत्वापिशर्वरः। तिरोअंहिया मा
सुहुता आ विंशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्॥३४॥

अग्निष्टोमो विंशत्पष्टादश च॥ [१३]

अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ब्रह्म मणिना रूपाणीन्द्रेण देवान् वातेन
प्राणान्धसूर्येण द्याञ्चन्द्रमसा नक्षत्राणि यमेन पितृत्राज्ञा मनुष्यान्फलेन
नादेयानजगरेण सर्पान्व्याघ्रेणारण्यान्पशूञ्छ्वेनेन पतत्रिणो वृष्णाश्चानृषभेण गा
बस्तेनाजा वृष्णिनावीर्ब्रीहिणान्नानि यवेनौषधीर्यग्रोधेन वनस्पतीनुदुम्बरेणोर्जङ्गायत्रिया
छन्दा९सि त्रिवृता स्तोमान्ब्राह्मणेन वाचम्॥३५॥

ब्राह्मणेनैकञ्च॥ [१४]

स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा स्वाहाधीतुम्मनसे स्वाहा स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा
काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहादित्यै स्वाहादित्यै मह्यै स्वाहादित्यै सुमृडीकायै
स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा पूष्णे स्वाहा
पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे
पुरुरूपाय स्वाहा विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा॥३६॥

पुरुरूपाय स्वाहा दश च॥ [१५]

दध्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहोष्ठाभ्याः स्वाहा मुखाय स्वाहा नासिकाभ्याः
स्वाहाक्षीभ्याः स्वाहा कर्णाभ्याः स्वाहा पार इक्षवोऽवार्यभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहावार
इक्षवः पार्यभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा शीर्ष्णे स्वाहा भ्रूभ्याः स्वाहा ललाटाय स्वाहा मूर्ध्ने
स्वाहा मस्तिष्काय स्वाहा केशभ्यः स्वाहा वहाय स्वाहा ग्रीवाभ्यः स्वाहा स्कन्धेभ्यः
स्वाहा कीकसाभ्यः स्वाहा पृष्ठीभ्यः स्वाहा पाजस्याय स्वाहा पार्श्वाभ्याः स्वाहा॥३७॥

अ९साभ्याः स्वाहा दोषभ्याः स्वाहा बाहुभ्याः स्वाहा जङ्घाभ्याः स्वाहा श्रोणीभ्याः
स्वाहोरुभ्याः स्वाहाष्ठीवज्राः स्वाहा जङ्घाभ्याः स्वाहा भुसदे स्वाहा शिखण्डेभ्यः स्वाहा

वाल्धानाय स्वाहाण्डाभ्यां स्वाहा शेषाय स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा पुद्गः स्वाहा शफेभ्यः स्वाहा लोमभ्यः स्वाहा त्वचे स्वाहा लोहिताय स्वाहा मांसाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहास्थभ्यः स्वाहा मज्जभ्यः स्वाहाङ्गैभ्यः स्वाहात्मने स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३८॥

पार्श्वभ्यां स्वाहा मज्जभ्यः स्वाहा षट्॥ [१६]

अञ्जेताय स्वाहाञ्जिसक्थाय स्वाहा शितिपदे स्वाहा शितिककुदे स्वाहा शितिरन्ध्राय स्वाहा शितिपृष्ठाय स्वाहा शित्यंसाय स्वाहा पुष्पकर्णाय स्वाहा शित्योष्ठाय स्वाहा शितिभ्रवे स्वाहा शितिभसदे स्वाहा श्वेतानूकाशाय स्वाहाञ्जये स्वाहा ललामाय स्वाहासितज्ञवे स्वाहा कृष्णैताय स्वाहा रोहितैताय स्वाहारुणैताय स्वाहेदृशाय स्वाहा कीदृशाय स्वाहा तादृशाय स्वाहा सदृशाय स्वाहा विसदृशाय स्वाहा सुसदृशाय स्वाहा रूपाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३९॥

रूपाय स्वाहा द्वे च॥ [१७]

कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहा पिशङ्गाय स्वाहा सारङ्गाय स्वाहारुणाय स्वाहा गौराय स्वाहा बभ्रवे स्वाहा नकुलाय स्वाहा रोहिताय स्वाहा शोणाय स्वाहा श्यावाय स्वाहा श्यामाय स्वाहा पाकलाय स्वाहा सुरूपाय स्वाहानुरूपाय स्वाहा विरूपाय स्वाहा सरूपाय स्वाहा प्रतिरूपाय स्वाहा शबलाय स्वाहा कमलाय स्वाहा पृश्नये स्वाहा पृश्जिसक्थाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४०॥

कृष्णाय षट्त्वारिंशत्॥ [१८]

ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहा तूलैभ्यः स्वाहा काण्डैभ्यः स्वाहा वल्शैभ्यः स्वाहा पुष्पैभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहागृहीतेभ्यः स्वाहावपन्नेभ्यः स्वाहा शयानेभ्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४१॥

ओषधीभ्यश्चतुर्विंशतिः॥ [१९]

वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहा तूलैभ्यः स्वाहा स्कन्धैभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा पर्णेभ्यः स्वाहा पुष्पैभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहागृहीतेभ्यः

स्वाहावपन्नेभ्यः स्वाहा शयानेभ्यः स्वाहा शिष्टाय स्वाहातिशिष्टाय स्वाहा परिशिष्टाय
स्वाहा सशिष्टाय स्वाहोच्छिष्टाय स्वाहा रिक्ताय स्वाहारिक्ताय स्वाहा प्ररिक्ताय स्वाहा
सशिक्ताय स्वाहोद्रिक्ताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

वनस्पतिभ्यः स्कन्धोभ्यः शिष्टाय रिक्ताय षट्त्वारिंशत्॥ [२०]

[प्रजवं प्रजापतिर्यदद्वन्द्वोमन्ते हुवे सवाहमोषधीभ्यो द्विचत्वारिंशत्॥४२॥ प्रजवः
सर्वस्मै स्वाहा॥]

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

बृहस्पतिरकामयत् श्रन्मे देवा दधीरन्गच्छेयं पुरोधामिति स एतं
चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत् ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधतागच्छत्पुरोधां य एवं
विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासन्ते श्रद्धेभ्यो मनुष्या दधते गच्छन्ति पुरोधां ज्योतिर्गौरायुरिति
त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुः॥१॥

इमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्त्यसन्नं
वा एतद्यदद्वन्द्वोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सन्नं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो
वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां
यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव॥२॥

यन्त्यथो अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं
लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो
लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री
ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै॥३॥

असावायुराभ्यामेव पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१]

यथा वै मनुष्या एवं देवा अग्रं आसन्तेऽकामयन्तावर्तिम्याप्मानंमृत्युमपहत्य देवीः

सु॒सदं॑ गच्छे॒मेति॑ त ए॒तं च॑तुर्वि॒ंशतिरा॒त्रम॑पश्यन्तमाह॑रन्तेनायजन्त॒ ततो॑ वै ते-
ऽव॑र्ति॒म्याप्मानं॑मृ॒त्युम॑प॒हत्य॑ दैवी॑ सु॒सदं॑मगच्छन् य एवं वि॒द्वाँस॑श्चतुर्वि॒ंशतिरा॒त्रमास॑ते-
ऽव॑र्तिमेव पाप्मानंम॒पहत्य॑ श्रियं गच्छन्ति श्री॒र्हि म॑नुष्य॒स्य॥४॥

दैवीं सु॒सञ्जोति॑रतिरा॒त्रो भ॑वति सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै पृ॒ष्ठः षड॑हो
भ॑वति षड्वा ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रस्त॑म्मासा अर्धमा॒सा ऋ॒तवः॑ प्रविश्य॒ दैवी॑ सु॒सदं॑मगच्छन् य एवं वि॒द्वाँस॑श्चतुर्वि॒ंशतिरा॒त्रमास॑ते संवत्स॒रमे॒व प्र॑विश्य
व॒स्यसी॑ सु॒सदं॑ गच्छन्ति त्रय॑स्त्रयस्त्रि॒ंशा अ॒वस्ता॑द्भवन्ति त्रय॑स्त्रयस्त्रि॒ंशाः
प॒रस्ता॑त्रयस्त्रि॒ंशैरे॒वोभ॑यतोऽव॑र्ति॒म्याप्मानं॑म॒पहत्य॑ दैवी॑ सु॒सदं॑म॒ध्यतः॑॥५॥

गच्छन्ति पृ॒ष्ठानि॑ हि दैवीं सु॒सञ्जामि॑ वा ए॒तत्कुर्व॑न्ति यत्रय॑स्त्रयस्त्रि॒ंशा अ॒न्वञ्चो॑
म॒ध्येऽर्निरु॑क्तो भवति तेनाज॑म्यूर्ध्वानि पृ॒ष्ठानि॑ भवन्त्यूर्ध्व॑श्छन्दोमा उ॒भाभ्या॑ रू॒पाभ्या॑
सुव॒र्गं लो॒कं य॒न्त्यस॑न्नं वा ए॒तद्यद॑छन्दोमं यच्छ॑न्दोमा भवन्ति तेन॑ स॒न्नं दे॒वता॑ ए॒व
पृ॒ष्ठैर॒व रु॒न्धते॑ प॒शूच्छ॑न्दोमैरोजो॒ वै वी॒र्यं॑ पृ॒ष्ठानि॑ प॒शवः॑॥६॥

छ॒न्दोमा॑ ओज॑स्येव वी॒र्यं प॑शुषु प्रति तिष्ठन्ति त्रय॑स्त्रयस्त्रि॒ंशा अ॒वस्ता॑द्भवन्ति
त्रय॑स्त्रयस्त्रि॒ंशाः प॒रस्ता॑न्मध्ये पृ॒ष्ठान्युरो॑ वै त्रय॑स्त्रि॒ंशा आ॒त्मा पृ॒ष्ठान्या॒त्मन॑ ए॒व तद्य॑ज॒मानाः
श॒र्म न॒ह्यन्ते॑ऽना॒त्यै बृ॒हद्रथ॑न्तराभ्यां यन्ती॒यं वाव॑ र॒थन्तर॑मसौ बृ॒हदा॑भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑
अ॒नयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठन्त्ये॒ते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्जसाय॑नी स्मृ॒ता ता॒भ्यामे॒व॥७॥

सुव॒र्गं लो॒कं य॒न्ति प॑राञ्चो॒ वा ए॒ते सु॒वर्गं॑ लो॒कमु॒भ्यारो॑हन्ति ये प॑रा॒चीना॑नि
पृ॒ष्ठान्यु॑पयन्ति प्र॒त्यङ्ङड॑हो भ॑वति प्र॒त्यवरू॑ढा अथो प्रति॑ष्ठित्या उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्ऋ॑द्धोतिष्ठन्ति
त्रि॒वृतो॑ऽधि॒ त्रि॒वृत॑मुप॒ यन्ति॑ स्तोमा॑ना॒ सम्प॑त्त्यै प्र॒भवा॒य ज्योति॑रग्निधोमो भ॑वत्य॒यं वाव॑ स
क्षयो॑ऽस्मादे॒व तेन॑ क्षया॒न्न य॒न्ति च॑तुर्वि॒ंशतिरा॒त्रो भ॑वति च॒तुर्वि॒ंशतिर॑र्धमा॒साः संव॑त्स॒रः
सं॒वत्स॑रः सु॒वर्गो॑ लो॒कः सं॒वत्स॑र ए॒व सु॒वर्गे॑ लो॒के प्रति॑ तिष्ठन्त्यथो च॒तुर्वि॒ंशत्य॑क्षरा
गा॒यत्री गा॑यत्री ब्र॒ह्मव॑र्च॒सङ्गा॑यत्रिये॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑व॒ रुन्ध॑तेऽतिरा॒त्राव॑भितो॒ भवतो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑
प॒रिगृ॑हीत्यै॥८॥

म॒नुष्य॑स्य म॒ध्यतः॑ प॒शव॑स्ताभ्यामे॒व सं व॑त्स॒रश्चतुर्वि॒ंशतिश्च॑॥ [२]

ऋ॒क्षा वा इ॒यम॑लो॒मका॑सी॒त्साका॑म॒यतौ॑षधीभिर्वनस्पतिभिः प्र जा॑येयेति
सै॒तास्त्रि॒ंशत् रा॒त्रौर॑पश्य॒त्ततो॑ वा इ॒यमो॑षधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजा॑यत् ये प्र॒जाका॑माः

पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्मैव जायन्ते प्रजयां पशुभिरियं वा अक्षुध्यत्सैतां
विराजं पश्यत्तामात्मन्धित्वान्नाद्यमवारुन्दौषधीः॥९॥

वनस्पतीन्प्रजां पशून्तेनावर्धत सा जेमानंमहिमानंमगच्छद्य एवं विद्वांस एता आसते
विराजंमेवात्मन्धित्वाऽन्नाद्यमव रुन्धते वर्धन्ते प्रजयां पशुभिर्जेमानंमहिमानं गच्छन्ति
ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः
षट्पृष्ठानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव॥१०॥

प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत्रयस्त्रिंशमुप यन्ति यज्ञस्य सन्तत्या अथो प्रजापतिर्वै
त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवा रभन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्या एकविंशो भवति
प्रतिष्ठित्या अथो रुचंमेवात्मन्दधते त्रिवृदग्निष्टुद्ववति पाप्मानमेव तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो
वै त्रिवृत्तेज एवात्मन्दधते पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव॥११॥

रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति
प्रतिष्ठित्या अथो रुचंमेवात्मन्दधते चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः
संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विषूवान्
विषूवन्तो भवन्ति य एवं विद्वांस एता आसते चतुर्विंशत्पृष्ठान्युप यन्ति संवत्सर
एव प्रतिष्ठाय॥१२॥

देवता अभ्यारोहन्ति त्रयस्त्रिंशत्रयस्त्रिंशमुप यन्ति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवतास्वेव
प्रति तिष्ठन्ति त्रिणवो भवतीमे वै लोकास्त्रिणव एष्वैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वार्वेकविंशौ
भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचंमेवात्मन्दधते बृहवः षोडशिनो भवन्ति तस्माद्बृहवः प्रजासु
वृषाणो यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता भवन्ति तस्मादियमोषधीर्भिवन्स्पतिर्भिव्यतिषक्ता॥१३॥

व्यतिषज्यन्ते प्रजयां पशुभिर्य एवं विद्वांस एता आसतेऽक्लृप्ता वा एते सुवर्ग
लोकं यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः क्लृप्ताः स्तोमा भवन्ति क्लृप्ता
एव सुवर्ग लोकं यन्त्युभयोरभ्यो लोकयोः कल्पते त्रिंशदेतास्त्रिंशदक्षरा विराडन्न
विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥१४॥

ओषधीः सं वत्सर एवाव प्रतिष्ठाय व्यतिषक्तेकान्नपञ्चाशच्च॥ [३]

प्रजापतिः सुवर्ग लोकमैतं देवा येनयेन छन्दसानु प्रायुञ्जत तेन नाप्नुवन्त

एता द्वात्रिंशत् रात्रीरपश्यन् द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वाभ्यारूढं सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांस एता आसन्ते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वा श्रियं गच्छन्ति॥१५॥

श्रीरहि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुग्वागनुष्टुप्सर्वामेव वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वंदितारो भवन्ति सर्वे हि श्रियं गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्ति॥१६॥

इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचरुयहानुपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवंरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोतिष्ठन्ति द्वात्रिंशदेतास्तासां यास्त्रिंशत्रिंशदक्षरा विराडत्र विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्ये॥१७॥

गच्छन्ति यन्ति त्रिंशदक्षरा द्वाविंशतिश्च॥ [४]

द्वे वाव देवसुत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशदहश्च य एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति सदृष्ट एव विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तन्तेऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आहरन्॥१८॥

अहरेकोऽभजताहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुंगार्ध्वन् य एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते सर्व एव प्रबाहुंग्ध्रुवन्ति सर्वे ग्रामणीयम्प्राप्नुवन्ति पञ्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञ यज्ञमेवाव रुन्धते त्रीण्यांश्चिनानि भवन्ति त्रयं इमे लोका एषु॥१९॥

एव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि तान्येवाव रुन्धते विश्वजिह्ववत्यन्नाद्यस्यावरूढौ सर्वपृष्ठो भवति सर्वस्याभिजित्यै वाग्वै द्वादशाहो यत्पुरस्ताद्वादशाहमुपेयुरनांतां वाचमुपेयुरुपदासुकेपां वाग्वस्यादुपरिष्ठाद्वादशाहमुप

यन्त्याप्तामेव वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्ठाद्वाचा वंदामोऽवान्तरम्॥२०॥

वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो भवति सत्रस्यर्द्धा अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्द्विनीका वा एता रात्रयो यजमाना विश्वजिह्वासहातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सहातिरात्रेणोत्तराः षोडश य एवं विद्वांसं सन्नयन्निःशदहमासत् ऐषा द्विनीका प्रजा जायतेऽतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै॥२१॥

अहरन्नेष्ववान्तरः षोडश सह सप्तदश च॥ [५]

आदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियामेति ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त सुवर्गं लोकमायन्त एतः षड्विंशद्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकम्प्राजानन्तसुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांसः षड्विंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकम्प्राजानन्ति सुवर्गं लोकं यन्ति ज्योतिरतिरात्रः॥२२॥

भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै षडहा भवन्ति षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति चत्वारो भवन्ति चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा एतद्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव॥२३॥

वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति षड्विंशद्रात्रो भवति षड्विंशदक्षरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैव पशूनव रुन्धते बृहती छन्दसाः स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते स्वाराज्यं य एवं विद्वांसः षड्विंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै॥२४॥

अतिरात्र ओजस्येव षड्विंशच्च॥ [६]

वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि सौदासान्भवेयमिति स एतमैकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत्तमाहरन्तेनायजत् ततो वै सोऽविन्दत प्रजामभि सौदासान्भवद्य एवं विद्वांसं एकस्मान्नपञ्चाशमासते विन्दन्ते प्रजामभि भ्रातृव्यान्भवन्ति त्रयस्त्रिवृतोऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्येव मुखः सः श्यन्ति दश पञ्चदशा भवन्ति पञ्चदशो

वज्रः॥२५॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति षोडशिमदशममहर्भवति वज्र एव वीर्यं दधति द्वादश सप्तदशा भवन्त्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तैर्जायन्ते पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्पष्ठानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति द्वादशैकविंशा भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्॥२६॥

दधते बृहवः षोडशिनो भवन्ति विजित्यै षडाशिनानि भवन्ति षड्वा ऋतवः ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यनातिरिक्ता वा एता रात्रय ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्भूयसीरष्टाचत्वारिंशत ऊनाच्च खलु वा अतिरिक्ताच्च प्रजापतिः प्राजायत ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्त्रैव जायन्ते प्रजयां पशुभिर्वैराजो वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एवं विद्वांसः एकस्मान्नपञ्चाशमासंते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा भवन्त्यतिरावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥२७॥

वज्र आत्मन्प्रजया द्वाविंशतिश्च॥ [७]

संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा एकाष्टकायां दीक्षेरन्नेषा वै संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एष एताः रात्रिं वसति साक्षादेव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्त आर्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृतू भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृतू भवतः फल्गुनीपूर्णमासे दीक्षेरन्मुखं वा एतत्॥२८॥

संवत्सरस्य यत्फल्गुनीपूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते तस्यैकेव निर्या यथ्साम्मैध्ये विष्वान्धसम्पद्यते चित्रापूर्णमासे दीक्षेरन्मुखं वा एतत्संवत्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते तस्य न का चन निर्या भवति चतुरहे पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीक्षेरन्तेषामेकाष्टकायां क्रयः सम्पद्यते तेनैकाष्टकां न छुम्बद्बुर्वन्ति तेषाम्॥२९॥

पूर्वपक्षे सुत्या सम्पद्यते पूर्वपक्षममासां अभि सम्पद्यन्ते ते पूर्वपक्ष उत्तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठन्ति ओषधयो वनस्पतयोऽनुत्तिष्ठन्ति तान्कल्याणी कीर्तिरनूत्तिष्ठत्यरात्र्युरिमे यजमाना इति तदनु सर्वे राध्वन्ति॥३०॥

एतच्छुम्बद्बुर्वन्ति तेषाश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [८]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत एव दीक्षाभिर्मात्मानं
श्रपयन्त उपसद्भिर्द्वाभ्यां लोमाव द्यन्ति द्वाभ्यान्त्वचन्द्राभ्यामसृष्ट्वाभ्याम्मास्रन्द्वाभ्यामस्थि
द्वाभ्याम्मज्जानमात्मदर्शकणिं वै सत्रमात्मानमेव दक्षिणां नीत्वा सुवर्गं लोकं यन्ति शिखामनु
प्र वपन्त ऋद्ध्या अथो रघीयांसः सुवर्गं लोकमयामेति॥३१॥

सुवर्गम्पञ्चाशत्॥ [९]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञक्रतूनां कस्मात्तमप्रथममुप यन्तीत्येतद्वा
अग्निष्टोमप्रथममुप यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतदयज्ञक्रतूनुपेत्य
तानालभ्यं परिगृह्य सोममेवैतत्पिबन्त आसते ज्योतिष्टोमप्रथममुप यन्ति ज्योतिष्टोमो
वै स्तोमानाम्मुखंमुखत एव स्तोमान्प्र युञ्जते ते॥३२॥

संस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयायुरूनः
सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूर्ग्विराद्वुवर्गमेव तेन लोकं यन्ति रथन्तरं दिवा भवति रथन्तरं
नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः केन तदजामीति सौभरं तृतीयसवने ब्रह्मसामम्बूहत्तन्मध्यतो दधति
विधृत्यै तेनाजामि॥३३॥

त एकात्रपञ्चाशच्च॥ [१०]

ज्योतिष्टोमप्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमं द्वितीयमुप
यन्त्यन्तरिक्ष एव तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्टोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति
तिष्ठन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुर्यदेतान्स्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सन्निषः
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते संस्तुता विराजम्॥३४॥

अभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयायुरूनः सुवर्गो वै लोको
ज्योतिरूर्ग्विरादूर्जमेवाव रुन्धते ते न क्षुधार्तिमार्च्छन्त्यक्षौधुका भवन्ति क्षुत्सम्बाधा इव
हि सन्निषोऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं तत्तदेतत्परियदेवचक्रं यदेतेन॥३५॥

षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्ट्यै ते स्वस्ति समंश्रुवते षडहेन यन्ति षड्वा
ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्युभयतोज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गं लोके प्रतितिष्ठन्तो
यन्ति द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि सम्पद्यन्ते द्वादशो वै पुरुषो द्वे सक्थ्यौ द्वौ
बाहू आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ॥३६॥

तत्पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते त्रयः षडहा भवन्ति तान्यष्टादशाहानि सम्पद्यन्ते नवान्यानि

नवान्यानि नव वै पुरुषे प्राणास्तत्प्राणाननु पर्यावर्तन्ते चत्वारः षडहा भवन्ति तानि
चतुर्विंशतिरहानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरस्तथ्संवत्सरमनु पर्यावर्तन्ते-
ऽप्रतिष्ठितः संवत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षीयान्प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै संवत्सरस्य ब्राह्मणं
यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति॥३७॥

विराजंतेन द्वादशावेतावद्वा अष्टौ च॥ [११]

मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः शल्मलिर्वृद्धा पूर्णो ब्रह्मणा प्लक्षो मेधेन
न्यग्रोधश्चमसैरुदुम्बर ऊर्जा गायत्री छन्दोभिस्त्रिवृथस्तोमैरवन्तीः स्थावन्तीस्त्वावन्तु प्रियं त्वा
प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो मम॥३८॥

मेषः षट्त्रिंशत्॥ [१२]

कूप्याभ्यः स्वाहा कूल्याभ्यः स्वाहा विक्र्याभ्यः स्वाहाऽवट्याभ्यः स्वाहा खन्याभ्यः
स्वाहा हृद्याभ्यः स्वाहा सूद्याभ्यः स्वाहा सरस्याभ्यः स्वाहा वैशन्तीभ्यः स्वाहा पल्वल्याभ्यः
स्वाहा वर्ष्याभ्यः स्वाहाऽवर्ष्याभ्यः स्वाहा ह्रादुनीभ्यः स्वाहा पृष्याभ्यः स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः
स्वाहा स्थावराभ्यः स्वाहा नादेयीभ्यः स्वाहा सैन्धीवीभ्यः स्वाहा समुद्रियाभ्यः स्वाहा
सर्वाभ्यः स्वाहा॥३९॥

कूप्याभ्यश्चत्वारिंशत्॥ [१३]

अञ्चः स्वाहा वहन्तीभ्यः स्वाहा परिवहन्तीभ्यः स्वाहा समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा
शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहोग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा भीमं वहन्तीभ्यः
स्वाहाऽम्भोभ्यः स्वाहा नभोभ्यः स्वाहा महोभ्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४०॥

अञ्च एकत्रिंशत्॥ [१४]

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः। पुरो मर्तः पुरः श्वा। अहं च त्वं
च वृत्रहन्त्सम्बभूव सनिभ्य आ। अरातीवा चिदद्रिवोऽनु नौ शूर मसतै भद्रा इन्द्रस्य
रातयः। अभि क्रत्वैन्द्र भूरधु जमत्र ते विव्यङ्गहिमानुः रजांसि। स्वेना हि वृत्रं
शवंसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा तै॥४१॥

विविदद्वे च॥ [१५]

नमो राज्ञे नमो वरुणाय नमोऽश्वाय नमः प्रजापतये नमोऽधिपतयेऽधिपतिरस्यधिपतिं
मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासम्मां धेहि मयि धेह्युपाकृताय स्वाहाऽऽलब्धाय स्वाहा
हुताय स्वाहा॥४२॥

नम एकात्रिंशत्॥ [१६]

मयोभूर्वातो अभि वातूस्त्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम्। पीवस्वतीर्जीवधन्याः
पिबन्त्ववसायं पृथ्वीं रुद्र मृड। याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासांमग्निरिष्ट्या नामानि
वेद। या अङ्गिरसस्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छ। या देवेषु तनुवमैरयन्त
यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद। ता अस्मभ्यम्पयसा पिबन्मानाः प्रजावतीरिन्द्र॥४३॥

गोष्ठे रिरीहि। प्रजापतिर्मह्यमेता रराणो विश्वेदेवैः पितृभिः संविदानः। शिवाः सतीरुप
नो गोष्ठमाकस्तासां वयं प्रजया स संदेम। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमन्तिः स्वाहा महीमू पु सुत्रामाणम्॥४४॥

इन्द्राष्टात्रिंशच्च॥ [१७]

किं स्विंदासीत्पूर्वचित्तिः किं स्विंदासीद्बृहद्वयः। किं स्विंदासीत्पिशङ्गिला किं
स्विंदासीत्पिलिप्पिला। द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्वं आसीद्बृहद्वयः। रात्रिरासीत्पिशङ्गिलाविंदासीत्पिलिपि
कः स्विंदेकाकी चरति क उ स्विञ्जायते पुनः। किं स्विद्धिमस्य भेषजं किं
स्विंदावपनम्महत्। सूर्य एकाकी चरति॥४५॥

चन्द्रमा जायते पुनः। अग्निरहिमस्य भेषजम्भूमिरावपनम्महत्। पृच्छामि त्वा परमन्तं
पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिम्। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि
वाचः परमं व्योम। वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम्। सोममाहुर्वृष्णो
अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योम॥४६॥

सूर्य एकाकी चरति षट्त्वारिंशच्च॥ [१८]

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां नयति कश्चन। ससस्त्यश्वकः। सुभगे काम्पीलवासिनि
सुवर्गे लोके सं प्रोण्वीथाम्। आहमजानि गर्भधमा त्वमजसि गर्भधम्। तौ सह चतुरः
पदः सम्प्र सारयावहै। वृषां वा रेतोधा रेतो दधातूश्सक्थ्योगृदं धेह्यञ्जिमुदञ्जिम्बज।
यः स्त्रीणां जीवभोजनो य आसाम्॥४७॥

बिलुधावनः। प्रियः स्त्रीणामपीच्यः। य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सदिगृदिम्प्रावधीत्।
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेणुभारं
गिराविवा। अथास्या मध्यमेधताः शीते वाते पुनत्रिवा। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां
यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। यद्धरिणी यवमति न॥४८॥

पुष्टम्पुशु मन्यते। शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां
यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः। इयं यका शकुन्तिकाहलमिति सर्पति। आहतं गृभे पसो
नि जल्लुलीति धाणिका। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन। ससस्त्यंश्चकः।
माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः॥४९॥

प्र सुलामीति ते पिता गृभे मुष्टिमंतसयत्। दधिक्राव्णौ अकारिषं जिष्णोरश्वस्य
वाजिनः। सुरभि नो मुखां करत्प्र ण आयुषि तारिषत्। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता
न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथा। आपो जनयथा च
नः॥५०॥

आसामति न रोहतो जिन्वथ चत्वारि च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवर्वसंवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवम्प्रियाम्।
एतः स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमा वर्तयासि नः। लाजी (३) ञ्छाची (३) न यशो
ममा (४)म्। यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापते। युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं
चरन्तं परि तस्थुषः। रोचन्ते रोचना दिवि। युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथैः।
शोणा धृष्ण नृवाहसा। केतुं कृण्वन्केतवे पेशो मर्या अपेशसै। समुषद्विरजायथाः॥५१॥

ब्रध्नं पश्वविंशतिश्च॥ [२०]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहा सन्तानेभ्यः स्वाहा
परिसन्तानेभ्यः स्वाहा पर्वभ्यः स्वाहा सन्धानेभ्यः स्वाहा शरीरेभ्यः स्वाहा यज्ञाय स्वाहा
दक्षिणाभ्यः स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५२॥

प्राणायष्टविंशतिः॥ [२१]

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहाऽभिहिताय स्वाहाऽनभिहिताय स्वाहा युक्ताय स्वाहाH-
 ऽयुक्ताय स्वाहा सुयुक्ताय स्वाहोद्युक्ताय स्वाहा विमुक्ताय स्वाहा प्रमुक्ताय स्वाहा वञ्चते
 स्वाहा परिवञ्चते स्वाहा संवञ्चते स्वाहाऽनुवञ्चते स्वाहोद्वञ्चते स्वाहा यते स्वाहा धावते
 स्वाहा तिष्ठते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५३॥

सितायाष्टात्रिंशत्॥ [२२]

बृहस्पतिः श्रद्धया वा ऋक्षा वै प्रजापतिर्येनयेन द्वे वाव देवसूत्रे आदित्या अकामयन्त
 सुवर्गं वसिष्ठः सं वत्सरायं सुवर्गं ये सत्रम्ब्रह्मवादिनोऽतिरात्रो ज्योतिष्ठोमं मेघः कूप्याभ्योऽद्भ्यो
 यो नमो मयोभूः किं स्विदम्बे भूः प्राणायं सिताय द्वाविंशतिः॥ [२३]

[बृहस्पतिः प्रतितिष्ठन्ति वै दशरात्रेणं सुवर्गं यो अर्वन्तं भूस्त्रिपञ्चाशत्॥53॥ बृहस्पतिः
 सर्वस्मै स्वाहा॥]

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

गावो वा एतत्सत्रमांसताशृङ्गाः सूतीः शृङ्गाणि नो जायन्ता इति कामेनं तासां दश
 मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नराश्ममेत्यथ यासां नाजायन्त ताः
 संवत्सरमाप्तोदतिष्ठन्नराश्ममेति यासां चाजायन्त यासां च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नराश्ममेति
 गोसत्रं वै॥१॥

संवत्सरो य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यध्रुवन्त्येव तस्मात्तूपरा वार्षिकौ
 मासौ पत्वा चरति सत्राभिजित्ः ह्यस्यै तस्मात्संवत्सरसदो यत्किं च गृहे क्रियते
 तदाप्तमवरोद्धमभिजितं क्रियते समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यो वै
 संमुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स तत् उदैति संवत्सरः॥२॥

वै संमुद्रस्तस्यैतत्पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदचं
 गच्छन्तीयं वै पूर्वोऽतिरात्रोऽसावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः
 प्ररोधनम्पूर्वं उदयनमुत्तरो ज्योतिष्ठोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते

सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै चतुर्विंशः प्रायणीयो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः॥३॥

संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सङ्स्थित्या अरिष्टा उत्तरेरहोभिश्चरन्ति षड्हा भवन्ति षड्हा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चायुश्च मध्यतः स्तोमौ भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनम्मध्यतः॥४॥

दधति प्रजननाय ज्योतिर्भितो भवति विमोचनमेव तच्छन्दास्येव तद्विमोचं यन्त्यथो उभयतो ज्योतिषैव षड्हेन सुवर्गं लोकं यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासते केन यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दासि वै देवयानः पन्था गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव॥५॥

तत्पथा यन्ति समानं सामं भवति देवल्लोको वै सामं देवल्लोकादेव न यन्त्यन्याअन्या ऋचो भवन्ति मनुष्यल्लोको वा ऋचो मनुष्यल्लोकादेवान्यमन्यं देवल्लोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभिवर्तो ब्रह्मसामम्भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्या अभिजिद्भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै मासिमासि पृष्ठान्युप यन्ति मासिमास्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमास्येव वीर्यं दधति मासां प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासां पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्ठदोषधयः फलं गृह्णन्ति॥६॥

गोसत्रं वा एति सं वत्सरोऽर्धमासा मिथुनम्मध्यतो देवयानेनैव वीर्यत्रयोदश च॥—[१]

गावो वा एतत्सत्रमासताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि सिपांसन्तीस्तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गण्यजायन्त ता अब्रुवन्नराश्वमोत्तिष्ठामाव तं काममरुथ्महि येन कामेन न्यषदामेति तासामु त्वा अब्रुवन्नर्धा वा यावतीर्वासामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ संवत्सरं सम्पाद्योत्तिष्ठामेति तासाम्॥७॥

द्वादशे मासि शृङ्गाणि प्रावर्तन्त श्रद्धया वाश्रद्धया वा ता इमा यास्तूपरा उभय्यो वाव ता आर्ध्वन् याश्च शृङ्गण्यसन्वन् याश्चोर्जमवारुन्धतर्धोति दशसु मासूत्तिष्ठन्नृधोति द्वादशसु य एवं वेदं पदेन खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन यन्तद्वा एतदृद्धमयन्तस्मादेतद्गोसनि॥८॥

तिष्ठामेति तासान्तस्माद्दे च॥—————[२]

प्रथमे मासि पृष्ठान्युपं यन्ति मध्यम उपं यन्त्युत्तम उपं यन्ति तदाहुर्या वै त्रिकस्याहं उपसीदन्ति दहं वै सापराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा धौक्ष्यते यां द्वादश कृत्वं उपसीदन्तीति संवत्सरः सम्पाद्योत्तमे मासि सकृत्पृष्ठान्युपैयुस्तद्यजमाना यज्ञं पशूनवं रुन्धते समुद्रं वै॥१॥

एतैः सनवारमपारम्पर्यं प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यद्वहद्रथन्तरे अन्वर्जयुर्यथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वर्जयुस्तादृक्तदनुत्सरम्वहद्रथन्तराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै कामेभ्यः सन्धिर्दुहे तद्यजमानाः सर्वान्कामानवं रुन्धते॥१०॥

समुद्रं वै चतुस्त्रिंशच्च॥

[३]

सामान्यं ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेव न यन्त्यन्यदन्यत्सामं भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेवान्यमन्यम्मनुष्यलोकम्प्रत्यवरोहन्तो यन्ति जगतीमग्र उपं यन्ति जगतीं वै छन्दांसि प्रत्यवरोहन्त्याग्रयणं ग्रहा बृहत्पृष्ठानि त्रयस्त्रिंशः स्तोमास्तस्माज्ज्यायांसं कनीयान्प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत आदित्यः॥११॥

गृह्यत इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योन्यो गृह्यते मिथुनत्वाय प्रजात्या अवान्तरं वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो भवति सत्रस्यर्द्धा अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवेषा शान्तिः॥१२॥

आदित्यस्तस्यैव द्वे च॥

[४]

यदि सोमौ सःसुतो स्याताम्महति रात्रियै प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात्पूर्वो वाचम्पूर्वो देवताः पूर्वश्छन्दांसि वृङ्के वृषण्वतीं प्रतिपदं कुर्यात्प्रातःसवनादेवैषामिन्द्रं वृङ्केऽथो खल्वाहुः सवनमुखेसवनमुखे कार्येति सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृङ्के संवेशायोपवेशाय गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूत्यै स्वाहा छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दाभिरेवैषाम्॥१३॥

छन्दांसि वृङ्के सजनीयः शस्यं विहव्यः शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीयः शस्यमेतावद्वा

अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृद्धे यदि प्रातःसवने कलशो दीर्येत वैष्णवीषुं
शिपिविष्टवतीषु स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यति रिच्यते
तद्विष्णुः शिविपिष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्त्वाव रुन्धते यदि
मध्यन्दिने दीर्येत वषट्कारनिधनं सामं कुर्युर्वषट्कारो वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैनद्रमयन्ति
यदि तृतीयसवन एतदेव॥१४॥

छन्दोभिरेवेषामवैकान्नविंशतिश्च॥ [५]

षड्हेर्मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति षड्हेर्हि मासां न्यस्यम्पश्यन्त्यर्धमासैर्मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति
मासां न्यस्यम्पश्यन्त्यर्धमावास्याया मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्त्यर्धमावास्याया हि मासां न्यस्यम्पश्यन्ति
पौर्णमास्या मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति पौर्णमास्या हि मासां न्यस्यम्पश्यन्ति यो वै पूर्ण
आसिञ्चति परा स सिञ्चति यः पूर्णादुदचति॥१५॥

प्राणमस्मिन् न्यस्य दधाति यत्पौर्णमास्या मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति संवत्सरायैव तत्प्राणं
दधति तदनु सन्निः प्राणान्ति यदहर्नोत्सृजेयुर्यथा दतिरुपनद्धो विपतत्येव संवत्सरो
वि पतेदार्तिमार्च्छयुर्यत्पौर्णमास्या मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति संवत्सरायैव तदुदानं दधति
तदनु सन्निः उत॥१६॥

अनन्ति नार्तिमार्च्छन्ति पूर्णमासे वै देवानां सुतो यत्पौर्णमास्या
मासां न्यस्यम्पाद्याहुरुत्सृजन्ति देवानामेव तद्यज्ञेन यज्ञमप्रत्यवरोहन्ति वि वा एतद्यज्ञं
छिन्दन्ति यत्षड्हेर्मासं सन्तमथाहुरुत्सृजन्ति प्राजापत्यम्पशुमालभन्ते प्रजापतिः सर्वा
देवता देवताभिरेव यज्ञं सं तन्वन्ति यन्ति वा एते सर्वनाद्येऽहः॥१७॥

उत्सृजन्ति तुरीयं खलु वा एतत्सवनं यत्सात्राख्यं यत्सात्राख्यम्भवति तेनैव सर्वनात्र
यन्ति समुपहूय भक्षयन्त्येतत्सोमपीथा ह्यैतर्हि यथायतनं वा एतेषां सवनभाजो देवता
गच्छन्ति येऽहुरुत्सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशान्निर्वपन्ति यथायतनादेव सवनभाजो देवता अव
रुन्धतेऽष्टाकपालान्प्रातःसवनं एकादशकपालान्मध्यन्दिने सवने द्वादशकपालांस्तृतीयसवने
छन्दास्येवाप्त्वाव रुन्धते वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवं वै तृतीयसवनन्तेनैव
तृतीयसवनान्नं यन्ति॥१८॥

उदचत्युद्येऽहरास्वा पञ्चदश च॥ [६]

उत्सृज्या (३) नोत्सृज्या (३) मिति मीमांसन्ते ब्रह्मवादिनस्तद्वाहुरुत्सृज्यमेवेत्यमावास्यायां च पौर्णमास्यां चोत्सृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं वहत इति ते त्वाव नोत्सृज्ये इत्याहुयं अवान्तरं यज्ञम्भेजाते इति या प्रथमा व्यष्टका तस्यामुत्सृज्यमित्याहुरेष वै मासो विश्व इति नादिष्टम्॥१९॥

उत्सृजेयुर्यदादिष्टमुत्सृजेयुर्यादृशे पुनः पर्याप्तावे मध्ये षडहस्यं सम्पद्येत षडहैर्मासान्सम्पाद्य यत्सप्तममहस्तस्मिन्नुत्सृज्येयुस्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयुरेन्द्रं दधिन्द्राय मरुत्वन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालमग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं यदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वागिनीं कुर्वन्ति॥२०॥

सवनमष्टाभिरुपं यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव तद्वागधेयान्न च्यावयन्तीन्द्रस्य वै मरुत्वन्तो माध्यदिनं सवनं यदिन्द्राय मरुत्वन्ते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वागिनीं कुर्वन्ति सवनमेकादशभिरुपं यन्ति विश्वेषां वै देवानामृभुमता तृतीयसवनं यद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्वागिनीः कुर्वन्ति सवनं द्वादशभिः॥२१॥

उपं यन्ति प्राजापत्यम्पशुमा लभन्ते यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञस्याननुसर्गायाभिवर्त इतः षण्मासो ब्रह्मसामम्भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत्सुवर्गं लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति प्रतिकूलमिव हीतः सुवर्गो लोक इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा। शिक्षां नो अस्मिन्पुरुहूतं यामनि जीवा ज्योतिरशीमहीत्यमुत आयताः षण्मासो ब्रह्मसामम्भवत्ययं वै लोको ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकम्पश्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति॥२२॥

नादिष्टङ्कुर्वन्ति द्वादशभिरिति विंशतिश्च॥ [७]

देवानां वा अन्तं जग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्तत्क्रोशेनावो रुन्धत तत्क्रोशस्य क्रोशत्वं यत्क्रोशेन चात्वालस्यान्ते स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं वीर्यमवं रुन्धते सत्रस्यर्द्धाहवनीयस्यान्ते स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुपं यन्ति प्रजापतेरहृदयेन हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रेमाणमेवास्यं गच्छन्ति श्लोकेन पुरस्तात्सदसः॥२३॥

स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकभाजो भवन्ति नवभिर्ध्वर्युरुद्रायति नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वेन्द्रियं

दधत्यप्रतिहृताभिरुद्रायति तस्मात्पुरुषः सर्वाण्यन्यानि शीष्णोऽङ्गानि प्रत्यंचति शिरं एव न पञ्चदशं रथन्तरम्भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशम्॥२४॥

बृहदन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशम्भद्रं द्विपदांसु प्रतिष्ठित्यै पत्न्यं उप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा असृजत् सोऽकामयतासाम्हं राज्यं परीयामिति तासां राजनेनैव राज्यं पर्येतद्राजनस्य राजनत्वं यद्राजनम्भवति प्रजानामेव तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविंशम्भवति प्रजापतेः॥२५॥

आप्त्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति देवलोकमेवाभि जयन्ति पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्येकैक्यास्तुतया समारयन्ति दिग्भ्य एवान्नाद्यं सम्भरन्ति तामिरुद्रातोद्रायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम्॥२६॥

सम्भृत्य तेजं आत्मन्दधते तस्मादेकः प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण उत्पतिष्यच्छिरं उत्तमं कुरुत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा भवन्त्यासन्दीमुद्राता रोहति साम्राज्यमेव गच्छन्ति प्लेङ्कं होता नाकस्यैव पृष्ठं रोहन्ति कूर्चावध्वर्युर्ब्रध्नस्यैव विष्टपं गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

सदसः सप्तदशं प्रजापतेर्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम्प्रत्येकादश च॥—————[८]

अकर्णेण वै संहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताभ्य इलान्देनेरां लूतामवारुन्ध यदक्यम्भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त इलान्दम्भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इरां लूतामव रुन्धते तस्माद्यां समां सत्रं समृद्धं क्षोधुकास्तां समां प्रजा इषं ह्यासामूर्जमाददते यां समां व्यृद्धमक्षोधुकास्तां समां प्रजाः॥२८॥

न ह्यासामिषमूर्जमाददत उत्क्रोदं कुर्वते यथा बन्धान्मुमुक्षुना उत्क्रोदं कुर्वत एवमेव तद्यजमाना देवबन्धान्मुमुक्षुना उत्क्रोदं कुर्वत इषमूर्जमात्मन्दधाना वाणः शततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्याजिं धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै दुन्दुभीन्समाग्रन्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ परमामेव॥२९॥

वाचमव रुन्धते भूमिदुन्दुभिमा ग्रन्ति यैवेमां वाक्प्रविष्टा तामेवाव रुन्धतेऽथो

इ॒मामे॒व जं॒यन्ति॒ सर्वा॑ वा॒चो व॒दन्ति॒ सर्वा॑सां वा॒चाम॑वरु॒द्ध्या आ॒र्द्रे च॑र्म॒न्याय॑च्छे॒ते
इन्द्रि॒यस्या॑वरु॒द्ध्या आ॒न्यः क्रो॑श॒ति प्रा॒न्यः श॑स॒ति य आ॒क्रोश॑ति पु॒नात्ये॒वैनान्ध॑स स यः
प्र॒श॑स॒ति पू॒तेष्वे॒वान्नाद्यं॑ दधा॒त्यृषि॑कृतं च॥३०॥

वा ए॒ते दे॒वकृ॑तं च॒ पूर्वे॑र्मा॒सैरव॑ रु॒न्धते॒ यद्भू॑तेच्छ॒दाः सा॒मानि॑ भ॒वन्त्यु॒भय॑स्या॒वरु॒द्ध्ये
यन्ति॒ वा ए॒ते मि॑थु॒नाद्ये॑ सं॒वत्सर॑मु॒पय॑न्त्यन्त॒र्वेदि॑ मि॒थुनौ॑ स॒म्भ॒वत॑स्तेनै॒व मि॑थु॒नान्न
यन्ति॑॥३१॥

व्य॒द्धम॑क्षो॒धुका॒स्ताः समा॑ प्र॒जाः पर॑मामे॒व च त्रि॑श॒च्च॥ [१]

च॒र्माव॑ भि॒न्दन्ति॒ पा॒प्मान॑मे॒वैषाम॑व॒ भि॒न्दन्ति॒ मापं॑ रा॒थसी॑र्मा॒तिं व्या॒थसी॑रि॒त्याह॑
सम्प्र॒त्यैवैषा॑ पा॒प्मान॑म॒व॒ भि॒न्दन्त्यु॒दकु॑म्भान॒धिनि॑धाय॒ दा॒स्यो मा॒र्जा॒लीयं॑ परि॒ नृत्य॑न्ति
प॒दो नि॒घ्नती॑रि॒दम्भुं॑ गा॒यन्त्यो॑ मधु॒ वै दे॒वानां॑ पर॒मम॑न्नाद्यं॒ पर॑मे॒वान्नाद्य॑म॒व॒ रु॒न्धते॒ प॒दो
नि॒ घ्नन्ति॑ म॒हीयामे॒वैषुं॑ दध॒ति॥३२॥

च॒र्मेका॒न्नप॑ञ्चा॒शत्॥ [१०]

पृ॒थि॒व्यै स्वा॒हान्तरि॑क्षा॒य स्वा॒हा दि॒वे स्वा॒हा सम्प्लो॑ष्य॒ते स्वा॒हा सम्प्ल॑वं॒मानाय॑ स्वा॒हा
सम्प्लु॑ता॒य स्वा॒हा मे॒घायि॑ष्य॒ते स्वा॒हा मे॒घाय॑ते स्वा॒हा मे॒घिता॑य॒ स्वा॒हा मे॒घाय॑ स्वा॒हा
नी॒हारा॑य॒ स्वा॒हा नि॒हाका॑यै॒ स्वा॒हा प्रा॒स॒चाय॑ स्वा॒हा प्र॒च॒लाका॑यै॒ स्वा॒हा वि॒द्योति॑ष्य॒ते स्वा॒हा
वि॒द्योत॑मा॒नाय॑ स्वा॒हा सं॒वि॒द्योत॑मा॒नाय॑ स्वा॒हा स्त॒नयि॑ष्य॒ते स्वा॒हा स्त॒नय॑ते स्वा॒होग्र॑ः
स्त॒नय॑ते स्वा॒हा व॒र॒षिष्य॑ते स्वा॒हा व॒र॒षते॑ स्वा॒हाभि॑व॒र॒षते॑ स्वा॒हा परि॑व॒र॒षते॑ स्वा॒हा
सं॒व॒र॒षते॑॥३३॥

स्वा॒हानु॑व॒र॒षते॑ स्वा॒हा शी॒कायि॑ष्य॒ते स्वा॒हा शी॒काय॑ते स्वा॒हा शी॒किता॑य॒ स्वा॒हा
प्रो॒षिष्य॑ते स्वा॒हा प्रु॒ष्णते॑ स्वा॒हा परि॑प्रु॒ष्णते॑ स्वा॒हो॒द्गही॑ष्य॒ते स्वा॒हो॒द्गृ॒हते॑ स्वा॒हो॒द्गृ॒हीता॑य॒
स्वा॒हा वि॒प्लोष्य॑ते स्वा॒हा वि॒प्ल॑वं॒मानाय॑ स्वा॒हा वि॒प्लु॑ता॒य स्वा॒हात॑प॒स्यते॑ स्वा॒हात॑प॒ते
स्वा॒होग्र॑मा॒तप॑ते स्वा॒हो॒ग्भ्यः॑ स्वा॒हा य॒जुर्भ्यः॑ स्वा॒हा सा॒म॒भ्यः॑ स्वा॒हाङ्गि॑रो॒भ्यः॑ स्वा॒हा वे॒दै॒भ्यः॑
स्वा॒हा गा॒था॒भ्यः॑ स्वा॒हा ना॒रा॒श॒सी॒भ्यः॑ स्वा॒हा रै॒भी॒भ्यः॑ स्वा॒हा सर्व॑स्मै स्वा॒हा॥३४॥

सं॒ व॒र॒षते॑ रै॒भी॒भ्यः॑ स्वा॒हा द्वे॑ च॥ [११]

द॒त्वते॑ स्वा॒हाऽद॒न्तका॑य॒ स्वा॒हा प्रा॒णिने॑ स्वा॒हाऽप्रा॒णाय॑ स्वा॒हा मु॒ख॒वते॑ स्वा॒हा-

ऽमुखाय स्वाहा नासिकवते स्वाहाऽनासिकाय स्वाहाऽक्षण्वते स्वाहाऽनक्षिकाय स्वाहा
कर्णिने स्वाहाऽकर्णकाय स्वाहा शीर्षण्वते स्वाहाऽशीर्षकाय स्वाहा पृष्ठे स्वाहा-
ऽपादकाय स्वाहा प्राणते स्वाहाऽप्राणते स्वाहा वदते स्वाहाऽवदते स्वाहा पश्यते
स्वाहाऽपश्यते स्वाहा शृण्वते स्वाहाऽशृण्वते स्वाहा मनस्विने स्वाहा॥३५॥

अमनसे स्वाहा रेतस्विने स्वाहाऽरेतस्काय स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय
स्वाहा लोमवते स्वाहाऽलोमकाय स्वाहा त्वचे स्वाहाऽत्वक्काय स्वाहा चर्मण्वते स्वाहा-
ऽचर्मकाय स्वाहा लोहितवते स्वाहाऽलोहिताय स्वाहा मांसन्वते स्वाहाऽमांसकाय
स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहाऽस्नावकाय स्वाहाऽस्थन्वते स्वाहाऽनस्थिकाय स्वाहा मज्जन्वते
स्वाहाऽमज्जकाय स्वाहाऽङ्गिने स्वाहाऽनङ्गाय स्वाहाऽऽत्मने स्वाहाऽनऽत्मने स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा॥३६॥

मनस्विने स्वाहाऽनऽत्मने स्वाहा द्वे च॥ [१२]

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु विष्णुस्त्वा युनक्तस्य यज्ञस्यर्द्धं मह्यं सन्नत्या
अमुष्मै कामायायुषे त्वा प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्मै त्वा रय्यै त्वा
राधसे त्वा घोषाय त्वा पोषाय त्वाराद्धोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा॥३७॥

कस्त्वाऽष्टात्रिंशत्॥ [१३]

अग्रये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासुन्तायाष्टाकपाल इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय
बारहताय ग्रैष्मायैकादशकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो
वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविंशाभ्या वैराजाभ्यां शारदा-
भ्यां पयस्यां बृहस्पतये पाङ्गाय त्रिणवाय शाकुराय हैमन्तिकाय चरुः संवित्र आतिच्छन्दसाय
त्रयस्त्रिंशाय रैवताय शैशिराय द्वादशकपालोऽदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुरग्रये वैश्वानराय
द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुः काय एककपालः॥३८॥

अग्रयेऽदित्या अनुमत्यै सप्तचत्वारिंशत्॥ [१४]

यो वा अग्नावग्निः प्रहितयते यश्च सोमो राजा तयोरेष आतिथ्यं यदग्नीषोमीयोऽथैष
रुद्रो यश्चीयते यत्सञ्चितेऽग्नावेतानि हवींषि न निर्वपेदेष एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय
प्रजां पशून् यजमानस्याभि मन्येत यत्सञ्चितेऽग्नावेतानि हवींषि निर्वपति भागधेयेनैवैनं

शमयति नास्यं रुद्रोऽशान्तः॥३९॥

उपोत्थाय प्रजां पशून्भि मन्यते दशं हवींषि भवन्ति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने दधात्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यृतुभिर्वा एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चैतव्यं इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपत्यृतुभिरेवैनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चैनुते दिशः सुपुवाणेन॥४०॥

अभिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति दिशामभिजित्या एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन्तस्मादिन्द्रसुव एतया मनुम्मनुष्यास्तस्मान्मनुसुवो यथेन्द्रो देवानां यथा मनुर्मनुष्याणामेवम्भवति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते दिग्वतीः पुरोनुवाक्या भवन्ति सर्वासां दिशामभिजित्यै॥४१॥

अशान्तः सुपुवाणेनैकचत्वारिंशच्च॥[१५]

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव। य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते द्यौर्महिमा नक्षत्राणि रूपमादित्यस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा॥४२॥

यः प्राणतो द्यौरादित्योऽष्टात्रिंशत्॥[१६]

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते पृथिवी महिमौषधयो वनस्पतयो रूपमग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा॥४३॥

य आत्मदाः पृथिव्यग्निरेकान्नचत्वारिंशत्॥[१७]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतान्दोग्ध्री धेनुर्वोढाऽनुङ्गानांशुः सप्तिः पुरंधिर्योषां जिष्णू रथेष्टाः सभेयो युवाऽस्य यजमानस्य वीरो जायतान्निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्पताम्॥४४॥

आ ब्रह्मन्नेकचत्वारिंशत्॥[१८]

आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वाक्रान् वाज्यन्तरिक्षं वायुं युजमकृत वाज्यर्वा द्यां वाज्याऽक्र॑स्त सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वाग्निस्ते वाजिन् युङ्क्षु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय वायुस्ते वाजिन् युङ्क्षु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्॥४५॥

पार्यादित्यस्ते वाजिन् युङ्क्षु त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय प्राणधृगंसि प्राणं मे द॒ह व्यानधृगंसि व्यानं मे द॒ह हापानधृगस्यपानं मे द॒ह चक्षुरसि चक्षुर्मयि धेहि श्रोत्रमसि श्रोत्रम्मयि धेह्यायुरस्यायुर्मयि धेहि॥४६॥

वायुस्ते वाजिन् युङ्क्षु त्वा रभे स्वस्ति मा सन्निच॑त्वारि॒शच्च॥—————[१९]

जज्ञि बीजं वर्ष्टा पर्जन्यः पक्ता सस्य॑ सु॒पिप्प॒ला ओष॑धयः स्वधिचरणेय॑ सूपसद॒नोऽग्निः स्व॑ध्यक्षमन्तरिक्ष॑ सुपावः पवमानः सूपस्थाना द्यौः शिवमसौ तपन् यथापूर्वम॑होरात्रे पञ्चद॒शिनी॑ऽर्धमासास्त्रि॑शिनो मासाः कृता ऋतवः शान्तः संवत्सरः॥४७॥

जज्ञि बीजमेकत्रि॑शत्॥—————[२०]

आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रोऽष्टाकपालः पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुर्ग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखरे यदि नागच्छेद्ग्नयेऽ॑होमुचेऽष्टाकपालः सौर्यम्पयो वायव्यं आज्यभागः॥४८॥

आग्नेयश्चतुर्वि॑शतिः॥—————[२१]

अग्नेयेऽ॑होमुचेऽष्टाकपाल इन्द्राया॑होमुच॒ एका॑दशकपालो मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्या॑ पयस्यां वायोसावित्र आगोमुग्भ्या॑ चरुरश्विभ्यामागोमुग्भ्या॑ धाना मरुद्भ्य एनोमुग्भ्यः सप्तकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो द्यावापृथिवीभ्याम॑होमुग्भ्या॑ द्विकपालः॥४९॥

अग्नेयेऽ॑होमुचै॑ त्रि॒शत्॥—————[२२]

अग्नेये समनमत्पृथिव्यै समनमद्यथाग्निः पृथिव्या समनमदेवम्मह्यम्भद्राः सन्नतयः सं नमन्तु वायवे समनमदन्तरिक्षाय समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण सूर्याय समनमद्विवे समनमद्यथा सूर्यो दिवा चन्द्रमसे समनमन्नक्षत्रेभ्यः समनमद्यथा चन्द्रमा नक्षत्रैर्वरुणाय समनमदद्भ्यः समनमद्यथा॥५०॥

वरुणोऽद्भिः सान्ने समनमदृचे समनमद्यथा सामर्चा ब्रह्मणे समनमत्क्षत्राय समनमद्यथा

ब्रह्म क्षत्रेण राज्ञे समनमद्विशे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनमदश्वैभ्यः समनमद्यथा
रथोऽश्वैः प्रजापतये समनमद्वृतेभ्यः समनमद्यथा प्रजापतिर्भूतैः समनमदेवम्मह्यम्भद्राः
सन्नतयः सं नमन्तु॥५१॥

अद्यः समनमद्यथा मह्यं चत्वारि च॥ [२३]

ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे। तेभिर्नो अद्य पृथिभिः
सुगेभी रक्षा च नो अर्धि च देव ब्रूहि। नमोऽग्नये पृथिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै
यजमानाय देहि नमो वायवेऽन्तरिक्षक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि नमः
सूर्याय दिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि॥५२॥

ये ते चतुश्चत्वारिंशत्॥ [२४]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेदं शीर्षण्वान्मेध्यो भवत्युपा वा अश्वस्य मेध्यस्य
शिरः सूर्यश्चक्षुर्वातः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रन्दिशः पादा अवान्तरदिशाः परशवोऽहोरात्रे निमेषो-
ऽर्धमासाः पर्वाणि मासाः सन्धानान्यृतवोऽङ्गानि संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा नक्षत्राणि
रूपन्तारका अस्थानि नभो माः सान्योषंधयो लोमानि वनस्पतयो वाला अग्निमुखं वैश्वानरो
व्यात्तम्॥५३॥

समुद्र उदरमन्तरिक्षम्पायुर्द्यावापृथिवी आण्डौ ग्रावा शेपः सोमो रेतो यज्जङ्गभ्यते तद्वि
द्योतते यद्विधूनुते तथ्स्तनयति यन्मेहति तद्वरपति वागेवास्य वागहर्वा अश्वस्य जायमानस्य
महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेनम्महिमा पश्चादनु जायत एतौ वै महिमानावश्वमभितः
सम्बभूवतुरहयो देवानवहृदर्वासुरान् वाजी गन्धर्वानश्वौ मनुष्यान्थ्समुद्रो वा अश्वस्य योनिः
समुद्रो बन्धुः॥५४॥

व्यात्तमवहृद्वादश च॥ [२५]

गावो गावः सिपांसन्तीः प्रथमे मासि समान्यो यदि सोमो षडहैरुथ्मज्या(३) देवानामकर्षण
चर्माव पृथिव्यै दत्वते कस्त्वाग्नये यो वै यः प्राणतो य आत्मदा आ ब्रह्मन्नाकाञ्जि बीजमाग्नेयौ-
ऽष्टाकपालोऽग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालोऽग्नये समनमद्ये ते पन्थानो यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः
प्रश्नविंशतिः॥ [२६]

[गावः समान्यः सर्वनमष्टाभिर्वा एते देवकृतश्चाभिजित्या इत्याहुर्वरुणोऽद्भिः सान्ने

चतुःपञ्चाशत्॥54॥ गावो योनिः समुद्रो बन्धुः॥]